

تہ فسیری قورئانی
بہرزو بہ پیژ

بہرگی دہیہم
تہ فسیری سورہتی ہود

عہلی باہیر

منتدی إقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

برای دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

بۆدابهزاندنی چۆرهها کتیب:سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للکتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

تہ فسرہ قورمانی

بہ رزومہ شیر

علی باپیر

بہ رگی دہ یہم

تہ فسیری سوورہتی (ہود)

مَناسَبی کَتیب

ناوی کَتیب : تہ فسیری قورئانی بہ رزو بہ پیز.

نوسہر : علی باپیر.

نہ خشہ سازی ناوہوہ : عزالدین محمد عمر.

تورہ و سالی چاپ : یہ کہم ۱۴۳۹ ک - ۲۰۱۸ ز.

تیراژ : ۱۰۰۰ دانہ .

لہ بہر پوہ بہ رایہ تی گشتی کَتیب خانہ کان ژمارہی سپاردنی (۷) ی سالی (۲۰۱۲) ی پین دراوہ

مافی لہ چاپدانہ وہی پاریزراوہ بو نوسہر

پیشمکی نهم تفسیره بهگشتی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ (۱۰۲) ﴿ آل عمران،
 ﴿ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا
 وَنِسَاءً ءَاتَقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ ءَ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴾ (۱) ﴿ النساء، ﴿ يَتَأْتِيهَا
 الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴾ (۷۰) ﴿ يَصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ
 يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾ (۷۱) ﴿ الأحزاب.

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ، وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوینهره بهرینزو خو شه ویسته کان!

هیج گومانی تیدانیه - بو مروقی بر وادار - که نهو ته منه ی له خزممت دوا بین
 کتیبی خوا (قورن) دا به سه رده بری، جا به هر شیوه یه که له شیوه گانی له

(۱) نهوه بی دگوتری: (خطبة الحاجة) که پیغه مبر ﷺ هاوه لانی بهرینزی فیرده کرد، پیش هر
 قسه یه کی گرنک، بیلین، مک و تاری جومعه و داخوای بیکردن (خطبة) و... هتد، وه نهم و تاره، هر کام
 له: الترمذی: (۱۱۰۵)، والنسائی: (۱۱۰۴)، وابن ماجه: (۱۸۹۲) واحمد: (۳۷۲۰)، وطبرانی: (۲۴۱۴) هینا و یانمو
 (مسلم) یش بهمشیکی هیناوه.

خزمەتدا بولۇندا بى؛ خۇيىندىنە، تىفكرىن و پامان، فىرگىردن، كارپىكردن ... ھتد، بە باشتىن جىگرتن جىگا دەگرى و ، خاومەكەى لە دنيا و دوارۇژدا لىي بەھرمەندە.

منىش كە - وهك باسكردنى چاكەى خوا (التحدت بنعمة الله) دەيخەمەروو- لەومتى فامم كردۇتە، خواى بەبەزمىي و بەخشەر چاكەى لەگەل كردوومو، بە فەرمائىشتى بەرزو بى وىنەى خۇيەو، سەرگەرمى كردوومو، بەر لە تەمەنى بىست سالىيەو، ھىدايەتى داوم، كە قورئانى بەپىزو پىز لەبەر بكەمو، سەرقالى خۇيىندەو، تەفسىرەكانى قورئان و تىومرپامانى ئايەتە پر بەرەكەتەكانى و، لىوردبوونەوھىان بم.

ھەر بۇيەش تىكراى كىتب و نامىلكە و تارو دەرەسەكانم، كەم و زور لەبەر پۇشنايى قورئان دابوون، كە ديارە ھەر ئەمەش شتىكى سروشتىيە؛ ئاخىر ئايا ئىسلام بىجگە لە قورئان پاشان سوننەتى پىغەمبەر ﷺ، كە ئەوئىش ھەر روونكردنەو، قورئان و چۇنىيەتى جىبەجىكردن و كارپىكردنەتى، شتىكى دىكەيە؟! بىگومان نەخىر.

ئىجا لەمىز سائىش بوو كە براو خوشكانىكى دئسۇزى نىك و ئاشنام، داوايان لىدەكردم كە دەست بكەم بە دانانى تەفسىرو لىكدانەوھىكى قورئان، ھەتا لە رەمەزانى سالى (۱۴۲۸) دا ھاتە دلمەو، كە ناوى خواى لىبھىنم و دەست بەو كارە گەورەو گىرنگە بكەم، بەلكو وردە وردە بەپىي بوارو دەرەفت، ھەرسالە ھەندىكى لى ئەنجام بەدم، لەگەل سەرقالىي زور و جۇراو جۇرىشدا، ھەتا دەرەفتىكى وام بۇ دەرەخسى كە بتوانم خىرايى تىدا بكەم و خۇمى بۇ يەكلايى (متفرغ) بكەمەو، خوا پىشتىوان بى تەواوى بكەم، ئەگەر تەمەن بەبەرىو مابى.

سەرچاوى دانانى ئەم تەفسىرو لىكدانەوھىشەم ، وپراى سەرنجدانى زۇربەى ئەو تەفسىرانەى كە باون و ، دەستم پىيان گەشىتو، برىتىيە لە وردبوونەو تىومرپامانى خۇم لە خودى قورئان، چۇنكە بىگومان قورئان : ھەندىكى ھەندىكى روون دەكاتەو: (القرآن يُفسر بعضه بعضاً)، پاشان سوننەتى پىغەمبەرى خوا ﷺ، چۇنكە پىغەمبەرى خواش روونكەرەو (مُبَيِّن)ى قورئانە، وهك خوا ﷺ فەرموويەتى:

﴿... وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَنْفَكِرُونَ﴾

الحل، واتە: وە زىكرمان بۇ لای تۇ ناردۇتە خوار ، تاكو ئەوئى بۇ خەلكى نىراوئەتە خوار، بۇيان روون بكەيەو، وە بەلكو خۇشيان بىرىكەنەو.

ئومیدیشم وایە - بە یارمەتی خوای بەخشەر ﷻ - شایستەیی ئەووم هەبێ تەفسیرو لێکدانەوهیەکی وا بۆ قورئان پێشکەش بە مسوئامانانی کوردستان بکەم، کە لە قورئان بوەشیتەوو، مایە بەهرمو سوودی خوینەرانی بێ، بەتایبەتیش کە زیاتر لە سی (۳۰) ساڵە لەگەڵ قورئانی بەرزو مەزن و تەفسیرەکانی و کتیبەکانی سوننەتدا خەریکەم، دەیان کتیبو بەرەمی جۆراوجۆرم لە زۆربەیی بوارەکانی زانستەکانی شەریعەتدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشە کە ئەو بیست و دوو مانگ زیندانی کرانەم لەلایەن ئەمریکاوە - لە (۲۰۰۳/۷/۱۰ تاکو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دەرڤەتیکی گەورەو گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قوولبوونەوهی کتیبی خوا (تبارک و تعالی)، وە بۆ پەیداوونی تیگەیشتی تاییبەت لەبارەیی زۆریک لە نایەتەکانی یەو، ئەم پراستیەش لە مەوسووعەیی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاک درەوشاوتەوه^(۱)، بەلام هەلبەتە نالیمو هیچکەسیش بۆی نیە بلی: کە ئەم تەفسیرەیی من تیروتهواوە، چونکە وێرایی سنوورداربوونی تواناو برستم، لە بەرانبەر کتیبی لە هەموو پووێکەوه پەها (مطلق) و بیسنوور (لا محدود)ی خوادا، نەشم وێستووە کە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە نیو هەندیک وردەکارییەوه، کە یان من تییدا پسپۆرو شارمزا نیم، یان خوینەر پێویستی پێی نیە، لە کاتیکیدا دمیەوئ لە قورئان تیگاتو، بزانی خوا (تبارک و تعالی) راستەوخۆ چی پێ هەرموو؟!

ئەجا هەر لێرەشەوه بە پێویستی دەزانم پڕ بە دل سوپاسی ئەو برا گەنجە رووح سووک و گورج و گۆل و دلسوژە بکەم (حەزی نەکرد ناوی بەینم)، کە هەتسا بە نووسینەوهو هینانە سەر کاغەزو، پاشان تاییکردن و دوایی پێداچوونەوهو هەلەگیری، سەرچەم ئەم زنجیرە دەرسة، کە لە ئەسڵدا لە شیوەی وتار (محاضرة)دا پێشکەش کراون، هەر وها هەتسا بە (تخریج)ی سەرچەم دەقەکانی سوننەت، لە سەرچاوە متمانە پیکراوەکانەوهو، زەحمەت و ماندوو بوونیکی زۆری بە سەرچەم بەرگەکانی ئەم تەفسیرە

(۱) ئەو مەوسووعیە کە ئێستا چاپ کراوو، کەوتۆتە بەردەستی خوینەرانی، سەرچەم هەشت بەرگ و دەوری سێ هەزارو پینج سەد (۳۵۰۰) لاپەرەمیو، هەولمداوە بەگشتی تییدا باسی سەرچەم لاپەنەکانی ئیسلام بکەم، تاکە سەرچاوشم قورئان بوو، وێرایی دەقەکانی سوننەت، کە لە هۆش (ذاکرة)دا بووون. شایانی باسە ئەو مەوسووعیە لە چاپی دووهمی دا، کراوە بە دوازدە (۱۲) کتیبی سەر بەخۆ، بە مەبەستی ئاسانتر سوود لێ بینرانی.

کێشاوه، خوا به باشتەین شیوه پاداشتی بداتەو، هەر صالح و ساغ و سەلامەت و سەربەرزبێ^(١)، لە خۆی بەرزو بێهاوتاش داواکارم ئەو جوۆرە گەنج و لاوانە لە کوران و کچان، لەنیو گەلەگەماندا، زۆر بکات .

شایانی باسیشە گە ئیمە لەم تەفسیرەماندا باسی بەش (جزء)ەکانی قورئان و دابەشکردنەکانی دیکە وەك: - (حزب) - ناکهین، چونکه هەر سوورەتێک بۆخۆی شتیکی سەربەخۆیەو، سەرجهەم نایەتەکانی وەك ئالقەکانی زنجیرێک بێکەووە پەییوستن، و، ناشکراشە گە دابەشکرانی سەرجهەم قورئان بۆ سی (٣٠) بەش (جزء) و شەست (٦٠) (حزب)، شتیگە لەلایەن زانیانەووە گراوە، بۆ ئاسانکاری خۆیندنی قورئان، دیارە ئیمە لە دابەشکردنی بەرگەکانی نەم تەفسیرەشدا، دیسان حیساب بۆ بەشەکان (أجزاء)ی ناکهین، بە گوێرە سوورەتەکان، بەرگەکانی دیاری دەکەین.

دوا قسەشم ئەوێهە گە:

نەم تەفسیرە - وەك پێشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار پێشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەو، بەپێی پێویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خوا و ستایشی خوا ﷻ دەستی پێکردووە، بەلام ئیمە لە سەرەتای دەرسەکانەو، ئەوانەمان لابردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەو، ئەو (خطبة الحاجة)یە لە سەرەتای نەم پێشکەییەو هاتو، لەجیاتی سەرەتای سەرجهەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ، وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧ هەولێر

(١) ئەو برا دلسۆزە نێستاش پاش سوورەتی (یوسف)، سەرگەرمی سوورەتی (الرعد)ەو عەزمیشی جەزم کردو، گە نەگەر تەمەنمان بەردەوام بێ، هەتا کۆتایی نەم تەفسیرە سەرگەرمی کارمەکی بێ .

پێشکی نەم بەرگە

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه من
الصحب والأزواج والقرابة والتابعين لهم بإحسان الى يوم اللقاء.

خوێنه‌ری به‌رێز!

ستايشی شایسته بو خوای به‌رزوی مه‌زنی به‌خشنده‌ی به‌خشر که یارمه‌تی داین و
ته‌مه‌نی ئەمانه‌تی بو درێژکردین، که ئەم سوورمه‌ته به‌پێزه‌ی قورئانی به‌رێزیش
تەفسیر بکه‌ین.

شایانی باسیشه له‌م سوورمه‌ته‌دا له (١٢٣) نایمه‌ت (٧٥) نایمه‌ت بو باسکردنی چه‌وت
پێغه‌مبه‌رانی پایه‌به‌رزوی خوا ته‌رخان گراون و، نایمه‌ش له دوو تووی ته‌فسیرکردنی
نایه‌ته‌کانی ئەم سوورمه‌ته‌دا، توێژینه‌وه‌ی تیرو ته‌سه‌لمان له‌باره‌ی به‌سه‌ره‌اتی چوار
له‌و چه‌وت پێغه‌مبه‌رانه‌وه‌ کردوه، که بریتین له:

نوح و هوود و لوط و شوعیب علیهم الصلاة والسلام .

خوای به‌ به‌زمیی هاوکارمان بی که هه‌رچی زیاتر له‌ گتیبی به‌هێز پێزی خوا
شارمزا بین و به‌هۆیه‌ تیگه‌ین و پێگه‌ین .

دەستىك

بەپىزان !

نەمپۇگە (۲۵) ى مانگى رەمەزانى سالى (۱۴۳۷) ى كۆچىيى، بەرانبەر (۳۰) ى حوزەيرانى (۲۰۱۶) ى زاپىنى يە، خوا ﷻ پىشتىوان بى، دەست دەكەين بە روونكردنهوى ماناو مەبەستەگانى ئايەتە موبارەكەگانى سوورەتى (ھود)، سەلات و سەلامى خوا لەسەر ھوود بى.

ئىنجا وەك عادەتى خۇمان: سەرەتا پىناسەيەكى سوورەتى (ھود)، دەكەين و نامازمەك بە نىوەرپۇگەكى دەكەين، لە ھەشت خالدا:

پىناسەى سوورەتى (ھود) و نىوەرپۇگەكى لە ھەشت خالدا

يەكەم / ئەم سوورەتە سوورەتىكى مەككەييەو، لە رىزبەندىيى (مصحف)دا، ژمارە (۱۱) يەو، لە رىزبەندىيى دابەزىن (ترتيب النزول)دا، ژمارە (۵۲) يە.

ژمارەى ئايەتەگانى لەلای زۆربەرى زانايان (۱۲۳) ئايەتە، ھەندىكىش دەلىن:
(۱۲۱) ھو، ھەندىكى دىكەش دەلىن: (۱۲۲) ھ.

دووم / ئەم سوورەتە پاش سوورەتى (يونس) ھاتۇتە خوار، ھەندىكىش گوتوويانە:
پىش سوورەتى (يونس) ھاتۇتە خوار، ھەرچۆن بى لە دەورى سالى (۱۰ و ۱۱) ى پىغەمبەرايەتبيدا ھاتۇتە خوار، بە پىي بۇچوونى زۆربەى زانايان و، بە سەرنجدانى نىوەرپۇكى ئايەتەگان و، ئەو مەبەستانەى كە لەبارمىانەو دەدوین، ئەو ھەلدەھىنجىن.

سێیەم / وهك له پێناسەی سوورمەتی (یونس) یشدا باسمان کرد، ئەم دوو سوورمەتە (یونس و هود) (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، وهك هەردوو سوورمەتەکانی (الأنعام، الأعراف) وان، لەو ڕوووەوە کە: سوورمەتی (الأنعام) باسی بابەتەکانی ئیمان و عەقیدە، بە تایبەت خوا بەیەگەرتن و، پێغەمبەراییەتی و وحی و، ڕۆژی دوایی دەکات، بە شیۆمیەکی تیۆریی، سوورمەتی (الأعراف) یش لە میانێ بەسەرھاتی پێغەمبەرانداندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ئەو ئیمان و عەقیدەییە، بە بەرجەستەکراوی دەگێرێتەو.

سوورمەتەکانی: (هود) و (یونس) یش بە هەمان شیۆ، لە سوورمەتی (یونس) یشدا پانتاییەکی کەم بۆ بەسەرھاتی هەر کام لە: (نوح و موسا و هاروون) لەگەڵ (یونس) (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، دیاری کراوە، ئەگەرنا (۱۰۹) نایەتەکە، زۆریە هەرە زۆری بۆ باسکردنی خوا بە یەگەرتن و، پووچەڵ کردنەوێ هابەش بۆ خوا دانان و، باسی ڕۆژی دوایی، بەهەشت و دۆزەخ و، سزا و پاداشتی ئەھلی کوفرو ئەھلی ئیمان، پاشان باسی قورئان و باسی پێغەمبەراییەتی، باسی وحی بە شیۆمیەکی تیۆریی و فیکری کراوە، ئنجا لەم سوورمەتی (هود) یشدا، بە شیۆمی بەرجەستە کردن باسی بەسەرھاتی ژمارمێک لە پێغەمبەرانی کراوە، زۆریە پانتایی نایەتەکانی سوورمەتەکە، بۆ گێرپانەوێ بەسەرھاتی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، کە بە تەنکید: ئیمان و عەقیدەیان، لە هەلۆیستەکانیان و لە زیانی خۆیاندا، بەرجەستە کردووە، تەرخان کراوە، واتە: (یونس) و (هود) وهك (الأنعام) و (الأعراف) ن، لەو ڕوووەوە.

چوارەم / لە کۆی (۱۲۳) نایەت لە سوورمەتی (هود)، جگە لە (۲۴) نایەت لە سەرمتاوە، کە وهك پێشەکییە و ان و، (۲۴) نایەتیش لە کۆتایی دا، کە وهك ئەنجامگیری وان، کە هەمووی دەکاتە (۴۸) نایەت، ئەوی دیکە، کە (۷۵) نایەتە، بۆ بەسەرھاتی حەوت (۷) لە پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لەگەڵ گەلەکانیاندا، تەرخان کراون، ئەو پێغەمبەرانی بەریتین لە: (نوح، هود، صالح، ئیبراھیم، لوط، شوعەیب، موسا)، صلوات و سەلامی خویان لەسەر بی.

پێنجەم / شایانی باسە کە لەم سوورپەتەشدا، وهك (الأعراف)، بەسەرھاتەکانی ھەرمکام لەم شەش پێغەمبەرە: (نوح و ھود و صالح و لوط و شوعەیب و موسا)، (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ھاتوون، ھەر وھا لەم سوورپەتی (ھود)دا، گۆشەبەگیش لە بەسەرھاتی ئیبراھیم عَلَيْهِ السَّلَامُ باسکراوە، کە دەبین بە ھەوت، بەلام لە (الأعراف)یشدا، لە بەرانبەردا بەسەرھاتی ئادەم و ھەوواش ھەیە (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ھەر وھا لە سوورپەتی (الأعراف)دا بەسەرھاتی موسا و ھاروون، زۆر بە درێژی ھاتوو، زۆرتەین پانتایی لە سوورپەتیکدا بۆ بەسەرھاتی موسا و ھاروونی بۆ، لەگەڵ گەلەکیان و، لە بەرانبەر فیرعەون و دارو دەستە و دایەرەگەیدا، تەرخان کرابن، لە سوورپەتی (الأعراف)دا ھەیە، بۆیەش ئێمە لە تەفسیری لە سوورپەتی (الأعراف)دا لیکۆلینەومیەکی باشمان لە بارەى زۆربەى قۆناغەکانى ژيانى موسا و ھاروون و گەلەکیانەووە کرد، ئەوەی کە پەيوەست بوو بە نیومرۆکی ئەو نایەتانی کە لە سوورپەتی (الأعراف)دا ھاتوون، دەربارەى قۆناغەکانى ژيانى موسا عَلَيْهِ السَّلَامُ کە ئێمە لەوێ ژيانەگەیمان دابەش کردووە بۆ سێزەدە (۱۳) قۆناغ.

شەشەم / دە (۱۰) خالی ھاوبەش لە نیوان سوورەتی (یونس) و (ھود)دا:

واتە: لە رووی ئەو مەبەستانەووە کە لە بارمیانەووە دەدوین و، لە رووی نیومرۆکیانەووە، ئەو دە (۱۰) خالەش ئەمانەن:

یەك : ھەرچەندە ژمارەى نایەتەگانىان چوار دە (۱۴) نایەتى جیاوازه: (۱۰۹) و (۱۲۳)، بەلام قەبارمیان لە یەك نزیكە.

دوو : ھەردووکیان بە ﴿الر﴾، بە باسی ھیکمەتی قورئان، یان بە باسی (حکیم) بوونی قورئان، دەست پێ دەکەن.

سێ : لە ھەردووکیاندا تۆمەتی بە جادووگەر و بە جادوو دانانی پێغەمبەر عَلَيْهِ السَّلَامُ و قورئان، لە لایەن کافرەکانەووە باسکراوە، بەرپەرچ دراوتەووە.

چوار : لە ھەردووکیان دا باسی ئامانجی نێردرانی قورئان کراوە، کە بەندایەتی

کردنە بۆ خوا عَلَيْهِ السَّلَامُ، تەنیا پەرستنی خواپەو، ھاوبەش بۆ دانەنانیەتی.

پېنج : لە ھەردووکیاندا باسى دروست کرانى ئاسمانەکان و زموى، لە شەش کاتاندا، بە شەش قۇناغ و، چوونە سەر عەرشى خواى پەرورەدگار، کراوە.

شەش : لە ھەردووکیاندا باسى سېلەى مرؤف و، لە خۇبایى بونى بە ھۆى خۇشى و نىعمەتەکانەوہ کراوە، لە کاتى تىگىران و ناپەحەتى نائومىد بوونى دا، باسى کەوتنە زال و نالەى، کراوە.

حەوت : لە ھەردووکیاندا باسى تەحەددا کردنى قورئان کراوە، واتە: قورئان فەرمايشتى خوا، داواى بەرانبەرەکانى دەکات، بۆى بېنە مەيدان، لە (یونس)دا بە سوورمىتىک، واتە: سوورمىتىكى وەك قورئان بېنن، کە ھەرچى بە دەستىستانەوہ دى، لەوانەى کە شایەدیان بۆ دەدەن، لەوانەى کە ھاوکارىيان دەکەن، کۆيان بکەنەوہ.

لە سوورمىتى (ھود)يش دا بە دە (۱۰) سوورمىت، ھەر بۆيەش ھەندىک لە زانايان گوتوويناہ: سوورمىتى (ھود) پېش (یونس) ھاتۆتە خوارى، چونکە مەعقوول نىہ پېشى خوا بفرموى: سوورمىتىكى وەك قورئان بېنن، دواىى بفرموى : دە (۱۰) سوورمىتان بېنن! يانى: دېتە عەقلەوہ و وا لە مەنتىق و لۆزىکەوہ نىزىکە، کە پېشى بفرموى : وەك ھەموو قورئان بېنن، دواىى بۆيان بېتە خوار، بفرموى: باشە ئەگەر نەتانتوانى وەك ھەموو قورئان بېنن، وەك دە (۱۰) سوورمىت بېنن، دواىى بېتە خوارتر و بفرموى: ئەگەر نەتانتوانى وەك دە (۱۰) سوورمىتانىش بېنن، ئەوہ سوورمىتىک وەك سوورمىتەکانى قورئان بېنن، ھەلبەتە ئەوہش رايەكى زانايانە، کە دواىى قسەى لى دەکەين.

ھەشت : لە ھەردووکیاندا باسى سەرمىجامى چاکەکارانى بروادار و، خراپەکارانى بېبروا، کراوە، باش تىشكى خراوتە سەر، کە ئەوانەى نەھلى ئيمان بن و، چاکەکار بن، وە رازاوە بن بە سىفەتە بەرزو پەسەندەکان، کە بەر لە ھەموویان برىتتە لە خوا بە يەگرتن، تەنيا خوا پەرسەن، تەنيا بەندايەتى بۆ خوا کردن و، دووربن و بزار کراوبن و پاك بن، لە سىفەتە خراپەکان، لە پېش ھەموویانەوہ ھاوبەش بۆ خوا دانان، ئەوانە جىگايان بەھەشتەو، خوا لىيان رازى دەبىو، بە باشترین شىوہ پاداشتيان دەداتەوہ.

به پیچه‌وانه‌شه‌وه: نه‌وانه‌ی که پیچه‌وانه‌ی نه‌وه بن، واته: له سیفته‌ته باشه‌گان دووربن، که پیش هه‌موویان نیمان و خوا به یه‌گرتنه‌و، خویان بیس و پۆخه‌ل کردب، به سیفته‌ته خراپه‌گان، له پیش هه‌موویانه‌وه: هاوبه‌ش بۆ خوا دانان و کوفر، نه‌وه جیگایان دۆزه‌خه‌و، خوا لییان تووره‌ دمب‌و سزایان دهدات.

نۆ : له هه‌ردووکیاندا باسی به‌سه‌رهاتی پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) گراوه، به‌لام له سوورمتی (یونس) دا ته‌نیا باسی: نووح و مووسا و هاروون و یونس، گراوه، که نه‌ویش به‌سه‌رهاتی (نوح) به سئ نایه‌ت باسکراوه‌و، هی (یونس) یش له یه‌ک نایه‌تدا نامازه‌ی پیکراوه، نه‌ویش زیاتر باسی گه‌له‌که‌ی، گراوه، به‌لام چه‌ند نایه‌تیک ته‌رخان گراون، بۆ به‌سه‌رهاتی مووسا و هاروونی برای، به‌لام له سوورمتی (هود) دا - وه‌ک باسمان کرد - حه‌فتا و پینج (۷۵) نایه‌ت ته‌رخان گراون :

۱- ته‌نیا بۆ به‌سه‌رهاتی (نوح) بیست و پینج (۲۵) نایه‌ت ته‌رخان گراون، که زۆرتین پانتایی گرتوه، زیاتر له هه‌موو نه‌و شوینانه‌ی دیکه که به‌سه‌رهاتی نووحیان تیدا گیراوته‌وه.

۲- هه‌روه‌ها یازده (۱۱) نایه‌ت ته‌نیا بۆ به‌سه‌رهاتی (هود) (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ته‌رخان گراون، که زۆرتین پانتاییه‌و له هه‌موو نه‌و به‌سه‌رهاتانه‌ی دیکه زیاتره، که له‌باره‌ی (هود) هوه له سوورمه‌ته‌کانی دیکه‌دا هاتوون، به‌لام جیا به جیا، نه‌ک هه‌موویان به‌سه‌ر یه‌که‌وه.

ده : ئنجا کۆتایی پیهینانی هه‌ردوو سوورمه‌ته‌که، زۆر پیک ده‌چن، له سوورمتی

(یونس) دا له نایه‌تی ژماره (۱۰۸) دا دمفه‌رموی : ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ ﴾ و، له نایه‌تی (۱۰۹) دا دمفه‌رموی : ﴿ وَأَتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ

وَأَصْبِرْ حَتَّىٰ يَخُذَكَ اللَّهُ ۗ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۗ ﴾، به‌لام له سوورمتی (هود) دا

له نایه‌تی (۱۲۰) دا دمه‌رموی: ﴿ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ و، له نایه‌تی (۱۲۳) شدا دمه‌رموی: ﴿ وَاللَّهُ غِيبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾، که نه‌گه‌ر ته‌ماش‌ا بکه‌ین: نایه‌تی (۱۲۰) ی هوود، دمشوبه‌یته نایه‌تی (۱۰۸) ی سوورتهی (یونس) و، نایه‌تی (۱۲۳) ی سوورتهی (هود) یش که کۆتا نایه‌ته، دمشوبه‌یته نایه‌تی (۱۰۹) ی سوورتهی (یونس)، که نه‌ویش نایه‌تی کۆتایی یه.

حه‌وته‌م / نه‌م سوورته‌ به ناوی (هود) هوه‌یه، که یه‌کیکه له پیغه‌مبه‌رانی پایه به‌رزی خواو، بۆ‌گه‌لی عاد ره‌وانه‌ کراوه، له‌م سوورته‌دا پینج‌جاران ناوی هوود عَلَيْهِ هاتوه‌و، له (۱۱) نایه‌ته‌دا به‌سه‌ره‌اته‌که‌ی گپ‌ردراوته‌وه، که - وه‌ک گوتمان - پانتاییه‌که‌ی له‌هی هه‌موو سوورته‌گانی دیکه‌ زیاتره، دپاره‌ تاک‌تاک، نه‌ک هه‌موویان به‌سه‌ریه‌که‌وه.

هه‌شتم / به‌چه‌ند ریوایه‌تیک له پیغه‌مبه‌ری خواوه عَلَيْهِ هاتوه‌ که لییان پرسپوه، نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! که‌وتیه‌ ته‌مه‌نه‌وه‌و مووه‌کانت سپی بوون؟ نه‌ویش فه‌رموویه‌تی: سوورتهی (هود) و، هاوینه‌گانی منیان پیر کرد، که نیمه‌ نه‌م ریوایه‌ته‌مان له نیودا هه‌لبزاردن، که له‌ رووی سه‌نه‌ده‌وه‌ پیده‌چی له‌ هه‌موویان به‌هیزتر بی: { عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا : قَالَ : قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَدْ شِيتَ؟ قَالَ: شَيْبَتْنِي هُوْدٌ، وَالْوَأَقِعَةُ، وَالْمُرْسَلَاتُ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ، وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ } { أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ بِرَقْم: (۳۰۲۶۸)، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم (۳۲۹۷)، وَالْحَاكِمُ بِرَقْم: (۳۷۷۷) وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَوَأَفَقَهُ الذَّهَبِيُّ، وَالْبَزَّارُ بِرَقْم: (۹۲) وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ التِّرْمِذِيِّ) ج(۳) ص(۱۱۳) }.

واته: عه‌بدوئلا‌ی کورپی عه‌بباس‌ خوا‌ی لئ‌ رازی‌ بی، ده‌ئ‌ی: نه‌بو به‌کر‌ خوا‌ لئ‌ی رازی‌ بی، گوتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا عَلَيْهِ! پیر بووی، (واته: مووه‌کانت سپی بوون)? نه‌ویش فه‌رمووی: سوورته‌گانی: (هوود، الواقعه‌و، المرسلات‌و،

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ، إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ) سه‌رو ریشیان سپی کردم، یاخود، منیان پیرکرد.

نه‌ویش له‌به‌رنه‌ومیه که له سوورمتی (هود)دا، خوا به پیغه‌مبه‌ری خاتمه ﷺ ده‌فهرموی: ﴿ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾، واته: وهك فهرمانت پیکراوه، ریک بوسته، یانی: نه تیپه‌رپینه، نه کورتی بیته، نه به‌ملادا نه به‌ولادا، که نه‌وهش زور قورس و زه‌حمه‌ته.

یان له‌بهر نه‌ومیه که باسی رووداو‌مکانی رۆزی قیامت و له‌به‌ین‌بردنی گه‌لانی پیشووی تیدایه.

سوورمه‌کانی دیکه‌ش که ناویان هینراوه، هه‌موویان باسی رووداو‌مکانی رۆزی قیامت‌یان تیدا هه‌یه و نه‌وه خالی هاوبه‌شیانه، که دیاره رۆزی قیامت، به‌ئکو: ناخیر زه‌مان (ساعة) و هه‌لسانه‌وه (قیامة)، واته: رۆزی دوایی به‌گشتی، گه‌ورمترین کارساتیکه له (بوون)دا به پئی نه‌وه که ئیمه دمیزانین: رۆزی دوایی گه‌ورمترین گۆرپانکاری و کارساتیکه به‌سهر بووندا دیو، له قورناندایه‌توه: ﴿ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴾ (المزمل، واته: رۆزیکه که مندالی گچکه سه‌ری تیدا سپی دمبن، هینده به سامو پر مه‌ترسییه.

ئیمه به‌م نه‌ندازمیه نیکتیفا دمکه‌ین، له پیناسه‌ی سوورمتی (هود)داو، نامازه کردن به نیومرۆکه‌گه‌ی، چونکه وهك باسمان کرد: زۆربه‌ی پانتاییه‌گه‌ی که چه‌فتاو پینج (۷۵) نایه‌ته، بو به‌سه‌ره‌اتی چه‌وت (۷) له پیغه‌مبه‌رانی پایه به‌رزی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، که (نوح و هوودو صالح و نبیره‌ایم و لووطو شوعه‌یب و موسان)، ته‌رخان کراوه، که له کاتی توئیرینه‌وه‌ی به‌سه‌ره‌اته‌کانی‌اندا، قسه له‌سهر نیومرۆکی نه‌و نایه‌ته موباره‌مکانه‌و، نه‌و نامانج و مه‌به‌ستانه‌ی که گرتوویاننه‌ خو‌یان، دمکه‌ین.

دەرسەکانی نەم سوورەتە

- نەم سوورەتە موبارەكە، دابەش دىمكەين بۆ دوازده (۱۲) دەرس، وهك چۆن سوورەتی (يونس)مان، بۆ دوازده (۱۲) دەرس دابەش كرد، بەم شێوێهێ خوارمۆه:
- دەرسی بەكەم : لە ئایەتەکانی: (۱ هەتا ۱۱)، واتە: (۱۱) ئایەت.
- دەرسی دووهم : لە ئایەتەکانی: (۱۲ هەتا ۲۴)، واتە: (۱۳) ئایەت.
- دەرسی سێهەم : لە ئایەتەکانی: (۲۵ هەتا ۴۹)، واتە: (۲۵) ئایەت، كە بەسەرھاتی نوح عَلَيْهِ السَّلَام، و گەلەكەى دىمگرتە خۆى.
- دەرسی چوارەم : لە ئایەتەکانی: (۵۰ هەتا ۶۰)، واتە: (۱۱) ئایەت، كە بەسەرھاتی ھوود عَلَيْهِ السَّلَام و گەلەكەى (عاد) دىمگرتە خۆى.
- دەرسی پێنجەم : لە ئایەتەکانی: (۶۱ هەتا ۶۸)، واتە: (۸) ئایەت، كە بەسەرھاتی صالح (عَلَيْهِ السَّلَام)، و، گەلەكەى ئەموود دىمگرتە خۆى.
- دەرسی شەشەم : لە ئایەتەکانی: (۶۹ هەتا ۷۶)، واتە: (۹) ئایەت، كە گۆشەپەك لە بەسەرھاتی ئىبراهيم عَلَيْهِ السَّلَام دىمگرتە خۆى.
- دەرسی حەوتەم : لە ئایەتەکانی: (۷۷ هەتا ۸۳)، واتە: (۷) ئایەت، كە گۆشەپەك لە بەسەرھاتی لوط عَلَيْهِ السَّلَام دىمگرتە خۆى.
- دەرسی ھەشتەم : لە ئایەتەکانی: (۸۴ هەتا ۹۵)، واتە: (۱۲) ئایەت، كە بەسەرھاتی شوەيب عَلَيْهِ السَّلَام لەگەڵ گەلەكەى مەدینەن دىمگرتە خۆى.
- دەرسی نۆیەم : لە ئایەتەکانی: (۹۶ هەتا ۹۹)، واتە: (۴) ئایەت، كە نامازمێهكى كورتە بە بەسەرھاتی موسا عَلَيْهِ السَّلَام لەگەڵ فیرعەون و دارو دەستەكەیدا.
- دەرسی دەهەم : لە ئایەتەکانی: (۱۰۰ هەتا ۱۰۸)، واتە: (۹) ئایەت، كە وهك ئەنجام گىرپەك لە بەسەرھاتەکانی پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، كە بریتىيە

لە بەینبردنی ئەو ئاوەدانپیانەیی که پێغەمبەرانیان بۆ چوون، ئەوانیش وەلامی بانگەوازی پێغەمبەرانیان نەداوەتەوه، (ئەوهی گرتۆتە خۆی).

دەرسی یازدەبەم: لە نایەتەکانی: (۱۰۹ هەتا ۱۱۱)، واتە: (۳) نایەت، که ئەویش رووکردنە پێغەمبەرە ﷺ بەوه که هیچ لە دوو دلێدا نەبێ لە سۆنگەیی ئەوهوه که بێبەر وایەکان، دەیکەن، که بەرنامەو رێچکەکانیان پووچەلن و هەر وهک هی پیشوووەکانی خۆیان وانو، چەند رێنماییهکی دیکەش بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتوون، که لەویدا ئەوه هاتو: ﴿ فَأَسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتُ ... ﴾ (۱۱۲)، هەر وهک فەرمانت پێکراوه، رێک وەستاو بە.

دەرسی دوازدەبەم: لە نایەتەکانی: (۱۱۶ هەتا ۱۲۳)، واتە: (۸) نایەت، که خوای بەرزو مەزن، دوا پەيامی خۆی لە رێی پێغەمبەرەوه ﷺ ناراستەیی مروفايهتیی دەکات.

ئەمە جوگرافییای دابەشکردنی نایەتەکانە، بۆ ئەم دوازدە دەرسە.

دەرسى يەكەم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان يازدە (۱۱) ئايەتە، ئايەتەكانى: (۱ - ۱۱)، لەو (۱۱) ئايەتەدا، سەرمتا خوا ﷺ پىناسەى قورئان دەكات، بەوہى كە ئايەتەكانى لە لايەن خواى كارزان و شارمزاوہ، تۆكەمەو بەھىزو پىزو، روون و رۇشن كراون.

ئنجبا دوايى خوا ﷺ ئامانجى نىردرانى، (واتە: نىردرانى قورئان) و نىومرۇكەكەى كە بۇ چى ھاتوہو مەبەست پىي جىيە؟ لە پىنج خالاندا دەخاتەروو:

۱/ قورئان بۇيە ھاتوہ كە بەشەر فىر بكات، تەنيا بەندايەتتى بۇ خوا بكەن و تەنيا خوا بپەرستن.

۲/ فىريان بكات كە داواى لىبوردن لە خوا بكەن و، دان بە ھەئەو كەم و كورپىيەكانيان دابىنن، ئەگەر شىرك و كوفرن، ئەگەر گوناھو تاوان و لادانن، ھەرچى ھەن و، داواى لىبوردنى لى بكەن، واتە: ھەئسن بە پاكسازى خۇيان و خۇ بزارگردنيان لە سيفەتە نزم و پەستە خرابەكان و خۇ پاك كردنەوہيان.

۳/ قورئان ھاتوہ كە داوا لە خەلك بكات: بۇ لاي خوا بگەرپنەوہ، يانى: دواى ئەوہى كە پىشتر خۇيان بزار كردو خۇيان پاكسازى كرد، ئنجبا خۇيان چاكسازى بكەن و خۇيان پرازىننەوہ بە سيفەتە بەرزو پەسەندەكان، كە سەرەنجام بە ھوى ئەوہوہ ژيانىكى باشيان چىنگ دەكەوى، (واتە: ژيانىكى باشى دىيائى) و، بىگومان پاداشتى خواو رەزامەندىي خواش لە بەھەشتدا، لەگەل ژيانى چاكى دىيادا، ھەر بەراورد ناكرى.

۴/ قورئان ھاتوھ كە بە خەلك رابگەيەنى: ئەگەر پشت ھەلەكەن، پشت بگەنە قورئان، پشت بگەنە پىغەمبەرى كۆتايى موحەممەد ﷺ ئەوھ مەترسى سزاي رۆژىكى گەورمىان لى دەكرى.

۵/ قورئان ھاتوھ كە لە مرقۇفايەتى بگەيەنى: گەرانەومىان تەنيا بۇ لاي خوايە، بۇ لاي كەسى دىكە ناگەرپنەوھ، تەنيا خوا بەدپەينەرو پەرومردگار خاومنىانەو، ھەر بۇ لاي ئەويش دەگەرپنەوھ، ھەر ئەو زىندووويان دەكاتەوھ، ھەر ئەويش لىپرسىنەومىان لەگەلدا دەكاتو، سزاو پاداشتى پر بە پىستيان دەداتەوھ.

پاشان خوا ﷻ لەو (۱۱) ئايەتەدا، باسى ھەلۆيىتى خرابو نەرىنييانەي كافرەكان دەكات، كە ھەولى خۇ ھەشاردان و پەنھانكارىيان داوھ، لە بەرانبەر قورئان و پىغەمبەردا ﷺ.

دوایی خوا باسى ئەو راستىيە دەكات، كە بژیوو رۆزى ھەموو زىاندارو پىرۆيەكى سەر زەوى ھەر لەسەر خوايەو، بە ھەموو حالو بالیشيان ئاگادارە، چ حالی تىدا نىشتەجى بوونيان، چ حالی ھاتن و چوون و ئەو شوپنانهي كە بە شۆمەيەكى كاتى تىياندا دەمىننەوھ.

دوایی خواي كاربەجى باسى دروستكردى ناسمانەكان و زموى بارمگا لەسەر ناو بوونى خۆي، پاشان ھىكەتى دروستكردى بوون (وجود) دەكات، كە برىتيە لە تاقى كردنەوھى مرقۇف، كەچى كافرەكان ئەو قسانە بە جادوو دادەننن.

دوایی خوا باسى پەلە كردنى بىپروايەكان دەكات، بە ھاتنى سزاي خواو، باسى ئەوھ كە بە چاكەو نىعمەت، لەخۆبایى دەبن و لە كەولى خۆيان دمردەچن و، بە لاجوونى نىعمەت و ھاتنى بەلاو ناخۆشيش، ئاومىدو ناسوپاس دەبن.

بەلام لىرەدا خوا ﷻ پروادارانى خۇ راگرى كردار باش، لەو ھوكمە ھەلداویرى، كە ئەگەر مرقۇفەكان ھەموويان بە مستە ناويك دەكەونە مەلەو، بە نىعمەتەك لەخۆبایى دەبن و، بە تۆزە گرفتارىيەك و نارەحەتتییەك زۆر بىزار دەبن و، بە ھەلپە دەكەون، ئەوھ ئىمانداران بە پىچەوانەوھ: نە لە كاتى ھاتدا، لەخۆبایى دەبن، وە نە لە كاتى نەھاتدا، لە خۆيان ئاومىد دەبن، بەلكو لە ھەردوو حالاندا دامەزراون، چونكە دزمانن: ھات و نەھات خۆشیی و ناخۆشیی، تاقى كردنەوھى خواي پەرومردگارن بۆيان، بۆيە لە ھەردوو حالاندا خۇ راگرو دامەزراون.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿الرَّكِبِ أُحْكِمَتْ أَيْنُهُ، ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَيْرٍ ﴿١﴾ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا
 اللَّهُ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَأَنْ أَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا
 حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ، وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ
 عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾ أَلَا إِنَّهُمْ يَتَّبِعُونَ
 صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ
 إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾ ﴿٦﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ
 مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ بِآيَاتِكُمْ
 أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ
 كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخْرَأْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَيْنَا أُمَّةٍ
 مَّعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ
 بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا
 مِنْهُ إِنَّهُ لَيَكْفُرُ كُفُورًا ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْتُهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضِرَاءٍ مَسَتْهُ
 لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾ ﴿١٢﴾﴾

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

{ بە ناوی خۆی بە بەزمیی بەخشنده. ئەلیف، لام، را، (ئەمە) کتیبیکە نایەتەکانی
 تۆکمەو قایم کراون، دواوی ڕوونکراونەووە لەلایەن (خۆی) کارزانی شارمزاوہ ﴿۱﴾
 (نامانجی بنەرمتیی ئەومیە) کە خەلک، جگە لە خوا نەپەرستن، بە دلتیایی من
 (واتە: موحەممەد) لە لایەن ئەو (خو) تەرسینەر و موزدە دەرە ﴿۲﴾ ھەر و ھا
 (قورئان نامانجی ئەومیە کە پیتان بلی:) کە داوای لیبوردن لە پەروردگارتان
 بکەن، ئنجا بگەرینەووە بۆ لای، بە گوزمرانیکی باش دەتانییەن، تاکو کاتیکی
 ناوبراو (دیاریبکراو)، پاداشتی چاکە دەدات بە ھەر خواوەن چاکەییەک، (قورئان
 ھاتوہ پیتان رابگەییەن)، ئەگەر پشت بکەنە خوای پەیامەکە، ئەوہ من مەترسی
 سزای ڕۆژیکی گەورەم لیتان ھەییە ﴿۳﴾ گەرانیەوتان بەس بۆ لای خۆییەو، ئەو
 لەسەر ھەموو شتیک بە توانایە ﴿۴﴾ ئەھا (وریا بن!) ئەوان (بیبەر وایەکان) سەر و
 سینەکانیان دەنووشتیننەو، تاکو خۆیان لى بشارنەو، ئەھا (ناگادار بن!)، کاتیک
 بە پۆشاکەکانیان خۆیان دادەپۆشن، (خو) دەزانى چی پەنھان دەکەن و چی ناشکرا
 دەکەن، بە دلتیایی ئەو بە نھینی سینەکان زانایە ﴿۵﴾ ھیچ بیرو (ژیاندار) یک لە
 زھویدا نیە، مەگەر بزئوی لەسەر خۆییەو، جیى نیشتەجى بوون و دەرچوونیان
 دەزانى، (ئەوہ) ھەمووی لە نووسراویکی ڕوونکەرەوہ دایە ﴿۶﴾ ئەو (خو) ئەو
 کەسەییە کە ئاسمانەکان و زھوی لە شەش ڕۆژاندا (بە شەش قوناغ) ھیناوەدی، و
 تەخت (عرش) ھەگەیی لەسەر ئاوی بوو، تاکو تاقیبتان بکاتەوہ کامەتان کردەوہی
 باشترە! ئەگەر بلی: ئیوہ لە دواى مردن بلاو دەکرینەو، (دەزینرینەوہ)،
 ئەوانەى بیبروان، بە جەخت کردنەوہ دەلین: ئەمە تەنیا جادووویەکی ڕوون و بى
 چەندو چوونە ﴿۷﴾ ئەگەر بۆ ماوہی (کۆمەلە) کاتیکی ژمیردراو سزاو ئازاریان
 لى دوا بخەین، دەلین: چ شتیک ریی لى دەگرئ (بى)? ئەھا (ناگادار بن!)، ئەو

رۆژەى بۇيان دى (واتە: سزا) لىيان ناگىرریتەو، ئەوۋى گائەھان پى دەکرد، (ھەر ھىندەھان زانى) دەورى گرتن و (ئابلووقەى دان) ۸ بە دئنىايى ئەگەر بەزمىي و چاكەيەك لە لايەن خۇمانەو بە مرۇف (ى بىپروا) بچىزىن، دوايى لىي دابرنىن (و لىي ومربگرىنەو)، زۇر نانومىدو سېلە دەمى ۹ ھەر وھا مسۆگەر ھەركات خۇشپىيەكى پى بچىزىن (واتە: بە مرۇقى بىپروا)، دوايى ناخۇشپىيەك كە تووشى بوو، بە جەخت كىرنەو دەلى: خرابەو ناخۇشپىيەكانم لى لاچوون، بىگومان ئەو زۇر دلخۇش و شانازىكەرە ۱۰ جگە لەوانەى خۇراگر بوون و كىردەو باشەكانيان ئەنجام داون، (ئەوانە نە بە ھات، نە بە نەھات ناشلەژىن) و، ئەوانە لىبوردن و پاداشتىكى گەورمىان ھەيە (لە رۆزى دوايىدا) ۱۱ .

شیکردنه‌وی هه‌ندیك له وشه‌کان

(أَحْكَمَتْ) : (أَتَقِنْتُ، الْمُحْكَمُ الْمُتَقَنُ، الْمُوثِقُ)، واته: نایه‌تکانی به هیزو قایم کراون، تۆکمه‌و توندو تۆلن.

(فُصِّلَتْ) : (بَيَّنَّتْ، فُرِّقَتْ، عَقَدَ مُفْصَلٌ، جُعِلَ بَيْنَ كُلِّ لُؤْلُؤَيْنِ خَرَزَةٌ)، (فُصِّلَتْ) واته: روونکراومته‌وو رووشنکراومته‌وه، یاخود لیک جیاکراونه‌وه، ده‌گوتری: (عَقَدَ مُفْصَلٌ) گه‌ردنبه‌ندیکی موفه‌صصل، نه‌ویش نه‌ویمه که هه‌ردوو گه‌وه‌هر مروویه‌کی دیکه‌یان بکه‌ویته نیوان و لیکیان جیا بکاته‌وه.

(خَيْرٍ) : ده‌گوتری : (خَبَرَ الْأَمْرَ: عَلِمَهُ، خَبَرَهُ: بَلَاهُ وَاخْتَبَرَهُ، وَجَدْتُ النَّاسَ أَخْبُرَ ثَقَلَهُ)، (خَبَرَ الْأَمْرَ) واته: شارمزی کارمکه بوو، زانی، ده‌گوتری: (خَبَرَهُ) واته: جه‌رباندی و تافیکردموه، عه‌رهب ده‌لین : (وَاجَدْتُ النَّاسَ أَخْبُرَ ثَقَلَهُ) خه‌لکم وابینی: تافییان بکه‌وه، ره‌فزیان ده‌گی، یانی: زۆربه‌یان له تافیکردنه‌وه دهرناچن.

(مِنَعَكُمْ مَنَعًا حَسَنًا) : واته: به ماومیه‌کی که‌می گوزمرانی زیانی دنیا، زیانتان بی‌ده‌گوزمرینی، (الْمَنَاعُ: السَّلْعَةُ، الْمَنْعَةُ) وشه‌ی (متاع) به که‌لوپهل‌و، به هه‌ر شتیک ده‌گوتری، که مروّف لی‌ی به‌هرمه‌ند بی‌و، (متاع) واته: به‌هره و مرگرتنیکی که‌م له زیانی دنیا‌دا، دیاره خو‌شیی زیانی دنیا‌ش هه‌ر که‌م و کورته.

(ذِي فَضْلٍ) : (الْفَضْلُ: الزِّيَادَةُ عَنِ الْإِقْتِصَادِ، وَكُلَّ عَطِيَّةٍ لَا تَلْزَمُ مَنْ يُعْطِي) وشه‌ی (فضل) بریتیه له زیده له حاله‌تی میانجیی، شتیک که به‌شت بکات، ناستی نیومراست، ننجا له‌وه زیاتر بی‌ی ده‌گوتری : (فضل) و هه‌ر به‌خششیک که بابای به‌خشهر مولزه‌م نه‌بی بیبه‌خشی، بی‌ی ده‌گوتری: (فضل).

(يَلْتُونَ صُدُورَهُمْ): (يَلُوون وَيَعْطِفُون) واتە: سىنگى خۇيان دەنووشتېننەو،

مەبەست ئەومبە سەرو سىنگى خۇيان دېننەو، يەك، بۇ ئەومبى ديار نەبن.

(يَسْتَعْشُونَ شِيَابَهُمْ): واتە: بە پۇشاكەكانيان خۇ دادمېۋىش، دەگوتى: (غَشِيَةٌ

يَعْنِي سَتْرَهُ، الْغِشَاوَةُ: مَا يُعْطَى الشَّيْءَ)، (غَشِيَةٌ) واتە: دايپۇشى، وشەى (غِشَاوَةٌ)

ھەر شتېكە كە شتېك شتېك دايپۇشى، بۇيە خوا لە سوورەتى بەقەرەدا

دەفەرموى: ﴿ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ ﴾، واتە: چاومكانيان پەردەى

لەسەرە.

(بِذَاتِ الصُّدُورِ): واتە: خاومنى سىنەكان، كە (ذَاتِ) (مُؤْتَتَى) (ذُو) يەو، بە (ذَوَاتِ)

كۆدەكرىتەو، (ذَاتِ الصُّدُورِ) واتە: ئەو نەينىيانەى بوونە خاومنيان سىنەكان،

ھىندە لە سىنەكاندا چەسپاون، بوون بە خاومنى و مەنزىگايان لە نىو سىنەى

مرۇفدا گرتەو، ئەو شتانەى كە پەنھانن و كەس نايانزانى جگە لە خوا.

(دَابَّةٌ): (كُلُّ حَيَوَانٍ سِوَى الْإِنْسَانِ)، ھەر زياندارىكە جگە لە مرۇف، بەلكو

ھەندىك دەلېن: مرۇفېش دەگرىتەو، ھەر پىرپۇيەك كە بە زەوى دا دەروات،

پىي دەگوتى: (دَابَّةٌ)، (الدَّبَّ وَالِدَبِيبُ : مَشِيٌّ خَفِيفٌ) وشەى (دب) و (دبىب)

بە رۇيشتىكى ئارامو سووك دەگوتى.

(مُسْتَقَرَّهَا): (قَرَّيْقَرُ قَرَارًا: إِذَا ثَبَتَ ثُبُوتًا جَامِدًا وَأَصْلُهُ مِنَ الْقُرْوِ هُوَ الْبَرْدُ)

دەگوتى: (قَرَّيْقَرُ قَرَارًا) واتە: لە شوپنى خۇى وەستا، لە رېشەدا لە (قَرَّ) ھو

ھاتو، (قَرَّ) واتە: سەرما، چونكە لە حالەتى سەرما، شت دەمبەستى، ياخود

زياندارمەكان كەمتر دەجوولېن.

(وَمُسْتَوْدَعَهَا): (الْمُسْتَوْدَعُ: مَكَانُ الْوَدِيعَةِ) ئەو شوپنەى كە ئەمانەتېكى تېدا

دادەنرى، لېرەدا واتە: ئەو شوپنەى كە بە شىومبەكى كاتىي تېدا دەمېننەو.

(كَتَبَ مُبِينٍ) : نووسراویكى رۇشنىكەرەمۇ، لیرەدا (مبىن) لە (أَبَانَ يُبِينُ) ى (متعدى) مۇه هاتۇه، (فَهُوَ مُبِينٌ) واتە: روونى كىردەمۇ روونى دەكاتەمۇ، ئەو روونىكەرەمۇ.

(عَرَّشُهُ) : (الْعَرْشُ فِي الْأَصْلِ شَيْءٌ مُسَقَّفٌ، جَمْعُهُ عُرُوشٌ) وشەى (عرش) لە رىشەدا بە ھەر شتىك دەگوتىكى كە سەربانىكى ھەبىو، بە (عروش) كۆدەكرىتەمۇ، لیرەدا مەبەست پىنى تەختى ھوكمپرانىيە.

(مَبْعُوثُونَ) : واتە: زىندوو دەكرىنەمۇ، ھەلدەسىنرىنەمۇ، (أَصْلُ الْبَعْثِ: إِثَارَةُ الشَّيْءِ وَتَوَجُّيهِ) وشەى (بعث) ئەومىيە كە شتىك لە شوپىنى خۇى ھەلستىنىو، ئارپاستەى بىكەى.

(أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ) : (أُمَّةٌ) واتە: كۆمەلە شتىك، (مَعْدُودَةٌ) واتە: ژمىردراو، يانى: (حين معدود) واتە: كاتى ژمىردراو، كاتىكى كەم، چونكە شتى كەم، دەژمىردرى، بەلام شتى زور ناژمىردرى.

(مَا يَحْجِسُهُ) : (مَا يَمْنَعُهُ) واتە: چ شتىك رپى لى دەگرى، چونكە (الْحَبْسُ: ضِدُّ التَّخْلِيَةِ) وشەى (حبس) ئەومىيە كە شتىك رابگرى، پىچەوانەى (تخلية) يە واتە: شتىك ئازاد بىكەى و لپى بگەرى.

(مَصْرُوفًا عَنْهُمْ) : واتە: لپيان لادەدرى، (الصَّرْفُ: رَدُّ الشَّيْءِ مِنْ حَالَةٍ إِلَى حَالَةٍ وَإِبْدَالُهُ بغيرِهِ) وشەى (صَرَفٌ) برىتەى لەمۇى شتىك لە ھالىكەمۇ بو ھالىك بگورى و لاىبەدى، (مَصْرُوفٌ) واتە: شتى لادراو.

(وَحَاقَ بِهِمْ) : (نَزَلَ عَلَيْهِمْ) دابەزىيە سەريان، (حاق) واتە: دەورى دان.

(نَزَعْنَاهَا مِنْهُ) : (نَزَعَ الشَّيْءُ مِنْ مَكَانِهِ: خَلَعَهُ) شتىك لە شوپىنى خۇى ھەلقەنى، واتە: لپمان دارنى و لپمان سەندەمۇ.

(لَيْئُوسٌ) : (یئوس) صیغەى موبالەغەى (یائس)ە، واتە: نائومید، (یئوس) واتە: زۆر نائومید، (یئس یئیس : الیأس: القنوط وهو انتفاء الطمع)، (یئس) بریتیه له نائومیدی و ئومید بران، ئەوه که هیچ ئومیدیکت نەمايى به هیچ شتیک.

(كَفُورٌ) : صیغەى موبالەغەى (کافر)ە، واتە: کەسێک که سەپلەیه بەرانبەر چاکەو نیعمەت، ئنجا (کفور)، واتە: زۆر سەپلە.

(نَعْمَاءٌ) : واتە: خۆشیی و چاکە، پێچەوانەى (ضراء)ە، واتە: ناخۆشیی و گرفتاری.

(الْفَرَحُ) : (الفرح: إشراح الصدر: بلذّة عاجلة، السرور الشدید)، که واتە: (فرح) واتە: زۆر زۆر دلخۆش، که خوای پەر و مردگار زۆر دلخۆش بوونی، به شتیکى خراب داناوه بۆ مروّف، مەگەر به بەخشى خواو به بەزەمى خوا.

(الْفَخْرُ) : (الفخر: المباهاة في الأشياء الخارجة عن الإنسان كالمال والجاه، رجلٌ فَاخِرٌ وَفَخُورٌ وَفَاخِرٌ عَلَى التَّكْثِيرِ) وشەى (فخر) بریتیه له خۆهەلکێشان بهو شتانەوه که ئینسان له دەرەوهى خۆینى، وهك: سەر و متو سامان، خزم و کەسو، عەشیرەت و جاھو ئەوانە، دەگوترئ: (رَجُلٌ فَاخِرٌ وَفَخُورٌ وَفَاخِرٌ) ئەگەر بتهوئ کەسێک بهوه وهسف بکەى که زۆر شانازی به خۆیهوه دەکات و خۆى هەلئەهکێشى، بهو سى وشەیه، باس دەکرى.

ماناي گشتى ئايەتەكان

وہك پىشتەر ئامازەمان پىدا، خوا ﷺ ئەم سوورمەتى (ھود)ى لە قۇئاغىك لە ژيانى پىغەمبەردا ﷺ دابەزاندو، كە قۇئاغىكى زۇر سەختو دژوار بوو، زۇر ناسك و ھەستيار بوو، كە بە مەزمەندە لە سالانى: (۱۰ و ۱۱ و ۱۲) مو ئەو دەورو بەردا، ئەم سوورمەتى (ھود)ى دابەزاندو، ئەو كاتەش پىغەمبەرى خوا ﷺ لە حالەتتىكى زۇر سەغلەتتى و تەنگانەدا بوو، ژمارمىەك لە ھاوولانى كۆچيان كردوہ بۇ حەبەشە، بۇ جارى دووہم، ھاوولانى بەرپىزى لە ژىر نەشكەنجەو ئازارى كافرەكانى قورمىشدا بوون، بۇ خۇشى چەندان ھەولتى داون، بۇ ئەوہى كە ئەو بانگەوازە ئىسلامىيە، ئەو كارو پىرۇژە ئىسلامىيە، كە بە دەستىيەوہ بوو، لە جوار چىوہى مەككە، لە بازنەى تەسكى مەككە، بىباتە دەر، بىباتە شوپىنكى گونجاوتر: چووہ بۇ طائف، بەلام بە نانومىدىي گەراومتەوہ، چووہ بۇ لاي زۇر لە عەشىرەتو ھۆزەكان، بەلام وەلامىكى چاك و ئەرىنىي و مرنەگرتۆتەوہ.

ھەروھا لە سالى دەيمەي پىغەمبەرايەتتىدا، واتە: پىش دابەزىنى ئەم سوورمەتى (ھود)و، سوورمەتى (يونس)يش پىشتىرى، ھەر كام لە پىشتىوانە دەرەككىيەكەي مامى (ابو طالب) كۆچى دوايى دەمكات، كە قورپىشىيەكان لەبەر (ابو طالب) زۇر دەستيان لە پىغەمبەرى خوا ﷺ دەپاراست.

پاشان پىشتىوانە نىوخۇيەكەشى، واتە: پىشتىوانە نىوخۇيە روالەتو بەرھەستىيەكەي، ئەگەرنا ئەو ھەر پىشتى بە خوا قايم بوو، وەك پىشتىوانىكى مەعنەويى، بەلام ديارە ھۆكارمەكان پىويستە بگىرىنەبەر، خەدىجەش خوا لىيى رازى بى، ھاوسەرى بەرپىزو دىسۆزى پىغەمبەر ﷺ ئافرمتى و بلىمەتو كارامەو شارمەزا، ئەويش ديسان ھەر لەو سالەدا (سالى دەيمەي پىغەمبەرايەتى)دا، كۆچى دوايى دەمكاتو لە دەستى دەمات، بۇيە دوايى مېزوونووسان ناويان لەو سالە ناوہ (عام الحزن)، سالى ماتەمىنى، سالى خەمبارى، چونكە دەلتىن: پىغەمبەريان ﷺ دەمىنى

دوای نهوه که خه دپجهی له دست داو، مامیشی وهفاتی کرد، خه مبارو په زارهدار بوو، هه ندیک جار له بهر خو یه وه دمیفه رموو: { مَا نَأْتِ مِنِّي قُرَيْشٌ شَيْئًا أَكْرَهُهُ حَتَّى مَاتَ أَبُو طَالِبٍ } { أَخْرَجَهُ الدَّيْلَمِيُّ بِرَقَم: (۶۳۰۷)، سیره ابن هشام ج ۱، ص (۴۱۷) } .

واته: هه تا (ابو طالب) نه مرد بوو، هوژی قورمیش منیان هینده نه زیست نه دده داو، هینده دست دریزیان نه دده کردو هینده نارچه تییان نه دمه کردم.

ننجا له بارو دوخیکی ناوادا، نه سوورمه موبارمه که دابه زیوه، خوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ دهفه رموی:

(بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) به ناوی خوی به خشندهی میهرمان، به ناوی خوی به بهزمی به خشنده، وهک زور جاری دیکهش باسمان کردوه: که دهگوتری: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) واته:

۱ / من نه کاره دست پیده کم، به ناوی خوا دهستی پیده کم.

۲ / بو خوا نه کاره نه انجام ددهم.

۳ / پشتیشم به خوا هایمه و هیمهت و هیزو توانا له خوی بالادست چاوه ری

ده کم، بو نه وهی یارمه تیم بدات نه کاره ته واو بکم.

ننجا دهفه رموی: ﴿الر﴾، دیاره پیشر باسی نهو پیته پچر پچرانه مان کرد،

به تایبتهی له سه رمقای سوورمتی (یونس) دا، به تفصیل لهوبارمه وه دواین و گوتمان: نهو سوورمتانهی به پیته پچر پچرمان (الْحُرُوفُ الْمُقَطَّعَةُ)، دست پیده کم، بیست و نو (۲۹)ن، بویهش نهو پیتانه وایان پی دهگوتری: چونکه به سه ره که وه

ناخوینرینه وه، نیستا نه مه: ﴿الر﴾، ناگونجی بلئی: نه له ر، یان: ﴿الر﴾،

ناگونجی بلئی: نه له م، به لکو دمبی به جیا جیا، بخویندرینه وه: نه لیف، لام، را، ناوا بخوینرینه وه، دیاره لهوی باسمان کردوه، لیره دووباره ی ناکهینه وه، به لام نه وهی که زوربهی توینرهموانی قورئان له سه ری ریککه وتوون، دهرباره ی حکمه تی دانانی نهو پیته پچر پچرانه، که ته نیا له سه رمقای سوورمه کانه وه هه نه، که نه وانیش (۲۹) سوورمتن له (۱۱۴) سوورمه که ی قورئان، زوربهی زانایان ده لئین: مه به ست پی

ئەومیه که خوا ﷺ دمیەوی بەو خەئکه بفرموی: قورئان هەر لەو پیتانەو لەو دنگانە پیکهاتو، که ئیوه پێیان دهنووسن، و تووئزو قسهیان پێ دەکن، ئنجا ئەو کەرستیه لەبەردەستی ئیوهشدا ههیه، بۆیه ئەگەر بپروا ناهینن که قورئان فەرماشتی خواجهو، هیچ پەيوەندیی بە موحەممەد ﷺ هەو نیه جگە لە گەیانندی، ئەگەرنا ئەویش دەستی تیدا نیه، ئەگەر ئەو قەناعەتو بپروایەتان نیه، فەرموون: ئیوهش ئەو کەرستیه لەبەردەستان دا ههیه و لەو پیتو دنگانە، ئیوهش کتیبیکی وهك قورئان بینن، یان وهك وینەى ده (۱۰) سوورەتی بینن، یان وهك وینەى سوورەتیکی بینن.

﴿ كَتَبَ أَحْكَمَ آيَاتِهِ ﴾، زۆر بەی شارەزایانی زمانی عەرەبی دەئین: لێردا وشەى (کتاب)، (خبر)ه، بۆ (مبتدا) یەکی قرتینراو (محدوف) که دەزانری، یانی: (هَذَا كِتَابٌ)، ئەمە کتیبیکە ﴿ أَحْكَمَ ﴾، نایەتەکانی مەحکەم کراون، بە کوردیش دەئین: (مەحکەم) واتە: قاییم توندو تۆل، تۆکمە، بە هیزو پیز، دەگوتری: (قَلْعَةٌ مُحْكَمَةٌ)، قەلایەکی مەحکەم، که مەجالى تیدا نەبى و درزو کەلینی تیدا نەبى، دوژمن لەویوه زەفەر بە خەئکی قەلایەکە بەری، قورئانیش وا تۆکمەو توندو تۆل و، بەهیزو پیز کراوه، که هیچ کەلین و درزی تیدا نیه، کەسێک بتوانى پەخنەى لى بگری، نایەتەکانی بەو شیومیە مەحکەم و قایم و توند کراون.

﴿ ثُمَّ فَضَّلَتْ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ خَيْرٍ ﴾، دوایش نایەتەکانی پروونکراونەوه، دواى ئەوهی که مەحکەم و توندو تۆل کراون، ئنجا پروونیش کراونەوه ماناو مەبەستەکانی روشنن، لە لایەن کارزانی شارەزاوه، خوا ﷻ کارزان و کاربەجییه، کارەکانی بەجین و، خاومنی ئەوپەری حیکمەتە، هەر و هەر شارەزایە، زانایە، ناگاداره، بە هەموو هەست و نەستیک، بە هەموو وردو درشتی دروستکراوهکان بە گشتی و، مرفهەکان و جند بە تاییەت.

ئنجا ئەو قورئانە که ئاوا موحکەمەو موفەصصەلە، ئاوا تۆکمەیهو، پروونە، لەلایەن خواى کارزان و شارەزاوه بەو شیومیە لیکراوه، ئایا بۆچی نیردراوه و ئامانج لى جییه؟ دفرموی: ﴿ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ﴾، که جگە لە خوا کەس نەپەرستن،

واتە: ئەو ئەمانجى بىنەپەتتىى ھاتنو دابەزىنى قورئانە، ﴿ اِنِّى لَكُم مِّنْ نَّذِيرٍ وَّبَشِيرٍ ﴾، ديارە لىرەدا خوا ﷺ لەسەر زمانى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەر موى: بىگومان من لەو ھوۋە (واتە: لە خواۋە) بۇ ئىۋە ترسىنەر و موژدەدەرم، (الإنذار: إعلامٌ مع تخويف)، (إنذار) ئاگادار كىرنە ھوۋىە لەگەل ترساندندا، من ھاتووم بتانترسىنەم، ھۇشيارتان بىكەمە ھوۋە، بىدارتان بىكەمە ھوۋە، ﴿ وَّبَشِيرٍ ﴾ موژدەشتان پى بدەم، بتانترسىنەم و ھۇشيارتان بىكەمە ھوۋە، كە ئەگەر پى خوا نەگرن، سەرەنجامىكى شووم و خراب چاومپىتانەو، دلخۇشتان بىكەم و موژدەشتان پى بدەم، كە ئەگەر پى خوا بگرن، سەرفرازى و بەختە و مېرى دىنا و دواروژتان بە نىسب دەبى.

﴿ وَاَنْ اَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ ﴾، ھەروھە ئەم قورئانە دابەزىنراۋە كە بە خەلك بلى: داۋاى لىبوردن لە پەرورەدگارتان بىكەن، واتە: دان بە ھەلەكانتان دابىنن، عەيب و كەم و كورپىيەكانى خۇتان بىبىن و، خۇتانيان لىبىژارد بىكەن و، داۋاى لىبوردن لە خوا بىكەن، كە ئەو كەم و كورپىيەتەن ھەبوون، بە تايبەتى ھاوبەش بۇ خوا دانان، دوور لە خواىى ﴿ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ ﴾، ئنجا داۋاى ئەو ئنجا بگەپىنەو بۇ لاى خوا، واتە: پىشى خۇتان بژارد بىكەن لە سىفەتە خرابەگان، دانىان پىدا بىنن و خۇتانيان لى پاك بىكەنەو، ئنجا خۇتان چاك بىكەن و، خۇتان پىراپىنەو بە سىفەتە بەرزو پەسندەگان، لە پىش ھەموويانەو: خوا بە يەگرتن و تەنبا خوا بەرستن.

ئنجا ئەگەر ئىۋە واتانكرد: ﴿ يُمِئِعْكُمْ مِّنْعًا حَسَنًا ﴾، بە شىۋمىيەكى باش و بە زىان و گوزمىرانىكى باش دەتانزىنەننى، يانى: لەم زىانە دىنايىيە كەمەدا، زىانىكى باشتان بە ھىسەت دەكات، ﴿ اِلَىٰ اَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾، تاكو كاتىكى دىارىكراو، كە ئەگەر مەبەست كۆى مروفەگان بى، مەبەست ئەو كاتەيە كە لاپەرەى ئەم زىانى دىنايە دەپىچرىتە ھوۋە، زىانى دىنا كۆتايى پى دى، ئەگەر مەبەست تاك تاكى مروفەگان بى، ئەو ھەر كامىكىان مەرگى لەگەلدا پىووبەروو دەپىتە ھوۋە كاتى مردنى دى،

بۆیە فەرموویەتی: ﴿ وَتُوتِ كُلُّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ﴾، خوا بە هەر خاوەن چاکەیهک، پاداشتی خۆی، بەخششی خۆی پێ دەبەخشن، ﴿ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴾، ئەگەر پشتیش هەلکەن، ئەمە لە ئەسڵدا ﴿ وَإِنْ تَوَلَّوْا ﴾، واتە: ئەگەر پشت بکەنە قورئان و پێغەمبەر ﷺ، ﴿ فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴾، ئەوێکە ئەوە من مەترسیی سزایی پۆزێکی گەورەتان لێدەکەم، کە پۆزی دواپی یە، ﴿ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ﴾، گەرانهوتان تەنیا بۆ لای خوا، (مرجع)، چاوگی (میمی) یە بە مانای (رجوع)، واتە: گەرانهوێکی گێردراوەی ئێوە، تەنیا بۆ لای خوا.

(جار و مجرور) کە پێش دمهکوی، وهك زور جار گوتوو مانە: دەلالەت لەسەر کورت هەلەینان دمهکات، واتە: گێردراوەی ئێوە تەنیا بۆ لای خوا، تەنیا ئەو لێتان دمهپرستەوه چیتان کردو چۆنتان کرد؟ ﴿ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾، دئیش لە دڵ مەدەن، کە بئین: دەبی خوا بتوانی زیندوو مان بکاتەوه و بمانگێرتەوه؟! چونکە ئەو لەسەر هەموو شتێک بەتوانایە.

ئنجای دێتە باسی هەلۆیستی نەرینیی و خرابی بیبروایەکان، دوا ئەوهی کە نیوهرپۆکی ئەو پەيامەیی کە قورئان هیناویەتی و، پێغەمبەری خاتەم ﷺ بە مروفایەتی دەگەیهنی و، باسی هەلۆیستی نەرینیی کافرەکان، دمهکات، دمهفرموی: ﴿ أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتَوْنَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخَفُوا مِنْهُ ﴾، وهك پێشتریش گوتوو مانە: ﴿ أَلَا ﴾، (أداة التنبیه)، ئامرازی ناگادار کردنەوهی، لە زمانی کوردیدا ئیمە ئەگەر بمانهوی کەسێک ناگادار بکەینهوه، دەلێین: ئەها، مانای ووریا به و ناگادار به:

ئەها ناگادارین! ئەوان (واتە: بیبروایەکان)، ﴿ يَنْتَوْنَ صُدُورَهُمْ ﴾، سینهکانیان دمهنووشتی نەوه، سینه چۆن دمهنووشتی نەوه؟ ئەوه کە ئینسان خۆی کور بکات

(یحنون: يعطفون، یلوون)، سەرو سینهیان دەنوشتیننەو، بۆچی؟ ﴿لَيْسَتْ حَفُوءًا مِنْهُ﴾، تاكو خۆیانی لى پەنھان بکەن، خۆیان لە كى پەنھان بکەن؟ دیارە لە پیغەمبەر ﷺ، ئنجا یان لەبەر ئەووە بوووە كە چاویان بەرینایی نەداووە ببیینن، كەسێك كە زۆر رقی لە كەسێك بوو، ناتوانى تەماشای بکات، لەبەر بیزارى و ناپەسەندى، یان بۆ ئەوێ خۆیان دەرباز بکەن و گوێیان لەو پەيامەى پیغەمبەر ﷺ نەبێو، خۆیانی لى پەنھان بکەن، ﴿أَلَا﴾، ئاگادارب، ئەھا ﴿حِينَ يَسْتَعْفِفُونَ﴾ شایبەم ﷻ، كاتێك كە بە پۆشاکەکانیان خۆیان دادەپۆشن، دەم و چاویان دادەپۆشن، ﴿يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ﴾، خوا دەزانى چى پەنھان دەکەن و چىش ئاشکرا دەکەن، ﴿إِنَّهُمْ عَلَيْهِمْ بذَاتِ الصُّدُورِ﴾، بیگومان ئەو (خوا) زانایە بە خاومنى سینهکان، خاومنى سینهکان، مانای ئەو نەینییانەى كە هێندە لە دل و سینهکانیاندا جیگیر بوون، بوون بە خاومنى ئەو سینه، واتە: خوا بە نەینییەکانیان ئاگادارە، هیچ گومان لەویدا نەیه.

ئنجا خوا عزوجل دێتە سەر باسى راستییهكى دیکەو، باسى سیفەتەکانى خۆى دەکات، تاكو بزانی: خوا ﷻ ئەو كەسەیه كە ئەو قورئانەى ناردووە ئەو پیغەمبەرەى ﷺ بە نوینەرایەتى ناردووە، ئنجا كە داویان لى دەکات تەنیا بەندایەتى بۆ وى بکەن، ئەووە هەندێك لە سیفەتەکانى، دەفەرموى: ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾، هیچ پێرۆیهك، ﴿دَابَّةٍ﴾، واتە: هیچ ژياندارێك، پێرۆیهك، لەسەر زەوى نیه، مەگەر بزۆوى لەسەر خوايه، (رزق)، واتە: خواردن و خۆراك و ئەوێ كە پێى دەزى، ﴿وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا﴾، شوینى تیدا نیشتەجیبوونىو، شوینى بە شیوێ كاتى تیدا مانەومشى (یان شوینى تیدا هەلگیرانى) دەزانى، چونكە (ودیعة)، سپاردمیهكە تۆ بە كەسێكى دەسپێرى بە شیوێ كاتى لەلای دەبى، كەواتە: (مُسْتَقَرٌّ) شوینىكە كە ئەو ژياندارانە تیدا

نیشتەجێ دەبن و، (مستودع)، ئەو شوینەیه که به شیۆمیهکی کاتیی تێیدا دەبن، خوا هەمووی دەزانێ، ﴿كُلُّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾، واتە: هەر کام لەو شوینی نیشتەجیبوون و، شوینی به کاتیی تێدا مانەوهیان، له نووسراویکی روونکەرەودا تۆمار کراوه، که مەبهست پێی زانیاری بئسنووری خوایه، یاخود مەبهست پێی (اللوح المحفوظ)ە، ئەو تەختە گەورمیه، که خوا هەموو زانیارییهکانی تێدا تۆمار کردوون، لەسەر رای هەندیك له زانیان.

بەلام گرنگ ئەومیه که خوا ﷻ دمیەوی پیمان بفرموی: که هەرچی زانیاری ههیه، هەرچی وردەکاری ههیه، دەربارەى دروستکراوهکان، لەلای خواى پەروردگار، وهك چۆن یهكێك له ئیوه شتیک بنووسن، لهبەر چاویهتی، نه کهم دهکات و نه زیاد دهکات، خواش هەمووی تۆمار کردوه، زانیاری دەربارەى گشت دروستکراوهکان، هەمووی لەلای خوا تۆمار کراوه، ئنجا چ له جسمیکدا تۆمار کرابێ به ناوی : (اللوح المحفوظ)، یان (کتاب مبین) یان (إمام مبین)، چ مەبهست پێی زانیاری بئسنووری خوا بێ، چونکه یهکێکه له سیفهتهکانی خوا، بهلام خوا بۆ ئیمه بهو شیۆمیه تەعبیری دهکات، که ئەگەر ئیمه شتیک بنووسین، دواى ئەو زانیارییه هەمیشه لهبەردەستمان دەبێو، دهگەرپێنهوه بۆیو، کهم و زیاد ناکات، زانیاری خواى زاناش به دروستکراوهکانی بهو شیۆمیه.

ئنجا خوا ﷻ زیاتر خۆی دەناسینی، دهمفرموی : ﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾، واتە: ئەو (خوا) ئەو زاتەیه، که ناسمانهکان و زهوی له شەش رۆژاندا هیناونه دی.

شەش رۆژ، دیاره ئەو کاته پێش ئەوهی ناسمان و زهوی ببن، کۆمهلهی خۆر ببێو زهوی به دەوری خۆیدا له بهرانبهر خۆردا بخولیتهوه، شهوو رۆژی (۲۴) سهعاتی نهبوو و ن، ئەدی مەبهست چییه؟

(ایام)، کوی (یوم)ه، (یوم) له زمانی عه‌رمبیدا واته: به‌شیک له کات، قوناغیک
 خوی په‌رومردگار له قورناندای باسی (یوم)ی کردوه، که هه‌زار ساله : ﴿ وَإِنَّ يَوْمًا
 عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴾ (الحج، ۱۷) واته: رۆژێک له‌های
 په‌رومردگارت به‌قه‌دەر هه‌زار سالی نیویه که ده‌یزمیرن، به‌لکو له سوورفتی
 (المعارج)دا ده‌فه‌رموی : ﴿ نَعْرُجُ الْمَلَائِكَةَ وَالرُّوحَ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ
 خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴾ (المعارج، ۱) واته: فریشته‌گان و رووح (جبریل)، به‌ره‌و خوا به‌رز
 ده‌بنه‌وه، له رۆژێکدا که په‌نجا هه‌زار ساله.

که‌واته : ﴿ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾، به‌ته‌نکید مه‌به‌ست پیی شه‌وو رۆژو (۲۴)
 سه‌عاتی نیه، به‌لکو یانی: شه‌ش قوناغ، خوا ناسمانه‌گان و زه‌وی به‌شه‌ش قوناغ
 هیناونه دی! ﴿ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ﴾، نه‌و کاته‌ش ته‌ختی (حوکمپرانیی
 خوا) له‌سه‌ر ئاو بوو، (عه‌رش)، واته: ته‌ختی حوکمپرانیی.

ننجا نایا ته‌ختی حوکمپرانیی خوی په‌رومردگار چی یه‌و چۆنه؟ هه‌ر خوا ده‌زمانی،
 گرنگ نه‌ویه نه‌ویش دروستکراویکی خوی، که‌واته: خوا پێش نه‌وه‌ی نه‌م
 ناسمان و زه‌وییه دروست بکات، عه‌رشیش بووه و ئاویش بووه، که دواپی له‌مه‌سه‌له
 گرنگه‌کاندا زیاتر تیشک ده‌خه‌ینه سه‌ر نه‌و مه‌سه‌له‌یه.

ننجا نایا بۆچی خوی کارزان نه‌م ناسمانانه‌و زه‌وی هیناونه دی؟ ﴿ لِيَبْلُوَكُمْ
 أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾، تا‌کو تا‌قییتان بکاته‌وه کامه‌تان کرده‌وی باش ده‌که‌ن،
 که‌واته: نه‌و بوونه هه‌مووی به‌سه‌رو خواریه‌وه ((الأرض)، خواریه (سماء)،
 سه‌ریه)، بوون (وجود) به‌سه‌روو خواریه‌وه بۆیه دروست کراوه، که مرۆفی تیدا
 تا‌قی بکرتیه‌وه! ﴿ وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ ﴾، وه‌نه‌گر
 تۆ بلیی: نیوه له‌دوای مردن زیندوو ده‌کرتیه‌وه، هه‌لده‌سینرتیه‌وه، بلاوده‌کرتیه‌وه،
 ﴿ لَيَقُولُنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾، نه‌وانه‌ی بی‌پروان به‌جه‌خت کردنه‌وه ده‌لین: ﴿ إِنَّ هَذَا

إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٣٦﴾، ئەمە جگە لە جادووێهکی روون و ئاشکرا هیچی دیکە نیە، هەلبەتە ئەمە خوێنراوێشەتەو: (إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ)، کە ئەگەر بئێتی: ﴿سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾، واتە: قورئان جادووێهکی ئاشکرایەو، ئەگەر بئێتی: (ساحِرٌ مُّبِينٌ)، واتە: موحمەد ﷺ جادووگەرێکی ئاشکرایە، ﴿وَلَيْنَ آخِرُنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لِّقَوْلِكَ مَا يَحْسِبُهُ﴾، ئەگەر سزایان بۆ دوابخەین بۆ کاتیکی ژمێردراو، ﴿أُمَّةٍ﴾، واتە: کۆمەڵ (جماعة)، کە شارمزیانی زمان دەلێن: (أمة)، هەر کۆمەڵە شتیکە کە وەک یەک بن، ننجای لێردا مەبەست پێی کۆمەڵە سالتیکە، وەک لە سوورەتی (یوسف) دا دەفەرموئ: ﴿...وَأَذَكَّرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ﴿١٥﴾﴾، واتە: دواى کۆمەڵە سالتیک، وەبیری هاتەو، بەلام کە لە سوورەتی (القصص) دا دەفەرموئ: ﴿وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ ﴿٢٣﴾﴾، واتە: کۆمەڵێک لە خەلکی لەسەر وئ (لەسەر ئاوکە) بێنی، یانی: کۆمەڵە شوانێک، لەبەر ئەوەی هەموویان لە پیشەى شوانیتیدا یەک بوون، کەواتە: لێرەشدا، (أمة) یانی: کۆمەڵە کاتیک، بەلام چەند کاتیکى کەم، لەبەر ئەوەی ژمێردراون، واتە: ئەگەر ماوەی چەند سالتیک، یان ماوەی چەند کاتیک، سزایان لێ دوابخەین، ﴿لِّقَوْلِكَ مَا يَحْسِبُهُ﴾، زۆر بە جەخت کردنەو دەلێن: چ شتیک پێی لێ دەگڕی بئ، ئەو سزاو نازارە بۆچی نایەت؟! ﴿أَلَا﴾، ئاگاداربن! ئەها، ﴿يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسٌ مَّصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾، کاتیک ئەو نازارو سزایەیان بۆ دئ، لێیان لانادئ، لێیان لادراو نابئ، ﴿وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾، ئەوەی کە گالتەیان پئ دەکرد، دەوریان دەداو، ئابلووقەیان دەداو، بە هیچ پێیاندا پێی هەلاتنیا نابی و قوتار نابن.

دواى خوا ﷻ باسى هەندیک سیفەتی نەرنیوی و خراپی نینسان دەکات بە گشتی، بەلام بە نایەتەکەى کۆتایی، نایەتی ژمارە (۱۱)، بۆمان دەردەمکەوئ کە

مەبەستی بەس ئینسانی بێپر وایە، چونکە لەوێ دا، ئەوانەى که خۆراگرن و ئەهلی ئیمان و کەردمەو چاکن، جیا یان دەکاتەو لەو حوکمە، ﴿وَلَيْنَ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ﴾، ئنجا بە جەخت کەردنەو، ئەگەر ئیمە بەزمیەکی خۆمان بە مەرفە چێشت، واتە: چاکە و نەعمەتیکمان پێدا، پیمان چێشت، ﴿ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ﴾، دواى لیمانستاندەو، لیمان داپنى، لیمان وەرگرتەو، ﴿إِنَّهُ لَيَبْغِيكُمُ الْكُفُورُ﴾، بێگومان ئەو زۆر ناوێدو زۆریش سێلە دەبێ، بە هات زۆر دلخۆش و لەخۆبایی دەبێ، بە نەهاتیش زۆر ناوێد دەبێ، دەست دەکات بە سێلەیی و ناسو پاسی بەرانبەر بە خوا.

﴿وَلَيْنَ أَذَقْنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسَّهٖ لِيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي﴾، ئەو نەگەر بەرحمەت و بەزمی لەگەڵ بنوینین، چاکەى پێ بدەین، دواى لێى وەرگیرنەو، تووشى ناوێدی و سێلەى دێ، ئەگەر چاکەى پێ بچێزین، دواى ئەوێ که ناخۆشێ تووش بوو، ﴿لِيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي﴾، زۆر بە جەخت کەردنەو دەلێ: تەواو ناخۆشییەکان، خراپەکان، لە من رۆشتن، تازە باربان کەردو، جارێکی دیکە تووشى نارهەتیی نابمەو، ﴿إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ﴾، بێگومان ئەو جوۆرە مەرفە زۆر دلخۆشە، بەو تۆزە نەعمەت و خۆشییە، (فخُورٌ)، زۆر شانازیکەرە، بە خۆى دەنازێ، گوردەواریى خۆمان دەلێن: (بە بستە ناویکی دەکەوێتە مەلە)، هەم لە هاتدا لەخۆبایی دەبێ، هەم لە نە هاتدا ناوێد دەبێ، بەلام نایا هەموویان وان؟ دەفەرموئ: ﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا﴾، هەموو مەرفەکان وان، جگە لەوانەى که خۆراگرن و، کەردمەو باشەکان ئەنجام دەدەن.

لێرەدا باسی ئیمانی نەکردو، چونکە هەر دیارە ئینسان بە هۆى ئیمانەو خۆراگر دەبێ لە بەرانبەر دنیا، که بە خۆشییەکی زۆر دلخۆش نەبێ، لەخۆبایی نەبێ، یە ناخۆشییەکەش، بە نارهەتییە تالییەکانیشی نا ئوێد

نەبی، و، دەست نەکات بە سېلەیی و ناشکوری بەرانبەر بە خوا، ئەووە خۆراگرییە، ئەووە بەرھەمی ئیمانە، واتە: لێرەدا کە خوا ﷻ دەفەر موی: جگە لەوانە ی خۆراگرن، واتە: خۆراگرن بە هۆی ئەووە کە ئیمانیا ن هەیه، ﴿ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾، کردەووە باشەکانیش ئەنجام دەدەن، ﴿ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴾، ئەوانە لێبوردنیکی تاییبەت، پاداشتیکی گەورمیان هەیه لەسەر ئەو خۆراگرییەو، لەسەر ئەو کردەووە باشانە کە ئەنجامیان دەدەن.

چەند مەسەلەیهکی گەرنگ

مەسەلە یەکەم : که دەفەرموی: ﴿الرَّكْنُ أَحْكَمُ أَيُّهُ ثُمَّ فَصَلَتْ مِنْ لَدُنِّ

حَكِيمٍ خَيْرٍ ﴿١﴾، پیشتر باسمان کرد، ئەو بیتە پچر پچرانه خوای بەرومردگار بۆیه لە سەرمتای (۲۹) لە سوورەتەکانی قورئاندا دایناون، که هەیه یەك پیتەو، هەیانە دوو پیتە، هەیانە سییەو، هەتا پینجیش دەروات، دەیهوی بە خەلک بەفەرموی: ئەو قورئانە که ئیوه لە بەرامبەریدا دەستەوساون و دەستە پاچەن، هەر لەو پیتەو دەنگانە پیک دێ، که ئیوه قەسیان پێ دەکەن و پێیان دەنووسن، ئنجا ئەگەر راست دەکەن، خوا بۆ موحەممەدی ﷺ نەناردوو و فەرمایشتی خوا نیە، فەرموون: ئەووە عەرزو ئەووە گەز، مەیدان مشک نەیان کێلاو، ئیووش وینەیهکی قورئان بینن، نەخیر وینە ی دە (۱۰) سوورەت، نەخیر وەك یەك سوورەت بینن، ئنجا که نەتانتوانی، کهواتە: دُنیا بن که سەرچاوهی لیوه هاتنی ئەو قورئانە، خوای بەرومردگارەو بەشەر نیە، موحەممەدو غەیری موحەممەد نیەو، ئەو کەسە ی که لەو کەرمسەیهی که لەبەردەستی ئیووش دا هەیه، قورئانیکی ناردوو، که هەمووتان لە بەرانبەری دا دەستە پاچەو دەستەوسانن، هەر خوایه ﷺ که سنووریک بۆ دەسەلاتی، سنووریک بۆ حیکمەت، سنووریک بۆ زانیاری نیە، بۆیه کتیبیکی ناردوو و شتیکی فەرموو، که ئیوه نەك کهسیکتان، بەلکو هەموو خەلکی سەر زهویش کۆبکەنەوه، ناتوانن شیوهی ئەووە بلین.

که دەفەرموی : ﴿رُكْنٌ﴾، پیشتر باسمان کرد: یانی: (هَذَا كِتَابٌ)، ئەمە کتیبیکە، دیارە قورئان هەم بە قورئان ناوبراوه، هەم بە (کتاب) ناوبراوه، قورئان واتە: خویندراوه، قورئان چونکه دەخویندریتەوه، (کتاب) واتە: نووسراوه، چونکه دەنووسریتەوه.

ننجا دمفه‌رموی: ﴿ أَحْكَمْتَ أَيُّنَهُ ﴾، نایه‌ته‌کانی موحکمم گراون، یانی:

مه‌حکمم و قائم و توندو پته و گراون ﴿ ثُمَّ فَصَّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَيْرٍ ﴾، دواپیش
 روون گراونه‌وه، له‌لایهن کارزانی شارمزاوه، ده‌لی: { الإحكام : إتقان الصنع ،
 مُسْتَق مِنْ الْحِكْمَةِ ، وَهِيَ إِتْقَان الْأَشْيَاءَ بَحَيْثُ تَكُونُ سَالِمَةً مِنَ الْأَخْلَالِ الَّتِي
 تَعْرِضُ لِنَوْعِهَا ، أَي جُعِلَتْ آيَاتُهُ كَامِلَةً فِي نَوْعِ الْكَلَامِ ، بَحَيْثُ سَلِمَتْ مِنْ مَخَالَفَةِ
 الْوَاقِعِ وَمِنْ أَخْلَالِ الْمَعْنَى وَاللَّفْظِ }^(۱).

واته: { إِحْكَام } بریتیه له شتیک که باش و به کارامه‌یی دروست کرابی، له
 (حکمة) موه هاتوه، (حکمة) یش بریتیه له‌وه که شته‌کان زور به ریکی دابنرین،
 به شیومیه‌ک که نه‌وه که مو کورپیانیه که له جور ی نه‌وان به‌سه‌ریان دی، له‌وه
 که مو کورپیانیه پاریزراو بی، واته: نایه‌ته‌کانی تیرو ته‌اون له جور ی هسه، به
 شیومیه‌ک که هیچی له‌گه‌ل واقیعدا تیک ناگیر یو، هیچی نه له رووی واتاوه، نه
 له رووی بیژم‌وه، هیج که مو کورپیه‌کیان تیدا نیه.

که دمفه‌رموی: ﴿ فَصَّلَتْ ﴾، { التفصیل: التوضیح والبیان: وهو مشتق من
 الفصل بمعنی التفریق بین الشیء و غیره بما یُمیزه، فَصَّارَ كِنَايَةً مَشْهُورَةً عَنِ
 الْبَيَانِ لِمَا فِيهِ مِنْ فَصْلِ الْمَعَانِي }^(۲).

واته: { تَفْصِيل } واته: روونکردنه‌وه و ناشکرا کردن، نه‌ویش له (فصل) موه
 و مرگیراوه، واته: لیک جیاکردنه‌وه له نیوان شتیک و جگه له خوی دا به شیومیه‌ک
 که جیای بکاته‌وه.

ننجا وشه‌ی (فصل) گراوه به کناره (کنایة) یه‌کی ناودار بو روونکردنه‌وه،
 چونکه روونکردنه‌وه دمبیته هوی نه‌وه‌ی ماناو مه‌به‌سته‌کان لیک جیا بکرتنه‌وه،
 بو خه‌لک زیاتر ناشکرا بنو خه‌لک باشتر لییان تیبگات.

(۱) التحرير والتنوير، ج ۱۲، ص ۱۶۴.

(۲) التحرير والتنوير، ج ۱۲، ص ۱۶۴.

که دهفهرموی: ﴿ تَمَّ ﴾، دهلی: (تَمَّ لِلتَّرَاخِي فِي الرُّثْبَةِ)، (تَمَّ) بؤ به دواذا هاتنه له رووی پلهوه.

یانی: نایه‌ته‌کان پیش مه‌حکه‌م و تۆکه‌م و توندو تۆل گراون، دوایش روونکراونهوه، واته: له یه‌ک کاتدا نه‌و نایه‌تانه، هه‌م مه‌حکه‌میشن، هه‌م موفصه‌لیشن، هه‌م تۆکه‌م و توندو تۆل و به‌هیزن، بی‌که‌لین و کونن، هه‌میش روون و ئاشکران، له لایه‌ن کییه‌وه؟ له لایه‌ن خوایه‌که‌وه که کارزانی شارمزایه، واته: خوا ﷻ که هه‌کیمه به‌حیکمه‌تی خۆی نایه‌ته‌کانی مه‌حکه‌م کردوون، تۆکه‌م و توندو تۆلی کردوون، بی‌که‌لین و بی‌که‌م و کووری کردوون، ئنجا که شارمزه، به‌شارمزایی خۆی، لیکی جیا کردوونه‌وه و مانا‌کانی روشن کردوون، (أَحْكَمَهُ بِحِكْمَتِهِ وَفَصَّلَهُ بِخُبْرَتِهِ).

که دهفهرموی: ﴿ خَيْرِ ﴾، (الْخَبِيرُ: الْعَالِمُ بِخَفَايَا الْأَشْيَاءِ)، (خبیر) که‌سێکه به‌نهینی شه‌کان ناگاداره‌و شارمزایه.

مه‌سه‌له‌ی دووه‌م : که نایه‌ته‌کانی : (۲ و ۳ و ۴) ن: ﴿ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ

نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿۲﴾ وَأَنْ أَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمْنِعْكُمْ مِّنْعَا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ

مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ. وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ

﴿۳﴾ إِلَىٰ اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۴﴾، له‌م سئ نایه‌ته‌دا خوا ﷻ

ده (۱۰) راستی گرنگ ده‌خاته روو، ده‌باره‌ی نیومرۆک و مه‌به‌ست و نامانجی نه‌و قورنانه، که وه‌ک دوا په‌یامی خۆی به‌په‌یغه‌مبه‌ری کۆتاییدا که موحه‌مه‌ده ﷺ ناردوویه‌تی، ئنجا ئیمه نه‌و ده (۱۰) مه‌به‌ست و نامانجه‌و، نه‌و ده (۱۰) راستیه، به‌ریزه‌ندیی بره‌گه‌کانی نه‌و سئ نایه‌ته‌ موپاره‌که، ده‌خه‌ینه روو، له ژیر نه‌م ناوونیشانه‌دا :

پیناسه‌ی دوا په‌یامی خواو پیغه‌مبه‌ری گوتایی ﷺ، و

نامانجیان و، سه‌ره‌نجامی نه‌و په‌یامه

یه‌کم: که دهمه‌رموی: ﴿أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾، واته: نه‌م په‌یامه، نه‌م قورنانه

هاتوه پیتان بلئی، پیتان رابگه‌یه‌نئ، فیرتان بکات که: جگه له خوا هیج که‌س و شتیک نه‌په‌رستن، چونکه به‌راستی ته‌نیا به‌س خوا په‌رستن، مرؤف ئازا دهکات و ئازادی دهکات، سه‌ره‌به‌ستی دهکات، کاتیک مرؤف ته‌نیا به‌نده‌ی خواو خاومن و به‌دیه‌ینه‌رو په‌رومردگارو ژپینه‌رو مرینه‌ری خوی دهبئ، له ته‌له‌وداوی فیرعه‌ون و طاغووته‌کان دمربازی دهبئ، نه‌و گوت و زنجیرانه‌ی نه‌وان ده‌یخه‌نه ملو گه‌ردن و دست و پیی، ده‌یانپسینئ و ئازاد دهبئ، هر بویه خوا ﷺ له نایه‌تی (۱۵۷)ی سوورمتی (الأعراف) دا ئاوا پیناسه‌ی پیغه‌مبه‌ری خاتم

موحه‌مه‌د ﷺ دهکات، که دهمه‌رموی: ﴿وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ

الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ (۱۵۷)، واته: پیغه‌مبه‌ری خاتم هاتوه، نه‌و باره قورسه‌ی له‌سه‌ر شانیه، لای به‌ری، نه‌و کلتورو فه‌ره‌نگی رزیوو عادت و نه‌ریتی که باری شانی قورس کردوون، له‌سه‌ر شانیان لابه‌ری و، نه‌و زنجیرو گوت و پیومندانه‌ی که دست و پی و گه‌ردنیان، به‌ستوون، به‌سینئ.

دووم: که دهمه‌رموی: ﴿إِنِّي لَكُمْ مِّنْ نَّذِيرٍ وَبَشِيرٍ﴾، (دیاره نه‌وه له‌سه‌ر

زمانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌یغه‌رموی)، واته: بیگومان من (موحه‌مه‌د) له لایه‌ن نه‌وه‌وه (له لایه‌ن خواوه ﷺ) ترسینه‌رو دلخوشکه‌رم.

نه‌مه‌نه‌رکی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌خاته‌روو، نه‌رکی سه‌ره‌کی قورنانه‌ی نه‌وه‌یه که خه‌ک بکاته به‌نده‌ی خواو، له گویلایه‌تی بو‌غی‌ری خوا دمربازو قوتاریان بکات و، له ته‌له‌وداوی طاغووت و فیرعه‌ونه‌کان بیانپاریزی، سه‌ره‌به‌رزو سه‌ره‌زایان بکات، به‌لام نه‌رکی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بریتیه له‌وه‌ی که بیانترسینئ و دل خوشیان بکات، وریایان بکاته‌وه‌وه هوشداریان بداتئ که خویان تووشی

عەبىدارىي و گوناھبارىي لاي خواو خەلك نەكەن، بە ھۆى لادان لە ئىسلامەو، دَلْ خۆشيشيان بكات بەوھى كە: ئەگەر بىو رپى خوا بگرن، لە دنيا دا سەربەرزو سەرفراز دەبن، لە دوا رۆزىشدا بە بەھەشتى خواو رەزامەندىي خوا شاد دەبن.

سپيەم: دەفەرموى: ﴿ وَأَنْ أَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ ﴾، ھەرومھا قورئان ھاتوھ فيرتان

بكات، پيتان رابگەيەنى كە: داواى لىبوردين لە پەرومردگارتان بکەن.

داواى لىبوردين لە پەرومردگار، واتە: دان بە ھەلەو كەم و كورپيەكانى خۆتان دابىنن و، كەم و كورپىي و عەيب و عارەكانى خۆتان ببينن، لە پيش ھەموويانەوھ ھاوبەش بۆ خوادانان و بىپروايى، ئنجا گوناھ و تاوانەكانى دى، ئنجا كە دانتان پيدا ھىنان، خۆتانيان لى خەلاس بکەن، خۆتانيان لى دەرباز بکەن، ئەوھ قۇناغى پاكسازىي، بە زاراوى ئەھلى تەصەووف: قۇناغى (التخلية من الرذائل)، خۆ بزار كردن لە سيفەتە نزم و پەستەكان.

چوارەم: دەفەرموى: ﴿ ثُمَّ تَوْبًا إِلَيْهِ ﴾، دوايىش بۆ لاي بگەرپنەوھ، ئەمەش واتە:

قۇناغى چاكسازىي، چونكە كە تۆ بۆ لاي خوا گەراپەوھ، پابەند دەبى بە شەرىعەتى خواوھ و ئەو كاتەش دەرازيپەوھ بە سيفەتى بەرزو جوان، بۆيە قۇناغى (التخلية بالفضائل) دەست پىدەكات، رازانەوھ بە سيفەتە بەرزو پەسندەكان، لە پيش ھەموويانەوھ: خوا بە يەكگرتن (توحيد الله) بۆ ئىنسان مەيسەر دەبى.

پىنجەم: دەفەرموى: ﴿ يُمِئِعْكُمْ مِّنْعًا حَسَنًا ﴾، يانى: ئەگەر ئيوھ داواى

لىبوردين لە خوا بکەن و، تەنيا بەندەى خوا بن و، پاشان بۆ لاي خوا بگەرپنەوھ، خواى پەرومردگار بە گوزەرانىكى باش دەتانزىينى، واتە: گوزەرانىكى باستان بۆ دەره خسىنى، لە سايەى ئىسلام و ئيمانەوھ، لە سايەى بەندايەتتى بۆ خواوھ، (متاع) دەلى: (مَا يُمْئِعُ بِهِ أَى يَنْتَفِعُ، مَنَافِعُ الدُّنْيَا)، (متاع) ھەر شتىكە كە ئىنسان لىي بەھرمەند بىو، سوودى لى ببينى، بەلام بە شىومىيەكى كاتىي و، يانى: بەرزوھەندىيەكانى دنيا.

﴿ حَسَنًا ﴾، (تَقْيِيدُ لِنَوْعِ الْمَتَاعِ أَيِ خَالِصًا مِنَ الْمُكَدَّرَاتِ، طَوِيلًا بِقَاوِءِ)،
(حسن) واته: گوزمرانیکی باش، بهرمه مندیبه کی باستان بؤ دهره خستی،
نهمه بهنددار کردنی گوزمرانه کهیه، واته: جؤره گوزمرانیکه دوور دهمی له و
شته ی که روونیبه که ی لیل بکه ن و تیکیدن و، ماومیه کی باشیش دهمینیته وه.

شه شه م: که دمفرموی: ﴿إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، تاکو کاتیکی ناوبرا، یانی:
کاتی دیاریبکراو، که مه بهست پی زانی کوتایی دنیایی هر کام له
مروقه گانه، وه ک گوتراوه: { مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ } واته: هر که سیک
مرد، قیامه تی وی ناخیر زهمانی (ساعة) ی وی دی، یاخود ﴿إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾،
نه گهر ته نیا مه بهست پی خه لکی زموی بی، دیاره کاتی دیاری گراو هه یه، بؤ
نهم زیانه دنیاییه که تییدا کوتایی دی، که دوایی (ساعة) دی، واته: ناخیر
زهمان دی، پاش (ساعة) ش (قیامة) و هه ئسانه و مو زیندوو بوونه وه دی.

حه وتهم: دمفرموی: ﴿وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ﴾، یانی: نه گهر نیوه ته نیا
خوا بهرستن و، به دم بانگه وازی پیغه مبه ره که یه وه ﷺ بچن، که هاتوه
بتانترستی و، دلخؤشان بکاتو، داوای لیبوردن له خوا بکه ن و، بؤ لای خوا
بگهرینه وه: ویرای نه وه ی که به زانیکی خوش دمتانزینی، تاکو کاتی
دیاریبکراو، له به خششی خؤیشی، پاداشتی هر که سیک دمداته وه که خاومن
چاکه بووبی، ﴿وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ﴾، (الْفَضْلُ: إِعْطَاءُ الْخَيْرِ)،
(فَضْلٌ) بریتیه له به خشینی چاکه، واته: پاداشتی هر خاومن چاکه یه ک، له
به خشش و چاکه ی خؤی دمداته وه.

ریشه ی وشه ی (فَضْلٌ): (سُمِّيَ فَضْلًا لِأَنَّ الْغَالِبَ أَنْ فَاعِلَ الْخَيْرِ يَفْعَلُهُ بِمَا هُوَ
فَاضِلٌ عَنِ حَاجَتِهِ، ثُمَّ تَنَوَسَىٰ ذَلِكَ، فَصَارَ الْفَضْلُ بِمَعْنَىٰ إِعْطَاءِ الْخَيْرِ)، بؤیه
(فَضْلٌ)، واته: به خشینی چاکه، (چاکه کردن) نه و ناوه ی لیتراره، چونکه به
زؤری وایه که سیک که چاکه یه ک دمکات، له وه ی له پیویستی خؤی زیاده،

دبه خشی، دوایی نه وه له بیر براوته وه، وشه‌ی (فَضْل) بۆ هر جوره چاکه گردنیک بۆ هر جوره به خشینیک به کارهینراوه.

مه‌بهست له: ﴿ وَتُوتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ﴾، وشه‌ی (فَضْل) مه‌بهست پئی کردموه‌ی چاکه، واته: که سیک سیفته‌ی باش و کردموه‌ی نیه‌تی باش، قسه‌ی باش و هه‌لس و کهوتی باشی هه‌بن، به‌لام مه‌بهست له وشه‌ی: ﴿ فَضْلُهُ ﴾، یانی: به خشی خوی، به خشی خوا، ﴿﴾، که زوربه‌ی توپزرموانی قورئان گوتووینه، یانی: (ثواب الآخرة)، پاداشتی دوا رۆژ، به‌لام من پیم وایه چه‌مکی (فَضْل) به خشی خوا، نه‌به‌ستراوته وه کورت هه‌لنه‌هاتوه له پاداشتی دوا رۆژدا، به‌لکو پیم وایه دنیاش دمگرتته وه، واته: خوا چاکه له‌گه‌ل هر خاومن چاکه‌یه‌کدا دمکات، هه‌م له دنیا‌دا هه‌م له دوا رۆژدا.

ومك له سوورمئی (النحل) دا زور جوان نه‌مه رپون دمکاته وه، دمفهرموی: ﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ ﴾، واته: هر که سیک کردموه‌ی باش بکات له نیر، یان می، برواداریش بی، بیگومان به ژیانیکی خوش و پاک و چاک ده‌یزنین، (واته: له دنیا‌دا)، به دلنیایی پاداشتیسیان دهمینه وه به پئی باشرین کردموه‌گانیان، (واته: له دوا رۆژدا)، که واته: له راستییدا (فَضْل) ی خوا ته‌نیا تایه‌ت نیه به دوا رۆژوه، به‌لکو هر که سیک خاومن چاکه بی، سیفته‌ی باش له خوی په‌یدا بکات، خوی به‌خشنده و په‌رومردگار هه‌م له دنیا‌دا چاکه‌ی بۆ دینیتته پیش و، کاری بۆ ناسان دمکات و ناوبانگی باش دمکات و، دلی ناسوودمو مورتاح دمکات و، خه‌لک خوشی دموی، له عمیبداریی پاریزراو دهبی و سه‌ره‌رز دهبی له دنیا‌دا، هه‌م له دوا رۆژیشدا په‌زامه‌ندیی خوا و به‌هه‌شتی خوی په‌رومردگار چاومرپی دمکات.

هه‌هه‌م: که دمفهرموی: ﴿ وَإِن تَوَلَّوْاْ فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴾، ننجا هه‌ره‌شه دمکات له کاتی پشت تیکردندا: نه‌گه‌ر نیوه پشت بکه‌نه من،

(واتە: پىغەمبەر ﷺ ياخود قورئان)، ﴿ فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴾،
ئەو بە دۇنيايىيەو مەترسى سزاو ئازارى رۇژىكى گەورەتان لىدەكەم.

وشەى ﴿ تَوَلَّوْا ﴾، لە ئەسلىدا (تتولوا)ە، بەلام (ت)ىكىان لابرەو بۇ ئەوہى
سووك بىتە سەر زمان، واتە: ئىوہ ئەگەر پىشت ھەلبەكن، پىشت بىكەنە قورئان،
يان پىشت بىكەنە ئاپىن و بەرنامەى خوا، يان پىشت بىكەنە پىغەمبەرى خوا ﷺ،
ئەو مەترسى سزاو ئازارىكى رۇژىكى گەورەتان لى دەكەم، يانى: چاومرپىتانە،
كە ديارە ﴿ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴾، دەشگونجى مەبەست پىى ژيانى دنيا بى، واتە:
بەلاتان بەسەر دى، شىكىستان بەسەر دى، تووشى گرفت و نارەحتىى دەبن لە
دنیادا، لە دوارۇژىشدا ئەوہ ديارە كە سزاى خوا لە دوارۇژدا چاومرپى ھەموو
ئەوانىيە كە لە دنيادا پىشت دەكەنە بەرنامەكەى و كىتبەكەى و
پىغەمبەرەكەى ﷺ.

نۆبەم: كە دەفەرموى: ﴿ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ﴾، كىردرانەوہتان، يان گەرانەوہتان
تەنيا بۇ لای خوايە ﴿ إِلَى اللَّهِ ﴾، لە زمانى عەرەبىيدا ھەر كات (الجار
المجرور) پىش دەخرى، پىش (فعل و فاعل) دەخرى، ئەوہ دەلالەت لەسەر
كورت ھەلھىنان دەكات، واتە: كىردرانەوہى ئىوہ تەنيا بۇ لای خوايە.

وشەى (مَرْجِع) دەلى: (مَصْدَرٌ مِمِّي، أَي: الرجوع)، چاوكىكى (مىمى)يە بە
ماناى گەرانەوہ، گەرانەوہى ئىوہ تەنيا بۇ لای خوايە، كەواتە: خۇتان نامادە
بىكەن، بە چ چاوو روويەكەوہ دەچنەوہ بۇ لای خوا، بە چ كۆل و
تىلەگەيەكەوہ^(۱) دەچنەوہ بۇ لای خوا، ھەگبەكەتان چى تىدا دەبى، بزىان
دەستان چى تىدا دەبى، كاتى دەچنەوہ خزمەت خواى دادگەر، كاتىك
سەفەرى ژيانى دنيا تەواو دەكەن و دەچنەوہ خزمەت خوا، لە مەنزىگەى
دوارۇژدا، باش خۇتانى بۇ نامادە بىكەن.

(۱) تىلەگە: ھەگبە، ھەر شىكە كە مروف، شىكىكى تىبىكات و بە كۆلى دا بدات.

دهیم و کوتایی : که دمه‌رموی : ﴿ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾، خوا هیچی لی عاسی نابی، له‌سر هه‌موو شتی‌ک به توانایه، بو نه‌ودی که‌س پی‌ی وانه‌بی: چونکه دمه‌ری و دمه‌یته‌وه خاک و خو‌ل و نیسقانی پروا، پی‌ی وابی که خوا بو‌ی زحمه‌ته یاخود لی‌ی عاسی دمه‌ی و، ناتوانی زیندوی بکاته‌وه! نه‌خیر خوا له‌سر هه‌موو شتی‌ک به توانایه، به ته‌نکید نی‌وه‌ش زیندوو ده‌کاته‌وه‌و، ده‌تانزینیته‌وه‌و، لی‌تان دمه‌رسیته‌وه‌و، سزاو پاداشتی پر به پیستتان بو دینیته پیش.

مه‌سه‌له‌ی سی‌یه‌م : که دمه‌رموی : ﴿ أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۗ

أَلَا حِينَ يَسْتَعْفُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ

الصُّدُورِ ﴿٥﴾، نه‌مه باسی هه‌لو‌یستی بی‌پروایانه له به‌رانبه‌ری قورئان و پیغه‌مبه‌ردا ﴿٥﴾:

سه‌رمتا خوا عز‌وجل دمه‌رموی: ﴿ أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۗ

وه‌ک پیشتر گوتوو‌مانه: ﴿ أَلَا ﴾، (أداة التثنية)، (ألا) نام‌پازی ناگادار کردنه‌وه‌و

وریا کردنه‌وه‌میه، که دیاره به زوری کاتی‌ک نه‌م وشه‌یه به‌کاردی، که بو‌یستری

به‌رانبه‌ر هوشیار بی‌و، زیاتر بایه‌خ بداتو، زیاتر گوئی هه‌لبخاو، ناگادار بی له‌ودی

که بو‌ی باس ده‌کری، که له کوردیی دا له جیاتی نه‌مه ده‌گوتری : (نه‌ها) ! ناگادار

به! ﴿ أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۗ﴾، ناگاداریه! نه‌وان (واته:

بی‌پروایه‌گان) سینه‌یان دهنووشتی‌ننه‌وه تاکو خو‌یانی لی په‌نه‌ان بکه‌ن، خو‌یانی

لی بشارنه‌وه، سینه‌یان دهنووشتی‌ننه‌وه، ده‌لی: (الثني: الطي وأصل اشتقاقه من

اسم الإثني، يُقال ثناه بالتخفيف، إذا جعله ثانياً، فالذي يطوي الشيء يجعل

أحد طاقيه ثانياً للذي قبله، فثنى الصدور: إمالتها وحنيها تشبيهاً بالطي،

ومعنى ذلك الطأطأة).

وشه‌ی (ثَنِي)، بریتیه له نووشتاندنه‌وه، و مرگیرانه‌که‌ی له ناوی (إِثْنين)ه،
 واته: دووان، دمگوترئ: (ثَنَاءُ)، که به سووکی بگوترئ بهیئ شه‌ده، واته:
 کردی به دوو، ئنجا که سَنِيك که شَتِيك دمپنچیته‌وه دوو قه‌دی دمکاته‌وه،
 واته: قه‌دیکی دمخاته سهر قه‌ده‌که‌ی پِيشِي، (وهك پهرِيك نه‌گهر بیتو بته‌ویئ
 بینووشتینی‌وه، دهیکه‌ی به دوو قه‌د)، ئنجا سینه نووشتاندنه‌وه، واته: خوار
 کردنه‌وه، وهك چۆن شَتِيك دوو قه‌د دمکرتیه‌وه، ناوای لی بکه‌ی، واته: سهری
 خۆیان نزم دمکه‌نه‌وه، که سَنِيك که بیه‌ویئ دیار نه‌بی، دیاره سهر و سینه‌ی
 دهنووشتینیته‌وه.

بۆچی وا دمکه‌ن؟ ﴿لَيْسَتْ خَفُوا مِنْهُ﴾، تاکو خۆیانی لی پی په‌نهان بکه‌ن،
 له کی؟ وا پیده‌چی مه‌به‌ست پیغه‌مبهر ﷺ بی، له کاتی‌کدا که قورئانی بۆ
 ده‌خویندنه‌وه.

یاخود له کاتی‌کدا که گوئیستی قورئان دهن، سهر و سینه‌یان دهنووشتینیته‌وه،
 به حساب بۆ نه‌وه‌ی که گوئیان لی نه‌بی، ئنجا نه‌مه‌ ده‌گونجی مه‌به‌ست پیئ
 مانا رواله‌تییه‌که‌ی بی، واته: سهر و سینه‌تان دهنووشتینیته‌وه، ده‌شگونجی
 مه‌به‌ست پیئ نه‌وه‌ بی که نه‌وانه له دهروونی خۆیاندا کارنیک دمکه‌ن، که
 گرنگی نه‌ده‌ن به قورئان، یاخود گرنگی نه‌ده‌ن به پیغه‌مبهری خوا ﷺ،
 هه‌ندیکیش له زانیان گوتوو‌یانه: لیرمدا مه‌به‌ست نه‌ومیه که دل و سینه‌ی خۆیان
 دهنووشتینیته‌وه، له‌سهر نه‌و کینه‌و بوغزو غه‌رمزه‌ی که له دل و دهروونیاندا
 هه‌یه، به‌رانبه‌ر به پیغه‌مبهر ﷺ، به‌رانبه‌ر به قورئان.

به‌لام وا پیده‌چی و من وای تیده‌گه‌م، که زیاتر مه‌به‌ست پیئ مانا
 رواله‌تییه‌که‌ی بی.

که ده‌فرموی: ﴿لَيْسَتْ خَفُوا مِنْهُ﴾، (الإِسْتِخْفَاءُ: الإِخْتِفَاءُ فَالسَّيْنِ وَالنَّاءِ
 للتأکید، مثل استجاب واستأخر)، وشه‌ی: (إِسْتِخْفَاءُ)، واته: زۆر هه‌ولده‌ده‌ن
 خۆیان بشارنه‌وه‌وه خۆیان په‌نهان بکه‌ن، چونکه: وشه‌ی (إِسْتِخْفَاءُ)، یانی
 (إِخْتِفَاءُ)، به‌لام (س و ت)ی خراونه سهر بۆ زیاتر جه‌خت کردنه‌وه، له‌جیاتی

بَلَّيْ: (أجاب، أحر)، دهلئی: (استجاب، استأخر)، یان له حیاتی بلئی: (تأخر)، دهلئی: (استأخر).

که دهفه رموی: ﴿ أَلَا حِينَ يَسْتَعْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾، نهها، ناگاداربن! کاتیک که به پۆشاکه کانی خویان دادهپۆشن، (خوا) دزمانی نهوهی که په نهانی دهکن و نهوهی که ناشکرای دهکن.

(الِاسْتِعْشَاءُ: التَغَشْيُ بِمَا يُغْشَى أَي يَسْتُرُ، فَالسَّيْنُ وَالتَّاءُ لِلتَّأْكِيدِ، (إِسْتِعْشَاءً)، به مانای (تَغَشَّى) دئ، واته: نهو شتهی که دادهپۆشی و په نهان دهکات، نهوه به کار بیینی.

دهفه رموی: ﴿ إِنَّهُ عَلَيْهِمْ بَدَاتِ الصُّدُورِ ﴾، واته: بیگومان نهو زانایه، به خاومنی سینهکان، خاومنی سینهکان وهک جاری دیکهش گووتومانه، یانی: (الْأَشْيَاءُ الَّتِي هِيَ صَاحِبَةُ الصُّدُورِ)، نهو شتانهی که بوونه خاومنی سینهکانیان، هینده لهوی دا نیشتهجن بوون و سهقامگیر بوون، که بریتین له نهینیهکان، کهواته: ﴿ إِنَّهُ عَلَيْهِمْ بَدَاتِ الصُّدُورِ ﴾، واته: خوا زانایه به نهینیهکانیان (أَي: إِنَّهُ عَلَيْهِمْ بِالْأَسْرَارِ)، بهلام چونکه نهو نهینییانه هینده له دلو سینهکاندا جیگیر بوون، وهک بووبنه خاومنی نهو سینانه، چونکه (ذات)، مینیهی (ذو)یه، (ذو)، بو نهومیه نامازه بکهی به خاومنداریتی نیرینهیهک بو شتیک، (ذات)ش، یانی: (صاحبة) بو مینیهیه، دهلئی: (هَذِهِ الْمَرْأَةُ ذَاتُ جَمَالٍ) نهو نافرته خاومن جوانیه، یان (ذاتُ بعلٍ) خاومن میرده، بهلام نهگهر نیرینه بی، دهلئی: (ذو)، دهلئی: (هذا الرجل ذو مالٍ) نهو پیاوه خاومن سامانه، (الصُّدُورُ: النُّفُوسُ وَالْقُلُوبُ)، دیاره مهبهست له (صدور)، یانی: سینهکان، بهلام دیاره لیردها مهبهست پی دموونهکان و دلکهکان و دیوی په نهانی مروقه، (الْأَشْيَاءُ الْمُسْتَقْرَّةُ فِي النُّفُوسِ فَأُضِيفَتْ إِلَيْهَا)، واته: نهو شتانهی که له سینهکاندا نیشتهجن بوون و جیگیر بوون، بویه پال دراونه لای نهو سینانه.

لهوبارهوه نهه دمفه گپردراومهوه:

{ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: اجْتَمَعَ عِنْدَ الْبَيْتِ قُرَشِيَّانٍ وَثَقَفِيٌّ، كَثِيرَةٌ شَحْمٌ بَطُونِهِمْ، قَلِيلَةٌ فَقَهُ قُلُوبِهِمْ، فَقَالَ أَحَدُهُمْ: أَتُرُونَ أَنَّ اللَّهَ يَسْمَعُ مَا نَقُولُ؟ قَالَ الْآخَرُ: يَسْمَعُ إِنْ جَهَرْنَا، وَلَا يَسْمَعُ إِنْ أَخْفَيْنَا، وَقَالَ الْآخَرُ: إِنْ كَانَ يَسْمَعُ إِذَا جَهَرْنَا، فَإِنَّهُ يَسْمَعُ إِذَا أَخْفَيْنَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ (۲۲) { فَصَلْتُ } { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۴۵۳۹)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۷۲۰۵) }.

واته: عهبدوئلای کوری مهسعوود خوا لئی رازی بی، دهلئی: له لای بهیت (واته: له لای مائی خوا، لای کهعبه) دوو پیاوی قورپهیشی لهگهل یهکیکی (ثقفی)، له هؤزی (ثقیف)، که چهوری ورگیان زور بووو، تیگهیشتنی دلیان کهم بوو، (واته: قهلهو بوون)، کؤبوونهوه، یهکیکیان گوتی: نایا بیتان وایه نهوهی دهیلئین خوا دهیبیستی؟ نهوهی دیکهیان گوتی: نهگهر دهنگ ههلهینین خوا دهیبیستی، بهلام نهگهر به پهنهانی قسه بکهین نایبیستی، هی سییه میان گوتی: نهگهر کاتیک که دهنگ ههلهینین خوا بیبیستی، مانای وایه کاتیک که دهنگیش نزم دهکهین، ههر دهیبیستی، خوا ﷺ لهوبارهوه نهه نایهتهی ناردی خوار، که دمفه رموی: ﴿ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ (۲۲) ، واته: نیوه خوتان پهنهان نهدهکرد، که دوایی بیستنتان و دیتنتان و بیستنتان شایه دیبتان لهسهر بدن، بهلکو بیتان وابوو که خوا زوریک لهوهی که نیوه نهجامی ددهمن، نایزانی و لئی پهنهان دمبی و دهماردریتهوهو، نهو گومانهش بوو که ناوا فهوتاندنی. نهوهی که لهه نایهته و مردهگیری نهومیه، که نهو کافرانه بویه بهو جووره مامهلهیان لهگهل پیغه مبهردا ﷺ کردوه، چونکه ویستووایانه خویان پهنهان

بکهن و، پیغمبهری خوا ﷺ درهفتی نه بی قسهیان بۆ بکات و نایه تیان بهسهردا بخوینیته وه.

یان مه بهست نهومیه که هینده بیزار بوون، تاقه تیان نه بووه گوئی بدمنه قورئان و تهماشای پیغمبهری خوا ﷺ بکهن، ههر دووکیان دهگونجین، ننجنا نه وه که مرؤف خوا ﷺ و سیفته تکانی خوا ﷺ قیاس بکاته سهر خوئی، نه مه وهک زانایان ده لئین: بهردی بناغهی گومرایی و سهر لیشواویی ئینسانه، که تو خوای بی وینه قیاس بکه یته سهر خۆتو، سیفته تکانی خوا وهک هی خۆت تهماشا بکهی، لیرهومیه که شیرک و هاوبهش بۆ خوا دانان و، ریزی خوا نه گرتن و، خوا نه ناسیی، پهیدا بی، نه گهرنا نه گهر بیت و ئینسان بزانی خوا ﷺ ئاوا خوئی و هسف کردوه: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ (۱۱) الشوری، واته: هیچ شتیک وهک وینهی خوا نیه و، سیفته تکانی خوا، جیان له سیفتهی به شهر، کاروباری خوا، شیوه و مامه له وه هلسوکه وتی خوا، وهک هی به شهر نیه، بۆ وینه: خوا تووره بی و، ننجنا یه کسهر دوا تووره یه کهی شتیک بکات، یان له که سیک رازی بی و، ههست و سۆز به سهریدا زال بی، یان ئارمزووی هه بی!! نه وانه سیفتهی به شهرن، خوا ﷺ له سهرووی نه و حاله تانهومیه، بۆیه به شهر نابی، له هه مبانهی خۆیدا گوین بزمیری و، نابی خوا قیاس بکاته سهر خوئی و، سیفته تکانی خوا وهک سیفته تکانی خوئی دابنی، چونکه:

یه کم : نه وه هینانه خواری خوا یه رومردگاره له و مه قامی به رزی: ﴿لَيْسَ

كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ و، یه کسان کردنی خواجه له گه ل دروست کراوه کاندان.

دووم : نه مه دمرگاش دهکاته وه بۆ هاوبهش بۆ خوا دانان.

بۆیه له سوورمتی (الشعراء) دا، نه وانهی دۆزه خیین، هاوبهش بۆ خوا

دانهره کان، ده لئین: ﴿تَاللَّهِ إِنَّ كُفَّالِ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (۱۷) اذ نسویکم ربی

العلمین (۱۸) و، واته: سویند به خوا، ئیمه له گومراییه کی روون و ناشکرا

دابووین، که ئیوه مان یه کسان ده کرد له گه ل په رومردگاری جیهانیاندا.

بەئێ بنکی شیرک و بناغەى شیرک و هاوبەش بۆ خوا دانان و، لادان لە جادهى خوا بە یەگرتن و ئیمان، بریتیه لهوهى که خوا یەکسان بکەى لەگەڵ دروستکراوەکانى دا، یاخود دروستکراوەکان یەکسان بکەى لەگەڵ خوادا، یانى: خواى بى وینه لهو مهقامه بهرزەى خوێ، به وههمى خۆت بێنیه خوار بۆ ناستى نزمى دروستکراوەکان، یاخود هەندیک له دروستکراوەکان به وههمى خۆت، بهرزبکەیهوه بۆ ناستى بهرزى خواى پەروەردگارو، ئەو سیفەتانهى هى خوان، بۆ ئەویان بەکاربێنى، شیرک لێروه دى، چ ئەو شیرکەى که له نیو بت پەرستو، مانگو خۆر پەرستو، دارو بەرد پەرستەکاندا بووه، چ ئەو شیرکەى دیتە نیو مسولمانانهوه، که دینن هەندیک له پیاو چاکان، له بێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، یان له فریشتەکان، بهرز دمهکنهوه بۆ ناستى خوا، به وههمى خۆیان، لهو مهقامهى بهندایهتیهى که تێیدان، دهیانبهنه سهرتر، بهرهو ئەو مهقامو بێگهیهى که تهنیا هى خوا بهرزى مهزنه.

مەسەلەى چوارەم : که دەفهرموى : ﴿ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا

وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾، ههچ بێرۆیهک، لهسەر زهوى نیه مهگەر بزویو لهسەر خوايهو، ئەو شوێنهى تێیدا نيشتهجن دهبێو، ئەو شوێنهى تێیدا دیتو دهچن، یان ئەو شوێنهى به شیوهى کاتیهى تێیدا دهمینیتهوه، ههمووی دهمانن، ﴿ كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾، هەر کامیک لهوانه له نووسراویکی ڕوون و ئاشکرادا، (که مهبهست پێی زانیاریی خواى زانایه، زانیاریی گشتگیرو ههملهلایهنهى خوا) ههمووی تۆمار کراوه.

۱- که دەفهرموى : ﴿ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ ﴾، وشەى (دَابَّةٌ) دەئێ: (اسم)

لَمَا يَمْشِي عَلَى الْأَرْضِ غَيْرُ الْإِنْسَانِ)، ناوه بۆ هەر شتیک که لهسەر زهوى

بروات، جگه له مروف، ههمووی پێی دهگوتری : ﴿ دَابَّةٌ ﴾، ورد بێ، یان

درشت بێ.

۲- که دمفهرموی : ﴿إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقَهَا﴾، مهگهر بژیوی له سهر خوایه، دهلی: (الرِّزْقُ: مَا يُنْتَفَعُ بِهِ، وَالرِّزْقُ: الْعَطَاءُ)، رزق ههر شتیکه سوودی لی و مر بگیری، (رزق) به مانای به خشش و به مانای خواردن دی، یانی: به مانای ههر شتی که دی، که نهو زیانداره پی پی بژی: تیشکی خوره، هه وایه، ناوه، له و مره، یا خود به نسبت زینده و مره ورده کانه وه، شتی دیکه یه، ههر چی هه یه، هه مووی وشه ی (رزق) ی بو به گاردی، یانی: نهو شته ی که نهو زیانداره پی پی ده زی.

۳- که دمفهرموی : ﴿وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا﴾، (مُسْتَقَرَّهَا: يَعْنِي محل استقرارها)، شوینی تیدا نیشته جی بوون، سه قامگیر بوونی، شوینی تیدا مانه وه ی، ﴿وَمُسْتَوْدَعَهَا﴾، دهلی: (المستودع: مكان الإيداع)، شوینی که نه مانه تی تیدا هه لگیری، (والإيداع: الوضع والدخْر)، شتی که له شوینی که دابنی و له شوینی که پاشه که وت بکه ی، پی ده گوتری: (إيداع)، (مستودع) یش، واته: شوینی شت تیدا دانان و شت تیدا هه لگرتن، به لام لی ردها مادام (مستودع)، له گه ل (مستقر) دا هاتوه، (مستقر) شوینی نیشته جی بوون و تیدا مانه وه یه، وه، (مستودع)، یانی: شوینی تیدا حه وانه وه ی کاتی، یان: شوینی هات و چوون.

۴- که دمفهرموی : ﴿كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾، نه م (كُلٌّ) ه، ته نوینی سهر (كُلٌّ)، نه وه (عوض عن المضاف إليه أي: كل منها: رزقها ومستقرها ومستودعها في كتاب مبين)، زمانی عمر پی ورده کاریه که ی لی ره دایه، جاری وایه ته نوین (یانی: دوو سهر: دوو فهتجه، یا خود دوو زیر: دوو که سره، یا خود دوو ضمه: دوو بو) له جیاتی وشه یه که، به لگو جاری وایه له جیاتی رسته یه، لی ره ش دا: ته نوین (ب) قهره بووی پال وه لادراوه (عوض عن المضاف إليه)، واته: ﴿كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾، (كل منها)، یانی: (رزقها،

مستقرها، مستودعها)، له جیاتی هەموو ئەو وشانە ئەم تەنۆینە ی بەکارهێناوە، که ئەو قەرەبوویان دەکاتەو، هەموو کاروباری ئەوانە، واتە: بژیویان، بژیوی هەر کام لەم ژياندارانەو، شوینی نیشتهجی بوونیان و، شوینی هاتن و چوونیان، یاخود شوین بە کاتی تییدا مانەو میان، هەمووی لە نووسراویکی ئاشکرا دایە، وشە (کتاب)، بە مانای (کتابە) دئی واتە: نووسین، بە مانای شتیک دئی که شتی تییدا نووسرابی (مکتوب فیە)، که لێردا مەبەست پئی زانیاری خوی پەروردگارە، واتە: هەمووی تۆمار کراوە لە زانیاری خواداو هەمووی هەیه بە وردی، هەندیکیش دەئین: ﴿کِتَابِ

مُبِينٍ﴾، هەر و هەما ﴿لَوْجٍ مَّحْفُوظٍ﴾ ﴿۲۲﴾ البروج، واتە: تەختیک که زانیاریهکانی تییدا دەبارێزرین، بەلام من وای تییدەگەم، ئەو هەمووی خوا ﴿مُحَمَّدٌ﴾ دەیهوئ ئیمە تیبگهیهنی، چونکه ئیمە مرؤف، وەختیک که زانیاریهکمان هەبی و، بمانهوی له بیرمان نهچی، دەبی بینووسین، وەک گوتراوە: (قیدوا العلم بالکتابە)، زانیاری بههوی نووسینهو، بهستینهو، ئیمە مرؤف ئەگەر شتیکمان نووسی، دواوی هەر کاتیک پیوستمان بوو، بۆی دەگهڕێنهو، خوی کاربهجی دەیهوئ ئیمە تیبگهیهنی که زانیاری خوا به دروستکراوهکان، وەک نووسینی ئیمە وایه، که کهم و زیاد ناکات، بیگومان که تۆ نووسینیکت نووسی، له بیرت ناچی، خوی زاناو تواناش هیچ شتیک فەرامۆش ناکاتو، هیچیشی له بیر ناچی.

وشە (مُبِينٍ) یش (إِسْمٌ فَاعِلٌ مِنْ أَبَانَ بِمَعْنَى أَظْهَرَ)، لێردا ﴿کِتَابِ مُبِينٍ﴾، واتە: کتیبیکی روونکەرەو، بۆچی؟ چونکه هەرچەندە دەگونجی له رووی زمانی عەرەبیەو بەئیی: (مُبِينٍ)، له (أَبَانَ) ی (لازم) دەومیە، (أَبَانَ الشَّيْءُ أَي أَظْهَرَ)، شتەکه دەرکەوت، بەلام چونکه (مُبِينٍ)، (إِسْمٌ فَاعِلٌ) ه، کهیهتی، هەر دەبی له (أَبَانَ) وه، هاتبی، دیاره (فعل) ی (أَبَانَ) ش، دوو حالهتی هەن :

۱ / جاری وایە بە (لازم) دئ، واتە: پێویستی بە (مفعول) ناکات، دەگوترئ:
(أَبَانَ الْكِتَابُ)، کتێبەکە دەکەوت، ئاشکرا بوو.

۲ / جاری واشە بە (مُتَعَدِّي) دئ: وهك (أَبَانَ الْكِتَابُ)، کتێبەکە دەرخست، یان
(أَبَانَ الْقَمَرَ)، مانگەکە دەرخست.

لێرەش دەبێ **﴿ مَبْنِي ﴾**، هەر لە (أبان) هوه هاتبی، ئنجا ئەگەر (أبان) ی
(لازم) بی، واتە: کتێبێکی ئاشکراو روون، ئنجا زانیان دەلێن: لێرە ناگونجی
بلیین: زانیاریی خوا یان: (اللوحة المحفوظ) کتێبێکی ئاشکراو روونە، چونکە بو
ئیمە چ ئاشکراو روون نیە، بەلام ئەگەر بلیی: کتێبێکی روونکەر هوهو ئاشکراکەر،
ئوه خوای پەنھانزان دەفەر موی: ئهو لیستە، ئهو شوینە کە ئهو شتانە ی تیدا
تۆمار کردو، هه موو زانیارییەکان روون دەکاتە هوهو دەریان دەخات.

بە هەر حال من پیم وایە کە ئەگەر لە (أبان) ی (لازم) یش هوه بی، هەر
دەگونجی، واتە: روون و ئاشکرایە بو خوا **﴿ مَبْنِي ﴾**، یاخود روونکەر هوهو ئاشکراکەر
بو دروستکراوەکان.

وروژىرانى سى پر سيار له زەينى مروث دا

بەھۆى زەم ئايەتەو

پر سيارى يەكەم : خوا چۆن بژىوى ئەو ژياندارانە دەدات ؟

وئەلامەكەى : ئەومىيە كە خوا ﷻ لە رپى ئەو سىستەم و ياسايانەو كە لە بوونەومردا دايانوان، بژىوى ئەو دروستكراوانە دەدات.

ئىنجا من بۇ تيشكىكى كەم خستەن سەر ئەو بابەتە، ئامازە بە دوو ياسايان دەكەم، بە دوو شىواز لە چۆنيەتى بژىودانى خىواى پەرومردگار بۇ دروستكراومكانى خۆى:

(۱) پەيومندىي نىوان ژيانداران و رووھك (الرابطة بين الحيوان والنبات)، زانايان دەئىن: خەلكى سەر زموى لە ماوھى سالىكدا (۶۶۴,۷۳۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰)، (شەش سەدو شەست و چوار ترىلۆن و حەوت سەدو سى و شەش مىليار) لىتر، ئۆكسىجىن ھەلدەمژن.

ھەروھما (۵۵۹,۶۴۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰)، (پىنج سەدو پەنجاو نۆ ترىلۆن و شەش سەدو چل مىليار) لىتر ترشى كاربۇنىك لەگەل ھەناسەدانەوھدا دەدەنەو بە سروشت، ئىنجا ديارە بەشنىك لەو دووھم ئۆكسىدى كاربۇنەى كە لە رپى ھەناسەدانەوھ دىتە دەر، بەھۆى ھەلمى ئاوى نىو ھەواو، دەمگۆرپى بۇ ترشى كاربۇنىك، ديارە بەھۆى ھاوكارىي نىوان ژيانداران و رووھكىش، نە ئۆكسىجىن دەمبىرپىو، نە دووھم ئۆكسىدى كاربۇن، دنيا پر دمكات و دمكاتە زىلخانە، چونكە دووھمى ئۆكسىدى كاربۇن وەك رەزوو و زىل وايە، بۆچى؟ چونكە رووھك لە رووى تيشكە پىكھاتنەوھ، ئۆكسىجىن بەرھەم دىنى، ئەو رووھك و

شىناوردو دارو دەرختە، ھەمووى ئۆكسجىن بەرھەم دېنى، واتە: ئەۋەدى كە ئىمە لەگەل ھەناسەدانەۋەدا، دەيدىمىنەۋە، دوۋەم ئۆكسىدى كاربۇنە، بەلام بە پىچەۋانەۋە: روۋەك ئۆكسجىن دەداتەۋە، ئنجا ئەۋ دوۋەم ئۆكسىدى كاربۇنە كە مرۇفۇ زىانداران لە رىنگاى ھەناسەدانەۋە، فرىتى دەدەن، ئەۋە ھەمووى دەبىتە خۇراك بۇ روۋەك و شىناورد.

كەۋاتە: ئەۋەدى كە خۇراكە بۇ مرۇفۇ، روۋەك و شىناورد بەرھەمى دېنى، ئەۋەدى خۇراكە بۇ روۋەك و شىناورد، مرۇفۇ و ئاژەل و زىانداران بەرھەمى دېنى، ھەر كامىكىان ئەۋەدى كە ئەۋەدى دىكە، ۋەك پاشەرۇ فرىتى دەدات، ۋەك خۇراك دەپخوات.

(۲) لە سروشتدا ھەموو شتىك دىمشخاۋ دىمشخورى، چۇن؟ ديارە روۋەك و شىناورد (نباتات) بىزىويان لە تىشكى خۇرو، ئاوو گل دابىن دەكەن، زىاندارانىش زۇربەيان لەسەر ورگى روۋەك دەزىن، بەرماۋەكەيان و پاشەرۇكىشان خۇراكى زىندەموران، واتە: بەرماۋەدى روۋەك و پاشەرۇكى روۋەكەكانىش و زىانداران، دەبىتە خۇراكى زىندومرەكان، يانى: لە لايەكەۋە روۋەك و شىناورد، بىزىويان لە تىشكى خۇرو ئاوو گل، بەرھەم دى، ئنجا دوايىش ئەۋ روۋەك و شىناوردەش دەبىنەۋە بە خۇراك بۇ زىانداران و بۇ ئاژەل و دىندەم پەلەۋەرو ئەۋانە، ئنجا دوايىش جارىكى دى: ئەۋ زىانداران ئاژەلانە خۇشان و پاشەرۇكىشان دەبىنەۋە بە خۇراك بۇ زىندەموران (حشرات)، ھەرۋەھا لاشەى مردوۋى زىانداران و توپكىل و گەلاۋ ميوەى رىزوى شىناوردو ... ھتە، دەبىن بە رىزق و رۇزى بۇ كرمى زەموى ھەتا دوايى.

ئىنجا دوايى بەكتىرياۋ كەروۋەكانىش بىزىويان لە پاشەرۇك و لاشەى زىندەمورە وردەكانى بن زەموى، دابىن دەكەن^(۱).

كەۋاتە: خوا ﷻ سىستىمىكى ۋا وردى داناۋە، ھەموو شتىك دىمشخورى و دىمشخوات، لەسەر زەموى.

(۱) بىروانە: مەسۋوعەى (نىمان و عەقىدەى نىسلامىي....) بەرگى دوو (۲)، لاپەرە: ۴۵۲ - ۴۵۵ .

پرسیاری دووهم: نایا خوا له‌سه‌ری پیویسته بژیو بدات؟

چونکه خوا ﴿۱۱﴾ دمفهرموی: ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾،

نایا له‌سه‌ر خوا پیویسته بژیو بدات به هموو ژیانداران؟

وه‌لامه‌که‌ی:

ده‌لین: به‌لئ، به‌لام بهو واتایه نا، که جگه له خوا، شتیک له‌سه‌ر خوا پیویست بکات، به‌لکو بهو واتایه که: خوا بوخوی نه‌وه‌ی له‌سه‌ر خوی پیویست کرده، وه‌ک یه‌کیک له کاره‌کانی خوی، کاتی خوی نه‌شعه‌ریه‌کان و ماتوری‌دییه‌کان له‌سه‌ر هم پرسه بۆته کی‌شه و مشتومریان له‌گه‌ل موعته‌زیله‌دا.

به‌لام دووباره‌ی ده‌که‌ینه‌وه: بهو واتایه نا که سولتانیک، ده‌سه‌لاتیک، شتیک له‌سه‌ر خوا پیویست بکات! نه‌وه‌میان هرگیز له‌گه‌ل مه‌قامی به‌رزی خواجه‌تی‌ی دا ناگونجی، چونکه خوا بوخوی فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ

يُسْأَلُونَ﴾ ﴿۲۳﴾ الأنبياء، خوا پرسیری لی ناکری له‌وه‌ی که ده‌یکات، نه‌وان پرسیریان لی ده‌کری.

به‌لئ هیچ که‌سیک نیه و هیچ شتیک نیه، دروستکراوی خوا نه‌بی، هر که‌سیک هه‌بی و هر شتیک هه‌بی هه‌مووی دروستکراوی خواجه، که‌واته: کی هه‌یه شتیک له‌سه‌ر خوا پیویست بکات؟ به‌لام خوا نه‌گه‌ر بو خوی شتیک له‌سه‌ر خوی پیویست کرد، بو وینه: بژیو گه‌یاندن به دروستکراوه‌کان، یان سه‌رخستنی نیمانداران، وه‌ک دمفهرموی: ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ

﴾ ﴿۱۷﴾ الروم .

نه‌و (خوا)، بوخوی نه‌و شته‌ی له‌سه‌ر خوی پیویست کرده، نه‌ک غه‌یری خوا له‌سه‌ر خوی پیویست کردبی، تا‌کو ببیته مایه‌ی داشکاندن له پینگه و مه‌قامی بی وینه و به‌رزی خوی بالاده‌ست.

برسپاری سیبهم : بؤچی زوریک له ژیانداران له برسان دهمرن؟!

وهلامه‌که‌ی: نه‌وه‌یه که خوا ﷺ بۆمان باسی حاله‌تی گشتی که یاندنی بژیوو رۆزی ده‌کات به ژیانداران، به پئی نه‌و سیستمی که خوا دایناوه له‌سه‌ر زه‌وی، له ژیانی ژیانداراندا، به‌لام مه‌به‌ست نه‌وه نیه که خوا ﷺ نه‌هیلن که‌س برسی بی، له درندان، له زینده‌وهران، له په‌رهران، له نازه‌لان، به‌لکو مه‌به‌ست پئی نه‌وه‌یه که خوا به گشتی بژیوی ژیانداران ده‌دات، به‌لام دیاره نه‌وانیش له‌سه‌ریان پژیسته که بؤ خۆیان هه‌ولبدن، هه‌شیانه که له برسان دهمری و رزق و بژیوی خوی نایگاتی، به‌لام دیسان نه‌وه‌ی که دهمری، ده‌بیته‌وه خۆراک بؤ هه‌ندی که له دروستکراوه‌کانی دیکه‌ی خوی کارزان، گرنگ نه‌وه‌یه هه‌چ له‌م بوونه‌وهره زیاد نیه، هه‌مووی پژیستی به یه‌کدی هه‌یه‌و، هه‌مووی یه‌کدی ته‌واو ده‌کات.

مه‌سه‌له‌ی پینجه‌م : که ده‌فه‌رموی : ﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي

سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ

هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ ، واته: خوا نه‌و که‌سه‌یه که ناسمانه‌کان و زه‌وی له

شه‌ش رۆژاندا (به شه‌ش قوناغ) هیناونه دی، ته‌ختی خوا له‌سه‌ر ناو بوو، تاکو

تاقیبتان بکاته‌وه، کامه‌تان کرده‌وه‌ی باشتر ده‌که‌ن، نه‌گه‌ر پینان بلئی: به

دنیایی ئیوه دوا‌ی مردن هه‌لده‌ستینرینه‌وه، نه‌وانه‌ی بی‌پروان ده‌لین: نه‌مه ته‌نیا

جادوویه‌کی روونه.

سه‌رنجدانیکی نه‌م نایه‌ته‌ه له شه‌ش برگان دا

له ته‌فسیری نه‌م نایه‌ته‌دا شه‌ش برگان ده‌خه‌ینه‌روو:

برگه‌ی یه‌که‌م : شایانی باسه ئیمه له کتیبی: (ته‌وزمی نیسلامی و عه‌لمانی و

خاله هاوبه‌شو جیا‌وازه‌کانیان) دا نه‌م نایه‌ته‌مان کرده به سه‌رچاوه‌ی

بوونناسیی ئیسلامیی، (علم الوجود (Ontology)^(۱))، وه له ده (۱۰) لاپهردا ئەم بابەتەمان توێژبوو، وه لای ئەم شەش پرسیارەمان داوتەوه، له بەر رۆشنایی ئەم نایەتەدا:

پرسیاری یەكەم : ئەم (بوون)ە، چیه ؟

پرسیاری دووهم : كێ هیناویەتە دی؟

پرسیاری سێهەم : چۆن هاتۆتە دی؟

پرسیاری چوارەم : كەه دەستی پێ كردوو كەه كۆتایی دی؟

پرسیاری پێنجەم : بۆچی ئەم بوونە هینراوتە دی؟

پرسیاری شەشەم : سەرئەنجامی چی دەبێ و چۆن دەبێ؟

برگەهێ دووهم : نێمە لە سەرئەنجامی سوورمەتی (یونس)دا، باسیكمان كرد بە ناوونیشانی: (كورتە باسیك لە بارەى بوونەومرو حیکمەتی خواوه، لە دروستکردنیدا)، بۆیه لهوئێ كە به تەفصیل قسەمان كردوه، لێره دووبارەى ناکهینهوه، ههروهها له سوورمەتی (الأعراف)یشدا، له تەفسیری نایەتی ژماره (۵۴)دا، باسی جهەنم و واتای چوونه سەر عەرشی خۆی پەرۆردگارمان كردوه.

برگەهێ سێهەم : بەلام ئەوهی كە لێردا دەمەوئ هەلۆستەى لهبەردەمدا بكەم،

ئەو پستەیه كە دەفەرموئ : ﴿ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ﴾، ئەو كاتە عەرشی خوا لەسەر ئاو بوو، ئەمە دوو شتان دەگهیهنی:

یەكەم: بە روونیی ئەوه دەگهیهنی، كە بەرلهوهی ئەم بوون (وجود)ە هەبێ، خوا عَزَّوَجَلَّ بارهگا و تەخت (عرش)ی هەبووه.

دووهم: جگە لە عەرش كە دواى زیاتر باسى دەكەم، ئاویش هەبووه، یانی: دروستكراویكى دیکەش بووه، كە ئاو بووه، هەلبەتە له سوورمەتی (فصلت)دا

باسى دووگەل (خان) یش ګراوہ، وەك دەفەر موئ : ﴿ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ

وَهِيَ دُخَانٌ ۝۱۱﴾، دوايى خوا ويستى ئاسمان دروست بکات، که نهو کاته دووگەل بوو، که لهو باسهدا که ئاماژەم پيدا، له سەرمتای سوورمى (يونس) دا، باسى نهوشم کردوه.

شایانى باسه من نيزیکه‌ی سی (۳۰) تەفسیرم له لان، تەماشام کردن له باره‌ی وشەى ئاو (ماء) موه، لیژمدا :

ا/ هەندیکیان هەر خویان لی نهداوه، هەر دەلین: خوای پەروردار هەر بوخوی دزمانی مەبەست له (ماء) چیه؟

ب/ هەندیکیشیان هەندیک قسەیان لی کردوه، که عەقلم نایانپری.

ج/ پیم وایه، ناتوانین به جهز می بلین: مەبەست فلان شتە، بەلام دەتوانین بلین: مەبەست له ئاو (ماء)، وەك ګریمانه‌یهك، نهومیه که پیکهاته‌ی سەرهمکی ئاو هایدروژینه، چونکه هەر مۆلکۆل (جزیء) یکی ئاو، له دوو ګەردیلە‌ی هایدروژین و ګەردیلە‌یه‌کی ئۆکسجین پیکدی، که پەمزه کیمیاییه‌که‌ی (H₂O) یه، واتە: دوو ګەردیلە‌ی هایدروژین و، ګەردیلە‌یه‌کی ئۆکسجین، ئەوه له لایه‌ك.

ئنجا له سەرمتای دروستبوونی بوونه‌ومروه، یه‌که‌مین توخم که دروست بوو، وەك پێشتر باسمان کرد، لهو باسهدا که ئاماژەمان پيدا، بریتی بوو له هایدروژین، هایدروژین که سادەترین توخمی ماددیه‌و، ګەردیلە‌کانی له یه‌ك پڕۆتۆن و، یه‌ك نیوترون له نیوکداو، یه‌ك ئەلیکترون له سوپرگەدا پیکهاتوون، که‌واتە: دەگونجی مەبەست له ئاو (ماء) هایدروژین بی، که سادەترین توخمی ماددیه‌و، زۆربه‌ی ماددە‌ی بوونه‌ومر هایدروژینه، ئیستاش داگیرسانی خۆرو هەموو ئەستیرمکان، هەر به‌هۆی سووتانی هایدروژین و ګۆرانیه‌ومیه‌تی بو هیلیم، وەك زانیانی ګەردووناس دەلین.

کەواتە کە دەفەر موی: ﴿ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ﴾، واتە: ئەو کاتە بارەگای خوا بەسەر ئەو غازەووە بوو، کە ئەووە هەم لەگەڵ نایەتە کەسێ سوورمەتی (فصلت) دا دەگونجی ﴿ ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ ﴾ ۱۱، هەم لەگەڵ ئەووەی ئێرە: ﴿ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ﴾ ۷، چونکە بێکھاتەیی سەرەکیی ئاو هایدروۆجینە، هایدروۆجینیش ئەو توخمە یە کە زۆرتەری قەبارەیی هەبێ بە پێی زانیاریی ئێمە.

بەرگی چوارەم : بە نسیبەت و شەیی (عرش) هەو، هەلبەتە ئێمە کاتی خۆی لە سوورمەتی (الأعراف) دا قسەمان لێکردووە، لە تەفسیری نایەتی (۵۴) دا، بەلام لێرەش دەمەوێ هەلۆستە یەکی کورت بکەم، کە هەرچەندە زۆریک لە زانیان، لە نیویاندا (محمد رشید رضا) هەر وەها (محمد الطاهر بن عاشور) کە هەردووکیان زانای موعتەبەرن، مەشرەب سە لە فێشن، گوتوو یانە: دەگونجی مەبەست لە عەرشی خوا (مَلِكُ اللَّهِ وَحُكْمُهُ، تَمَثِيلًا بِعَرْشِ السُّلْطَانِ) (۱)، واتە: مەبەست لە (عرش الله) دەسەلاتی خوا و حوکمی خوا بێ، ئنجا خوا ﷻ ئەمەیی (تشبیه) کردووە، بەو تەختەیی حوکمرا نیکی لەسەری دادەنیشی، لەسەر ئەو تەختەووە حوکمرا نیی و لاتە کەسێ دەکات.

بەلام من پێم وایە: مادام خوا لە سوورمەتی (غافر) دا دەفەر موی: ﴿ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ ﴾ ۷ غافر، واتە: ئەوانەیی کە عەرشیان هەنگرتووە، ئەوانەش کە بە دەوریە و من (کە مەبەست بێ فریشتەکانە)، بەرومردگاریان بە پاک دەگرن و ستایشی دەکەن، و بپرواشی بێ دینن، هەر وەها لە سوورمەتی (الحاقة) دا دەفەر موی: ﴿ وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ ﴾ ۱۷، واتە: لەو رۆژەدا (رۆژی دوایی دا)، عەرشی بەرومردگارت هەشت هەلی دەگرن :

۱- ھەشت لە فرىشتان. ۲- يان ھەشت كۆمەلە فرىشتە.

۳- يان ھەشت دروستكراوى دىكەى خوا.

گرنگ ئەومىيە ھەم ئىستا كە ئىمە لە زىانى دنيا دايىن، عەرشى خوا ھەنگىراو، ھەم لە دوا رۆزىشدا عەرشى خوا ھەلەدەگىرى، بىگومان ئەمەش بەلگەيە لەسەر ئەو كە عەرش دروستكراوىكى مەزنى خوايە، ھەلەدەگىرى و ھەنگىراو، لە لايەن ھەندىك لە دروستكراوانى خواو، كە واپىدەچى مەبەست پىي فرىشتەكان بى.

كەواتە: ھەرچەندە لە زمانى عەرەبىدا، دەگونجى وشەى (عرش) مەبەست پىي تەختى حوكمپرانىي بى، كە بەو واتايەش ھاتو، وەك لە سوورمى (النمل) دا ھاتو، كاتىك كە باسى شاژنى (سبأ) دەكات، دەفەرموى: ﴿وَلَهَا عَرْشٌ

عَظِيمٌ﴾ (۲۲)، واتە: تەختىكى مەزنى ھەيە، تەختى حوكمپرانىي، كە ديارە دەبى لە تەختى پىغەمبەر سولەيمان عليه السلام گەورمتر بووبى، بۆيە پەپوو سولەيمانە (هُدُ هُدُ)، دەلى: تەختىكى مەزنى ھەيە.

لە زمانى عەرەبىشدا بۇ حوكمپرانىي بەكاردى، بۇ وىنە: دەگوتى: ﴿ثَلَّ عَرْشُهُ﴾، ئەو حوكمپرانە عەرشەكەى، تەختەكەى تىكچوو، كوردەوارىي خۇمان دەلىن: (تەخت و تاجى تىكچوو)، كەواتە: لە زمانى عەرەبىدا پى دەدرى بەو كە (عرش) مەبەست پىي رەمزو ھىماى حوكمپرانىي و دەستەلات بى، بەلام كە تەماشاي ئايەتەكانى دىكەى قورناني دەكەين، بە بۇچوونى من ئەو رىيەمان لى دەگرى، كە بەو شىومىيە مانا بكرى، بەلكو عەرش دروستكراوىكى خوايە، بەلام چوونە سەر عەرشى خوا (إستواء الله على العرش)، چونكە خوا عليه السلام بە تەكىد پىويستىي بە جگە لە خوى نيەو، عەرش و ئاسمانەكان و زەوى، ھەموويان بە دەسلەلاتى خوا راوستانو، خوى بەرزى مەزن پىويستىي بە يەكىك لە دروستكراوكانى نيە رايبگرى، ئەو بە ھىج جۆرىك نابى لە مېشكان دابى، بۆيە زانايان گوتوويانە: (الإستواء معلوم والكيفية مجهولة) (إستواء)، ماناكەى ديارە، يانى: چووە سەرى، راوستانا، دانىشت، ئەو

چه مکه که ی ناوایه، به لام بؤ خوای پهرو مردگار چۆنیه ته که ی نه زانراوه، چونکه به ته نکد وهک ئیمه له سه ر تهخت و عه رش دادهنیشین، خوای پهرو مردگار بهو شیومیه نیه، وهک دروستکراوئیک له سه ر شتیک دهبی، که نه گهر شته که ی له بن دهر بیئی، ده که وی، به ته نکد خوای بی وینه وا نیه، به لکو کاتیک خوا بووه، نه عه رش هه بووه، نه هیچ شتیک هه بووه، عه رش و هه رچی دروستکراوه گانشین به هوئی خوای پهرو مردگار وهه راوستاون، خوا بیویستی به غه یری خوئی نیه، وهک ده فهرموئ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَا إِنَّ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾ (۱۱) فاطر، واته: خوا ئاسمانه گان و زهوی ده گری که بکه ونه خواری، نه گهر بکه ونه خواری، جگه له خوا هیچ کهس ناتوانی بیانگریته وهو نه هیلن پرووختن و بکه ون.

برگی پینجه م : که خوا ده فهرموئ : ﴿لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ

عَمَلًا﴾، بؤ نه وهی تاقیتان بکاته وه گامه تان کردوهی باشتره، نه م رسته یه نه وه ده گه یه نی که نه م بوونه به عه رش وهو به هه ر جهوت ئاسمانه گانه وهو به زهوییه وهو، به هه رچی دیکه وه، که ئیمه نازانین، هه مووی په یه وهسته به زیانی مرؤف و، به تاقیکردنه وهی مرؤفه وه، به لام نایا ته نیا به وه وه په یه وهسته؟ وهک له و باسه ی تهفسیری سوورپه تی (یونس) یشدا باسم کرد: ناتوانین بلئین ته نیا هه ر نهومیه، به لام به ته نکد هه مووی به زیانی مرؤفه وه په یه وهسته، چونکه نه وهتا خوا ﴿بِأَسَىٰ دُرُوسْتِكْرَانِي ۖ نَاسْمَانِ وَ زَهْوِي دَهْكَاتِ لَه شَهْشِ رُؤْزْدَا، به شَهْشِ قُؤْنَاغُو، باسی نه وه که عه رشی خوا له و کاته دا له سه ر ناو بوو، ئنجا نایا بؤچی خوا نه وهی هینایه دی؟! ده فهرموئ: تاکو تاقیتان بکاته وه، که واته: بوون (وجود) هه مووی په یه وهسته به زیانی مرؤف و تاقیکرانه وهی مرؤفو، جینشینایه تی مرؤفه وه له سه ر زهوی، بؤ خوای پهرو مردگار، به لام نایا هه ر به وه وه په یه وهسته؟ له راستییدا ناتوانین وا بلئین، په نگه زور شتی دیکه له م

(بوون) مدا هه‌بیو، خوا زۆر دروستکراوی دیکه‌ی هه‌بن، که ئیمه نه‌زانین، به‌لام (بوون) هه‌مووی به ژبانی مروّقه‌وه په‌یوسته، به‌س مهرج نیه ته‌نیا به‌وه‌وه په‌یوست بیو، هیچی دیکه له ئارادا نه‌بی.

برگه‌ی شه‌شم : که ده‌فرموی : ﴿ وَلَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ

بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿۷﴾ ، نه‌گه‌ر تو بلئی دوا‌ی مردن هه‌له‌سه‌ستینرینه‌وه، زیندوو ده‌کرینه‌وه، بلاو ده‌کرینه‌وه، نه‌وانه‌ی بی‌پروان ده‌لین: ئەمه جادوو‌یه‌کی ناشکرایه.

هه‌له‌به‌ته خوینراو‌یشه‌ته‌وه : ﴿ إِنْ هَذَا إِلَّا سَاحِرٌ مُّبِينٌ ﴾ ، واته: ئەمه

جادوو‌گه‌ریکی ناشکرایه، دیاره ﴿ مُّبِينٌ ﴾ ، لیره‌دا (اسم فاعل) ه له (ابان) هوه،

که لیره‌دا به مانای (بان) ه دئ، (بان) ه واته: ده‌رکه‌وت، ﴿ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ

مُبِينٌ ﴾ ، واته: ئەمه جادوو‌ویکی ناشکرایه، یان جادوو‌گه‌ریکی ناشکراو روون،

واته: ئەوه قسانه جادوون، یاخود ئەوه شه‌خسه، که مه‌به‌ستیان پی‌غه‌مبه‌ری

خوایه ﷺ جادوو‌گه‌رمو، قسه‌کانی راست نین، که ئیمه دوا‌ی مردن زیندوو بکرینه‌وه هه‌له‌سه‌ستینرینه‌وه.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شم : که ده‌فرموی : ﴿ وَلَئِنْ أَخْرَأْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ

مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْسِبُهُ ﴿۸﴾ ، واته: نه‌گه‌ر ئازارو سزایان بو کاتیکی

ژمیردراو (کاتیکی که‌م) لی دوا بخه‌ین، به جه‌خت کردنه‌وه، ده‌لین : ﴿ مَا

يَحْسِبُهُ ﴾ ، چ شتیک پئی لی ده‌گرئ، با ئەوه ئازارو سزایه‌مان بو بینئ.

(۱) وشه‌ی (أُمَّةٍ)، ده‌لئ: (الْأُمَّةُ: الْجَمَاعَةُ الْكَثِيرَةُ مِنَ النَّاسِ الَّذِينَ أَمْرُهُمْ وَاحِدٌ،

وَتُطَلَّقُ عَلَى الْمُدَّةِ كَأَنَّهُمْ رَاعَوْا أَنَّهَا الْأُمْدُ الَّذِي يَظْهَرُ فِيهِ جَيْلٌ فَأُطْلِقَتْ عَلَى

مطلق المدة)، (أُمَّة)، له ئەسلی زماندا، بە مانای کۆمەڵگەیەک زۆر لە خەڵک دێ، کە لەسەر شتێک گۆببنهوهو، بە مانای کات بەگاردێ، یانی: ئەو میان رەچاو کردووە، کە ئەو کاتە ی جیلێک، خەڵکیک لە یەك رۆژگادا پێکەوه تێیدا دەبن، بەیدادەبن، جا دوا ی بە گشتی، بە مانای ماوه بەکارهاتووە، وەك لە سوورەتی (یوسف) دا دەفەرموێ : ﴿وَأَذْكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ﴿٥٥﴾﴾، ئەو کەسە (یەکیک لە دوو هاوئەگە یوسف (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ))، دوا ی ماومیهك (دوا ی کۆمەڵە کاتێک، دوا ی چەند سالتیک) وە بیری هاتووە (ئەو هی کە یوسف ﷺ راپای سپاردبوو بە پادشایەگە ی بلی)، کەواتە: لێرە کە دەفەرموێ:

﴿أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ﴾، (ای مَدَّةٌ قَلِيلَةٌ لِأَنَّ الْقَلِيلَ هُوَ الْمَعْدُودُ)، واتە: ئەگەر بۆ ماومیهکی کەم دوا بخوێن، ئنجا بۆ چەند سالتیکە، یان بۆ چەند مانگیکە، یانی: بۆ ماومیهکی کەم، چونکە ﴿مَّعْدُودَةٍ﴾، یانی ژمیراوو، شتی کەم دەژمیردرێ، بەلام شتی زۆر ناژمیردرێ، یانی: ئەگەر بۆ ماومیهکی ژمیردراو، بۆ ماومیهکی کەم، ئەو ئازارو سزایەیان لێ دوا بخەین.

(٢) ﴿لَيَقُولَنَّ﴾ دەلێن: ﴿مَا يَحْسِبُهُ﴾، ج شتێک پێی لێ دەگری، یانی (مَا يَمْنَعُهُ)، دەلێ: (الْحَبْسُ: إِلْزَامُ الشَّيْءِ مَكَانًا لَا يَتَجَاوَزُهُ، وَهَذَا بِمَعْنَى الْمَنْعِ)، (حَبْس) ئەو هیە کە تۆ شتێک ناچار بکە لە یەك شوێن بمینیتەوهو، لێی نەچیتە دەری، لێرەدا مەبەست لە: ﴿يَحْسِبُهُ﴾، (أَي: يَمْنَعُهُ)، ج شتێک پێی لێ دەگری؟!

(٣) ﴿خَوَّا﴾ وەلام دەداتەوه، دەفەرموێ : ﴿أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾، ئاگادار بن! ئەها! ئەو رۆژە کە ئەو ئازارو سزایەیان بۆ دێ، لێیان لا نادری، واتە: هیچ هیزیک ناتوانی دوا ی بەرپەرچی ئەو بەلاو ئازارو سزایە بداتەوه، ئنجا ج مەبەست پێ ئازارو سزای دنیایی بی، وەك ئەو هی لە جەنگی

بەدردا بەسەر کافرەکان هات، چ مەبەست لە هەر بەلۆ سزایەکی بێ، که لە ئەنجامی ڕووبەر و بوونەوهی ئەهلی نیسانی ساغ، لەگەڵ ئەهلی کوفردا، بەسەر ئەهلی کوفر دێ، چ مەبەست ئەو بەلۆ دەردسەرپیانە بن که بەسەریان دین، وهک گرانیی و قات و قیری و وشکە سالیی و ناخۆشیی و نارەحەتی و گرفتاری و شەر و شۆر و گوشتار، یاخود مەبەست پێی سزاو نازاری ڕۆژی دواپی بێ، هەرچۆن بێ، ئەو ڕۆژە که سزاو نازارەکیان بۆ دێ، خوا ئەو بەلایەیان بۆ دەنیرێ، ﴿لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ﴾، لێیان لادراو نابێ، ﴿مَصْرُوفًا﴾، واتە: لادراو، دیارە وهک پێشتریش گوتوویمان: ﴿أَلَا﴾، نامرزی ناگادار کردنەومیە، بۆ ئەوهی ئەو هەوالە که دواي ئەو دێ، ئینسان چاک گوێی بۆ هەلخوا، بە گرنگی پێدانەوه، وەری بگرێ، (صرف)یش بە مانای پال پێوه نان و دوورخستنەوهو لادان دێ.

٤) که دەفەرموی: ﴿وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ﴾، ئەوهی که گالتهیان پێ دەکرد، دەورە دان، دەئێ: (الْحَوْقُ: الإحاطة)، (حوق)، واتە: نابلوووقەدان، ئنجا ئەگەر شتێک دەورە شتێک بدات، ئەو شتەي که دەورە دراوه، نابلوووقە دراوه، پێی هەلاتنی نیه، پێی دەریازبوونی نیه، واتە: کۆتایی پێ دێ.

مەسەلەي حەوتەم : که دەفەرموی: ﴿وَلَيْنَ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَكْفُرُ بِهَا كُفُورًا﴾، ئەگەر ئێمە هەندێک بەزەمی خۆمان بە مروق بچێژین، نێعمەتێک، که لە ڕەحمەت و بە بەزەمی ئێمەوه دێ، لە بەخشش و گەرەمی ئێمەوه دێ، پێی بچێژین، دواپی لێی وەر بگرینەوهو لێی دابرنین ﴿إِنَّهُ لَيَكْفُرُ بِهَا كُفُورًا﴾، بێگومان ئەو زۆر نا ئومید و زۆر سپنەو ناسوپاس دەبێ.

لێرەدا خوا ﴿﴾ پێناسەي مروقمان بۆ دەکات، بەو سێقەتە خراپەییە که بە خۆشییان زۆر دلخۆش دەبێ، بە ناخۆشیانیش زۆر نا ئومید دەبێ، زۆر بە هەلپە

دهکوهی، ههلبهته لیردا وشه ی ﴿ الْإِنْسَانَ ﴾، (ال) ی سهر ﴿ الْإِنْسَانَ ﴾،
 (تعریف للجنس مراد به الإستغراق)، نهو (ال) ه، بۆ جینسی مروّفه، مهبهست
 پیی نهومیه که هه موو تاکهکانی مروّفه ههر بهو شیوهیهن، به بهلگهی نهوه که
 دوایی خوا ﴿﴾ نهوانه ی که نههلی ئیمانو چاکهکارنو، خوڤاگرن، نهوانه
 هه لداویرئ، کهواته: ههر مروّفیک ئیمانی نهبی، ههر مروّفیک به خواوه
 په یوهست نهبی، نهوه عادهتیهتی، نهوه سیفهتیهتی.

شیکردنهوهی نایهتی (۱۱) له جهوت برگه دا

برگهی یهکم : که دمه رموی: ﴿ وَلَئِنْ أَذَقْنَا ﴾، دیاره (الإذاقة)، یانی:
 بی چیژتن، شتیک نینسان بیچیژی و تامی بکات، لیردا دهلی: (الإذاقة):
 مُسْتَعْمَلَةٌ فِي إِیْصَالِ الْإِذْرَاقِ عَلَى وَجْهِ الْمَجَازِ، لیردا وشه ی (إذاقة)،
 به کارهینراوه بۆ گه یاندنی ههست پی کردن، به شیوهی (مَجَاز)، واته: ههر
 کاتیک ئیمه که چاکه یه کمان له گه ل مروّفدا کرد، به لام خوی په رومردگار
 وشه ی چیژتنی بۆ به کارهینراوه، به شیوهی (مَجَاز)، نهو وشه یه به کارهاتوه،
 نه گه رنا چاکه مه رج نیه هه مووی ههر بۆ خواردن بی، خوا لهشی ساغ
 دمکاتو، مال و مندالی دمداتی، سهرومت و سامانی دمداتی، دمه لاتی دمداتی،
 سومعه و نیعتیاری دمداتی، که مه رج نیه هه مووی تام بکری، به لام له زمانی
 عه ره پیدا نهو وشه یه بۆ گه یاندنی چاکه و نیعمت به که سیک به کاردی،
 ههروهک جاری وایه بۆ گه یاندنی سزاو نازاریش به کاردی، وهک خوا دمه رموی:

﴿ وَلَنْذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾

﴿ السجدة ﴾، واته: نازارو سزای نیزیکترو که متریان پی ده چیژین، پینش
 نازارو سزای گه وره، به لکو بگه رینهوه.

برگهی دووم : وشه ی (رَحْمَةً)، که دمه رموی: ﴿ وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا ﴾

رَحْمَةً ﴿﴾، دهگونجی مهبهست پیی زور شت بی، دهگونجی مهبهست پیی

تهندروستی بی، بی به لای بی، بژیوو رزقو رژیوی بی، هیمنیی و ناسایش بی، سهروختو سامان بی، هموو نهوانه نهو بوارانهن، که بهزمیی و میهرمبانیی و بهخششی خوا تیئاندا بهرجهسته دهبی.

برگهی سییم : که دمفهرموی : ﴿ ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ ﴾، واته: پاشان لییمان دارنی و لییمان و مرگرتیهوه، دهلی : (النَّزْعُ: خَلْعُ الثَّوْبِ عَنِ الْجَسَدِ، وَهُنَا سَلْبُ النَّعْمَةِ)، له ریشهدا وشهی (نَزَع)، نهومیه که ئینسان پۆشاک له بهر خوی بکاتهوه، پۆشاک داپرنی له جهستهی، به لآم لییردا مه بهست پیی لابردن و مرگرتیهوهی نهو نیعمت و چاکهیه.

برگهی چوارهم : که دمفهرموی : ﴿ إِنَّهُ لَيَأْتِيَنَّكَ كُفُورٌ ﴾، دیاره (یئوس)، (صیغه المبالغة) (آیس، یائس)ه، (کفور)یش (صیغه المبالغة) ی (کافر النعمة)یه، واته: زۆر ناو میید دهبیو، زۆریش سپلهو ناسوپاس دهبی، له کاتییدا که ئیمه نهو چاکهیهی لی و مردهگرین، پئیشی خوا چاکهیهی له گه ئدا کردوه، بزانی ئایا سوپاسی خوا دمکات، شوکرانهی دمکات، نهو نیعمت و چاکهیه له خوا دزمانی، یان نا؟! دواپی لیی و مردهگریتهوه، تا کو دهریکهوی: ئایا که نهیتوانی نههلی شوکر بی، داخو نههلی صهبر دهبی؟! به لآم له ههر دوو حالهتان دا ههر ددوژی، ئینسانی کافر له کاتی هاتییدا، شوکرانه بژیو نابی، له کاتی نههاتیشی دا، خۆراگر نابی، به پیچهوانهی ئینسانی ئیماندارهومیه، که پیغه مبهری خوا ﷺ دهربارهی حالی ئینسانی بروادار دمفهرموی : {عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ، إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ لَهُ، وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ، إِنَّ أَصَابَتَهُ سَرَاءٌ شَكَرَ، فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَاءٌ صَبَرَ، فَكَانَ خَيْرًا لَهُ} {رَوَاهُ أَحْمَدُ بِرَقْمٍ : (۱۸۸۳۶)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْمٍ : (۷۴۲۵)، وَأَبْنُ حِبَّانَ بِرَقْمٍ : (۲۸۹۶)، عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ}، واته: ئیشی ئینسانی ئیماندارو حالی ئینسانی بروادار سهیره! حال و ئیشی گاری نهو، همووی ههر خیر و چاکهیه، نهوش بۆ هیچ که سیک نیه جگه له ئیماندار، نه گهر خویشی تووش هات سوپاسگوزاریی له سههه دمکات و پاداشتی بۆ ههیهو، نه گهر نارچهتی و ناخویشی تووش هات، خوی له بهران بهردا رادمگری و پاداشتی ههیه.

راسته ژيانى ئىنسان يان خۇشپىيە، يان ناخۇشپىيە، ئەگەر خۇشپىيە بوو، بە سوپاسگوزارى (شكر) لەگەلى رووبەرۋو ببەو، ئەگەر ناخۇشپىيە بوو بە صەبر، بۇيە خوا ﷻ لە قورئاندا لە چەند شوئندا باسى (صبر) و (شكر) بەيەكەو دەكات، وهك دەفەرموى : ﴿... إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ ﷻ ابراهيم، واتە: بىگومان لەوودا نىشانەى زۆر هەن، بۇ هەرکەسىكى زۆر خۇراگرى زۆر سوپاسگوزار.

برگەى پىنجەم : كە دەفەرموى : ﴿وَلَيْنِ أَذَقْتُهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ مَّسَّةٍ﴾ ﷻ مروفى بىبروا لە كاتىكدا كە خوا رەحمەتى خۇى پى بچىزىو، دواى لىى وەبرگىتەو، ئەو پىشەپىتە كە باسما كىرد، دەفەرموى: ئەگەر باش ناخۇشپىيە، خۇشپىيە بىنپىتە رىى؟ ئەگەر ئىمە چاكەو خۇشپىيە پى بچىزىن، دواى ناخۇشپىيە و نارەحەتپىيە كە تووشى بوو.

(نعماء)، بە ماناى (نعمة)ە، واتە: چاكەو خۇشپىيە، (مس)پىش بە ماناى تووش بوونە، ﴿لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي﴾ ﷻ، زۆر بە جەخت كىردنەو دەلى: هەرچى خراپەو نارەحەتپىيە لە من لاجو.

دەلى: (السيئات: ما تسوء الإنسان)، (سيئات) هەر شتىكە كە ئىنسان پىى ناخۇش بىو بۇ ئىنسان خراپ بىو، حالى ئىنسان خراپ بىكات، كەواتە: ئەگەر چاكەو نىعمەتى خۇمانى پى بچىزىن، دواى ناخۇشپىيە كە بە ناستەم تووشى بوو، دىسان لە كەولى خۇى دىمىرەچى، وهك چۇن كە رەحمەتمان پى دەچىزىت، دواى لىمان وەمىرگىتەو، نا ئومىد دەبوو، سىلەو ناسوپاس دەبوو، ئەمجارەش دواى ئەوەى كە نارەحەتپىيە و ناخۇشپىيە تووش بوو، چاكەى بۇ بىنپىنە پىشىو چاكەى پى بچىزىن، يەكسەر لە خۇى باى دەبى، لە كەولى خۇى دىمىرەچى، دەلى: هەرچى نارەحەتپىيە لە من دانەما!

ئىنسان لەو جۇرە كەسانە زۆر دەبىن، كە وهك گوتراو: بە مستە ناوئىك دەكەوئىتە مەلە، لە كاتى ناخۇشپىيدا، دلى وهك كونه مىروو، شارە مىروو واپە،

بە دَلْوَبَه نَاوَيْك وىران دەبى و لە كاتى ناخۇشىي دا، سەرى دىنباي لى دىتەوہ يەك، زۇر نائومىد دەبى، پىيى واىە دەستى لە ھەموو پىچكان بىراوہ و لە بن درەختىكە ھىچ گەلای پىوہ نەماون! لە كاتى ھاتو ھەبوون و، خۇشىيشدا، دىسان لە خۇي بايى دەبى و بە مستە ناوئىكى دەكەوئتە مەلە، دەكەوئتە ھەلەكە سەماو، پىيى واىە تازە نارەھەتىيى بارىيان كىردو نەمان و، جارىئىكى دىكە ناخۇشىي نابىنىتەوہ.

بۆيە خوا دەفەرموى : ﴿ إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴾، بىگومان ئەو مەرۇفە زۇر شادمان و دلخۇشەو، زۇر شانازىيەكەرە، دەلى: (الْفَرِحُ: شدة السرور وتجاوز الحد فيه)، (فَرِحَ)، بىرىتتە لە زۇر دل خۇش بوون و، ئەوہ كە لە سنوور تىپەرپىنى، بۆيەش زۇر دلخۇش بوون لە قورئاندا، زەم كراوہ، مەگەر ئىنسان بە رەھمەتى خواو بەخشىيشى خوا زۇر دلخۇش بى، وەك دەفەرموى: ﴿ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلِفَرِحُوا ﴾ بىرىس، بلى: با تەنيا بە بەخشى خواو بە بەزمى خوا، تەنيا بەوہ با زۇر دلخۇش بن، نەگەرنا بە ھىچى دىكە زۇر دلخۇش نەبن .

دىارە ئىنسان چاكەي پىي خۇشەو خرابەي پىناخۇشە، خۇشىي پىي خۇشە، ناخۇشىيشى پىي ناخۇشە، بەلام زۇر دلخۇش بوونت، دەبى تەنيا بەو شتانە بى، كە بەختەوهرىي تۇيان پىوہ پەيوەستە، بەو شتانەي كە خوا ﷻ دايان و كە ئىنسان پىيان دلخۇش بى و، پىيان دل ئارام بى.

بىرگەي شەشەم : وشەي ﴿ فَخُورٌ ﴾، دەلى: (الْفَخْرُ: تَبَاهِي الْمَرْءِ عَلَى غَيْرِهِ بِمَا لَهُ مِنَ الْأَشْيَاءِ الْمَحْبُوبَةِ لِلنَّاسِ)، (فَخِرَ) بىرىتتە لە خۇ ھەلكىشانى مەرۇف بەسەر غەبرى خۇيدا، بەھۇي ئەو شتانەوہ كە لەلای خەلك خۇشەويستن، ئەگەر سەرومتو سامانىكى بى، دەسەلاتىكى بى، خىزم و قەومىكى بى، خىزىپىكى بى، ئەگەر جوانىيەكى بى، ئەگەر عەقل و شارمزاىيەكى بى، ھەر شتىك ئىنسان خۇي پىي بەسەر خەلكدا ھەلكىشى، ئەوہ بە تەنكىد ھەر شتىكى خرابە، (فخور)يش (صيفة المبالغة)ى (فاخر)ە، يانى: زۇر خۇھەلكىش.

خوَا ﴿۷۲﴾ له سوورمتی (فصلت) نایهتی (۵۰) دا باسی ئەو مهسه له یه دمکات و دمفهرموی : ﴿ وَلَیْنَ اَذَقْنَهٗ رَحْمَهٗ مِّنَّا مِنْۢ بَعْدِ ضَرَّآءٍ مَّسَّتْهُ لَیْقُوْلَنَّ هٰذَا لِیْ وَمَا اَظُنُّ السَّاعَهٗ قٰیْمَهٗ وَلَیْنَ رُجِعْتُ اِلَی رَیِّۤی اِنَّ لِیْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰی فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا وَلَنُذِیْقَنَّهُمْ مِّنۢ عَذَابٍ غَلِیْظٍ ﴿۵۰﴾ .

واته: نایمه نهگهر ئەو مرؤفه (واته: مرؤفی بیبروا، مرؤفی به خواوه نایه یومست)، له بهزمیی خۆمان پیی بجیژین، دواى ناخوشییهك كه تووشی بووه، به تهئیکدو جهخت کردنه ووه دهئى: ئەوه ههر هی منه، من شایستهی ئەوهم، پیشم وانیه ناخیر زهمان (ساعة) بی، نهگهر گریمان ناخیر زهمان ههشبى و بگه پریمه وه بۆ لای پهرومردگاریشم، له لای ویش ههر شتی ههره چاکم ههیه و شتی ههره چاکم بۆ هه لگیراوه! خوا دمفهرموی: ئەوانه ی بیبروان، هه وائیان پی دهمین، به وهی كه دهمیانکردو، له سزاو نازاریکی زبرو پتهوو گه ورمیان پی دهجیژین.

ههرومها له سوورمتی (الشوری) نایهتی (۴۸) دا دیسان باسی ئەو بابته دهکات و خوَا ﴿۷۳﴾ دمفهرموی : ﴿ وَإِنَّا إِذَاۤ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَهٗ فَرِحَ بِهَا وَإِن تُصِیْبُهُمْ سَیْئَهٗۙۤ اِیْمًا قَدَمَتْ اَیْدِیْهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُوْرٌ ﴿۴۸﴾ . واته: نایمه نهگهر ئەندازمییهك له بهزمیی خۆمان به مرؤف بجیژین، زۆر پیی دلخۆش دمیو، نهگهر بههوی کرده ی دمستی خۆیانه وه، خرابه یهکیان بیته سهری، ئەوه مرؤف زۆر سهله و ناسوپاس دمیو.

خوَا ﴿۷۴﴾ ناوا باسی مرؤفان دمکات، ئەو مرؤفانه ی دمستی هیدایهتی خویان پی نهگه یهشتوه، ئەو مرؤفانه ی كه عهقل و دلایان به نووری نیمان رۆشن نه بوته وه، نهگهرنا دلایك نیمانی تیدا بی، نه بههات هینده له خوی بیای دمیو و شادمان دمیو، نه به نههاتیش، ناوا ئەزنوی دمشکی و دمستی له کراسی دهردینی و ناومیید دمیو.

برگەى حوتەم : بۆيە دەفەرموى : ﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ ۱۱، جگە لەوانەى خۆيان ڤاگرتومو
پشوو درێژ بوونو، کردموه باشەکانیان ئەنجام داون، ئا ئەوانە لێبوردنێكى
تایبەتو پاداشتێكى گەورەیان لە لای پەرورەدگاریان هەيە.

تیبینی ئەومیه، که خوا ﷻ لێردەا نەیفەرمووہ: ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ۲ العصر، که ئەمە زۆر هاتوہ لە قورئاندا، هەميشە
ئيمان و کردموهى چاک پێکەوه دین، چونکە ئەو کەسەى که ئيمانى بى،
ئيمانەکەى وهک داینەمۆيەک بەرمو چاکە دەيجوولێنى، هەر وهک چۆن کوفر
ئینسان بەرمو خراپە دەجوولێنى، ئيمانیش ئینسان بەرمو چاکە دەجوولێنى،
بۆيە لە قورئاندا لە دەیان شوێندا، ئيمان لەگەل کردموهى باشدا هاتوہ، بەلام

لێردەا خوا فەرموويەتى: ﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...﴾ ۱۱،

چونکە بە دنیایى بەهۆى خۆڤاگرییەوه، ئینسان ڤادئى لەسەر ئەوه که بە دواى
ئارموزوى خۆى نەکەوئىو، لەسەر ئەوه که ئینسان خۆڤاگر بى، لە بەرامبەر
هاتدا، ئەگەر هاتو خوشی بوو، پێى لەخۆبایى نەبىو، لە کەولئى خۆى
دەرنەچىو زۆر دلخۆش نەبى، بزائى که شتىكى کاتییەو بەسەر دەچى، یان
دواى ڤەنگە ناخۆشییى بە دوا دابى، لە دواى نشیوان هەورازە، لە دواى
هەورازان نشیوه، ئەگەر نەهاتیشى بوو، دیسان ناومێد نەبى، پێى وانەبى
دەستى لە هەموو پچکان بڤاوه!

بەهۆى خۆڤاگرییەوه ئینسان ئەو سیفەتە بەرزانهى تیدا پەيدا دەبن،
پێچەوانەى ئەو سیفەتە خراپانەى که لە ئەهلى کوفردا هەن، بێگومان بەهۆى
خۆڤاگریشەوه، ئینسان دەتوانى که فەرمانبەریی (طاعة)، بۆ خوا ئەنجام بدات.

کەواتە: خوا ﷻ بۆيە لێردەا ئەهلى ئيمانى بە خۆڤاگریی وهسف کردوہ،
چونکە ئەو سیفەتە لێردەا زۆر ڤۆلیان بۆ دەبینى، که بیانڤاریزئى لەوهى ئەو

سیفته خرابانهی نههلی کوفریان تیدا بینه دی، نهگه رنا به ته نکید
خؤراگری و پشوو درئیزی و شوکرانه بئیزی و... هتد، هه موویان به ره ه می
نیمانو، نهوانه هه موویان چند میومیه کن له دره ختی نیمان په یداد مبن.

دیاره لیهدا خوی کارزان دمفهرموی : ﴿وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾، له شوینی دیکه

دمفهرموی : ﴿أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ آل عمران، یان دمفهرموی : ﴿أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾
التین، پاداشتی گه وره، پاداشتی مهزن، پاداشتیکی نه پراوه، خوی پهر و مردگار ناوا
نهو به هه شتهی که دهیکاته خه لات و دیاری و دهیکاته پاداشت و کری بو
بروادارانیک، که له ژبانی دنیا دا بهو شیومیه مامه له یان کرده، که خوا له خویان
رازی بکن، بهو و مسفانه پیناسه ی دهکات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی دووم

پێناسەی نەم دەرسە

نەم دەرسەمان سێزده (۱۳) نایەت دەگریته خوئی، نایەتەکانی : (۱۲ - ۲۴) و، نەم دەرسەمان حەوت بابەتی سەرەکیی تیدا خراونه روو:

۱- نامۆزگاریی کردنی پێغەمبەر ﷺ که نابئ بههۆی داواکارییه بیجییه‌کانی کافرەکانەوه، وهک ئەوه که : خەزینەه یۆ دابه‌زی، فریشتەه له‌گەڵ بی، نابئ بههۆی ئەو داواکارییه بیجییه‌کانی کافرەکانەوه، دلته‌نگ بی، چونکه ئەو تەنیا گەیانندی به‌یامی خوای له‌سەرە، به‌لام ئەوهی که سەرپەرشتیاری به‌نده‌کانەوه، ئاگادارییانەوه چاودیریانەوه، پارێزەریانەوه، هه‌مه‌کارمیانە، تەنیا خوای په‌روەردگارە.

۲- به‌رپه‌رچدانەوهی تۆمەتی کافرەکان، که گوايه قورئان هه‌لبه‌ستراوه، ئەویش به‌وه به‌رپه‌رچیان دەدریته‌وه، که ئەوانیش ئەگەر راست ده‌کەن: قورئان هه‌لبه‌ستراوه، با ئەوانیش ده (۱۰) سوورەتی هه‌لبه‌ستراو بینن، وهک سوورەتەکانی قورئان.

۳- باسی بی‌پروایانی دنیا ویست ده‌کات، که سەرهنجامیان مایه‌ی پووچی و زیانباریه، کردهوه باشه‌کانیشیان که له دنیادا کردوویان، هه‌لده‌ومشینه‌وه، له‌به‌ر ئەوهی په‌یوه‌ستیان نه‌کردون به‌ خواوهو، په‌یوه‌ستیان نه‌کردون به‌ خوا به‌یه‌گرتن و ئیخلاصه‌وه، ئنجا هه‌ر کرده‌ومه‌یه‌ک که ئیخلاصی تیدا نه‌بی، خوا بی مه‌به‌ست بوونی تیدا نه‌بی، له راستییدا وهک شیریک که هه‌وینی تینه‌کری، ده‌ترشی و هه‌لده‌مبزرکی و ده‌بی فری بدری، کرده‌ومه‌یه‌کیش که ئیخلاصی تیدا نه‌بی، و په‌یوه‌ست نه‌کرای به‌ خواوهو بۆ خوا ئەنجام نه‌درابن، نابئ چاومرپی کری و پاداشته‌که‌ی له خوا بکه‌ی، وهک پێغەمبەر ﷺ ده‌فه‌رموی : {إِنَّمَا الْأَعْمَالُ

بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَّا نَوَىٰ {أَخْرَجَهُ مَالِكُ بَرَقَم : (۹۸۳)، وَأَحْمَدُ بَرَقَم : (۱۶۸)، وَالْبُخَارِيُّ بَرَقَم : (۱)، وَمُسْلِمٌ بَرَقَم : (۱۹۰۷) وَغَيْرُهُمْ}.

واتە: بێگومان کردموهکان بە گوترەى نیهتەکانن، هەلبەتە کردموه باشەکان، نەگەرنا کردموهى خراب، نیهتیشت باش بێ، هەر خرابە، بەلام کردموهى باش، نەگەر په‌یوهستی نەگه‌ى به‌ خواوه، نابێ چاومرپی پاداشته‌گه‌ى له‌ خوا بکه‌ى، تۆ شتیکت بۆ خوا نەکردبێ، چۆن چاومرپی پاداشته‌گه‌ى له‌و ده‌گه‌ى؟!

۴- به‌راوردکردنێکی نیوان بروادارانێکی به‌رچاو روونو، بێبروایانی که‌لله‌ وشکی ده‌مارگیر.

۵- باسی نه‌وه‌ که‌ هه‌یج که‌س له‌ درۆ هه‌لبه‌سته‌ران به‌ ناوی خواوه، سه‌ته‌مکارتر نیه‌و، پیناسه‌ى نه‌و جو‌ره‌ که‌سانه‌، به‌ گو‌مه‌لێک سیفه‌تیا، که‌ سه‌ره‌جه‌م نو‌ سیفه‌تنو، خسته‌نه‌ رووی سه‌ره‌نجامی شوومیان، که‌ دیسان سزاو سه‌ره‌نجامه‌ شوومه‌که‌یان، که‌ له‌ نو‌ شتدا به‌ره‌سته‌ ده‌بێ، وه‌ک دوایی باسیان ده‌که‌ین.

۶- پیناسه‌ى بروادارانى کردموه‌ى باش، که‌ بۆ په‌رومردگاریان ملکه‌چو نه‌رمو هه‌یدی و مه‌ندن، له‌ خزمه‌تی په‌رومردگاریان دا.

۷- به‌راوردی نیوان گو‌مه‌لێ بێبروایان و گو‌مه‌لێ بروادارانو، خسته‌نه‌ رووی سیفه‌ته‌ بێچه‌وانه‌گانیانو، په‌کسان نه‌بوونیان، که‌ بێبروایان به‌ که‌رو کوپرو، برواداران به‌ بینه‌رو بیه‌سه‌ر، پیناسه‌ کراون.

﴿ فَالْعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضُ مَا يُوحَىٰ ۚ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ ۚ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿۱۲﴾ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَنَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ ۚ مُفْتَرِيَتٍ وَّادْعُوا مَن اسْتَطَعْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ ۚ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۳﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۗ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۴﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَرِزْقَهَا نُوفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يَبْخُسُونَ ﴿۱۵﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبِطَلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۶﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّهِ ۖ وَتَلَّوْهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ ۖ كَتَبَ مُوسَىٰ ۙ إِمَامًا وَرَحِمَةً ۗ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ ۖ مِّنَ الْأَحْزَابِ ۖ فَالْتَأَرْ مَوْعِدُهُ ۗ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۗ إِنَّهُ الْحَقُّ مِّن رَّبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۷﴾ وَمَن أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۗ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۗ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۸﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿۱۹﴾ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِّنْ أَوْلِيَاءَ يُضْعِفُ لَهُمْ الْعَذَابُ ۗ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿۲۰﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۲۱﴾ لَا جَرَمَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْآخِسِرُونَ ﴿۲۲﴾ إِن الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآخَسَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۗ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۳﴾ مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْبَرَ ۗ وَالْبَصِيرُ وَالسَّمِيعُ ۗ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۲۴﴾ ﴿

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

{ئەو موحەممەد!} نایا نیزیکی بەهۆی ئەومووە کە (بیبەرپوایەکان) دەئێن: دهبوواپە خەزەنەپەکی دابەزێنراپایە سەر، یان فریشتەپەکی لەگەڵ ھاتبایە، واز لە (پراگەیانندی) ھەندیک لەو (پەيام)ە بێنی، کە بۆت سروش کراومو، سینەت بەهۆپەووە تەنگو سەغڵەت بێ! بێگومان تۆ تەنیا ترسینەر و وریاکەرەوہی و، خوا بەسەر ھەموو شتیکەووە چاودێرو پارێزەر (۱۲) یان نایا دەئێن: (موحەممەد) خۆی ھەئیبەستوہ! بئێ: ئیوہش دە (۱۰) سوورمتی ھەئەبەستراوی وەک وی بێن، ئەگەر راست دەکەن و، ھەر کەس کە دەتوانن، لە خوار خواوہ بانگیان بکەن، (با ھاوکاران بن) (۱۳)، ئنجا ئەگەر ھاوکارەکانتان وەلامیان نەدانەوہ، ئەوہ بزانی کە (قورئان) بە زانیاری خوا دابەزێنراوہ، (بزانی) کە جگە لە خوا ھیچ پەرستراویک نیە، ئنجا نایا ئیوہ بۆ خوا ملکەج دەبن! (۱۴) ھەر کەس زیانی دنیاو جوانیپەکەوی بوو، بێئەوہی ئییان کەم بکریتەوہ، لە دنیادا بەرھەمی کردوہەکانیان بە تەواوی پیئەدەمین (۱۵) ئا ئەوانە کەسانیکن لە دواڕۆژدا بەس ئاگریان ھەپەو، ھەرچی لە دنیادا بە کارامەپی کردوویانە، ھەئەشاوئەتەوہو، ھەرچی ئەنجامیان داوہ، پووچ و بۆشە (۱۶) نایا کەسێک لە لایەن پەرورەدگارپەوہ لەسەر بەئنگەپەکی رۆشن بێو، شاہەدیکیشی لە (خوا)وہ بە دوادا بێو، پێشتیریش کتیبەکەوی موسای کە پێشەواو بەزمی بوو (لە خواوہ) بە دەستەوہ بێ، (وہک کەسێک وایە کە دەستی لە مانە خالیپە)، ئا ئەوانە برپای پێ دینن و، ھەر کەس لە کۆمەئە (لارپیبەکان) پێی بێبەرپوایی، ئەوہ ناگر - ی دۆزەخ - بەئینگەپەتی، دەجا تۆ ھیچ دوو دل مەبە، بە دلنایایی ئەو (قورئان)ە، ھەقە لە پەرورەدگار تەوہ، بەلام زۆر بەی خەئکی برپا ناھینن (۱۷) ئنجا نایا کێ لەو کەسە ستەمکارتەر، کە درۆ لە دزی خوا ھەئەمبەستێ! ئەوانە (کە لە رۆژی دواپی دا) لەسەر پەرورەدگارت رادەنوینرین و، شاہەدەکان دەئێن: ئا

ئەوانە بوون کە درۆیان لە دژی پەرۆمردگاریان کرد، ئەها (ناگاداربنا) نەفرینی خوا لەسەر ستەمکارانە (۱۸) ئەوانە (خەئک) لە پیتی خوا لادەدەن و لاپییان بۆی دەوی، (دەیانەوی بەنامە ی خوا خوارو خێج بکەن) و، ئەوانە بە دنیایی بە رۆزی دوابی بیپروان (۱۹) ئەوانە لە زەمیندا دەستەوسانکەراتی خوا نابن، لە خوار خواوە هیچ دۆستیان نیە، ئازارو سزایان بۆ دوو بەرانبەر دەگری، (چونکە) نەیاندمتوانی ببیستن، نەیاندمبینی (۲۰) ئەوانە گەسانیکن، خۆیان دۆراندو، ئەوەی هەیاندمبەست لێیان ون بوو (۲۱) بە دنیایی هەر ئەوانەن لە دوارۆژدا، هەرە زیانبارن (۲۲) مسۆگەر ئەوانە ی پروایان هیناو، کردووە چاکەکانیان کردوون، بۆ پەرۆمردگاریان نەرم و ملکەچن، ئەوانە هاوئەلی بەهەشتن، تێیدا هەمیشەیی دەبن (۲۳) وێنە ی دوو کۆمەئەگە (بپروا داران و بیپروایان) وەک بابای کوپرو کەپو، بابای بێنەر و بیسەرە، ئایا حالیان یەگسانە؟ ئایا بیر ناکەنەو (۲۴).

شیکردنه وهی هندیك له وشهكان

(فَلَعَلَّكَ) : (لَعَلَّ: طَمَعٌ وَإِشْفَاقٌ، أَي: يَظُنُّ بِكَ النَّاسُ ذَلِكَ)، وشهی (لعل) بوئومید هه بوون و لیترسانه، بهرۆشیی دهربرین و ئومیدهوار بوونه، بهلام لیلهدا که دمفهرموی: ﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضٌ مَّا يُوحَىٰ إِلَيْكَ ﴾، واته: خه لکی بببروا بهو جوړه گومانت پښ دمهات، که نه گهر زیاتر فشارت بوئینن، نه وه له هه نندیک له وهی که ئیمه تو مان پښ رهوانه کردوه، واز دینئو و پښیان راناکه یه نئ.

(تَارِكٌ) : (تَرَكَهُ : طَرَحَهُ وَخَلَّاهُ، وَتَرَكَهُ يَفْعَلُ كَذَا: جَعَلَهُ يَفْعَلُهُ وَتَرَكَ كَلِمًا خَلْفَهُ)، (ترکه) واته: وازی لیتهینا، به جپی هیشت، وه دهگوترئ: (تَرَكَهُ يَفْعَلُ كَذَا) واته: لیگهرا، وازی لیتهینا.

(وَضَاقَ بِهِ) : (ضَاقَ ضَيْقًا وَضَيْقًا: انضَمَّ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ، فَلَمْ يَتَّسِعْ لِمَا فِيهِ وَقَصَرَ عَنْهُ)، وَضَاقَ صَدْرُهُ بِهِ: تَأَلَّمَ أَوْ ضَجِرَ أَوْ شَقَّ عَلَيْهِ)، (ضَاقَ ضَيْقًا وَضَيْقًا) بریتیه له وهی شتیک هه نندیکی بیته وه یه ک، نهو شتهی که تییدایه جپی نه بیته وهو کورت بښئ، دهگوترئ: (وَضَاقَ صَدْرُهُ بِهِ) واته: ههستی به نازار کرد، نارحهت بوو، بیزار بوو، یاخود نهو شتهی له سهر قورس بوو.

(كَنَزٌ) : (الْكَنْزُ: جَعَلَ الْمَالَ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ وَحَفِظَهُ، مَالٌ عَظِيمٌ)، (كَنَزٌ) بریتیه له وه که سهرومت و سامان بخریته سهر یه ک و پهزمه نده بکری و بیپاریزی، بهلام لیلهدا مه بهست پښی مال و سامانیکی زوره.

(نَوْفٍ) : (الْوَافِي: الَّذِي بَلَغَ التَّمَامَ، تَوْفِيَةُ الشَّيْءِ: بَدَلُهُ وَأَفِيًا)، (وَافِي) هه شتیکه که گه یشتبیته ریزه ته وای خوی و، (تَوْفِيَةُ الشَّيْءِ) نهومیه که به ته وای

بەخەشری، بە تەواوی بەدری، گەواتە: (نُوفٍ إِلَيْهِمْ) واتە: بە تەواوی پێیان دەدری.

(لَا يُخْسُونَ) : واتە: لێیان کەم ناکرێتەوه، (الْبَخْسُ: نَقْصُ الشَّيْءِ عَلَى سَبِيلِ الظُّلْمِ)، (بخس) ئەومیه کە بە شیومیەکی ستەمکارانە شتێک کەم بکریتەوه، لێی لابدری.

(وَحَبِطَ) : (وَأَصْلُ الْحَبِطِ مِنَ الْحَبَطِ، وَهُوَ أَنْ تُكْثِرَ الدَّابَّةُ أَكْلًا حَتَّى يَنْتَفِخَ بَطْنُهَا)، وشە: (حَبِطَتْ) لە ریشەوه لە (حَبَطُ) موه هاتوه، ئەویش ئەومیه کە نازەلێک لەومرێک زۆر بخوات تاكو ورگی دماوسێ.

(صَنَعُوا) : (الصَّنْعُ: إِجَادَةُ الْفِعْلِ، فَكُلُّ فِعْلٍ صُنِعَ، وَلَيْسَ كُلُّ صُنْعٍ فِعْلًا)، (صنع) ئەومیه کە بە کارامەیی و لێزانیی کارێک ئەنجام بەدری، بۆیە هەموو (فعل) یەک (صنع) ه، بەلام هەموو (صنع) یەک (فعل) نیە، یانی: هەر شتێک کە دەکری، وشە (فعل) ی بۆ بەکاردی، بەلام هەر شتێک کە بە وردەکاری دەکری، وشە (صنع) ی بۆ بەکاردی.

(بَيِّنَةٍ) : (الدَّلَالَةُ الْوَاضِحَةُ) واتە: بەلگەیهک، شتێک زۆر چاک روونبکاتەوه بۆ بەرانبەر، کە نەتوانی لام و جیمی تێدا بکات.

(وَيَتْلُوهُ) : هەم بە مانای دەیخوینێتەوه (يَقْرَأُ) و هەم بە مانای بە دوایدا دی (يَتَّبَعُهُ) دی، بەلام لێرەدا دەلی: (تَلَاَهُ: تَبِعَهُ مُتَابَعَةً لَيْسَ بَيْنَهُمْ مَا لَيْسَ مِنْهَا، قَرَأَهُ)، لێرەدا بە مانای شوینکەوتن دی، واتە: بە شیومیەک شوینی کەوت، یەكسەر بە دواي بکهوی و هیچ شتیکی دیکە نەکەویتە نیوانیان.

(يُعْرَضُونَ) : رادەنویترین، (عَرَضْتُ: الشَّيْءَ عَلَى الْبَيْعِ، وَعَرَضَ لَهُ كَذَا: ظَهَرَ)، (معرض) واتە: پێشانگا، ئەو شوینە ی کە شتی لێ دادمەری بۆ ئەوهی خەلک ببینی و بیکری، دەگوتری: (عَرَضْتُ: الشَّيْءَ عَلَى الْبَيْعِ) واتە: ئەو شتەم بۆ

فروشتن (عرض) کردو، واتە: خستوو مەتە بەرچاوو، دەگوتری: (عَرَضَ لَهُ كَذَا) ئەو شتەى بۆ دەرگەوت، یاخود (عَرَضْتُهُ) واتە: ئەو شتەم دەرخت، پێشانمدا.

(الْأَشْهَدُ) : گۆی (شاهد) ه، یان گۆی (شَهِيد) ه، واتە: شایەدەکان، یاخود ئامادەبوو، (المُشَاهِدَةُ: المَعَايِنَةُ، شَهِدْتُ: حَضَرْتُ)، (مشاهدة) واتە: لەگەڵی بوو، بینى، لەلای ئامادە بوو.

(لَعْنَةُ اللَّهِ) : واتە: نەفرینی خوا، (اللَعْنُ: الطَّرْدُ وَالْإِبْعَادُ عَلَى سَبِيلِ السُّخْطِ)، (لعن) بریتىە لە دەرکردن و دوورخستنهوه، بە شێوەى لى توورە بوون.

(يَصُدُّونَ) : (الصدودُ وَالصَدَّ: الإِنْصِرَافُ وَالْإِمْتِنَاعُ وَالصَّرْفُ وَالْمَنْعُ)، (صدود) و (صد) کە هەردووکیان چاوگن، ئەوویە کە ئینسان خۆى واز لە شتیک بێنى و شوینی نەکەوئ و رووی تینەکات، یاخود خەلکی لى بگێرپێتەوه و لى دووربخاتەوه.

(وَيَبْغُونَهَا) : (أَي يَطْلُبُونَ لَهَا) واتە: بۆى داوا دەکەن، بۆى دەخوازن.

(عَوْجًا) : واتە: خوارو خێجیی، (العَوْجُ: العَطْفُ عَلَى الْحَالِ، الإِنْتِصَابُ)، شتیک کە پێک بوەستینرى پێى دەگوتری: (إِنْتَصَبَ) ه، ئەگەر شتیک بنوشتینرىتەوه پێى دەگوتری: (عوج)، بۆ شتى بەرھەستە (العَوْجُ: يُقَالُ فِيمَا يُدْرَكُ بِالْبَصْرِ، وَالْعَوْجُ: يُقَالُ فِيمَا يُدْرَكُ بِالْفِكْرِ وَالْبَصِيرَةِ)، (عَوْج) بە شتیک دەگوتری کە بە چاو ببینرى، ئەگەر درەختیک شکابیتەوه، پێى دەگوتری: (عَوْج)، شتیک کە بە عەقل و بە فکر بزانرى شکاومتەوه و خوارو خێجە، پێى دەگوتری: (عَوْج).

(يُضَعِفُ) : (ضَعَفْتُ الشَّيْءَ وَأَضَعَفْتُهُ وَضَاعَفْتُهُ: ضَمَمْتُ إِلَيْهِ مِثْلَهُ)، هەر سى وشەى (ضَعَفْتُ) و (أَضَعَفْتُهُ) و (ضَاعَفْتُهُ) واتە: شتیک وینەى خۆیم لەگەڵى دانا، یانى: دوو بەرانبەرم کردووه.

(لَا جَرَمَ) : (أَصْلُ الْجُرْمِ قَطْعُ الثَّمَرَةِ عَنِ الشَّجَرِ، لَا جَرَمَ: لَا بُدَّ، لَا مَحَالَةَ، ثُمَّ تَحَوَّلَتْ إِلَى مَعْنَى الْقَسَمِ)، وشهى (جرم) له ريشه‌دا بریتیه له‌وه که میوه له دره‌خت بچنری، که‌واته: (لا جرم) واته: به ته‌ئکید ئەو شته دمبی وایی، دواپی گۆردراوه وەك مانای سویندی لی‌هاتوه، که ده‌گوتری: (لا جرم) واته: (حَقًّا) واته: ئەو شته دمبی وایی، یان ئەو شته نابی وایی.

(وَأَخْبَتُوا) : (الْخَبْتُ: الْمُطْمَئِنُّ مِنَ الْأَرْضِ، وَأَخْبَتَ: قَصَدَ الْخَبْتَ، الْإِخْبَاتُ: اللَّيْنُ وَالنَّوَاضِعُ) وشهى (أخبت) واته: بۆ خوا نهرمو ملكه‌ج بوون، ته‌سليم بوون، وشهى (خبت) بریتیه له زه‌وییه‌کی نزم، ده‌گوتری: (أخبت)، واته: (قصد الخبت)، یانی: ئەو که‌سه وستی بچن بۆ شوینیکی نزم، وەك ده‌گوتری: (أسهل) واته: وستی بچن بۆ دهشت، (سهل) واته: دهشت، (أنجد) وستی بچن بۆ شوینیکی به‌رزایی، چونکه (نجد) واته: شوینی ته‌پۆلکه‌و به‌رز.

(مَثَلًا) : (الْمَثَلُ: الْمَثَلُ نَحْوَ شَيْبِهِ وَشَبَّهَ، الْمُشَابَهَةُ لِلْغَيْرِ، الْوَصْفُ، مَثَلُ الشَّيْءِ: صِفَتُهُ)، (مَثَل) وەك (مَثَل) وایه، وەك: (شبهه) و (شبهه) که ده‌گوتری: (الْمُشَابَهَةُ لِلْغَيْرِ) ئەم شته وەك ئەو شته ده‌چن، وه هه‌روه‌ها وشهى (مَثَل) به مانای وه‌سف دی، ده‌گوتری: (مَثَلُ الشَّيْءِ)، واته: سیفەت و حال و شیوهی ئەو شته ئاوايه.

(نَذَكَّرُونَ) : له ريشه‌دا (تَتَذَكَّرُونَ) بووه، واته: ئایا نایه‌ته‌وه بیرتان، بیرناکه‌نه‌وه، په‌ند وەرناگرن!؟

مانای گشتی نایه ته کان

دیاره خوا ﷺ له دریزه‌ی باسو خواسو دهرباره‌ی قورنانون، دهرباره‌ی پیغه مبه‌ری خاتهم موحه ممد ﷺ و، هه‌لوپستی خرابو نه‌رینییانه‌ی نه‌یارمکانی خوا، نه‌هلی کوفر له به‌رانبه‌ریاندا، که ره‌فریان دمکه‌نو، قورنانون به هه‌لبه‌ستراو دادمنین، پیغه مبه‌ری خوا ﷺ به جادووگه‌ر دادمنین، یان قورنانون به جادوو دادمنین و، پیغه مبه‌ر ﷺ به هه‌لبه‌ستهری قورنانون دادمنین، وه له دریزه‌ی نه‌و باسو خواسانه‌دا، سه‌بارت به نینسانی بیپروا، که له کاتی هه‌بووندا زوو له که‌وئی خوئی دمرده‌چی و، له خوئی بایی دمبی و، له کاتی نه‌بوونی و نه‌هاتییدا، زوو وه هه‌لبه دمکه‌وئی و، دمکه‌وئیه په‌له‌قازه، له دریزه‌ی نه‌و بابه‌تانه‌دا، خوا ﷺ روو دمکاته پیغه مبه‌ری خاتهم ﷺ ده‌فرموی: ﴿ فَلَمَّا تَرَاكَ تَارِكًا بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَصَاحِبٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ كِتَابًا أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكَ ﴾، واته: له نه‌نجامی هه‌لوپستی نه‌رینییانه‌ی نه‌وان و، له نه‌نجامی خرابه‌ی نه‌واندا، له نه‌نجامی داواکاری بیجییه نه‌واندا، نیزیکه و ره‌نگه تو واز لیه‌ینه‌ری هندیک له‌وه بی که بووت نی‌ردراوه، بووت سروش کراوه، سینت پی ته‌نگو سه‌غلت بی، له‌به‌ر نه‌وه‌ی ده‌لین: ده‌بوواپه سه‌رومتو سامانیکی زوو خه‌زینه‌یه‌کی دابه‌زینراییه سه‌ر، یان فریشته‌یه‌کی له‌گه‌ل هاتبایه، له نه‌نجامی نه‌و داواکاریه بیجییه نه‌واندا، تو نه‌ومنده دل ته‌نگو سینت ته‌نگو سه‌غلت دمبی، نارحه‌متو نی‌حراج دمبی، نیزیکه واز لیه‌ینه‌ری هندیک له‌وه بی، که بووت نی‌ردراوه، نجا نایا خوا ﷺ چون پیغه مبه‌ری خوئی ﷺ ناوا ده‌دوینن؟! هه‌لبه‌ته لی‌رمدا لی‌کو‌له‌رموانی قورنانون، روونکه‌رموانی ماناکانی قورنانون، زور شتیان گوتوه.

به‌لام نه‌وه‌ی من ده‌چیته زمینه‌وه‌و ده‌چیته دل‌مه‌وه، نه‌ومیه که لی‌رمدا خوا ﷺ به پیغه مبه‌ری خاتهم ﷺ ده‌فرموی: که نه‌وانه نه‌ومنده نی‌لحاح له تو ده‌کن، به داواکاریه بیجییه‌کانیانه‌وه، وهک تو خه‌زنت بو دابه‌زی له ناسمانه‌وه، یاخود

فريشتەت لەگەل دابى، وەك لە سوورەتى (الإسراء) دا، كافرەكان كۆمەلى، شتيان ريز كردوون: دەبى بچى بۇ ئاسمانى، نامەمان بۇ بىنى، كانى و سەرچاوەمان بۇ ھەلقولئىنى، خانووى زىپت ھەبى، كۆشك و تەلارت ھەبى، ... تا كۆتايى.

ئەوانە ھىندە ئىلحاح دەكەن و ھىندە سوورن، واتە: لىرەدا مەبەست ئەومىيە، كە ئىلحاح و زياتر زىدەرۋى ئەوان، لە داواكارى بىجىيەكانياندا، بخىرتە روو، ئەگەرنا بە تەكىد خوا ﷻ دەزانى كە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ ھىچ لەوھى كە خوا بۇى سروس كردومو، وەك بەيام بۇى ناردومو، وازى لىناھىنى، ئەو مەنايەكى.

ھەندىك لە زانايان دەلئىن: لىرەدا ﴿ فَلَعَلَّكَ ﴾، يانى: (أَفَلَعَلَّكَ)، يانى: پرسیارکردنە، ئايا نرىكە تۆ واز لىھىنەرى ھەندىك لەوھى بى كە بۆت سروس كراو، لە ژىر فشارو گوشارى داواكارىيە بىجىيەكانى ئەواندا؟!

ياخود مەبەست پىئى ئەومىيە، كە لە بۇچوونى ئەواندا، بە وھمەو خەيالى ئەوان، ئەھلى كوفر پىيان وايە كە تۆ وازلىھىنەرى ھەندىك لەوھى دەبى، كە بۆت سروس كراو، سىنەت پىئى سەغلت دەبى، لە ژىر فشارو گوشارو داواكارىيە بىجىيەكانى ئەواندا، واتە: خەلكىك ئەو گومانەت پىدەبات، بۇيەش ھىندە ئىلحاح دەكەن و چەند بارەى دەكەنەو، كە لەو جۆرە موعجىزانەيان بۇ بىنى، يان خەزەنت بۇ دابەزى لە ئاسمان، وەك لىرە دەفەرموى: فريشتەت لەگەل دابى، لە سوورەتى (الفرقان) دا، ھەمان مەبەست دووبارە بۆتەو.

دوايى خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ ﴾، بىگومان تۆ تەنيا ترسىنەرى، تۆ تەنيا ئاگادار كەرەومىيەكى لەگەل ترساندندا ﴿ نَذِيرٌ ﴾، (إنذار)، دەلى: (إِعْلَامٌ مَعَ تَخْوِيفٍ)، ئاگادار كەردنەومىيە لەگەل ترساندن و ترس و مەبرناندا، تۆ تەنيا وریا كەردنەومو ترساندن ئەوانەت لە سزای خوا، لە سەرە، ﴿ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴾، بەلام خوا بەسەر ھەموو شتىك رادەگات، (وكيل)، دەلى: (فَعِيلٌ) بە مانای (مفعول) ە، يانى: (المُؤَكَّلُ إِلَيْهِ)، (مُؤَكَّلٌ)، ئەو كەسەى كە كارى پىسپىردراو، چونكە (وكيل) ئەومىيە كە لە جىياتى كەسىك كارىك، يان سەرپەرشتى

كارىك بىكات، ئىنجا خوا ھەر بۇخۇي ﷺ بەسەر ھەموو شتىك رادەگاۋ، خۇي سەرپەرشتى ھەموو شتىك دەگاۋ، ئەگەر ھىكمەتى خوا بخوازى، خەزىنەشت بۇ دادمبەزى، فرىشتەشت لەگەل دىنئىرىۋ، داۋاكارىيەكەشىيان جىبەجى دەكات، بەلام ديارە خۋاى كارزان ئەۋەى بە بەرژەۋىندىي نەزانیۋە بۇ تۇ.

ئىنجا دىتە سەر بابەتتىكى دىكە دەفەرەمۇئى : ﴿ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَنَاهُ ﴾، يان ئايا

دەلئىن: ھەئىبەستۋە، واتە: بە درۇ قورئانى ھەئىبەستۋە، ﴿ قُلْ فَأَتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ

مِثْلِهِ مُفْتَرِيْنَ ﴾، بلى: دەى باشە ئىۋەش دە (۱۰) سوورەت لە وئىنەى قورئان

بىنن، با ھەئىبەستراۋىش بى، ئەگەر لە ۋەھم ۋە خەيالى ئىۋەدا قورئان

ھەئىبەستراۋە، فەرەمۇون: ئىۋەش دە (۱۰) سوورەتى ھەئىبەستراۋ بىنن، ئەۋە پىيى

دەگوتىرى: ﴿ اِرْحَاءُ الْعِزَانِ لِلْمُجَادِلِ ﴾، جەلە ۋە شلكردن بۇ مشت ۋە مېركەر، يانى: گرىمان

قسەى تۇ بوۋ، دەفەرەموو تۇش ۋا بىكە، ۋەك دۋاىي لە مەسەلە گرىنگەكاندا زىاتر

تىشك دەخەينە سەر ئەۋ بابەتەۋ، ھەئەۋەستەيەكى باشى لەبەرەمدە دەكەين.

﴿ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾، ھەرچى لە تواناشتان

دايە بانگيان بىكەن جگە لە خوا، بانگيان بىكەن ئەگەر لە راستان، ھەر كەسىك بە

دەنگتەنەۋە دى لە خۋار خۋاۋە، جگە لە خوا، كى بە دەنگتەنەۋە دى، بۇ

ھاۋكارىبىتان، دەتۋان كى كۆ بىكەنەۋە، ھەموۋان كۆبىكەنەۋە، ئەگەر راست دەكەن،

ئەگەر لە راستان، لە راستگۇيانان، كە قورئان خوا بۇ موحەممەدى ﷺ

دانەبەزاندۋە، فەرەمۇون ئىۋەش ئەۋ كەرەستەيەى كە قورئانى لى پىكەتۋە، ئەۋ

پىتە دەنگانە، لەبەر دەستى ئىۋەشدا ھەن، فەرەمۇون ئىۋەش وئىنەى دە (۱۰)

سوورەتى قورئان بىنن، ئىۋەش ھەئىبەستەن، ئەگەر لە گومان ۋە ۋەھمى ئىۋەدا، قورئان

ھەئىبەستراۋە.

﴿ فَالْمُؤْمِنُونَ يُسْتَجَابُونَ لَكُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ ﴾، رۋوى دۋاندىن لە

پىغەمبەر ﷺ ۋە لە برۋادارانىشە:

واته: ئەگەر بیپروایه‌کان وه‌لامیان نه‌دانه‌وه، ئەوه بزانی که ئەم قورنانه به زانیاری خوا دابه‌زینراوه، ئەوه واتای یه‌که‌می.

واتایه‌کی دیکه‌ی هه‌یه که من ئەویانم پی به‌هیزتره، ئەویش ئەومیه که: ئەی بیپروایه‌کان! ئەگەر ئەوانه‌ی که له خوار خواوه، جگه له خوا داویان لی ده‌که‌ن، هاوکاریتان بکه‌ن، بۆ هینانی ده (۱۰) سوورپتی هه‌لبه‌سترای وینه‌ی قورنانه، ئەگەر ئەو داوا لیکراوانه بۆ هاوکاری، وه‌لامیان نه‌دانه‌وه، بزانی و دلتیا بن که قورنانه به زانیاری خوا دابه‌زینراوه، زانیاری خواش بیسنووره، به‌لام زانیاری دروستکراوه‌کانی خوا، ئەگەر هه‌مووشیان کۆبینه‌وه، له به‌رانبه‌ر زانیاری خوادا، هه‌ر هه‌یجه، بۆیه ناتوانن شتیکی وا بکه‌ن، ئنجا ئەگەر به ده‌متانه‌وه نه‌هاتن و، وه‌لامیان نه‌دانه‌وه، بزانی که هۆکاره‌که‌ی ئەومیه، ﴿وَأَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، بزانی

که جگه له و هه‌یج به‌رستراویکی دیکه نیه، ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾، ئنجا ئایا ئیوه ملکه‌ج ده‌بن بۆ خوا، دوا‌ی ئەوه‌ی ده‌سته پاچه بوون و، دوا‌ی ئەوه‌ی ده‌سته‌وسان بوون، له به‌رانبه‌ر داوا‌ی مه‌یدانداری کردن و، داوا‌ی هاتنه مه‌یدانی قورنانه‌دا، ده‌سته پاچه بوون، ئایا نه‌وجار ملکه‌ج ده‌بن، له حالیکدا که قسه‌تان به‌ده‌سته‌وه نامینی؟!

ئەگەر به پیتی مانای یه‌که‌میشیان بی، واته: ئەی مسو‌لمانان! نه‌وجار ئایا ئیوه به ته‌واویی ملکه‌چن؟ یانی: خوای به‌روهر‌دگار داویان لیده‌کات که زیاتر ملکه‌ج بن بۆ خوا.

به‌لام ئەو مانایه‌مان هه‌لبژارد، که پیمان به‌هیزتره‌و پرووی دواندن تییدا له کافرو بیپروایه‌کانه، ئەوانه‌ی که ده‌یانگوت: قورنانه خوا بۆ موحه‌مه‌دی ﷺ نه‌ناردوه، خوا ده‌فه‌رموی: فه‌رموون: هه‌رچی خه‌لکه‌و ده‌توانن کۆیان بکه‌نه‌وه‌و، ئیوه‌ش وینه‌ی ده (۱۰) سوورپتی قورنانه بینن، که به خه‌یال و وه‌می ئیوه، هه‌لبه‌ستراون، فه‌رموون: ئیوه‌ش هه‌لبه‌سته‌ن، ئەگەر نه‌شتان توانی و به ده‌نگتانه‌وه نه‌هاتن، بزانی له‌به‌ر ئەوه به ده‌نگتانه‌وه نایه‌ن، که قورنانه به زانیاری بیسنووری خوا دابه‌زیوه‌و، بیجگه له خوا هه‌یج به‌رستراویکی دیکه نیه، ئەوه‌ی که (معبود و) (له‌ی راسته‌هینه پی ده‌کری به ته‌نکید، دروستکراوه‌کان پیمان ناگری.

ئنجنا ئەگەر وابوو، ئایا ئیوه ملکه چن؟

دوایی خوا ﷻ دیتە سەر بابەتییکی دیکە لەم دوو نایەتەدا واتە: هەردوو نایەتی (۱۵ و ۱۶) و بۆمان باسی جۆرە ئینسانیک دەکات، جۆرە مرۆفیک کە تەنیا دنیا دەبینی، واتە: دنیا ویستە، دنیا پەرستە، دەفەرموی: ﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَرِزْقَهَا نُوفٍ إِلَيْهِمْ أَعْمَلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿۱۵﴾ ، هەر کەسێک ژایانی دنیاو جوانیی ژایانی دنیا بو، ئەووە کردموکانیان بە تەواویی پێ دەدەین، واتە: بەرھەمی کردموکانیان بە تەواویی پێ دەدەین، لە دنیادا، ﴿ وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴾، لە دنیا دا هیچ لییان کەم ناکرێتەووە لە کردە دەستیان، لە بەرھەمی دەستیان، لە کارو کۆششیان، بەرھەمی خۆیان بە تەواویی دەدرێتە دەست.

یانی: یاسای خوا وایە، لە ژایانی بەشەردا کە هەر کەسێک هەوڵبەت بە هەر لایەکدا، لە هەوڵەکەیی خۆی بەھەرمەند دەبێ، لە سوورەتی (النجم) دا دەفەرموی: ﴿ وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ﴿۳۱﴾ النجم، واتە: بۆ مرۆف نیه، مەگەر هەوڵبەت، کە هەوڵی داو تیکۆشا، خۆی ماندوو کرد، بەری رەنجی خۆی دەخوات.

ئەووە بە نسیبەت ژایانی دنیاو وایە، بەلام بە نسیبەت دوا رۆژووە، سەرنجامیان چۆنە ﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ﴾، ئەوانە کەسانێکن لە دوا رۆژدا بەتەنیا ناگریان هەیە، تەنیا ناگری دۆزەخیان هەیە، واتە: ئەگەر بێنە خاوەنی شتێک، ئەووە تەنیا خاوەنداریتیی ناگری دۆزەخ دەکەن، ﴿ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا ﴾، ئەووش کە بە کارامەیی و لێزانی ئەنجامیان دەدا، لە کاروباری دنیاواری هەمووی هەلدموشتیەووە، ﴿ وَبَطَلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾، ئەو کردەووە باشانەیی ئەنجامیشیان دەدان، چونکە پەيوەستیان نەکرد بوو بە خواو، ئەویش هەمووی بووچەل دەبێ، وەک شیرێ بێ هەوین هەلدمبزرکی، بە کەنکی هیچ نایەت.

پاشان خوا ﴿۱۷﴾ له نایه‌تی ژماره (۱۷) دا، دیته سهر خستنه‌رووی بابه‌تیکی دیکه، که بریتیه له بهراوردی نیوان نینسانی نیمانداری ری راست گرتووو، بابای بی‌نیمانی رینگا لی تیکچووو، ون بوو له رینبازی ههق، دمفه‌رموی : ﴿أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّهِ، وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ، كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ﴿۱۷﴾، دیاره هه‌مه‌زه (۱) بو پرسیار کردنی نکوولی لی لیکه‌رانه‌یه، (همزه الإستفهام الإنکاری).

﴿أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّهِ﴾، نایا که‌سیک که له لایهن په‌رومردگاریه‌وه له‌سهر به‌لگه‌یه‌کی رۆشن بی، ﴿وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾، به دوا‌ی نه‌و به‌لگه رۆشنه‌شدا، شایه‌ده‌تیکیش له خواوه بی، شایه‌دی‌کیشی به دوا‌دا بی، ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ، كَتَبَ مُوسَىٰ﴾، له پینش نه‌و شایه‌ده‌شه‌وه، کتیبی موسا هه‌بووه، ﴿إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾، پینشه‌واو به‌زمیی خوا بوو، که‌سیک که ناوایه ﴿أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾، نا نه‌وانه که‌سانیکن که نیمانی بی دینن (به قورن‌ان)، هه‌لبه‌ته به‌راوردکردنه‌که دیاره، چونکه عه‌قل و سیاق ده‌لاله‌تی له‌سهر دمکات، واته: نایا که‌سیک که ناوایه، وه‌ک که‌سیک وایه که گومرایه‌و سه‌رگه‌ردانه‌و، ده‌ست خالییه؟ به ته‌نیکد نه‌خیر.

ننجا نایا مه‌به‌ست له‌و ﴿بَيْنَةٍ﴾ یه‌چییه؟ تو‌یزمره‌وانی قورن‌ان زور سه‌ه‌یان له‌سهر کردوه، به‌لام زی‌اتر نه‌وه ده‌چیته‌ زمین و دل‌ه‌وه، که مه‌به‌ست له: ﴿بَيْنَةٍ﴾، نه‌و عه‌قلی سه‌لیم و فی‌طره‌تی ساغو سروشته‌یه، که خوا نینسانی له‌سهر خولقاندوه، نینسان به عه‌قلی سه‌لیم به‌و فی‌طره‌ت و خوا رس‌ک و سروشته، که خوا له‌سهری سروشته‌اندوه، خاومن و خوا‌ی خوی ده‌ناسی، به‌لی ﴿بَيْنَةٍ﴾، که به مانای به‌لگه‌ی رۆشنه، مه‌به‌ست پینی نه‌و حاله‌ته‌ خوا رس‌که‌یه، که نینسان خوا‌ی خوی و

خاومنی خوئی دمناسی، چونکه دمشفه رموی: ﴿ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّهِ ﴾، واته: نایا که سیک که له لایهن خاومن و پهرومردگاریه وه له سهر به لگه یه کی رؤشنه؟ ناشکراشه که سیک که مرؤف پهرومرده دمکاتو، به خیوی دمکاو، سهر په رشتی دمکاو خاومنیه تی، عهقل و فیطره تیکی وای داومتی که نهو خاومن و پهرومردگاری خوئی پی بناسی.

پاشان دمشفه رموی: ﴿ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ ﴾، ننجا به دواى نهو به لگه رؤشنه زاتیسه دا، شایه دیکش له خواوه دئ، که نهویش قورنانه، قورنانش دهبیته شایه دیک، بؤ نهوهی که لهو فیطره متو لهو عهقله سه لیمه و لهو ناخه ی مرؤفدا دانراوه، که بریتیه له ته نیا به ندایه تی کردن بؤ خوا.

ننجا ته نیا قورنانه نا، ﴿ وَمَنْ قَبْلَهُ كَتَبْنَا مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ﴾، له پیش قورنانشدا، له پیش نهو شایه دمشدا که له خواوه هاتوه که قورنانه، کتیبی موساش هه بووه، که پیشه و او به زمی بووه بؤ خه لک.

که واته: پیغه مبه ر صَلَّىٰ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و هر که سیک شوینی وی بکه وی، هم به لگه ی روون (بینه ی)، به دهسته و میه و، هم شاهیدیک له خواوه و، هم نهو کتیبه ی موساش صَلَّىٰ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که له زور شویندا خوی پهرومردگار باسی موسا دمکات، له بهر نهوهی وه که له تفسیری سوورمتی (یونس) دا باسمان کرد، کتیبه که ی موسا یه که مین کتیبیک بوو، که شریعت و بهرنامه یه کی تیدابوو، بؤ بهر پوه بردنی کومه لگایه که له رووی نابووری، سیاسی، کومه لایه تی، نه منی، درووشمه کان، له هه موو رووه کانه وه و، ناوو ناوبانگی موسا و کتیبه که شی که ته وراته بلا و بووه به دنیا دا، نهو کاتیش: ﴿ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ﴾، نا نهوانه که ناوان، ایمان به قورنانه دینن، چونکه:

۱- هم ﴿ بَيْنَةٍ ﴾ یه کیان به دهسته، له زاتی خویندا.

۲- هم نهو قورنانه که دئ، شایه دیکه له خواوه.

۳- هم کتیبی موساش، ﴿ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَأَلْتَارُ مَوْعِدَهُ ﴾، و هر که سیکش له پیرو و تاقمه کان { (احزاب)، گوئی (حزب) ه، (حزب) یش هر

كۆمەلە خەلكىكىن، بۇ مەبەستىك كۆ بىنەو، تۆكمەو توندو تۆل بنو، دەمارگىر بن بۇ شتەكەى خۇيان، ھەر كەس لەو كۆمەل و تاقمانەش كە بە قورئان بىپروان ﴿ فَالْتَارُ مَوْعِدُهُ ﴾، ئەوۋە جىگای، ژوانگەى برىتتە لە ئاگرى دۆزەخ، ﴿ فَلَا تَكُ فِي مَرِيَةٍ مِنْهُ ﴾، كەواتە: تۆ ھىچ لەبارەى قورئانەوۋە دوو دل مەبە، ھەلبەتە لىردەدا پرووى دواندن لە پىغەمبەرى خاتەمە ﷺ بەلام مەبەست بىى شوئىنكەوتووانىتەى، يان مەبەست بىى لەبەر راھاويشتن و بە كىنارە قسە كىرنە لەگەل بىپرواىەكاندا، واتە: دوو دل مەبن لەبارەى قورئانەوۋە، ﴿ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ﴾، بىگومان ئەم قورئانە ھەقە، چەسپاۋە، راستە، لە پەرومردگارتەوۋە، ﴿ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾، بەلام زۆربەى خەلكى بىروا ناھىئىن، واتە: زۆربەى خەلكى ھەر نايانەوئ بىروا بىئىن، نەك كەم و كورپى لە قورئاندا ھەبى، ياخود جىى تۆمەت و دوو دلئى لە قورئاندا ھەبى.

ئىنجا خوا ﷻ لە ئايەتەكانى: (۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲) دا، واتە: لەم چوار ئايەتەدا باسى ئەوانە دەكات، كە دزو نەيارى قورئان و پىغەمبەرى خوان ﷺ، ئىنجا ۋەك لە مەسەلە گىرنگەكاندا باسى دەكەين، خوا ﷻ بە نۆ (۹) سىفەت باسىان دەكات و پىناسەيان دەكات، نۆ لە سىفەت و ھەلوئىستە خرابەكانىان و، لە بەرانبەر ئەو نۆ سىفەت و ھەلوئىستە خرابەشدا، نۆ (۹) جۆرە سزاش باس دەكات، كە ئەومىيان خۆم ھەلمەينجاۋەو، لە تەفسىرەكاندا نەمبىنى، ئاۋا ئامازە بەو دوو نۆ (۹) جۆرە سىفەتە خراب و سزايە كرا بى.

ئىنجا خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴾، ئىنجا كى ستەمكارترە لە كەسىك، كە درۆ لەسەر خوا ھەلدەبەستى، كە ئەوۋە دوو واتاى ھەن :

(۱) واتە: ئەوانەى كە ھاۋبەش بۇ خوا دادەئىن، ئەوۋە درۆ لەسەر خوا ھەلدەبەستى، كە دەئىن: خوا ھاۋبەشى ھەيە.

۲) یاخود ئەگەر هەر کەسێک بە ناوی خواوە فەرموودمێک هەلبەستێ، پالێ بداتە لای خوا، ئەووە ستمکارترین کەسە، هیچ کەس لەو ستمکارتر نیە.

﴿أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ﴾، ئەوانەى درۆ بە ناوی خواوە هەلدەبەستن، لەسەر خوا هەلدەبەستن، کە هاوبەشى بۆ دادەنێن، یان بە ناوی خواوە قسەبەك دینن و دەلێن: خوا فەرموویەتى، ئا ئەوانە رادەنوویترین لەسەر پەرورەدگاریان، واتە: لە رۆژی دواپیدا (عَرْض) دەکرین، ﴿يُعْرَضُونَ﴾، دەلێ: (عَرْضَ لِبَيْعٍ)، یانى: بۆ فرۆشران پێشاندر، (معرض) ئەو شوپنەبە کە شتی تیدا پێشانى خەلك دەدرئ، کە شتی لئ پێشانەدرئ، شتی لئ دەخریتە بەرچاوی خەلك، ئەوانەش دەخریتە بەر دیتنى پەرورەدگاریان لە رۆژی دواپیدا، ﴿وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ﴾، شایەدەکانیش دەلێن: ئا ئەوانە بوون کە درۆیان لەسەر پەرورەدگاریان دەکرد، ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾، ئاگاداربن! ئەها! ئەفرینی خوا لەسەر ستمکاران چەسپاوە، ئەووە دوو سیفەتیان.

ئنجبا باسى سئ سیفەتى دیکەیان دەکات، دەفەرموی: ﴿الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾، ئەوانەى کە خوشیان و خەلكیش لە رێی خوادا لادەدن، چونکە (صَدَّ)، (صَدَّ، يَصُدُّ، صُدُّوْا، وَصَدَّ)، هەم بە (إِنْصِرَاف) دەگوترئ، هەم بە (صَرَف) دەگوترئ، هەم بە (إِمْتِنَاع) دەگوترئ، کەواتە: هەم بە (مَنَع) دەگوترئ، (صَدَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ)، واتە: هەم خۆی لایدا لە رێی خوا، یاخود غەیری خۆی لادا لە رێی خوا، هەردووکیان دەگریتەو، ئەوانەى خوشیان و خەلكیش لە رێی خوا لادەدن، ﴿وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾، خوارو خێچیی و لاری، بۆ بەرنامە و نایینی خوا داوا دەکەن، کەواتە: دەیانەوی نایینی خوا خوارو لار بەخەنە بەرچاوی بیبیزرینن، ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾، ئەوان بە دوا رۆژیش بیبەروان.

ئنجایا هەر لەسەر باسکردنی سیفەتەکانیان بەردەوام دەبێ، دەفەرموی: ﴿أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِرِينَ فِي الْأَرْضِ﴾، ئەوانە لە زەویدا دەستەوسانکەر نەبوون، واتە: دەستەوسانکەری خوا نەبوون و لە جنگی قوتار نابن، لە سزاو دادگایی خوا، ﴿وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِن أَوْلِيَاءَ﴾، لە خوار خواوش جگە لە خوا، هیچ دۆست و پشتیوان و مشوورخۆریان نین، ﴿يُضَعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ﴾، نازارو سزایان بۆ دوووقات دەکریتەوه، ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾، نەیاندمتوانی ببیستن و، نەشیان دەبینی، واتە: هەستەومرەکانی خۆیان، ئەو نامرازانەی کە دەبووایە هەقیان پێ بدۆزنەوه، پەکیان خستون، لە کاریان خستون، ئەوش چوار سیفەتی دیکەیان لەگەڵ پینجەکەیی پیشی دەبنە نو (۹) (۵ + ۴ = ۹).

ئنجایا دیتە سەر باسی سزایەکیان: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾، نا ئەوانە کەسانیکن خۆیانیان لە دەست داوه، خۆیان دۆرانداوه، جا کەسێک خۆی لە دەست بدات و خۆی لە کیس بجێ، مانای وایە شتەکانی دیکەیی کە هەینی، پێشتر و چاکتری لە کیس دەچن، ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾، ئەوش کە هەلیان دەبەست، لێیان ون بوو، لە قیامەتدا بزر دەبێ، چونکە بوونی نیە، ئەوه کە شەفاعەتیان بۆ بکەن، ئەوه کە هاوبەش بن بۆ خوا، چونکە لە راستیدا لەسەر ئەرزى واقع بوونیان نیە، بۆیە ون دەبن، کە هەر لە ئەسڵدا بەو سیفەتەیان کە لە وەهمی واندان هەبووه، نەبوون، بەلێ دارو بەردێک هەبووه، مانگ و خۆرێک هەبووه، طاغووت و فیرعەونێک هەبووه، کەسانیک هەبوون کە پیرۆز (تقدیس) و مەزن (تعظیم) کراون، بەلام تەنیا وەک خۆیان، وەک دروستکراویک هەبوون، ئەگەرنا هاوبەشی خواو شەفاعەتکاری لای خوا نەبوون، بۆیە ون دەبن، ﴿لَا جَرَمَ لَهُمْ فِي

الْآخِرَةَ هُمْ الْأَخْسَرُونَ ﴿۱﴾، لَا جَرَمَ لِي، واته: (حَقًّا) هیچ گومانی تیدا نیه، به دُنیا بیهوه، ئەوان له دوا رۆژدا زیانبارترین، یانی ههره زیانبارن و زیانبارترین ههر ئەوانن.

ئنجای دواى ئەوهی که خوای کار به جی نۆ سیفتهی لهو نهیارو ناحهزانهی قورئان و پیغمبەر ﷺ خستنه رووو، نۆ جوۆره سزاشی بۆ خستنه روو، ئنجا باسی نیمانداران دمکات به سه ره‌گییترین سیفتهیان پیناسه‌یان دمکات و دمه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، بیگومان ئەوانه‌ی بروایان هیناوه (به هه‌موو ئەو شتانه‌ی، که پیویسته

بروایان پی بهینری)، ﴿وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، چاکه‌کانیشیان ئەنجام داون، ههرچی له توانایاندا هه‌بووه له چاکه، ﴿وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾، بۆ په‌رومردگاریشیان ملکه‌چ و نه‌رم، { (أَخْبَتَ)، له ئەسلدا له (خَبَت) هوه هاتوه (أَخْبَتَ أَي: قَصَدَ الْخَبْتِ، الْخَبْتُ: الْمُطْمَئِنُّ مِنَ الْأَرْضِ)، زه‌وییه‌کی نزم، زه‌وییه‌ک که نزم بی‌و، له‌بار بی، پی ده‌گوتری: (خَبْتُ)، (أَخْبَتَ) واته: ئەو کهسه به‌ره‌و ئەو زه‌وییه‌ نزمه جوو، جا

لیردها ﴿وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾، واته: وهک چۆن زه‌وییه‌ک نه‌رم و ناسک ده‌بی و واده‌بی که ده‌سته‌مۆ ده‌بی، مرۆف دمتوانی به که‌یفی خو‌ی ته‌سه‌رپرو‌فی تیدا بکات، ئەوانیش به‌و شیویه‌ بۆ خوا نه‌رم و نارام و هیمن دهن، هه‌رومه‌ا بۆ خوا ملکه‌ج دهن، ئنجا که‌سانیک ئەو سئ سیفته‌ته‌یان تیدان: نیمان و، کرده‌وه‌ی باش و، ملکه‌ج بوون و نه‌رم بوون بۆ خوا بۆ په‌رومردگاریان، ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، ئەوانه‌ هاوه‌لی، یاخود خاوه‌نی به‌هه‌شتن، به هه‌میشه‌ی تیدا ده‌میننه‌وه، دوا‌ی

خوا ﷻ به‌راوردیکی نیوان ئەو دوو کۆمه‌له‌ دمکات، دمه‌رموی: ﴿مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْمَىٰ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ﴾، وینه‌ی ئەو دوو کۆمه‌له، واته: کۆمه‌لی بببروایانی نه‌یارو نه‌سه‌لمینی که‌له ره‌ق، به‌رانبه‌ر به قورئان و پیغمبەر ﷺ و، کۆمه‌لی نیماندارانی کرده‌وه‌ی باشی بۆ خوا ملکه‌ج، وینه‌ی ئەو دوو کۆمه‌له،

﴿ كَالْأَعْمَى وَالْأَصْمَرَ وَالْبَصِيرَ وَالسَّمِيعَ ﴾، ۋەك كۆپرۈ كەپ، ھەرۋەھا بىنەرۈ بىسەر وان، كافرەكان لە بەرانبەر ھەقدا كۆپرن، كەپرىشن، نە دەبىنن، نە دەبىستن، واتە: بىنن و بىستنك كە بەھرى لى و مەبگرن، بە ھەقىان بگەپەنى، بە ئامانجيان بگەپەنى.

بەرۋادارانىش ھەم بىسەرن، ھەم بىنەرن، بىنەرن ھەق دەبىنن، بىسەرىشن، كەسانك كە قسەى خىريان بۆ دەكەن، لىيان دەبىستن، واتە: ھەم بەلگەى عەقلى، ھەم بەلگەى نەقلى بەكار دىنن، لىيان بەھرمەند دەبن، ئەوانى دىكەش ھەم لە بەرانبەر بەلگەى عەقلى دا، ھەم لە بەرانبەر بەلگەى نەقلى دا، پەكى خۇيانيان خستو، ﴿ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ﴾، ئايا سىفەتيان ۋەك يەك واپە؟ ۋەسفيان ۋەك يەك واپە؟ ﴿ أَفَلَا نَذَكَّرُونَ ﴾، ئايا بىر ناكەنەۋە؟ ناپەپننەۋە بىر خۇتان، كە ناگونجى ئەم دووانە سىفەت و حاليان ۋەك يەك بى، نە لە دنىادا، نە سەرمجامىشيان لە دوا رۇژدا يەكسان بى.

چەند مەسەلەیهکی گەنگ

مەسەلە یەكەم : كە دەفەرموی : ﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ

وَصَاحِقٌ بِهٖٓ صَدْرُكَ ... ﴿۱۲﴾ ، وەك پێشتریش لە مانا گشتییەکی دا نامازەمان پێدا: بە پێی سیاق دیارە کە لێرەدا ئەمە پرسیار کردنیکی نکوویی لیکەرانیە، مەبەست پێی رێ لێگرتنی پێغەمبەرە ﷺ، یاخود لێ لابردنی ئەو سیفەتەیه لە پێغەمبەر ﷺ، وەك تۆ دەزانی قوتابییهك دەرسەکی خۆی باش لەبەر کردو، پێی دەلێی: نایا دەرسەکی خۆت لەبەر نەکردو؟ یانی: من دلنیام کە تۆ لەبەرت کردو، نامادمت کردو.

ئەم رێستەیهش وەك پێشتر باسمان کرد:

۱- دەگونجی مەبەست پێی ئەو بەی: تۆ بە تەئکید وانی کە واز لێهێنەری بەشیک لەو بەی کە بۆت سروش کراوو، وانی کە سینەت پێی سەغڵەت بی.

۲- یاخود لە وەهم و گومان و خەیاڵی بی برۆیاندا، نایا تۆ واز لێهێنەری هەندیک

لەو دەبی کە خوا بۆی سروش کردوو، سینەت سەغڵەت و تەنگ بی، لە ژێر فشار و گوشاری داواکارییه بی جێیهکانیاندا؟ نەگەرنا بە تەئکید مانا رۆالەتییهکی: لەوانەیه، نزیکە تۆ واز لێهێنەری بەشیک لەو بەی، کە بۆت سروش کراوو، سینەت پێی سەغڵەت و تەنگ بی، ئەو مانایە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ، ناگونجی بەلام دیارە لە زمانی عەرەبیدا، لە زمانەکانی دنیا، شێوازی دەربرین جۆراو جۆره، ئەم جۆره تەعبیرمەش جۆریکە لە هاندانی پێغەمبەر ﷺ، کە هەرگیز خەتەرەیهکی وای بە دلدا نەیت، بۆ رازی کردنی خەلک، کە هەندیک لەو پەيامە ی خوا بۆی ناردو، وازی لێ بێنی، جاری لێی گەری و باسی نەکات، بۆ ئەوێ ئەوان رازی بکات.

شیکردنه‌وی نایه‌تی (۱۲) له شه‌ش برگان دا

برگمی به‌گم : وشه‌ی (تارك) و وشه‌ی (ضائق)، ههر دووکیان (اسم فاعل)ن، به‌کیان له (تَرَكَ) و نه‌وی دیکه‌شیان له (ضاق)ه، (تارك)، و (ضائق)، واته: واز لیهینه‌رو، سینه‌تنگ و سه‌غلت .

ننجا نایا بوچی وشه‌ی (ضیق)، به‌کارنه‌هاتوه؟ چونکه (ضیق)، (صفة مُشَبَّهة بالفعل)ه و ده‌لالمت له‌سهر نه‌وه دمکات که نه‌و و مسفه له و مسف کراوه‌که‌دا زور رۆجوویه، به‌لام نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ (تارك، ضائق)، واته: شتیکی کاتیبیه‌و، رهنکه جار جار سینمت پیی سه‌غلت و تنگ بی، ننجا (ضیق) و (ضائق)، له جیه‌وه هاتوون؟

ده‌لن: (الضیق: مُسْتَعْمَلٌ مَجَازًا فِي الْغَمِّ وَالْأَسْفِ كَمَا اسْتُعْمِلَ ضِدَّهُ وَهُوَ الْإِنْشِرَاحُ فِي الضَّرْحِ وَالْمَسْرَةِ)، واته: وشه‌ی (ضیق)، به‌کاره‌ینراوه به (مجاز) له جیاتی خه‌م و خه‌فمت و دلته‌نگیی، وه‌ک چۆن وشه‌ی (إنشراح)، واته: سینه‌گوشاد بوون، بۆ دلخۆشیی و شادمانیی به‌کاره‌ینراوه.

برگمی دووم : نایا نه‌وانه ج داوایه‌کی بیجییان کردوه، که ببیته‌مایه‌ی سینه‌تنگ بوونی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و، له وه‌می نه‌واندا ریی تیجی و، له‌وانه بی که به‌شیک له په‌یامی خوا واز لیبینن، بۆ دل راگرتنی نه‌وان؟ ﴿أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾، له‌بهر نه‌وه‌ی که ده‌لن: ده‌بووایه‌ خه‌زنه‌یه‌کی بۆ سهر دابه‌زینرابایه، یاخود فریشته‌یه‌کی له‌گه‌ل هاتبایه.

دیاره وشه‌ی: ﴿لَوْلَا﴾، لیرمدا (للتحضيض)، بۆ هاندانه، ﴿لَوْلَا أَنْزَلَ

عَلَيْهِ﴾، واته: ده‌بووایه دابه‌زینرا بایه سهری.

برگەى سَيِّمِمْ : وشەى : ﴿ كَنْزٌ ﴾ یش، دەلىن: (الكنز: المال المكنوز والمخبئ)، بىگومان ﴿ كَنْزٌ ﴾، كە بە كوردی دەلىین: خەزىنە، بریتىە لە مالى و سامانىك، كە بن خاك كرابى و شاردرابیتەو، بەلام لیرەدا مەبەست پى سەرۆمتو سامانىكى زۆرە، واتە: دەبووايە، مالى و سامانىكى زۆرى بۆ دابەزینرابايە.

برگەى جوارەم : مەبەست لە وشەى: ﴿ أَنْزَلَ ﴾ یش، ئەوویە كە لە شوینىكى بەرزووە بۆی بەینى، لە ئاسمانەو، لە لای خواى پەرۆمردگارەو، یان لەبەر ئەوێ كە هەمیشە ئامازە دەكرى بە شوینی بەرز بۆ خوا، عەرشی خوا لە ئاسمانەو، خواى پەرۆمردگارىش لە سەرۆوى ئاسمانەكانەووە لە سەرۆوى دروستكراوەكانەوویە، بەو شیوویە كە بۆ خوا شایستەيە.

برگەى پینجەم : كە خوا ﴿ دَفَعَهُمْ ﴾ : ﴿ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ ﴾، بىگومان تۆ تەنیا وریاکەرەووە ترسینەرى.

برگەى شەشەم : ﴿ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴾، خواش بەسەر هەموو شتیکەووە چاودێرو ئاگادارو مشوورخۆرە، كە ئەو شتانە بیین، یان نەهینن؟ ئایا ئەوان بپروا دین، یاخود بپروا ناهینن؟ خواى كاربەجى ئەو كارانەى عایدی خۆى كردوون، تۆ ئەى موحەممەد! تەنیا ئەومت لەسەرە ئاگاداریان بكەيەووە بیانترسینى، كەواتە: هېچ شتیک لەو پەيامەى خواى زاناو توانا بۆ تۆى ناردو، تۆ وازی لى مەهینەو، سینەت پى سەغلت نەبى، بەهۆى قەسە ئەوانەو، چونكە تۆ وریاکەرەووە ترسینەرى، نەك كارپیسپێردراو چاودێر.

هەلبەتە لیرەدا دەشگونجى مەبەست ئەوە بى، كە شوینكەوتووانى پینجەمبەرىش ﴿ وَاللَّهُ ﴾، دەبى ئەوانیش وریا بن، لە ژیر زەختو گوشارى نەیارەكانیان دا، دەستبەردارى هېچ بەشیک لە ئایین و بەرنامەى خوا نەبن، بەلى ئایین و بەرنامەى خوا، لە ئاستى هەرە بەرزى خۆیدا، هەر یاسایەكى و هەر شتەى لە شوین و هەل و مەرجى رەخسای خۆیدا جیبەجى

دەبی، بەلام نابێ دەستبەرداری هیچی بیی، بۆ خاتری خاتران، بۆ دلراگتنی خەلك، بەلكو دەبی بلی: ئەو نایین و بەرنامەى خوایه، بەلام ئەگەر ئیستا ئەو هەمان پێ جێبەجێ ناکرێ، چونکە هەل و مەرجی پەخساو نیە، یان توانامان نیە، ئەو شتیکی دیکەیه، بەلام ئەو هەش بەشیکە لە نایینی خوا، کە بەرنامەیهکی تیرو تەواو گشتگیرەو، بۆیه هاتووە کە رێکخەری ژبانی بەشەر بی، لەسەر ئاستی تاك و خیزان و کۆمەڵ و دەولەت، نایین و بەرنامەى خوا، و پێرای ئەو هەى کە بووناسیی و جیهان بینییه، نیمان و عەقیدەیهکی راست و دروستیشەو، عیبادەت و خواپەرستیشەو، پەوشت و ناکاری بەرزو جوانیشەو، رێکخستنی خیزانیشەو، ئەدەبو و پەوشتە بەرزەکانی کۆمەلگاشە، هەروەها ژبانی نابوووری خەلکی رێکدەخاتو، ژبانی سیاسیشیان رێک دەخاتو، لە کاتی پێویستدا جەنگیش دەکاتو داوای فیداکارییش لە مسوولمانان دەکات، لە پیناوی پاراستنی دین و ژینی خەلك دا.

مەسەلەى دووهم : **خو** ﷺ **دەفەرموی :** ﴿ **أَمْ يَقُولُونَ** أَفْتَرَنَاهُ قُلُ فَاَتُوا بِعَشْرِ

سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَتٍ وَاَدْعُوا مِن اَسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ

﴿ ۱۳ ﴾ **فَاَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاَعْلَمُوا اَنَّمَا اُنزِلَ بِيَعْلَمِ اللّٰهُ وَاَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ**

اَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ ﴿ ۱۴ ﴾ : هەر لە سیاقی ئەو نایەتەکاندا، کە باسی هەلۆیستی

هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەکەن، لە بەرانبەر پێغەمبەری خاتەم موحەممەددا ﷺ و، لە بەرانبەر ئەو فەرمايشتەى خۆی بەرزو بی وینەدا کە بۆی ناردووە، کە

قورئانە، **خو** دەفەرموی: ﴿ **أَمْ يَقُولُونَ** أَفْتَرَنَاهُ ؟، یان نایا دەئین: هەئێبەستووە،

واتە: قورئان، موحەممەد ﷺ بە ناوی خواوە هەئێبەستووە؟ ﴿ **قُلْ فَاَتُوا بِعَشْرِ**

سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَتٍ ؟، بلی: ئێهوش دە (۱۰) سوورەتی وەك وی، واتە: دە (۱۰)

سوورەتی وەك سوورەتەکانی قورئان، بە هەئێبەستراوی بیین، ئەم وشەى (أم) ه،

که له سه‌رمئای نایه‌ته‌که‌دا هه‌یه، (أَمْ)، ده‌ئێ: (مُنْقَطِعَةً بِمَعْنَى بَل، لِإِضْرَابِ
لِلإِنْتِقَالِ مِنْ غَرَضٍ إِلَى آخَرَ، إِلَّا أَنْ أَمْ مُخْتَصَّةٌ بِالِاسْتِفْهَامِ فَتَقْدَرُ بَعْدَهَا هَمْزَةٌ
الِاسْتِفْهَامِ)، ئەمه وهك بنچینه‌یه‌کی زمانی عه‌رهبیی وشه‌ی (أَمْ)، به مانای (بَل)
به‌کاردی، ﴿أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَنَاهُ﴾، یانی: ناوای لێ‌دیته‌وه، (بَلْ أَيْقُولُونَ أَفْتَرَهُ)،
به‌ئكو نایا ده‌ئێن: هه‌ئێبه‌ستوه، جا دیاره وشه‌ی (أَمْ)، به‌کارده‌هینرێ بۆ
گواستنه‌وه له بابه‌تی‌که‌وه بۆ بابه‌تی‌کی دی، به‌لام نه‌ومنده هه‌یه وشه‌ی (أَمْ)،
له‌گه‌ڵ (بَل)، جیاوازیی نه‌ومیه، که تایبه‌ته به پرسیار کردنه‌وه‌و، له دواشیه‌وه دمبێ
هه‌مزیه‌ك دابنرێ، واته: (بَلْ أَيْقُولُونَ)، به‌ئكو نایا ده‌ئێن: هه‌ئێبه‌ستوه، فه‌رموون:
ئێ‌ومش ده (۱۰) سوورمئتی هه‌ئێبه‌ستراو بێ‌نن.

وشه‌ی: ﴿إِفْتِرَاءٍ﴾، له کوردیدا دمبیته‌وه به (هه‌ئێبه‌ستن)، (كُذِّبَ)، یانی:
درۆ، به‌لام (إِفْتِرَاءٍ)، واته: هه‌ئێبه‌ستن، ئنجا نایا جیاوازیی چیه له‌گه‌ڵ درۆ؟
جیاوازییه‌که‌ی نه‌ومیه که درۆ جاری وایه خاومنه‌که‌ی شوبه‌یه‌کی هه‌یه که درۆ
ده‌کات، به‌لام (إِفْتِرَاءٍ) نه‌ومیه هه‌ر له‌و گۆره درۆیه‌ك هه‌ئێبه‌ستن و هه‌یج
شوبه‌یه‌کی نه‌بێ، هه‌یج بیانوو‌یه‌کی نه‌بێ، ده‌ئێ: (الإِفْتِرَاءُ: الكَذِبُ الَّذِي لَا
شُبُهَةَ لِصَاحِبِهِ، فَهُوَ الكَذِبُ عَن عَمْدٍ)، (إِفْتِرَاءٍ) نه‌ومیه که‌سی‌ك به نانه‌سته درۆ
بکات و هه‌ئێبه‌ستن، یان ده‌توانین ب‌ئێن: (إِفْتِرَاءٍ) جووره درۆیه‌کی تایبه‌ته، درۆ
نه‌ومیه قسه‌یه‌ك بکری پێچه‌وانه‌ی واقیع بێ، به‌لام (إِفْتِرَاءٍ) جوورێکه له درۆی
تایبه‌ت که خاومنه‌که‌ی به نانه‌سته هه‌ئێبه‌ستن، جاری وا هه‌یه که‌سی‌ك له
بابه‌تی‌کدا به هه‌له‌دا ده‌جیت و تووشی درۆ دمبێ، به‌لام (إِفْتِرَاءٍ) نه‌ومیه به
نانه‌سته بیکات.

که ده‌فه‌رموێ: ﴿بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مَفْتَزِيَّتٍ﴾، ده (۱۰) سوورمئتی وه‌ك نه‌و
هه‌ئێبه‌ستراو بێ‌نن، ئەمه له زمانی عه‌رهبیی دا پێی ده‌گوتری: (إِرْحَاءُ الْعِنَانِ
وَالْتَّسْلِيمُ الْجَدَلِيُّ)، واته: جله‌و شل کردنه بۆ به‌رانبه‌ر، وه‌ك گریمانیه‌ك بۆ
وتوێزو مونا‌قه‌شه، یانی: باشه گریمان نه‌وه ئەم قورئانه هه‌ئێبه‌ستراو بوو،

ئىۋەش فەرموون دە (۱۰) سوورمىتى وەك سوورمىتەكانى قورئان ھەئىبەستىن و بىانھىنن، ئەمە لە ھەموو زمانەكاندا ئەو جۆرە عورفە ھەيە، تۆ ئەگەر بەرانبەرەكەتت بۇ ئىقناع نەبوو، دەئىتى: باشە ئەوۋ دامنە قسەكەى تۆ راستە، فەرموو تۆش ئاوا بكة.

كە دەفەرموئى : ﴿وَأَدْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، ھەرومەھا ھەر كەسك جگە لە خوا دەتوانن بانگيان بكەن، ئەگەر راست دەكەن، ئەگەر لە راستانن، كە موھەممەد ﷺ قورئانى لەلايەن خواوۋە بۇ نەھاتوۋە خۇى ھەئىبەستوۋ، ئىۋەش نەك ھەر خۇتان، بەئكو ھەر كەسكيش بە دەنگتانەوۋە دى، بە دەمتانەوۋە دى، بانگيان بكەن و، دە (۱۰) سوورمىتى وەك ھى قورئان بىنن، كە بە گومانى ئىۋە ھەئىبەستراوۋ، فەرموو ئىۋەش ھەئىبەستىن.

كورتە باسك لەبارەى پوۋچە ئكردنەوۋەى تۆمەتەكانى نەيارانى قورئانەوۋە:

ھەرچەندە پىشتىرىش باسى ئەم مەسەلەيەمان كرددو، بەلام چونكە خوا ﷻ بە لای كەمەوۋ، وەك ئىستا لە يادمە: لە چوار پىنج شوپن لە قورئاندا، باسى ئەو بابەتە دەكات، واتە: باسى ئەوۋ كە قورئان دەفەرموئى: ئەى نەيارانى قورئان، نەيارانى پىغەمبەر ﷺ! ئەگەر ئىۋە ئىددىعاى ئەوۋ دەكەن، موھەممەد خۇى قورئانى داناوۋو، لەلايەن خواوۋە بۇى نەھاتۆتە خوار، فەرموون: ئىۋەش ئەوۋ مەيدان، ئەوۋ ەرزو ئەوۋ گەز، كىتیبكى وەك قورئان بىنن.

ئەگەر بە پىتى رىزبەندىى دابەزىنى سوورمىتەكانىش نەبى، بەلام بە پىتى رىزبەندىىكى لۆزىكىى و مەنتىقىى، وام دىتە بەرچاۋ، رىزبەندىى بەرپەرجدانەوۋەكانى قورئان بەم جۆرە بى:

قۇناغى يەكەم :

۱/ نايەتى (۸۸) لە سوورمىتى (الإسراء) دا كە خوا دەفەرموئى : ﴿قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ

الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ

بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿۸۸﴾، (خو بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموى:)
تۆ بلى: ئەگەر ئىنس و جن^(۱)، (يانى: ھەرچى مرؤفە وە ھەرچى جىننە)
ھەموويان كۆبىنەو، بۇ ئەوۋى و پىنەى ئەم قورئانە بىنن، بىگومان ناتوان
و پىنەى قورئان بىنن، ھەرچەند ھەندىكىشىيان پىشتىوانى ھەندىكىيان بن و
ھەندىكىيان پىشتى ھەندىكىيان بگرن.

۲ / لە سوورپەتى (الطور) دا دەفەرموى : ﴿ أَمْ يَقُولُونَ نَقُولُهُ، بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۳۳﴾

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿۳۴﴾، واتە: يان نايە دەلىن:
(موھەممەد ﷺ قورئان) ى لەلايەن خۆپەو ھەگتو، (نقوله^(۲)): واتە: زورى
لە خۆى كىردو، قورئان بلى، يان: خۆى قورئانى ھەئىبەستو، بەلكو
بىروناھىنن، ئەگەر راست دەكەن (كە موھەممەد ﷺ قورئانى لەلايەن
خۆپەو ھەگتو، خۆى ھەئىبەستو بە ناوى خواو) با ئەوانىش
فەرموودمىھكى و پىنەى قورئان بىنن.

دىارە چ ئەو كاتەى كە نايەتى (۸۸) ى سوورپەتى (الإسراء) ھاتۆتە خواری، چ
ئەو كاتەى كە ھەردو نايەتى (۳۳ و ۳۴) ى سوورپەتى (الطور)، يان سوورپەتى
(الطور) ھەمووى ھاتۆتە خواری، قۇناغى مەككە بوو، كەواتە: ئەو كاتە خوا

ﷺ كە فەرموویەتى: ﴿ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿۳۴﴾،

یاخود فەرموویەتى: ﴿ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ ﴾، واتە: ئەومىندە

(۱) (انس) ناوى كۆپە بۇ ئىنسان، واتە: ئەگەر ھەموو مرؤفەكان، (جن) یش ناوى كۆپە بۇ (جنى) و
(جنیة)، كە بە كوردى جارى وایە بۇ (جن)، دەگوترى: جند، يان دەگوترى: پەرى، گرنگ
ئەومىھ ئەو جۆرە دروستكراوۋى كە لە ئىبلىسەو ھاتوون، لە ناگر دروستكراون، ئىمە
نايانبىنن و ئەوان ئىمە دەبىنن).

(۲) (تقول)، لەگەل (افتراء)، مانايان لیک نزیكە، بەلام (افتراء)، ئەومىھ كە تۆ بە دەمى
كەسىكى دىكەو ھە شتىك بلى، (تقول)، ئەومىھ كە زۆر لە خۆت بكەى بىلى، بەلام (تقول)
بە مانای (افتراء) ش دى.

قورئانەیی که ئەو کاتە دابەزیووە، ئەک ئەم قورئانەیی که ئیستا لە دوو توویی موصحفەفیکدا لەبەر دەستی ئیمە دایە، بە هەموو سوورپەتە مەککەییەکان و مەدینەییەکانەو، بە لکو بەس ئەومندە قورئانەیی که ئەو کاتە دابەزیووە، ئنجا نایا (۲۰) سوورپەت بوو، (۳۰) سوورپەت بوو، کەمتر بوو، یان زیاتر بوو، خوای بەرومردگار تەنیا داوای ئەومندەیی لیکردوون، که بیهینن.

کەواتە: هەم لە نایەتەکەیی سوورپەتی (الإسراء) دا، وە هەم لە دوو نایەتەکەیی سوورپەتی (الطور) دا، خوا داوای ئەووە لە کافرەکان دەکات، که ئەگەر سوورن لەسەر ئەووی موحەممەد ﷺ قورئانی هەلبەستووە، قورئانی لەلای خۆیەووە گوتووە، فەرموون: ئیوش بە ئەندازەیی ئەو قورئانەیی که دابەزیووە، بە ئەندازەیی ئەووە بینن.

قۇناغی دووهم : بە پێی تیگەیشتنی من ئەم نایەتەیی سوورپەتی (هود) ه، که

دەفەرموی : ﴿ اَمْ يَقُولُونَ افترناه قل فاتوا بعشر سور مثله مفتريات

و ادعوا من استطعتم من دون الله ان كنتم صديقين ﴿ ۱۳ ﴾ ، واتە: یان نایا دەئین: (موحەممەد ﷺ) هەلبەستووە، بئێ: ئیوش دە (۱۰) سوورپەتی هەلبەستراوی وەك وی بینن، هەر کەسێك که دەتوانن جگە لە خوا بانگیان بکەن (بۆ هاوکاریتان) ئەگەر لە راستانن.

واتە: لەو ئەندازە قورئانەیی که تا ئەو کاتە دابەزیووە، با هیندەیی دە

(۱۰) سوورپەتی بینن، ئنجا ئەو دە (۱۰) سوورپەتە کورت بن، درێژ بن، تیکەل بن، هەر چۆن بن.

قۇناغی سییەم : قۇناغیکی دیکە لە سوورپەتی (یونس) دا، خوا دەفەرموی :

﴿ قل فاتوا بسورة مثله و ادعوا من استطعتم من دون الله ان كنتم صديقين

﴿ ۲۸ ﴾ ، واتە: بئێ: وینەیی سوورپەتیکی قورئان بینن، هەر کەسێکیش لە تواناندا هەیه لە خوار خواوە، (جگە لە خوا) بانگیان بکەن، ئەگەر راست دەکەن.

واته: بۆیان دابه‌زی و هاته سهر سوورمتیک، دیاره نهمه له مه‌ککه، چونکه سوورمتی (یونس) سوورمتیکی مه‌ککه‌بیه، به‌لام له مه‌دینه‌ش، نهمه دیسان دووباره ده‌بیت‌هوه، وهک له سوورمتی (البقرة) دا خوا دمفهرموی: ﴿ وَإِنْ

كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۳﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿۲۴﴾

واته: نه‌گهر له گومان دان له باره‌ی نه‌هوه که دامانبه‌زاندوه بۆ سهر به‌نده‌ی خۆمان (موحه‌مه‌د ﷺ) وینه‌ی سوورمتیکی بێنن، هه‌موو نه‌وانه‌ی که شایه‌دیستان بۆ دهمدن جگه له خوا، (واته: هاوکارتان دهمن، شایه‌دیستان بۆ دهمدن، که ئیوه راست ده‌کهن، که‌سیتکیش شایه‌دی بۆ که‌سێک بدات، مانای وایه هاوکاریه‌تی و پشتگیریه‌تی) هه‌موویان بانگ بکه‌ن، نه‌گهر راست ده‌کهن، ئنجا نه‌گهر نه‌تانکردو، هه‌رگیزیش نایکه‌ن ﴿ وَلَنْ تَفْعَلُوا ﴾، له زمانی عه‌ره‌بیدا (لن)، بۆ (تاکید و تآبید) ه، واته: بێگومان ناتوانن، هه‌رگیزیش ناتوانن، ﴿ فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ﴾، نه‌وه خۆتان له‌و ناگره‌ بپاریزن که سووته‌مه‌نییه‌که‌ی خه‌لک و به‌رده، بۆ بێ‌بروایان ناماده‌ کراوه.

ئنجا نایه‌تیکێ دیکه‌شمان هه‌یه نه‌ویش هه‌ر شیوه‌ی نه‌و نایه‌تانه‌یه، نه‌ویش نایه‌تی ژماره (۶)ی، سوورمتی (سبا)، که دمفهرموی: ﴿ وَبَرِّىَ الَّذِيْنَ

أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿۶﴾

واته: نه‌وانه‌ی زانیارییان پێدراوه‌ دهمان که نه‌وه‌ی له په‌روه‌ردگارته‌وه بۆ تۆ دابه‌زێنراوه، هه‌ر نه‌وه هه‌قه‌و، پێنمایێ (خه‌لک) ده‌کات به‌رمو راسته‌ شه‌قامی خۆای زالی ستایشکراو، وهک کوردمه‌واریی خۆمان

دەئىن: (قەدرى زېر لە لاي زېرىنگەرە)، ئەوانەى زانان و شارمزان، ھەقانىھتى قورئان باش دىزانن و، دىزانن كە ھەقى موتئەقى تىدايەو لەلايەن پەرومردگار تەوۋە دابەزىنراوۋە.

وہلامى پرسىارىكى گەورە و گرنىك

لېرەدا پرسىارىك دەكرى: بۇچى بېئىروايەكان و ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكان، ھەم ئەوانى پېشىو، ھەم ھەتا ئىستاشى لەگەل دابى، كە جۇراو جۇرن و، زۇرن لە رۇژھەلاتەوۋە بۇ رۇژئاواى دنيا، لە سەرۋوى بۇ خوارووى، دنيا پرە لە كافرو لە ناھەز بەرانبەر بە قورئان و ئىسلام و، بەرانبەر بە موھەممەد ﷺ، بەلام بۇچى نەيانتوانى وەلامى ئەو تەھەددايە بىدەنەوۋە بېنە ئەو مەيدانەوۋە، كە خواى پەرومردگار داوايان لىدەكەت بېنە مەيدان بۇ قورئان و، خوا عزوجل زور بە جەخت كىرنەوۋە رايىدەگەيەنى، بە تايبەت لە سوورمىتى (البقرة) دا كە دەفەرموى :

﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا ﴾، ئەگەر نەتانكردو، بە تەنكىدېش نايكەن و بۇتان ناكىرى و ھەرگىز لە تواناتاندا نىە؟!

(۱) وەلام : لە سوورمىتى (ھود) دا، نامازمىھكى بىدەكەت كە بۇچى ناتوانن،

دەفەرموى : ﴿ فَإِنَّهُ يَسْتَجِيبُ لَكُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ مَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ ﴾، ئىنجى ئەگەر وەلامىيان نەدانەوۋە، (واتە: ئەوانەى كە لە جىياتى خوا داواى ھاوكارىيان لىدەكەن، پىشتىوانتان بن بۇ ھىنانى دە (۱۰) سوورمىتى وەك ھى قورئان، كە بە گومانى ئىوۋە ھەلبەستراون، ئەگەر ئەوانە وەلامىيان نەدانەوۋە) بىزانن كە بە زانىارىى خوا دابەزىنراوۋە.

یاخود ئه‌ی مسولمانینه! نه‌گهر نه‌وانه‌ی توّمه‌ت ناراسته‌ی قورئان ده‌کهن و ده‌لین: موحه‌مه‌د ﷺ هه‌ئیه‌سته، نه‌گهر وه‌لامیان نه‌دانه‌وه، ده (۱۰) سوورمه‌تی وه‌ک هی قورئان بیئن، نه‌وه بزائن که به زانیاری خوا دابه‌زینراوه. (۲) وه‌لام : له ئایه‌تی (۲۹)ی سوورمه‌تی (یونس)یش دا، ههر نامازه به‌وه ده‌کات، که بۆچی ناتوانن؟

ده‌فه‌رموی : ﴿بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلَمِهِۦٓ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُۥٓ﴾، به‌لکو نه‌وانه به شتیک بیبروا بوون که ده‌وری زانیاریه‌که‌بیان نه‌داوه، جارئ سه‌ره‌نجامه‌که‌یشیان بۆ نه‌هاتوه، واته: له‌به‌ر نه‌وه‌ی پی‌ی ئاشناو شارمزا نینو، نه‌وه هه‌والانه‌ش که قورئان داونی، جارئ سه‌ره‌نجامه‌که‌یان، نه‌هاتوه، بۆیه پی‌ی بیبروان، واته: له رووی نه‌زانیانه‌وه‌یه.

(۳) وه‌لام : له سوورمه‌تی (الضرقان)یشدا، ههر نامازه به‌وه ده‌کات، که خوا ده‌فه‌رموی : ﴿قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، واته: بلن: نه‌وه که‌سه قورئانی دابه‌زاندوه، که نه‌ینی ناسمانه‌کان و زه‌وی دزمانن. که‌واته: که‌سه‌یکش ده‌توانن وه‌ک قورئان بیئن، ئنجا سوورمه‌تیک بی، ده (۱۰) سوورمه‌ت بن، یان هه‌موو قورئان بی، که به قه‌دمر خوا ﷻ زانیاری هه‌بی، به نه‌ینییه‌کانی ناسمان و زه‌وی، دیاره بیجگه له خواش ﷻ هیچ که‌س نه‌وه زانیاریه‌وه نه‌وه توانایه‌ی نه‌یه.

ئنجا جیی سه‌رنجه که له‌وه چوار سوورمه‌ته‌دا یه‌ک جوّره ته‌عبیر به‌کارهاتوه:

۱/ له سوورمه‌تی (الطور)، ده‌فه‌رموی : ﴿إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾

۲/ له (یونس)دا ده‌فه‌رموی : ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

۳/ له (هود)یش دا، ده‌فه‌رموی : ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

۴/ له (البقرة)ش دا، ده‌فه‌رموی : ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

واته: ته‌نیا له سوورپرتی (الطور) دا، به شیوه‌ی نادیار دمه‌پینن، دمه‌رموی: نه‌گهر نه‌وان راست ده‌کهن، نه‌گهر له راستانن، به‌لام له (یونس) و (هود) و (البقرة) دا، چونکه پرووی دواندن له‌وانه‌یه که تو‌مه‌تیا ناپاسته‌ی قورپان ده‌کرد، دمه‌رموی: نه‌گهر نیوه له راستانن، که‌واته: نه‌گهر وه‌لامی نه‌و ته‌حه‌ددایه‌تان نه‌دایه‌وه، مانای وایه نیوه راست ناکهن‌و، به هه‌له داجوون‌و، درؤ ده‌کهن، که ده‌لین: موحه‌مه‌د ﷺ بو‌خوی قورپانی هه‌له‌سته‌و.

له نایه‌تی (۱۳) ی سوورپرتی (هود) دا، خوا ناوای فه‌رمووه: ﴿ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرَنَّا قُلْ فَاَتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيْنَ وَاَدْعُوا مِّنْ اَسْتَعْطَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۳﴾ ، نجا له نایه‌تی (۱۴) دا دمه‌رموی: ﴿ فَاِذَا لَمْ يَسْتَجِیْبُوْا لَكُمْ فَاعْلَمُوْا اَنْمَّا اُنزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۴﴾ :

که دمه‌رموی: ﴿ فَاِذَا لَمْ يَسْتَجِیْبُوْا لَكُمْ ﴾ ، نه‌مه دوو واتایان هه‌له‌ده‌گری:

۱ - دویندراوه‌کان (مخاطبین) کافرو موشریکه‌کانن، که خوا پی‌ی فه‌رموون: هاوکاره‌کانتان نه‌وانه‌ی که به ده‌متانه‌وه دین، نه‌وانه‌ی به هاوکاره‌بیتانه‌وه دین، بو‌نه‌وه‌ی ده (۱۰) سوورپرتی وه‌ک هی قورپان بینن، نه‌گهر نه‌و هاوکارانه وه‌لامیان نه‌دانه‌وه‌و هاوکاران نه‌بوون و ده‌ستباریان بو‌نه‌گرتن و نه‌یان‌توانی، ﴿ فَاَعْلَمُوْا اَنْمَّا اُنزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ ﴾ ، نه‌و کاته بزنان و دل‌نیابن، که نه‌م قورپانه به زانیاری خوا دابه‌زینراوه، بو‌یه هیج که‌س ناتوانی وینه‌ی قورپان بینن، نه وینه‌ی هه‌موو قورپان، نه وینه‌ی ده (۱۰) سوورپرتی، نه وینه‌ی سوورپرتیکی، ﴿ وَاَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ﴾ ، هه‌روه‌ها بزنان که جگه له خوا هیج به‌رستراویک نیه، ﴿ فَهَلْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴾ ، نایا نیوه ملکه‌ج نابن، دوا‌ی نه‌وه‌ی که بو‌تان ده‌رکه‌وت قورپان فه‌رمووده‌ی خوایه، بو‌ پی‌غه‌مبه‌ری خاتمه موحه‌مه‌د ﷺ دابه‌زینراوه، نایا هه‌ر بو‌ خوا ملکه‌ج نابن؟!.

۲- واتایه کی دیکه ی : ﴿ فَاَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ ﴾، واته: نهی پیغه مبهر ﷺ! و نهی مسولمانینه! نهو کافرانه ی که توّمهت ناراسته ی قورئان دمکه ن و، ده لّین: موحه ممه د بوّخوی هه لّیبه ستوه، نیوهش پییان بلّین: ده (۱۰) سوورپرتی هه لّبه ستراو بیّنن، ننجاً نه گهر وه لامیان نه دانه وه، نه وه نیوه که برپواتان ههر هه یه، زیاتریش دلّنیابن، با زیاتریش زانیاریه که تان به وه قوولّ بیته وه، که نه م قورئانه به زانیاری خوا دابه زینراوه و، بیجگه له خواش ﷺ هیچ په رستراویک نیه، ننجاً نایا نیوه ملکه چ نین؟! واته: زیاتر ملکه چ بن بوّ خواو، بوّ فهرمایشتی خواو، بوّ پیغه مبهری خوا ﷺ.

مه سه له ی سنیهم : که خوا ﷺ ده فهرموی : ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

وَزِينَهَا نُوفٍ إِلَيْهِمْ أَعْمَلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿۱۵﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبِطَلُّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۶﴾ :

خوا ﷺ ههر له سیاقی نهو نایه تانه دا که باسی بیپر وایان و، هه لوئستی نه رینییان دمکات له بهرانبهر قورئان و پیغه مبهری خاتمه دا ﷺ، نامازه به وه دمکات که نه وانه ی هه لوئستیان سه لیبی و خراپه له بهرانبهر قورئان و پیغه مبهر ﷺ و نیسلامدا، زیاتر به هوّی ژیانی دنیاومیه، به هوّی بهرزه موندییه ناشه رعیه کانیانهومیه، بوّیه ده فهرموی : ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

وَزِينَهَا ﴾، ههر که سیک ژیانی دنیا و جوانی ژیانی دنیا ی بوّی، ﴿ نُوفٍ إِلَيْهِمْ أَعْمَلَهُمْ فِيهَا ﴾، بهرهمی کرده مگاننیان له دنیا دا به ته وایی پی دهمین، ﴿ وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴾، ننجاً له بهرهمی ژیانی دنیا یاندا، هیچ که م و کورتییان به سه ر نایهت و خوا هیچیان لی که م ناکاته وه، له بهرهمی کرده مگاننیان که بوّ ژیانی نه نجامیان دهمن.

هه‌لبه‌ته نهم حه‌قیقه‌ته له زور شوینی دیکه‌ی قورناندای بهیان کراوه، ننجای نهم حه‌قیقه‌ته که خوا دمفهرموی: ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا ﴾، واته: همر که‌سینک که نامانجی ژینای دنیاو جوانیه‌که‌ی بی، یانی: ههموو گرنگیی پیدانی خوئی و بایه‌خ پیدانی خوئی چر کردوته‌وه، له ژینای دنیاو له جوانیی ژینای دنیا، همر که‌سینک نه‌وهی بوی، ﴿ نُوْفٍ إِلَيْهِمْ أَعْمَلْتُمْ فِيهَا ﴾، (التَّوْفِيَةَ: إِعْطَاءُ الشَّيْءِ وَأَفْيَاءُ كَامِلًا)، (تَوْفِيَةَ)، بریتیه له‌وه که شتیک به ته‌واویی بدری، به‌بی که‌مو کورتیی.

که‌واته: که دمفهرموی: ﴿ نُوْفٍ إِلَيْهِمْ أَعْمَلْتُمْ فِيهَا ﴾، کردمو‌کانیان له دنیا، به ته‌واویی پی دمدمین، یانی: (نوفَّ إِلَيْهِمْ جَزَاءَ أَعْمَالِهِمْ، أَوْ ثَوَابَ أَعْمَالِهِمْ، أَوْ نَتَائِجَ أَعْمَالِهِمْ)، یانی: به‌رهمی کردمو‌کانیان، پاداشتی کردمو‌کانیان، نه‌نجامه‌کانی کردمو‌کانیان له ژینای دنیا، به ته‌واویی پیدمدمین.

نهمه وهک نایه‌تی (۱۸) ی، سوورمتی (الإسراء) وایه، که دمفهرموی: ﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ، فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ﴾، واته: همر که‌سینک ژینای به په‌له‌ی دنیا بوی، نیمه همر له دنیا، نه‌وندازمیه‌ی که بمانه‌وئ بو همر که‌سینک، پی دمدمین، واته: به‌قه‌دمر کردو هه‌ول و کوششی خوئی به‌رهمی دمبی.

هه‌روما نهمه وهک نایه‌تی (۲۰) ی سوورمتی (الشوری) وایه، که دمفهرموی:

﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ، فِي حَرْثِهِ، وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ، فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴾، واته: همر که‌سینک به‌رهمی دواپوژی بوی، بوئی زیاد دمکین، له به‌رهمه‌که‌ی و، همر که‌سینک به‌رهمی ژینای دنیا بوی، ﴿ حَرْثَ ﴾، خوئی به مانای کینگه‌و کیلان و کوشش و هه‌ولدان دی، به‌لام لی‌رمدا مه‌به‌ست پی به‌رهمه‌که‌یه‌تی، همر که‌سینک

بهره‌می ژیا‌نی دنیا‌ی بو‌ی، ﴿تَوَّيَّهٖ مَّهَّآ﴾، به ئەندازمیه‌ک له بهره‌می ژیا‌نی دنیا‌ی پێده‌ده‌مین، ﴿وَمَا لَهُ، فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَّصِيبٍ﴾، به‌لام له دوا‌رۆژدا هیچ پشک و به‌شی نیه.

ئەم سێ نایه‌ته موباره‌که نایه‌ته‌که‌ی سوورپه‌تی (هود) و، نایه‌ته‌که‌ی سوورپه‌تی (الإسراء) و، نایه‌ته‌که‌ی سوورپه‌تی (الشوری)، ئەو‌میان لی‌وم‌رده‌گیرئ که :

خوا ﴿وَهُكَ بُوخُوٓی شایسته‌یه، زۆر داد‌گه‌رانه له‌گه‌ڵ به‌نده‌کانیدا ر‌ه‌فتار ده‌کات، ئەوه‌ی که دوا‌رۆژی بو‌ی، بهره‌می ده‌بی، ئەوه‌ی دنیا‌شی بو‌ی بهره‌می ده‌بی و، هی هیچ‌یشیان که‌م ناکاته‌وه، به‌لام هه‌ر که‌سێک هی دوا‌رۆژی بو‌ی، خوا‌ی به‌خشه‌ر بو‌ی زیاد ده‌کات، ﴿نَزِدَّ لَهُ، فِي حَرِّهٖ﴾، به‌لام ئەوه‌ی ژیا‌نی دنیا‌ی بو‌ی، هه‌ر له‌بهر ئەوه‌ی که ژیا‌نی دنیا‌ی ده‌وی، خوا لی‌ی که‌م ناکاته‌وه، په‌رچی ناهێنێته پێش، به‌لکو مادام به‌ پێ‌ی ئەو یاسایانه‌ی که خوا داینا‌ون له ژیا‌نی مرؤف‌دا، به‌ پێ‌ی ئەو یاسایانه‌ به‌رپۆه‌ بجێ، ده‌ستی له بهره‌می خو‌ی گیر ده‌بی، بو‌چی؟ چونکه‌ خوا ئەم دنیا‌یه‌ی دانا‌وه خه‌لکی تێدا تاه‌ی بکاته‌وه، ئنجا ئە‌گه‌ر هه‌ر که‌سێک دوا‌رۆژی نه‌ویستبایه، خوا په‌رچی خه‌ستبایه ئیشه‌که‌ی، یان بهره‌مه‌که‌ی ده‌ست نه‌که‌وتبایه، یان سه‌رکه‌وتوو نه‌بووایه له‌ کاره‌که‌یدا، ئەوه‌کاته بو‌ی هه‌بوو بلی: خوا‌یه! تو پ‌یت لی گ‌رت‌م و پ‌نگای منت نه‌دا به‌ که‌یفی خو‌م وه‌لامی پرس‌یاره‌کان بده‌مه‌وه‌و، تاه‌یک‌ردنه‌وه‌کانی خو‌م به‌ نازادانه بکه‌م !

که ده‌فه‌رموئ : ﴿وَهُمْ فِيهَا لَا يَبْخُسُونَ﴾، (ب‌خس)، یانی: (ن‌قص)، یانی: (لا يُنْقَصُونَ)، واته: لی‌یان که‌م ناک‌رێته‌وه، (أَي: لا يُجَازُونَ عَلٰی كُفْرِهِمْ بِجَزَاءٍ سَلْبِ بَعْضِ النِّعَمِ عَنْهُمْ، بَلْ يُتْرَكُونَ وَشَأْنَهُمْ)، تو‌یژمه‌وه‌وان نا‌وایان مانا کرد‌وه، واته: له ژیا‌نی دنیا‌دا لی‌یان که‌م ناک‌رێته‌وه، به‌ هو‌ی ئەوه‌وه کوف‌ریان هه‌ل‌گ‌رت‌وه، هه‌ندێک له نعیمه‌ت و چاکه‌کانیان لی که‌م ناک‌رێته‌وه، به‌هو‌ی کوف‌ره‌که‌یانه‌وه، به‌لکو وازیان لی‌ده‌هێن‌ری، وه‌ک له سوورپه‌تی (النجم) دا خوا ﴿وَهُمْ فِيهَا لَا يَبْخُسُونَ﴾ ده‌فه‌رموئ :

﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾، واته: بو مرؤف نیه مه‌گه‌ر به ئەندازه‌ی

ئهوه که ههول دهداو کۆشش دهکات، کهواته: ههر کهسیک: کافر، یان مسولمان، چاک، یان خراب، کۆششیک بکات به ئەندازهی کۆششه‌که‌ی و رهنجدانه‌که‌ی خوێ، به‌ره‌می ده‌ستگیر ده‌بن، چ بۆ دنیا، چ بۆ دواپۆژ، چ به‌رێ پاست دا، چ به‌رێ جهوت دا، چونکه‌ گوتراوه: (البخس: نَقَصُ الْحَقِّ عَلَى طَرِيقِ الظُّلْمِ)، (بخس)، بریتیه‌ له‌ که‌م کردنه‌وه‌ی ماف به‌ شیوه‌ی سته‌مکارانه، که‌ دیاره‌ ئه‌وه‌ش له‌ خوای دادگهر ناوه‌شیته‌وه‌.

دوایی دمه‌رموی: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحِطَّ

مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَطُلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، ئا ئه‌وانه‌ له‌ دواپۆژدا ته‌نیا ناگریان هه‌یه، واته: ئه‌گه‌ر شوینیکیان هه‌بن، ئه‌گه‌ر به‌ره‌میکیان هه‌بن، بریتیه‌ له‌ ناگری دۆزه‌خ، بۆچی؟ چونکه‌ ئه‌وانه‌ هه‌موو هه‌ولێ خویان له‌سه‌ر دنیا چرکردۆته‌وه‌و، ته‌نیا ئامانجیان دنیا بووه‌و، ته‌نیا دنیایان بینیه‌و، ئنجا له‌ دنیا‌شدا ته‌واوی به‌ره‌می کرده‌وه‌کانی خویانیان پیدراوه، به‌ پێی ئه‌و یاسایانه‌ی که‌ خوا له‌ زبانی به‌شه‌ردا دایناون، ده‌ستیان گه‌شتۆته‌ ته‌واوی به‌ره‌می کرده‌وه‌کانی خویان، به‌لام دواپۆژیان نه‌بینیه‌وه‌و بۆ دواپۆژ کاریان نه‌کردوه‌و بپروایان پێ نه‌بووه، بۆیه‌ له‌ دواپۆژدا ناگری دۆزه‌خ چاوه‌ڕێیانه‌.

که‌ دمه‌رموی: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ﴾، (آی لیسَ لَهُمْ مِمَّا يُعْطَاهُ النَّاسُ إِلَّا النَّارُ)، له‌وه‌ی که‌ به‌ خه‌لك دهری، له‌ دواپۆژدا، ئه‌وان به‌س ناگریان پێ دهری، ناگری دۆزه‌خ، ﴿وَحِطَّ مَا صَنَعُوا فِيهَا﴾، ئنجا ئه‌وه به‌نسبه‌ت کرده‌وه‌ خراپه‌کانیانه‌وه‌ که‌ به‌ کارامه‌یی و لیزانی کردوویان، دهرنجام و به‌ره‌مه‌که‌یان، بریتیه‌ له‌ ناگری دۆزه‌خ، ئه‌دی کرده‌وه‌ باشه‌کانیان که‌ کردوویان، چیبیان لیدی؟ ﴿وَبَطُلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، ئه‌و کرده‌وه‌ باشانه‌شیان که‌ ئه‌نجامیان داون له‌ دنیا‌دا، ئه‌وانه‌شیان له‌ ده‌ست ده‌چی و هه‌لده‌وه‌شینه‌وه‌.

(حِطَّ) له‌ (حَبَطَ) وه‌ هاتوه‌، (حَبَطَ) یش: بریتیه‌ له‌وه‌ی ئازه‌لێک له‌وه‌رێکی زۆر بخوا دوایی سکی پێی بچی و باری ته‌ندروستی به‌هۆیه‌وه‌ تیکبچی،

که‌سیکیش که کرده‌وان دهکات، به‌لام هه‌وینی ئیخالصیان تیدا نیه، هه‌وینی به پئی شهرعی خوا بوون و خوا پئ مه‌به‌ست بوونیان تیدا نیه، کرده‌ومکانی په‌یومست ناکاته‌وه به په‌زامه‌ندی خوا به پاداشتی خواوه‌و، به دوارپۆژموه، وهک شیریک که هه‌وینی تی ناگری، هه‌لد‌مبزرگی و له جیاتی نه‌وهی ببیته ماست، ده‌ترشی و ده‌بئ فری بدری، نه‌ویش کرده‌ومکانی فری ده‌درین و به که‌لک نایه‌ن، چونکه هه‌وینی به پئی شهرع بوون و ئیخالصیان تیدا نیه، هه‌روهک (ابن عطاء الله‌ الاسکندری)، زۆرجار نه‌و قسه‌یه‌م هیناومه‌وه که ده‌لئ :

الأعمالُ أشباحُ أرواحها وجودُ سرِّ الإِخْلاصِ فيها

واته: کرده‌ومکان وهک که‌له‌شیک وان، رووحه‌کانیان بریتین له هه‌بوونی نه‌ینی ئیخالص.

هر کرده‌ومیه‌ک خوا پئ مه‌به‌ست بوونی تیدا بی، نه‌وه زیندوووه و رووحی هه‌یه، به‌لام هر کرده‌ومیه‌ک خوا پئ مه‌به‌ست بوونی تیدا نه‌بی، وهک که‌له‌شیکی بی رووح وایه.

که ده‌فه‌رموی: ﴿ وَبَطِلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾، نه‌و کرده‌وانه‌ی که دمیانکردن، پووج بوون، زایه بوون، (باطل: الشیء الَّذِي يَذْهَبُ ضَيَاعًا وَخُسْرَانًا)، (باطل)، هر کرده‌ومیه‌که، هر شتیکه که دمر‌واو زایه ده‌بی و بی دمر‌نجام و بی سه‌ره‌نجام ده‌بی.

نه‌مه وه‌لامی په‌سیاریکه که خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ وَحِطَّ مَا صَنَعُوا فِيهَا ﴾، جاری وشه‌ی (صَنَعُوا)، بریتیه له کرده‌ومیه‌ک به کارامه‌یی و لی‌زانیه و ورده‌کاری بگری، ئایا (صَنَع) و (عَمَل) و (فَعَل)، جیاوازیان جیه؟

۱ / (عَمَل) بریتیه له کرده‌ومیه‌ک که ئیراده و ویستیکی له پشته‌وه بی.

۲ / (فَعَل)، بریتیه له هر کرده‌ومیه‌ک به گشتی، با ئیراده و ویستیکی له پشته‌وه نه‌بی.

۳ / (صُنْع)، بریتیه له کردموویهک به وردەکاری و لێزانی و کارامهیی بکری.

ئنجاکه لهوئ دەفهرموئ: ﴿ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا ﴾، ئەو کردمووانه‌ی که زۆر به وردەکاری و به لێزانی و به کارامهیی کردوویان، لێیان هه‌ڵدەموه‌شینه‌وه.

رەنگه‌ یه‌کیک بێ: بۆچی خوا کردموه‌کانی لێ هه‌ڵدەموه‌شاندوونه‌وه؟! بۆیه به‌ پرستی: ﴿ وَبَطِلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾، وه‌لامی ئەو پرسیاره‌ دمه‌اته‌وه‌و ده‌فهرموئ: بۆیه هه‌ڵدەموه‌شێترانه‌وه، چونکه نیومرۆک بۆش و بێ ڕووح بوون، که‌له‌شیکێ بێ گیان بوون، بۆیه له‌ به‌ین چوون و خاونه‌کانیان هه‌یچیان لێ ده‌ستگیر نه‌بوون، ده‌ستیان له‌ بنی هه‌مبانه‌ی به‌تاله‌وه‌ دەرچوو.

ئنجاکه له‌ گۆتایی ئەم دوو نایه‌ته‌ موبارمه‌که‌دا، خوا ﷻ ئەم دوو راستیه‌ مه‌زنه‌ ده‌خاته‌ ڕوو:

یه‌که‌م: هه‌ر که‌سیک کار بۆ دنیا‌ش بکات به‌ره‌می کرده‌وه‌ دنیا‌یه‌کانی ده‌پاریزری، به‌ پێی یاسا‌کانی خوا، که‌ له‌ ژیا‌نی به‌شه‌ردا داینا‌ون، هه‌ر له‌به‌ر ئەوه‌ که‌ ئەو که‌سه‌ ئەه‌لی کوفره‌، یان ئەه‌لی شیرکه‌، یان ئەه‌لی نیفاقه‌، رهنجی دنیا‌یی به‌ زایه‌ ناچێ، به‌لکه‌و بۆ دنیا‌و له‌ چوارچێوه‌ی دنیا‌دا، به‌ ناکامی خۆی ده‌مگات، له‌ کردو کۆش و هه‌ڵدانی خۆی به‌هره‌مه‌ند ده‌بێ.

دووه‌م: به‌لام له‌ قیامه‌ت و دوا‌رۆژدا، ئەو جو‌ره‌ که‌سانه‌ رهنج به‌ خه‌سارن، بۆچی؟

چونکه مه‌به‌ستیان پێ خوا نه‌بووه‌و بۆ دوا‌رۆژ کاریان نه‌کردوه‌و بپروایان پێی نه‌بووه‌، که‌ به‌ دنیا‌یی ئەوه‌ش نه‌وپه‌ری دادگه‌ری و کارزانی و کاربه‌جیی خوای په‌رومردگاری تێدا ده‌رموشیته‌وه‌.

مه‌سه‌له‌ی چواره‌م: نایه‌تی ژماره‌ (۱۷) یه‌و ئەم نایه‌ته‌ موبارمه‌که‌ له‌ نیو ڕوونکه‌رموانی مانا‌و مه‌به‌سته‌کانی قورئاندا، مشت و مپرو کێشه‌ی زۆری له‌سه‌ر کراوه‌، خوا ده‌فهرموئ: ﴿ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بِنْتٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِّن

الْأَحْزَابِ فَأَلْتَارُ مَوْعِدُهُ، فَلَا تَكُ فِي مَرِيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ

أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۷﴾، سهرمتا دهبن بزنانین : که خوا ﷺ هر له سیاقی نهو نایه‌تانهدا که تییان دا باسی پیغه‌مبهری خاتهم موحه‌مهد ﷺ دهکاتو، باسی قورناتن دهکاتو، باسی هه‌ئوئستی هاوبه‌ش بو خوا دانه‌رمان و کافرمان دهکات، که نه‌یاری پیغه‌مبهر ﷺ بوونو، نکوولییان دهگرد له‌وهی که موحه‌مهد پیغه‌مبهری خوا بیو، نکوولییان دهگرد له‌وهی که قورناتن فهرمایشتی خوا بیو، بو پیغه‌مبهری خاتهم دابه‌زینرابی، له سیاقی نه‌وه‌دا، خوا ﷺ دینی به‌راوردیک دهکات له نیوان پیغه‌مبهری خاتهم ﷺ و نه‌یاره‌کانی دا بیو نه‌وهی که باسی نه‌یاره‌کانی بکات به روون و راشکاویی، به‌لام باسی پیغه‌مبهری خاتهم ﷺ دهکات، هه‌لبه‌ته نه‌ک به ناوه‌ینان، به‌ئکو باسی سیفته‌تکانی دهکاتو دمفرموی :

﴿۱﴾ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بِنْتٍ مِّن رَّبِّهِ، واته : نایا که‌سیک که له‌لایهن

په‌رومردگاریه‌وه له‌سهر به‌ئگه‌یه‌کی روون و ناشکرا بی.

﴿۲﴾ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ، شایه‌دیکشی له‌لایهن خواوه به دوادابی، واته :

نهو به‌ئگه روونه‌ی که نهو که‌سه له‌سهریه‌تی، که مه‌به‌ست پی پیغه‌مبهری خاتهمه ﷺ، یاخود هر که‌سیکی دیکه که له پی پیغه‌مبهری خاتهمه‌وه دمروات، نایا که‌سیک که له‌سهر به‌ئگه‌یه‌کی روون و ناشکرایه له په‌رومردگاریه‌وه، پاشان شایه‌دیکش، به‌ئگه‌یه‌کیش له‌لایهن په‌رومردگاریه‌وه، به دوا‌ی نهو به‌ئگه روون و ناشکرایه‌دا بی.

﴿۳﴾ وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً، ننجا له پیش نهو شایه‌دهشدا

(که قورنانه) کتیبی مووسا هه‌بوو، که هم پیشه‌وا بوو، هم مایه‌ی ره‌حمتو به‌زمی خوا بوو، واته : نایا موحه‌مهد ﷺ که پیغه‌مبهریکی خوایه :

یه‌که‌م : ﴿عَلَىٰ بِنْتٍ مِّن رَّبِّهِ﴾، له‌سهر به‌ئگه‌یه‌کی روون و ناشکرایه

له‌لایهن په‌رومردگاریه‌وه، که مه‌به‌ست پی پی نهو فیت‌ره‌ته‌یه که خوا هه‌موو

مروّفەكانى لەسەر خوئقانداون، بە تايبەت پېغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) كە خاومنى ساغترىن فېترەتو، چاكتىرىن مەعدەنى خوا پەرسىتى و خوا ناسى بوون، بۆيشەش فەرموويەتى: لەلايەن پەرومردگار يەو، چونكە ئەو فېترەتو خوارسكە، ئەو سروسىتى خواناسىيە، خوا پىي داو، بۆيشە دەفەرموئ : ﴿ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّهِ ﴾ .

دووم : ﴿ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ ﴾ ، شايدەيكتىش لە خواو بە دواى دا دى، ئەو شايدەدەش برىتە لەم قورئانە، چونكە قورئانىش شايدەي دەدا بۆ ئەو راستىيانەى كە لە فېترەتو خوارسك و سروسىتى مروّفدا دانراون، كەواتە: شايدەدەكەش برىتە لە قورئان كە لە خواو دى و شايدەي دەدات بۆ ئەو راستىيانەى كە لەو فېترەتو سروسىتى مروّفدا دانراون، كە برىتىن لە ناسىنى خوا ﴿﴾ ، بە گەورە گرتنى خوا، بە بەرزگرتنى خوا، بەندايشەتى بۆ خوا، تا كۆتايى ھەموو ئەو راستىيانەى ئيمان و عەقىدەى ئىسلامىي دەيانگرتتە خۇيان .

سىيەم : ﴿ وَمَنْ قَبْلَهُ كَتَبْنَا مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ﴾ ، لە پىش ئەم شايدەدەشدا (كە قورئانە) و، بە دواى بەلگەى فېترەتدا دى، لە پىش ئەمەشدا كىتەبەكەى مووسا بوو، ﴿ إِمَامًا وَرَحْمَةً ﴾ ، كە پىشەوا بوو، مايەى رەحمەتو بەزەمى خوا بوو، ﴿ إِمَامًا ﴾ ، پىشەوا بوو بۆ خەلكى سەردەمى خۇى، بۆ گەلى بەنى ئيسرائىل، گەلى مووسا، پىشەوايان بوو، پىشان دەكەوت: ھەلال چىيە؟ ھەرام چىيە؟ چاكە چىيە؟ خرابە چىيە؟ دۆست كىيە؟ دوزمەن كىيە؟ چى بكن؟ چۆن بكن؟ لەوبارەو پىشەوايان بوو، ﴿ وَرَحْمَةً ﴾ ، بۆ دنيا پىشەواو سەرمەشقىان بوو، بۆ دوارۇزىش مايەى رەحمەتو بەزەمى خواى پەرومردگار بوو بۇيان .

جا لىرە خوا ﴿﴾ ئەم بەراوردكردنە كە دىكات، بەرانبەرەكەى باس نەكردو، ئنجا ئايا بەرانبەرەكەى كىيە؟ ئەو بەپىي سىياق دەزانرى، واتە: ئايا كەسىك

که ناوایه، وهک کهسیک وایه که له گومرایی و سهرگردانی دایه؟ به ته‌نکید نه‌خیر، ننجانا یا بوجی خوا ﴿﴾ بهران بهر مگه‌ی باس نه‌کردوه؟ چونکه به عه‌قل و سه‌لیقه و سیاق دیاره، چونکه وهک زور جاری دیکه‌ش گوتوومانه: گرنگترین رووی په‌وانبیزی له ههر فهرموودمیه‌کدا بریتیه له کورتیی، واته: وشه‌کانی کهم و مانای زور بی، ننجانا ههر شتیک که به پی‌ی عه‌قل و سه‌لیقه و سیاق دیار، بی‌خوای په‌رومردگار له قورنانا باسی ناکات، لیرمش دا: ﴿﴾ أَفَمَنْ كَانَ

عَلَىٰ بِنْتٍ مِّن رَّبِّهِ ﴿﴾، دیاره مه‌به‌ست نه‌ومیه: که نایا کهسیک که ناوایه، وهک کهسیک وایه که پیچه‌وانه‌ی نه‌ومیه؟ کهسیک که له‌لایهن په‌رومردگاریه‌وه له‌سهر به‌لگه‌یه‌کی روون و ناشکرا بی‌و، شایه‌دیکیش به‌دوای نه‌و به‌لگه‌یه‌دا بی‌که قورنانه، که‌واته: پیچه‌وانه‌ی نه‌وه کییه! پیچه‌وانه‌ی نه‌وه کهسیکه که به نسبت په‌رومردگاریه‌وه له‌سهر به‌لگه‌یه، په‌رومردگاری نانس، پاشان نیمانیسی به‌و شایه‌ده نیه که شایه‌دو به‌لگه‌یه له‌سهر راستی نه‌وه‌ی که له‌و فیترمت و سروشته‌ی دا هه‌یه، که‌واته: کهسیکه له گومرایی و سهرگردانی دایه، ههم له رووی ناخی خو‌یه‌وه، په‌ی به‌هق نابات، ههم له دهرمووی خو‌شی دا، واته: نه‌هه‌لی نه‌قله، نه‌هه‌لی عه‌قله، نه‌هه‌لی فیترمتیکی راست و دروست و سروشتیکی ساغه، نه‌هه‌لی شه‌ریعه‌تیکیش که له دهرمووی خو‌ی، له وه‌حی خوای زانا و توانادا به‌رجه‌سته‌یه.

نهمه‌ش نه‌و مانایه‌یه که له نی‌و ههموو تمفسیره‌کاندا که‌وتوته به‌ر دل‌م، به‌لام مه‌رج نیه به‌و شیومی‌یه که من هینام، له تمفسیره‌کاندا به‌و وشه‌و ته‌عبیرانه بی، به‌لام نی‌ومروکی ناوایه.

هه‌لبه‌ته هه‌ندیکی دیکه: ﴿﴾ أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بِنْتٍ مِّن رَّبِّهِ ﴿﴾، ﴿﴾ بِنْتٍ یَّان به‌قورنانا مانا کردوه، ﴿﴾ وَیَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ ﴿﴾ یان، به‌فیترمت و عه‌قلی سه‌لیم لی‌کدا و ته‌وه.

به‌لام من پی‌م وایه: ﴿﴾ بِنْتٍ ﴿﴾، نه‌و فیترمته ساغو پاکه‌یه که پیغه‌مبه‌ری خاتمه‌م موحه‌مه‌د ﷺ له‌سهری بو‌وو، ههر کهسیکیش که شوینی نه‌و بکه‌وی،

خاومنى سىروشتىكى پاك و چاك دىمىن، سىروشتەكەي لە خشپو خال و لەو شتانەي گە پىچەوانەي عەقلى سەلىم و پىچەوانەي مەعدەن و سىروشتى ساغ پاكىن، دوور دىمىن. ﴿وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾، شايدىكى لەووە، (واتە: لە پەروەردگارە) بە دواي دا دى، ئەو شايدەمش گە بە دواي فەتەرەتا دى، ديارە گە قورنانه.

بەلام هەندىكىان : ﴿وَيَتْلُوهُ﴾ يان بە (يَتَّبِعُ) بە (بە دواي دا دى) لىكنە داومتەو، چونكە (تَلَا)، يانى: (تَبِعَ)، مانايەكى دىكەشى هەيە، واتە: (قَرَأَ)، (يَتْلُوهُ)، ئەوان گوتووينا: (يَقْرُؤُهُ)، سەرنجام گوتووينا: ﴿وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾، وە شايدىك لە خواو دەيخوينتەو، يانى: ئەو بەلگەيە، ئەدى بۇچى راناوگەي (مُذَكَّرٌ)؟! گوتووينا ئەو كاتە ماناي (بَيَانِ) لى دەگىرى، (وَيَتْلُوهُ الْبَيَانَ شَاهِدٌ مِّنْهُ)، ئنجا شايدىك لە خواو، گوتووينا: مەبەست پىي جىرلەو، هەندىك لە شىعەكان گوتووينا: مەبەست پىي (علي) يە، خوا لىي رازى بى، گە لە راستى دا ئەو قسانە هىچ بەلگەيان لەسەر نىە.

ئنجا (يَتْلُوهُ)، بە ماناي (يَتَّبِعُهُ)، بەدواي دەكەوى، دى، نەك بە ماناي (يَقْرُؤُهُ)، دەيخوينتەو، گە دەفەرموى : ﴿وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾، (وَمِنْ قَبْلِهِ)، واتە: (مِنْ قَبْلِ الْقُرْآنِ)، يانى: لە پىش ئەویشدا كىتەبەكەي موسا هەبوو، گە تەوراتە، تەوراتىش هەر بەلگەيە لەسەر ئەو: گە قورنانه راستە بۇ پىغەمبەرى خاتەم هاتو ﷺ، وەك چۇن خوا تەوراتى بۇ موسا ناردو، ئىنجىلى بۇ عىسا ناردو، (صُحُفٌ) بۇ ئىبراهيم ناردو، زىبورى بۇ داوود ناردو، كىتەبەكانى دىكەي بۇ باقى پىغەمبەران ناردون، موخەمەد ﷺ پىش هەر بە هەمان شىو كىتەبى لە خواو بۇ هاتو.

گە دەفەرموى : ﴿أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾، وەك دەبينىن: سەرمەتا خوا بە تاك (فرد) دەپهينى : ﴿أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ يَنْبَعٍ مِّن رَّيِّهِ﴾، بەلام دوايى خواي شارمزا بە

كۆ (جمع) باسى دەكات، ھۆيەكەشى ئەومبە كە وشەى (مَنْ)، (صَالِحٌ لِّلْمُفْرَدِ
وَالْجَمْعِ)، (مَنْ) بۇ تاكىش و بۇ كۆش دەبى، بۆيە كە دەفەرموى : ﴿ أَفَمَن كَانَ
عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِّن رَّبِّهِ ﴾، يانى: ئايا كەسانىك ئاوابن، ەك كەسانىك وان، كە لە
گومرايى دابن.

كە دەفەرموى : ﴿ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ﴾، ماناى كۆى لىگرتو، پىشى ماناى
تاكى لى گرتبوو، وشەى (مَنْ) یش بۇ ھەردووكيان دەبى، دەفەرموى: ئا ئەوانە،
واتە: ھەم موھەمەد ﷺ پىغەمبەرى خاتەم، ھەم ئەوانەى ەك ئەو دەكەن و
بە پىى وى دا دەپۇن، ئنجا دەبن بە كۆ، ئا ئەوانە بپرواى پى دىنن، ﴿ أُولَٰئِكَ
يُؤْمِنُونَ بِهِ ﴾، يانى: بپروا بە قورئان دىنن، بپروا بەو فەرمایشتەى خواى
پەرومردگار دىنن، كە شاھەدە بۇ سروشتى ساغ، شاھەدە بۇ ئەو حەقىقەتانەى كە
لە سروشتى ساغى مروفەكاندا ھەن.

كە لە پىشیشیەو ەكتىبەكانى دىكەى خوا بوون، بە تايبەتى تەورپاتى موسا
ﷺ كە ھەم پىشەوا بوو بۇ خەلكەكەو پى پىشانداونو، ھەم ماىەى رەھمەت و
بەزمىى خوا بوو بۇيان.

﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ، مِنَ الْأَحْزَابِ فَالْتَأَرُ مَوْعِدُهُ ﴾، ھەر كەسىكىش كوفەر بكات
بە قورئان لە حىزبەكان لەو پىپرو تاقمانەى لە دزى قورئان كۆدەبنەو، ﴿ فَالْتَأَرُ
مَوْعِدُهُ ﴾، ژوانگەى ئاگرە، (مَوْعِد)، (ظَرْفًا)، بۇ تىدا جىبەجىن كەردنى
بەئىنىك، يانى: بەئىنگە، ئنجا ھەم بە ناوى شوپن دى، ھەم بە ناوى كات دى،
واتە: ئەو بەئىنگەيەى كە چاومرپىيان دەكات، برىتىە لە ئاگر، ئاگرى دۆزەخ
چاومرپى ئەوانە، واتە: ئەو سەرەنجامەى كە چاومرپى ئەوان دەكات، دەلى: (أُطْلِقُ
هٰنَا عَلَى الْمَصِيرِ السَّائِرِ إِلَيْهِ)، ئەو سەرەنجامەى كە بۇى دەپۇن، برىتىە لە ئاگر،
خوا پەنامان بەدا.

وشەى : ﴿ الْأَحْزَابِ ﴾، لە قورئان دا بەكارهاتوہ بۇ ئەو پېرو دەستەو تاقمانەى كە لە دژى پېغەمبەران كۆ دەبنەوہ، بۇ وینە لە سوورەتى (ص) دا دەفەرموئى: ﴿ كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْنَادِ ﴿۱۲﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿۱۳﴾ ﴾، (دیارە باسى كافرەكانى سەردەمى پېغەمبەرى خاتەم ﷺ دەكات)، دەفەرموئى: لە پېش وانیشدا گەلى نووحو، گەلى عادو، فیرعەونى خاومن قەلای بەرز بەرز، (ياخود فیرعەونى كە خاومن سینگو گولمىخ بوو و خەلكى چوار مىخە دەكىشا)، (ئەوانەش بېپروا بوون)و، گەلى ئەموودو، گەلى لوطو، خاومنانى باخو درەختە چرو پەرەكە (ئەوانەش هەموو بېپروا بوون)، ئا ئەوانە ئەو حیزبو تاقم دەستانەن كە لە دژى پېغەمبەران كۆبوونەتەوہ، وەك خاومنى (مُخْتَارِ الصَّحَّاحِ) ^(۱) دەلى : (الْأَحْزَابُ: الطوائفُ الَّتِي تَجْتَمِعُ عَلَى مُحَارَبَةِ الْأَنْبِيَاءِ)، (أحزاب)، بریتىن لەو پېرو تاقمانەى كە بۇ دزايەتتى پېغەمبەران كۆدەبنەوہ.

لە كۆتايى دا دەفەرموئى: ﴿ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۷﴾ ﴾، واتە: لە بارەى قورئانەوہ لە دوو دئىى دا مەبە، بە دئىيى راستە لە پەروردگار تەومى، بەلام زۆربەى خەلكى بپروا ناهینن. دەشگونجى پاناوى (مِنْهُ)، بگەرپتەوہ بۇ (موعد)، واتە: لە دیدارو ژوانگەى خوادا دوو دل مەبە چونكە بە مسۆگەرىى لەلایەن پەروردگار تەوہ دئو چەسپاوو راستە، بەلام زۆربەى خەلكى هەر نایانەوئى بپروا پېبینن، يانى: زۆربەى خەلكى حەز لە بپروا هینان بە قورئان، يان رۆزى دوايى ناكەن، ئەگەر نا پەکیان لەسەر بەلگە نەكەوتەوہ.

لە كۆتايى ئەم دەرسەدا ماوتەوہ بلیم: كە خوا دەفەرموئى : ﴿ أَمَّنْ كَانَ عَلَىٰ بِنْتٍ مِّن رَّبِّهِ ﴾، ئایا كەسێك كە لەلایەن پەروردگار تەوہ لەسەر بەلگەپەكى

پوون و ناشکرا بووه، وهک کهسئک وایه که سهرگهردانه؟! لیرهدا وشعی ﴿بِنَّةٍ﴾، وهک گوتمان، مهبهست پیئی ئهو فیترمت و سروشتهیه که خوا وای دروستکردوه: خاومنی خوئی که خوای پهرومردگاره، بیناسی و بیپهرستی و، بههوی پهیوهندی لهگهل خواوه، ئوخزنی بوئی.

ههندیکیش گوتووایه : ﴿بِنَّةٍ﴾، مهبهست پیئی قورئانه.

بهلام نیمه مانای پهکه‌ممان هه‌لبژارد.

شایانی باسیشه زانایانی نیسلام ده‌لین: شهش جووره به‌لگه ﴿بِنَّةٍ﴾، ههن، هه‌لته‌ته ئهو کاته وایانگوتوه، بهلام رمنگه نیستا بگونجی پۆلین بکرین بو زیاتریش، ده‌لین: (البینة: هي البرهان في العقليات، والنص في النقلات، والخارقة في النبوات والغيبات، والتجربة في الحسيات، والشهادة في القضائيات، والاستقراء في الكلّيات).

به‌لگه‌یان پۆلین کردوه بو شهش جور :

یه‌که‌م : له رووی عه‌قلیه‌وه دهبی به‌لگه‌ت هه‌بی، (بو نموونه : $(2 + 2 = 4)$)، ئهو

مه‌سه‌له‌یه، ههر لیی وردبه‌وه، عه‌قل تۆ ده‌گه‌یه‌نیته ئهو نه‌جامه).

دووم : نه‌گهر شتیکی نه‌قلییت هینا، دهبی دهق بیینی، (که گوتت خوا وای

فه‌رموو، پیغه‌مبهر ﷺ وای فه‌رموو، لیت دهبی سیری: کام نایه‌ت؟ له کام سوورمت؟ کام فه‌رمايشتی پیغه‌مبهر ﷺ؟ سه‌نه‌ده‌که‌ی چۆنه؟).

سییه‌م : ئنجا که باسی په‌نه‌هان و پیغه‌مبهرایه‌تییت کرد دهبی موعجیزه بیینی،

(دهبی موعجیزه هه‌بی له‌سه‌ر نه‌وه که ئهو که‌سه‌ی داوای پیغه‌مبهرایه‌تی

دهکات، راست دهکات).

چوارهم : شتیکی که به‌ره‌سه‌ت بی، دهبی به‌تافی کردنه‌وه، سه‌له‌میتری، (بو

وینه: تۆ ده‌لیی: ئاو له پله‌ی سه‌د (۱۰۰) ده‌کوئی، فه‌رموو نه‌زموونی بکه،

یاخود له پله‌ی چواری ژیر سفر (- ۴ %) ده‌یبه‌ستی، فه‌رموو نه‌زموونی بکه،

دهبی به‌تافی کردنه‌وه دیار بی).

پىنجەم : لە بواری كىشمە كىش و دادگايى دا، دەبى شايەدىي ھەبى.

شەشەم : لە شتە گشتىيەكاندا، دەبى (استقراء)، واتە: تىومپرامانى چەند

حالتەتىكى جوژنى بۇ دەرھىنانى بنچىنەيەكى گشتى، ھەبى.

زانايان ئاوا بەو شىومىيە بەلگەكانيان پۆلىن كىردوون، كە وەك گوتەم ئىستا
دوای ئەومى تەكنۆلۇجيا زۆر بەرمو پىشەو ھەو، لەوانەيە بگونجى كە جوړە
بەلگەى دىكەش بىنن، كاتى خوۋى كەى زانىويانە كە دەنگو وىنە تۆمار دەكرى؟ كەى
زانىويانە كە فەحصى (dna) ى ھەيە؟ كەى زانىويانە كە پەنجەمۆر ھەيە؟ يانى:
ئىستا لە ئەنجامى بەرمو پىشچوونى زانستدا، بە تەنكىد بەلگەكان زۆر زياتر بوون
بۇ ئىسپات و سەلماندى راستىيەكان و، بۇ جوړاو جوړتر بوونى بەلگەكان.

مەسەلەى پىنجەم : كە دەفەرموى : ﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۗ

أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا
عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۗ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ
فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِن أَوْلِيَاءَ يُضْعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ
مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ
الْآخِسِرُونَ ﴿٢٢﴾ ۞، خوا ۞ لهو پىنج ئايەتە موبارمكەدا، پىناسەى ھاوبەش

بۇ خوا دانەران دەمكات، بە نۆ لە ھەلۆنىست و سىفەت و رەفتارە خراپەكانيان،
پاشان نۆ جوړە سزاشيان بۇ بىرپار دەمات، نىمە بىرگە بىرگە بە شىكردنهومو
روونكردنهومى ئەم پىنج ئايەتەدا دەچىنە خوا، وە لە جواردە بىرگەدا
دەيانخەينە روو:

شیکردنه‌وهی نهم نایه‌تکانی (۱۸ - ۲۲) له چوارده برگان دا

برگه‌ی یه‌کهم : ﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ ﴾، کئی سته‌مکارتره له که‌سیک که درۆ له‌سه‌ر خوا ده‌کات، ده‌لئى : (الإفْتِرَاءُ: هو الكَذِبُ عَمْدًا مُتَقَصِّدًا)، (إفْتِرَاء) بریتیه له‌وه که که‌سیک درۆ بکات، و، بشزانى درۆ ده‌کات به نانقه‌ست، جارى وایه که‌سیک درۆ ده‌کات، به‌لام له شتی‌کدا به‌هه‌له‌دا چوو، به‌لام (إفْتِرَاء) نه‌ومیه که درۆ بکات و بشزانى که درۆ ده‌کات، واته: به نانقه‌ست درۆیه‌که بکات، به کوردیی ده‌لئین: (درۆ هه‌له‌به‌ستن)، درۆی بۆ هه‌له‌به‌ست.

ئنجا لی‌رده‌دا خوا ده‌فه‌رموی: کئی سته‌مکارتره له که‌سیک که درۆ له‌سه‌ر خوا هه‌له‌به‌ستن، ئه‌مه دوو سیف‌هت :

۱- کئی سته‌مکارتره، له که‌سیک.

۲- که درۆ له‌سه‌ر خوا هه‌له‌به‌ستن،

که‌واته: خوا پیناسه‌ی کردوون به: سته‌مکارترین، پیناسه‌شی کردوون به: درۆ هه‌له‌به‌ستن.

برگه‌ی دووهم : ﴿ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۖ ﴾، واته: ئا نه‌وانه‌ی که ئاوا

سته‌مکارانه درۆ له‌سه‌ر خوا هه‌له‌به‌ستن، که مه‌به‌ست له درۆ له‌سه‌ر خوا هه‌له‌به‌ستن، نه‌ومیه که هاوبه‌شی بۆ داده‌نئین، ده‌لئین: خوا هاوبه‌شی هه‌ن، که

نه‌وه درۆ هه‌له‌به‌ستنه له‌سه‌ر خوا، خوا ﴿ ۱ ﴾ ده‌فه‌رموی: ﴿ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ

عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۖ ﴾، ئا نه‌وانه راده‌نوینرئین له‌سه‌ر په‌رومردگاریان، ده‌لئى: {العَرْضُ:

الظُّهُورُ، عَرْضُهُ: أَظْهَرُهُ، وَإِذَا عُدِّي بِحَرْفِ (عَلَى) أَفَادَ مَعْنَى الْإِحْضَارِ بِالْإِرَادَةِ}،

(عَرْضُ)، یانى: ئاشکرا کردن، ئاشکرا بوون و دهرکه‌وتن، ده‌گوترئى: (عَرْضُهُ)، واته:

ئاشکرای کرد، راینواند، پيشانیدا، ئنجا نه‌گه‌ر وشه‌ی (عَرْضُ)، به پیتی (عَلَى)

تەعەددا بکات بۆ (مفعول)، ئەو کاتە مانای نامادەکردن دەگەیهێنێ بە
 ویستنهوه، (مَعْرُض) پێشانگا، بۆیە وای پێی دەگوتری، چونکە ئەو شوێنەیه
 که خەلک نامادەى دەبین و شتی لێ رادەنوینرێ بۆ خەلک، که تەماشای
 بکەن، ئنجا خوا ﷻ دەفەرموی: ئا ئەوانەى بەم شیوەیەن: درۆ لەسەر خوا
 هەڵدەبەستن، ئەو ستمکارانە لە رۆژی دوایدا، لەسەر پەرورەدگاریان
 رادەنوینرێن و دەهینرێنە پیشی.

ئەو هوش سزای یەگەمیان.

برگەى سێیەم: ﴿ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ ﴾،

شایەدەکان دەڵێن: ئا ئەوانە بوون که درۆیان لەسەر خوا دەکرد، کەواتە: که
 شایەدەکان دەهینرێن، شایەدەکان کێن؟ فریشتەکانن بە پلەى یەگەم،
 پێغەمبەرانی (عليهم الصلاة والسلام) و، هەر کەسێکی دی که شایستەى
 ئەو مەبەستەى شایەدیی بە هەق بەدات لە رۆژی دوایدا، بەسەر ئەو هاوێش بۆ خوا
 دانەران و ئەو کەسانەوه که درۆ لەسەر خوا هەڵدەبەستن، شایەدەکان دەڵێن: ئا
 ئەوانە بوون که درۆیان لەسەر پەرورەدگاریان هەڵدەبەست، واتە: درۆیەکیان
 دەکرد، هەڵیان بەستبوو، که گوايە: خوا هاوێشی هەن. (أَشْهَادُ جَمْعُ شَهِيدٍ
 بِمَعْنَى حَاضِرٍ، أَوْ جَمْعُ شَهِيدٍ بِالْمُخْبِرِ بِمَا عَلَيْهِمْ مِنَ الْحَقِّ وَهُوَ الْمَلَائِكَةُ)،
 (أَشْهَادُ) یان گۆی (شاهد) ه، واتە: نامادەبوو، یان گۆی (شَهِيد) ه، بە مانای
 هەوالدەر، واتە: کەسێک که شایەدیی دەدات، واتە: ئەوانەى که نامادە بوون لەو
 مەیدان و لەو گۆرەپانەدا، ئەوانە رادەنوینرێن، لەسەر پەرورەدگاریان، یاخود
 ئەوانەى که هەوال دەدەن و شایەدیی دەدەن که مەبەست پێی فریشتەکانن بە
 پلەى یەگەم، ئنجا دەڵێن: ﴿ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ ﴾، ئا ئەوانە
 بوون که درۆیان لەسەر پەرورەدگاریان دەکرد.

ئەو هوش سیفەتی خرابی سێیەمیان، درۆ لەسەر خوا کردنە کەشیان ئەوه
 بووه، که گوتوو یانە: خوا هاوێشی هەن، ئەوان، تەکا کارانیکن، تەکامان بۆ
 دەکەن لەلای خوا.

هه‌لبه‌ته شایه‌دیی له سهردانی شایه‌ده‌مکانییش، سزادانی دووهمی خوای دادگهره بۆیان که لهو رۆژه هه‌ستیارو قهرمبالغه‌دا، ئاوا ناویان دهرزپنری!
برگهی چواره‌م : ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾، وشهی ﴿أَلَا﴾ نامرزی ناگادار کردنه‌وهو وریاکردنه‌وهیه، خوا ده‌فهرموئ: ئه‌ها! نه‌فرینی خوا له‌سه‌ر سته‌مکاران بی، لیره‌دا باسی سزای سییه‌م ده‌کات، که به‌سه‌ریان دا ده‌چه‌سپی، که بریتیه له نه‌فرین لیکرانیان و، باسی سیفته‌تی خرابی جواره‌میشیان ده‌کات که نه‌وانه سته‌مکارن و، له سته‌مکاریدا رۆچوون، هی پیشی فهرمووی : کئ له‌وانه سته‌مکارتره؟ به‌لام لیره‌دا ده‌فهرموئ : له سته‌مکاریدا رۆچوون، یانی: پیناسهی ته‌واوی سته‌مکارییان به‌سه‌ردا چه‌سپیوه، نه‌وانه نه‌فرینی خویان لیبی.

نه‌فرین (اللعة)، ده‌ئ: (اللَعْنُ: الطَّرْدُ وَالْإِبْعَادُ عَلَى سَبِيلِ التَّحْقِيقِ)، (لَعْن) بریتیه له دورخستنه‌وهو دهرکردن، به شیوه‌ی بیریزی و سووکایه‌تی بیکردن و زه‌بوون کردن.

برگهی پینجه‌م : ﴿الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ﴾، نه‌وانه‌ی که خۆیان لادمه‌ن و، خه‌لکیش لادمه‌ن له رپی خوادا، نه‌مه‌ش سیفته‌تی خرابی پینجه‌میانه، ده‌ئ: (صَدَّ) به مانای (انْصَرَفَ) و به مانای (صَرَفَ) ش، دئ، یانی: به مانای (امْتَنَعَ) و (مَنَعَ) دئ، (صَدَّ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ)، واته: خۆی له رپی خوا لایداو ناماده نه‌بوو، رپی خوا بگریته به‌ر، یاخود غه‌یری خۆی له رپی خوا لاداو له رپی خوای په‌رومردگاری دوور خسته‌وه، دیاره نه‌وانه‌ش هه‌ردوو سیفته‌ته‌که‌یان تیدا هه‌ن.

برگهی شه‌شم : ﴿وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾، واته: ده‌میانه‌وی که رپبازی خوا لارو خوارو خیج و بی‌زراو بخه‌نه به‌رچاو، نه‌مه‌ش سیفته‌تی خرابی شه‌شه‌میانه.
 (يَبْغُونَهَا) ده‌ئ: (بَغَى: ضَالَّتْهُ يَبْغِيهَا بَغَاءً: طَلَبَهَا، وَيَغَى لَهُ وَأَبْغَاهُ الشَّيْءَ: طَلَبَهُ لَهُ)^(۱) (بغى ضالته) واته: که‌سێک شتیکی لی ون بووبی و

به دوایدا بگه‌رئ بؤ نه‌وهی بیدؤزیته‌وه، (وَيَغَىٰ لَهُ وَأَبْغَاهُ الشَّيْءَ)، واته: نه‌و شته‌ی بؤ داوا کرد، که لیره‌دا ده‌فرموی: ﴿وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا﴾، یانی: لاری (عِوَج)، بؤ نایینو به‌رنامه‌ی راستو دروستی خوا، داوا ده‌کهن.

وشه‌ی: (عِوَج)، وه‌ک پئش‌تریش باسمان‌کردوه: به مانای لاری دئ له شتی مه‌عنه‌ویی دا، وه‌ک (عِوَج) لاری و خواری ده‌گه‌پهنئ له شتی به‌ره‌ه‌ستو ماددی دا، یانی: (يَطْلُبُونَ الْعِوَجَ وَالْإِنْجِرَافَ لِدِينِكُمْ) واته: ده‌یانه‌وی نیه‌ته‌گه‌تان نارئک و لارو خوار بخه‌نه به‌رچاو. (يَبْغُونَ أَنْ تَصِيرَ سَبِيلُ اللَّهِ عِوَجًا فَعَلِمَ أَنَّهَا مُسْتَقِيمَةٌ، لِأَنَّهُمْ يَرِيدُونَ أَنْ يَتَّبِعَ النَّبِيَّ دِينَهُمْ).

واته: ده‌یانه‌وی نایینو به‌رنامه‌ی خوا لارو خوارو خییج بکهن، که‌واته: نایینه‌که له خودی خؤیدا رئک و راسته، به‌لام نه‌وان ده‌یانه‌وی لارو خواری بکهن، له‌به‌رچاوی خه‌لک.

نه‌ویش به‌وه که پئغه‌مبه‌ر ﷺ به دوا‌ی رٲبازه لاره‌که‌ی نه‌وان بکه‌وی، له نه‌نجامی نه‌وه‌دا، نه‌و رٲبازو نایینو په‌یامه‌ی که پئغه‌مبه‌ر ﷺ هئنا‌ویه‌تی که له خودی خؤیدا راستو دروسته، لارو خوار ده‌که‌ویته به‌رچاو.

هه‌لٲه‌ته نه‌مه نه‌وه ده‌رده‌خات که دوزمنانی ئیسلامو، ناحه‌زانی قورئان و ئیسلام، هه‌میشه ده‌یانه‌وی، نایینو په‌یامی خوا‌ی په‌روم‌ردگار، روه‌ه رسته‌قینه‌که‌ی خؤی که رئک و راسته و هاوسه‌نگه، له‌گه‌ل عه‌قلئ سه‌لیم، له‌گه‌ل فیط‌رمتی ساغدا ده‌گونجئ، ده‌یانه‌وی نه‌و حاله‌ته سه‌روشتی و ناساییه‌ی نه‌هئلن‌و، به شی‌وه‌یه‌ک پئشانی بدن که له پئش چاوی خه‌لک ببیزری، وه‌ک ئیستا له‌م رٲزگارهدا، که دوزمنانی ئیسلام له په‌نای هئرش کرده سه‌ر که‌سانی توند‌روه‌و لاد‌روه‌و تی‌په‌رٲنه‌ر له ئیسلام و له قورئان و له سوننمت، که هه‌ل‌سوک‌ه‌وت و کردارم‌کانیان هه‌مووی پئچه‌وانه‌ی روه‌وحی شه‌ریعه‌تو، پئچه‌وانه‌ی ده‌قه‌کانی قورئان و سوننه‌ته، له په‌نای نه‌وانداو، به بیان‌وه‌ی سه‌رو گوئیلاک کوتانی نه‌وان، دئین نایینو شه‌ریعه‌تی خوا‌ی په‌روم‌ردگار به‌وه تۆمه‌تبار ده‌کهن، که له‌گه‌ل ترساندن و تۆفان‌دن و زه‌م‌روه‌و زه‌نگو خوئین رشتنی به‌ناهق دایه.

برگهی جهوتهم : ﴿ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴾، نهوه دیاره سیفته‌تی خرابی جهوته‌میانه، واته: نهوانه به دواروژیش بیبروان، واته: بروایان به روژی دواپی نیه.

برگهی هه‌شتم : ﴿ أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ ﴾، نه‌مه‌ش سزای چوارهمی خوای بالآ دهسته بویان، یاخود شیوهی مامه‌له‌کردنی دادگه‌رانهی خوییه له‌گه‌لیاندا، دمفهرموی: نا نهوانه له زهویدا دهسته‌وسانکه‌ر نه‌بوون، واته: نه‌یاندمتوانی له دهسته‌لاتی خوا دهر‌باز بن و قوتاربن، کاتیک که خوا بیهوی سزایان بدات، (المُعْجِزُ: مَنْ يُضِلُّ مِمَّنْ يَرُومُ إِضْرَارَهُ)، (مُعْجِزٌ) که‌سیکه که بتوانی له دهستی نهو که‌سه را بکات، که بیهوی زیانی پیبگه‌یه‌نی و سزای بدات و بیگری، ننجا که بتوانی را بکات، مانای وایه به‌رانبه‌ره‌که‌ی خوی دهسته‌وستان کردوه.

برگهی نویهم : ﴿ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ﴾، نه‌مه سزای پیبجه‌میانه دمفهرموی: له خوار خواوه، (جگه له خوا) هیچ سه‌ره‌به‌رشتیار و هیچ دؤست و نیزیک و خهمخوریان نه‌بوون، که دمفهرموی: ﴿ مِّنْ دُونِ اللَّهِ ﴾، واته: جگه له خوا، که دمفهرموی: ﴿ مِّنْ أَوْلِيَاءَ ﴾، نهو ﴿ مِّنْ ﴾، که چووته سه‌ر ﴿ أَوْلِيَاءَ ﴾، بو جه‌خت‌کردنه‌وه زیاد کراوه، یانی: هیچ جوړه دؤست و مشوورخوړیکیان دست ناکه‌وی، (أَيِّ مَا كَانَ لَهُمْ فَرْدٌ مِّنْ أَفْرَادِ جِنْسِ الْأَوْلِيَاءِ) واته: هیچ تاکیک له تاکه‌کان دؤست و پشتیوان و مشوورخوړیان نیه، جگه له خوا، ننجا خواشیان له خویشان تووره کردوه، بویه خوا سه‌ره‌رشتیایان ناکاتو، مشووریان لی ناخواتو به به‌زه‌می نابی له‌گه‌لیان.

برگهی ده‌یهم : ﴿ يَضَعُفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ﴾، نا نهوانه سزایان بو دووقات ده‌گریته‌وه، نه‌مه سزای شه‌شه‌مه، سزاو نازاریان بو دووقات ده‌گریته‌وه، ده‌لی: (الضَّعْفُ: أَنْ يَضْمَ إِلَى الشَّيْءِ مِثْلَهُ)، (ضَعْفٌ) بریتیه له‌وه که شتیک

وینە‌ی خو‌ی بدریتە پال، وینە‌ی خو‌ی رەگەل بخری، واتە: دوو قات بکریتە‌وه.

برگە‌ی یازدە‌یەم : ﴿ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ ﴾، ئەوانە نە‌یاندمتوانی

ببستن، ئەمە سیفەتی هەشتمی خرابیانە، ﴿ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ ﴾، دوو واتای هەن :

أ / واتە: نە‌یاندمتوانی گو‌یی بۆ بگرن، هیندە رقیان لەو قورنانه بوو، هیندە لئی بیزار بوون.

ب / یاخود مەبەست ئەومیە کە نە‌یاندمتوانی بە گو‌یی دل ببیستن و مریبگرن و، ئەو هەقە بناسن.

برگە‌ی دوازدە‌یەم : ﴿ وَمَا كَانُوا يَبْصُرُونَ ﴾، ئەمەش سیفەتی نو‌یەمی

خرابیانە، واتە: هەروەها نە‌شیاندمبینی، بینینیك کە هەق ببینن، نەك بینینیکی بە چاو، کە مرو‌فو ئازەل تئیدا بەکسانن، دەلی: (أَيِ الْإِبْصَارِ الْمُوَصِّلِ إِلَى الْوَحْدَانِيَّةِ) بینینیکی گە‌یەنەر بە تاکیتی، تەنیا پەرستراوتیی خوا ﷻ، ئەمە وەك ئەو دوو نایه‌تە‌ی سوورمتی (الجاثية)‌یە،

کە دەفەرموی: ﴿ وَيَلْ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يَصِرُّ

مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٨﴾ ، واتە: سزای سەخت بۆ هەر زۆر درۆکەریکی گونا‌ه‌بار، کە نایه‌تە‌کانی خوا دەبستن بەسەریدا دەخوینرینه‌وه، دوا‌ی خۆ بەز‌لگرنە لەسەر خۆ بەز‌لگری خو‌ی بەر‌ده‌وام دەبی، وەك هەر نە‌یبستن، موژدە‌ی پی بده بە نازاریکی بە ئیش.

ئەج‌ا کە دەفەرموی: ﴿ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يَبْصُرُونَ ﴾

هەلبە‌تە کە پ‌ناوی عاقلانی بۆ بت و صەنەمە‌کانیان و پەرستراو‌ه‌کانیان، بە‌کاره‌یناوه، مەبەست ئەومیە کە بە پی عەقل و وەهمی بت پەرستە‌کان،

که بتو صهنه‌مه‌کانی خویان به خاومن عه‌قل و هه‌ست دهرانی، خوی
په‌رومردگار به پیی و همی نه‌وان، به‌پیی عه‌قلی پووچی نه‌وان نه‌و ته‌عبیره
به‌کاره‌یناوه.

ده‌شگونجی مه‌به‌ست له‌و په‌ستراوانه، بتو صهنه‌مو شته بی گیانه‌کان نه‌بن،
به‌ئکو مه‌به‌ست پینان طاغووت و فیرعه‌ونه‌کان بی، نه‌وانه که ته‌قدیس
ده‌کرین و له جیاتی خوا ده‌په‌رسترین، چ له به‌رگی دیندا، چ له به‌رگی
سیاسه‌تدا، له هر به‌رگیك دابی، که‌واته: مهرج نیه په‌رستراومگان ته‌نیا
دارو به‌ردو ماده‌ی بی ژیان بن.

برگی سیزده‌یهم : ﴿ اُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ ، نا نه‌وانه که‌سانیکن که خویانیان له دمست داوه،
خویانیان له کیس چوو، خویانیان دۆراندوه.

نه‌وش سزای حه‌وته‌میان، ﴿ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ ، نه‌وهی
هه‌ئیان ده‌به‌ست، لییان ون بوو.
نه‌مه‌ش سزای هه‌شته‌میان.

نه‌وش که هه‌ئیان ده‌به‌ست، بریتی بوو له‌وه که نه‌وانه هاوبه‌شی خاوان،
په‌رستراوان و له خوامان نیزیک ده‌که‌نه‌وه‌و، شه‌فاعه‌تمان بو ده‌که‌ن، به‌لام له
قیامت هه‌موویان ون ده‌بن و بی سه‌رو شوین ده‌بن، بۆچی؟ چونکه نه‌وانه هر
له خه‌یالی هاوبه‌شدانه‌رمگان دا، په‌رستراو بوون، نه‌گه‌رنا نه‌وانه له واقیعدا،
جگه له دروستکراویکی بی‌ده‌سه‌لاتی خوی بهرزو مه‌زن، هیچی دیکه نه‌بوون.

که ده‌فه‌رموی : ﴿ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ ﴾ ، سوودیان نه‌بینی له‌وه‌دا که ریی
راست بگرن، خویانیان له‌دمست چوو، نجا که‌سێك که بازارگانیی ده‌کات،
نه‌گه‌ر دمست مایه‌که‌ی له دمست بچی، نه‌وه مانای وایه، هیج کات ناتوانی
هازانج بکات، چونکه به‌هوی دمست مایه‌وه هازانج به دمست دینی، بۆیه
نه‌گه‌ر ئینسان ده‌ستمایه‌که‌ی له دمست بدات، نه‌و هازانجه‌ی که ده‌بوو بیکات،

بێگومان بێشتر ئەوی لە دەست داوه، (وَضَلَّ عَنْهُمْ: ضَاعَ عَنْهُمْ، وَالضَّلَالُ: خَطَا الطَّرِيقَ الْمَقْصُودَ)، (ضَلَّ) هەم بە مانای ون بوون دى، هەم بە مانای بە هەڵەداچوون دى، (ضَلَّ عَنِ الطَّرِيقِ)، واتە ئەو لە ڕێهە گە ون بوو، (ضَلَّ الطَّرِيقَ) واتە: ڕێهەگەى ون کرد، واتە: بە ڕێهەگەى نەزانى.

برگەى جواردهبەم : ﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْآخَسِرُونَ﴾، واتە: بە دُنیاپیهوه هێج گومانی تێدا نیه، که ئەوانه له دوا ڕۆژدا، هەر ئەوانه زۆر زیانباران، ئەوپەرى زیانباران و زیان لێکەوتووون ئەو جۆره کەسانه. ئەمەش سزای نۆیهمو گۆتایپانه.

وشەى ﴿جَرَمَ﴾، ناوه بە مانای (محالة) (ای: لا محالة)، یان بە مانای (بُدَّ) (أَي: لا بُدَّ)، واتە: بێگومان، بە دُنیاپیهوه ئەو شتە ناوايه.

ننجا لێره له سوورمى (هود)دا، دەفەرموى: ﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْآخَسِرُونَ﴾ (۲۲)، واتە: هێج گومانی تێدانیه بە دُنیاپیهوه، ئا ئەوانه له دوا ڕۆژدا ئەوانه زیانبارترین، بەلام له سوورمى (النحل)دا، دەفەرموى: ﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْآخَسِرُونَ﴾ (۱۰۹)، واتە: بە دُنیاپیهوه ئەوانه له دوا ڕۆژدا زیانباران.

بۆجى لێره دەفەرموى: (الآخسرون)؟ لهوى دەفەرموى (الخاصرون)؟

(الإسكافي) له كتيبهگەى خۆیدا بەناوى: (درة التنزيل وغرة التأويل) (۱)، ڕوونى دەكاتهوهو دەلن: لهبەر ئەوهى لێرهدا { له سوورمى (هود)دا } بێشنى دەفەرموى: ﴿الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾ (۱۱) أَوْلَيْكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ دُونِ

اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يُضَعِفُ لَهُمْ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا

يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾، دواپی ده‌فه‌رموی : ئەوانه زیانبارترین، که‌واته: ئەوانه خە‌ئکیان له‌ رپی خوا‌ لاداوه، خۆشیان له‌ رپی لایانداوه، پاشان سزایان بۆ دووچەند کراوته‌وه، خە‌ئکیان گومرا کردوه، خۆشیان گومرا بوون، بۆیه‌ شایسته‌ی ئەوه‌ بوون که‌ زیانبارترین بن.

به‌لام نایه‌ته‌که‌ی سوورپەتی (النحل) ئەوه‌ی له‌ پێشیه‌وه‌ هاتوه‌، ده‌فه‌رموی:

﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ أُسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا

يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٧﴾، واته: نا ئەوانه به‌ هۆی ئەوه‌وه‌ که‌ ژیا‌نی دنیا‌یان هە‌لبژاردو خۆشتریان وێست به‌سه‌ر دوا‌رژدا، خواش رینمای‌ی که‌سانی بی‌بروا‌ ناکات، واته: له‌ سوورپەتی (النحل) دا، تاوانی‌کی وایان نه‌دراوته‌ پال، که‌ پاسا‌وی ئەوه‌بێ، سزایان بۆ چە‌ند قات بکری‌ته‌وه‌وه‌، سه‌ره‌نجامی‌ش به‌ زیانبارترین پیناسه‌ بکری‌ن، به‌ئکو شتی‌ک باسکراوه‌ که‌ مایه‌ی ئەوه‌یه‌ پێی سزا بدری‌ن، بۆیه‌ش ته‌نیا به‌ زیانبار پیناسه‌ کراون، نه‌ک به‌ زیانبارترین.

دیاره‌ کتیبی‌ خوا‌ هیج وشه‌یه‌کی که‌م و زیاد‌ی تێدانیه‌، له‌ (هود) دا که‌ فه‌رموویه‌تی: (الأخسرین)، هۆیه‌که‌ی ئەوه‌ بووه‌ که‌ گونا‌هو تاوانه‌کانیان بای‌ی ئەوه‌نده‌ بوون که‌ زیانبارترین بن، به‌لام له‌ (النحل) دا که‌ ده‌فه‌رموی: (خاسرین)، گونا‌هو تاوانه‌کانیان هەر بای‌ی ئەوه‌ بوون، به‌وه‌ وه‌سف بکری‌ن، که‌ ته‌نیا زیانبارن.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شەم : که‌ ده‌فه‌رموی : ﴿ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وَآخَبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾، بی‌گومان ئەوانه‌ بر‌وایان هینا‌وه‌، (واته: به‌ هه‌موو ئەو شتانه‌ی که‌ پێویسته‌ بر‌وایان بێ به‌ینری، به‌ خوا ۱۱، به‌ فریشته‌کانی، به‌ پی‌غه‌مبه‌رانی، به‌ کتیبه‌کانی، به‌ رۆزی دوا‌یی) و، کردوه‌ باشه‌کانی‌شیان ئەنجام داون، واته: هه‌موو ئەو خه‌سه‌له‌ت و

کردهوانەى که باشن، به پى توانا نهجاميان داو، ﴿وَاجْتَوُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾،
 بهروم پەرومردگارىشان نەرم و هيم و ملکه چ بوون، ئا نهوانه هاوئى بههشتن و،
 به هه مېشه ي تيدا دەمېننهوه، ليرەدا دەبينين که خوا ﷻ، مسولمانانى به سى
 سيفه تى بنچينه ي پيناسه کردوون:

(۱) ﴿ءَامِنُوا﴾: واتە: برويان هيناوه به هه موو نهو شتانه ي که پيوسته
 برويان پى بهينرى.

(۲) ﴿وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ﴾: نهوانه ي کردهوه باشه گانيان نهجامداون.

(۳) ﴿وَاجْتَوُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾: بو پەرومردگارىان ملکه چ و نەرم و ئارام و هيم
 بوون.

وشه ي (إِخْبَات) له (خَبِت) هوه هاتوه، (الْخَبْتُ: الْمُطْمَئِنُّ مِنَ الْأَرْضِ،
 وَأَخْبَتَ: قَصَدَ الْخَبْتَ، الْإِخْبَاتُ: اللَّيْنُ وَالْتَوَاضُعُ) وشه ي (أَخْبَتُوا لِلَّهِ) واتە: بو
 خوا نەرم و ملکه چ بوون، ته سلیم بوون، (خَبِت) بریتیه له زهويه کی نزم،
 دهگوترى: (أَخْبَتَ)، واتە: (قَصَدَ الْخَبْتَ)، يانى: نهو کهسه ويستى بچى بو
 شوينىكى نزم، وهك دهگوترى: (أَسْهَلَ) واتە: ويستى بچى بو دهشت،
 (سهل)، دهگوترى: (أَنْجَدَ)، يانى: ويستى بچى بو شوينىكى بهرزايى، چونکه
 (نَجَدَ) واتە: شوينى تهپولکه و بهرز.

ههروهه (أَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ)، واتە: فه زمانبهري پەرومردگارىان کردوه بوى
 ملکه چ بوون و، لام و جيمييان له بهرانبهري دا نه بووه، له زمانى عه ره بييدا
 دهگوترى: (أَخْبَتَ لَهُ، وَأَخْبَتَ إِلَيْهِ)، ههردووکیان به کاردين، واتە: برواداران له
 جياتى خو به زلگريى و خو بهرزکردنه وهو خو پى زورى، له بهرانبهه ر خوادا
 خويان پى کهم و بچووکه و، نەرم و ئارام و هيمن، له خزمهت خوادا ﷻ.

مهسه له ي ههوتهم و کوئايى: خوا ﷻ بهراوردنك دهكات له نيوان كو مه لى

مسولمانانو كو مه لى بيبر و اياندا، دهفه رموى: ﴿مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَى

وَالْأَصْرَ وَالْبَصِيرَ وَالسَّمِيعَ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا نَذَكَّرُونَ ﴿۱۲﴾، واتە: وینەى ئەو دوو كۆمەلە (واتە: وینەى مسوئلمانانى برودادارى كردموه باشى بۆ خوا ملكەچ، بىبروایانى درۆ هەلبەستەرى خۆ بەزلىگرو تاوانبار)، وەك كوئىرو كەپرو، بىنەرو بىسەر وایە، واتە: بىبروایان كوئىرىشەن كەپرىشەن، برودادارانیش بىنەرىشەن بىسەرىشەن، دوایى دەفەرموئى: ﴿هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا﴾، نایا حال و سىفەتیان وەك يەكە؟ (مَثَلٌ)، بە مانای سىفەت و حال دى، نایا حال و سىفەتیان يەكسانە؟ ﴿أَفَلَا نَذَكَّرُونَ﴾، نایا بىرناگەنەو، پەند و مرناگرن، ئەم دوو كۆمەلە ناگونجى نە لە دنیادا وەك يەك بنو، نە لە دواروژىشدا، مامەلەى وەك يەكیان لەگەلدا بكرى.

ئىنجا نایا بۆچى خوا بىبروایان بە كوئىر و مسف دەكات؟ لەبەر ئەوەى ئەو بەلگانەى كە دەیانگەپەن بە خواناسى و خوا بە يەكگرتن، كە نىشانەكانى خوان لە بوونەومرو لە دەورو بەردا، نایانبىن، واتە: وەك نىشانەى خوا نایانبىن، ئەگەرنا مانگ دەبىن، خۆر دەبىن، باران دەبىن، ئەو نىعمەتەنە هەموویان دەبىن، بەلام تەنیا وەك دیاردەى سروشتى، كە هىچ ئىرادەپەكیان لە پشتهو نى، مېهرەبانى و سۆزى خوايان لە پشتهو نى، دەیانبىن، كە ئەومش جىايە لەوەى وەك نىشانەى خوا بىانبىن.

ئىنجا لەو پوومو بە كەپ دانراون، كە وەك كەپ دەچن و سوود نابىن لە نامۆزگارىيە بەسوودەكان، كە لە رپى بىستەو و دەست دىن، واتە: ئەوانە نە خۆيان بە رپى دەزانن، نە نامادەن گوئى بۆ كەسانىك بگرن، كە بە رپى دەزانن، بە واتايەكى دىكە: نە لە بەلگە ئەقلىيەكان بەهرەمەند بوون، نە لە بەلگە ئەقلىيەكان، كە بەلگەى ئەقلىيە بە چاو و مردەگىرى، لە رپى نەزموون و تافىكردنەو خۆدبىيەو، بەلگە ئەقلىيەكان لە رپى گوئى هەلخستەن و گوئىگرتنەو، ئەوانە لە هىچ كامىكیان بەهرەمەند نەبوون، وەك خۆى پەرومردگار لە سوورپەتى (الملك) دا دەفەرموئى: ﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ

﴿ ۱۰ ﴾، واتە: (كاھرە دۆزەخىيەكان) گوتيان: ئەگەر ئىمە بىستبامان (لە رېئى

نەقل و وحىيەو رېئى ھىدايەتمەن بۇ خۇمان دۆزىبايەو)، ﴿ أَوْ نَعْلٍ ﴾، يان خۇمان بىرمان كىرەبايەو، ئىستا لە نىو ھاوۋەلانى دۆزەخدا نەدەبووين.

بەلام بىروداران بە پىچەوانەو: حالىان وەك حالى كەسىكە كە ھەم بە چاۋ دىمەنە سىروشتىيەكان دەبىنى، بەلام وەك نىشانەكانى خوا، وەك نىعمەت و چاگەكانى خوا، كە سىفەتەكانى خويان تىدا دەدرەوشىنەو، ئاوا دەيانبىنى، ھەم دەبىستىن، واتە: وحى خوا، ئەوۋى كە پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) لە خواو، دەپىتىن، ئەو پەيامانەى كە بۇيان دىنن، ئەوۋى دەبىستىن، لە ئەنجامى ھەردووكىشاندا واتە: دىتنى بە چاۋى عەقل و دل، بىستى بە گوى عەقل و دل، لە ئەنجامى ھەردووكىاندا، رېئى راستيان دۆزىوۋتەو.

جىئى سەرنجە كە خوا عَزَّوَجَلَّ لە سوورەتى (البقرة) ئايەتى (۸)دا

دەفەرموى: ﴿ صُمُّ بُكْمٌ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴾، ھەروھا لە ئايەتى (۱۷۱)ى دا

دەفەرموى: ﴿ صُمُّ بُكْمٌ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴾، واتە: كەرن، لال، كوئىرن، ناگەرپنەو، يان كەرن، لال، كوئىرن، نافامن، بەو شىۋە وەسفى كىردوون، واتە: (و)ى بادانەو (عطف)ى بۇ بەكارنەھىناون، ئنجا لىردا مەبەست ئەوۋىيە كە لە يەك كاتدا ھەم سىفەتى كەپىتى، ھەم لالپىتى، ھەم كوئىرىيان لە خۇياندا كۆكردۆتەو، ئەوۋى بۆتە ھۆى ئەو، كە نەگەرپنەو، كەسىك كە ھەستەومرەكانى خۇى لە دەست دابى: كەربىو، لالپىو، كوئىربى، تازە بە رېئە نازانى و ھەق نابىنى و نابىستى، چۇن بگەپىتەو؟

ھەروھا كە دەفەرموى: ﴿ صُمُّ بُكْمٌ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴾، ئەوانە كەرن،

لال، كوئىرن، بۇيە نافامن، بۇيە وايضەرموۋ، چۇنكە عەقل لە رېئى ھەستەومرەكانەو، دىتوانى زانىارى كۆبكاتەوۋە بىفامى و دىركى شتەكان بىكات، بەلام بىپىروايان دواى ئەوۋى كە ھەستەومرەكانى خۇيانىيان پەك خستەو لەدەست داو، ئەو ھەموو نەخۇشى و كەم و كورپىيانەيان لە خۇيان كۆكردۆتەو،

خۇيان بەو دەردە بردوہ کہ دەبینن، کہ واتە لە سوورمى (البقرة) دا مەبەستى ئەوہ بووہ کہ ئەوانە ئەو سى سىفەتە خراپەیان لە خۇيان کۆکردۆتەوہو، مەبەست کۆکردنەوہى سى سىفەتەگان بووہ، بەلام لىرە لە سوورمى (ھود) دا، مەبەست ئەومىہ کہ ھەم سوود نابینن لە نیشانەگانى خوا لە بوونەومرو دەوروبەرداو، ھەم قسەى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) نابىستن، کہ خواى پەرومردگار پىيدا ناردوون، واتە: نە ئەو رىبەیان ھەبە، نە ئەو رىبەشیان ھەبەو، ھىچ رىبەکیان بۆ خۇيان نەھىشتۆتەوہ کہ پىى بگەنە نامانج.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

دەرسى سىيىم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە بىستو پىنج (۲۵) ئايەت پىكىدى، ئايەتەكانى، (۲۵ - ۴۹) و، ئەم (۲۵) ئايەتە تەرخان كراون بۇ گىرپانەھەى بەسەرھاتى نوح عليه السلام و گەلەكەى، لە چواردە (۱۴) بىرگەدا:

۱ - رەوانەكردنى نوح و گەياندىنى پەيامى خوا، لە ھەردووك ئايەتى (۲۵ و ۲۶) دا خراومتە روو.

۲ - بەرپەرچدانەھەى قسە روپشتووان و زلە زلانى گەلى نوح بۇ نوح عليه السلام و، تۆمەتبار كىردنىان بۇخۇى و بۇ شوپىنكەوتووگەكانىشى، كە ئىوہ بە درؤ دەزانىن و، ئىوہ كەسانىكى ھەرچى و پەرچى و سادەن، لە ئايەتى (۲۷) دا.

۳ - وەلامدانەھەى نوح عليه السلام بۇ تۆمەتەكانى قسە روپشتووانى گەلەكەى و، زياتر تىشك خستنه سەر پەيام و بەرنامەكەى و، رەواندەھەى كۆى ئەو تۆمەتانەى كە ئارپاستەى خۇى و شوپىنكەوتوووانى دەكرىن ، لە ئايەتەكانى : (۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱) دا.

۴ - رەخنە گرتنى زلە زلانى گەلەكەى كە نوح عليه السلام زۆر شەرە قسە و دەمە دەمىان لەگەلدا دەكاتو، داواكردنىان لە نوح كە نىشانەيەكىان بۇ بىنى، واتە، نىشانەيەك كە بىسەلمىنى نوح پىغەمبەرى خوايە، كە بە تەنكىد ويستوووانە برپا نەھىنن و، مەبەستىان برپا نەھىنن بوو، ئەگەرنە ھىچ

پێغەمبەرێك نەبوووە كە نیشانەو موعجیزەیه‌گی پێنەبێ، ئیساپاتی دەعوای پێغەمبەراییەتی خۆی پێبكات، لە نایەتی: (۳۲)دا.

۵ - وەلامدانەوهی نوح عليه السلام كە موعجیزە هێنان و بەلگەو نیشانە هێنان، كاری خواپە، ئەگەر خواش سەرگەردانیان بكات، دڵسۆزیی وی بۆ وان، سوودی نابێ، لە هەردوو ك نایەتی : (۳۳ و ۳۴)دا.

۶ - خوا عليه السلام روودەكاته پێغەمبەری خاتەم عليه السلام و دەفەرموێ: بئێ: ئەگەر من قورئانم هەلبەستبێ، ئەو تەواوئاری خۆم لەسەر خۆمەو، ئیووش بە تەنكید گوناھو تەواو و خرابەیی خۆتان لە ئەستۆی خۆتان دایە، پاشان ئاگادار كەردنەوهی خوا عليه السلام بۆ نوح عليه السلام كە گەلەكەیی برۆا ناهێنن، جگە لەوانەیی كە برۆایان هێناو، كەسی دیکە برۆا ناهێنن، بۆیە با كەشتی دروست بكات، بۆ دەربازبوونی خۆی و ئەوانەیی كە لەگەڵیدان بە ئیمانەوه، لە نایەتەكانی: (۳۵ و ۳۶ و ۳۷)دا.

۷ - دوایی هەئسانی نوح عليه السلام بە دروستكردنی كەشتیی، لە تەختی گەورە گەورەو، بزمازی ئاسنی گەورە گەورەو، زلەزلانو كاتیكیش قسە رۆیشتووانی گەلەكەیی بە لایدا رەت دەبوون، گالتهیان پێ دەكرد، لە هەردوو ك نایەتی: (۳۸ و ۳۹)دا.

۸ - پاشان فەرمان پێكرانی نوح لەلایەن خواووە كە خۆی و بنەمالەكەیی، ئەوانەیی كە لەگەڵیدان بە ئیمانەوه، سواری كەشتییەكە ببنو، سواركردنی جووتیك لە هەر ژياندارێك، لە هەموو ئەو ژياندارانەیی سەر زەوی، كە ئەگەر لاهاویان بۆ بێ، دەخنكین، لە هەموو ئەوانە جووتیك، واتە: نێرو مییەك سوار بكات، لە نایەتی: (۴۰)دا.

۹ - فەرمانكردنی نوح بە ماله‌ومیان (خیزانو كۆرۆ بووكەكانی)و، برۆادارانێك كە لەگەڵیدان، بە سواربوونی كەشتییەكە بۆ ئەوهی وردە وردە بكەوێتە پێ، دوایی دەستپێكردنی بارانی بە پێژنەو بە خۆر لە ئاسمانەوهو، لە زەوییه‌وه دەرفوئینی ئاوی بە خورزەم، لە نایەتی: (۴۱)دا.

- ۱۰ - بانگکردنی نوح بۆ کورەگەیی که سواری کهشتییه که بی، له گەل بی برۆایاندا نه بی، سوار نه بوونی کورەگەیی له کهشتییه کهدا (زانایان دەئین: ناوی کهنعان بووه) و، خنکانی له نیو شه پۆله گەرەگانی نه و تۆفانه دا، که خوا ﷺ له بارمییه وه ده فەر موی: ﴿ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ ﴾، له نیو شه پۆلانی وه ک چیا یاندا، له هەردوو ک نایه تی: (۴۲ و ۴۳) دا.
- ۱۱ - فەرمانی خوا ﷺ به وه ستانی تۆفان و نیشتنه وه ی کهشتی له سه ر چیا ی جوودی، له نایه تی: (۴۴) دا.
- ۱۲ - پارانه وه ی نوح بۆ دەر باز کردنی کورەگەیی و، رەخنه لیگیرانی له لایه ن خوا وه، دان به هه له ی خو داهینانی نوح ﷺ، له نایه ته گانی: (۴۵ و ۴۶ و ۴۷) دا.
- ۱۳ - فەرمان کردنی خوا به نوح، که خو ی و نه وانە ی که له گه ئیدان، دابه زن له کهشتییه که وه بگه رینه وه سه ر زه وی، بۆ حاله تی ئاسایی، له نایه تی: (۴۸) دا.
- ۱۴ - دوا برگه: راگه یانندی خوا ﷺ بۆ نه و راستییه که نه وه هه والانه، هه والی نادیارن و، بیجگه له خوا ﷺ کهس نه یزان یون و ته نیا له هه گبه ی غه بیی ویدان و، نه وه هه والانه که خوا به پیغه مبه ری خاتم ﷺ یان راده گه یه نی، نه خو ی و نه گه له گه ی نه یان زانیون و، زانیارییان له بارمیانه وه نه بووه.
- رەنگه شتیکی گشتیان بیستی، به لام به و شیوه یه که نه وه به سه ر هاته ی نوح ﷺ له گەل گە له گە ی دا، له قورئان دا گیرا وه ته وه، به و ورده کارییه، به ته نکید نه یان زانیوه، نه وه ش له نایه تی: (۴۹) دا باسکرا وه.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۲۵﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا
 اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْآسَمِ ﴿۲۶﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
 مَا نَرْنَكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرْنَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِآدَى
 الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿۲۷﴾ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ
 إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنَتِهِ مِنْ رَبِّي وَءَانْتَنِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْكُمْ هَا
 وَأَنْتُمْ لَهَا كَاهُونَ ﴿۲۸﴾ وَيَقَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَا لَآ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَىٰ اللَّهِ
 وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّهُمْ مُلْكُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرْنَكُمْ قَوْمًا يَتَّخِهُلُونَ
 ﴿۲۹﴾ وَيَقَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۳۰﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ
 عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي
 أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۳۱﴾
 قَالُوا يَبْنُوحُ قَدْ جَدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدْلَنَا فَأِنَّا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ
 الصَّادِقِينَ ﴿۳۲﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿۳۳﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ
 نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ
 تُرْجَعُونَ ﴿۳۴﴾ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَنَاهُ قُلْ إِنْ أَفْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ
 مِمَّا يُجْرِمُونَ ﴿۳۵﴾ وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ ءَامَنَ
 فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿۳۶﴾ وَأَصْنَعُ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِّينَا وَلَا تَخْطِبْنِي
 فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَفُونَ ﴿۳۷﴾ وَيَصْنَعُ الْفُلَكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ

قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٢٨﴾
 فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٢٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا
 جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ
 سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا
 بِسْمِ اللَّهِ جَحْرِبَهَا وَرُسَّهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ
 كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَعَنَا وَلَا تَكُن مَعَ
 الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ سَتَأْتِيَ إِلَىٰ جِبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ
 أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ
 يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَسَّامَاءِ أَفْلَحِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَىٰ
 الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٣٤﴾ وَنَادَىٰ نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ
 أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٣٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ
 إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ
 الْجَاهِلِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ
 لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُن مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٧﴾ قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ
 وَعَلَىٰ أُمَّةٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمُ سَمِعْتَهُمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٨﴾ تِلْكَ
 مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ
 الْعَقِيبَةَ لِلْمُنْقِيبِ ﴿٣٩﴾

ماناي وشه به وشه ئايه تەكان

{ به دئىيايەوہ ئىمہ نوو حمان ناردہ لای گەلەكەى (گوتى :) من بۇ ئىوہ وریاکەر موہو ترسىنەر ئىكى روونم، كە جگە لە خوا مەپەرستى، بىگومان من مەترسىى سزای رۇزئىكى مەزنتان لىدەكەم ﴿۲۵﴾ ئەو قسە رۇشتووانەى كە بىپروا بوون لە گەلەكەى گوتیان: ئىمە تەنیا بە مرۇفئىكى وەك خۇمانت دەزانىن و، جگە لەوانەمان كە بى بايەخ و عەقل سووكن، نابىنىن كەس شوئنت كەوتبى و، هىچ پلەو زیادىيەكى ئىوہ بەسەر خۇمانەوہ نابىنىن، بگرە بە درۇزنتان دەزانىن ﴿۲۷﴾ (نووح:) گوتى: ئەى گەلەكەم! ھەوالەم پىبدەن: ئایا ئەگەر من لەلایەن پەرورەدگار مەوہ بەرچا و روون و دئىيايەم و، بەزمىى و چاكەيەكى مەزنى خۇشى پىبەخسىبم، بەلام لە ئىوہ پەنھان كرابى، ئایا ھەرچەندە پىشتان ناخۇشبى، ھەر لە ملتان بپىچىن؟! ﴿۲۸﴾ ئەى گەلەكەم! (لە بەرانبەر گەياندىنى پەيامەكەمدا)، هىچ سامانىكتان لى داوا ناكەم، پاداشتم تەنیا لەسەر خوايەو، من دەركەر و دوورخەرموہى ئەوانە نابم كە بروايان ھىئاوہ، ئەوان بە دیدارى پەرورەدگارىان دەگەن، بەلام من بە كۆمەئىكى نەقامتان دەبىنم، كە ئەو جۇرە داوايانەم لى دەكەن ﴿۲۹﴾ ئەى گەلەكەم! ئەگەر من دەريان بكەم، كى لە بەرانبەر خوادا ئەگەر لەسەر ئەوہ سزام بەدات، سەرم دەخات، ئایا بىرناكەنەوہ؟! ﴿۳۰﴾ ھەر وھما پىتان نالىم: خەزىنەكانى خوام لەلان و، پەنھان نازانم و، نالىم: من فرىشتەم و، ناشلىم: ئەوانەى ئىوہ بە سووكيان تەماشا دەكەن، خوا هىچ چاكەيەكيان ناداتى، خوا بەوہى لە دەروونياندايە زانترە، ئەگەر وا بكەم، كەواتە من لە ستەمكارانم ﴿۳۱﴾ گوتیان: ئەى نووح! شەرە قسەت لەگەل كەردىن و زۇرىشت شەرە قسە لەگەل كەردىن، ئنجا ئەگەر لە راستانى، ئەوہى بەئىنمان پىدەدەى (ھەرپەشەى پى لىمان دەكەى) بۇمان بىنە ﴿۳۲﴾ (نووح) گوتى: تەنیا خوا ئەگەر بىەوئى، بۇتان دىئى و ئىوہش

دەستەو سانكەرى خوا نابن و لە چىنگى قوتار نابن ﴿۳۲﴾ ئەگەر خوا بىھەوى سەرگەردان و بى مورادتان بىكات، دىسۆزى من ئەگەر بىھەوى دىسۆزىتان بۇ بىنۆنەم، ھىچ سوودىكتان بى ناگەيەن، ھەر ئەو پەرومردگار تانەو، تەنيا بۇ لاي وىش دەگىر دىنەو ﴿۳۴﴾ يان نايە دەلئىن: ھەلئىبەستو! (ئەى موھەمەد ﷺ)، بلى: ئەگەر بە درؤ ھەلمبەستى، (واتە: قورئان) ئەو تەوانكردنى خۇم لەسەر مەو، مەنىش دوورم لەو تەوانبارىيەى ئىوہ ﴿۳۵﴾ ئىجا سەروش بۇ لاي نووح كرا، پىيى راگەيەنرا: كە مسۆگەر بە، جگە لەوانەى بىروايان ھىناو، ھىچ كەسى دىكە لە گەلەكەت بىروا ناھىنى، (بۆيە بە ئومىدى بىرواھىنانيان چىدى بانگيان مەكەو خۆت ماندوو مەكە)، بۆيە بەوہى دىمىكەن، دىتەنگو پەژاردار مەبە ﴿۳۶﴾ لە زىر چاودىرى ئىمەداو بە پىيى سەروش و رىنمايى ئىمە، كەشتىيى دروست بىكە، دەر بارەى ئەوانەش كە ستەمىيان كىردو، مەمدوئىنە، بە دىنبايى ئەوان دەخنىكىن ﴿۳۷﴾ ئىجا (دەتبنى نووح)، كەشتىيەكە دروست دەكاتو، ھەر كات قەسە رۆشتووانىك لە گەلەكەى بەلايدا رەت دەبوون، گالتەيان پىدەكرد، (نووح) بىش، گوتى: ئەگەر ئىستا گالتەمان پىبىكەن، كاتىك دى ئىمەش وەك گالتە پىكردنەكەتان، گالتەتان پىدەكەين ﴿۳۸﴾ لەمەودا دىزانن كى ئازارىكى بۇ دى رىسوای دەكاتو، ئازارىكى بەردەوامى بەسەردا دەچەسپى ﴿۳۹﴾ (ئىدى ئەو حالە درىزەى كىشا) ھەتا كاتىك فەرمانمان ھات بە ھەئسانى تۇقانو، تەندوور قولىپىدا (ھەلقولى) گوتمان: ئەى نووح! لە ھەر زىاندارىك جووتىك، دووانى سوار بىكە، (لە ھەر زىاندارىك نىرو مىيەك) ھەرومھا زىن و مندالەكانىشت، جگە لەوہى پىشتەر قەسى لەبارەوہ كراوہ (كە نابى دەر بازى بى)، ھەرومھا ھەر كەسنىك كە بىروای ھىناو، جگە لە كەمىكىش بىروايان لەگەلى نەھىنا ﴿۴۰﴾ نووح گوتى: تىپىدا سوار بىن، بە ناوى خوايە رۆشتىنى و لەنگەرگرتنى (ئەو كەشتىيە)، مسۆگەر پەرومردگارم زور لىبور دەى مېھربانە ﴿۴۱﴾ ئەو (كەشتىيەكە) بە نىو شەپۆلاننىكى وەك جىايان دا دەى بردن و، نووح بانگى كورەكەى كىرد، كە لە پەنايەك بوو: ئەى كورە شىرىنەكەم! لەگەل ئىمەدا سوارىبەو رەگەل كافران مەكەوہ ﴿۴۲﴾ كورەكەى گوتى: پەنا بۇ لووتكەى

چىايەك دەبەم، لە ئاو دەمپارىزى، نووح گوتى: ئەمپۇ ھىج پارىزەرىك نىيە لە
 فەرمانى خوا، لەو بەلەيەى كە بە فەرمانى خوا ھاتوھ (كە تۆفانە)، مەگەر
 كەسەك كە ئەو بەزەبى پىيدا بى و بىپارىزى (بە ھۆى سواربوونى كەشتىيەوھ)
 ئەدى شەپۆل كەوتە نىوانيان و (كۆرەكەى) لە خنكاوان بوو ﴿۱۳﴾ گوتراش: ئەى
 زەوى! ئاوەكەت قووت بدە، ھەئىلووشەو، ئەى ئاسمان! واز بىنە (لە باراندن) و،
 ئاوەكە رۆچوئىندراو، كارەكە كرا (كافرەكان خنكىئىران) و كەشتىيەكە لەسەر
 جىاى جودىي وەستاو لەنگەرى گرت، گوتراش: دوورى بۆ كۆمەلى ستمەكاران (لە
 بەزمىي خوا) ﴿۱۴﴾ ئنجا نووح بانگى پەرومردگارى كرد گوتى: پەرومردگارم!
 بىگومان كۆرەكەم لە نىزىكان و كەسو كارى منەو، بەئىنى تۆش ھەقەو، تۆش
 دەست رۆشتووترىنى حوكمپرانانى ﴿۱۵﴾ خوا فەرمووى: ئەى نووح! ئەو كۆرەت لە
 نىزىكانت نىيە، ئەو كۆرەوھى چاك نىيە، شتىكم لى داوا مەكە كە زانىارىيەت پىي
 نىيە، من ئامۆزگارىيەت دەكەم: نەكەى لە نەفامان بى ﴿۱۶﴾ نووح گوتى: پەرومردگارم!
 من پەنات دىنمە بەر، كە شتىكت لى داوا بكەم، زانىارىيەت پىي نەبىو، ئەگەر لىم
 نەبوورى و بەزەبىت پىمدا نەيەت، لە زىانباران دەبم ﴿۱۷﴾ گوترا: ئەى نووح! دابەزە
 خۆتو سواربووانى كەشتىيەكە، بە ئاشتىي و پىتو پىزى زۆرەوھ لە ئىمەوھ بۆ
 سەر خۆتو بۆ سەر كۆمەلانىك لەوانەى كە لەگەلتن، (واتە: لە وەجەى تۆ
 كۆمەلانىكى زۆر پەيدا دەبن) كۆمەلانىكىش ژيانى دنيايان پى دەگوزمىنن و،
 بەھرمەنديان دەكەين، دوايى لە ئىمەوھ ئازارىكى بە ئىشيان تووش دەبى ﴿۱۸﴾ ئا
 ئەوانە (ئەو بەسەرھاتانە) لە ھەوالە ناديارەكانن، بۆتياى سروش دەكەين، كە
 پىش ئەم قورئانە، نە خۆتو نە گەلەكەت، نەتانەزمانىن، دەجا خۆراگر بە، بە
 دنىيايى سەرەنجامى چاك بۆ پارىزكارانە ﴿۱۹﴾ .

شىگردنەھوى ھەندىك لھ وشەگان

(الْمَلَأُ) : (الملاؤ: سادة القوم)، (الملاؤ) واتە: قسە رۆيشتووان و سەران و زلە زلانى ھەر كۆمەنگايەك، كە خەلكەكە بە قسەيان دەكات، ئنجا بە رپى ھەقد، يان بەرپى ناھەقد، كە لھ قورئاندا، بە زۆرى بۇ دەست و پيۈمىدى طاغوت و ھوكمرانە زۆردارەكان بەكارھىتراوہ.

(أَرَادِلْنَا) : (الردل والردال: المحتقر المرغوب عنه لردائته، والأرادل جمع أردل، المجمعول إسمًا غير صفة، أو جمع رذيل على خلاف القياس)، وشەى (رذُل و رُدَال) بە شتىك دەگوترى كە خەلك نەيەوى لھبەر خراپىيانى و، (أرادل) كۆى (أردل)ە، كە كراوہ بە ناو، ھەر چەندە لھ نەسلدا سيفتە، ياخود (أرادل) كۆى (رذيل)ە، بەو شىوہ كۆكراوۋتەوہ، بە پىچەوانەى قياسەوہ، واتە: خەلكى بىبايەخ و سووك و بى كىش.

(بَادِيَ الرَّأْيِ) : (أي: ظاهر الرأي، أو مُشتقٌّ مِنَ الْبَدَائِي: أَوَّلُ الشَّيْءِ)، ﴿بَادِي﴾، واتە: (ظاهر)، ﴿بَادِي الرَّأْيِ﴾، واتە: رايەكەيان روالەتى و رووكەشە، عەقلىكى سادەيان ھەيە، ھەر تەماشای روالەتى شتان دەكەن،

وہ خويىنراويشتەوہ: (باديء الرأي)، واتە: سەرەتای عەقل، واتە: ئەو كەسەى كە لھگەل شتىك دەبينى، يەكسەر پروای پى بكات، واتە: ئەوانەى كە بە دواى تۆكەوتوون، خەلكىكى سادەلەھوھ و روالەت بينن، ياخود: كەسانىكن بەبى تىفكرين، يەكسەر بە دواى شت دەكەون.

(فَضِّل) : (الفضل: الزيادة في الشرف والكمال، والمراد آثاره)، (فضل)، كە دارودەستەى فيرەون دەلئىن: ﴿وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ﴾، واتە: ئىمە

هیچ فەزلیک بۆ ئیوه نابینن بەسەر ئیمهوه، واته: هیچ زیدمییهك له شهرفهو پلهو پایه و تهواویهتی ئیوه، بەسەر خۆمانهوه نابینن، که مهبهست پتی شوینه واریهکانیهتی، چونکه نهگەر کهسیک پیگهی بهرزتر بی له کهسیک، سامانی زیاتره (به حیساب) دسهلاتی زیاتره، قهههبالغی زیاتری به دورمومیهوه، ههروهها.

(فَعُمِيتَ عَلَيْكُمْ): یانی: (جُعِلَتْ أَعْمَى)، واته: کوپر کراوه لهسهرتان، یان به مانای نامۆ کراوه، یاخود شیردراومهوه لیتان، ههروهها خوپنراویشهتهوه: (فَعَمِيتَ عَلَيْكُمْ)، یانی: (اِشْتَبَهَ حَتَّى صَارَ كَالْأَعْمَى)، یانی: کوپر بووه له بهرانبهرتاندا، بهلام نهگەر بلین: (فَعُمِيتَ): واته کوپر کراوه، یاخود سراومهوه، یاخود نادیده کراوه، لهبههراوتان و نابینن.

(وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ): واته: من دمرکهه نیم، (الطَّرْدُ: الإِزْعَاجُ وَالْإِبْعَادُ عَلَى سَبِيلِ الإِسْتِخْفَافِ)، (طَرَدَ) بریتیه له بهرتاندن و دوور خستنهوه به شیوهی به کهم تهماش کردن.

(خَزَائِنُ): (الْخَزْنُ: حِفْظُ الشَّيْ فِي الْخَزَانَةِ، وَالْخَزَانَةُ هِيَ بَيْتٌ أَوْ مَشْكَاةٌ كَبِيرَةٌ تُحْفَظُ فِيهَا الْأَشْيَاءُ)، دیاره ﴿ خَزَائِنُ ﴾ کوی (خَزَانَةُ)یه، (خَزَانَةُ)ش له (خَزْنٌ)هوه هاتوه، (خَزْنٌ)یش بریتیه له پاراستنی شتیك له عههباریکدا، له خیزانهدا، خیزانهش، یان مالیکه، یان تافتیکی گهورهیه، که شتی تیدا دههباریزری، کاتی خوی وابووه، نهگههنا نیستا، خهک پار له هاسهه دا دهنی، و له شتی دیکهی وهک سندوقدا دایدهنی، له شوینی هایم دایدهنی، نهگهه له بانک دا داینهنی، که وشهی (خَزَائِنُ)، هههوه نهوانه دههگرتیهوه.

(تَزَدَّرِي أَعْيُنَكُمْ): واته: چاوتان به کهمی دههیننی، (الإِزْدِرَاءُ مِنَ الزَّرِي، وَهُوَ الإِحْتِقَارُ وَالصَّاقُ الْعَيْبِ، أَصْلُهُ: إِزْتِرَاءٌ)، (إِزْدِرَاءٌ) له (زَرِي)هوه هاتوه، (زَرِي)به،

واته: به کهمی ته ماشا کرد، به کهمی بینی، که بریتیه له یه کهم بینین و عهیب به دوا خستن، له نه سلدا (إزدراء) له (إزتراء) هوه هاتوه.

(نُصِحِيَ): (النُّصْحُ: قَوْلٌ أَوْ عَمَلٌ يَرِيدُ صَاحِبَهُ صِلَاحَ الْمَعْمُولِ لِأَجْلِهِ)، (نُصِحَ) بریتیه له ههر قسه هیهک و ههر کرده و میهک که خاومنه کهی، نه و کهسهی که قسهی بۆ دهکات، یان نه و کرده و میهی بۆ دهکات، بهرژده و مندی نهوی بوی.

به لام نه مه رای راغبی نه صفهانیه، نه گهرنا باستر له وه، نه و میه که گوتراوه: (النُّصْحُ: إِزْدَاءُ الْخَيْرِ لِلْمَنْصُوحِ)، (نُصِحَ)، بریتیه له چاکه خوازی و خیرخوازی بۆ نه و کهسهی که نوصحه کهی ئاراسته دهکری، واته: دلسوژی نواندن و به تنگه وه بوون.

(غَوَّيْكُمْ): واته: بئ مرادتان بکات، (الإِغْوَاءُ: جَعَلَ الشَّيْءَ ذَا غَوَايَةِ، وَهِيَ عَكْسُ الرُّشْدِ)، (إِغْوَاءٌ) واته: شتیک واکهی که بیته خاومنی (غَوَايَةِ)، (غَوَايَةِ) ش، بیچه وانهی (رُشْدِ) ه، (رُشْدِ) یش، یانی: سهر راستی و به نامانج گه یشتن، (غَوَايَةِ) ش، واته: سهر لیشتیان و به ئاکام نه گه یشتن.

(إِجْرَامِي): (الإِجْرَامُ: اِكْتِسَابُ الْجُرْمِ وَهُوَ الذَّنْبُ)، (إِجْرَامٌ) له سهر کیشی (إِفْعَالِ) ه، واته: وهدهست هینانی گوناح، (جُرْمٌ) که مه بهست پی گونا هه.

(فَلَا تَبْتَئِسْ): واته: دلتهنگ و خه مبار مه به، (الإِبْتِئَاسُ: إِفْتِعَالٌ مِنَ الْبُؤْسِ، وَهُوَ الْهَمُّ وَالْحُزْنُ، أَيْ لَا تَحْزَنْ)، وشهی (تَبْتَئِسْ) ، دیاره (إِفْتِعَالِ) ه له (بُؤْسِ) هوه، (بُؤْسٌ)، بریتیه له خه م و پهزاره، که واته: (لَاتِبْتَئِسْ) واته: خه مبار و پهزاره دار مه به، به شیومیهک که به ده م و چاوته وه دیار بی.

(سَخِرُوا): (سَخَرْتُ مِنْهُ وَاسْتَسَخَرْتُهُ: لِلْهَزْءِ بِهِ)، (سَخَرُوا مِنْهُ) واته: گالته یان پیکرد، گه مه یان پیکرد، پیان رابوارد، ده گوتری: (سَخَرْتُ مِنْهُ وَاسْتَسَخَرْتُهُ)، بۆ گالته پیکردن به کاردی.

(وَيَجِلُّ عَلَيْهِ): (حَلَّ حُلُولًا: نَزَلَ، حَلَّ الدِّينَ: وَجَبَ أَدَاؤُهُ)، ﴿وَيَجِلُّ عَلَيْهِ﴾ دەلى: (حَلَّ حُلُولًا) يانى: ئەو شتە پيويست بوو، ياخود دابەزىە سەرى، ياخود دەگوترى: (حَلَّ الدِّينَ)، واتە: قەرزەكە كاتەكەى هاتو پيويستە بدريتهوه.

(مُقِيمٌ): (أَقَامَ الشَّيْءَ: أَدَامَهُ، المَقِيمَ: المَلازِمَ)، دەگوترى: (أَقَامَ الشَّيْءَ) واتە: بەردەوام بوو لەسەر شتەكە، (مُقِيمٌ) واتە: مولاژم، يانى: هەميشە لەگەڵتەى و لە كۆلى نايبتەوه.

(وَفَارَ اللَّتُّورُ): واتە: تەندوورەكە هەلقولى، دەلى: (فَارَتِ القِدْرُ: جَاشت، فَوْرَانًا، الضُّورُ: شِدَّةُ الغِيْلانِ)، (تَنور)، ديارە بەو تەندوورە دەگوترى، كە نانى تيدا دەكرى، ئنجا (فَارَتِ القِدْرُ)، مەنجەلەكە فەومرانی كرد، واتە: قولى دا، وشەى (فور) بە شتىك دەگوترى، كە زۆر بكولى و قولپیدا، ليرەوه خوازراومتهوه بو هەلقولىنى ناو لە تەندوورەكە، يان لە هەر شوينىكى ديكە.

(مَجْرَئِهَا وَمُرْسِنُهَا): (هُمَا مَصْدَرَانِ مِنَ أَجْرَيْتِ السَّفِينَةِ وَأَرْسِنُهَا)، ئەگەر (مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا) بن، ئەوه دەبن بە چاوك، لە وشەى: (أَجْرَيْتِ وَأَرْسِنْتُ)، (أَجْرَيْتِ)، واتە: كەشتىيەكەم لىخورى و، (أَرْسِنْتُ)، واتە: كەشتىيەكەم راگرت، كەواتە: (مَجْرَى)، واتە: رويشتن، (مُرْسَى)، واتە: لەنگەر گرتنى كەشتى،

بەلام ئەگەر: ﴿مَجْرَئِهَا وَمُرْسِنُهَا﴾ بن، ئەوه ئەو كاتە دەبن بە ناوى شوين، يان دەبن بە ناوى كات (اسم مكان، أو اسم زمان)، (مِنْ جَرَّتِ السَّفِينَةُ وَرَسَتْ)، ئەو كاتە: يانى: كات يان شوينى رويشتنى كەشتىيەكەو، كات يان شوينى لەنگەر گرتنى.

(مَوْجٌ كَالْجِبَالِ): (مَوْجٌ)، (اسم جمع موجة) ناوى كۆيه بو (موجة)، واتە: يەك شەپۆل، (موج) ناوى كۆيه، واتە: شەپۆل بە گشتى، نەك يەك شەپۆل، ئنجا ديارە (موجة) بە (أمواج) كۆدەبيتهوه، واتە: شەپۆلەگان، شەپۆل برىتيە لە

چی ؟ (ما عَلا مِنْ سَطْحِ الْمَاءِ وَتَتَّبَعُ)، ئەو ئاوەیه که دەکەوێتە سەر ڕووی ناوو دەجووڵێ، که به کوردیی شهپۆلی ٻن دهلێین، که با دهیجووڵینی و بهرز دەبێتەوه لهسەر ئاستی ناو.

(مَعَزِلٍ) : (مکان العزلة، أي الإنفراد)، (فی معزلٍ)، واتە: له شوینیکی لاجەپ، له شوینیکی په‌ریده، له شوینیکی که‌نار، واتە: کورەکه‌ی به‌ ته‌نیا بوو.

(سَاوِيٍّ) : واتە: په‌نای پێدەبه‌م، (آوِيٍّ : مصدرهٗ : الأويُّ) (آوِيٍّ) یانی: (أَلْتَجِيءُ) په‌نا ده‌به‌م، (آوِيٍّ) یانی: په‌نا پێبردن.

(يَعْصِمُنِي) : (العَصْمَةُ: المنعُ، والحفظُ)، واتە: ڕی لیگرتن و پاراستن، که‌واتە: (يَعْصِمُنِي) یانی: ڕی له‌ ناو ده‌گرێ که‌ بمخنکینی و، ده‌پاریزی.

(وَقِيلَ يَتَّارِضُ أَلْبَعِي) : (بَلَعَ الشَّيْءَ : ابْتَلَعَهُ)، واتە: قووتی دا، هه‌لیلووشی، (ابْتَلَعْتُ الشَّيْءَ غَيْرِي)، واتە: وام کرد که‌ غه‌یری من ئەو شته‌ قووت بداو، له‌ قورگی ئەو دیوی بکات.

(أَقْلَعِي) : (الإقْلَاعُ عَنِ الشَّيْءِ : الكَفُّ عَنْهُ، أَقْلَعُ عَمَّا كَانَ عَلَيْهِ أَيْ: تَرَكُهُ)، وشه‌ی (إقلاع) به‌کار دی بو‌ وازه‌ینان له‌ شه‌تیک، که‌واتە: (يا سَمَاءُ أَقْلَعِي)، نه‌ی ناسمان! به‌س بکه‌، واز بێنه‌، واتە: واز بێنه‌ له‌ دارژاندن و هه‌ل‌رشته‌نی ناوی زیاتر، ده‌گوتری: (أَقْلَعُ عَمَّا كَانَ عَلَيْهِ)، واتە: ئەو که‌سه‌ ئەو کاره‌ی که‌ ده‌یکرد پێشتر، وازی له‌یه‌یناو ده‌ستی لی هه‌ل‌گرت.

(وَغِيضَ الْمَاءِ) : ده‌گوتری: (غَاضَ الْمَاءُ أَيْ: قَلَّ وَنَضَبَ)، ئاوه‌که‌ که‌م بوو، ورده‌ ورده‌ له‌ وشکایی دا، (وَغِيضَ الْمَاءِ : فَعِلَ بِهِ ذَلِكَ)، (غَاضَ الْمَاءِ)، واتە: ئاوه‌که‌ ڕۆجوو، به‌لام ﴿ وَغِيضَ الْمَاءِ ﴾، واتە: ئاوه‌که‌ ڕۆچویندرا، نقووم کرا به‌ زه‌ویدا.

(وَقِضَى الْأَمْرُ) : (اَي فُصِّلَ، أَوْ نُفِّدَ وَأُبْرِمَ)، واتە: بپارەکه تەواو بوو، یاخود بپارەکه جیبەجی کراو، کارەکه تەواو بوو، واتە: ئەوانەى بپروا بوون، لە تۆفانەکهدا خنکینران، مەبەست ئەومیه.

(وَأَسْتَوَتْ) : واتە: لەنگەرى گرت، (استوت) واتە: (رست) لەنگەرى گرتو، راوەستا لەسەر جیای جوودیى.

(أَهْلِي) : (أَهْلُ الرَّجُلِ: قَرَابَتُهُ، وَهُوَ اسْمٌ جَمْعٌ لِأَ وَاحِدٍ لَهُ)، وشەى (اهل)، ناوى كۆیه تاكى نیه، كه (أهل) بریتیه له ره‌چه‌له‌كى مرؤف و، نزیکه‌كانى و خزمه‌كانى، (وَيُطَلَّقُ عَلَى الزَّوْجَةِ)، (أهل) به پله‌ى يه‌كه‌م بۆ هاوسەر به‌کارده‌ينرى.

(أَهْبِطُ) : (الهُبُوطُ: النُّزُولُ)، واتە: دابه‌زه، شوپ‌به‌وه، له‌ كه‌شتيه‌كه‌ و مره‌ خوارى.

(يَسْلَمِ) : واتە: به‌ ناشتیه‌وه، (وَأَصْلُهُ مِنَ السَّلَامَةِ، فَاسْتَعْمِلَ عِنْدَ اللَّقَاءِ إِيْذَانًا بِتَأْمِينِ الْمَرْءِ مُلَاقِيَهُ)، وشەى (سَلام)، له‌ ريشه‌دا له‌ (سَلامَة) موه‌ هاتوه، كه‌ به‌كاره‌ينراوه‌ بۆ پي‌نگه‌يشتن له‌ كاتى ديداردا، كه‌ ئەو كه‌سه‌ى سه‌لام ده‌كات، به‌رانبه‌ره‌كه‌ى ئاگادار ده‌كاتوه، كه‌ له‌و دُنيا بِنو، له‌لايه‌ن ويه‌وه، سه‌لامه‌ت ده‌بى.

(وَبَرَكَتٍ) : (الْبَرَكَاتُ وَاحِدُهَا بَرَكَةٌ: الْخَيْرَاتُ النَّامِيَةُ، وَهِيَ مِنْ كَلِمَاتِ التَّحِيَّةِ مُسْتَعْمَلَةٌ فِي الدُّعَاءِ)، وشەى (بَرَكات) كه‌ تاكه‌كه‌ى (بَرَكة) يه، واتە: خيرو نيعمه‌تيكى گه‌شه‌ه‌ندووى به‌رده‌وامو، وشەى (بَرَكات) له‌ وشه‌كانى سلاو لي‌کردنه‌ ليرهدا بۆ كاتى پارانه‌وه‌ به‌كاره‌ينراوه، (الْبَرَكة: ثُبُوتُ الْخَيْرِ الْإِلَهِيِّ فِي الشَّيْءِ)، (بَرَكة) بریتیه له‌ چه‌سپانى خيرو چا‌كه‌ خوايى له‌ شتي‌كدا.

مانای گشتی نایەتەکان

هەلبەتە ئیەم بە خیرایی بەسەر مانا گشتیەکەیدا دەرۆین، چونکە دوایی هەم باسیکی تایبەت دەربارەدی بەسەرھاتی نووح و گەلەکەدی دەکەین، هەم لە مەسەلە گرنگەکاندا، زۆر بە وردیی تیشک دەخەینە سەر بەسەرھاتی نووح عَلَيْهِ، و چەمک و واتای ئەو نایەتەنەو ئەو وردەکاریانەدی کە تیانیان، وەک عادمتی خۆمان، بۆیە ئیستا بە خیرایی بەسەریدا دەرۆین.

خو عَلَيْهِ بەسەرھاتی نووح عَلَيْهِ دەگێرێتەو، دەفەر موی : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا

إِلَى قَوْمِهِ ﴾، ئەم (و)و، ئیرە دەگێرێتەو بۆ ئەو دی پێشی، واتە: ئەی موحەممەد صَلَّى وەک چۆن پەيام و سروشمان بۆ تۆ ناردو، یان ئەی خەلک و مرفاھەتی! وەک چۆن (محمد)مان پەوانە کردو، قورئانمان بۆ ناردو، سروشمان بۆ کردو، بە هەمان شیوەش ئیەم (نووح)مان نارد بۆ لای گەلەکەدی، ئنجا نایا چی پێ گوتن؟ گوتی: ﴿ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴾، من بۆ ئیو ترستینەرو وریاکەر مومیەکی پوون و ناشکرام، هیچ پێچ و پەنای تیدا نیە، من هیچ تەم و مزیکم بەسەرەو نیە، کە لەلایەن خواوە نێردراوم، بۆ ئەو دی وشیارتان بکەمەو وریاتان بکەمەو، بتانترسینم، کە ئەگەر بێت و راستە پێ نەگرن، ئەو پۆزیککی خراب و چارەنووسیکی پەش، چاوەرپێتان دەکات، ﴿ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ ﴾، هاتووم پێتان رابگەییەنم: کە جگە لە خوا نەپەرستن، ﴿ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْإِمْرِ ﴾، بێگومان من مەترسیی نازارو سزای پۆزیککی بە ئیشم لە ئیو هەییە، واتە: مەترسییم هەییە کە تووشتان بێ.

﴿ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ ﴾، دەست رۆشتوانی بێپروا لە گەلەکەدی،

بەریار بە دەستان و دارو دەستەکان، کە شتیان بە دەست بوو، گوتیان: ﴿ مَا نَرْنَكَ

إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا ﴿١﴾، تۆ مرۆفێکی هەر وهك خۆمان دەتبینین، ﴿وَمَا نَرَاكَ أَتْبَعَكَ
إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّ الرَّأْيِ ﴿٢﴾، ئەوانەش كە شوینت كەوتوون، هەر وایان
دەبینین: كە خەلكی سادەو عەقل سووك و كەم بایەخن، ﴿وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا
مِنْ فَضْلٍ ﴿٣﴾، هیچ زیدەییەکی ئێوە، هیچ چاكەیهەکی ئێوە بەسەر خۆمانەوه
نابینین، كە تۆ ببی بە پیغەمبەر ﷺ، ئەوانیش ببە برۆدار، ئنجا ئەوان بچەنە
بەهەشت و ئیمە نەچین، ﴿بَلْ نُنَظُّكُمْ كَذٰبِيْنَ ﴿٤﴾، بەلكو ئیمە پیمان وایە كە
ئێوە درۆ دەكەن.

نوح وهلامێکی ددان شكین دەداتەوه له چەند بڕگەیهكدا، كە دواتر به وردی
باسی دەكەین: ﴿قَالَ يَقَوْمِ اَرَايْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّيْ وَءَاٰتِنِيْ رَحْمَةً مِّنْ
عِنْدِيْ ﴿١﴾، (نوح) گوتی: ئەى گەلهكەم! هەواڵم پێ بدەن! ئەگەر من لەلایەن
پەروردگارمەوه لەسەر بەلگەیهەکی رۆشن بم، بەرچاو ڕوون بم، دڵنیا بم، (خوا)
لەلایەن خۆیهوه بەزەیی به من دابێ (كە پلەى پیغەمبەرایەتیی و وهحی بۆ ناردنە)،
﴿فَعَمِيَّتْ عَلَيْكُمْ ﴿٢﴾، بەلام له ئێوه پەنھان كرابوو، له ئێوه كوێر كرابوو، واتە:
نەتاندەمبینی، لیتان شیردرا بووه، ﴿اَنْزَلْنَاكُمْوَهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كٰرِهُوْنَ ﴿٣﴾، له حالىكدا
كە ئێوه ناتانەوئ و پیتان خوش نیهو حمزی لی ناكەن، ئایا هەر لەمەلتان بپێچین
ناچارتان بكەین؟ واتە: ئەگەر خۆتان نەتانەوئ، ئیمە ناچارتان ناكەین.

﴿وَيَقَوْمِ لَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَا لًا ﴿١﴾، ئەى گەلهكەم! من لەسەر ئەو ئایین و
بەرنامەیهی خوا كە پیتان ڕادەگەیهنم، مال و سامانتان لی داوا ناكەم، ﴿اِنْ اَجْرِيْ
اِلَّا عَلَىٰ اَللّٰهِ ﴿٢﴾، پاداشتی من تەنیا لەسەر خوايه، بەس جاومر وانییم له خوا هەيه،
﴿وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوْا ﴿٣﴾، ئەوانەى بڕوایان هێناوه، من دەرکەریان نيم، دوور

خهروه میان نیم، دیاره داوایان لیکردوه: نهو رهش و پروتانه دهریکه له مه جلیسه گهت، بو نهوهی گویت بو بگرین، چونکه نهوانه شایستهی نهوه نین بینه مه جلیسی نیمهوه، وهک هه مان شتیش بو پیغه مبهری خاتمه ﷺ، هاتوتهوه پیش، ﴿ إِنَّهُمْ مُلْفُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا جَاهِلُونَ ﴾، نهوان دهگه نه پهرومردگاری خویمان، بهلام نیوه دمبینم کومه لیکن نهفامیی دهنوینن، یانی: نیوه نهفامیی دهکن، که خوتان پی له خهک زیادوه، نهوانهتان پی شایستهی نهوه نیه، که خوا بیانباته بههشت.

﴿ وَيَقَوْمٍ مِّن سَهْرَدَخَاوِ پِشْتَمِ دَهْگَرِي، نَهْگَرِ مِّن نَهْوَانِ دَهْرِيكَهْم، وَاتَه: نَهْگَرِ خَوَا بِيهَوِي لَهْسَرِ نَهْوَه سَزَامِ بَدَات، لَهْسَرِ دَهْرِكِرْدِنِي نَهْوَان، كِي پِشْتَمِ دَهْگَرِي وَكِي دَهْفِرِيَامِ دِي؟ ﴾ أَفَلَا نَذَكُرُونَ؟، نایا بیر ناکه نهوه؟

ننجا دمه رموی: ﴿ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ ﴾، ههروهها پيشتان ناليم: عه مبارو خهزنه گانی خوا له لای منن، ﴿ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ ﴾، ههروهها پيشتان ناليم: په نهان و ناديار دهمانم، ﴿ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ ﴾، پيشتان ناليم: من فریشتهم، ﴿ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا ﴾، نهوانهش که چاوی نیوه به کهم بایه خیی ته ماشایان دهکات، چاوی نیوه به سووکیان دمبینی، ناليم: خوا هیج چاکه یهک و هیج نیعمه تیکیان پینادات، یانی: شایستهی نهوه نین بیانباته بههشت، یان شایستهی نهوه نین که نیمان بینن، ﴿ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ ﴾، خوا زاناتره بهوهی که له دموونیاندا ههیه، یانی: مروقه گان بهوه له یهک جیاده کرینهوه، که له عهقل و دلایاندا ههیه، نهک بهوهی که به پوانهت و دیمه نیانهوه دیاره، ﴿ إِنِّي إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴾، بیگومان نهگه من وا بکهم (نهوان دهریکه م) نهو کاته من له سته مکاران دمبم.

﴿ قَالُوا يَا نُوْحُ قَدْ جَدَلْنَاكَ فَأَكْثَرْتَ جِدْلَنَا ﴾، گوتیان: نهی نووح! شهړه قسمت له گه لدا کردین و زوریشته شهړه قسه کرد، واته: زوری له سهر پویشتی، ﴿ فَأَيْنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ﴾، ده نهوهی که به لئیمان پی ددهی، واته: نهوهی ههر شهی پی له نیمه دهکی، بیهینه نه گهر له راستانی، واته: نهوه که ده لئی: خوا سزاتان دمدات، روژیکی به نازارتان له پیسه، ههرموو با بیته پیش.

﴿ قَالَ إِنَّمَا یَاۤئِبُّکُمْ بِهٖ اللّٰهُ إِنْ شَاءَ وَ مَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِیْنَ ﴾، (نوح علیه السلام) گوتی: بیگومان نهو به لایو نازاره تنیا خوا دمتوانی بیهینی، نه گهر بیهوی، ئیوه نهو کاته نه گهر خوا به لای به سهرهینان، دسته وسانکر نابن، واته: دمر باز نابن و، قوتار نابن له تو لهی خوا، ﴿ وَلَا یَنْفَعُکُمْ نَصْحِیْ إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أُنصَحَ لَکُمْ إِنْ کَانَ اللّٰهُ یُرِیدُ أَنْ یُغْوِیَکُمْ ﴾، دلسوزی نواندنیشم بو ئیوه، نه گهر بهوی دلسوزیبتان بو بنوینمو به تنگتانهوه بیم، دادتان ناداو سوودتان پی ناگهینه، نه گهر خوا بیهوی بیمرادو بیئاگامتان بکاتو سهر گهر دانتان بکات، له بهر نهوهی شایستهی سهر فرازی نین، چونکه خو تان پی بیمرادیی و ناکامیبتان گرتوته بهر، ﴿ هُوَ رَبُّکُمْ وَإِلَیْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، ههر نهو خاومن و پهرومردگارتانهو، ههر بو لای ویش ده گیرد ری نهوه.

ننجا خوا صلی الله علیه و آله نه مه ناواخن دمکاتو دپتهوه سهر باسی پیغه مبهری خاتمه صلی الله علیه و آله و قورنانو، دمه رموی: ﴿ أَمْ یَقُولُونَ أَفَرَبُّهُ ﴾، یان نایا ده لئین: (موحه ممد صلی الله علیه و آله) قورنانی هه لبه ستوه، به درو به ناوی خواوه هه لبه ستوه؟ ﴿ قُلْ إِنْ أَفَرَرْتُمْ، فَعَلَىٰ إِجْرَامِی ﴾، بلئ: نه گهر من هه لبه ستبی تاوانباری خو م له سهر خو مه، ﴿ وَأَنَا بَرِیءٌ مِّمَّا یُجْرَمُونَ ﴾، منیش دوورم لهو تاوانباری و خرابه کاری بهی که دمیکنو، په یومندییم پیوهی نیه، واته: نه گهر من تاوانم کردبی و قسم به ناوی خواوه هه لبه ستبی، نهوه خو م بهر پر سیاریتی خو م ته حه ممول ده که مو، خو م باجی تاوانی خو م دمدوم، ئیوهش که تاوانباری دمیکنو و خرابه کاری دمیکنو که به

ناهەق بپروا بە من ناهینن و بپروا بە قورنات ناهینن و، بە هەئبەستراوی دەزانن، کە ئەو تەوانیکە دەیکەن، منیش لەو تەوانە ی ئیو بەریم، چونکە من ئەرکی سەرسانی خۆم بەرانبەر بە ئیو ئەنجام داو.

﴿ وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدَّ ءَأْمَنَ فَلَا يَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾، ئنجا سروس بۆ نووح کرا، بە نووح راگەیهنرا، (ئەمەش نیومرۆکی بەیام و سروسەکەیه): کە دنیابە هەرگیز هیچ کەس لە گەلەکەت جگە لەوانە ی کە بپروایان هیناوه، بپروا ناهینن، ﴿ فَلَا يَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾، بۆیە خەمبارو دلتەنگو نارەحەت مەبە، بەهۆی ئەووە کە دەیانکرد.

﴿ وَأَصْنَعُ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِّينَا ﴾، هەر وەها کەشتی دروست بکە لەژێر جاویدی ئیمەداو، بە فەرمان و رینمای ئیمە، ﴿ وَلَا تَخْطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾، لەبارە ی ئەوانەشەو کە ستمیان کردو، مەمدوینە، واتە: هیچ تکایەکم بۆ ئەوان لێ مەکە، ﴿ إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴾، بە دنیاییەو ئەوان خنکینراون، نغرو دەرکرن لە تۆفاندا، واتە: با هەر لە ئیستا را پیت بلیم: داوایەک مەکە کە وەرنەگیرئ، وەک گوتراو: (هەسە بکە جئ بگریئ، رپە بپێو سەر بگریئ).

ئنجا دەفەرموی: ﴿ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ﴾، ئەو (نووح) کەشتیەکە دروست دەکات، خوا ﷻ بە (فعل المضارع) دەیهینن، بۆ ئەو ی تئ رابمینن، ئەو نووح کەشتیەکە دروست دەکات لەو بەیارە، لە شوینیکی و شکانی کەشتی دروست دەکاتو، هەر کاتیک کۆمەئیک لە دەست رۆشتووانی گەلەکە ی بە لایدا رمت دەبوون، گالتەیان پیدەکرد.

ئنجا لە هەندیک لە تەفسیرەکاندا هاتو، پێیان دەگوت: باشە ناخر کەشتی و بەیار! لەو و شکانیە چۆن کەشتی دەروات، هەندیک دیکە دەیانگوت: نووح تاكو

ئىستا پىغەمبەر بوو، ئىستا بوو بە دارتاش، ئاوا گالتەيان پىدەکرد، بەلام
خوای پەروەردگار باسی نەکردو، چۆن گالتەيان پىکردو.

ننجا نوح عليه السلام وەلامى دانەو، چونکە لە بەرانبەریاندا پىدەنگ نەبوو: ﴿ قَالَ
إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴾، واتە: نەگەر ئىو نىستا گالتە
بە ئىمە دەگەن، ئەو نىمەش دوایى گالتەتان پى دەگەن، وەك چۆن ئىو گالتەمان
پىدەگەن، واتە: گالتەتان پىدەگەن كاتىك ئىو دەخنىن، گالتەتان پىدەگەن
كاتىك دەبرىنە دۆزەخ، دەلىين: ئەها ئەوئى كە خوا فەرموو بوو، وەك پىغەمبەران
فەرموويان، راست دەرچوو، دە بىچىزن، ﴿ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ
وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴾، لەمەو دوا دەزانن كى نازارو سزايەكى بۆ دى، رىسواى
دەكاتو، نازارو نەشكەنجەيەكى بەردەوامى دىتە سەرى كە لە كوئى نابىتەو.

ننجا خوا عليه السلام باسى دەستپىکردنى تۆفان و لافاوه مەزنەكە دەكات : ﴿ حَتَّىٰ إِذَا
جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ ﴾، واتە: ئەو مشت و مەرى نىوان نووح و گەلەكەى، گالتە
پىکردنى ئەوان بە نووح سەلامى خوای لەسەر بى، وەلامدانەوى نووح بۆ ئەوان،
ئەو مشت و مەرى بەردوام بوو، چونکە: ﴿ حَتَّىٰ لَبُلُوغِ الْغَايَةِ ﴾، واتە: ئەو بەردەوام بوو،
ياخود دروست کردنى نووح بۆ كەشتىيەكەى و نامادەکردنى، بەردوام بوو، تاكەى؟
﴿ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، تاكو فەرمانى ئىمە هات، واتە: تاكو فەرمانى خوا هات، بە
هەلسانى تۆفان، لافاو، ﴿ وَفَارَ التَّنُورُ ﴾، واتە: تەندوورەكە هەلقوئى، قولبى دا،
واپىدەچى ئەو نىشانەى خوای کارزان و نووح عليه السلام بوو بى، كە هەر كاتىك تەندوور
ئاوى لى هاتە دەرى و هەلقوئى، ئەو لافاوو تۆفان دەست پىدەكات، چونکە جارى
دیکەش هەبوو، ناسمان بارانى لى بارىموو، ئاوى زۆرى لى رزاو، ئەدى چۆن
بزانى: كە نایا ئەو سەرەتای ئەو تۆفانەيە، يان هەر بارانىكى ئاسايە، بۆيە
تەندوورەكە كراو بە نىشانە، چونکە عادەت و نى ئا و لە تەندوور هەلقوئى، ننجا

کاتیک که تهندوور قولپی داو ههلقولی، ﴿قُلْنَا أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ آتَيْنِ﴾، گوتمان، واته: به (نوح)مان گوت: له ههر کامیان جووتیک، دووانی سوار بکه، واته: له ههر جووتیک لهو نازهل و پهرومورانهی که له وشکانییدا نهبن نازینو، له ناودا دهخنکین، له ههر کامیک لهوانه دووانی سواربکه. خوینراویشهتهوه: (مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ)^(۱).

﴿وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾، ههروهها کهسو و کارمکهتو نیزیکهکانیشتو مال و خیزانهکهشت ههموویان سوار بکه، جگه لهوهی که بریاری لهسهر تیپهپیوه، پیشتتر بریاری لهبارموه دراوه، که هاوسهرمکهی بووه، ﴿وَمَنْ آمَنَ﴾، ههموو نهوانهش که بروایان پی هیناوی، ههموو نهوانه سوار بکه، ﴿وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ﴾، بهلام جگه له کهمیک، هیچ کهس لهگهلی دا بروای پی نههینا.

ننجا دهفرموی: ﴿وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ جَرِّبْهَا مُمْسِكًا﴾، (نوح) گوتی: تییدا سواربن، به ناوی خوییه رویشتنو لهنگهر گرتنی، یاخود کاتو شوینی پیدا رویشتنیو، کاتو شوینی تییدا لهنگهر گرتنی، چونکه دهگونجی (مَجْرَاهَا، وَمُرْسَاهَا) بخوینریتتهوهو، دهگونجی (مَجْرَاهَا، مَرَسَاهَا) بخوینریتتهوهو، شایانی باسیشه (حفص)، (مَجْرَاهَا) به (إِمَالَةً)، دهخوینریتتهوهو دهلی: مهجرتها، ﴿إِنَّ رَبِّي لَعَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، بیگومان پهرومردگاری من زور لیبوردمیهو زور میهرهبانه، ﴿وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ﴾، ننجا کهشتیهکه دهریشت، نهوانهی دهبرد به نیو شهپولانیکیدا، وهک جیایانی بهرز، ﴿وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ﴾، نوح بانگی کورمکهی خوئی کرد، ﴿وَكَانَ فِي مَعْرِلٍ﴾، که له پهرگهیهک بوو، له کهناریک

(۱) واته: له ههر جووتیک دووان.

بوو، له شوینیکی به تهنیا بوو، چی پی گوت؟ ﴿يَبْنِيَّ اَرْكَبَ مَعَنَا﴾، نهی کوره خوښه ویسته کهم! (چونکه له زمانی عهږه بیدیا، شت که بچووک دهگرتنه وه، بۇ خوښه ویستی و گرنگی پیدان و خه م خواردنه، چونکه مندالی بچووک، زیاتر خوښه ویستی و، خه می لی ده خوری و، پیویستی به چاودیری و ره چا و کردنی زیاتر ههیه)، له گه لمان سوار به، ﴿وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكٰفِرِيْنَ﴾، له گه ل بیبروایان دا مه به، دهنه له گه ل واند سهرت به فه تارمت ده چی، و مره سواری که شتی نه جات به، نه ک له گه ل خه لکیکا بی، که به رباد دهن، ﴿قَالَ سَاوِيْ اِلَى جَبَلٍ يَّعِصْمُنِيْ مِنَ اَلْمَآءِ﴾، (کوره کهی)، گوتی: په نا دمه مه بهر چیا به ک، واته: لووتکه ی به رزی چیا به ک، که له ناو دمباریزی، ناوم لی دهگرتنه وه، ناهیلی بخنکیم، ﴿قَالَ لَا عَاصِمَ اَلْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ﴾، (نوح علیه السلام)، گوتی: نه مرؤ پاریزمر نیه له فه رمانی خوا، (واته: له و به لایه ی که خوا به فه رمانی خو ی ناردوویه تی، له و توفانه ی که به فه رمانی راسته و خو ی خوا دروست بووه)، هیچ پاریزمر نیک نیه ﴿اِلَّا مَنْ رَّحِمَ﴾، مه گهر که سیک خوا به زمی پیدیا بیتنه وه، خواش تهنیا به زمی به و که سانه دا دیتنه وه، که به دوا ی پیغه مبه ره که ی ده که ون و، سواری که شتی به که ی دهن، ﴿وَحَالٌ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمَغْرِقِيْنَ﴾، ننجا شه پو لیان که وتنه به ی و، له خنکاوان بوو، ﴿وَقِيلَ يٰۤاَرْضُ اَبْلِعِيْ مَآءَکِ﴾، گوتراش: (که بیگومان خوا ﴿لَعَلَّکُمْ فَرَمُووِیْهَتِیْ﴾، به لام لی رهدا بو یه به (مجهول الفاعل) هی نراوه، چونکه هر دیاره کی به زهوی دمفه رموی: ناوه که ت قووت بده و، به ناسمان دمفه رموی: چیدیکه مه بارینه! نه و هه موو کارانه دمکات؟ بیگومان هر خوا ی په رومردگاره)، نه ی زهوی ناوه که ت قووت بده، ﴿وَيَسْمَآءُ اَقْلَعِيْ﴾، نه ی ناسمان! وازبینه، واته: چی دیکه مه بارینه، ناو هه لمه ریزه، ﴿وَعِضَ الْمَآءِ﴾، ناوه که رچوینرا، برایه ناخی

زەویبەو، ﴿ وَقَضَى الْأَمْرُ ﴾، کارەگەش تێبەری، بێرەگە جیبەجێ گرا، تۆفانەگە هاتو کافرەکان خنکان، ﴿ وَأَسَوَّتْ عَلَى الْجُودِيِّ ﴾، گەشتیەگەش راوەستا، لەنگەری گرت لەسەر جوودی (جوودی) چیاپەگە لە باکووری کوردستان و دەگەوتە نیو سنووری پارێزگای نامەد (دیاربەکر) نیستا، گە لە زنجیرە چیاى ئەپاراتە، ﴿ وَقِيلَ بَعْدَ لُفُؤِ الظَّالِمِينَ ﴾، گوتراش: دووری بۆ کۆمەڵی ستمکاران، واتە: دووربن لە پەحمەتی خوا، با بڕۆن، وەك كوردەوارى دەلێن: (ئاواو ئاواو چن).

﴿ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ، فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَكِيمِينَ ﴾، نوح عليه السلام بانگی پەرۆمردگاری کرد، گوتی: پەرۆمردگار! کورەگەم لە نیزیکانی منەو، بەلێنی تۆش راستە، گە فەرمووتە: نیزیکانی تۆ دەرپاز دەگەم، تۆش دەست پۆشتووترین و بەهێزترین حوکمرانانی، ﴿ قَالَ يَنْتُحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ﴾، (خوا) فەرمووی: ئەى نوح! ئەو (کورە) لە نیزیکانی تۆ نیە، ﴿ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ﴾، ئەو کردەوێ نا چاکە، یانی: کردەوێ باش نیە، گەواتە: مەرۆف لە کردەوێدا بەرجهسته دەبن، ئەویش کردەوێ باشی نەبوون، ﴿ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ﴾، نەجا شتیگم لێ داوا مەگە گە زانیاریت دەرپارەى نیە، ﴿ إِنِّي أَعْطُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴾، من نامۆزگاریت دەگەم گە لە نەفامان نەبی، داواى بێجێ لە خوا نەگەى، ﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ ﴾، (نوح)، گوتی: پەرۆمردگار! من پەنات پێدێنم گە داومیەکت لێبگەم، زانیاریم دەرپارەى نەبی، ﴿ وَإِلَّا تَعْفَ لِي وَتَرْحَمَنِي أَكُنُ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴾، ئەگەر لێم نەبووری بەزمییت پێدا نەیهتەو، بێگومان من لە زیانباران دەبم، ﴿ قِيلَ يَنْتُحُ أَهْطِ سَلَامٍ مِّنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ ﴾، گوترا: ئەى نوح! دابەزە بە ناشتی و

سەلامەتىيۇ بە بەرەكەتو پىزەوۋە لە ئىمەوۋە لە سەر خۇتو، لە سەر كۆمەلانىك كە لەگەل تۇ دان، واتە: لەگەل تۇدا سواری كەشتىيەكە بوون، (دوایی دەبن بە ئەسل بۇ وەجە، بۇ چەندان كۆمەل و نەتەو)، ﴿وَأُمُّ سَمِيعَةَ مِمَّنْ يَمْسُحُ مَنَا عَذَابَ أَلِيمٍ﴾، چەند كۆمەلانىكىش ھەر لە دنيادا دەيانزىيەننن و پىيان دەگوزمىننن، بەلام دوایی لە ئىمەوۋە ئازارىكى بە ئىشيان پىدەگات (لەبەر ئەوۋى راستە رى ناگرن).

لە كۆتايى دا دەفەرموئ: ﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ﴾، ئەوانە لە ھەوالەكانى ناديارن، بۇ تۇيان دەنيرىن (ئەم بەسەرھاتانە كە بۇ تۇيان دەنيرىن و بۆت سروس دەكەين)، ﴿مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا﴾، كە نە خۇتو نە گەلەكەت لە پىش ئەمەدا، نەتاندمزاننن، واتە: پىش ئەم قورئانە نەتاندمزاننن، يانى: بەم وردەكارىيەو بەم روونىيە نەتاندمزاننن، ھەرچەندە شتىكىستان لەوبارەوۋە بىستىن، ﴿فَأَصْبِرْ إِنَّ الْعَقَبَةَ لِلْمُنْفِقِينَ﴾، دەجا خۇراگرىن! بىگومان سەرەنجام بۇ پارىزكارانە.

پهیروکی نوح (علیه السلام) وگه له که می

له پینج ته وه ردا

ئیمه له پینج ته وورددا به سه رهاتی نوح علیه السلام و گه له که می باس ده کهین.

ته ووری یه کهم: پیناسه ی نوح علیه السلام و گه له که می.

ته ووری دووهم: پانتایی به سه رهاتی نوح علیه السلام و گه له که می له سوورمه کانی قورنانددا.

ته ووری سئیمه: پوخته یه که له به سه رهاتی نوح علیه السلام و گه له که می.

ته ووری چوارهم: دریزه ی به سه رهاتی نوح علیه السلام و گه له که می له بهر رؤسنایی (۲۵) نایه ته که می سوورمتی (هود) دا.

ته ووری پینجه م: وه لامی چند پرسیاریک له باره ی نوح علیه السلام و گه له که می و که شتی و توفانه وه.

تەومرى يەكەم : پېناسەى نوح ﷺ و گەلەكەى.

نوح ﷺ كى بووه؟ كەى هاتوه؟ گەلەكەشى كى بوون؟ زانىرىى لەبارمىانەوه چۈنە؟ ئىمە لە چوار خالى كورتدا پېناسەى نوح ﷺ و گەلەكەى دەكەين :

۱ / نوح ﷺ دوومەين پېغەمبەرى خواپە، كە لە داوى ئادەمەوه سەلاتو سەلام لەسەر نوح و لەسەر ئادەم و ھەموو پېغەمبەران بى، باسكراو، واتە: داوى ئادەم باسى ئىدىرىس كراو، داوى وى راستەوخۇ باسى نوح كراو، بە پى رىزبەندىسى كە بۇ ئىمە زانراو، دەزانين لە رووى قورئانەوه: ئادەم، ئىدىرىس، نوح.

۲ / نوح يەكەمەين پەوانەكراو (رسول)ە، ئەمە لە (صحيح البخاري وصحيح مسلم)دا هاتوه لەو فەرموودمىدا كە بە (حديث الشفاعة) ناسراو، ئەو كاتەى كە مروفايەتتى ھەمووى لە رۇزى داويدا داوى ئەووى كە قىامت دى، لە گۆرپەيانىكدا كۆدەبنەو، زۆر نارەحەت دەبن، ئنجا دەچن بۇ لاي ئادەم ﷺ داواى لى دەكەن كە داوا لە خواى پەرومردگار بكات، كە دەست بكرى بە لىپرسىنەو، خەلك، تاكو لەو سەغەلتى و نارەحەتتە دەربازيان بى، بەلام ئادەم عوزريان بۇ دىنيتەو، دەلى: ئەو بە من ناكرى، دىماننىرى بۇ لاي نوح، ئنجا كە دەچن بۇ لاي نوح، دەلى: {فَيَأْتُونَ نوحاً فَيَقُولُونَ: يَا نوحُ! أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ، وَسَمَّاكَ اللَّهُ عَبْدًا شَكُورًا، أَلَا تَرَى إِلَى مَا بَلَّغْنَا؟ أَلَا تَشْفَعُ لَنَا إِلَى رَبِّكَ؟} (۱)، واتە: دەچن بۇ لاي نوح دەلىن: ئەى نوح! تۆ يەكەمەين پەوانەكراو بووى بۇ خەلكى سەر زەوى، خوا ناوى لە تۆ ناو: بەندەى سوپاسگوزار، ئايا نابىنى ئىمە لە ج حالىكداين؟! ئايا نابىنى گەشتووينا چى؟! ئايا تكامان لە لاي پەرومردگارت بۇ ناكەى ؟

واتە: داواى لى دەكەن داوا لە خوا بكات، تاكو دەست بكرى بە لىپرسىنەو، لەو سەغەلتى و تەنگانەپە دەربازيان بى، ھەر كەسەو رى خۇى ببىنى.

(۱) أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۹۶۲۱)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۴۴۳۵)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۱۹۴)، وَالْتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۲۴۳۴)، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكَبْرِيِّ، بِرَقْم: (۱۱۲۸۶)، وَأَبْنُ أَبِي شَيْبَةَ، بِرَقْم: (۳۱۶۷۴).

هه ئیته له دریزه‌ی هه‌دیسه‌که‌دا هاتوه که نووحیش ﷺ پاساوو پۆزشیان بۆ دینیته‌وه که نه‌وه کاری نه‌و نیه‌و، دوایی ده‌چن بۆ لای ئیبراهیم، پاشان بۆ لای مووسا، دوایی بۆ لای عیسا، تا‌کو سه‌رمجام ده‌چن بۆ لای موحه‌مه‌د ﷺ پیغه‌مبه‌ری خاتهم، پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ تا‌که ده‌کات له لای خوای په‌رومردگارو، سه‌جده ده‌باتو به شیومیه‌ک مه‌دحو سه‌نای خوای تا‌ک و ته‌نیا ده‌کات، که پی‌شتر هیچ که‌س به‌و شیومیه مه‌دحو سه‌نای خوای نه‌کردوه، خوای په‌رومردگار له‌و کاته‌دا، فیری موحه‌مه‌دی ﷺ ده‌کات، ئنجا خوا ﷺ ده‌فه‌رموی: (سَلِّ تَعْطُ، وَاشْفَعْ تُشْفَعْ) واته: داوا بکه، وه‌لامت دمدریته‌وه و پیت دبه‌خشری، و تا‌که بکه، تا‌کیه‌که‌ت و مرده‌گیری، ئیدی پیغه‌مبه‌ریش ﷺ تا‌که ده‌کات بۆ هه‌موو مرو‌فایه‌تی که له‌و حاله‌ ده‌ریاز بنو، ده‌ست بکری به لیپرسینه‌و میانو، نه‌وه‌ش له سوورمتی (الإسراء) دا‌نامژه‌ی پی‌کراوه، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ، نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴾ ۷۸، واته: له شه‌وگاردای شه‌ونویز بکه وه‌ک زیده (خوا په‌رستی) یه‌ک بۆ تو (ئه‌ی موحه‌مه‌دا) نزیکه که په‌رومردگارت پی‌گه‌ی ستایش‌کراوت پین بدات، که له فه‌رمووده‌که‌دا هاتوه: (يَحْمَدُهُ الْأَوْلُونَ وَالْآخِرُونَ)، هه‌موو مرو‌فایه‌تی ستایشی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌کات، له‌سه‌ر نه‌و تا‌کردنه‌ی و نه‌و تا‌که و مرگیرانه‌ی، دمریازبوونی خه‌ک له‌و می‌جنه‌ت و نار‌ه‌حه‌تییه که تییدان، دیاره ئی‌مه‌ش له دوای هه‌ر بانگی‌ک، سونه‌ته نه‌و پله‌یه بۆ پیغه‌مبه‌ر داوا بکه‌ین، وه‌ک له‌م فه‌رمووده‌یه‌دا هاتوه: { مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ: اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ، وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ، وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَّحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ } { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقْم: (۱۴۸۵۹)، وَالْبُخَارِيُّ، بَرَقْم: (۶۱۴)، وَأَبُو دَاوُدَ، بَرَقْم: (۵۲۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقْم: (۲۱۱) وَقَالَ: صَحِيحٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، وَابْنُ مَاجَةَ بَرَقْم: (۷۲۲)، وَابْنُ خُرَيْمَةَ، بَرَقْم: (۴۲۰)، وَابْنُ حِبَّانَ، بَرَقْم: (۱۶۸۹) عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ } .

واته: هه‌ر که‌سێک کاتێک گوئی له بانگ دهبی، بلی: ئه‌ی خوایه! په‌رومردگاری ئه‌م بانگه‌وازه تیرو ته‌واوو، ئه‌م نویژه به‌رپاکراوه! وه‌سیله‌و فه‌زیله‌، به موحه‌مه‌د ببه‌خشه‌و، نه‌و پی‌گه‌یه‌ی که تییدا ستایش ده‌کری که به‌ئینت پیداو، پیی ببه‌خشه، (هه‌ر که‌سێک نه‌و دو‌عا‌یه بکات دوای بانگ) نه‌وه

شەفاعەتی منی بۆ پێویست دەبێ لە رۆژی دواییدا، (واتە: شایستەیی ئەو دەبێ کە پێغەمبەر ﷺ شەفاعەت و تەکای بۆ بکات).

۳/ هەرچەندە زانیان رەجەلەکیان لە نووحەو تاکو ئادەم ریز کردووە، کە نووح بە نۆ پەشت دەگاتەووە ئادەم، بەلام بە بۆچوونی من جیی متمانە نیە، چونکە لە تەورات وەرگیراوە، لە پەیمانی کۆن، بۆیە من نەمەینا، پاشان (عبدالوهاب النجاری) لە کتێبەکەیی خۆی (قصص الأنبياء) لە لاپەرە (۲۰)دا کە دیارە ئەویش لە کتێبی (إظهار الحق)ی (رحمت الله بن خليل الرحمن الهندي) هەو هیناویەتی، دەلی: (جیاوازی لە نێوان دەقە عیبری و سامیری و یونانییە کەدا هەیه، واتە: ئەو تەوراتەیی کە بە عیبری نووسراوە، لەگەڵ ئەوێ کە بە سامیری نووسراوە، لەگەڵ ئەوێ کە بە یونانی نووسراوە، لەو مەسەلەیی رەجەلەکی نێوان نووح و ئادەم دا، جیاوازیان هەیه).

ئنجا هەلبەتە ئەو مەسەلەییە لە نادیار (غیب) هەو غەیبیش مەگەر لە سەرچاومێکی متمانە پێکاوەو هاتبێ، ئەگەرنا متمانە پێناکری و وەرناگیری، بەلێ دەگونجێ وەک بەرچاوپروونییەکی ئینسان لێی بەهرەمەند بێ، وەک من جار جار نامازە دەکەم بە پەیمانی کۆن، یان پەیمانی نوێ، (العهد القديم، والعهد الجديد) وەک بەرچاوپروونییەکی، یان زێدە زانیارییەکی و وردەکارییەکی کە بیهێتێن، ئەگەرنا هەموو ئەو شتانە کە پەيوەستن بە نادیار (غیب) هەو، دەبێ ئەسڵەکیان لە وەحی مەعصوم و متمانە پێکراودا هەبێ کە قورئانەو، سوننەتی راست و دروستی پێغەمبەر ﷺ، ئەوێ سەنەدەکی راست بێ و لێی دُنیا بین کە دەگەرێتەووە سەر پێغەمبەر ﷺ.

۴/ واییدەچی گەلی نووح، هەموو مەرفەقەیی ئەو رۆژگارە بووبێ، هەلبەتە من وای تێدەگەم، هەندیک لە زانیانیش وایانگوتووە، ئنجا من ئەوێم لە چی هەلەنجاووە کە واییدەچی، ئەو خەلکی نووحیان بۆ لا رەوانەکراوە، هەموو مەرفەقەیی ئەو رۆژگارە بووبین؟ ئەوێ هەلەنجاووە کە خوا ﷻ لە دوا بەسەرھاتی نووح، وەک دوا بۆی باسی دەکەین و، سواربوونی برواداران و شوێنکەوتووانی نووح لە کەشتییە کەداو، دوا خنکانی هەموو ئەو خەلکی کە بریوان بە نووح نەهیناوە،

دوایی خوا له سوورمتی (الصافات) دا دمه رموی: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمْ الْبَاقِينَ﴾، واته: هەر وهجه که ی نهومان هیشته وه، که واته: جگه لهوانه ی که له گه ل نووح دا دمر بازیا ن بووه له که شتییه که دا، که سی دیکه نه ماوته وه، به دهقی نایمت، به لئ دهگونجی بلئین: واته: لهو قهومه که نوو حیا ن بو لا رهوانه کراوه، به لام وهك دوایی باسی ده که ی ن، نهو رایهش رای به هیزو زاله که توفانه که ی نووح، هه موو سه ر زهوی گرتۆته وه، یا ن به لای که مه وه، هه موو نهو شوینانه ی گرتۆته وه، که مرۆفیا ن تیدا بوون.

که واته: ده بی نووح ﷺ بو سه رجه م مرۆفه کانی نهو رهۆزگاره نیردرابن، چونکه ناگونجی له چه ند شوینیکدا مرۆف بوو بنو، نوو حیش ته نیا بو لای کۆمه لئیکیا ن نیردرابن، به لام دوایی که توفان هاتوه، هه موویا ن خنکینرابن! به بی نهو نایه ته که دمه رموی: ته نیا وهجه که ی نهومان هیشته وه.

که واته: ده بی نهوانه ی که نووح بو لایا ن رهوانه کراوه، هه موو نهو مرۆفانه بوو بن، که لهو کاته دا له سه ر زهوی ژیا ونو، واپیده چی له شوینیکی دیارییکراویش دا بووبن، که نووح ﷺ بتوانی په یامی خوا به هه موویا ن رابگه یه نئو، ماوه یه کی زۆریشیا ن له نیودا ماوته وه، وهك دوایی باسی ده که ی ن.

تەوهری دووهم : پانتایی به سه رهاتی نوح عليه السلام و گه له گه له تە سووره ته کانی قورنانداندا :

که نئمه له دوو خالدا باسی دهکهن :

أ / ناوی نوح عليه السلام (۴۲) جار له قورنانداندا هاتوه، که دیاره به پنی خشتهیهک
ئیمه ریزمان کردوون :

ریزبهندی سوورته	ناوی سوورته	ژمارهی نایمت
۳	آل عمران	۲۳
۴	النساء	۱۶۳
۶	الأنعام	۸۴
۷	الأعراف	۶۹ و ۵۹
۹	التوبة	۷۰
۱۰	يونس	۷۱
۱۱	هود	۸۹، ۴۸، ۴۶، ۴۵، ۴۲، ۳۶، ۳۲، ۲۵
۱۴	إبراهيم	۹
۱۷	الإسراء	۱۷، ۳
۱۹	مريم	۵۸
۲۱	الأنبياء	۷۶
۲۲	الحج	۴۲
۲۳	المؤمنون	۲۳
۳۵	الفرقان	۳۷
۲۶	الشعراء	۱۱۶، ۱۰۶، ۱۰۵
۲۹	العنكبوت	۱۴
۳۳	الأحزاب	۷
۳۷	الصفات	۷۹، ۷۵

۳۸	ص	۱۲
۴۰	غافر	۳۱،۵
۴۲	الشورى	۱۳
۵۰	ق	۱۲
۵۱	الذاريات	۴۶
۵۳	النجم	۵۲
۵۴	القمر	۹
۵۷	الحديد	۲۶
۶۶	التحريم	۱۰
۷۱	نوح	۴۳ = ۲۶، ۲۱، ۱

ب/ پانتايى بەسەرھاتى نووح و گەلەكەى لە قورئاندا:

بە پىنى ئەوہ كە من تەماشای قورئانم كردوو، سەرنجى ئايەتەكان و سوورمتهكانم داوہ، سەرجهم دەورى (۱۱۱) ئايەتو، دەشگونجى دوو، سى ئايەتى ديكەشيان بخريئنه گەل كە ناوى (نوح)يان تيئدا هاتوہ، يان ھەروا بە ئامازمىك، ئامازە كراوہ بۆ بەسەرھاتەكەى، بەلام ئەوہى كە تۆزىك مەعلووماتو زانىارىي تيئدا ھەبى، دەربارەى نووح ﷺ و گەلەكەى، كە چىيان بەسەر ھاتوہ، لەو سەدو يانزە (۱۱۱)ئايەتەدا ھاتوہ، كە (۱۱۱) ئايەتەكەش لە كۆى (۱۲) سوورمەت دان:

- ۱- سوورمەتى (الأعراف) ئايەتى (۵۹) تا (۶۴) واتە: (۶) ئايەتى بۆ تەرخان كراون.
- ۲- لە سوورمەتى (يونس)دا، ئايەتى (۷۱) تا (۷۳) واتە: (۳) ئايەتى بۆ تەرخان كراون.
- ۳- لە سوورمەتى (ھود)دا، (۲۵) تا (۴۹) واتە: (۲۵) ئايەتى بۆ تەرخان كراون.
- ۴- لە سوورمەتى (الأنبياء)دا، ئايەتەكانى: (۷۶ و ۷۷) واتە: (۲) ئايەتى بۆ تەرخان كراون.

- ۵- لە سوورەتى (المؤمنون)دا، نايەتەگانى: (۲۳) تا (۳۰)، واتە: (۸) نايەتى بۇ تەرخان گراون.
- ۶- لە سوورەتى (الفرقان)دا، نايەتى ژمارە (۳۷)، واتە: (۱) نايەتى بۇ تەرخان گراون.
- ۷- لە سوورەتى (الشعراء)دا، نايەتى (۱۰۵) تاكو (۱۲۲)، واتە: (۱۸) نايەتى بۇ تەرخان گراون.
- ۸- لە سوورەتى (العنكبوت)دا، نايەتەگانى: (۱۴ و ۱۵)، واتە: (۲) نايەتى بۇ تەرخان گراون.
- ۹- لە سوورەتى (الصافات)دا، نايەتى (۷۵) تا (۸۲)، واتە: (۸) نايەتى بۇ تەرخان گراون.
- ۱۰- لە سوورەتى (القمر)دا، نايەتى (۹) تا (۱۷)، واتە: (۹) نايەتى بۇ تەرخان گراون.
- ۱۱- لە سوورەتى (التحریم)دا، نايەتى ژمارە (۱۰)، واتە: (۱) نايەتى بۇ تەرخان گراون.
- ۱۲- لە سوورەتى (نوح)دا، گە ھەر بە ناوى (نوح)دوميه عليه السلام، سوورەتەگەى ھەموو بۇ تەرخانگراو، گە بیست و ھەشت نايەتە، لە نايەتى ژمارە (۱) تاكو (۲۸).
- ژمارەى ھەمووى دەكاتە (۱۱۱) نایمت لە قورنندا، گە بۇ بەسەرھاتی نووح و گەلەگەى تەرخانگراو، گە دیارە لە ھەموو ئەو (۱۲) شوینەدا زانیاری جۆراو جۆر، بە تەعبیرو شیوازی جۆراو جۆرو، ھەرچارە بە شیویەك، ھەرچارە گۆشەپەك بە شیو داپشتنیک، گە لەگەل ئەو سیاھەداو، لەگەل ئەو ھەل و مەرجهدا گە قورننى تیدا ھاتۆتە خوار، گونجاو، بەسەرھاتی نووح عليه السلام باسگراو.

تهوهری سنیهم : پوختهیهك له بهسه‌رهاتی نووح و گه‌له‌که‌ی :

دیاره نیمه له ههوت خالدا پوختهیهك له بهسه‌رهاتی نووح و گه‌له‌که‌ی ده‌خه‌ینه‌روو:

یه‌که‌م : پاش ناده‌م و ئیدریس (علیهما السلام) مرو‌فایه‌تی لایداو، که‌وته‌ن سهر بت په‌رستی، چونکه ماوه‌یه‌کی زوری پیچوو، واته: ماوه‌یه‌کی زور له نیوان ئیدریس عليه السلام و (نوح) دا هه‌بوو، ماوه‌یه‌کی پیچوو بوو، وه‌ک له‌و جه‌ند ده‌مه‌دا - که‌ دوا‌یی ده‌میان‌ه‌نین - جه‌ند زانیاریه‌ک له‌وباره‌وه هه‌ن، بۆیه‌ش له‌ دوا‌ی ئیدریسه‌وه که‌ ماوه‌یه‌کی پیچوو، هه‌یج پیغه‌مبه‌ر نه‌هاتوون، مرو‌فایه‌تی به‌ لاریدا رو‌یشتوون و، تووشی بت په‌رستی و، تووشی دوور له‌ خوا‌یی بوون، با ته‌ماشای نه‌م جه‌ند ده‌مه‌ بکه‌ین:

أ / { عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْبِيَ كَانَ آدَمُ؟ قَالَ: نَعَمْ نَبِيٌّ مُكَلَّمٌ، قَالَ: فَكَمْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ نُوحٍ؟ قَالَ: عَشْرَةَ قُرُونٍ { أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ، بَرَقَم: (۳۰۳۹) وَقَالَ هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُخْرِجَاهُ، قَالَ الذَّهَبِيُّ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (الْكَبِيرِ)، بَرَقَم: (۷۵۴۵)، وَابْنُ حِبَانَ، بَرَقَم: (۶۱۹۰)، قَالَ شَعِيبُ الْأَرْنَؤُوط: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ }.

واته: نه‌بو ئومامه‌ خوا لای پی‌ رازی بی، ده‌لی: پیاویک گوتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا عليه السلام! نایا ئاده‌م پیغه‌مبه‌ر بووه؟ فه‌رمووی: به‌لی، پیغه‌مبه‌ریک بووه، خوا ئاخاوتنی له‌گه‌لدا کردوه، (فه‌رمایشتی له‌گه‌لدا فه‌رمووه)، پیاوه‌که‌ پرسی: ماوه‌ی جه‌ند له‌ نیوان نه‌وو نووح‌دا هه‌بوو؟ پیغه‌مبه‌ر عليه السلام فه‌رمووی: ده‌ سه‌ده.

ئنجایا نه‌و ده‌ سه‌ده‌یه، ده‌بی مه‌به‌ست پی‌ هه‌زار سال بی، واته: هه‌ر سه‌ده‌ی سه‌د سال، یاخود مه‌به‌ست پی‌ ده‌ پشت (جیل) بووه، که‌ جیلی نه‌و کاته هه‌ر پشتیک رهنه‌گه‌ هه‌زار (۱۰۰۰) سال زیاتر بوو بی، بۆ وینه: نووح که‌

(۹۵۰) سال وهك پیغهمبهر له نیو گهلهکهیدا بووه، پیش توفان، دیاره پیشتریش تمهنی ههبووه، دواتریش ماومیهك له نیو گهلهکهیدا ماوتهوه، مانای وایه دمی له ههزاری تیپهر کردبی، ئنجا نایا مهبهست له سهده (قرن)، به پپی ژیانی مرفههکان بووه له جیلیکدا لهو کاتهدا، که مهرج نیه وهك ئیستا بووبی، که جیلی ئیستا (۶۰) یان (۷۰) ساله، یاخود نهوپهری (۱۰۰) ساله؟! پیم وایه زور دووره جیلی نهو کاتش ههر نهومنده بووبی، به ههر حال نهوه دیار نیه، گرنگ نهومیه ماومیهکی زور له نیوان ئادهو نووحدا (علیهما السلام)، ههبووه.

ب/ { عَنْ عِكْرَمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ بَيْنَ آدَمَ وَنُوحٍ عَشْرَةَ أَقْرُنٍ، كُلُّهَا عَلَى الْإِسْلَامِ } { أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، بَرَقَم: (۳۴۶۲۹)، وَالْبَزَّازُ، بَرَقَم: (۴۸۱۵) وَغَيْرُهُمَا }.

واته: عیکریمه دهئی: عهبدوئلائی کوری عهعباس خوا له خوئی و بابی رازی بی، دهئی: له نیوان ئادهو نووحدا، ده سهده ههبوون، ههموویان لهسهر (شهریعهتی) ئیسلام بوون.

واته: تاکو ده وهجهو ده سهده له دواى ئادهو، وهجهی ئادهو کورو کچهکانی ئادهو، ههر لهسهر دینداریی و خوا پهرسیی و خوا بهیهکگرتن بهردهوام بوون، بهلام دواى تووشی لادان بوون.

ج/ { عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ تَفْسِيرِ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَقَالُوا لَا نَدْرُنَ ءَ الْهَتَكُمْ وَلَا نَدْرُنَ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴾ نوح، هذِهِ أَسْمَاءُ رِجَالٍ صَالِحِينَ مِنْ قَوْمِ نُوحٍ، فَلَمَّا هَلَكُوا أَوْحَى الشَّيْطَانُ إِلَى قَوْمِهِمْ أَنْ انصِبُوا إِلَى مَجَالِسِهِمُ الَّتِي كَانُوا يَجْلِسُونَ، أَنْصَابًا وَسَمُّوْهَا بِأَسْمَائِهِمْ، فَفَعَلُوا، فَلَم تَعْبُدْ حَتَّى إِذَا هَلَكَ أَوْلَئِكَ وَتَسَخَّ الْعِلْمُ، عُيِدَتْ، قَالَ: صَارَتْ الْأَوْثَانُ الَّتِي كَانَتْ فِي قَوْمِ نُوحٍ فِي الْعَرَبِ بَعْدُ } { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، بَرَقَم: (۳۹۷)، باب : تفسیر سورة نوح } .

واته: عهبدوئلای کوری عهیباس خوا له خوئی و بابی پازی بی، له کاتی روونکردنهوهی فهرموودهی خوای بهرزدا که دمفهرموئی: ﴿ وَقَالُوا لَا نَذَرُنَّ ۙ الْهَتَكُمُ وَلَا نَذَرُنَّ وَدَاً وَلَا سَوَاعَاً وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ۙ ﴾ نوح، که نوح ﷺ دهگیرپتهوه: فهورمهکهی چۆن دهستیان کردوه به بت په‌رستی، دهئیی: گوتیان واز له ومددو سواعو یه‌غوووثو یه‌عووقو نه‌سر (که ناوی پینج بتان بوون) مه‌هینن و همر بیانپه‌رستن. ئنجا عه‌بدوئلای کوری عه‌یباس خوا له خوئی و بابی پازی بی، دهئیی: ئا ئاوانه ناوی پیاوانییکی باش بوون، (پیاوانییکی صالح و بۆ خوا صولحاو بوون) له گه‌لی نوح، دوا ی نه‌وهی که مردوون، شه‌یتان وه‌سومه‌سی کردوه بۆ خه‌لکه‌که‌یان، که له‌و شوینانه‌ی تییان دا بوون و خوا په‌رستیان تیدا کردوون، بیئن په‌یکه‌ریان بۆ دابنن، به‌ ناوی نه‌وانیشه‌وه په‌یکه‌ریان بۆ دابنن، نه‌وانیش وایان کردوه و له‌ سه‌ره‌تاوه‌ نه‌و په‌یکه‌رانه‌ نه‌په‌رستراون، به‌لام دوا ی نه‌وهی نه‌وانه‌ی په‌یکه‌رمانیان داناوه، مردوون و، ورده‌ ورده‌ زانیاری نه‌ماوه، (واته: زانیاری به‌ شه‌ریعت و به‌ خوا به‌ یه‌گرتن نه‌ماوه)، ئنجا دهستیان کردوه به‌ په‌رستیان.

عه‌بدوئلای کوری عه‌یباس خوا له خوئی و بابی پازی بی، دهئیی: دوا یی نه‌و بت و صه‌نه‌مانه، که له‌ نیو گه‌لی (نوح) دا بوون، هاتنه‌ نیو گه‌لی عه‌ره‌میشه‌وه.

له‌ شوینی دیکه‌دا هاتوه که نه‌وانه‌ بۆیه‌ وینه‌ی نه‌و پیاو چاکانه‌یان له‌ په‌رستگاکانی خویندا کیشاوه‌ و په‌یکه‌ریان بۆ داناون، گوتووایانه: بۆ نه‌وه‌ی که نه‌وانمان بینی، خوا په‌رستی و تاعه‌تی نه‌وانمان بیته‌وه‌ بیر، تا‌کو ئیمه‌ش وه‌ک نه‌وان خوا په‌رست بین، به‌لام دوا یی ورده‌ ورده‌ خوا په‌رستییه‌که‌ی نه‌وانیان له‌ بیر چۆته‌وه‌و، خودی نه‌وانیان په‌رستوه، که به‌شه‌ر ناوا زوو هه‌لده‌خه‌له‌تی، نه‌گه‌ر وه‌حی ده‌ستی نه‌گری و به‌ هیدایه‌تی خوا، عه‌قل و دلی روشن نه‌بی، به‌شه‌ر زیاتر رواله‌ت بین و کورت بینه‌و، مامه‌له‌ی به‌ره‌ستی پی خوشتره‌ له‌ مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل نادیار (غیب) دا، همر بۆیه‌ش خوا ﷻ له‌ سه‌رمته‌ای سوورته‌ی (البقره) دا دمفهرموئی: (بسم الله

الرحمن الرحیم ﴿۱﴾ الْمَآءُ ﴿۱﴾ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۲﴾

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ... ﴿۳﴾ ، ئهلیف، لام، میم، نهم قورنانه هیج دوو دلئی تیدانیه، رینماییه بؤ پاریزکاران، نهوانه‌ی بروا به نادیارو به په‌نهان دینن.

د/ { عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ: أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ، ذَكَرْتَا كَنِيْسَةَ رَأَيْتَهَا فِي أَرْضِ الْحَبَشَةِ يُقَالُ لَهَا: مَارِيَّةُ، وَذَكَرْنَ مِنْ حُسْنِهَا وَتَصَاوِيرِ فِيهَا، فَرَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ رَأْسَهُ، فَقَالَ: إِنَّ أَوْلَيْكَ إِذَا مَاتَ مِنْهُمْ الرَّجُلُ الصَّالِحُ، بَنَوْا عَلَي قَبْرِهِ مَسْجِدًا، ثُمَّ صَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّوْرَ، أَوْلَيْكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ } { أَخْرَجَهُ مَالِكٌ، بِرَقْمٍ: (۷۶۶)، وَابْنُ خَبْرٍ، بِرَقْمٍ: (۱۲۷۶)، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكُبْرِيِّ، بِرَقْمٍ: (۶۹۴)، وَابْنُ حِبَانَ، بِرَقْمٍ: (۳۱۸۱) }.

واته: دایکی برواداران عائیشه خوا لئی رازی بی، ده‌لن: رۆژیک نوممو سه‌له‌مهو نوممو حه‌بیه (نهوانیش هه‌ردووکیان هاوسه‌ری به‌پیزی پیغه‌مبه‌ری خوان و له دایکانی بروادارانن)، باسی نهو کلئسه‌یان کرد که له ولاتی حه‌به‌شه بینویانه، ناوی ماریه بووهو، باسیان کرد که کلئسه‌یه‌کی نه‌وه‌نده جوان بووهو نهو هه‌موو نه‌خش و نیگارو وینهو په‌یکه‌رانه‌ی تیدا بوون، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ لهو کاته‌دا سه‌ری به‌رز کرده‌وهو فه‌رمووی: نهوانه نه‌گه‌ر پیاویکی صالحیان له نیودا مردبایه، له‌سه‌ر گۆره‌که‌ی مزگه‌وتیکیان دروست ده‌کرد، دواپی وینه‌ی وپان له‌سه‌ر ده‌کیشا، نا نهوانه خراپترین دروستکراوانی خوی زالی پایه به‌رزن.

ننجا که گه‌لی نووح ناوا ده‌ست ده‌گه‌ن به بت په‌رستی، خوا ﷺ نووح ده‌نیری، وه‌ک له سه‌ره‌تای سوورمتی (نوح) { نایه‌تی ژماره (۱ - ۳) } دا خوا ﷺ باسی چۆنیه‌تی په‌وانه‌کردنی (نووح) ی کردهو، هه‌روه‌ها له سوورمتی (الأعراف) داو، له سوورمتی (الشعراء) داو، له سوورمتی (هود) دا، باس ده‌کات، له سه‌ره‌تای سوورمتی (نوح) دا ده‌فه‌رمووی: ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ

أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱﴾ قَالَ يَقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿۲﴾
 أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَتَّقُوهُ وَأَطِيعُونَ ﴿۲﴾، واته: ئیمه نوو حمان بۆ لای گهله که ی رهوانه کرد که: گهله که مت بترسینه و وریایان بکه وه، بهرله وهی سزایه کی به ئیشیان بۆ بن، نوو حیش چوو له لایان و گوتی: نهی گهله که ما من بۆ ئیوه ترسینه و وریا که ره وه میه کی ناشکرام، که به ندایه تیی بۆ خوا بکه ون، پاریزی لی بکه ون، فه رمان به ریی من بکه ن (بۆ نه وهی به رپی خواتاندا به رم).

ئنجا له درێژهی نایه ته کان دا دهرده که وی، که له راستییدا سوورپه تی (نوح) وه ک نه وه وایه که نووح عليه السلام راپۆرتی خۆی، دهر به ره ی کارو چالاکیی و بانگه وازی خۆی و، زه حمه ت و ماندوو بوونی خۆی و، که لله ره قیی گه له که ی خۆی، بۆ خوای په رومردگار بگێرپه وه، که دوایی وه ک زه مینه سازی دهبی، بۆ نه و پارانه وه و داوایه ی که له خوای په رومردگار ده ی کات، تا کو نه و گه له که لله ره قه له به ین به ری، وه ک له درێژهی سوورپه ته که دا هاتوه.

دووه م: نووح عليه السلام زۆر خۆ راگرانه و، زۆر پشوو درێژانه له گه ن گه له که ییدا بانگه وازی کردو خه ریک بوو تا کو بیانپه ئیته سه ر پئی و، نۆسه دو په نجا (۹۵۰) سال له نیویاندا بانگه وازی کرد، وه ک له سوورپه تی (العنکبوت) نایه تی (۱۴) دا، خوا دمه ره موئ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿۱۱﴾، واته: بیگو مان نوو حمان بۆ لای گه له که ی ره وانه کرد، ئنجا هه زار سال له نیویاندا مایه وه جگه له په نجا، واته: (۹۵۰) سال له نیویاندا مایه وه) دوایی توفان گرتنی له کاتی کدا که سه ته مکار بوون.

که واته: نووح پش توفان، نۆ سه دو په نجا (۹۵۰) سال له نیو گه له که ییدا ماومه وه، ئنجا بۆ نه وه ی بزانی ن نووح عليه السلام نه و (۹۵۰) ساله چی گوتوه و چی کردوه؟! با سه رنجیکی نه و پا زده نایه ته ی سوورپه تی (نوح) بده ی ن، واته: نایه تی: (۵) تا (۲۰) و، به گورتیی مانایان ده که ی ن، که نه مه ده قه که یانه:

﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿۵﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴿۶﴾ وَإِنِّي
كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصْوَابَهُمْ فِي مَا ذَانِبِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا ثِيَابَهُمْ
وَأَصْرُوا وَأَسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿۷﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿۸﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ
لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿۹﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿۱۰﴾ يُرْسِلُ
السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿۱۱﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ
أَنْهَارًا ﴿۱۲﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿۱۳﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿۱۴﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ
خَلَقَ اللَّهُ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا ﴿۱۵﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا
﴿۱۶﴾ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿۱۷﴾ ثُمَّ يُعِيدْكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجْكُمْ إِخْرَاجًا ﴿۱۸﴾
وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بَسَاطًا ﴿۱۹﴾ لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿۲۰﴾ ۴﴾

{واته: (نوح) گوتی: پهرومردگارم! من به شهوو رۆژ بانگی گهلهکه م کرد
﴿۵﴾ بهلام بانگکردنی من، همر راکردن و دوورکهوتنهومی تیدا زیادکردن ﴿۶﴾
ننجا من همر کاتیک بانگ دهکردن، تاکو تو لییان بیووری، پهنجهکانی خویمان
دهخستنه گوئیهکانیانهموهو، به پۆشاکهکانیان خویمان دادمپۆشیو، همر بهردموم
بوون لهسهر کوفرو، خویمان به زلگرت، به خو بهزل گرتنیکی دمگهن ﴿۷﴾
پاشان من به دهنگی بهرز بانگم کردن ﴿۸﴾ دواپی من به ناشکرا بانگم کردنو،
به پهنهانیو له پهنامهکیشدا بانگم دهکردن ﴿۹﴾ پیمگوتن: داوا لیبوردن
له پهرومردگارتان بکهن، بیگومان نهو زور لیبوردمیہ ﴿۱۰﴾ نهگمر بگهرینهوه بو
لای پهرومردگار، له سهریوه ناوی به خورزمتان بهسهردا دهریژی ﴿۱۱﴾ ههروها
به سامانو به کوران (واته: وهچهتان زور دمکات مالو سامانتان زور دمکات)،
هاوگارتان دمیو بوئتان زیاد دمکاتو، باغو بیستانی زیاترتان بو دهرهخسینیو،

وا دمكات رووبارو جوڭاوجۇبار بەلای كۆشكەكانتانداو بە نىو باغەكانتاندا
 برۇن ﴿۱۲﴾ بۇجى سامو ھەيبەتتان بەرانبەر بە خوا نىەو رېزى لى ناگرن ﴿۱۳﴾
 لە حالىكدا كە نىوھى بە چەندان قۇناغ دروست كرده (لە سكى دايكتاندا) ﴿۱۴﴾
 نايانابىنن كە خوا ھوت ئاسمانى لەسەر يەكدى دروست كردهون! ﴿۱۵﴾ ھەرۇھا
 مانگى تىدا رووناك كردهونەھو، خۇرى تىدا كردهون بە چرايەكى تىشكدر! ﴿۱۶﴾
 ئنجا خوا نىوھى لە زەويدا پىگەياندوھ (وھك رووھكىك كە دەرۇئ) پرواندوونى لە
 زەويدا ﴿۱۷﴾ دوايىش ھەر دمتانگىرېتەھو بۇ نىو زەمى، جارېكى دىكەش لەوئ
 دمرتەن دىنئتەھو زىندووتەن دمكاتەھو ﴿۱۸﴾ ھەرۇھا خوا زەمىنى وھك بەرپىھەك،
 وھك فەرپىك بۇ راخستوون ﴿۱۹﴾ تاكو لەو سەر زەمىيە، رىو بانان لە دۇلو
 شىوھكانى دا پەيدا بكنن ﴿۲۰﴾ .

ناوا نوح ﷺ بەو شىومىيە (۹۵۰) سالى لە نىو گەلەكەيدا گوزمراند.

سىيەم : بەلام ديارە ئەوان ئەو ھەموو ماندووبوونو ھەولۇ تەقەللاو دەرەسەرىو
 دىسۇزىيە نوح ﷺ ھىچ سوودى پىنەگەياندن، جگە لە زەمىيەكى كەم بە
 دىنگىيەھو نەھاتن، سەرمنجام پاش ناگادار كىرنەھوئى خوا ﷻ بۇ نوح ﷺ كە
 با لىيان نائومىد بى، (واتە: خوا ناگادارى كرده كە تازە كەسيان برپا ناھىنئ)،
 وھك لە سوورمتى (ھود) دا دەفەرموئ : ﴿ وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ
 مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدَّ أَمَّنْ فَلَا نَبْتَيْسَ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾ ﴿۲۱﴾ ، واتە:
 سروس كرا بۇ نوح، پىي پاكەيەندرا، كە لە گەلەكەت ھەرگىز كەسى دىكە
 برپا ناھىنئ، جگە لەوانەى برپايان ھىناوھ، ئنجا زۇر خەفەتبار مەبە بەھوئى
 نەھوھە كە دىكەن.

دوئى ئەھمى خوا ناگادارى كردهوھ، كە تازە كەسيان برپا ناھىنئ، بۇيە
 لىيان نائومىد بووھو، ئەم پارانەھومىيە كىرد، وھك لە سوورمتى (نوح) دا ھاتوھ:

﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴾ ﴿۲۲﴾ إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوْا

عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاكِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾، واتە: نووح گوتی: پەرۆمردگار! تاکیك لەسەر زەوی لە کافران مەهیلە، { (دیار): یانی: مال نشینیك، کەسیك کە لە خانوودا نیشتەجێ دەبێ، } مەهیلە چونکە ئەگەر تۆ بیانەهێلی، دوایی بەندەکانت گومرا دەکەن، ئەوەی کە لیشیان دەبێ، هەر تاوانبارو بیبروایە.

چوارەم: خوای دادگەر و کارزانی بە پارنەو هەمە نوووحی گیرا کرد، چونکە

لەگاتی خۆیدا بوو، دواي ئەو بوو کە خوا ﷻ ناگاداری کردبوو، کە تازە کەسیان بپروا ناهینی، و، فەرمانی بە نووح کرد، کە کەشتییەك دروست بکات، تاكو خۆی و شوپنکە و تەووانی، لە هەر ژيانداريک جووتیك سوار بکات، تاكو خوا سەر زەوی لە کافرهکان پاك بکاتەو، بژاریکی باشی ئەم سەر زەوییه بکات، لەو کافره ملهوپرانی کە پێغه مبه رێکی پایه بەرزای وەك نووح ﷺ نۆ سەدو پەنجا (۹۵۰) سال لەگە ئیاندا خەریك بوو، خۆی ماندوو کردو، کە چی سوودی

نەبوو، وەك خوا دەفەرموی: ﴿ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلَکَ بِأَعْيُنِنَا وَّوَحَيْنَا

فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَئِينٍ وَأَهْلَكَ

إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ

﴿ ٢٧ ﴾ المؤمنون، کە دوایی ئیمە بە درێژی تەفسیری نایەتەکان دەکەین،

پیشتریش لە مانای گشتییە کەدا تۆزیک مەبەستە کەمان روونکردۆتەو، واتە: بە (نوح) مانا راگەیاندا: لە ژێر چاودیری ئیمەدا، بە رینمایی ئیمە کەشتییە کە دروست بکە، هەتا کاتیك کە فەرمانی ئیمە هات، (واتە: فەرمانی ئیمە هات، بە هەلسانی تۆفان و لافاو)، تەندوو رەکە قوڵی داو هەلقوڵی، (وابێدەچی ئەمە نیشانە یەکی نیوان خوای پەرۆمردگار و نووح بووبی، کە هەرکات تەندوو ئاوی لی هەلقوڵی، واتە: تۆفان دەست پێدەکات، پیمان گوت): لە هەر جووتیك دووان (واتە: لە جوۆری هەر ئازە ئیك نیرو مییهك)، سواری کەشتییە کە بکە، (لەو پەلەومرو ئازە لانی کە لەسەر وشکانیی نەبی، ناژین، لە ئاودا دەخنکین) و نیزیکەکانیشت، جگە لەوانە کە پیشتر بپار لەبارەیانەو

دەرچوو، ئهوانهش که بر وایان هیناوه، وه جگه له که مینکیش بر وایان پی نه هینابوو.

پینجهم : سه رهنجام هه موو گه لی نوح خنکان و، ته نیا خوئی و سئ کوره که ی و سئ بوو که که ی، له گه ل هاوسه ریکی دهر بازیان بوو، له گه ل هه ندیک له وانه ی دیکه که بر وایان پی هینابوو، ئه وه به رای هه ندیک له زانایان، چونکه هه ندیک له زانایان ده لئین: ته نیا نوح و هاوسه ری، له گه ل حام و سام و یافیت، که سئ کوره که ی بوون، له گه ل هاوسه ره کانیا ن، واته: هه موو که شتییه که ئه وه هه شت (۸) که سه ی تیدا بوون، ئه م رایه ش زور پی تیده چی، با ته ماشای ئه م نایه تانه بکه ی ن :

له سوورته ی (الصفات) نایه تی (۷۵) تا (۸۲) دا، خوی په رومردگار له وه هه شت

نایه ته دا ده فهرموئ: ﴿ وَلَقَدْ نَادَيْنَا نُوْحًا فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُوْنَ ﴿۷۵﴾ وَبَجَيْنَتْهُ وَاَهْلَهُ مِنْ

الْكُرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿۷۶﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِيْنَ ﴿۷۷﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِيْنَ ﴿۷۸﴾ سَلَّمَ

عَلَى نُوْحٍ فِي الْعَالَمِيْنَ ﴿۷۹﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۸۰﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸۱﴾

﴿ ثُمَّ اَعْرَفْنَا الْاٰخِرِيْنَ ﴿۸۲﴾ 》， واته: بینگومان نوح بانگی کردین (لیمان پارایه وه)،

ئیمه ش باشتین وه لամدره وه ی بووین و، خوئی و که سوکارو نیزیکه کانیمان له به لاو خه فه تی گه وه ره دهر باز کردو، هه ر وه چه که ی ئه ومان هیشته وه و، به وه خه لاتمان کرد، له نیو میلیه تانی دوا بیدا، که ناشتی (خوا) له سه ر نوح له نیو جیهانیاندا، ئاوا به و شیویه پاداشتی چاکه کاران ده مینه وه، ئه وه له به نده بر واداره گانی ئیمه بوو، دوا پی ئه وانی دیکه مان خنکاند.

به پی ئه مه ش که ده فهرموئ : ﴿ وَبَجَيْنَتْهُ وَاَهْلَهُ 》， دوا پی ده فهرموئ:

﴿ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِيْنَ 》， وا دیته به رچاو که ته نیا نوح الطَّيِّبَاتِ و هاوسه ری،

له گه ل سئ کوره که ی و سئ بوو که که ی، رزگاریان بوو پی، که دیاره له ته وراتیش وا ده لئو، نایه ته که ش ئه وه ده گه یه نی.

هەلبەتە ئیمە دوایی باس دەکەین، که دەبی نوح عليه السلام دوو هاوسەری بووین، چونکه به تەئکید هاوسەریکی کافر بووه، وهک له نایهتی ژماره (۱۰)ی سوورمەتی (التحریم)دا هاتوه، که به دنیایی لهگەڵی سواری کەشتییهکه نهبووه، کهواته: هاوسەریکی دیکه ههبووه، ناوی سێ کورەکانیشی له تهوراتدا هاتوه، بهلام له میژوونووسانیش دەماو دەم باسکراون، دیاره ئیمە دواتر وردەکاریی زیاتر لهوبارەوه باس دەکەین.

شەشەم: دوای ئەوهی گەلی نوح عليه السلام قەربەر بوون و کەسیان لێ ئەماوهو جۆمان کراون، ننجاً کەشتییهکه لهسەر جیای جوودی نیشتۆتهوه، وهک خوا جل جلاله له نایهتی ژماره (۴۴)ی سوورمەتی (هود)دا دەفەرموی: ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَسْمَأْ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝۴۴ ﴾، واته: گوترا: ئەی زموی! ئاوهکمت قووتبده، هەلبەتووشه، ئەی ئاسمان! واز بێنه، چی دیکه مەبارێنهو، ئاوهکه به زمویدا پۆچوینراو، کارمکه تیپهپریو، کەشتییهکه لهسەر جیای جوودی لهنگەری گرتو، گوترا: دووری بۆ کۆمهلی ستهمکاران.

بهو شیومیه، کۆتایی به گەلی نوح هاتو نوح و ئەوانه ی له کەشتییهکه لهگەلی سوار بوو بوون، رزگاریان بوو.

حهوتەم و کۆتایی: یهکیك له خنکاوانیش کوری نوح بووه، که له تهوراتدا دهلی: ناوی کهنعان بووهو، لهلای میژوونووسانی دیکهش، کهم و زۆر نهوه باسکراوه، ننجاً نایا هەر له تهوراتهوه هیناویانه، یاخود لهو جیروک و بهسههاتانه بووه که دەماو دەم گێرێدراونهوه؟ دیاره کورمکه - وهک دوایی به درێژی باسی دەکەین - که بابی داوای لێ دەکات لهگەلی سواری کەشتییهکه بی، سوار نابێو، سهرنجنام شهپۆل دهکەوێته نیوانیان و دهخنکی.

ننجاً نایا نوح عليه السلام دەبی دوای ئەوهی که تۆهانهکه نیشتۆتهوه، یاخود پێش نهوه له خوا پارابێتهوه؟ هەرچنده له ریزبەندی باسکردنهکهدا خراوته

دوایی، بهلام ناگونجی توفان بنیشیتهوهو نووح بزانی که کس نهماوه، جگه لهوانهی که له کهشتیهکهدا لهگهلی سوار بوون، که دیاره نهو کاته دمبی دنیا بووبی، که کورهکهی نهماوه، ئاوا لهو کاتهدا له خوا بپارپتهوه! بویه ناگونجی و پی تیناجی نهو کاته له خوا پاراپتهوه، گرنگ نهومیه خوا ﴿۱۷۷﴾ دمفهرموی :

﴿ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ، فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿۱۷۵﴾ قَالَ يَنْوُحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعْطُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿۱۷۶﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿۱۷۷﴾ ﴾

واته: نووح بانگی پهرومردگاری کرد، (لئی پاراپتهوه)، گوتی: پهرومردگارم! کورهکهم له نیزیکانی منهو، بهلینی توش راستهوه، توش بههیزترینو دسترپویشتووترینی حوکمرانان و برپاردمرانی، (واته: سوړاغی کورهکهم دیارنیهو، توش بهلینت داوه نیزیکانو بنهمالهی من دمر باز بکهی)، خوا ﴿۱۷۷﴾ فهرمووی: نهو (کوره)، له نیزیکانی تو نیه، چونکه کردهوی باش نیه، من ناموزگاریبت دمکهم که له نهفامان بی، نووح فهرمووی: پهرومردگارم! من پهنا دینمه بهر تو که له نهفامان به، یان داواپهکت لی بکهم که زانیارییم پیی نهبیو، نهگر تو لیم نهبووری و بهزمیبت پیم دا نهپهتهوه، له زیانباران دمبم.

تەوهری چوارەم : درێژە بەسەرھاتی نووح و گەلەکە لە بەررۆشنایی
(۲۵) نایەتەکانی سوورەتی (ھود) دا :

چەند مەسەلە یەکی گەرنگ

مەسەلە یەکەم :

پەوانە کرانی نووح و گەیانەنی پەیا مەکە بە گەلەکە :

خوایە دەر موی : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۲۵﴾
﴿ ۲۵ ﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْيَوْمِ ﴿۲۶﴾ ، بە
دنیایی ئیمە نووحمان بۆ لای گەلەکە ی رەوان کرد، پێی گوتن: من بۆ ئیو
ترسینەر و وریاکەر مەسەلە یەکی ئاشکرام، هاتووم پێتان بۆ : کە جگە لە خوا
نەپەرستن، من مەترسی سزای رۆژێکی بە ئیشتان لێ دەکەم، (واتە: ئەگەر
لەسەر پەرستنی غەیری خوا بەردەوام بن).

بۆیە دەر موی : ﴿ وَلَقَدْ ﴾ ، کە دیارە (و) هەکە ئەم بەسەرھاتە دەگێرێتەو
بۆ سەر پێشێ و (واو العطف) هەو دەگێرێتەو بۆ سەر پێشێ، واتە: ئەی
موحەممەد ﷺ! هەک چۆن وەحییمان بۆ تۆ کردو، لەسەر دەم و رۆژگاری خۆتدا،
پێشتریش پەیا م وەحییمان ناردبوو بۆ نووح ﷺ، نووحمان بۆ لای گەلەکە
پەوانە کردبوو، ئنجا جەخت کردنەو هەکە لەبەر گومان و نکوویی لێکردنی
کافرەکانە، یانی: هیچ گومانتان نەبێ، کە ئیمە پەوانەمان کردبوو بۆ لای
گەلەکە، هەر لەخۆو نەچوو بوو، قسە ی گێرفانی خۆی نەبوو، بە لێکو
پەیا م ئیمە بوو، پێی رادەگەیاندن.

که دمفهرموی : ﴿ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلَىٰ قَوْمِهِ ﴾، (قوم) یانی: کۆمهله خه لکیک، که نهو کۆمهله خه لکه، واپیده چی هه موو نهو مرؤفانه بووبن، هه موو نهو به شه رانه بووبن، که نهو کاته له سه ر زهوی ژیاون، وه ک پئیشتریش باس مان کرد، چونکه دوا یی خوا ﷺ دمفهرموی: هه موومان له به یین بردن، ته نیا وه چه که ی نوو حمان هیشته وه، له سه ر زهوی، که واته: دمبی نهوانه ی که نوو حیا ن بو لا ره وانه کرا وه، هه موو نهو مرؤفانه بووبن، که نهو کاته له سه ر زهوی بوون و، دمبی له شوینیکی دیاری بکراویش بووبن، چونکه له گه ل حکمه ت و میهره بانیی و دادگه ریی خوا ﷺ ناگونجی، به شه ری دیکه له شوینی دیکه بووبن، نوو ح بو لایان نه جوو باو، هیج پیغه مبه ری دیکه بو لایان نه جوو بوو، به تۆفانه که ی نوو حیش خنکابن، بیئه وه ی بزائن له سه ر چی دمفه وتین و تۆفان لییان دده!

چونکه خوا دمفهرموی : ﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾ ﴿ ۱۵ ﴾، واته: ئیمه سزای خه لک نادمین، تا کو پیغه مبه ر ره وانه نه که یین، که ده گونجی مه به ست پیی سزای دنیا یی بی، واته: له دنیا دا به لایان بو نانی رین و سزایان نادمین، هه تا پیغه مبه ریا ن بو نه نی رین و، نهو پیغه مبه ره ﷺ په یامی خوا یان پیرانه گه یهنی، ئنجا نهوانیش نه گه ر وه لامی نه رینی ی و خرا پیا ن هه بی، نهو کاته شایسته ی سزادان دمبن، هه رو مه ا له دوا رۆژیشدا هه ر به هه مان شیوه له سوورمتی (الأعراف) دا خوا ﷺ دمفهرموی : ﴿ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ

يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اِنِّيْ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ

﴿ ۱۵ ﴾، واته: بیگومان نوو حمان بو لای گه له که ی ره وان کرد، گو تی: نه ی گه له که م! به ندا یه تی بو خوا بکه ن، جگه له و په رستراویکی دیکه تان نیه، من مه ترسی رۆژیکی مه زنتان لی ده که م.

لیره دمفهرموی : ﴿ اِنِّيْ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴾، که دیاره سزای خوا، هه م مه زنه و، نهو رۆژه ش که سزای خوا ی تیدا دی، هه م رۆژیکی مه زنه، هه م رۆژیکی به ئیش و ژانه.

ئنجایەمەگەئە نوح عليه السلام کە پەنی راکەیاندن، چی بوو؟! ﴿أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا

اللَّهَ﴾، بێجگە لە خوا مەپەرستن، بەندایەتی بۆ غەیری خوا مەکەن، بەندایەتی بە مانای فراوان و گشتگیری، واتە: هیچ کەستان وەک خوا خۆشنەوئو، هیچ کەستان بەقەدەر خوا لەلا مەزن و گەورە نەبێو، وەک بۆ خوا ملکەچن، بۆ هیچ کەس و ملکەج مەبێو، تەنیا پشت بە خوا ببەستن، تەنیا سام و ترستان بەرانبەر بە خوا هەبێ، تا کۆتایی ئەو شتانەئە کە تاپەتەن بە خوای پەرورەدگارەموو، بە هەموویان چەمک و واتای بەندایەتی و پەرستن پێک دێنن.

کە نوح عليه السلام دەفەرموئ: ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْيَوْمِ﴾،

هەر وەها لە سوورەتی (الأعراف) دا دەفەرموئ: ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ

عَظِيمٍ﴾، من مەترسی نازاری رۆژێکی بە نیشتان لێ دەکەم، مەترسی نازاری رۆژێکی مەزنتان لێ دەکەم، دەگونجێ مەبەست پێی سزای دنیا بئو، دەشگونجێ مەبەست پێی سزای دواڕۆژ بئو، کە هەم سزا دنیاپێهە کە گەورەش بوو بە نیشیش بووو، هەم سزا قیامەتپێهەش بە تەئکید بە نیشتریشە و مەزنتریشە.

مەسەلەئە دووەم :

بەپەرچدانەئەس زەق و بەق و بێن نەزاکەتێ کەئەس نوح عليه السلام

بۆ داوا و بانگەوازی نوح عليه السلام:

خوا دەفەرموئ: ﴿فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرْنَكَ إِلَّا بَشَرًا

مِثْلَنَا وَمَا نَرْنَكَ أَتْبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ

عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَنْظُرُكُمْ كَذِبِينَ﴾، واتە: دەسترویشتووایک کە

بێبڕوا بوون لە گەلەکەئە، یانی: ئەو بڕیار بە دەست و دەسترویشتووایک کە

ھەمىشە ھىسابيان بۇ خەلك و كۆمەنگا نەكردو، ھەمىشە خۇيان بە دەمراست و بېيار بە دەست و قسەكەرى خەلك زانىو، پېيان وابوو كە خەلك وەك مەر و مالىك وايە، دەبى ئەوان شوان و گاوانى بن، ئەمما خەلك مافى نيە، كە بۇخۇى بېر بىكاتهو، بۇيە ھەمىشە لە قورئاندا خوا ﷻ باسى (الْمَلَأُ) دەكات، يانى: دەسترۇيشتووان، ئەوانەى كە چاوى خەلك پېر دەكەن لە سەرسامىيى و دلىان پېر دەكەن لە سام و ھەيبەت، بە ھۇى زرق و برقو، خۇ رانواندن و كەشخەلىدانىكەو كە بەسەر خەلكى دا دەيكەن، بەو سامان و ھىزموە كە لە دەموروبەرى خۇيان كۇى دەكەنەو، وەك چۇن ئەو پەلەومرانیە كە ھەست بە نوقصانىيى و ناتەواويى دەكەن لە خۇياندا، خۇيان فش دەكەنەو، (تَكْبُر و اِسْتِكْبَار) يانى: چى؟ يانى: خۇ گەورە كردن، خۇ بە زل گرتن، يانى: گەورە نيە، بەلام خۇى گەورە دەكات، جا ئەو دەسترۇيشتووانەى كە بېبېروا بوون لە گەلەكەى، ئاوا وەلامى نوح ﷺ يان دايەو.

كە لە چوار بېرگەدا دەيخەينە روو:

بېرگەى يەكەم : ﴿ مَا تَرٰنَكَ اِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا ﴾، ئىمە تەنيا وەك مرۇفىكى وەك خۇمان دەتبىنىن و، مرۇفى وەك و ئىمەش شايستەى ئەوە نيە بېيتە نوپنەرى خوا و پىغەمبەرى خوا، مەبەستەكەيان ئەومىيە، واتە: تۇش تەنيا مرۇفىكى وەك ئىمەى و، رېت ناكەوئى و شياو و شايستەى ئەوە نى، خوا بتكاتە نوپنەرو رەوانەكراوى خۇى و، بەتايبەت پەيامت بۇ بىئىرى و، فەرمايشتت لەگەلدا بىكات، ديارە وشەى (بشر) واتە: مرۇف نېر بى، يان مى بى، تاك يان كۇ بى، ھەر بىى دەگوتىرى: (بشر)، جارى واش ھەيە (بشر) كراو بە دووان، وەك خوا فەرموويەتى: ﴿... لِبَشَرِيْنَ مِثْلِكَ...﴾ (۱۷) و المؤمنون، بەلام كە گوترا: (بشر) واتە: تاك و كۇو، نېرو مى دەگرتەو.

برگەى دووم : ﴿ وَمَا زَبَدَكَ أَتْبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِأَدَى الرَّأْيِ ﴾

ناشېنين ھىچكەس شوپنت كەوتبى، جگە لەوانەمان كە بى بايەخن، عەقل سووكن، زوو بىروا بە شت دەكەن و كەم ھۆشن.

وشەى (أرادل) كۆى (أردل)ە، ياخود كۆى (ردل)ە، (ردل): المَحْتَقَرُ المَرْغُوبُ عَنْهُ لِرَدَائَتِهِ، (ردل) برىتتە لە كەسك كە بە سووك تەماشاشا بكرى، نەويسترى لەبەر خراپىيانى.

كە دەفەرموى : ﴿ بَادِي الرَّأْيِ ﴾، (بادى) دەلى: (بدا، يبدو يعنى: ظهراً)، يانى: رايەكى روكەشيان ھەيە، عەقلىكى روكەشيان ھەيە، كە ديارە خويندراويشەتەو: (بادىء الراي) (بادىء) يانى (أول)، واتە: كەسك كە رايەكى سەرەتاي ھەيە، عەقلىكى سەرەتاي ھەيە، ھەر لە سەرەتاو بەرپا بە شت دىنى، بەبى ئەوھى لى بكوئىتەوھو لى تىبگات، ديارە پىشى لە برگەى يەكەمدا، دەست رۇشتووان و خۇ بە زلگرانى گەلى نوح، نوح ﷺ تۆمەتبار دەكەن، دەلىن: تۆ راست ناكەى، تۆش بەشەرىكى وەك نىمە، بەشەرىش شايستەى ئەو نىە كە خوا بىكاتە پىغەمبەر و نوينەرى خۆى، ئەوانە لە ھەمبانەى خۇياندا گويزيان ژماردوون، ھەر وەك چۆن نىستاش كەسانىك كە خۇيان بە مەيموون زادەو، بە وەجەى چەقەل و بۆق و ئەو ئازەل و شتانە دەزانن، زۆر بە سووكى تەماشاش مەرفە دەكەن و پىيان وايە كە مەرفە لەو كەمتر و بچووكتەرە بتوانن بىتتە پىغەمبەرى خواو، جىنشىنى خوا، بەلام ئەوانە لە ھەمبانەى خۇياندا گويزيان ژماردوون، بەلئ مەرفە ئەگەر ناگای لە خۆى نەبى، زۆر دەچىتە خوارى، وەك خوا دەفەرموى : ﴿ ثُمَّ رَدَدْتُهُ أَصْفَلَ سَفْلِينَ ۝ ﴾، بەلام ئەگەر ناگای لە خۆى بىو، تىبكوئى، لە خوا نىزىك بىو، بەندايەتتى راست و دروست بو خوا بكات، زۆر بەرز دەبىتەوھو دەچىتە (أعلى عليين)، ھەر وەك چۆن ئەگەر شۆرىش بىتەوھو، دەتوانن بچىتە (أصفل سافلين).

دوايى كافەرە خۇبەزلگرەكان، شوپنكەوتووانى نوح تۆمەتبار دەكەن كە ئەوانە خەلكى ھەرچى و پەرچى و سادەو بى بايەخن، پاشان عەقل سووكيشن، زوو بىروا بە شت دەكەن.

هەلبەتە ھەموو خۇ بەزلگرهكانى مېزوو ھەروا بوون، ھەمىشە خەلك و جەماومرېك كە پشتگىرى ھەق دەكەن و بە دوای پىغەمبەران دەكەون، بە خەلكى سادەو ھەرچى و پەرچى و خەلكى بى بايەخ و عەقل سووكيان تەماشە دەكەن، ھەمىشە خۇ بەزلگرى و لە مرؤف دەكات، كە خۇى زۆر پى گەورە بى، خەلكىشى زۆر پى كەم بى، كە لە راستىدا نە خۇى زۆر گەورەيەو، نە خەلكىش زۆر كەمە، ھەموو ەك يەكنو، تەنيا بە چاكە ئىنسان بەرز دەبىتەو، بە خرابەش نزم دەبىتەو.

برگەى سىيەم : ﴿ وَمَا نَزَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلِ ﴾، ھىچ چاكەيەكى ئىووش بەسەر خۇمانەو نەبىنن، دەلى: (الْفَضْلُ: الزِّيَادَةُ فِي الشَّرْفِ وَالْكَمَالِ) ھىچ زىدەيەكى ئىووش بەسەر خۇمانەو نەبىنن، واتە: ئىووش كە دەلىن: ئەووش كە پروادار بى، دوایى خوا لىي خۇش دەبىو، خوا خۇشى دەووش، دەبىتە بەھەشت، ئىمە نەبىنن ئىووش زىادەيەكتان بەسەر ئىمەو ھەبى، كە دوایى ئىووش بچنە بەھەشتو، ئىمە بچىنە دۆزەخ، ھەر لەبەرئەووش ئىمە كوفرمان تەبەنىي كىردو، ەك بىروپروا و عەقىدە.

برگەى چوارەم : ﴿ وَمَا نَزَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلِ بَلْ نَطْنُكُمْ كَذِبِينَ ﴾، بەلكو ئىمە پىمان وایە كە ئىووش درؤ دەكەن، (الظَّنُّ: هُنَا بِمَعْنَى الْعِلْمِ)، وشەى (ظَنُّ) لىرەدا بە مانای زانىارىيە، چونكە: وشەى (ظَنُّ) بىرىتىە لە زانىارىيە ھەبوون بە شتىك، ئنجا جارى وایە ئەو (ظَنُّ) لە قۇناغى سەرمتايدايەو زانىارىيەكە زانىارىيەكى سادەيەو زۆر رؤ نەچووەو ھەر گومانىكى زالە، تەنيا لە دوو دلىي (شك) بەولاوہ چووەو بۆتە گومانىكى زال، واتە: بوونى شتەكە بەسەر نەبووندا، ياخود نەبوونى بەسەر بوونىدا زال دەكات، بەلام دوایى نەگەر بەھىزتر بوو دەگۆرى بؤ زانىارىيەكى جىي دلىيى، كە (ظَنُّ) لە قورئاندا، ھەم بە مانای گومانى زال (الظَّنُّ الرَّاجِعُ) و، ھەم بە مانای زانىارىيە قىنىيش ھاتو.

لە سوورەتى (الأعراف) دا ئەو مەسەلەيە ئاوا باس دەكات، دەفەرمۇي :
 ﴿ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُّكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴾ ، واتە: دەست
 رۇيشتووان لە گەلەكەي گوتيان: ئىمە بە دۇنيايىيەو تۆ لە گومرايىيەكى
 روون و ئاشكرادا دەبينين.

ھەروھە لە سوورەتى (القمر) دا دەفەرمۇي : ﴿ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا
 عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴾ ، واتە: گەلى نووح لە پىش واند، (واتە: لە
 پىش كافرەكانى رۇزگارى پىغەمبەردا ﷺ) بىپروا بوون، بەندەكەي ئىمەيان
 بە درۆ داناو، گوتيان: شىتەو تىوھ خورپىنراومو دەرگراوھ، يان:
 سەرزەشتكر او تىوھى خورپىنرا، كەواتە: بەو شىوھىيە لەگەل نووح دا
 رووبەروو بوونەوھ.

مەسەلەي سىيەم :

وہلامى نووح ﷺ بۇ قسە و قال و تۆمەتەكانى گەلەكەي

لە پازدە (۱۵) بىرگەدا.

ئايەتەكانى: (۲۸ و ۲۹ و ۳۰ و ۳۱) واتە: چوار ئايەت تەرخان كراون بۇ وھلامى
 نووح ﷺ، وھلامى ددان شكين، وھلامى ئىقناعكەر بۇ ھەر كەسيك كە بە دواي
 راستييدا بگەپىو، عەودالى ھەق بى.

كە لە پازدە (۱۵) بىرگەدا باسى دەكەين، ھەلبەتە ئەومش جۇرىكە لە
 داھىنانى خۇم، كە من ئايەتەكان بە پىي مەبەستەكان دابەش دەكەم، بۇ بىرگەي
 جۇراو جۇر:

بىرگەي يەكەم : ﴿ قَالَ يَقَوْمِ ﴾ : (نووح)، گوتى: ئەي گەلەكەم! واتە: ئىوھ
 خەلكى خۇمن، من لە نىو نىوھدامو، ئىوھ كۆمەلگاي مننو، من يەكەيكم لە
 خۇتان، ئەوھ بۇ جوولاندنى سۆزو ھەستىانە، پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
 وَالسَّلَام) ھەمىشە گوتوويانە: (يا قوم، يا قوم) گەلەكەم! خەلكەكەم!

کۆمەلگایەکەم! واتە: من یەکیکم لە خۆتان، لە خۆشییدا بن، خۆشییەکە منیش دەگریتهوه، لە ناخۆشییدا بن، ناخۆشییەکە منیش دەگریتهوه، منیش یەکیکم لە خۆتان و هەست بە بەرپرسیاریتی دەکەم لە بەرانبەرتاندا، من بە ئیوه بیگانە و نامۆ نییم.

برگە ی دوویم : ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّي ﴾ : پێشتر گوتوو مانە:

(أَرَأَيْتُمْ) واتە: بینیتان و زانیتان، ئنجا لەو بینین و زانینە ی خۆتان، هەوالم

پێ بدەن و ناگادارم بکەنەوه، بەلام زانایان یەکسەر دەلێن: (أَرَأَيْتُمْ)، واتە:

(أَخْبِرُونِي)، واتە: هەوالم پێ بدەن، ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّي ﴾

هەوالم پێبدەن، ئەگەر من لە لایەن پەروردگارمەوه لەسەر بەلگەیهکی روون و ناشکرايم.

برگە ی سێیم : ﴿ وَءَالَسُنِّي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهِ، فَعَمِيَّتْ عَلَيْكُمْ ﴾ : لە لایەن

خۆیهوه بە زمییهکی تاییهتی پێداوم، بەلام لە ئیوه لێل کرابی، نادیده گیرابی، یاخود لە ئیوه کوێر کراوتهوه، یانی: وا کراوه که نهیبینن، که لێردا

مەبەست لە رەحمەت: پێغه مبهرایه تیبیه ﴿ فَعَمِيَّتْ عَلَيْكُمْ ﴾ : دیاره

خوێنراویشهتهوه: (عَمِيَّتْ عَلَيْكُمْ)، یانی: ئەو رەحمەت و ئەو بەزمییه تاییهتییه

خوا، بە نسبت ئیوهوه وەك کوێرە، واتە: ریتان تینابات، ناتوانی بۆ لاتان بی،

بەلام: (عَمِيَّتْ عَلَيْكُمْ) واتە: لیتان کوێر کراوه، یانی: وا دینه بەرچاو که

ئەصلەن ئەو بەخشش و بەزمییه نهیبینن، ئەو پله و پێگهیه که خوا به منی داوه،

لە رووی بەزمی خۆیهوه، که پلهی پێغه مبهرایه تیبیه، لیتان پنهان کراوه،

لیتان شیردراوتهوه، واتە: لیتان کوێر کراوه، ئەگەر (عَمِيَّتْ) بی، یاخود لە

بەرانبەرتان دا کوێر بووه، ئەگەر (عَمِيَّتْ) بی.

برگەى چوارەم : ئەمجار ئەمە وەلامى (أَرَأَيْتُمْ) ، يانى : هەوائىم پىبدەن ،
 دەفەر موى : ﴿ أَنْزَلْنَا مُكْمُوها وَأَنْتُمْ لَهَا كَرِهُونَ ﴾ : نایا بە ئیووە پەيوەستى
 بکەين ، لە مى ئیووى بپىچين ، لە حالیکدا ئیووە پىشتان ناخۆش بى؟ وەك
 (سید قطب) رەحمەتى خوى لىبى لە تەفسىرەكەى خوى (فى ظلال القرآن) دا
 دەلى : ئەگەر تەماشای بکەين ئەم راناوانە (أَنْزَلْنَا مُكْمُوها) بە تۆپزى پىكەووە
 لكینراون ، چونكە زۆر جارەن هەر جەرەس و دەنگى وشەگان ، مانای وشەگان و
 مەبەستەگان دەگەيەن ، (أَنْزَلْنَا مُكْمُوها) نایا لە مى ئیووى بپىچين ، ئیووى پىو
 پەيوەست بکەين ، لە حالیکدا كە خۆشتان پىتان ناخۆش بى؟ واتە : ئەگەر
 خۆتان وىست و نارموزوتان نەبى لە هەق ، هەق بە زۆرى بەسەر خەلكدا
 ناسەپىنرى ، سروشتى نایىنى خوا وایە ، دەبى خەلك مەمنوون بى ئەوجار
 بەندایەتى بۆ خوا بکات ، دەبى خەلك مەمنوون بى ، زۆر سوپاسى خواش
 بکات ، ئنجا نایىنەكەى و پەيامەكەى قىوول بکات ، خوا مەمنوونى خەلك نابى ،
 چونكە خوى پەروەردگار بەزمى بە خەلكدا دىتەووە ، كە پىغەمبەرانىان بۆ
 دەنیرى و پەيام و بەرنامەیان بۆ دەنیرى و كتیبیان بۆ دادمبەزىنى كە ئاوا بزىن ،
 ئەى بەندەگانە! بەو پىیەدا برۆن ، ئەووە بکەن ، ئەووە مەكەن ، بەووە سەرەراز
 دەبن لە دواپۆژدا ، بەووە بەختەووەر دەبن لە دنیادا ، لەبەرئەووە ناگونجى ئەو
 هەقە كە لە لایەن خوى هەقەووە دى ، بە زۆر بەسەر خەلكدا بسەپىنرى .

برگەى پىنجەم : ﴿ وَيَقَوْمٍ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَا لَآ إِنِ أَجْرِي إِلَّا عَلَى

اللَّهِ ﴾ : ئەى گەلەكەم! من سامانتان لى داوا ناكەم ، لەسەر ئەو پەيامە كە
 پىتان رادەگەيەنم ، واتە : لەسەر ئەو خزمەتە كە دەتانكەم ، ئەو دىسۆزىيە كە
 بۆتان دەنوینم ، ئەو پەيامەى خوا كە پىتان رادەگەيەنم ، هىچ چاومر وانیيەكەم
 لىتان نىەو ، هىچ بار گرانىيەكەم بۆ سەر ئیووە نىە ، پىتان وابى تەماعم لە
 مال و سامانتاندا هەيە ، تەماعم لەووەدا هەيە كە خۆمتان بەسەرەووە بکەمە
 حوكمراون دەسەلاتدارو ، مال و سامانەكەتان بۆ خۆم بەرم ، وەك تاغوووت و

فیرعه ونه كان، واتان لى دەكەن، وەك دەست رۇشتووو خۇ بەز لگرەكان تەماعیان لە مال و نەفس و نامووستاندا ھەيە، بۆيە كۆيخايە تىبتان بەسەردا دەكەن و، دەيانەوئى: ئەو پەيامە ھەقەى كە خوا بە مندا ناردوو يەتى، نەگات بە گوئى ئىو، چونكە: ئەو بە بانگى ئازادىيە، بانگى دەربازكرانى ئىو مە لە كۆيلايەتى و ژىر دەستەيى، ئەو پەيامە دەئى: ھەمووتان بەندەى خوان و پىكەو وە بران، دەبى پىكەو و تەبابىن، نابى كەس بەسەر كەسدا بىتتە ئاغاو كۆيخا، نابى كەس خۆى بەسەر كەسدا فەرز بەكات، نابى كەس تەماع لە نەفس و مال و نامووسى ئەو دىكە بەكات، خوا زەوى داناو و بۇ مرقۇفەكان، نىعمەتەكان بۇ ھەموويانن بە يەكسانىي، مەگەر كەسك تىكۆشانى زياتر بەكات و رەنجى زياتر بەدات، ئەگەر نا كەس لە كەس زياتر بەشى بە نىعمەتەكانى خواو و نىو، من پاداشتەم تەنيا لەسەر خوايە، واتە: ترستان نەبى، ھىچ تەماع لە مالتاندا نىو، پاداشتىشەم لەسەر خوايە و ھىچ چاومروانىيەكەم لە ئىو نىو.

بەرگەى شەشەم : ﴿ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّهُمْ مُلَقُوا رَبِّهِمْ ﴾ : ھەروھەا من دەركەرى ئەوانە نىم كە بروايان ھىناو، ئەوان دەگەنە پەرومردگارى خۆيان.

بە تەنكىد ئەمە وەلامى داوايەكى ئەوانە، كە داوايان لى كەردو: بەروادارەكان دەربەكات، وەك و كافرەكانى رۇزگارى پىغەمبەرىش ﷺ داوايان لى دەكرد كە بىلالى ھەبەشەيى و صوھەبىي رۇمىيى و سەعدو كى و كى كە رەش و پروت بوون، ئەوانە دەربەكات لە مەجلىسى خۆى، بۇ ئەو ەى زەلزەكان بىنە مەجلىسەكەيەو، وەك خواى پەرومردگار لە سوورمىتى (الأنعام) دا دەفەرموئى:

﴿ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعِشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ﴾ ۵۲ : واتە: ئەوانەى كە بەيانيان و ئىواران لە پەرومردگارىان دەپارپنەو، دیدارى پروى خوا (رەزامەندىيى خوايان) دەوئى، دەريان مەكە (لە كۆرو مەجلىسى خۆت).

دیاره نهوه عادمتی له میژینهی کافرو ملههورمکان بووه، که خویان له خه‌لک به زیاد زانیومو، نهو خه‌لکه‌یان به شایسته‌ی نهوه نه‌زانیوه که له کۆرو مه‌جلیسیاندا دابنیشن، ننجنا نوح عليه السلام لیرمدا وه‌لامی نهوان دمداته‌وه، دمفهرموی :

﴿ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّهُمْ مُلَقَّوْا رَبِّهِمْ ﴾، من دهرکه‌ری نه‌وانه نیم، که بر‌ویان هیناوه، نهوان ده‌گه‌نه په‌رومردگاری خویان، واته: ده‌گه‌نه په‌رومردگاری خویان، ننجنا په‌رومردگاریان نه‌گهر شایسته‌ی ریز لینان بن، ریزیان لی دمنی‌و، نه‌گهر شایسته‌ی ریز لینان نه‌بن، ریزیان لی نانی، نه‌مما من بؤم نیه، له‌به‌رئه‌ومی سه‌روختو سامانیان نیه، یان بیدسه‌لاتن و سادمن ره‌شو رووتن، دهریان بکه‌م، به پیچه‌وانه‌وه: شوین که‌وتووایی پیغه‌مبه‌ران (علیهم الصلاة والسلام)، نیستاش په‌پر‌هوانی ریبازی خوا، به زوری خه‌لکی ره‌شو رووتو سادمن، نه‌وانه‌ی که به‌رژموندییه ناشه‌رعیییه‌کان کۆتو زنجیری نه‌کردوون، نه‌وانه‌ی که عه‌قلیکی نازادو دلکی نازایان هه‌یه، نه‌وانه‌ی که ته‌ماعیان له بارودوخ و هه‌لومه‌رجیکی ناشه‌رعیی و سته‌مکارانه‌دا نیه، به‌لکو دمیانه‌وی بارودوخ سته‌مکارانه بگۆردری، نا نه‌وانه به‌زوری شوین که‌وتووایی پیغه‌مبه‌ران (علیهم الصلاة والسلام) و شوین که‌وتووایی ریبازی خوی په‌رومردگاران.

ننجنا که وشه‌ی (طرد)ی به‌کاره‌یناوه، (طرد) واته: دهرکردن (الطرد): هو الإبعاد مع التحقیر، (طرد) بریتیه له دهرکردن و به سووک ته‌ماشاکردن، به ته‌نکید نه‌وه ته‌عبیری نه‌وانه، هه‌روه‌ک پیشتر له ته‌فسیری سوورپه‌تی (الأنعام)دا باس‌مان کرد، که دمفهرموی : ﴿ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ﴾، نه‌وه ته‌عبیری کافر‌مکان بووه، که گوتوواییانه: (أَطْرُدُهُم) بۆیه خوی په‌نه‌انزان هه‌مان ته‌عبیری به‌کاره‌یناوته‌وه، نه‌گه‌رنا بینگومان پیغه‌مبه‌رانی پایه به‌رزی خوا، که له لووتکه‌ی ره‌موشتی بهرزو جواندا بوون و، قه‌مت به شایسته‌ی خویانیان نه‌زانیوه، خه‌لک له کۆرو مه‌جلیسی خویان، ته‌نانه‌ت به نه‌دمبیشه‌وه دوور بخه‌نه‌وه، چ جای به سووکایه‌تی

پیکردن و به دمرکردن، دمریان بکهن، بهلام نهوه تهعبیری نهوانه، خوای کارزان بهکاری هیئاومتهوه.

برگهی حوتهم : ﴿ وَلَٰكِنِّي أَرٰنٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴾ : بهلام من نیوه به کومه لیک دمبینم، که نهفامیی دهکهن، چونکه نهو راستییانه نازانن، نهگهرنا داوای واتان له من نهدهکرد! نهگهر نهو راستییانهتان زانیبان، که ریزو حورمهتی مروفتهگان به پارمو سهرومتو سامانو دهسه لاتو بهو شته پرووگهش و رواه تیپانه نیه، مروفتهگان دمبی به ناخیان هه لیبسه نگیندرین، به عهقل و دلیان هه لیبسه گیندرین، به رهوشتو ناکاریان، به هه لوپسته گانیان، به جهوههرو مهعدمنی مهعنه و بیان هه لیبسه نگیندرین، نهک به سهرومتو سامانیان، نهک بهو شتانهی که به دمست چاک و خراب دهکهن، به لکو بهو شتانهی که ئینسان دمبی خوئی به دهستیان بینی، هوکاری بهرزبوونهوهو جاکبوونی ئینسانو، پوخته بوونی و نیزیک بوونهومینی له خوای بالادمست.

برگهی ههشتهم : ﴿ وَيَقَوْمٍ مِّنْ بَنِي إِسْرٰءِيلَ إِذْ قَالُوا لِمَ نَدْعُوهُ إِنَّا كُنَّا عَلَيْهِ كٰفِرِينَ ﴾ : نهی که له کهم! کی له بهرانبهر (سزای) خوادا، سهرمدهخاو پشتم دمگری، نهگهر من نهوانه دمریکهم؟

پرسیارکردنی نکوویی لیکه رانهیه، واته: هیچکس نیه.

نهگهر من نهوانه دمریکهم خوا سزام دمدات، ئنجا کیتان دی پشتم بگری بهرانبهر سزای خوا؟! (النَّصْرُ: إِعَانَةُ الْمَقَاوِمِ فِي ضِدِّ أَوْ عَدُوٍّ، وَضَمَّنَ مَعْنَى الْإِنجَاءِ فَعُدِّي بِمَنْ أَيْ: مَن يُخَلِّصُنِي؟)، وشهی (نصر) بریتیه له یارمه تیپدانی که سیک که له بهرانبهر دژیک یان دوژمنیکدا وهستاوهو، لیردها وشهی (نصر) بویه به وشهی (من) تهعه ددای کراوه؟ چونکه مانای (إنجاء) ی تیخراوه، واته: (مَنْ يُنقِذُنِي مِنَ عَذَابِ اللَّهِ) وهک پیشتر باسمان کردوه، له زمانی عهه بییدا بنچینهیه که هیه که وشهیه که به کاردی، مانای وشهیه کی دیکه شی دهخریته نیوو، له گه لی نیواخن دهگری، بویه به پیتیکی دیکه که عادت نیه بهو پیته تهعه ددا بکات بو (مفعول)، تهعه ددا دهکات.

برگهی نویم : ﴿ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴾ : ئەمە بە دوو شیوێ خۆینراوتمهوه:

۱- (تَذَكَّرُونَ).

۲- (تَذَكَّرُونَ) که له ئەسلدا (تَتَذَكَّرُونَ)ه، (تَذَكَّر) یش بریتیه لهوه که

ئینسان شتیکی زانیبی و له بیرى چوو بیتهوه، یانی: نایا نایهیننهوه بیر خۆتان؟ یان: نایا په‌ند و مرناگرن و بیر ناکه‌نهوه؟

برگهی ده‌ییم : ﴿ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ ﴾ : پیتان نالییم:

خه‌زینه‌کانی خوا له‌لای منن، عه‌مباره‌کانی خوا له‌لای من نین.

(خزائن) گۆی (خزائنه)یه، (ما يُحْفَظُ فِيهِ الْمَالُ) (خزائنه)ه، واته: شوینیک که شتی تیدا ده‌پاریزری، عه‌مبار ده‌کری، که کۆیه‌گهی (خزائن)ه، واته: من نالییم: خه‌زینه‌کانی خوا، ئەو شتانه‌ی که خوا خۆلقاندوونی، عه‌مباره‌کانی له‌لای منن، ئیددیعیای وام نه‌کردوه و ناکه‌م.

برگهی یازده‌ییم : ﴿ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ ﴾ : په‌نهانی‌ش نازانم، واته: من لافی

نه‌وه‌ش لى نادم، که پله‌و ئیمتیازم به‌سه‌ر ئیوه‌دا هه‌یه‌و، ئیوه‌ په‌نهان نازانو و من په‌نهان دهمزانم.

برگهی دوازه‌ییم : ﴿ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ ﴾ : ناشلییم: من فریشته‌م.

چونکه گوتوو یانه: ﴿ مَا نَزَّلْنَا إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا ﴾ ھود، واته: تۆ ته‌نیا

مرۆفیکى وه‌ک خۆمانت ده‌بینین، ئنجا ئەمە به‌ر په‌رچی ئەو قسه‌یانه، واته: من نه‌مگوتوه: مرۆفیکى وه‌ک و ئیوه‌ نیم‌و، نه‌مگوتوه فریشته‌م، یانی: من ئیددیعیای وام نه‌کردوه، ئنجا هه‌ر چه‌نده مرۆفیکى وه‌ک ئیوه‌م، به‌لام مرۆفیکى وه‌ک ئیوه‌ش ده‌توانی به‌هۆی نزیکبوونه‌وه له‌ خواوه، ریزو حورمه‌تیک په‌یدا بکاو شایسته‌یه‌ک په‌یدا بکات، که ببیته‌ دۆستی خوا، هه‌لبه‌ته‌ پله‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تیی به‌خسراو (وه‌بی)یه‌و ده‌ست هینراو (کسبی) نیه، ده‌به‌خسری و به‌ده‌ست ناهینری، به‌لام جگه‌ له‌ پیغه‌مبه‌رایه‌تیی، مرۆفه‌کانی

وهك ئیوه ئەی گەلی نووح! و هەموو گەلانی دیکەش لە بارانیاندا هەیه که زۆر لە خوا نيزیک ببهوه، لە بارانیاندا هەیه، دۆستی زۆر نيزیکی خوابن و، خوای پەروردگار لوتف و کەرەمی تايبه‌تییان لەگەڵدا بنوێنێ.

برگەمی سێزده‌یەم : ﴿ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ

خَيْرًا ﴾: بەوانەش نالێم که چاوی ئیوه بە که‌میان دەبینی: خوا چاکەیان ناداتی، وه خێرو نیعمەتیان پێ نابەخشی، لە دنیا‌دا ئیمان‌یان پێنادا، لە دوا‌رۆژدا بەهەشتیان پێنادات،

(الإِذْرَاءُ مِنَ الزَّرِي، وهو الإحتقار والصاق العيب، فأصله إزترأ)، وشه‌ی (إزدرأ) لە (زری) یه‌وه هاتوه (زری) بریتیه‌ له‌ به‌ که‌م ته‌ماشاکردن و به‌ سووک سه‌یرکردن و، عه‌یب و عار به‌ دوا خستن و عه‌یب تێدا دیتنه‌وه، ئەسڵی (إزدرأ) یش، لە (إزترأ) هوه هاتوه، به‌لام کراوه به‌ (إزدرأ) ئەوه‌ش به‌ پێی بنچینه‌یه‌کی زانیاری (صرف)، ئنجا هه‌ندیک ورده‌کاری هەیه‌ له‌و بواره‌دا، به‌لام خوێنه‌ری گورد زمان زۆر پێویستیان به‌و ورده‌کاریانه‌ نیه‌و، ئەوه‌ی زۆریش پێویست نه‌بی، من ناماژه‌ی پێ ناکه‌م.

ئنجا بۆچی ده‌فه‌رموی : ﴿ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ ﴾: چاوتان به‌ که‌میان دەبینی؟ چونکه‌ به‌ زۆری وایه‌ نینسان به‌ چاوشته‌ به‌ که‌م سه‌یر ده‌کات و، نه‌گه‌ر بیه‌وی شتیک به‌ که‌م ته‌ماشای بکات و سووکایه‌تی پێ بکات، به‌ چاوشته‌ ده‌کات و له‌ چاویدا ده‌خوێندریته‌وه.

برگەمی چوارده‌یەم : ﴿ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ ﴾: خوا زاناره‌ به‌وه‌ی که‌ له‌ دەر‌وونیاندا هەیه، ئەمه‌ ناماژیه‌ به‌وه، که‌ خێرو چاکه‌ ئەوه‌یه‌ که‌ له‌ دڵدا هەیه‌ و له‌ عه‌قلدا هەیه، نه‌ك له‌ ر‌و‌اله‌تدا، واته‌: به‌ئێ ر‌و‌اله‌ت و دیوی دهر‌پیان نابهر‌چاوه، به‌لام هه‌ر خوا ده‌زانێ چ له‌ دەر‌وونیاندا هەیه‌و، له‌ راستیشدا مر‌و‌ف به‌وه‌ به‌رزو نزم ده‌بی که‌ له‌ دەر‌وونیدا هەیه، ئەگه‌ر هه‌قی له‌ دەر‌ووندا هەبی، وه‌ك: بووناسیه‌کی راست و، خۆی بناسی و خوا بناسی، وه

ئیمان و عەقیدەمەکی راست و دروستو، بەندایەتیهکی چاکو، ئاکارو سیفەتی بەرزو جوانو، رازابیتەووە بە رهوستی بەرزو جوان، بەوانە مرؤف چاک دەبێ.

برگەهی پازدەبەم : ﴿إِنِّي إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ : واتە: ئەگەر من ئەوانە دەربکەم، یان ئەگەر بێتو ئەو ئیددیعایانە بکەم کە ئیوە پیتان وایە دەیانکەم، بێگومان من لە ستهمکاران دەبم، لێردا بە سئ شیوە تەنکیدى کردۆتەووە :

۱ / (إِنِّي). ۲ / (إِذَا). ۳ / (لَمِنَ الظَّالِمِينَ).

۱- بێگومان، من، چونکە (إِنِّي)، یانی : (إِنِّي)، واتە: ئەگەر وا بکەم، سەرئنجامەکەى وایە.

۲- (إِذَا) : یانی: کەواتە، یان لە ئەنجامی ئەووەدا.

۳- (لَمِنَ الظَّالِمِينَ) (ل) مانای جەختکردنەووەو سوپێند خواردن دەگەیهێنێ، واتە: دەچمە نیو ریزو قوولایی ستهمکارانەووە.

لە سوورمەتى (الأعراف) دا نووح ﷺ هەر ئاوا وەلام دەداتەووە : ﴿ قَالَ يَقَوْمِ

لَيْسَ بِي ضَالَّةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣١﴾ ، ئەوان پێی دەلێن: ئێمە تۆ لە گومراییهکی رووندا دەبینین، ئەویش دەلێ: ئەى گەلهکەم! هیچ گومرایی لە مندا نیه، بەتکو من پەوانە کراوم لەلایەن پەرۆمردگاری جیهانییانەووە.

مەسەلهى چوارەم :

وہلآئەدائەوس کەلس نووح ﷺ، و بئى سنەتییان

لە هاتنى سزای خواى دادکەر:

خوا دەفەرموی : ﴿ قَالُوا يَنْتُحُ قَدْ جَدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدْلَنَا فَأِنَّا بِنَا

تَعِدُّنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ ، گەلهکەى گوتیان: ئەى نووح! شەرە

فسه و مشت و مپت له گهل کردین و زوریششت مشت و مپ له گهل کردین، ننجنا نیستا نهوهی که به لاینمان پیدمدهی (ههرشهی پی لیمان دهکهی)، بۆمان بیینه، نه گهر له راستانی.

(المجادلة: المخاصمة)، (مجادلة) یانی: مشت و مپ، شهره فسه، به کوردیی ده لاین: دهمبه دمه.

﴿ فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا ﴾، نهوهش جوړیکه له بیزاریی و نارمزیی دهربرین، ده لاین: زورت فسه له گهلدا کردین و، نه مه به لگه و نیشانهی نهومیه که نه وانه بهزیون له بواری هیزی لؤزیک (قوة المنطق) دا، بۆیه ویستوو یانه نه و بواره به جیبهیلن و بگوازنه وه بۆ بواری لؤزیک هیز (منطق القوة)، له بهر نه وهی فسه و لؤزیکه گیان قوومتی تیدا نه بووه، ویستوو یانه له گهل نوو حدا بیگوازنه وه بۆ مهنتیقی هیزو لؤزیک هیزی له گهلدا به کار بیین، نهک هیزی لؤزیک، به کورتیی ویستوو یانه: له مهیدانی فسه و باسو و تووینژدا، که بهزیون له گهلی بگوازنه وه بۆ مهیدانی ههرشه و گوپشه، ﴿ فَأَلْنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ﴾، ننجنا فهرموو سزا بیینه، نه گهر له راستانی.

مه سه لهی پینجه م :

وه لاسی نووح بۆ داوا کردنی که له کهس به هاتنی سزا:

خوا دمهرموئ : ﴿ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴾ ۲۲ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿ ۲۱ ﴾، نووح ﷺ گوئی: سزا ته نیا خوا بۆتان دینن، نه گهر بیهوئ و، نیوه دهسته و سانکهر نین، واته: دهر باز نابن له سزای خوا.

که دمهرموئ : (إِنْ شَاءَ) نه مه دوور بیینی کردنی نووح ﷺ، که دیاره مه بهست پی سزای دنیا به، نه وانیش داوا سزای دنیا یان کردوه، واته: نازانم داخو سزای دنیا خوا کهی دهیئینی! نایا دهیئینی، یان نایهئینی؟ هه لیه ته لیرهدا

مه بهست پئی سزای دوارپوژ نیه، چونکه سزای دوا رپوژ بیویست ناکات به ستریتیه و به ویست و خواستی خواوه، سزای دوارپوژ هر دئی و، خوی زانا و توانا ویست و ویستی، به لام سزای دنیا، کهی دئی و چوون دئی و، چهندی دئی؟ نهوه دیاره له بازنه ی ویستی رهای خوی پهرومردگار دایه، که دمه رموی : ﴿ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴾، یانی: نیوه دمرباز نابن له و هه رپه شه و سزایه نه گهر خوا بیهینن.

﴿ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أُنْصَحَ لَكُمْ ﴾، (النُّصْحُ: إِرَادَةُ الْخَيْرِ لِلْمَنْصُوحِ)، (نُصْحٌ) بریتیه له خیرخوازی بو نه و کهسه که تو (نُصْحِ) ی ناراسته ده کهی، واته: چی بو ی چاکه نه و مت بو بو ی، واته: دلسوزی نواندن، یانی: نه گهر به هو ی دلسوزی بنوینم، دلسوزیبتان پینا گه یه نم، ﴿ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ ﴾، نه گهر خوا بیه هو ی بی مرادو بی ناکامتان بکات.

(الإغواءُ: جعلُ الشخصِ ذَا غَوَايَةٍ)، (إِغْوَاءٌ) بریتیه له وهی که سیک بکه یه خاوهن (غَوَايَةٍ)، (غَوَايَةٌ) ش واته: بی مرادی و به ناکام نه گه یشتن و رپوژ ره شی، ﴿ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾، هه نه و پهرومردگارتانه، یانی: نه و به دیهینه رتانه، رپوژی دم رتانه کار و بارتان به رپوژ دمه بات و، مشور و خورتان هه نه وه، (نه وه کاری من نیه) و، هه ر بو لای نه ویش ده گپردینه وه.

لیره دا که (الجار والمجرور) پیش خراوه، مانای زیده گرنگی پیدان و بایه خ پیدانه.

له سوورمتی (الأعراف) دا له و باره وه خوا دمه رموی : ﴿ أَبَلِّغُكُمْ رِسَالَتِ رَبِّي وَأَنْصَحَ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾، واته: په یامه کانی پهرومردگارتان بی راده گه یه نم و، دلسوزیبتان بو دمه نوینم و، نه وهی من دمه زمانه له لایه ن خواوه نیوه نایزانن.

واته : من دمه زمانه که نه گهر بیت و پئی راست نه گرنه بهرو، به ره و خوا نه گه رپنه وه، سزایه کی سهخت چاوه رپتتان ده کات.

مەسەلەى شەشەم :

ناوێدانەوێهەکی خێرا لە قورئان و محەممەد ﷺ :

لێرەدا خۆی پەرورەدگار نەو ئایەتە نیواخن دەکات لەگەڵ بەسەرھاتی نووحدا، کە دەفەرموی : ﴿ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَنَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ، فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا يُجْرِمُونَ ﴾ (۲۵) ، یان ئایا دەلێن : (موحەممەد ﷺ) قورئانی ھەلبەستوہ! بئێ : نەگەر من ھەلم بەستبێ، تاوانی خۆم لەسەر خۆمەو، من دوورم لەوہی کە ئێوہ تاوانبارانە نەنجامی دەدەن.

ئەمە دیارە پستەییەکی نیواخنە بۆ ئەوہی کافرەکانی رۆژگاری پێغەمبەر ﷺ بیریان بخریتەوہ، کە لە بەرانبەر قورئاندا بە ھەلە داچوونو، ئەم پستەییە پەيوەست نیە بە بەسەرھاتەکەى نووحوہ ﷺ، ھەرچەندە ھەندیک لە زانایان وایان تەفسیر کردوہ، کە ئەوہش ھەر مەبەست پێی نووحە، بەلام لە راستیدا ئەمە نیواخن کردنی پستەییەکە لەگەڵ بەسەرھاتەکەى نووحدا ﷺ، بۆ بێرخستەوہی کافرەکانی رۆژگاری پێغەمبەر ﷺ، ئەھا گەلی نووح چیبیان لێدی، لە نەنجامی کەللەرھقیی و سەرھەخەرییدا، ئێوہش وریا بن، بەھوێ قبوول نەکردنی قورئان و پەيامی پێغەمبەرھوہ ﷺ، بە ھەمان مەرد نەگەنو، بە ھەمان دەرد نەچن.

مەسەلەى حەوتەم :

راگەیاندنێ خوا بە نووح ﷺ کە بە تەما نەبێ، ھێچ کام لە کەلەکەى لە مەودوا بپروا بپینن.

وہک لە ئایەتەکانی : (۳۱ و ۳۲) لە چوار بڕگەدا، ئەمە دەخاتە روو :

بڕگەى یەكەم : ﴿ وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدَّ ءَأْمَنَ ﴾ : سروش بۆ نووح کرا، نیگای بۆ کراو، پێی راگەیەنرا کە : بە دنیایى

ھەرگىز ھىچ كەس لە گەلەكەت بىر وات پى ناهىنن، مەگەر ئەومى لەمەو پىش
بىر وای ھىنابى.

واتە: لىرموھ كۆتايى بە ھەول و كۆشەكانى خۆت بىنە، چونكە بىسودە،
دىارە بەس خوا ﷻ خۆى دەزانى: كى ئيمان دىنىو، كى ئيمان ناهىنى؟ ديارە
گەشتۆتە سنوورى خۆى، كە ئەوانە سزا بدرىن و، زەويان لى پاك بىكرىتەو،
بەو تۆفانەى كە دەمىنرىت.

بىرگەى دووم : ﴿ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾ : كەواتە: خەفەت بارو
دلتەنگ مەبە بەھۆى ئەوموھ كە دەمىانكرد.

(الإبتئاس: إفتعال البؤس، وهو الهم والحزن)، (إبتئاس) لەسەر كىشى
(إفتعال) ەو لە (بؤس) موھ ھاتو، (بؤس) ىش بىرىتە لە دل تەنگى و
خەفەتبارى و مەينەتى و نارەھەتى، بە شىومەك كە بە دەم و چاوى مرؤفەوھ
دىار بى، واتە: خەفەتبار مەبە، چونكە تۆ نەركى سەرشانى خۆت بەرانبەريان
ئەنجام داو، بەلام ئەوان كەللە رەق بوون و نەھاتنە ژىر سايمى پەيام و بانگەوازە
دلتسوزانەكەى تۆ.

بىرگەى سىيەم : ﴿ وَأَصْنَعُ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا ﴾ : ھەروھەا كەشتى
دروست بکە، لە ژىر چاودىرى ئىمەداو، بە سروش و رىنماى ئىمە.

لە ژىر چاودىرى ئىمەدا، واتە خوا بۆخۆى ئاگای لىيە و لە رى فرىشتەكانەوھ
رىنماى نوح دەكات، كە كەشتىيەكە چۆن دروست بکات، كەرەستەكان چى
بن و، كەشتىيەكە چۆن بى؟ چونكە بىگومان كەشتىيەكە زۆر گەورە و گىرنگ
بوو، لەوانەيە يەكەم كەشتىيش بووبى، يانى: لە وردەكارىيەكانى چۆنەتى
بىكەتەى ئەو كەشتىيەدا، چاودىرى و رىنماى ئىمە رەچاو بکە.

بىرگەى چوارەم : ﴿ وَلَا تَخْطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴾ : دەربارەى
ئەوانەش كە ستەمیان كردو، مەمدوینە، بىگومان ئەوان خنكىنراون.

﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، یانی: نهوانه‌ی بیبروا بوون، چونکه کوفرو شیرک گهوره‌ترین سته‌مه: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ﴿۱۳﴾ لقمان، دیاره شیرکیش جوړیکه له کوفر، له سوورمتی (البقرة) دا، خوا دمفه‌رموی: ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ﴿۲۵۴﴾، بیبروایان، (یان نهوانه‌ی سپنه‌ن بهرانبر به خوا) نهوانه سته‌مکاری راسته‌قینهن.

که دمفه‌رموی: له‌باری نهوانه‌وه مه‌دوینه، چونکه نهوان بریاریان له‌سهر دراوهو خنکینراون، دمی نغزو بینو نقووم بن، له نیو ئاوداو، بخنکین، بویه تکایان بو مه‌که.

هه‌لبته نه‌مه ئامازمیه‌کی په‌رومردگار بووه، بو نووح سه‌لامی خوی له‌سهر بی، له‌باری هاوسه‌ریه‌وه، که بی برپا بووهو، کوره‌که‌ی، ناوی (که‌نعان) بووه، که ته‌کلیفیان بو نه‌کات، چونکه نهوانیش له‌ریزی کافره‌کان دا بوونو، نامادش نه‌بوون له‌گه‌لی سواری که‌شتیه‌که بنو، گالته‌شیان به‌سه‌کانی نووح کردهو له‌وباره‌وه، برپوایان پی نه‌کردهو: توهانی چیو، لافاوی چی؟!

مه‌سه‌له‌ی هه‌شتم :

دروستکردنی که‌شتیو، گالته‌پیکردنی که‌له‌که‌ی به‌نووحو، وه‌لامی (نووح) یش، بو که‌له‌که‌ی سه‌لامی خوا له‌سهر نووح بن:

له‌نایه‌ته‌کانی: (۲۸ و ۲۹) دا، خوا دیسان له‌چوار برگه‌دا نه‌مه ده‌خاته روو:

برگه‌ی به‌که‌م: ﴿وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ﴾: که‌شتیه‌که‌ی دروست ده‌کرد، خهریکی دروست کردنی که‌شتی بوو، بوچی خوا ﴿يَا﴾ بهو ته‌عبیره ده‌یه‌ینی؟ زانایانی ره‌وانبیزی ده‌ئین: شتیک که له‌راپردوودا بووه، به‌کرداری نیستا (فعل المضارع) ده‌یه‌ینی، بو نه‌وه‌ی ته‌ماشای بکه‌ی، به‌چاوی خه‌پال، که نه‌وه نووح خهریکی که‌شتیه‌که‌یه، ته‌ختان ده‌یه‌ینی و بزماران دا ده‌کوئی،

یاخود به پەتی قایم بهستوویه تهوه! بۆ ئهوهیه که حالهتی دروستکردنی کهشتیه که، بینیته بهرچاو.

برگهی دووهم : ﴿ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ﴾ : له کاتی دروستکردنی کهشتیه که دا، هر کاتیک کۆمه لهی دهست رۆشتووان و بریار به دهستانی که له کهی، به لایدا تیپهر دهبوون، گالته یان پی دهکرد، هر کاتیک به لایدا رعت بووبان، توانجیکیان تی دهگرت و گالته یان پیده کرد.

برگهی سنیهم : ﴿ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴾ : (نوح)، گوتی: نه گهر نیوه گالته مان پیده کهن، نه وه به دنیاییه وه نیمه ش گالته تان پی ده کهین، وه گالته پی کردنه کهی خۆتان، واته: کاتیک دی نیمه ش گالته تان پی بکهین، به زاراوی نیستا: دهن به فیلم.

برگهی چوارهم : ﴿ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ بِأَيِّهِ عَذَابٌ مُخْزٍ وَمَنْ يَحْمِلُ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴾ : به دنیاییه وه له مه دوا باش دنیای دهن و دهمان، کئی نازاریکی بۆ دی، سه رشوۆرو زهبوونی دهکات، دواپیش نازاریکی بهردهوام که له کۆلی نابیته وه، دیته سه ری.

(السخرية: الاستهزاء: وهو تعجبٌ باحتقار واستحماق)، (سخرية) بریتیه له که مه و گالته پیکردن و پی رابواردن، نه ویش بریتیه له سه رسوورمان دهر برین بهرانبهر به که سیک، که به کهم ته ماشا بکری، به نه فام دابنری، له کوردیشدا نه و شهیه هر ناوا به کاری دینین.

ئنجایا گالتهی نهوان چۆن بووه؟

خوای پهرومردگار هر به گشتی فهرموویه تی، به لام وا دیاره : چونکه نوح کهشتیه کهی له سه ر وشکانی دروست کردوه، نه ناو، نه دهریا، نه رووبار، هیچی لی نه بووه له و شوینه، گوتووایانه: له و شوینه وشک و به یاره، نه و کهشتیه چۆن دهروات؟ یان پهنگه پیمان گوتبی: تو تا نیستا داوا

پیغمبه‌رایه‌تیییت ده‌کرد، که‌چی نیستا لیمان بووی به دارتاش! کاتیک که ته‌خته‌و بزماری هی‌ناون و لیکی داون و پیکه‌وه‌ی به‌ستوونه‌وه.

ئنجنا نایا وه‌لام و گالته‌ی نووح و شوین که‌وتووایی به‌رانبه‌ر به کافر‌ه‌کان چۆن بووه؟ وا دیاره پئیان گوتوون: نیوه نه‌ومنده نه‌فامن به‌رانبه‌ر به‌ خوای خوٚتان و خاومنی خوٚتان، که‌سیکی بو ناروون، بو نه‌وه‌ی له نه‌فامیی و نه‌زانیی رزگار‌تان بکات، که‌ چۆن ژیانی دنیا بگوزهرینن، تاکو به‌خته‌وه‌ریی دنیا و سه‌ره‌رازیی دوارپۆژ به‌ده‌ست بیینن، ئنجنا نه‌گه‌ر وه‌لامی نه‌ده‌نه‌وه، دیاره مایه‌ی نه‌ومن که‌ گالته‌تان پیکری، ﴿ فَسَوْفَ نَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ ﴾، نه‌مه مه‌به‌ست پیی دنیا‌یه، یانی: له‌مه‌ودوا دمرانن: کی چ نازاریکی بو دیت، که‌ سه‌رشۆر و زه‌بوونی ده‌کات.

نه‌وه به‌ نسبت دنیا‌وه، ﴿ وَحِجْلٌ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّهِمٌ ﴾، ئنجنا سزایه‌کی به‌رده‌وامیشی دیته‌ سه‌ر، که‌ مه‌به‌ست پیی سزای دوارپۆژ، که‌ به‌رده‌وامه‌و له‌ کۆل نابیته‌وه، نه‌گه‌رنا هی دنیا هه‌رچۆن بی، هه‌ر دمه‌ریته‌وه، یانی: له‌ دنیا‌دا زه‌بوون و سه‌رشۆر دهبین، له‌ قیامه‌تیشدا تووشی نازاریکی به‌رده‌وام و نه‌براه‌و دین.

له‌ سووره‌تی (القمر)‌دا ناوا باس ده‌کات : ﴿ وَحَمَلَتْهُ عَلَىٰ ذَاتِ الْوَجِّ وَدُسِّرَ ﴿۱۳﴾

تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَن كَانَ كُفِرًا ﴿۱۴﴾ (۱).

واته: نووحمان هه‌نگرت له‌سه‌ر خاومن ته‌ختان و بزماران، یان: په‌تان، (یانی: ته‌خته‌داری گه‌وره گه‌وره له‌گه‌ل شتیک دا که‌ نه‌و ته‌خته‌ دارانه‌ی پی پیکه‌وه لکینرابوون و به‌سترابوونه‌وه)، (که‌شتیه‌که) له‌ ژیر چاودیری نیمه‌دا دمه‌رۆیی، (ناگامان لیبوو)، نه‌ومش مه‌به‌ستی پاداشت دانه‌وه بوو بو که‌سیک که‌ سه‌پله‌یی به‌رانبه‌ر کرابوو، (که‌ پیغمبه‌ر نووح بوو، سه‌لامی خوای له‌سه‌ر بی).

(۱) (دُسِر) کۆی (دسار)ه که‌ هه‌م به‌ بزمار ده‌گوتری، هه‌م به‌ په‌تو و چه‌لیکیش ده‌گوتری که‌ که‌شتی پی قایم ده‌کری.

دیاره له تەوراتدا وردەکاری زۆر باسکراوه، که ئەو کەشتییه چۆن بووه؟ چەند قات بووه؟ بەرزایی و پانایی و درژییهکەى چەند بووه؟ درژییهکەى سەدو پەنج (۱۵۰) مەتر بووه، پانییهکەى حەفتاو پینج (۷۵) مەتر بووه، بەرزیهکەى نیزیکی (۱۴ تا ۱۵) مەتر بووه، ئەو کەشتییه سێ قات بووه: قاتی بنهوهی بۆ ئازەل و درندهکان بووه، قاتی نیومپراستی بۆ مرقهکان بووه، قاتی سەرموهشی بۆ پەلهومرو بالندهکان بووه، بەلام خوای پەنهانزان له قورئاندا ئەو وردەکاریانەى باس نەکردوون، دیاره به پئویستی نەزانیوه، ئەو وردەکاریانەى بۆ ئیمه بخاته روو، چونکه ئەوهی بۆ ئیمه گرنگه، ئەومیه که ئیمه پەند لەم بەسەرھاتەى نووح و لهو کەشتی و تۆفانه وەربگرین، نەك خوا بیهوئ ئیمه فیری دروست کردنی کەشتی بکاتو، ئەو وردەکاریانە ئیمه پەگمان لەسەریان نەکەوتوه.

مەسەلەى نۆیەم :

تۆفان و نیشانەى دەستی پیکردنەکەى:

که خوای زاناو شارمزا له نایهتی ژماره (۴۰) دا، له پینج برگەدا، ئەمه دەخاته روو:

برگەى یەگەم : ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾ : هەتا کاتیک فەرمانی ئیمه هات.

(حتى لبلوغ الغاية)، لێرەوه رۆیشتم هەتا فلان شوین، (يصنع الفلك)، یانی: هەتا گەیشتن بهو کۆتاییه، واته: هەر لهسەر دروستکردنی کەشتییهکە بەردەوام بوو، چونکه له پێشدا تەنیا باسی دروستکردنی کەشتی کراوه.

بەلام من وای تێدەگەم، یانی: ئەم گالته پیکردن و شەرە قسەو موناقه شەیهی نیوانیان هەر بەردەوام بوو، تاكو فەرمانی ئیمه هات، واته: تاكو فەرمانەکەى خوا هاتوهو تۆفان دەستی پیکردوه، ئەوانه هەر بەردەوام بوون.

دەشگونجی مەبەستی پێی دروستکردنی کەشتی بێ.

دهگونجی مه بهستی شی پی شتی دیکه بووبی، بو وینه: نهوان له سهر کوفری خویان هر بهردموام بوون، ههتا فرمانه که دمستی پیکرد.

ننجا دهگونجی فرمانمان (امرنا) لیرهدا، مه بهست پی فرمانی قه دمیری بی، واته: تاکو ویستی خوا که وته کارو، بریاری خوا جیبه جی بوو، که بریتی بوو له هاتنی توفان و دروست بوونی لاهاو.

دهشگونجی مه بهست له (امرنا) فرمانی شهرعی بی، یانی: ههتا فرمانی خوا هات به خنکاندن مرۆفه بیبروایه کان، نهوانه ی که پشتیان له بانگه وازمکه ی نووح کرد، ههردووکیان دمگریته وه.

برگه ی دووم : ﴿ وَفَارَ التَّنُورُ ﴾ : تهن دوور قولپی دا، (الفوران : غلیان القدر، وَيُطْلَقُ عَلَى نَبْعِ الْمَاءِ بِشِدَّةٍ، تَشْبِيهَا لَهُ بِفُورَانَ الْمَاءِ فِي الْقَدْرِ إِذَا غَلِيَ)، (فار) که جاوگه که ی دمبیته وه به (فوران)، (فار، یضور، فورانا)، بریتیه له کولینی مه نهج، واته: کولینی ناو، یان چیشت، که له مه نهجه له که دایه، دوی نه وه ی زور گهرم دمبی و له پله ی سه د (۱۰۰) تیدمه پری، دمکولی، وشه ی (فوران) بو ههلقولینی ناویش به کاردی، که زور به قولپو به هیز هه لدهقولی، یانی: چوینراوه به کولینی ناوی نیو مه نهجه له وه.

ننجا نایا مه بهست له (التنور) جیبه؟ دیاره نیمه به کوردی ده لئین: تهن دوور، نه وه ی که نانی تیدا دمکن، توینرموانی قورنان له وبارموه سی رایان گوتوون:

یه که م: پیان وایه که تهن دووریک ی دیارییکراو بووه، ههتا له ته وراتدا ناوی پیره ژنه که ش هاتوه، که تهن دووری فلان پیره ژنه بووه، تهن دووریک ی دیارییکراو بووه و خوی بالادهست بو نووح دیاری کردوه، که هر کاتیک ناوی نیو نه و تهن دووره، قولپی دا، نه وه نیشانه ی لافاوه که یه و دمستی پیکردوه، بوچی؟ چونکه نه گهر هر باران و ناو هاتنه خوار بی، له ناسمانه وه به خورزه م، نه وه سالانه دووباره دمبیته وه، بویه دمبی نیشانه یه کی هه بی بو نووح سه لامی خوی له سهر بی، نه گهرنا نه گهر هر ناو هاتنه خوارموه بی له ناسمان، بارانبارین بی، وا دزمان نه وه هر بارانبارینیک ی ناساییه، ناو

ھاتنە خوارىكى ئاسايىھ، ۋەك سالانى دىكە.

دوۋەم: ياخود مەبەست لە (تنور)، واتە: رووى زەوى، ھەموو رووى زەوى ۋەك تەندوورنىكە، كە ئاگرى تىدا داپسى، ئاوا ھەموو زەوى بوۋە بە كانىيى و سەرچاۋە ھەلقولئىو، ۋەك دوايى باسى دەكەين.

سىيەم: دەلئىن: ئەمە وئىنە ھىنانە ۋەمىھەكە بۇ گەشىتن بەۋپەرى سنوورى شتىك كە لەۋە زىاتر تەھەممول ئاكرى، ۋەك عەربب ئەو پەندانەيان ھەيەو، لە كوردىشىدا ئەو جۆرە پەندانە ھەن، بۇ وئىنە: عەربب دەلئىن: (بَلَّغَ السَّيْلِ الرُّبَى)، واتە: لافاۋەكە گەشىتە سنوورى خۇي، يان دەگوترى: (إِمْتِلَاءُ الصَّاعِ) واتە: رپەكە پىر بوو، ئىدى لە ھەموو زماناندا ئەو جۆرە تەعبىرانە ھەن، لە كوردىيدا دەلئىن: (كاكە بەسە بەس، تىتپەراندا).

دىارە وشەي (تنورىش)، (اسمٌ لموقد النار للخبز) واتە: ناۋە بۇ ئەو شوئىنەي كە ئاگرى تىدا دەئايىسى، بۇ ئەۋەى نانى تىدا بكرى و بىرژىنرى.

لە سوورمتى (القمر) دا خۋاى پەرۋەردگار ئاوا ھەلقولئىنى ئاۋ لە زەوى و

دابارىن و دارزانى ئاۋ لە ئاسمانمان بۇ وئىنا دەكاتو دەفەرموى : ﴿ فَفَنَحَّأَ

أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّهِمِّرٍ ۝۱۱ وَفَجَرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَىٰ أَمْرٍ قَدَرٍ

﴿ ۱۱ ﴾، واتە: دەروازەكانى ئاسمانمان كىردنەۋە بە ئاۋىكى ھەلپراۋو، سەر زەمىشمان ھەموو تەقاندەۋە بە سەرچاۋە، كاتىك ھەردووك ئاۋى زەوى (كە ھەلدەقولاۋ)، ئاۋى ئاسمان (سەرى) كە ھەلدەمپراۋ دادەبارى، گەشىتنە يەك، بە پىي فەرمانىك كە پىشتەر ئەندازەگىرىي بۇ كرابوو، (كە فەرمانى خوا بوو: ئەم لافاۋو تۆفانە دەبىي، بەو شىۋەيە بى).

بىرگەي سىيەم : ﴿ قُلْنَا أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ﴾، واتە:

بىمانگوت: لە ھەر جۆرىك نىرو مئىھەك، دوۋان، سوار بىكە، واتە: لە ھەر جۆرىك لەو جۆرە پەلەۋەرو ئازەلانەي كە لەسەر زەوى نەبى نازىن، لە نىو ئاۋدا دەخنىكىن، بۇ ئەۋەى تۆۋيان نەبىرئەۋە، سواری كەشتىيەكەيان بىكە.

ئەم وشەيە: (كل)، بە دوو شىۋە خوئندراۋمتەوہ :

۱/ ﴿ قُلْنَا أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ﴾، واتە: لە ھەر جۆرىك جووتىك،

يانى: نىرو مېيەك، چونكە لە زمانى عەرەبىيدا، ھەم بە نىرەكە دەگوترى: (زوج) ھەم بە مېيەكە دەگوترى: (زوج)، بەلام دوايى لە عورفو باوى ئىستادا بە ئافرمت دەگوترى: (زوجة)، ئەگەر نا لە ھەموو قورئاندا بۆ ۇن وشەي

(زوجة) بەكارنەھاتوہ، ﴿ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ ﴾

البقرة، واتە: گوتمان ئەي ئادەم! تۆو جووتەكەمت (كە ھەووايە)، لە بەھەشت دا نىشتەجى بن، ھەروھە ئەوہ بۆ مرؤفو پەلەومرو زيانداران و

دېرندانىش ھەر وايە، كەواتە: ﴿ مِنْ كُلِّ ﴾، واتە: (مِنْ كُلِّ نَوْعٍ)، لە

ھەر جۆرەي، يانى: لە ھەرچى خوا دروستى كردوہ، نا! بەلكو لەو جۆرانەي ناتوانن لەسەر وشكانىي دا بژين و، ئەگەر ئاو بى دەخنكىن، بۆ

ئەوہي كە تۆويان نەبىرتەوہ، وەجەيان نەبىرتەوہ.

۲/ بە (مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ) يش، خوئندراۋمتەوہ، يانى: لە ھەر جووتىك

دووان، (الزَّوْجُ: شىءٌ يَكُونُ ثَانِيًا لِأَخْرَفِي حَالَةٍ، وَكُلٌّ مِنْهُمَا زَوْجٌ لِأَخْرَفِي،

(زوج): شتىكە دەبىتە دووہم بۆ ئەوئ دىكە لە حالەتتىكداو، ھەر كامىكىيان پىي دەگوترى: (زوج) بە نىسەت ئەوئ دىكەوہ، كەواتە: (زوج) واتە: جووت،

جارى واش ھەيە لە زمانى عەرەبىي دا، مەرج نىە تەنيا مەبەست نىرو مى بى، دەگوترى: جووتە پىلاۋىك، يان جووتە گۆرەوييەك، ئەمە لە كوردىيشدا

ھەروا دەگوترى.

لە تەوورات لە (سفر التكوين) دا، زۆر بە تەفصىل باسى ئەو جۆرە

زىاندارانەي كردوہ كە سواری كەشتىيەكە كراون و، ناوى زۆريانى ھىناوہ، كە

چۆن دائراون: زوور زوورو، ھەندى وردەكارىي دىكە: پشيلە وئ گوتو، فيل

وئ كردو، شىر واچوو، كە بىگومان ئەوہ لە ھەوائى ناديار (غيب) ھو ئىمەش

پىويستىيمان پىي نىەو، ئەگەر جار جارەش بۆ بەرچاو پوونىي زياتر بە

پیوستی بزانی، نهوه سوودی لی دهبینین.

برگه‌ی جوارهم : ﴿وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾: ههروه‌ها

ماله‌ومشتان، سوار بکه، ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾: مه‌گهر نه‌وه‌ی پیشتر برپاری فه‌وتاندنی له‌بارموه دراوه، (أَهْلُ الرَّجُلِ: قَرَابَتَهُ وَأَهْلُ بَيْتِهِ، وَهُوَ اسْمُ جَمْعٍ لَا وَاحِدَ لَهُ، وَرُؤُوسُهُ أَوْلُ مَنْ يُبَادِرُ إِلَى الذَّنِّ)، واته: نه‌هلی پیاو بریتیه له نیزیکه‌کانی، نه‌وانه‌ی که له مایدا له‌گه‌لی دم‌زینو، وشه‌ی (اهل) ناوی کویه و تاکی نیه، هاوسهرمه‌کی نوح عليه السلام یش یه‌که‌مین که‌سیکه که دیته زمینه‌وه، کاتیک وشه‌ی (اهل) به‌کارده‌یئرئ.

به‌لکو له قورنندا وشه‌ی (اهل البيت) که تهنیا له سوورمتی (الأحزاب) و، له سوورمتی (هود) دا به‌کاره‌اتوه، تهنیا به مانای هاوسهری پیاو دی.

هه‌لبه‌ته نه‌مه‌ش نه‌وه دم‌گه‌یه‌نی، که دم‌بی نوح عليه السلام دوو هاوسهری بووبن، که یه‌کیکیان کافر بووه، وهک له سوورمتی (التحریم) دا دم‌فه‌رموی :

﴿صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ

عَبْدَيْنِ مِنْ عَبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾، واته: خوا وینه‌ی هینایه‌وه بو

نه‌وانه‌ی بی‌بروان، به نافرته‌که‌ی (نوح) و نافرته‌که‌ی (لوط) که له ژیر دوو له به‌نده چاکه‌کانی نی‌مه‌دا بوون، (واته: هاوسهری نه‌وان بوون)، به‌لام خیانه‌تیاں پیکردن (واته: له‌رووی عه‌قیده‌و بی‌روبرواوه له‌گه‌لیان نه‌بوون، یارمه‌تیدمرو هاوکاریان نه‌بوون)، دوایی (نوح و لوط) هیچ سوودیکیان پینه‌گه‌یاندن، (نه‌یانتوانی تکایان بو بکه‌ن) و، پییان گوترا: بچه‌ نیو ناگره‌وه له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی که ده‌چنه نیوی.

که‌واته: نه‌و خیزانه‌ی نوح که دم‌ربازی بووه، جیا‌یه له‌وه‌ی که خنکاوه، بویه نه‌مه‌ش نه‌وه دم‌ده‌خات که دم‌بی نوح دوو هاوسهری بووبن، هه‌لبه‌ته

له تەوراتدا باسی یەك ئافرمت دەكاتو، باسی ئهوهش ناكات كه هاوسهرمكهی كافر بووبن، بهلام قورئان ئهوه ههوالهی پێداوین، چونكه دوايش هیچ ئافرمتی دیکه نهماون، تاكو نووح هاوسهرگیریان لهگهڵدا بکات، له دواي

تۆفان، چونكه خوا ﷻ دمهفرموی: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ﴾^(۱) الصافات، واته: تهنیا وهچهكهی ئهومان لهسهر زموى هێشتهوه.

كهواته: وشهى (اهل) لێرمدا هاوسهر دمگرتیهوهو، خواى پهرومردگاریش لێرمدا نهیضمومه: هاوسهرمكهى لهگهڵیدا سوار نهبووه، كهواته: دهبی دووانی بووبن، پهكێکیانی لهگهڵ سوار بووه، كه مسوئمانهكه بووه، پهكێکیشیانی لهگهڵ سوار نهبووه وهواتوه، كه بیبروایهكه بووه.

ههروها كۆرهكەشى لهگهڵی سوار نهبووه، كه دیاره ئهوه هاوسهره كافرەى، لهگهڵ ئهوه كۆره كافرەى (كه ناوی كهنعان بووه)، پێشتر بریاریان لهبارهوه دراوه، لهبهر ئهوهی شایسته نهبوون كه لهگهڵ نووحدا سواربنو، خوشیان ناماده نهبوون، بهلكو گالتهشیان به نووح كردوه سهلاتو سهلامی خوا لهسهر نووح بی.

ئنجا كه دمهفرموی: ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾: {عُدِّي (سَبَقَ) بحرف (على) لتضمن سبق، معنى حکم} بۆیه وشهى (سَبَقَ) به پیتی (على)، تهعهددای كردوه بۆ (مفعول)، (يانى: ئهوهى قسه لهبارمیهوه تیپهپیهوه گوزمراوه)، بۆ ئهوهى وشهى (سَبَقَ) مانای (حَكَمَ) ی بخریته نیو.

كه به پیتی بنچینهیهك له زمانى عهزهبییدا: ئهگهر كرداریك بۆ خوێ تهعهددا بکات، یان عادهتی وابی به پیتیك تهعهددا بکات بۆ بهرکار (مفعول به)، بهلام به پیتیکی دیکهى جیا، كه عادهت وانهبی بهو پیتته (مفعول) بخوازیو بۆی بهکاربهیئری، ئهوه مانای كرداریکی دیکهشى دهخریته نیو، لێرمش دا وشهى (سَبَقَ) وپرای ئهوهى كه مانای تیپهپیهوون و ڕهت بوونی ههیه، مانای بریاردان (حَكَمَ) شی ههیه، لهبهرئهوهی به پیتی (على) بهرکار (مفعول) ی خواستوه.

برگەیی پینجەم : ﴿ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾ : واتە: هەر
 {کەسێک برۆی هیناوە، سواری بکە، (بەدەر لە مال و مندالی خۆت)}،
 کە میکیش نەبێ، برۆیان لەگەڵ نەهینا.

ئنجای زانیان هەندیکیان گوتووین: هەفتا و نەومندە کەسە بوون، هەندیکیان
 گوتووین: هەشتا و نەومندە، بەلام بە دنیایی خۆی پەنەنانزان دەری نەخستو،

چەند بوون؟ دواییش کە خوا فەرمویەتی : ﴿ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴾ ٧٧
 الصافات، تەنیا وەچەکەیی ئەومان لەسەر زەوی هێشتەو، ئنجای لەبەرئەوێ کە
 نوح تەمەنی زۆر بوو، واپێدەچن: ئەوانی برۆاشیان پین هیناوە، هەر لە
 وەچەیی نوح بووبن، بەلام دوورکەوتوونەتەو لە رووی رەچەلەگەو و بە
 کەسوکارو مال و مندالی ئەو دانەنراون، بەلام دیارە هەر چۆن بێ، ئەوانیش
 ژمارمیان کەم بوو.

مەسەلەیی دەبەم :

سواربوونی نوح عليه السلام و مال و مندالی نوح، کەوتنە پینی

کەشتییەکە، بەنیو شەپۆلە چیا ناساکانی دەریادا،

کە بەهۆی ئەو تۆفانەو دەروست بوو بوون :

خوای بالادەست لە سێ برگەدا باسی ئەو بابەتە دەکات:

برگەیی یەگەم : ﴿ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا ﴾ : (نوح)، گوتی: تێیدا سوار بن.

وشەیی (ارکبوا)، پێویست بە پیتیک ناکات تەعەددا پین بۆ (مفعول)
 بکات، چونکە بۆ خوێ لازمەو تەعەددا دەکات، ئنجای دەگوتری : (ارْكَبِ الْفَرَسَ)،
 واتە: سواری ئەسپەکە ببە، بەلام لێردا وشەیی (ارکبوا) بە پیتی (فی) تەعەددا
 پینراوە بۆ (مفعول بە)، شارمزایانی زمان دەلێن: (جَرِيًّا عَلَى الْفَصِيحِ، لِأَنَّ رَكِبَ
 السَّفِينَةَ مَجَازًا، وَإِنَّمَا هُوَ جُلُوسٌ وَاسْتَقْرَارٌ)، واتە: ئەو بە گوێرەیی تەعبیری
 پاراوتری زمانە، چونکە لە راستییدا سواربوونی، کەشتیی، (تەیارە، سەیارە...)

بریتیه له تیدا دانیشتنی، بویه دمه رموی : ﴿ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا ﴾، واته: سواری بنو تیدا دابنیشن، به هوی (فی) هگه وه مانای نیشته جی بوون هاتوته دی.

برگهی دووم : ﴿ بِسْمِ اللَّهِ جَرَّهَا وَمُرْسَهَا ﴾ : (بلین): به ناوی خوا، رۆیشتنی و لهنگه رگرتنی، دیاره نهمه به چهند شیومیهك خوینراومه وه زۆربه یان به (مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا) یان خویندوته وه، نهو کاته (مَجْرَى وَمُرْسَى) دمبن به چاوگ بۆ وشه ی (أَجْرَى السَّفِينَةِ إِذَا جَعَلَهَا جَارِيَةً، أَي سَيْرَهَا بِسُرْعَةٍ وَأَرْسَاهَا أَي جَعَلَهَا رَاسِيَةً، أَي وَقْفَةً عَلَى الشَّاطِئِ)، دیاره زۆربه ی قورپان خویننه کان له جهوت قیرانه ته کان، یان ده قیرانه ته گاندا بهم شیومیان خویندوته وه، نهوه نهو کاته ههردووکیان چاوگ دمبن له کرداری (أَجْرَى) و (أَرْسَى): (أَجْرَى السَّفِينَةِ)، واته: کهشتیه که ی لیخوری به نیو دهریاو توفاندا، وه (مُرْسَاهَا) چاوگه له (أَرْسَاهَا)، یانی: (أَرْسَى السَّفِينَةِ) وایکرد کهشتیه که لهنگه رگری و رابوهستی له که ناردا، واته: ههه رۆیشتنی و ههه لهنگه رگرتنی نهو کهشتیه، به ناوی خوا.

ههروهها خوینراویشه وه (مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا) که نهو کاتهش دهگونجی چاوگ بنو، دهشگونجی ناوی کات، یان ناوی شوین بن (اسم زمان واسم مکان)، واته: رۆیشتن و لهنگه رگرتنی و، کاتی رۆیشتنی و شوینی رۆیشتنی و، کاتی لهنگه رگرتنی و شوینی لهنگه رگرتنی، به ناوی خوا، ههروهها (حَفْص) یش خویندووویه ته وه: (مَجْرِيهَا)، واته: به لاری، که میك دهمت لار بکه یه وه.

برگهی سنیهم : ﴿ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ : واته: بیگومان پهرومردگاری من زۆر لیبوردیه و زۆریش میهرمبان و به بهزمیی یه.

واته: رزگار بوون و قوتار بوونی نهوان، له لیبوردن و میهرمبانی و بهزمیی خوی پهرومردگاره وه سه رچاوه دهگری.

مەسەلەى یازدەیم :

بانگکرنى نووح عليه السلام بۆ کۆرەكەى، كە لەگەلى سواربەن و لە نىو
كەشتىيەكەدا سوار بەن، بۆ ئەوەى لەگەل كافرەكاندا ئەفەوتى:

كە لە نایمەتەكانى: (۴۲ و ۴۳)دا، لە شەش بەرگە باسى دەكات:

بەرگەى بەگەم : ﴿ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ ﴾ : وه ئەو (كەشتىيە)
دەبەردن لە نىو شەپۆلانێكدا وەك چىايان.

(وهي) ديارە پاناووەكە بۆ كەشتىيەكە دەگەرپێتەو، يانى: كەشتىيەكە
دەبەردن بە نىو شەپۆلى گەورە گەورەدا، كە وەك چىاي بەرز و بوون.

وشەى (موج) ناوى كۆيە بۆ (موجة)، كۆى (موجة)ش برىتيە لە (أمواج)،
واتە: شەپۆلەكان، شەپۆل (موج)يش برىتيە لەو ناوہى كە لە ئاستى ئاساى
ئاووەكە زياتر بەرز دەبێتەو و دیت و دەچىو، بۆيەش بە (فعل المضارع)
هیناويەتى، بۆ ئەوہى تىوہى رابمىنين و تەماشای بەكەين بە چاوى خەيال،
كە كەشتىيەكە دەروات بە نىو شەپۆلى گەورە گەورەدا، هیندەى چىاي بەرز،
كە لە راستىيدا تەنيا ئەوانەى سوارى كەشتىيە دەبن لە دەريای گەورەدا،
هەست بەو دەكەن و ئەو ديمەنە دەبينن.

بەرگەى دووہم : ﴿ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ، وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ ﴾ : نووح بانگى
كۆرەكەى خۆى كرد، لە حالێكدا لە بەرگەيەك بوو، لە شوينيك بوو بە تەنيا.

بەرگەى سىيم : ﴿ يَبْنِيْ اَرْكَبَ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِيْنَ ﴾ : ئەى
رۆلە شىرينەكەم! لەگەلمان سواربەو لەگەل بىبەر و يان مەمىنەو.

لە زمانى عەرەبىيدا دەلى : { بِنِيْ : تَصْغِيرٌ مُّضَافًا إِلَى (ي) الْمَتَكَلِّمِ،
والتَّصْغِيرُ هُنَا، تَصْغِيرٌ شَفَقَةٌ، يُجْعَلُ كَالصَّغِيرِ، فِي كَوْنِهِ مَحَلٌّ شَفَقَةٌ
وَرَحْمَةٌ، ئەمە بنچىنەيە لە زمانى عەرەبىيدا: كە شتىكت بچووك كردهو،
مانای وایە زياتر سۆزو خۆشەويستى دەدمیە، چونكە مندالى بچووك زياتر

بئویستی بە سۆزو خۆشەویستییه، ئەو کاتە نووح کورمکەى گەورە بووه، بەلام کە گوتووێهتی : (بُنِيَّ) يانى: وهك مندالتيكى بچووك به تهنك تۆوهم، لهگهلمان سواربهو لهگهال بئبروايان مهبه.

سبحان الله!

له كاتيكا كە زانیویشیهتی كافرە، بەلام چەند بە رەحمو سۆز بووه بهرانبەری! گوتووێهتی بهلكو ئيمان بئینی و بپروا به بابی ﷺ بکات، كە بئغه مبهری خوايه!

برگهى چوارهم : ﴿ قَالَ سَارِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ ﴾ : كورە كافرەكەى نووح، وهك له پهيمانى كۆندا هاتوه: ناوى (كنعان) بووه، نووح ﷺ چوار كورپى ههبوون: (سام، حام، يافث)، ئەم سێ كورپى كە لهگهال خيزانهكانيان دا مسولمان بوون، بەلام كهنعان كافر بووه، گوتى: من پهنا دمبەم بۆ چيا، (واته: دهچمه سەر لووتكهى چيايهك) له ناو دەمپاريزى.

له جياتى ئەوهى هانا ببات بۆ خواو بچئ لهگهال بابى خوى بئ و سوارى ئەو كەشتيه بئ، تەماشاً بکەن! مرؤف كاتيک كوفر له عهقل و دلئ دا جئگير دمبئ، چۆن ههسته و مرهكانى له كار دهخات، واى ليدئ كە: نه عهقلئ باش كار بکات، نه گوئى ههق ببیستئ، نه چاوى ههق ببیئئ.

برگهى پئنجهم : نووح ﷺ وهلامى دمدا تهوه: ﴿ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ ﴾ : (نووح) گوتى: ئەمرو پاریزەر نیه له فهرمانى خوا، مهگەر كهسێك خوا رەحمى پئ بکات، واته: لهو بپيارهى خوا كە: ئەمرو هەرچى كافر بئت، دمهوتئ، ئەمه واتا پهكى.

ياخود (أَمْرُ اللَّهِ)، واته: فهрман پئكراو (مأمورى) خوا، كە بریتیه له هاتنى تۆفانهكه، ئەمرو پاریزەر نیه لهو فهрман پئكراوهى خوا، كە تۆفانهكهیهو خوا ناردووێهتی، (إِلَّا مَنْ رَحِمَ)، مهگەر كهسێك خوا بهزمى پئيدا هاتبیتهوه، خواش بهزمى به كهسێكا دیتهوه كه ئيمانى پئ بئنى و تهنيا ئەوان رزگاربان دمبئ.

برگەى شەشەم : ﴿ وَحَالٌ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴾ : ئنجنا شەپۆل كەوتە نىوانيانەووە لە خنكاوان بوو، واتە: لەگەڵ ئەو كەسانەى خنكان، خنكاو نغرو بوو، (چونكە بە قسەى بابى نەكرد).

مەسەلەى دوازدههيم :

كوٳتايى توفان و، نيشتنەووەى كەشتيى لەسەر چيائى جووڊيى :

كە لە ئايەتى ژمارە (۴۴) دا خواى زاناو شارەزا لە حەوت بەرگەدا دەپخاتە روو،
دەفەر موئى : ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَنَسَمَاءُ أَقْلِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ
الْأَمْرُ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿۱۱﴾ ﴾ :

برگەى يەكەم : ﴿ وَقِيلَ ﴾ : (وقيل)، گوترا، بئژمى نەم گوتەيه هەر ديارە
كيبه؟ خوايه ؟، چونكە جگە لە خوا، كى دەتوانى بە زەوى بلى: ئاوەكەت
قووت بدەو هەلئەمژەو، بە ئاسمانى بلى: چى ديكە ئاو مەبارينه، بئگومان
هەر خواى بالادەستو پەرورەدگارە، بەلام ليرە بۆيه بئژمى قسەكە بە نەزانراو
(مجهول) دەهئيليتەو، چونكە ئەو هەيبەت و گەورەيى زياترى تيدايە.

برگەى دووم : ﴿ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ ﴾ : ئەى زەوى! ئاوەكەت هەلئەمژەو قووتى بدە.

(الْبَلْعُ: إجتياز الطعام والشراب إلى الحلق بدون استقرار في الفم، وهو هنا استعارة لإدخال الشيء في باطن الأرض بسرعة).

(بلع) بریتیه لە شتیک کە بەبى ئەوێ راوەستى لە زارتدا، یەكسەر لە
قورگ رەت بى و قووتى بدەى، ليرەدا ئەم وشەيه خوازاوئەتەو بۆ شتیک کە
بخریتە نيو زەويیەو بە خیرایى، واتە: ئەى زەوى ئاوەكەت! هەلئەمژە، بۆ
ئەوێ ئەو هەموو ئاوو توفانە بەخیرایى نەمینی.

برگهی سنیهم : ﴿ وَنَسَمَاءٌ أَقْلَعِي ﴾ : ئەهی ئاسمان! (یانی: ههور که له سه‌هومیه)، تۆش واز بینه با چیدی نه‌باری.

(الإقلاع: الكف والإنتهاء)، (إقلاع)، واته: وازهینان و کۆتایی پی هینان، یانی: بهسه، تۆش چیدیکه ئاو مه‌بارینه.

برگهی چوارهم : ﴿ وَغِيضَ الْمَاءِ ﴾ : (الغِيضُ: النقص والنضوب)، (غِيضُ)، بریتیه له کهم کردن و نه‌مان، به‌لام لی‌رهدا (وَغِيضَ الْمَاءِ)، که دیسان به بکه‌ر نه‌زانراو (مجهول الفاعل) هی‌نراوه، واته: ئاوه‌که رۆچوینراو برایش نیو ناخی زهوی یه‌وه، بۆیه‌ش وشه‌ی (غِيضُ) به‌کاره‌ینراوه، چونکه پله پله و ورده ورده رۆچوینراوه و نه‌هی‌ل‌راوه.

برگهی پینجهم : ﴿ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ﴾ : کاره‌که ته‌واو بوو، بریاره‌که جیبه‌جی بوو، واته: نه‌وه‌ی خوی کارزان نامانجی بوو، که له نیو‌بردنی کافره‌کان بوو، به‌و تۆفانه، نه‌وه جیبه‌جی بوو و نه‌وان نه‌مان و تیبه‌رین.

برگهی شه‌شهم : ﴿ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ ﴾ : که‌شتیه‌که‌ش له‌نگه‌ری گرتو جیگیر بوو له‌سه‌ر چیای جوودی.

(الجودي: اسم جبل بين العراق وأرمينيا في أرض كردستان الشمالية)، (جودي) ناوی نه‌و چیایه‌یه {که له جه‌زیره‌یه، له فه‌زای جه‌زیره، سه‌ر به پارێزگای (ئامه‌د، دیاربه‌کر)، که له زنجیره چیای (ئه‌پاراته)}، له نیوان عێراق و نه‌رمینیا به‌سه‌ر خاکی باکووری کوردستان.

برگهی هه‌وتهم : ﴿ وَقِيلَ بَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾ : گوتراش: دووری بو کۆمه‌ئی سته‌مکاران.

(بَعْدًا) چاوه‌که، یانی: (ليبعدوا بعداً)، با دوور بن، به‌ دووری، وه‌ک: (کرم) و (فَرِحَ) وایه، یانی: با له ره‌حه‌تی خوا دووربن و به‌هوتین.

هه‌ندیکیان گوتووایانه: (بُعْدًا) واته: فهوتان بۆ ئەوان (هَلَاكًا).

هه‌لبه‌ته ئەم نایه‌ته موبارمه‌که (نایه‌تی ژماره (۴۴)) وه‌ک (محمد رشید رضا) و (محمد الطاهر بن عاشور) و زانیانی دیکه باسیان کردوه، په‌وانبێژترین نایه‌تی قورئانه، ئنجنا ئیمه‌ سه‌که‌ی (محمد رشید رضا) دینین، که ئەو زۆر به‌ درێژی سه‌ی له‌سه‌ر کردوهو، ته‌فسیره‌کانی دیکه‌ش به‌ درێژی سه‌یان له‌سه‌ر ئەو نایه‌ته‌ کردوه، به‌لام ته‌نیا که‌سانیک که‌ شارم‌زای زمانی عه‌رمی بن، له‌و ورده‌کارییانه‌ تیده‌گهن، که‌ ده‌لی: (قَرَّرَ عُلَمَاءُ الْبَلَاغَةِ الْفُنِّيَّةِ أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ أَبْلَغُ آيَةٍ فِي الْكِتَابِ الْعَزِيزِ، أَحَاطَتْ بِالْبَلَاغَةِ مِنْ جَمِيعِ جَوَانِبِهَا وَأَرْجَائِهَا اللَّفْظِيَّةِ وَالْمَعْنَوِيَّةِ الَّتِي وَضَعَتْ لِفَلْسَفَتِهَا الْفُنُونُ الثَّلَاثَةُ: الْمَعَانِي وَالْبَيَانَ وَالْبَدِيعِ)^(۱).

واته: زانیانی هونهری په‌وانبێژی بریاریان داوه، که ئەم نایه‌ته‌ له‌ هه‌موو نایه‌ته‌کانی کتیبی زالی (خوای په‌روهر‌دگار) زیاتر لایه‌نی په‌وانبێژی تیدایه‌و، ده‌وری په‌وانبێژی داوه‌ له‌ هه‌موو لایه‌کانیه‌وه‌ له‌ په‌رووی بێژمی و له‌ په‌رووی ماناوه، که‌ بۆ فه‌لسه‌فه‌ی په‌وانبێژی هه‌رسیک زانیاری (المعاني والبیان والبدیع) دانراون.

دیاره ئەم زاراوانه‌ش که‌سانی په‌سه‌پۆرو شارم‌زا لیان تیده‌گهنو، ده‌زانن چه‌مک و واتاکه‌یان چییه؟ هه‌لبه‌ته‌ بۆ که‌سیک که‌ تۆزیکیش شارم‌زای زمانی عه‌رمی بیت، ئەم نایه‌ته‌ زۆر زۆر جیگای سه‌رسورمانه‌! چونکه‌ دوو فه‌رمانی تیدان و، دوو هه‌والی تیدان و، دوای ئەوه، دوو بریاری تیدان! به‌شیومه‌که‌ که‌ هه‌ر له‌ خوای بالاده‌ست و زانا ده‌مه‌شیته‌وه، به‌و شیومه‌ فه‌رمایشت بکات و بدوی.

مەسەلەى سىزدەيەم:

پارائەوھى نووح لە پەرۋەرگارى دىبارەس كۆرەكەى و،

بانگكردنى بە كئارە بۇ پەرۋەرگارى كە

ئايا دەبىن كۆرەكەى سەرۋ سۆراغى چۆن بى؟

دەفەرموى : ﴿ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ، فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَكِيمِينَ ﴾ ، ئنجا نووح بانگى پەرۋەردگارى كردو لىنى پاراپەوھە، گوتى: پەرۋەردگارم! كۆرەكەم لە نىزىكانى منەو، بەئىنى تۆش راستە (كە نىزىكەكانم پزگار بكەى) و، تۆش بەھىزترىن و باشتىن حوكمپرانىنى، (ھىچ شتىك لەبەر دەستى تۆ دەرناچى).

(النداء: الدعاء)، (نداء)، يانى: پارائەوھە، ﴿ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي ﴾ ، ئەمە روونكردنەوھى پارائەوھەكەيەتى، پارائەوھەكەى بۆچى بوو؟ بۇ ئەوھ بوو، گوتى: ئەى پەرۋەردگارم! كۆرەكەى من لە نىزىكانى منە، لە چوارچىۋەى مال و خىزانى من داىە، بەئىنى تۆش راستەو، تۆش دەست رۆشتووترىن (يان كارزانترىن) حوكمپرانىنى. لىرەدا تەماشا دەكەين: نووح ﷺ بە روونى داواپەكەى نەكردوھە، چونكە گوتوويەتى: ئەى پەرۋەردگارم! كۆرەكەم لە چوارچىۋەى خىزانى من داىە، بەئىنى تۆش راستە، تۆش دەست رۆشتووترىن حوكمپرانىنى.

ئىدى نەيفەرموۋە: كۆرەكەم بۇ دىرباز بكە، بەئكو بە كئارەو زۆر بە ئەدەبەوھە بۇ خوای پەرۋەردگار پىشنىار دەكات، ئنجا ھىچ گومانى تىدانىيە، كە نووح ﷺ زۆر رىزو حورمەتىك، كە بۇ خوا شايستەيە، بە خەرجى داوھو، ئەمە وەك زەمىنە خۆشكردنش بووھە بۇ پارائەوھەكەى، كە ئايا خوای كاربەھجى مؤئەتى دەدات كە بۇ كۆرەكەى بىپارپتەوھە، يان نا؟ كە لە راستىيدا روالەتى ئايەتەكە ئەوھ دەگەيەنى، ھەر بۇيەش ئىمە گوتوومانە: پارائەوھى نووح لە پەرۋەردگارى لە بارەى كۆرەكەيەوھە، كە ئەى خوای مېھربان! دەبىن كۆرەكەم چۆن بى؟ چى بەسەر بى؟ ئنجا وەك زەمىنە خۆش كردن، بەم شىۋازە قەسەى كردوھە.

مەسەلەی چواردەهەم :

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿۴۶﴾ بۆ نووح و، بەخەنگرتنی لیبی و

پەشیمانبوونەوهی و، داواي لیبوردن کردنی:

خوای عَزَّوَجَلَّ له نایەتەکانی: (۴۶ و ۴۷) داو، له شەش بەرگەدا، ئەمە دەخاتەر وو،
دەفەر موئ : ﴿ قَالَ يَنْفُخُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعْطُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿۴۶﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿۴۷﴾ :

بەرگە یەگەم : ﴿ قَالَ يَنْفُخُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ﴾ : (خوای کار بە جی)،
فەر مووی: ئەی نووح ! ئەو (کورپەت) له نیزیکانی تۆ نیە، له چوار چپۆی
کە سوکاری تۆدا نیە، واتە: چونکە بروادار نیە نیزیکی تۆ نیە، هەرچەندە
له تۆش نزیك بئ.

بەرگە ی دووهم : ﴿ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ﴾ : واتە: ئەو کورپە کردمووی باش نیە،
چونکە مرۆف بریتیه له کردموه، ئەو کورپەش هیچ کردمومیەکی باشی نیە،
خوینراویشەتەوه: (إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ)، که من زیاتر ئەم خویندنه و میەم
له قالب خوشتەر، ئەگەر نا هەردووکیان هەر راستن، واتە: بیگومان ئەو
کردمووی ناچاکی کردوه، یانی: ئەو کردمووی باشی نەکردوه، بۆیە شایستە ی
ئەوه نیە که سزای لەسەر لایبچیتو، شایانی ئەوه نیە که تکای بۆ بکری.

ئەمەش ئەوه دەگەیهنی که جەوهەری مرۆف و، کەسایەتی مرۆف، له کردموه و
هەئسوکهوت و رەفتارەکانی دا بەرجهسته دەبی، نەک له قسە و ئیددیعایدا، وه
نەک له رووکەش و رۆالەتییدا، بەئکو نایا کردمووی چۆنە؟ هەئویستی چۆنە؟
ناکاری چۆنە؟ ئەوه دەر خەری چییەت (ماهیة) و جەوهەریەتی.

برگهی سنیهم : ﴿فَلَا تَسْأَلِنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾: داوای شتیکم لی مهکه که زانیاریت دمبراره‌ی نیه، خوینراویشه‌ته‌وه: ﴿فَلَا تَسْأَلْنِي﴾، یانی: به ته‌نکید نه‌چی داوای شتیکم لیبکه‌ی که تو زانیاریت له‌سه‌ری نیه.

برگهی چوارهم : ﴿إِنِّي أَعْظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾: من نامؤزگاریت ده‌که‌م که له نه‌فامان بی، چونکه نه‌وه عادمی نه‌فامانه: داوای شتیك بکه‌ن له خوا، که له جیی خوئی دا نه‌بی.

برگهی پینجهم : ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ

عِلْمٌ﴾: نوح عليه السلام وه‌لامی خوای په‌رومردگار ده‌داته‌وه: نه‌ی په‌رومردگارم! من په‌نات پیده‌گرم، که داوای شتیكت لیبکه‌م: زانیاریم له‌سه‌ری نیه، بمپاریزه له‌وه‌ی که داوای شتیكت لیبکه‌م و جیی خوئی نه‌بی‌و، داوای شتیكت لیبکه‌م که زانیاریم له‌باره‌یه‌وه نه‌بی، واته: زانیاریم نه‌بی که: نایا ده‌گونجی من داوای نه‌و شته‌م لی بکه‌م، یان نا؟ به‌رچاو روونیم نه‌بی، که بیگومان نوح عليه السلام زانیاریشی له‌باره‌ی کوره‌که‌یه‌وه نه‌بووه، بؤیه وه‌ك پیشنیار خستوو‌یه‌ته به‌رده‌م خوای په‌رومردگار، ده‌فه‌رموئی: کوره‌که‌م دیار نیه‌و، نه‌ویش یه‌کیک له که‌سه‌کانی خیزانه‌که‌مه‌و، به‌لینی توش راسته‌و، هیچ شتیكت له‌به‌رده‌ست دمرناچی، چونکه تو باشترین حوکم‌رانی، نا نه‌م قسانه پیشنیارن.

برگهی شه‌شم : ﴿وَالَا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَسِرِينَ﴾: ننجا نه‌گهر تو لیم نه‌بووری و به‌زه‌بییت پیمدا نه‌یه‌ت، نه‌وه بیگومان من له زیانباران دمبم.

واته: نوح عليه السلام هم داوای لی‌بوردن له خوا ده‌کات، هم داوای به‌زه‌می‌شی لی ده‌کات، دیاره لی‌بوورده‌نه‌که بو پاکبوونه‌وه و بزارکرانیه‌تی‌و، په‌حمه‌ت و به‌زه‌می‌ه‌گه‌ش بو رازاندنه‌وه و چاک بوونیه‌تی، واته: هم داوای پاکسازیی له خوا کرده‌و، هم داوای چاکسازیی لی کرده‌و.

کورتە باسک دەربارەمی رەخە گرتنی خوامی

بەروەردگاری لە نوح و، چەند راستییەکی گەرنەگ

۱/ رەخە گرتنی خوامی کارزان لە نوح:

زانایان لێرەدا کەوتوو نەتە پاجیایی، کە ئایا ئەو کورپە، کورپی نوح بوو، یان کورپی نەبوو؟ ئایا بۆچی خوا ﷻ بەم شیوێ رەخەنی لە نوح گرتو؟ هەندیکیان گوتوو یانە: ئەو کورپە، کورپی نوح نەبوو، واتە: ئەو کورپە لە خۆی نەبوو، یانی: هاوسەری نوح داوین پیسی کردوو کورمکە لە نوتفە نوح پەیدا نەبوو، کە بیگومان ئەم قسەیه رووی مەجلیسی نیە، چونکە خوامی تاك و پاك پێغەمبەرانى خۆی پاراستو، لە هەر شتێک کە بە عورفو عادمت و بە پێی عه‌قل و لۆژیکى خه‌لك و كۆمه‌لگای خۆیان، مایه‌ی شەرمەزاریی و عەیبەو کەموکوریی بوو بێ.

کە کوفرو شیرک و دوورکەوتنەوه لە خوا و بت پەرسستی، نەک مایه‌ی شەرمەزاریی و عەیبەداریی نەبوو، بەلکو مایه‌ی شانازیان بوو، بۆیە شتێکی ئاساییه کە خێزانی هەر یەک لە نوح و لوط کافر، بووبن، چونکە ئەو کاتە کافر بوون عەیب نەبوو، بەلکو ئیمان هێنان و پووکردنە خوا، لەو رۆژگارەدا بە نوقصانیی دانراوه، خه‌لكی برواداریان بە شیت داناوو، بە لەرێ لادەر داناو! بەلام داوین پیسی (زنا) جگە لەوهی کە رەجەلەك و وه‌جەى پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) خه‌له‌لى تێدەكه‌وى، لە عورفو باوی ئەوانیش دا، عەیبەدارییه‌کی گه‌وره بووو، پێغەمبەرانیش سه‌لامی خوامیان له‌سه‌ربێ، خوا پاراستوونی لە

عەيىدارىيى و شەرمەزارىيى، چۈنكى دوايى خەلك قەسيان لى وەرناگرى، ئەدى چۈن بوو؟ زانايان لەوبارمۇ چەند شتىكىيان گوتود، كە لە ھەموويان پەسندترو باشتر - بە راي بەندە - ئەومىيە كە :

داواكارىيەكەي نوح، ھەلەيەكى ئىجتىھادى بوو :

ھەلەتە داواكارىيەكەش بە شىومىيەكى روون نەبوو، بەلكو شىومى پىشنىارى ھەبوو، بەلام ھەرچۈن بى، نوح بە بۇچوونى خۇي ئىجتىھادى كىردو و پىيى وابوو كە دەگونجى داوا لە خوا بىكات بۇ كورەكەي، بەلام دوايى خۇي زاناو شارمزا وەلامى داوتەومو ھەرموويەتى: داوام لىمەكە، نووحىش داواي نەكردو و تەنيا پىشنىارى كىردو.

شايانى باسە، كە خوا عزوجل پىشترىش ئامازەي پىداو: ﴿وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِفُونَ﴾ ۲۷ مرد، واتە: دەربارەي ستەمكاران مەمدوینە، تازە ئەوان بىرپارىيان بۇ دراو، كە دەبى لە خنكىنراوان بن.

كەواتە: ھەر ئەو بوو كە نوح ﷺ ئىجتىھادى كىردو و ئەو پىشنىارى كىردو، بەلام ديارە لە ئىجتىھادو كۆشەكەيدا نەپىكاو، بۇيە خوا ﷻ رەخنەي لىگرتو، ئەگەرنا دوايى كە دەفەرموى : ﴿فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ﴾، واز لە شتىك، لە داوايەك بەينە كە زانىارىيەت لەسەرى نى، واتە: تاكو نىستا لە قۇناغى پىشنىاردايەو، مەيكە بە پارانەومو داواكردن، بۇيە دەفەرموى : ﴿إِنِّي أَعْظَمُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾، من نامۇزگارىيەت دەكەم كە لە نەفامان نەبى، يانى: داواي شتىكى وا نەكەي، ئەگەرنا دەچىە رىزى نەفامانەو.

ئىجا دوايىش نوح دەلى: ئەي پەرومردگارم! من پەنا بە تۇ دەگرم لە داواكارىيەك كە زانىارىيەم لەسەرى نى، خوايە! بىمبارىزە، ﴿وَالَا تَعْفُرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾، ئەو لىبوردن و بەزمىيەش بۇ ئەومىيە كە لە خستەنپرووي پىشنىارەكەي دا، كە بە ئىجتىھاد بوو، نەپىكاو.

ب / سى راستىي گىرنگ :

يەكەم: ئيمان و كردهوى باش، پەيوەست نىن بە نەسەب و رەچەلەكەوہ:

مەرج نىە كەسىك كورپ پىغەمبەر بى، چاك بى، يان كورپ زانايەك بى، باش بى، كچى پياويكى باش بى و لە خىزانىكى باش بى، ئەويش باش بى، مەرج نىە، بەلكو ئيمان و كردهوى باش، پەيوەندييان بە خودى مرؤفەوہ ھەيە، نەك بە رەچەلەكەوہ، چاكىي لە رپى كرؤمؤسومات و جىناتى بؤماوھىيەوہ، نەقل نابى، لە دايك و بابەوہ بؤ رؤلە.

دوہم: پاداشتى دنيا و دوارؤزى خوا، بە نەسەب و رەچەلەكەوہ نەبەستراوہتەوہ:

كەواتە: كردهوى مرؤف، سەنگى مەحەكە لە تەرازووى خواى پەروەردگارداو، دنيا و دوارؤزى مرؤف بە كردهوى مرؤف خويەوہ، بەستراوہتەوہ.

سىيەم: خو بە نەسەب و رەچەلەكەوہ ھەلكىشان، ھىچ سوويكى نىە:

بە داخەوہ ھەندىك كەس خويان بە نىزىكى پىغەمبەر دەزانن، لە رووى نەسەب و رەچەلەكەوہ، زور باسى خويان دەكەن و خويانى بى ھەلدەكىشن و، خويان بى لە خەلكى دىكە جيايە، كە لە راستىيدا ئەمە وەك ئىعتىبارى دنيايى، بەلئى جارى وايە كەسانىك رپز لە كەسىك دەننن، دەلئىن: ئەوہ كورپ يان كچى فلان سەيدە، يان كورپ ياخود كچى فلان شىخە، يان كورپ ياخود كچى فلان ئاغاىە، فلان بەگە، فلان ھوكمرانە ... ھتد، وەك عورف ئەمە ھەيە، بەلام وەك گوتراوہ: (ئەوہى لەلای عەبىد خەيالە، لە لای خوا بەتالە)، ئەوہى لە لای خوا گىرنگە، تەنيا خودى بەندەكەيە، نىجا لەويشدا كردهوو جەوھەرى ئەو بەندەيە چۈنە؟ ئەوہ گىرنگە.

لەويارەوہ پىغەمبەر ﷺ فەرموويەتى: { يَا فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَلِّينِي مِنْ مَالِي مَا شِئْتِ، لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً } { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۷۷۱)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۲۰۶) }.

واته: ئەى فاتیمه‌ی کچی موحهمهد! له مۆلك و سامانی خۆم جیم لى داوا دهکەى، داواى بکە، به‌لام به‌نسبەت لای خواوه، هیچ سوودت پى ناگه‌یه‌نم، یانى: نابى به‌ته‌ماى من بى و پشتیندى لى بکە‌یه‌وه.

ئنجانەگەر به‌نسبەت فاتیمه‌وه خوا لى رازى بى، وا بووبى، که‌گه‌وره‌ی نافرمانى دنیا‌یه‌و، پیغه‌مبەرى خوا زۆر زۆرى خوشویستوه، وه‌ک فەرموویه‌تى: { يَا فَاطِمَةُ! أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ تَكُونِي سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ، وَسَيِّدَةَ نِسَاءِ هَذِهِ الْأُمَّةِ } { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۵۹۲۸)، وَمُسْلِم، برقم: (۲۴۵۰) }.

واته: ئەى فاتیمه! ئایا رازى نابى که‌گه‌وره‌ی نافرمانى بر‌واداران و، گه‌وره‌ی نافرمانى ئەم نۆممه‌ته‌بى؟

ئەدى ئەوانه‌ی که‌به‌سى، چل (۳۰ - ۴۰) پشت، ئنجانەگەرپینه‌وه‌سەر فاتیمه، بیگومان بو ئەوان دوورتریشه، بۆیه‌ نابى به‌نەسه‌بو نزیکى له پیغه‌مبەر تىبکە‌ون، ئەوه‌تا فاتیمه‌ کچی پیغه‌مبەر ﷺ خۆیه‌تى، ئنجانەه‌و شیویه‌ راسته‌وخۆ وای پى ده‌فهرموى، که‌دیاره پیغه‌مبەرى خوا ﷺ ویستوویه‌تى هەم نامۆزگاریى فاتیمه‌ بکات، هەم هی ئەوانه‌ی که‌له‌ فاتیمه‌وه‌ په‌یدا دەبن و، هەم نامۆزگاریى هەموو مسولمانان بکات، که‌به‌ته‌ماى نەسه‌بو ره‌چه‌له‌ک تینه‌که‌ون، وه‌ک خواى دادگەر له‌ سوورمى (المؤمنون) دا ده‌فهرموى: ﴿ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴾، واته: ئەگەر فوو به‌که‌رنا‌دا کرا، له‌و رۆژدا نه‌ره‌چه‌له‌کیان له‌ نىواندا ده‌مینى و نه‌که‌س له‌که‌س ده‌پرسى.

هه‌روه‌ها له‌ سوورمى (مریم) دا ده‌فهرموى: ﴿ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ﴾، واته: هەر کام له‌ مرۆقه‌کان له‌و رۆژدا، به‌ته‌نیا دیته‌ خزمه‌تى (خواى په‌رومردگارو به‌رده‌م دادگای خوا).

هه‌روه‌ها پیغه‌مبەر ﷺ ده‌فهرموى: { مَنْ بَطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ } { رَوَاهُ مُسْلِم، برقم: (۲۶۹۹)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (۲۹۴۵)، وَابْنُ مَاجَهَ، برقم: (۲۲۵)، وَالدَّارِمِيُّ، برقم: (۳۴۴) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }.

واتە: ھەر کەسێک کردموکە لە دوای بخات، ڕەچەتە کە کەسێک پێشی ناخات.

ئنجای بە راستی ئەو دەرسێکی گەورە تێدا یە، نوح سەلامی خۆی لەسەر بێ، ھەر تەنیا پێشنیاری کرد بۆ خوا ﷻ دەربارە کورە کەسێک، بەلام خۆی کارزان ئامۆژگاری کرد، کە نەچێ تە بکات بۆ کورە کەسێک.

ھەر وھا ھەر کام لە خێزانەکانی لووط و نوح، کە کافر بوون، خوا ﷻ بە دەقی نایەت دەفەرموێ: ﴿ فَلَمْ يُعْنِياً عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدّٰخِلِيْنَ ﴿۱۰﴾ التحريم، واتە: ھێچ سوودیان پێنەگەیاندا، { (نوح) و (لووط) سوودیان بە نزیکتەری کەسێ خۆیان نەگەیاندا کە خێزانەکانیان بوون } و، پێیان گوترا: بچنە نیو ناگر، لەگەڵ ئەواندا کە دەچنە نیو.

ھەر وھا ئیبراھیم سەلامی خۆی لێ بێ، کە بابی کافر بوو، بە ھەمان شێوە: سوودی بە بابی نەگەیاندا، ھەر وھا ئەبو لەھەب کە مامی پێغەمبەری خاتەمە ﷺ، خوا دەربارە دەفەرموێ: ﴿ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿۱﴾ المسد، واتە: ھەردوو ک دەستی ئەبو لەھەب بھوتین، فەوتاشن، خۆی کاربەجێ لە قورئاندا ناوی یەك کافریشی نەھێناو، جگە لە ئەبو لەھەب، کە ئەویش مامی پێغەمبەرە ﷺ! ئەمانە ھەموویان دەرسی زۆر گەورەن بۆ ئێمە.

ئەو تە پێغەمبەرێکی پایە بەرز و ھەك ئیبراھیم سوودی بە بابی نەگەیاندا، پێغەمبەر موحەممەد ﷺ سوودی بە مامی کافرێ نەگەیاندا، نوح و لووط سوودی بە خێزانەکانیان نەگەیاندا، ھەر وھا نوح سوودی بە کورە کەسێ نەگەیاندا، کەواتە: نابێ ھێچ کەسێک چاومرپی ئەو بکات کە بە ھۆی خزمایەتی پێغەمبەر، دەر بازی بێ، ھەر چەند ھەك ئیعتیباری دنیا یی: خەلك دەلێن: سەید زادە، شیخ زادە، بەگ زادە، ناغا زادە، مەلا زادە ... ھتد، ئەوانە دەکرێ بگوترین، بەلام بۆ لای خۆی دادگەر جگە لە کردموە مرۆف خۆی، پێش ئەویش: ئیمان و عەقیدە ی باش و راستە قینە ی مرۆف خۆی، شتیکی دیکە بە ھانای مرۆفەو نایەت.

به لئی نهوه قورئان ناوا به مسوئلمانان دمفهرموی، به لام نهوهی که وهک عورفو عادتو کلتورور له نیویاندا دمبیته باو، نهوه شتیکی دیکهیهو، په یومندی به دینی خواوه نیه.

مهسهلهی پازدهیم :

دابهرزینی نووچو سواربووانی که شتییه که :

خوَا ۱۱۱ نه میس له نایه تی (۴۸) دا دهخاته روو، دمفهرموی : ﴿ قِيلَ يٰنُوحُ اٰهْبِطْ سَلٰمًا مِّنَّا وَبَرَکٰتِ عَلَیْكَ وَعَلٰی اٰمِرٍ مِّنْ مَّعٰلِكُ ۚ وَاٰمُرٌ سَمِیْعٌ لَّهُمْ ثُمَّ یَمْسُرُهُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِیْمٌ ۝۴۸ ﴾، لیرمدا خوای پهرومردگار رینمایی نووچ دمکاتو فهرمانی پی دمکات، گو ترا: نهی نووچ! دابهزه له لایهن نیمهوه، به ناشتیو و سهلامه تیو، پیتو پیز له سهر خوئو و له سهر نهو کو مه لانهی که له گه لتن.

واته: نهو که سانهی که له گه لتن، دوایی دمبن به نهسل بو چهنان گهل و نهتهوه، که دوایی له سهر زموی پهیدا دمبن، هم ناشتیو و سهلامه تی له منهوه، هم بهره کمتو پیز، بو خوئو بو نهو که لانهش که له وانه پهیدا دمبن، که نیستا له گهل تو له که شتییه که دا سوار بوون.

ننجا نه مهش موزده بووه بو نهوه که نو ممه تان و کو مه لگایانیکی زور له نهسل و وهجهی نووچ سهلامی خوای له سهر بی پهیدا دمبن، وهک خوای پهرومردگار زور به روونی له سوورمتی (الصافات) دا دمفهرموی: ﴿ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبٰقِیْنَ ۝۷۷ ﴾، واته: هرر وهجهی نهومان هیشتهوه، که سی دیکه له سهر زمویی نهما، له دوای نووچ ۱۱۱ لهوه، چونکه ته نیا نووچ و نهوانه ی که له که شتییه که دا له گه لی سوار بوون، که هرر وهجه و خزمو نیزیکانی خوئی بوون، مرؤف هرر له وانه وه داکه و تنه وهو، جاریکی دیکه به زمویدا بلا بوونه وهو، نهو هه موو نهته وهو کو مه لگایانه یان لی پیکه اتن.

دوایی خوای پەروەردگار دەفەرموی : ﴿ وَأُمُّ سَمِيْعِهِمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مَتًّا عَذَابُ الْاَلِيمِ ﴾، كۆمەلانىكىش ھەن (لەوانەى كە دوایی لە نەسل و وەجەى تۆ - ئەى نووح ! - پەيدا دەبن)، ئىمە ماومىەكى كەم ژيانى دنيايان پى دەگوزمىنين، بەلام دوایی لەلايەن ئىمەوہ سزايەكى بە ئىش و ژانيان تووش دەبى.

ئەمە بە كئارە ھەسەردنە لەگەل ئەھلى كوھردا، واتە: ئەى ئەھلى كوھر! با لە وەجەى نووحىش بووين، بەلام ئەگەر بە رىگاي ئەودا نەپۆن، بەئى لە دنيادا دەتائزىەنين وەك مسوئلمانان، چونكە لە دنيادا رەھمەت و خىرو بەرەكەتەكانى خوا بۆ ھەموو مرؤفەكانن، لە سۆنگەى ئەوہوہ كە دنيا شوينى تاقىكردنەوہىە، بەلام ئەگەر بىت و رىى نووح نەگرن، رىى ئەو باپىرەيەتان نەگرن و، لەسەر رىبازى ئەو نەپۆن، كە خوا بەيەكگرتن و بەندايەتى كرددنە بۆ خواو، خۆ دوور كرتنە لە شىرك و كوئىرە رىيەكان و رىچكە شەيتانىيەكان، ئەوہ بىگومان: لەلايەن ئىمەوہ تووشى ئازارو سزايەكى بە ئىش دەبن.

ھەسەلەى شازدەيەم و كۆتايى :

پاگەياندن ئەو پاستىيە: كە ئەم ھەوالە لە پەنھان (غىيب) ھوہ نىردراوہ:

خو ﴿ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيَّا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَقِيبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴾، ئا ئەم ھەوالانە ھەوالى ناديارن بە تۆيان رادەگەيەنين، بۆ تۆيان سروش دەكەين، كە پىش ئەم قورئانە، نە خۆتو نە گەلەكەت نەتاندىزانين، خۆراگرە، بىگومان سەرمنجامى چاك بۆ پارىزكارانە.

ئىنجا ئايا لە نىوگەلى عەرەبىدا بەسەرھاتى نووح نەبووہ؟ پىغەمبەرى خوا موھەممەد صەلاتو سەلامى خوای لەسەر بى ھىچى نەبىستوہ؟ با، بە تەئكىد بووہ بىستراوہ، بەلام نەك بەو وردەكاريەى ئىستا، تۆ ئىستا تەوواتىش بخوئىنەوہ، كۆمەلنىك غەلەتو پەلەتى تىخراون، ھەرچەندە تەوورات باسى تۆفانى (نوح)

دەكات، كە ديارە تەورات بە لايەنى كەم ھەزارو دوو ھەزار (۲۰۰۰) سال پيش پىغەمبەرى خاتەم سەلاتو سەلامى خىواي لەسەر بى بۇ مووسا عليه السلام ھاتو، كە ئىستا ئەھلى كىتاب پىي دەلتىن: پەيمانى كۆن (العهد القديم) بەلام كۆمە ئىك ھەلەى تىدانو، زىدەرۋىي و كەم و كورتىي زۆرى لەوبارمۇ تىدايە، كەواتە: ئەو زانىارىيە راستو دروستە، ئەو ھەوالى ناديارە، لەلايەن خىواي پەنھانزانەو ھە تۆ نىردراو، كە نە تۆو نە گەلەكەت پيشتر ئەومتان نەزانىو، با پيشتر ھەندىك زانىارىي دەماو دەم و پچر پچرتان بىستىي.

بە دىئايى ئەگەر ھۆزى قورمىش زانىبايان، دەيانگوت: ئەى موھەممەد! ئەو ئايەتەى بۆت ھاتو، وانىە، ئىمەش زانىومانە، ئىمەش دەزانىن ئەو بەسەرھاتە ئاوا بوو، ئاوا جوو، بەلام ديارە نەيانزانىو، واتە: بەو وردەكارىيەو نەيانزانىو.

كە دەفەرموى : ﴿ فَأَصْبِرْ إِنَّ الْعَقِيبَةَ لِلْمُنْقِيبِ ﴾، خۇراگرىبە! بىگومان سەرنجام بۇ پارىزكارانە، واتە: ئەوانەى كە خۇيان دەپارىزن لە لادان لە شەرىعت، كە ھەر شەرىعتىش فەرمان دەكات بە رەچاوكردنى ياساكانى خوا (سۇنن اللە)، لە زىانى بەشەردا، ئنجا ئەوانەى خۇيان بپارىزن، لە سەرىپچىي لە شەرىعتو، سەرىپچىي لە ياساكانى خوا (سۇنن اللە) بىگومان سەرنجامى چاك لە گەرموى ئەواندايە، لە دىناو دوارۋۇدا.

تەوھرى پىنچەم :

وہ لامي چند پر ساریک لہ بارہ می : نوح و

کہ لہ کہ می و، کہ شتیہ کہ می و، توفانہ کہ یہ وہ :

یہک : تەمەنى نوح چەند بووہو؟ چەند ھاوسەر و چەند مندالی ھەبوون؟

دو : ئايا بەسەرھاتی توفانی نوح لہ تەورات و لہ میژووی کوندا ھاتوہ؟

سی : ئايا توفان گشتگیر بووہ، یان ناوچەیی بووہ؟

چار : کەشتیہکەى نوح، چۆن بووہ؟

پىنج : کەشتیہکەى نوح، لہ کوئ لہنگەرى گرتۆتەوہ و نىشتەجى بووہ؟

وهلامی پرسیاری یه کهم:

تہمہنی نوح چہند بووہو، چہند ہاوسہرو، چہند مندالی ہہ بوون؟!

نہم پرسیارہ لہ سنی لقاندا ولام دہدہینہوہ:

لقى یه کهم: تہمہنی نوح ﷺ:

لہ قورناندہ تہمہنی نوح دیاری نہکراوہ، کہ نایا ہہموو تہمہنہکھی چہند بووہ؟ تہنیا نھوہ ہاتوہ کہ نوسہدو پہنجا (۹۵۰) سال پیش ہاتنی توفان، لہ نیو گہلہکھیدا ماومتہوہ، وک لہ سوورمتی (العنکبوت) نایہتی (۱۴) دا ہاتوہ، خوا دہفہرموی: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾، واتہ: بیگومان نیہ نوو حمان بؤ لای گہلہکھی رھوانہ کرد، ہزار سال، جگہ لہ پہنجا سال، لہ نیویان مایہوہ، دواپی توفان و لافو گرتنی، لہ کاتیکدا کہ ستہمکار بوون.

ننجا نھگہر (۹۵۰) سال بہس وک پیغہمبہر مابیتہوہ، دیارہ پیش نھوہی بووبی بہ پیغہمبہریش، تہمہنیکی ہمر بووہ، بؤ نمونہ: جل (۴۰) سالتیک ہمر ہہ بووہ، بہ لای کہمہوہ، نھگہر زیاتریش نہبوو بی! چونکہ نھو کاتہ تہمہنی مرؤفہکان زیاتر بووہ، ہرورہا دواپی نھوش کہ توفان ہاتوہو کہشتیہکھی نیستوتوتہوہ، دیسان تہمہنیکی دیکھی گوزہراندوہ لہ نیو نھو خہلکھدا کہ لہ کہشتیہکھدا رزگاریان بووہ، کہواتہ: ہەرچون بی، تہمہنی نوح لہ ہزار (۱۰۰۰) سال تیپہریوہ. بؤیہ نھوہی کہ لہ تہوراتدا ہاتوہ، کہ دہلی تہمہنہکھی ہہمووی نوسہدو پہنجا (۹۵۰) سال بووہ، لہ راستییدا وانہ، چونکہ (۹۵۰) سال بہس لہ نیو گہلہکھیدا، پیش توفان، ژیاوہ! لہ تہوراتدا ناوا ہاتوہ: {وَعَاشَ نُوحٌ بَعْدَ الطُّوفَانِ ثَلَاثَ مِئَةٍ وَخَمْسِينَ سَنَةً، ثُمَّ مَاتَ وَلَهُ مِنَ الْعُمُرِ تِسْعُ مِئَةٍ وَخَمْسُونَ سَنَةً} (۱).

(۱) التفسیر التطبیقی للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر التکوین، الإصحاح ۹، ص ۲۹.

واتە: نووح لە دوای تۆفان سى سەدو پەنجا سال ژیاو، کاتیک که مرد،
تەمەنى (۹۵۰) سال بوو.

ئنجانەگەر ئەو قەسەیهی تەورات راست بى، که دەلى: پاش تۆفان سیسەدو
پەنجا (۲۵۰) سال ژیاو، مانای وایە: تەمەنى نووح لە هەزارو سیسەدو پەنجا
(۱۲۵۰) سال کەمتر نەبوو.

بپویستە بشزانری که ئەو کاتە تەمەنى مرۆفان بە گشتی زیاتر بوو،
ژمارمیان کەمتر بوو، یانی: وە نەبى نووح هەر دراوسییهکانی بەرى کردبن و
بۆ خوشی هەر مابیتەو، خوێ مابى و خەلکیش هەر مردبن!

زانایان باسی ئەومیان کردووە که بە پى هەندیک زانیاری دەبى نووح سەد
هەزار (۱۰۰۰۰۰) سال لەمەوبەر ژیاى، هەرچەندە بە پى قەسەى پەیمانى کۆن،
پەنگە رۆژگاری نووح، نەگاتە دە هەزار (۱۰۰۰۰) پىش سالیش! بەلام بە پى ئەووە که
شوینەوار ناسان دەلین، وەک دوایی باسی دەکەین، که تەماشای شوینەوارەکانی
کەشتییهکەى نووحیان کردووە، تەمەنى کەشتییهکەى نووح، لە سەد هەزار
(۱۰۰۰۰۰) سال تىدەپەرى، ئنجانەو کاتە دیارە مرۆفەکان بەگشتی تەمەنیان زیاتر
بوو، بەدەنیان بەهیزتر بوو، کەلەشیان گەورمتر بوو، لەبەر ئەوەى ژمارەشیان
کەمتر بوو لەسەر زەوى، نەخوشییان کەمتر بوو، خوای کاربەجى تەمەنى
زیاتری پىداون .

لقى دووم: هاوسەرى نوح عليه السلام:

بە نەسبەت هاوسەرەو، وا پىدەجى نوح دوو هاوسەرى هەبووین، یەکیان
کافر بوو که لەگەلیان سواری کەشتییهکە نەبوو، بە بەلگەى نایەتى ژمارە
(۴۰)ى سوورمى (هود)، که دەفەرموى: ﴿ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ ﴾.
هەر وەها خیزانەکەت، جگە لەوەى که بریاری لەبارەو دەراو.

چونکە (اهل) پىش هەموو کەس: هاوسەر دەگریتەو، ئنجا مادام خوا عليها السلام
بە روون و راشکاووی فەرموویەتى: ﴿ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ

نُوحٌ وَأَمْرَاتٌ لُّوطٍ ﴿۱۰﴾ التحريم، که پیشتر باسمان کرد.

ننجا فهرمووشیه‌تی: نه‌وهی پیشتر بریاری فه‌وتاندنی له‌سه‌ر دراوه، سواری که‌شتیه‌که‌ی مه‌که، که‌واته: نافرته کافره‌که‌ی سواری که‌شتیه‌که نه‌بووه، رمنگه ههر خو‌شی ناماده نه‌بووین، وه‌ک چۆن که نووح بانگی کوره‌که‌شی کرد، ناماده نه‌بوو.

ننجا مادام خوا فهرمووویه‌تی: (وَأَهْلَكَ)، دیاره ده‌بئ زنیکی دیکه‌ی دووه‌میشی بووین، له‌گه‌ئێ سوار بووین، نه‌گه‌رنا وشه‌ی (وَأَهْلَكَ)، چه‌م‌ک و واتایه‌که‌ی کئ ده‌گریته‌وه؟ پئش هه‌موو که‌س هاوسه‌ر ده‌گریته‌وه.

ننجا شایانی باسه که ته‌ورات ته‌نیا باسی یه‌ک هاوسه‌ر ده‌کات، بۆ نووح، گوايه له‌گه‌ئیشی سواری که‌شتیه‌که بووه، وه‌ک له سه‌رچاوه‌ی پئشوودا له ته‌وراتدا ده‌ئێ: (فدخل نوح إلى الفلك مع زوجته وأبنائه وزوجاتهم لينجو من مياه الطوفان)^(۱).

واته: نووح له‌گه‌ئێ هاوسه‌ره‌که‌ی و ههر سئ کورو بووکه‌کانی، سواری که‌شتیه‌که بوون، بۆ نه‌وه‌ی له ئاوی تۆفانه‌که ده‌رباز بن. سئ کوره‌که‌ی، یانی: (حام، سام، یافث) و هاوسه‌ره‌کانیان.

لقى سنیهم: منداله‌کانی نووح عليه السلام:

به‌نسبه‌ت منداله‌کانیه‌وه، قورئان دپاری نه‌کردوه که نووح عليه السلام چه‌ند مندالی هه‌بوون، چه‌ند کورو چه‌ند کچی بوو ون؟ به‌لام له ته‌وراتدا هاتوه که: نووح عليه السلام سئ کوری له‌گه‌ئێ خو‌یدا سوار بوو ون، ده‌ربازیشیان بووه، کوره‌کانیشی به‌ناوی (حام، سام، یافث)، هه‌لبه‌ته ته‌ورات باسی که‌نعانیشی کردوه، به‌لام نه‌ک نه‌وه که له تۆفاندا خنکابن، به‌لکو ده‌ئێ: کاتی خو‌ی له‌کاتی خه‌ودا، که نووح عليه السلام خه‌وتوه، له‌وکاته‌دا پۆشاکه‌که‌ی له‌سه‌ری لاجووه‌و، نه‌ویش سه‌یری عه‌ورپه‌تی بابی کردوه، بۆیه نووح له‌عه‌نه‌تی لی‌کردوه و سزای داوه.

(۱) التفسیر التطبیقی للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر التکوین، الإصحاح: ۷، ص ۲۵.

وهك له (سفر التكوين، الإصحاح : ۹) دا هاتوه، بهلام قورنآن باسی ناوی نهو کوره فهوتاوی نووحي نه کردوه، تهنیا فهرموویه تی: کورپکی هه بووه، کافر بووه، بهلام ناوه که ی له ته وراتدا هاتوه، که دهلی: ناوی که نعان بووه و دهسگونجی وا بووبی.

ننجا به نسبت نهو سی کورپی (نوح) هوه، له فهرمایشتی پیغمبر ﷺ دا هاتوه : { سَامُ أَبُو الْعَرَبِ، وَحَامُ أَبُو الْحَبَشِ، وَيَافِثُ أَبُو الرُّومِ } {أخرجه أحمد، برقم: (۲۰۱۱۱)، تعلیق شعیب الأرنؤوط: إسناده ضعيف، وأخرجه الترمذي، برقم: (۳۹۳۱)، وقال: حسن، والطبراني، برقم: (۶۸۷۱)، والحاكم برقم: (۴۰۰۶) وقال: صحيح الإسناد، عَنْ سَمُرَةَ}.

واته: سام دهبیته باپیره گهورهی عهره بان و، حام دهبیته باپیره گهورهی حه به شه بیان، (واته: رهش پیسته کان) و، یافیت دهبیته باپیره گهورهی رۆمه کان.

زانایان هه ندیکیان دهلین: (یافیت) باپیره گهورهی گهلانی رۆزه لاتی ناسیایه.

وەلامی پرسسیاری دووم

ئایا بەسەرھاتی تۆفان، لە تەوورات و میژووی کۆندا ھاتو؟

یەكەم: بە نسبەت تەووراتەو ھەو ھەمۆی دەگوتری: پەیمانی كۆن، كە دیارە ھەمۆو كەتیبی پیرۆز (الكتاب المقدس)، دەبیته دوو بەش: (پەیمانی كۆن) و (پەیمانی نوێ)، پەیمانی كۆن تەوورات و كۆمەئێك كەتیبی دیکە دەگریته خۆی، پەیمانی نوێش جوار ئینجیلەگان و كۆمەئێك كەتیبی دیکە دەگریته خۆی.

ئنجالە پەیمانی كۆندا لە (سفر التكوين) دا، كە (سفر) یش لە جیبی كەتیبە، بەسەرھاتی تۆفانی نووح، زۆر بە درێژی ھاتو و وردەکاری زۆری تێدا ھەو، لە جەوھەری ھەسەكانیدا لەگەڵ قورئاندا گونجاو^(۱)، بە وردی لەویدا زۆر شت باس كراو، وەك دواوی زیاتریش باسی لێو دەكەین، كە زۆر بەی ھەسەكانی لەگەڵ دواوین كەتیبی خۆی پەرۆردگاردا، كە قورئانە، گونجاو و لەگەڵیدا تەبايە.

دووم: بە نسبەت میژووی كۆنەو، دیارە لە میژووی كۆنیشدا باسو خواسی تۆفان زۆرە:

(۱) گێرانەووی كەلدانییەگان :

نَقَلَ عَنْهُمْ بَرْهَوْشَعٌ وَيُوسُفُوسُ أَنْ زِيْرَسْتَرُوسَ رَأَى فِي الْحَلْمِ بَعْدَ مَوْتِ
وَالِدِهِ (أُوتِيرْت) أَنَّ الْمِيَاهَ سَتَطْفَى وَتُغْرَقُ جَمِيعَ الْبَشَرِ، أَمْرُهُ بِنَاءِ السَّفِينَةِ
يَعْتَصِمُ فِيهَا هُوَ وَأَهْلُ بَيْتِهِ وَخَاصَّةً أَصْدِقَائِهِ، فَفَعَلَ).

واتە: (بَرْهَوْشَعٌ وَيُوسُفُوسُ) (دیارە ئەوانە دوو میژوونووسی كەلدانیی بوون)، نەقلیان كردو، زیزستروس (كە پادشاو ھوكمران بوو، لە كەلدانییەگان) لە خەوندا بابی كە ناوی (أُوتِيرْت) بوو، بینوویەتی، پێی گوتو، كە كاتێك دێ ئاومەگان زۆر دەبن، ئەو كاتە تۆفان ھەلدەستی و ھەمۆو مرۆفەگان نغرو

(۱) پروانە: (الكتاب المقدس)، (العهد القديم)، (سفر التكوين)، (قصة نوح)، (الإصحاح : ۶ و

۷ و ۸ و ۹ و ۱۰) لە لاپەرە (۲۲ تا ۳۱).

دەگات و ژێر ئاو دەگهون و دەخنکین، بۆیه فەرمانی پێکرد: کەشتییەک دروست بکات، خۆی و خێزانەگەیی، هاوێڵە تاییبەتییەکانی پەنای پێ بگرن، (بۆ ئەوێ سەلامەت بن)، ئەویش وایکرد.

دیاره من ئەمە هەمووی لە (تفسیر القرآن الحكيم)^(۱) ی (محمد رشید رضا) نەقل دەکەم، دەئێ: (وَقَدْ عَثَرَ بَعْضُ الْإِنْكِلِيزِ عَلَى الْأَوْاحِ مِنَ الْأَجْرِ، نُقِشَتْ فِيهَا هَذِهِ الرُّوَايَةُ بِالْحُرُوفِ الْمَسْمُورَةِ فِي عَصْرِ أَشُورَ بَانِيَالِ، مِنْ نَحْوِ ٦٦٠ سَنَةً قَبْلَ مِيلَادِ الْمَسِيحِ، وَأَنَّهَا مَنْقُولَةٌ مِنْ كِتَابَةِ قَدِيمَةٍ مِنَ الْقَرْنِ السَّابِعِ عَشَرَ، قَبْلَ الْمَسِيحِ أَوْ قَبْلَهُ).

واتە: هەندێک لە شوپنەوار ناسانی ئینگلیز، هەندێ لە وەحیان دۆزیونەوه کە لە خشتی سوورەوهگراو دروست گراون، بە پیتی مسماری ئەو بەسەرھاتە تۆفانیان لەسەر نووسراوه، کە ئەویش لە سەر دەمی ئاشوور بانی پال، (یەکیک بوو لە پادشا گەورەکانی کلدانییەکان)، ئەویش شەش سەد (٦٠٠) سال پێش لەدایک بوونی مەسیح نووسراوئەوه، ئەو نووسراوئەش نەقل گراوه لە نووسینیکی کۆنتر، کە سەدەیی حەفدەیی (١٧) پێش زایین، یان پێشتریش، نووسراوه.

(٢) گێرانیەوی یۆنانییەکان:

لە رپواوەتیکدا هاتو: (أُورِدَ خَبَرُ الطُّوفَانِ أَفْلَاطُونِ، وَأُورِدَ مَانِيْتُونُ خَبَرَ طُوفَانٍ حَدَثَ بَعْدَ هَرْمَسَ الْأَوَّلِ الَّذِي كَانَ بَعْدَ مِينَسَ الْأَوَّلِ)^(٢).

واتە: ئەفلاتون هەوایی تۆفانی هیناوه، (واتە: گێراوئەوه) و، مانیتوون هەوایی تۆفانیکی گێراوئەوه کە لە دواي هەرمەسی یەگەم، ئەویش کە لە دواي میناسی یەگەم بوو، (ئەوانە هەموویان کەسایەتی ناسراوی ئەو سەردەمە بوون، هەوایی ئەو تۆفانەیان گێراوئەوه).

(١) ج ١٢، ص ٨٦ و ٨٧.

(٢) سەرچاوەی پێشوو.

۳) گَیْرانَهوئی فارسهکان:

(وَرُوِي عَنِ قَدَمَاءِ الْفُرْسِ طَوْفَانٌ أَغْرَقَ اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ، بِمَا انْتَشَرَ فِيهَا مِنَ
الْفَسَادِ وَالشُّرُورِ بِضَعْلٍ (أَهْرِيْمَانَ) إِلَيْهِ الشَّرُّ، وَقَالُوا: إِنَّ هَذَا الطَّوْفَانَ فَارَأَوْا
مِنْ تَنُورِ الْعَجْوِزِ (زُول كَوْفَه) إِذْ كَانَتْ تَخْبِزُ خُبْزَهَا فِيهِ)^(۱).

واته: له پيشينه‌گانی فارسیشه‌وه هه‌والسی ئه‌و تۆفانه که خوا هه‌موو
زه‌وی پئی داپۆشیوه، گَیْر دراوته‌وه، به هۆی نه‌وه‌وه که خراپه‌و تیکدانی
تیداگراوه (مرۆفه‌کان له زه‌ویدا خراپه‌یان زۆر کردوه) نه‌ویش به هۆی
ئه‌هریمه‌نه‌وه، که په‌رستراوی خراپه‌یه.

(به پئی عه‌قیده‌ی کۆنیان، فارسه‌کان گوتووینانه: دوو په‌رومردگارو په‌رستراو
هه‌ن: په‌کیان: په‌زدان، ئه‌وی دیکه ئه‌هریمه‌ن، که په‌زدان هه‌ر چاکه ده‌کات،
به‌لام ئه‌هریمه‌ن خراپه‌ ده‌کات، به‌لام به‌ بۆچوونی من ئه‌و ئه‌هریمه‌نه هه‌ر
ئیبلیسه، به‌لام نه‌وان ئیبلیسیان له قه‌باره‌ی خۆی گه‌ورمه‌تر کردوه و بردووینانه‌ته
ئاستی خوا، ئنجا هه‌رچه‌نده ئیبلیس به‌ئێ هه‌ر خه‌ریکی خراپه‌یه، به‌لام
ئیبلیس زۆر له‌وه بچووگه‌تره که له‌ ریزی خوای په‌رومردگار دابن، چونکه
خوای بئ‌وینه بۆخۆی ئیبلیسی دروست کردوه، بۆخۆشی مۆله‌تی داوه
بمینیته‌وه، بۆ تاقیکردنه‌وه‌ی مرۆفه‌کان، هه‌روه‌ک چۆن مه‌له‌ک طاووسی
ئیزیدییه‌گانی هه‌ر ئه‌و شه‌یتان و ئیبلیسه‌یه که خوا بۆ تاقیکردنه‌وه‌ی
مرۆفه‌کان دروستی کردوه، که ئیزیدییه‌گانی قه‌باره‌ی زۆر گه‌ورمه‌تریان
داوه، به‌ مه‌له‌ک طاووس و ته‌نانه‌ت په‌رستشی بۆ ئه‌نجام ده‌ده‌ن، بۆ ئه‌وه‌ی له
شه‌رو خراپه‌ی به‌ دووربن، ئه‌گه‌رنا ئه‌وانیش ده‌زانن که هه‌ر خوا ئه‌وی
دروست کردوه، به‌لام له‌ قه‌باره‌ی خۆی گه‌ورمه‌تریان کردوه، هه‌لبه‌ته له
ئه‌نجامی لاداندا له‌ ته‌عالیمی کتیبه ئاسمانییه‌کان { دا.

که له سه‌ره‌تاوه له‌ ته‌ندووری پیریژن، پیریژنیک به‌ ناوی (زول کوفه)،
که نانی تیدا دروست کردوه، پيشی له‌وێوه ئاوه‌که هه‌لقولیوه.

(۱) هه‌مان سه‌رچاوه.

وهك له قورئاندا هاتوه، خوا دمفهرموی : ﴿ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ

﴿ ۴۱ ﴾ هرد، وهك نیشانه‌یه‌کی بهینی خوی کارزان و نوح، که نوح ناگدار بن، نهوه توفان دهستی پیکرد. وهك پیشتر باسمان کرد.

﴿ ۴ ﴾ گِیرانه‌وی هیندییه‌کان :

{ وَكَذَا قَدَمَاءُ الْهِنْدِ يُثْبِتُونَ وَقُوعَ الطُّوفَانِ سَبْعَ مَرَّاتٍ فِي شَكْلِ خُرَافِيٍّ، آخِرُهَا أَنَّ مَلِكَهُمْ نَجَا هُوَ وَأَمْرَأَتُهُ فِي سَفِينَةٍ عَظِيمَةٍ، أَمْرَهُ بِصُنْعِهَا إِلَهُهُ فِشْنُو، وَشَدَّهَا بِالذُّسْرِ حَتَّىٰ اسْتَوَتْ عَلَىٰ جَبَلٍ جِيْمَافَاتٍ (جَمَلَايَا) }^(۱).

واته: پیشینه‌کانی هیندییه‌کانیش گوتوو یانه: توفان جهوت جاران هاتوه، به‌لام نهوان به شیومه‌کی نه‌فسانه‌یی دمیهنن، دواجاری نهو توفانه نهوه بووه که پادشاکه خوی و خیزانه‌کی، له که‌شتیه‌کی مهزندا دمربازیان بووه، که نهو کاته فشنر (که به‌ستر او یکیان بووه) فه‌رمانی پیکردوه، ته‌خته‌کانی به پمتو بزماران قایم کردوون.

{ وَهك له قورئانیشدا دمفهرموی : ﴿ وَحَمَلَتْهُ عَلَىٰ ذَاتِ الْوَجِّ وَدُسِّرَ ﴿ ۱۳ ﴾ الْقَمَرِ }.

دوایی له‌سه‌ر جای حیمه‌لایا جیگیر بوو.

وہ لآمی پرسیری سنیہم :

نایا تۆفانہ کہ، گشتگیر بووہ؟ یان ناوچہیی بووہ؟

لہوارموہ توئزمرهوان و مانا لئیکدمرهوانی نایہتہ موبارہکہکانی قورئان،
 راجیایہکی زۆر لہ نیوانیاندا ھەیہ:

ھەندیکیان گوتووینانہ: گشتگیر بووہ.

ھەندیکیان گوتووینانہ: ناوچہیی بووہ.

ھەم تەفسیرہ کۆنەکان، ھەم تەفسیرہ نوئیہکانیش لہوارموہ، راجیایان
 ھەبووہ و ھەیہ.

بەلام بە بۆچوونی بەندە، بە پئی ئەوہ کہ سەرنجی نایہتەکانی قورئانم
 داوہ، کہ زۆر لییان وردبووموہو، بە پئی سەرجاوەکانی دیکەش کہ تیاندان باسی
 ئەو تۆفانہ کراوہ، ھەروہا لہ پەیمانی کۆنیشدا لہ تەوراتدا^(۱)، زۆر بە روونی
 باسی ئەوہ کراوہ، کہ ئەو تۆفانہ تۆفانیکی گشتگیر و جیہانی بووہ، تەنیا
 ناوچہیی نەبووہ.

بۆ وینہ: با لیرەدا ھەندئ ھسە تەورات نەقل بەکم :

{وَاسْتَمِرَّ هَذَا الطُّوفَانُ عَلَى الْأَرْضِ لَيْلًا وَنَهَارًا مَدَّةَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا...
 وَتَعَاضَمَتِ الْمِيَاهُ جِدًّا فَوْقَ الْأَرْضِ حَتَّى أُغْرِقَتْ جَمِيعَ الْجِبَالِ الْعَالِيَةِ الَّتِي تَحْتَ
 السَّمَاءِ كُلِّهَا، وَبَلَغَ اتِّفَاعُهَا خَمْسَ عَشْرَةَ ذِرَاعًا (نحو سبعة أمّاتار) عَنْ أَعْلَى
 الْجِبَالِ، فَمَاتَ كُلُّ كَائِنٍ حَيٍّ يَتَحَرَّكُ عَلَى الْأَرْضِ، مِنْ طَيُورٍ وَبَهَائِمٍ وَوَحُوشٍ
 وَزَوَاحِفٍ وَكُلِّ بَشَرٍ...^(۲).

واتە: ئەو تۆفانہ لەسەر زەوی بۆ ماوہی چل شەوو رۆژ، بەردەوام بووہ،
 ناوہکان زۆر بەرز بوون لەسەر رووی زەوی، ھەتا ھەموو جیا بەرزەکانیشیان
 نغووم کردو، پازدە گەز (کہ دمکاتە نیزیکی ھوت مەتر) ناو بەسەر بەرزترین

(۱) التفسیر التطبیقی للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر التکوین، الإصحاح : ۷، ص ۲۵ و ۲۶.

(۲) سەرجاوەی پێشوو.

چىاش گەوت، بۇيە ھەرچى زىندەمورى كە لەسەر زەوى دەجوولئىن، لە بالئندان و زىندەموران و درندان و لە خشۆكان و، لە مرۆفان، ھەموويان فەوتان لەو تۆفانەدا.

دياره جگه لەوانەى خوا فوتارى كردن، كە لە تەوراتدا بە تەفصیل باسى ئەو نازەل و درەندە و پەلەومرەنە دەكات، كە نووح لە كەشتىيەكەيدا سواری كرددون، لە ھەر كامىكىان جووتىك، بۆ ئەوئەى نەسل و وەچەيان بەردەوام بىت و تۆيان نەبەرتەو.

ئنجنا من رام وايه - وهك پيشتريش نامازم پيدا - تەنيا ئەومندە خەلكەى نووح بۆ لايان پەوانە كراو، ھەر ئەومندە مرۆفە لەسەر زەوى ھەبوون، لە شوپىنىكى ديارىيەكراوئىش ھەبوون، چونكە ناگونجى لە ھەموو سەر زەوى مرۆف ھەبوون، نووحىش بەسەر ھەموو زەويدا گەرايى، قەمت شتى وا نابى و ناگونجى! ھەر وەك ناگونجى بەبى ناگاداركرانەو، خواى كارزان فەوتاندبى.

بۇيە پىم وايه مرۆفەكان ھەموويان لە شوپىنىكى ديارىيەكراو بوون، ئنجنا ھەر چەندە ئەوئەش غەيبە، بەلام واى مەزمەندە دەكەم كە لەو ناوچەيەى پىي دەگوتى: مەزۆپۆتاميا، نىوان دوو رەوبارەكان، (دەجەلە و فورات)، ئەوئە يەكەمىن لانكەى مرۆفەيەتى بوو، بۆچى؟

چونكە دواپىش كەشتىيەكەى نووح ھەر لەسەر چىاي جوودىي نىشتەجى بوو، كە ئەوئەش ھەر دەكەوئە ئەو ناوچەيە، واپىدەجى ھەر لەو شوپنە خەلك ھەبووبى، دواپىش تۆفانەكە ھەموو دنياى گرتۆتەو، دواپى خەلكەكە ھەر لە شوپنەكەى خۆيان، ئەو شوپنەى كە پىي ئاشنان، بە شىوو دۆلەكانى، بە چىايەكانى و قەد پالەكانى، بە رەوبارەكانى، ھەر لەوئە دووبارە دەستيان بە زىيانىكى تازە كەردۆتەو.

چونكە ئەگەر لەسەر ھەموو گۆي زەوى مرۆف بووبى، ئەوئە زۆر دوورە، چونكە نووح سەلامى خواى لەسەر بى، لەگەل ئادەم {وہك لە (صحيح البخاري) دا ھاتو} دە (۱۰) سەدە، دە جىليان لە نىوان دا بوون، ئنجنا ھەرچەندە مەرج نىئە ئەو وەچانە تەنيا (۱۰۰) يان (۷۰) سالىان تەمەن بووبى،

چونکە ئەگەر نوح عليه السلام (۹۵۰) سال پێغەمبەرایەتی کردبێ، پێش تۆفان،
پێشتریش تەمەنیکی هەبوو، دواتریش تەمەنیکی گوزمرا ندو، کەواتە: وەك
خوای بەروردگار دەفرموی: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ

أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿۱۱﴾

الەنکسرت، لە نیو ئەو کۆمەلگا خەلکەدا ئەومندە ماوتەو، ئنجا ئەگەر
خەلکەکە تەمەنیان لەو کەمتر بووبی، ئەو دەبێ چەندان جیلی بەرێ
کردبن، ئەو کاتەش ئەدەگونجا خوای شارمزا بفرموی: ﴿ فَلَبِثَ فِيهِمْ ﴾، واتە:
لە نیویاندا مایەو، چونکە ئەو کاتە لە نیو چەند جیلیکدا (۹۵۰) سال
دەمایەو، ئەک لە نیو خەلکیکی دیاریکراودا!

بەلام وێرێ ئەو دە (۱۰) وەچە (جیل) زۆر لەو کەمترن، کە مرۆفەکان
لەو ژیانە سادەیی ئەوساکەدا، فریای ئەو کەوتبن بە هەموو زەویدا
بلاوبنەو و بگرە تەنانەت بە چەند ناوچەییکی دوورە دەستیش دا!

دیاره ناشگونجی خوای میهرەبان خەلکیکی بفرموی، پێش ئەو
پێغەمبەریان بۆ بنیڕی و ناگاداریان بکاتەو، چونکە بە دەقی نایەت دەفرموی:
﴿ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿۱۰﴾ الإسراء، واتە: ناگونجی مرۆفان سزا
بدەین، هەتا پێغەمبەر نەنیرین، کە ئەمە هەم سزادانی دنیایی دەگریتەو،
هەم سزادانی دواڕۆژیش دەگریتەو.

ئنجا وەك گوتمان: ناشگونجی کە نوح سەلامی خوای لیبی، بەو هەموو
خەلکە پراگەشتبێ، بۆ هیند چوو بێ، بۆ ئەفریقا چوو بێ، بۆ ئەوروپا چوو
بێ، بە شوینەکانی ناسیادا گرابی، چوو بێ بۆ ئەمریکا، ئەو هەرگیز مەعقوول
نیو ناشگونجی، کەواتە: دیاره هەر ئەومندە کەسە هەبوون، لە شوینیکی
دیاریکراودا، کە تووشی تۆفان هاتوون، تەنیا ئەوانە لەگەڵ نوح سواری
کەشتیەکە بوون، پزگاریان بوو ئەوانی دیکە هەموویان فەوتاون.

وهلامی پرسیاری چوارم

نایا کهشتیه‌ک‌هی نووح چوون بووه؟

خوای په‌رومردگار له سوورمئی (القمر) نایه‌تی ژماره (۱۳) دا، ته‌نیا نه‌ومنده‌مان بو ده‌خاته روو، دمه‌رموی: ﴿ وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ الْأَرْحِ وَدُسْرٍ ۝۱۳ ﴾، واته: هه‌لمان گرت (نووح‌مان هه‌نگرت) له‌سه‌ر شتیک که خاومنی ته‌ختان و بزماران بوو {یان: په‌تان (حبال) بوو}، یانی: کهشتیه‌ک‌هی نووح سه‌لامی خوای له‌سه‌ر بی، خوای زاناو توانا پیکه‌اته سه‌ره‌کییه‌ک‌هی له دوو شتاندا بوخته ده‌کاته‌وه: یه‌که‌میان : ته‌ختان (الواح)، که گومانی تیدانیه ته‌خته‌داری گه‌وره گه‌وره بوون. دووه‌میان : پاشان (دُسُر)، که کوئی (دسار)ه، (الدسار: خیوط تُشَدُّ بِهَا الْأَوْحُ السَّفِينَةِ، وَقِيلَ: هِيَ الْمَسَامِيرُ)، (دسار) بریتیه له جه‌ند په‌تیک که ته‌خته‌کانی کهشتی پی ده‌به‌سترینه‌وهو، گو‌تراوه : (دُسُر) که کوئی (دسار)ه، یانی : (مسامیر) که کوئی (مِسْمَار)ه، یانی: بزماری گه‌وره گه‌وره، که نه‌و ته‌ختانه‌یان پی پیکه‌وه به‌ستراون.

هه‌روه‌ها له سوورمئی (الشعراء) یش له نایه‌تی (۱۱۹) دا، هه‌ر نه‌ومنده دمه‌رموی: ﴿ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ ۝۱۱۹ ﴾، واته: خوئی و نه‌وانه‌ی که له‌گه‌ئیدا بوون رزگارمان کردن، له کهشتیه‌کی پر‌دا.

که دیاره کهشتیه‌که پرپر کراوه له جه‌ندان جوور له دروستکراومکانی خوای زاناو توانا، به‌لام ته‌ورات ورده‌کاریی زور له‌وباره‌وه باس ده‌کات، که من هه‌مووی ناهینم، چونکه نه‌و باسی نه‌وه ده‌کات، که کهشتیه‌که سی قات بووه‌وه، هه‌ر قاته‌ی جه‌ندان ژوور بووه‌وه ... هتد، به‌لام نه‌وه‌ی که خاومن کتیه‌کان بو‌مان باس ده‌کمن، ناتوانین هه‌موویان لی و‌م‌برگرینو، ناشتوانین هه‌مووی ر‌ه‌ت بکه‌ینه‌وه، مه‌گه‌ر نه‌وه‌ی که له‌گه‌ل عه‌ق‌دا، یان له‌گه‌ل قورن‌اندا، یان له‌گه‌ل سوننه‌تی پی‌غه‌مبه‌ردا و‌ع‌ل‌ل‌ه، نه‌گونجی، به‌لی نه‌و ورده‌کارییه ناتوانین بلتین: هه‌مووی وایه، وه

ناشتوانین بلیین: هه مووی وانیه، بۆ وینه: له باره ی ئه و که شتییه وه، که چۆن دروست کراوه و چۆن بووه؟ تهورات دهلی:

{ لِيَكُن طَوْلُهُ ثَلَاثَ مِئَةِ ذِرَاعٍ (نَحْوَ مِئَةٍ وَخَمْسَةِ وَثَلَاثِينَ مَثْرًا) وَعَرْضُهُ خَمْسِينَ ذِرَاعًا (نَحْوَ اثْنَيْنِ وَعَشْرِينَ مَثْرًا وَنِصْفَ الْمَثْرِ)، وارتفاعه ثلاثين ذراعاً (نحو ثلاثة عشر مَثْرًا وَنِصْفَ الْمَثْرِ...)^(۱).

واته: (خوایه به نووخی فهرموو) با درێزییه که ی سێ سه د (۳۰۰) گهز بێ، که دهکاته سه دو سێ و پینج (۱۳۵) مهتر، { هه ندیکیشیان گوتوو یانه: دهکاته سه دو په نجا (۱۵۰) مهتر } و، پانییه که شی په نجا (۵۰) گهز بێ، که دهکاته بیست و دوو (۲۲) مهتر و نیوو، بهرزیه که شی، سی (۳۰) گهز بێ، که دهکاته سێزده (۱۳،۵) مهتر و نیوو.

تهورات ئه و ورده کاریبانه باس دهکات، به لام بۆچی له قورئاندا نه و ورده کاریبانه، باس نه کراون؟ چونکه هیچ حیکمه تیکی تیدانییه و، نه وه ی که له قورئاندا خوا باسی دهکات، نه وه یه که ئه سلێ به سه رها ته که یه، پاشان ئه و دهرس و په ندانه ی که لێ و مه رده گیری.

(۱) التفسیر التطبیقی للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر التکوین، الإصحاح ۶، ص ۲۴.

وەلامی پرسسیاری پینجەم

کەشتییەکەی نوح، لە کوئی لەنگەری گرتووە؟

خوای زاناو شارمزا زۆر بە روون و راشکاویی لە سوورپەتی (هود)دا،

فەرموویەتی: ﴿وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ﴾، لەسەر جوودی لەنگەری گرت.

ننجا ئایا جوودی چییە و لە کوئیە؟

هەلبەتە چای جوودی مەشهورو ناودارە، نەك هەر لە زمانی عەرەبیدا، بەلكو لە هەموو زمانەکانی دیکەشدا.

دەلی: {جَبَلِ الْجُودِيِّ: يَقَعُ إِلَى الْجَنُوبِ مِنْ جِبَالِ (أَرَارَاتِ) الْمَعْرُوفِ شَرْقِ تَرْكِيَا، فِي الْمَكَانِ الْمَسْمُومِ بِجَزِيرَةِ ابْنِ عُمَرَ وَالَّذِي وَجَدَتْ عَلَيْهِ السَّفِينَةُ فِي زَمَانِنَا وَبِالتَّحْدِيدِ)^(۱)، زۆر بەی تەفسیرە کۆن و نوێیەکانی سەر دەم ئەمەیان هیناوە، چونکە چای جوودی مەشهور بوو.

واتە: چای جوودی دەکەوێتە خوارووی زنجیرە چای ئەپارات، کە زنجیرە چیاوەکی ناسراوە لە رۆژەهلاتی تورکیا، لەو شوێنە کە پێی دەگوتری: جەزیرە ئیبنو عومەر، {کاتی خۆی بە کوردستانی باکوور، کە ئیستا خراوتە نیو خاکی تورکیاوە، گوتراوە: (جزيرة ابن عمر)، دیارە لە دوای سەر دەمی هاوێلانەووە ئەو ناوەی لێنراوە}، کە لەم رۆژگارە ئیمەدا ئەو کەشتییە رێك لەسەر وێ دۆزراوتەووە، واتە: کە فوڕان دەفەرموی: لەوێ لەنگەری گرتووە، شوێنەوار ناسانانی ئیستا، ئەو کەشتییەیان لەوێ دۆزیوتەووە.

(۱) سیرة النبین والمرسلین، محمد عید عبد الله یعقوب الحسینی، ج ۱، ص ۱۱۲.

قۇئاغەكانى دۇززانەۋەى كەشتىيەكەى نوح^(۱) ﷺ

قۇئاغى يەكەم: لە سالى (۱۹۴۸) دا شوانىكى تورك، بەلام ئەو شوانە رەنگە كورد بوو بى، چونكە ئەو شۆينە تەنيا كوردى لىن، (كتىبەكە دەلى: تورك، واتە: خەلكى توركيا، دەۋلەتى توركيا)، دواى بارانىكى زۆر، ۋە سى بوومەلەرزە كە بە دواى يەكداھاتوون، تەماشائى كردو، شتىك ديارە ۋەك ئەو چىايە ناچىت، ئنجا دواتر خەلكى لى ئاگادار كردۆتەۋە، كەسە بەرپرسەكانى لى ئاگادار كردۆتەۋە كە من شوانم مەر لىرە دەلەۋەرپىنم، ۋەرن ئىرە شۆينەۋارى كۆنى لىيە.

قۇئاغى دووم: نىجا لە سالى (۱۹۵۹) دا، يەكىك لە فرۆكەۋانە سەربازىيە ئەمىرىكىيەكان كە لە سەفەرىكى پشكىنى سەربازىي دۆزىنەۋەدا بوو، چەند ۋىنەيەكى جىياى ئەپارات دەگرى، لە بەرزىي (۶۳۵۰) پى ۋە، كە زۆر بە جوانىي شۆۋەى كەشتىيەكە دەرەخات، بە درىژىي (۳۰۰) گەزو، بە پانىي (۵۰) گەزو، بە بەرزىي (۳۰) گەز، ۋەك ئەۋەى كە لە تەۋرپادا ھاتو.

قۇئاغى سىيەم: لە سالى (۱۹۷۷) دا زانايەكى ئەمىرىكىي شۆينەۋارناس، بە دواى سۇراغى كەشتىيەكەدا دەگەرئى، دەچئى بۇ دىيەك كە (۱۵) مىل دوورە لە شۆينى كەشتىيەكەۋە، لەۋئى گاشە بەردى زۆر گەۋرەۋ پارچە شاخ دەبىنى كە كىبى ناۋبراۋ (سيرة النبىين والمرسلين)، ۋىنەكانى ھەمو ھىناۋن، ئەو گاشە بەردانە كون كراۋن، كە ھەر كامىكىيان لەۋانەيە چەند تەنىك قورس بىۋ، كۆنى گەۋرە گەۋرەيان تىكراۋن، كە لە رۇژگارى كۆندا ئەو گاشە بەردانە بەكارھىنراۋن، بۇ راگرتنى ھاۋسەنگىي كەشتىي، ياخود لە كاتى ۋەستاندى كەشتىيەكاندا، حەبلەكانىيان لەۋ كۆنانە خستوون، بۇ ئەۋەى كەشتىيەكە جىگىر بىۋ نەرواتو، ژمارەى ئەو گاشە بەردە گەۋرانە، سىزدە (۱۳) دانەيە.

(۱) پروانە: (سيرة النبىين والمرسلين)، ج ۱۱۲ و ۱۱۷-۱۲۷، كە زۆرەى ئەو زانايەپانەم لەۋئى ۋەرگرتوون، ۋىپراى چەند تەفسىرىك. بەلام من كورتو بوختم كردوونەۋە.

قۇناغى جوارەم : لە سالى (۱۹۷۸)دا لە ناوجەى خوارووى زنجىرە جىاى ئەرپارات، بوومە لەرزىيەكى سووك روودەدات، دەبىتە ھۆى ئەوھى كەشتىيەكە بە درىزايى (۳۰) پى دەربكەھۆى، كە (۵۱۵) پى درىزمو، پانىيەكەى (۱۳۸) پىيەھ، بەرزىيەكەشى (۱۴) مەترە، شەش (۶) مەترى لە سەرھووى زھوى يەھوھ، ھەشت (۸) مەترىشى لە زىر زھوى داىە، يانى: بە ھەمان ئەھ قىياسانەى كە لە پەيمانى كۇندا ھاتوون.

قۇناغى پىنجەم : دوايى دووبارە پشكىنىيىكى پىشكەوتووترو پەرەسەندووتر لە بارەى كەشتىيى (نووح)ھوھ، بەردەموام دەبىو، پارچەى لى وەردەگرن و لە تاقىگەكاندا بۇيان دەردەكەھۆى، كە ئەھ كەشتىيە دەگەرپىتەھوھ بۇ سەد ھەزار (۱۰۰۰۰۰) سال لەمەھو پىش، چونكە ئىستا زانايانى زھوى ناسىي (جىؤلۇجى)، تاقىگەھو نامىرى وايان ھەيە، كە ئەگەر بۇ نەھوونە: بيانەھۆى بەردىك فەھص بكەن، تاكو بزائن ئەھ بەردە تەمەنى چەندە؟ بەھۆى پشكىنىيەھو بۇيان دەردەكەھۆى، ئنجا لەھو رىگايەھو بۇيان دەركەھوتوھ، كە تەمەنى ئەھ پارچە كەشتىيە سەد ھەزار (۱۰۰۰۰۰) سال لەمەھو پىش بووھ.

قۇناغى شەشەم : لە سالى (۱۹۸۴)دا، كۆمەئىك لە زانايان ھەلدەستن بە پشكىنىيىكى جىؤلۇجىي گىستگىر، بۇ ئەھ شوپنەى كە كەشتىيەكەى لىيەھو دەھوروبەرىو، لە سالى (۱۹۸۶)دا ھەلدەستن بە پشكىنىيىكى پارادارىيە، وپنە گرتىيىكى بەش بەشو، سەرمىجام بۇيان دەردەكەھۆىت كە ئەھ كەشتىيە سى چىنە، قاتى سەرھوھى بۇ بالندەكان بووھو، قاتى نىومپراستىشى بۇ مرقۇفەكان بووھو، قاتى خوارموشى بۇ ئازەل و دىندەكان بووھو، ھەر قاتىك چەندان ژوورى تىدانو، ھەر ژوورىك چەندان قالدەرمەى تىدانو، پانتايى ھەر ژوورىك (۶) مەترە نىو دووجايەھو، لە قاتى نىومپراستىدا، شوپنىك ھەيە بۇ (قىادە)، واتە: ئەھ كەسەى كە كەشتىيەكەى لىخورپوھ.

ھەموو ئەھ زانيارىيانە، ھەك گوتەم: لەھو سەرچاومىەھو ھىناومەن كە باسەم كەرد، كە بىگومان ئەھوئىش لە كۆمەئى سەرچاھى دى ھىناونىو، ھەموو وپنەكانىشى لەگەل ھىناون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى چوارەم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە يازدە (۱۱) ئايەت پىكىدى، كە برىتىن لە ئايەتەكانى : (۵۰) - ۶۰، ئەم (۱۱) ئايەتە تەرخان كراون، بۇ گىرئانەوھى بەسەرھاتى ھوود عليه السلام، و گەلەكەى (عاد)، ھەلبەتە كە سەرنجم داومتە ئايەتەكان، ھەر چەند ئايەتەتېكم پىكەوھە پەيوھست كىردوون، دابەشم كىردوون بۇ سەر چوار بىرگە:

بىرگەى يەكەم: باسى ناردنى ھوود عليه السلام دەكات بۇ لاي گەلەكەى (عاد)، بۇ ئەوھى نامۆزگارپىيان بىكات كە خوا بېھىرستىن و ھاوھل بۇ خوا دانەنئىن، پىيان رابگەيەنئى: من ھىچ پلەو پايەيەكتان لى داوا ناكەم، داوايان لىبىكات كە داواى لىبوردن لە خوا بىكەن، بگەرپنەوھ بۇ لاي خوا، ئەگەر وا بىكەن : خوا خىرو بىرو ھىزو پىزىيان بۇ زىاد دەكات.

بىرگەى دووھم: باسى ئەوھىيە كە گەلى عاد بە ھوود عليه السلام بىبىروا دەبن، نامادە نابن واز لە پەرسىتراوھىكانىيان بىنن، دەشلىن: پىمان وايە كە پەرسىتراوھىكانىمان دەستىيان لە تۆ وھشاندوھو ھالى تۆيان تىكدادوھ!

بىرگەى سىبىھم: ھوود عليه السلام ھاشايان لى دەكات، بىمەنئىي خۇشى بەرانبەرىيان رادەگەيەنئى و دەلئى: من لىتان بىمەنەت و بىباگم، پىشت بەستنى خۇى بە خوا، پىيان رادەگەيەنئى، پىيان دەلئى: ئەوھ من پەيامى خوام پى رابگەياندن، ئەگەر ئىوھ نەگەرپنەوھ بۇ لاي خوا، بىگومان خوا عليه السلام ئىوھ لادەمبات، خەلكىكى دىكە دىنئىتە شوئنى ئىوھ.

بەرگەیی چوارەم : ئیدی گەلی عاد ھەر لەسەر کەللەرھقیی خویمان بەردەوام دەبن،
تا ئەو کاتەیی خوا فەرمان دەنێری، بە لەبەینبەردنی گەلی عاد، بە سزایەکی
ھورسو بی پەزا، کە بریتە لە بایەکی بەھیزی تیکشکینەرۆ، لە نیویان
دەبات.

ھوودو ئەوانەش کە لەگەڵیدا بوون، بە رەحمی خوا دەربازیان دەبیو، ئەوانەیی
بیبەرۆان، لە دنیاو دوارۆژدا نەفرینی خویان دیتە سەرۆو، بنبر دەبن و شوینەواریان
نامینێ.

﴿ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ ۖ
 إِن أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا اسْتَلْكُمْ عَلَيْهِ جَبْرًا إِن أَجْرِي إِلَّا
 عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَقَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ
 يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا
 مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِ هَارُونَ
 قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِن نَقُولُ إِلَّا مَا أَعْرَبْنَاكَ بِعُضِّ آلِ هَارُونَ بِسُوءِ
 قَالِ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِّنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي
 جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونَ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ
 آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِن رَّبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا
 أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِن رَّبِّي عَلَىٰ كُلِّ
 شَيْءٍ حَفِيفٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا
 وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ
 وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا
 إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا بَعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

مانای وشە بە وشە نایمەکان

{ننجا هوودی براینمان بۆ لای (گەلی) عاد نارد، گوتی: ئەی گەلەگەم! خوا بەرستن بێجگە لەو هیج بەرستراویکتان نیە (شایستە ی بەرستراوان بئ) ئیوہ (بە بەرستنی بەرستراوەکانتان) بەس درۆ هەلدەبەستن ﴿۵۰﴾ ئەی گەلەگەم! من هیج کریتان لە بەرانبەریدا لئ داوا ناکەم، پاداشتم بەس لەسەر ئەو کەسە یە کە هیناومیە دی، ئایا نافامن! ﴿۵۱﴾ ئەی گەلەگەم! داوای لیبوردن لە بەرومردگارتان بکەن، داوی بگەرێنەوہ بۆ لای، ئاوی بە خورزەمتان لە سەر یوہ بەسەردا دەرپێژیو، هیزی دیکە دەخاتە گەل هیزو تواناتان و، تاوانبارانە پشت هەلمەگەن، ﴿۵۲﴾ (گەلەگە ی) گوتیان: ئەی هوود! بەئگە یەکی روونت بۆ نەهیناوین و، ئیمەش لەبەر قسە ی تۆ دەستبەرداری بەرستراوەکانمان نابین و، بۆ تۆ نابینە بروادار ﴿۵۳﴾ ئیمە تەنیا دەئین: هەندیک لە بەرستراوەکانمان دەستی خراپیان لئ وەشان دووی! (هوود) گوتی: من خوا بە شایەد دەگرم و، ئیوہش شایەدی بدن، کە: من حاشا لەوانە دەگەم کە دەیانکەنە هاوبەش لە جیاتی وی (خوا) ﴿۵۴﴾ دەجا تیکراتان پیلانم لە دژ بگێرن، ننجا چاومریشم مەبن (مۆلەتم مەدن) ﴿۵۵﴾ بە دلنیایی من پشتم بە خوا، بەرومردگارم و بەومردگاریشتان بەستوہ، هیج پیرۆ (ژیاندار) یک نیە، مەگەر (خوا) بگری پێشە سەریەتی، بئگومان بەرومردگارم (لە مامەلە لەگەل دروستکراوەکانیدا) لەسەر پێیەکی راستە ﴿۵۶﴾ ننجا ئەگەر پشت هەلبکەن، بە دلنیایی ئەو (پە یام)ە ی، پێی بۆ لاتان رەوانە کرابوو، پیم راگە یاندن و، بەرومردگارم کۆمە ئیکی دیکە ی جگە لە ئیوہ، دینیتە شوینتان و، (ئەگەر هەر نەگەرێنەوہ)، هیج زیانیشی لینادن، مسۆگەر بەرومردگارم پارێزمرە بەسەر هەموو شتیکەوہ، ﴿۵۷﴾ ننجا کاتیک فەرمانمان هات (بە فەوتاندنی گەلی عاد) هوودو

ئەوانەى لەگەڵى برۆيان هینابوو بە بەزمیەك لەلایەن خۆمانەوه، رزگارمان كردن و،
 لە نازاریكى سەخت و بى رەزا قوتارمان كردن ﴿٥٨﴾ ئەومش (گەلى) عادە، نكوولییان
 لە نیشانەكانى پەرومردگاریان كردو، سەرپێچییان لە پێغەمبەرەكانى كردو، بە دواى
 ھەر زۆردارىكى خوینرێژى خو پەسند كەوتن ﴿٥٩﴾ ننجاً (لە سزای ئەومدا) لەم
 دنیاىەداو لە قیامەتیشدا، نەفرینیان شوین خرا، ئەھا! (ئاگاداربن) عاد بەرانبەر
 پەرومردگاریان سێتە بوون، ئەھا! عادى گەلى ھوود ھەر دووربن (لە بەزمى
 خوا) ﴿٦٠﴾ .

شیگردنەوهی هەندیک له وشەکان

(فَطَرَنِي) : (أَصْلُ الْفَطْرِ: الشَّقُّ طَوْلًا) وشەى (فطر) له بنجینهدا بە مانای شتیکه که به باری درێژیدا لهتی بکهی، دهگوتری: (فَطَرَ اللَّهُ الْخَلْقَ: أَوْجَدَهُ وَأَبْدَعَهُ)، واتە: وهدهیئاو له نهبوون هینایه دی.

(مَدَّرَارًا) : (أَصْلُهُ مِنَ الدَّرِّ وَالدَّرَّةِ، أَي اللَّبَنِ، وَيُسْتَعَارُ لِلْمَطَرِ) وشەى (میدران) له (دَر) و له (دِرَّة) هوه هاتوه، که به مانای شیر، شیریک که له گوانی نازهل دیته خوار، (ئنج حوشره، مانگایه، مهپه، بزنه) و، دهخوازیتهوه بۆ باران و، (میدران)، واتە: زۆر هه لپژمر، بۆیه من گوتوومه: ئاوکی به خورزه، یانی: (میدران) صیغهی موبالهغهی (دَر) واتە: زۆر هه لپژاو.

(أَعْتَرَك) : دهگوتری: (عَرَاهُ كَذَا وَاعْتَرَاهُ: غَشِيَهُ، وَالْعَرَاءُ: النَاحِيَةُ وَعَرَاهُ وَاعْتَرَاهُ: قَصَدَ نَاحِيَتَهُ) وشەى (عرا) به بی هه مزه، واتە: ته نیشته، ئنجا (عراه و اعتراه) واتە: هاته سه ری، دایپوشی، به سه ری هات، که دهگوتری: (اعتراه) یانی: پرووی کرده لایهکی، پرووی کرده ته نیشتیکی، بۆ نهوهی که زیانی لیبدات.

(فَكَيْدُونِي) : واتە: پیلانم له دژ بگین، (الكيد: ضَرْبٌ مِنَ الْإِحْتِيَالِ)، (کید) جوړیکه له نه خسه دانان، جوړیکه له فیل، وهک ئیبراهیم سهلامی خوای له سه ر بی، به گه له کهی خوئی دهلی: ﴿ وَتَأَلَّهُ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ... ﴾ ﴿ ۵۷ ﴾ الانبیاء، یانی: پیلانیك، نه خسه یهك دادمپژم بۆ شکاندن بته کانتان، واتە: (لأريدن بها سوءاً) واتە: نیازیکی خراپم بهرامبهریان ههیه، که تیکیان بشکینم.

(نُنظِرُونَ) (أَنْظَرْتُهُ: أَخْرَجْتُهُ وَأَمَهَلْتُهُ، (وَلَا تُنظِرُونَ)، یانی: هیچ دوام مه‌خهن، بیلانم له دژ بگپرن و هیچ دوام مه‌خهن، هیچ مؤلتم مه‌دمن، چاومرپیم مه‌که‌من، نه‌وه نه‌ووپه‌ری بیمنه‌تییه.

(ءَأَخِذْ بِنَاصِيهَا)، (أَخِذْ)، واته: بگر، (أَخِذْ)، یانی: گرتوویه‌تی، (ناصیة) کویه‌که‌ی

(نواصی) یه، تووکی پیشه‌سه‌ر پی ده‌گوتری: (ناصیة)، که دمه‌رموی : ﴿ مَا

مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَأَخِذُ بِنَاصِيهَا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۵۱﴾، هیچ

ژیانداریک، زینده‌ومرئیک نیه، مه‌گه‌ر په‌رومردگارم پیشه‌سه‌ره‌که‌ی گرتوه، بویه‌ش باسی پیشه‌سه‌ر ده‌کات، چونکه نه‌گه‌ر که‌سئیک پیشه‌سه‌ری بگیری، مانای وایه مه‌رزهم کراومو، خراومته ژیر کؤنترپۆله‌وه، واته: په‌رومردگاری من، هه‌موو دروستکراوه‌کان له ژیر کؤنترپۆلی خو‌ی دان.

(جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ) : (الْجُحُودُ: الْإِنْكَارُ مَعَ الْعِلْمِ)، (جحد) بریتیه له

نکوویی کردن له شتیک، دوا‌ی نه‌وه‌ی که ده‌شزانی نه‌و شته وایه، به‌لام دانی پیدا نه‌هینی.

(غَلِيظٍ) (الْغُلْظَةُ: ضِدُّ الرِّقَّةِ، غِلْظَةٌ وَغُلْظَةٌ أَيْ: خَشَوْنَةٌ)، (غِلْظَةٌ) پیچه‌وانه‌ی

نهرمو ناسکییه، ئنجا (غِلْظَةٌ) و (غُلْظَةٌ) هه‌ردووکیان یانی: زبرو، پته‌وو، بی‌رهما، له زمانی کوردییدا، نه‌گه‌ر شتیک بیانه‌وی بلین: زور قایمه، زور گه‌ورمیه، یان زور بی‌ئامانه، ده‌لین: زور بی‌رهمایه، ئاویکی بی‌رهما‌هات، لافاویکی بی‌رهما‌هات، ماریکی بی‌رهما، واته: چاره‌سه‌ری ناکری و به‌ره‌لستی به زه‌حمه‌ته.

(جَبَّارٍ) : (أَصْلُ الْجَبْرِ: إِصْلَاحُ الشَّيْءِ بِضَرْبٍ مِنَ الْقَهْرِ، الْجَبَّارُ: الْقَاهِرُ الَّذِي

يَقْتُلُ عَلَى الْغَضَبِ، وَالْجَبَّارُ: الْقَاهِرُ الَّذِي يُجْبِرُ النَّاسَ عَلَى اتِّبَاعِهِ بِالْقَهْرِ وَالْإِذْلَالِ)، نه‌سلی وشه‌ی (جبر) بریتیه چاک کردنی شتیک به زور، (جبار)

ئەو حوکمراپنەپە کە لە ھەر کەسێک توورە بوو، بیکوژی، ھەر وھا (جبار) ئەو کەسەپە کە تۆبزی لە خەلک دەکات، خەلک ناچار دەکات شوینی بکەون، بەلام بە زمیری گرتنیان و خستنه ژێر پکیفی خۆی، ئەک لەو پوووه کە وابکات ھەناعەتیان بێت و ریزی لیبگرن و خوشیان بوئ، بەلکو لەبەر لیتسان، بە قسە ی بکەن.

(عَنِيدِ) : (العَنِيدُ: المَعَجَبُ بِمَا عِنْدَهُ، وَالْمَعَانِدُ الْمَبَاهِي بِمَا عِنْدَهُ، وَجَمْعُ عَنِيدٍ، عِنْدٌ، وَالْعَنِيدُ: الطَّاعِي الَّذِي يَأْتِي الْحَقَّ، وَلَا يُدْعِي لَهُ وَإِنْ ظَهَرَ لَهُ، وَقَامَ عَلَيْهِ الدَّلِيلُ عِنْدَهُ) وشە ی (عنيد) ھەندیکیان وایان مانا کردوہ:

دەئین: ئەو کەسەپە کە سەرسامە بەوہی کە بوخۆی ھەپەتی و لە لایەتی، ھەندیکی دی گوتووینانە: ئەو کەسەپە کە خۆی ھەلدەکیشی، بەوہی کە لە لایەتی، (عنيد) کۆپەکە ی (عند) ھو، ھەندیکی دی گوتووینانە: (العنيد) ئەو کەسەپە کە یاخی بووو ھەق قبوول ناکات و بۆی ملکەج نابن، ھەرچەندە بە بەلگەش بۆی دەرکەوتبێ کە ھەقە، ھەر تەسلیمی نابن.

مانای گشتی ئایەتەکان

وهك گوتمان: ئەم یازدە ئایەتە باسی بەسەرھاتی ھوود عَلَيْهِ السَّلَامُ و گەلەكەى عاد دەكەن، شایانی باسە: ئیمە لە گاتی تەفسیرکردنی سوورمى (الأعراف)دا، قسەمان لە بارەى بەسەرھاتی (ھود) و گەلەكەى (عاد)ھوہ كردوہ، لیرمشتا بە خیرایی بەسەر مانای گشتییەكەیدا دمپۆین، چونكە دواتر ئیمە لە ھەوت بپرگەدا، كورتە باسیك لە بارەى بەسەرھاتی (ھود) و گەلەكەى (عاد)ھوہ، دەكەین.

خو عَلَيْهِ السَّلَامُ ھەر لە درێژەى گێرانەھوہى بەسەرھاتەكانى پێغەمبەراندە (عليهم الصلاة السلام) لەم سوورمەتەدا، بۆ پێغەمبەرى خاتەم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و، بۆ شوپنكەوتووانى، كە دەرس و پەندى لى وەربگرن و، چا و لەو پێغەمبەرە پایە بەرزانە بكەن، كە چەند خۆراگر بوون و، چەند بە نەزاكەت بوون و، چەند بە پەرۆش بوون و، چەند پشت بە خوا بەستوو بوون، ھەر وھا چا و لە شوپنكەوتووانى وانیش بكەن، پەندیش وەربگرن لەو نەیارو دوژمن و ناحەزانەیان، كە ئاوا كەللە رەق بوونە، لە بەرانبەر پێغەمبەراندە، ئاوا بى نەزاكەت بوون، ھەر وھا دانیاش بن: كە سەرمجامى كەسانىك كە لە رۆژگارى ئەوانیشدا ھەن، كەسانى نەزان و كافرو لاری، سەرمجامى كافرەكانى رۆژگارى ئەوانیش، ھەر وەك سەرمجامى كافرەكانى رۆژگارى كافرەكانى پێغەمبەرانی پێشوو، دەبى.

خو دەفەرموى: ﴿ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا ﴾، ئەم واوہ (و) كە یەكێكە لە نامرازەكانى گێرانەھوہ و بادانەھوہى شتىك بۆ سەر شتىك، واتە: وەك چۆن ئەى موھەممەد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! وەھىیمان بۆ تۆ ناردوہ، تۆمان بۆ لای ئەو خەلكە ناردوہ، بۆ لای كەلى عادیش ھوودى برايانمان ناردبوو، كە ديارە براى نەسەبى و رەچەلەكییانە ﴿ قَالَ يَنْقُورِمَ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ ﴾، گوتى: ئەى گەلەكەم! خوا بپەرستن، بپجگە لەو پەرستراویكى دیکەتان نیە، یانى: پەرستراویكى شایستەى

پەرستىن، ئەگەرنا پەرستراويان ھەبوون، بەلام يانى: ئەوانە ھىچيان شايستەي پەرستىن نىن، ئىوۋە بە ناھەق دەيانپەرستىن و سىفەتى پەرستراويان پال دەدەنە لا، ئەگەر نا: يان وەك خۇتانب ئەگەر مەرۇف بن، وەك طاغوتو فىرەونەكان، يان لە خوار خۇتانبەن، كە دارو بەردو خۇرو مانگو ئەستىرمو، ئەو شتانەي دىكە بوون، ﴿إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ﴾، ئىوۋە تەنيا ھەئبەستەرن، واتە: ئىوۋە بەس درۇ ھەئدەبەستىن، درۇ بوختان بەو دروستكراوانەي خواوۋە دەكەن، كە سىفەتى پەرستراويان دەدەنە پال.

﴿يَقَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾، ئەي گەلەكەم! من لەسەر ئەم پەيام گەياندەن، كرىتان لى داوا ناكەم، چاومرپى ھىچ ديارى و پاداشتىك نىم لە ئىوۋە، ھىچ بار گرانىيەكەم بۇ سەر ئىوۋە ناپى، ﴿إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي﴾، پاداشتى من تەنيا لەسەر ئەو كەسەيە كە منى ھىناوۋتە دىو، منى بۇ لاي ئىوۋە ناردو، دەمژىنەنى و دەمىرنى، ھەر نەوئىش پاداشتەم دەداتەو، بىجگە لە خوا، چاومروانى ھىچ شتىكى دىكەم لە ھىچ كەس نى، ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، نايان ناپامن؟ ئەگەر ھەر تۇزىك بىفامن، دەبووايە بزانب كە من جگە لە دىسۇزىم بۇ ئىوۋە، جگە لە بەندايەتتىم بۇ خوا، جىبەجىكردى فەرمانى خوا، گەياندى پەيامى خوا، ھىچ ھاندەرو پالئەرىكى دىكەم نى، بۇچى لەخۇۋە تۆمەتبارم دەكەن، دەئىن: شىت بووى! يان لە شوئىنەكانى دىكە بە پىغەمبەرانىان گوتوۋە: دەتانەوى گەورەيى بۇ ئىوۋەبى: ﴿وَتَكُونَ لَكُمْ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ﴾ ۷۸ بىرنس، ئەو تۆمەتانەو، ئەو لە پشت پەردەي رەشەوۋە تەماشىا كرىدانە، كە ئىستاش ھەر بەردەوامن، بۇ شوئىن كەوتوۋانى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) ئەو درۇ بوختانانە كە لەلايەن ناحەزانى ئايىنى خوا و رىبازى پىغەمبەرانەو، دەكرىن، لە راستىدا ئەگەر كەسىك بىفامى، عەقلى ھەبى و وىزدانى ھەبى، دەزانى ھەر كەسىك مسولمانى بە راستى بى و بەندەي خوا بى، بىجگە لە خوا چاومروانىيەكى دىكەي لە خەلك نى، تەنيا دىسۇزىي بۇ خەلك ھەيە.

ئنجما هوود ھەر بەردەوام دەبێ و دەفەرموێ: ﴿وَلَقَوْمٍ﴾، ھەموو جارێش دەفەرموێ: (یا قوم) ئەی گەلەگەم! واتە: ئیووش خەلکی منن، منیش یەکیکم لە ئیو، کۆمەلگای منن، لە ئیوتاندام، قازانج و زیانی ئیووم بێ وەك هی خۆمە، خۆشییم لەگەل خۆشییتانە، ناخۆشییم لەگەل ناخۆشییتانە، ﴿أَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ﴾، داوای لیبوردن لە پەرورمەردگارتان بکەن، ﴿ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ﴾، داوای بگەرێنەووە بۆ لای، واتە: پێشی خۆتان پاك بکەنەووە پاکسازی خۆتان بکەن، دان بە ھەلەو کەموکۆرییەکانی خۆتاندا بینن، داوای لیبوردن لە خوا بکەن، ئەگەر تاكو ئیستا ھاوبەشتان بۆ داناوو، بە لاپیدا رۆشتوون، داوای لیبوردنی لیبکەن، ﴿ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ﴾، داوای بۆ لای بگەرێنەووە، وەك ئەھلی تەصەووف دەئین: (التَّخْلِيَةِ ثُمَّ التَّحْلِيَةِ)، دەبێ پێشی خۆت بزار بکەی لە سیفەتی خراب، ئنجما دەتوانی خۆت برازینیەووە، بە سیفەتی بەرزو چاک، یان وەك زانیانی تەوحید دەئین: (النَّفْيِ ثُمَّ الإِثْبَاتِ) وشە (لا إله إلا الله) وشە (نفي) و (إثبات) ی بێ دەئین، تۆ پێشی ھەرچی پەرستراوی ساختە، لایدەبە، (لا إله) ھیچ پەرستراویك نیە، (إلا الله) جگە لە خوا، داوای پەرستراویتی خوا، کە ھەر ئەو پەرستراوی بە ھەقە، دەچەسپینی.

هوود ﷺ بەم شیوێ دەوا لە خەلکەکی دەکات، دەفەرموێ: پێشی داوای لیبوردن بکەن، دان بە ھەلەو کەموکۆرییەکانتان دا بینن، کەموکۆرییەکانتان بە کەموکۆریی و ھەلەو عەیب، ببینن، دەستبەرداریان بن، ئنجما داوای بگەرێنەووە بۆ لای خوا.

ئنجما ئەگەر واتانکرد: ﴿يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾، ناوی بە خورزەمتان لە ئاسمانەووە بەسەردا دەبارێ، وشە (سما) لە قورئاندا، وە لە زمانی عەرەبییدا، بە مانای باران ھاتوو، بە مانای ھور ھاتوو، بە مانای سەرھوو ھاتوو، یانی: مەرج نیە ئاسمان تەنیا بەو مانایە بێ کە ئەو ھوت ئاسمانە بن، کە خۆی پەنھانزان باسیان دەکات، (السَّمَاءُ: كُلُّ مَا فَوْقَكَ، كُلُّ مَا عَلَاكَ)،

واتە: ھەرچى لە سەرۋى تۆۋەبى، پىي دەگوتىرى: ئاسمان، ھەور بۇچى پىي دەگوتىرى: ئاسمان؟ چونكە لە سەرۋى تۆۋەمى، باران بۇيە پىي دەگوتىرى: ئاسمان، چونكە لە سەرۋەمى، نەشيفەرموۋە: باران (مَطْر) بۇچى؟ لە قورئاندا بە زۆرى دەفەرموى: (أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً)، ھەندى جارىش باسى (مَطْر) دەكات، چونكە كە دەفەرموى: ئاۋ (ماء) ھەم باران، ھەم بەفر، ھەم تەرزە دەگىرتەۋە، بەلام ئەگەر بەفەرموى: (مَطْر) بەس باران دەگىرتەۋە.

﴿وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ﴾، ھىزى دىكەش دەخاتە گەل ھىزو تواناتان، ديارە گەلى عاد ۋەك دوايى باسى دەكەين، زۆر بەھىزو بە كەلەش بوون، واتە: ئەو نىعمەتەي كە خوا پىي داۋن، كە ھىزى جەستەيە، ھىزى دىكەشتان بۇ زياد دەكات، بەھۋى نىمان ۋە قىۋاۋە، ﴿وَلَا تُلَوُّوا جُجْرِمِينَ﴾، تاۋانبارانەش پىشت مەكەنە من ۋە پەيامەكەم ۋە خۋاى پەرۋەردگارتان.

ھوود عليه السلام بەم شىۋەمى بانگى كردن، ئىنجا گەلەكەي ۋەلامى دەدەنەۋە: ﴿قَالَ أَلَا يَهْدِي اللَّهُ لِقَوْمٍ عَادٍ كَوْمِيَانِ﴾، ئەي ھوود! ھىج بەلگەيەكى رىۋونت بۇ نەھىناۋىن (كە بە تەنكىد درۋىان كىردە) ئىمەش لەبەر قسەي تۇ دەستبەردارى پەرستراۋەكانمان نابىنۋ، بۇ تۇ نابىنە برۋادار، ﴿إِنْ نَقُولُ إِلَّا أَعْرَبْنَاكَ بَعْضَ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ﴾، ئىمە تەنيا ئەۋە دەللىن: كە ھەندى لە پەرستراۋەكانى ئىمە تۇيان توۋشى زىان كىردە، دەستىان لى ۋەشاندۋى، ۋەك لە كوردەۋارى خۇماندا دەللىن: (دەستى لى ۋەشىنراۋە)، واتە: تۇيان شىت كىردەۋە عەقلىت تىكچۋە.

ھوودىش عليه السلام يەكسەر ۋە دەنگ دىتەۋە : ﴿قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُ أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ مِنْ دُونِهِ﴾، (ھوود عليه السلام)، فەرمۋى: من خوا بە شايدە

دهگرم، خوا ناگادارمو با شایه دم بیو، ئیوهش شایه دبی بدن بهوه که من دوورم لهوهی ئیوه، له جیاتی خوا دمیانکهنه هاوبهش، واته: نهوانهی که له خوار خواومن، له جیاتی خوا دمیانکهنه هاوبهش و، لهوان بیمنه تم و لییان دوورم، واته: نهک هر دهستیان لی نهوشاندووم، بهئکو هیچ منهتیا نازانم، چونکه هیچ نین.

﴿ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴾، ئنجا به تیکرا همموتان و تیکرا، فیلم لیبکه، پیلانم له دز بگپرن، دواپیش هیچ مؤلتم مه دن، هیچ چاو پریم مه که، ﴿ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ﴾، بیگومان من پشتم به خواش پهرومردگاری خوم و پهرومردگاری ئیوه، بهستوه، پشتم بهو قایمه، بویه ناوا له ئیوه بیمنه تم، نهوهی پشتی به خوا قایم بی، نهوهی بهراستی خوی به دوستی خوا بزانی و، خوا به دوستو سه ره پهرشتیاری خوی بزانی، له ناحه زانی خوا، بیمنه ته.

﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ﴾، هیچ بیرویهک، هیچ زیانداریک نیه، مه گمر خوا بگری پشه سه ره که به تی، جله وه که ی له زیر کونترپولی نهو دایه، ﴿ إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾، بیگومان پهرومردگارم له سه ره رپیهکی راسته، واته: پهرومردگارم له رپیهکی راسته وه، مامه له له گهل دروستکراوهکانی دا دهکات، واته: بهو سیستم و یاسایانه که دایناون، خو کاری خوی کار به جی گو تره کاری و هه ره مه کی نیه، بهئکو سیستماتیکی و رپیکه خراوو رپیکه، ﴿ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ﴾، یانی: نه گمر پشت هه لبکه و روو و مر بگپرن، نهوه به دنیایی من نهوهی که پیی رهوانه کرابووم بو لای ئیوه، پیم گهیاندن.

ئنجا وهک خوی پهرومردگار ههروویه تی: ﴿ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ ﴾ (۱۱) المائدة، نیردراو ته نیا گهیاندنی له سه ره.

له شوینی دیکه دهه رموی: ﴿ ... فَهَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ﴾ (۳۵) النحل، واته: ئایا رهوانه کراوان جگه له گهیاندنی روون و ئاشکرا، جی دیکه یان له سه ره؟

﴿وَسَخَّلَفُ رَّبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمُ وَلَا تَضُرُونَهُ شَيْئًا﴾، ئنجا نه‌گهر ئیوه به‌رده‌وام بن، له‌سه‌ر نه‌و کوفرو خرابه‌کاریهی خوٚتان، نه‌وه خوا ئیوه لادهبات و گو‌مه‌ئیکي دیکه‌ی جیا له ئیوه، دینیته شوینی ئیوه‌و، هیچ زیانیش به خوا ناگه‌یه‌ن، که تۆله بکه‌نه‌وه، یان له‌بهر دهستی خوا رابکه‌ن، هیچ‌تان له دهست نایمت به‌رانبه‌ر به خوا‌ی بالاده‌ست. ﴿إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ﴾، بی‌گومان به‌روم‌ردگارم پارێز‌مه به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌که‌وه، هه‌موو شتی‌ک له ژێر چاودێری و هه‌ممه‌نه‌و ده‌سته‌لاتی ره‌هاو بی‌سنووری خوا‌ی به‌روم‌ردگار دایه، چونکه بو‌خوی هه‌موو شته‌کانی دروست کردوون.

ئنجای باسی قو‌ئافی چواره‌م و کۆتایی به‌سه‌رهاتی هوود ﷺ ده‌کات، دم‌فه‌رموی:

﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ

غَلِيظٍ﴾، کاتیک فه‌رمانمان هات، (واته: برپاری کۆتاییمان هات، به فه‌وتاندنی گه‌لی عاد، که بریتی بوو له بایه‌کی به‌هینز، وه‌ک له سوورمه‌ته‌کانی دیکه‌دا باس ده‌کات)، هوودو نه‌وانه‌ی له‌گه‌لی دا برپریان هینابوو، به به‌زمیه‌کی تایبته له‌لایه‌ن خو‌مانه‌وه، رزگارمان کردنو، له نازاریکی سه‌خت و بی‌ره‌زا قورتارمان کردن.

﴿وَتِلْكَ عَادٌ﴾، ئا نه‌ومش گه‌لی عاد بوو، خوا عزوجل وه‌ک ئاماژه‌ی دوور دم‌فه‌رموی: نه‌وانه گه‌لی عاد بوون، فری درانه زب‌لدانی می‌زووه‌وه‌و، بوونه به‌سه‌رهاتی‌ک له به‌سه‌رهاته‌کان، ﴿جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ، وَاتَّبَعُوا

أَمْرًا كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾، نکوولییان له نیشانه‌کانی به‌روم‌ردگاریان کرد، وشه‌ی (جحد) بریتیه له‌وه‌ی که نکوولیی له شتی‌ک بکه‌ی، له‌گه‌ل نه‌وه‌ی بشزانی نه‌و شته وایه، به‌لام دانی پێدا نه‌هینی، ئنجا نیشانه‌کان: یان نه‌و موعجیزه‌و به‌لگانه بوون، که هوود ﷺ پێی بوون، یان نه‌و په‌یامه‌ی خوا بووه‌و نه‌و فه‌رمایشته بووه، که خوا به هوود دا ﷺ ناردوو‌یه‌تی، یان مه‌به‌ست پێی نه‌و دیارده سروشتییانه‌ی خوان بووه، که هه‌موویان تا‌ک و ته‌نیایی خوا، سیفمه‌ت و ناوه به‌رزو په‌سنده‌کانی خویان،

تێدا دەدرەموشیتەوه، هەموویان دەگریتهوه، ﴿وَعَصَوُا رُسُلَهُ﴾، وه سەر بێچییان له
پێغه مبه ره گانی خوا کرد.

ئنجای دياره ئهوان سەر بێچییان له يهك پێغه مبه ر کردوه، که هووده ﷺ، به لام
بۆیه دمه رموی : ﴿وَعَصَوُا رُسُلَهُ﴾، چونکه هوود ﷺ یش هەر به ریبازو راسته
شه قامیکدا رویشتوه، که هه موو پێغه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) له سه ری
رویشتون، که واته: هەر بێبڕوایهك، بڕوا به يه كێك له پێغه مبه ران نهكات، وهك
ئهوه وایه، بڕوا به هه یك يه كێك له پێغه مبه ران نهكات.

﴿وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ﴾، (گهلی عاد) به دواي هەر زۆرداریکی
خوینریژی خۆ په سند کهوتن، یان هەر زۆرداریکی که للهه رق، (جبار) که سیکه که
زۆر له خه لک بکات، به زۆر خۆی به سه ر خه لکدا به سه پینئو، (عنید) که سیکه،
خۆی هه لکیش به شتیک که له لایهتی، یان که سیک که دان به هه قدا نه هیئئ،
هه رچه نده له لاشی رووشن بوو بیته وه.

﴿وَاتَّبَعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾، ئنجای له سه زای ئه وه دا له م
دنیا په داو له قیامه تیشدا، نه فرینیان شوین خرا، واته: خوا له عنه تی لی کردن،
(اللَّعْنُ: الطَّرْدُ وَالْإِبْعَادُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ)، (لعن) بریتیه له دوور خسته وه وه دمه ر کردن
له به زمیی خوا، بۆیه خوا دمه رموی: ﴿أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ﴾، نهها!
ئاگادارین، وریابن، گهلی عاد به رانبه ر په رومر دگاریان بێبڕوا بوون، یان بێنمهك و
بئ وه فاو سه په بوون، ﴿أَلَا بَعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ﴾، نهها! وریا بن عادی گهلی هوود
هەر دوور بن له به زمیی خوا، نه مهش تووڪ و دووعایه و، که خواش ﷺ به صیغه ی
تووڪ و دووعا دمه پینئ، واته: وایان لی هات، چونکه خوا داوا له کی بکات؟!

کورتہ بائیک لہ بارہی هوود ﷺ و گہ لی عادہ وہ

لہ حوت تہ و ہ روا

لہ حوت تہ و ہ روا تہم بابہ تہ دمتوئزینہ و ہو، دوایش دووبارہ لہ کاتی خستہ پرووی مہ سہ لہ گرنگہ کانی تہم یازدہ نایہ تہ دا، تیشکی زیاتر دہ خہینہ سہر، وردمکاری ماناو مہ بہستی نایہ تہ کانو، بہ سہرہاتی هوود ﷺ و گہ لہ کھی:

تہ و ہری یہ کہم : ژمارہی ناوہینرانی هوود ﷺ لہ قورئاندا:

تہنیا حوت جارن لہ قورئاندا ناوی پیخہ مہر هوود ﷺ ہینراوہ، تہ ویش بہم شیومیہ:

١/ ﴿ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۚ أَفَلَا

تُنقُونَ ﴿٦٥﴾ الأعراف.

٢/ ﴿ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ

غَيْرُهُ ۚ إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٥﴾ هود.

٣/ ﴿ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ

وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ هود.

﴿ ۴ / وَ لَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَا هُمْ مِّنْ

عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿ ۵۸ ﴾ مرد.

﴿ ۵ / وَأَتَّبَعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا

بَعْدًا لِّعَادِ قَوْمِ هُودٍ ﴿ ۶۰ ﴾ مرد.

﴿ ۶ / وَيَقَوْمٍ لَا يَجْرَمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَن يُصِيبَكُمْ مِّثْلَ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ

قَوْمِ هُودٍ أَوْ قَوْمِ صَالِحٍ وَمَا قَوْمٌ لُّوطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيدٍ ﴿ ۸۱ ﴾ مرد.

﴿ ۷ / إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا لَأُنقُنَنَّ ﴿ ۱۲۴ ﴾ الشعراء.

تەویری دووم: بەسەرھاتی ھوود عليه السلام و گەلی عاد:

دیاره ئەم بەسەرھاتە، تەنیا لە ھورئاندا ھاتووە، لە کتیبەکانی دیکەدا؛ پەیمانی کۆن و پەیمانی نوێ، لە زەبووری داوود، لە ئەناشیدی سولەیماندا، ئەھاتوووە، ئنجا ئەو کتیبانەش چەندیان راست ماوتەھوو چەندیان دەستکاری کراوە، کە بەتەنکید دەستکاری کراون، لە ھیچیاندا باسی ھوود عليه السلام، گەلی عاد نەکراوە، تەنیا لە ھورئاندا باسکراوە، ھەتەبەتە ھەم گەلی عادو ھەم گەلی سەموودیش، کە ھوود عليه السلام بۆ گەلی عاد نێردراوە، صالح بۆ تەموود نێردراوە، بە پای زانایانی میژووناس، ئەوانە لە ھۆناغی پێش نووسرانەوی میژوودا بوون، ھەر وەك و نووحیش بە ھەمان شیوە، صەلاتو سەلامی خوا لەسەر ھەموویان بێ.

تەوهری سییەم: پانتایی تەرخانکراو بۆ بەسەرھاتی ھوود عليه السلام و گەلی عاد:

سەرچەم ھەفتا و چوار نایەت لە قورئاندا، تەرخان کراون، بۆ قسە کردن لەبارەى بەسەرھاتی ھوود عليه السلام و گەلەکەپەوھە :

- ۱) لە سوورپەتی (الأعراف)، نایەتی (۶۵) تاكو (۷۲)، واتە: ھەشت (۸) نایەت.
- ۲) لە سوورپەتی (ھود)، نایەتی (۵۰) تاكو (۶۱)، واتە: یازدە (۱۱) نایەت.
- ۳) لە سوورپەتی (المؤمنون)، نایەتی (۳۱) تاكو (۴۱)، واتە: یازدە (۱۱) نایەت.
- ۴) لە سوورپەتی (الشعراء)، نایەتی (۲۳) تاكو (۴۰)، واتە: ھەزدە (۱۸) نایەت.
- ۵) لە سوورپەتی (فصلت)، نایەتەکانی: (۱۵) و (۱۶)، واتە: دوو (۲) نایەت.
- ۶) لە سوورپەتی (الأحقاف)، نایەتی (۲۱) تاكو (۲۶)، واتە: شەش (۶) نایەت.
- ۷) لە سوورپەتی (الذاریات)، نایەتەکانی: (۴۱) و (۴۲)، واتە: دوو (۲) نایەت.
- ۸) لە سوورپەتی (النجم)، نایەتی (۵۰) تاكو (۵۵)، واتە: شەش (۶) نایەت.
- ۹) لە سوورپەتی (القمر)، نایەتەکانی: (۶) و (۷) و (۸)، واتە: سێ (۳) نایەت.
- ۱۰) لە سوورپەتی (الضجر)، نایەتەکانی: (۶) و (۷) و (۸)، واتە: سێ (۳) نایەت.

کەواتە: کۆی ئەو نایەتانەى لە قورئانی بەرزو بەپیزدا، بۆ قسەکردن لەبارەى ھوود عليه السلام و گەلەکەپەوھە (عاد)، تەرخان کراون، (۷۴)ن.

بەلام لە سوورپەتی (البراءة)یشدا، باسی گەلی عاد کراوە، ھەر وھا لە سوورپەتی (ابراھیم)داو، لە سوورپەتی (الفرقان)داو، لە سوورپەتی (العنکبوت)داو، لە سوورپەتی (ص)داو، لە سوورپەتی (ق)دا، باسی گەلی (عاد) کە ناوی گەلی ھوودە، کراوە، بەلام ناوی (ھود) لەگەڵ واندانەھاتووە.

تەوهری چوارەم: شوینی جوگرافی گەلی هوود الْحَقَافُ:

لە قورئاندا ناوی ئەو ناوچەیەکی گەلی عاد تێیدا نیشتەجێ بوووە، بێگەمبەر هوود الْحَقَافُ بۆ لایان راوانەکراوە، بە ناوی: (أَحْقَاف) هاتووە، (أَحْقَاف) یش کۆی (حَقْف) ه، (الْحَقْفُ: مَا اسْتَطَالَ وَأَعْوَجَّ مِنَ الرَّمْلِ، جَمَعُهُ أَحْقَافٌ وَحُقُوفٌ)^(۱)، (حَقْف) بریتییە لە لَمِيكَ گە درێژ دەبیتهووە لاردەبیتهووە، کۆیەکی (أَحْقَاف) و (حُقُوف) ه،

دەربارەی دیاریکردنی ئەو ناوچەی گەلی عادی لێ نیشتەجێ بوو، گە ئیستا شوینەوارەکیان دۆزراووتهووە، وهك دوايي باسي دهكەين، زانایان گوتووینە: (هُوَ مَا بَيْنَ عُمَانَ وَعَدَانَ إِلَى الْبَحْرِ الْأَحْمَرِ الَّذِي كَانَ سَابِقًا يُسَمَّى بِحَرِّ الْقُلْزَمِ، فَبَعْدَ أَنْ يَنْتَهِيَ الرَّجُلُ مِنْ اخْتِرَاقِ أَرْضِ عُمَانَ، يَبْدَأُ بِالْأَحْقَافِ أَي بِالْأَرْضِ الرَّمْلِيَّةِ الْوَاسِعَةِ الشَّاسِعَةِ، فَتِلْكَ هِيَ بِلَادُ عَادِ)^(۲).

واتە: ئەحقاف ئەو ناوچەیەکی گەلی عادی لیبوون، دەگەوێتە نیوان عومان و عەدەن، بەرەو لای دەریای سوور، گە پێشتر بە دەریای سوور گوتراوە: دەریای (قُلْزَم)، ننجای دواي ئەوێ گە پیاویک دەروات و لەسەر زەمینی عومان دەردەچێ، دەست دەگات بەو شوینە لەماویە، گە دەشتیکی لەماویە و زۆر فراوانە، ئەو شوینە، شوینی گەلی عاد بوو.

هەر وهما (عبدالوهاب النجار) دەلێ: (هِيَ تَقَعُ فِي شِمَالِ الْحَضْرَمُوتِ، وَفِي شِمَالِهَا الرِّبْعُ الْخَالِي، وَفِي شَرْقِهَا: عُمَانُ)^(۳).

واتە: دەگەوێتە باکووری حەزەرەمەوت، لە باکووری ئەحقاف، بیابانی (رُبْعُ الْخَالِي) چوارێکی بۆش، هەیه (گە فراوانترین بیابانە لە ولاتانی عەرەباندا) و لە رۆژهەلاتیەووە: عومان هەیه.

(۱) المعجم الوسيط، ص ۱۸۷.

(۲) سيرة النبيين والمرسلين، ج ۱، ص ۱۲۹.

(۳) قصص الأنبياء، ص ۵۱.

دۆزىنەۋەى شوئىنەكەيان

ھەندىك وردەكارى، كە لەم رۇزگارەدا زياتر دەست كەوتوون:

۱/ يەكەمجار لە سالى (۱۹۸۴)دا، {مؤسسة بحوث الفضاء الأمريكية (ناسا)} دامەزراۋەى لىكۆلئىنەۋە گەردوونىيەكانى ئەمىرىكى، كە پىيى دەگوتىرى: (ناسا) ھەندىك زانىارى لەوبارەۋە دەستكەوت، چونكە دەتوانى بە قوولايى چەند مەترىك ژىر زەۋى كەشف بىكەتو بىپشكىنى، ۋە ھەرۋەھا زانىارىيەكانى كەشتىيە ئاسمانىيەكان (المكوك الفضائية)، كە ھەلىان دەدەن، ئەۋىش ھەندىك زانىارى دەرخست، كە لەگەل ئەۋ زانىارىيانەى (بەطلىمووس)، كە بابايەكى گەردووناسى جوگرافىيە ۋە ئەسكەندەرىي بوۋە، لە سالى (۱۰۰) تاكو (۱۷۰) زانىنى دا ژىاۋە، كاتى خۇى ھەندىك زانىارى گوتوون دەربارەى شوئىنى گەلى عاد، ئەۋ زانىارىيانەى كە لە رىي مانگەكان ۋە كەشتىيە ئاسمانىيەكانەۋە ۋە دەستەھاتن، لەگەل ئەۋ زانىارىيانەى دى دا، تىكىيان دەكردەۋە.

دىارە كاتى خۇى (بەطلىمووس)، ۋىنەى شوئىنەكەى كىشاۋە، كە پووبارى لىبوۋە، پىيازو رىۋ بانى لىبوۋە، ديارە ئەۋ كاتە شوئىنەكەيان نەكەۋتۆتە ژىر لەم نەشىردراۋتەۋە، بۇيە (بەطلىمووس)، نەخشەى شوئىنەكەيانى كىشاۋە، ۋەك جوگرافىي زانىك ۋە گەردوونناسىكى رۇزگارى خۇى.

۲/ دوومجار لە سالى (۱۹۹۱ تاكو ۱۹۹۸)، مانگە دەستكردەكان ۋە، لىژنەكانى پشكىن بەردەۋام بوون، سەرمىجام قەلەيەكى ھەشت لايى، دىوار ئەستور ۋە خاۋەن بورج، كە لە گۆشەكانىدا دىنگەى بەرزى نۇ (۹) مەتر درىژو، تىرەى ھەر دىنگەيەك سى مەتر ئەستور، دروست كرابوون، ئەۋە دۆزرايەۋە، لە (۵ / ۲ / ۱۹۹۲)دا لە رۇژنامەى (نيويورك تايمزى ئەمىرىكى)دا، باسى ئەۋ زانىارىيانە كراۋ گوتىيان: ئەۋە شارى ئىرەمى شەددادى كورى عادە، كە خۇى دروستى كردەۋە.

۳/ لەم دوايىنەشدا : كۆمپانىي (أرامكوى سعودىيى لە (صحراء الربع الخالي)دا كە كارى پشكىنى دەكرد بۇ نەۋت، پەيكەرىكى ئىسقانى زۇر گەۋرەۋ مەزنى

دۆزیهوه، که کتیبی: (سیرة النبیین والمرسلین)، وینهکهی داناوهو نهفهریک لهلای کهلله سهرکه وهستاوه، نهفهرکه له کهلله سهرکه بچووگتیره، ههموو نهو زانیاریانهش له کتیبی: (سیرة الأنبياء والمرسلین) دا هاتوه، که وینهی قهلاکانو شوینهوارهکانو، وینهی نهو مرؤفه عیملاقهشی تیدا داناوه^(۱).

تهومری پینجههه: گهلی عاد له دواي گهلی نوح هاتوون:

به پئی سهرنجدانی نایهته موبارهکهکانی قورئان، گهلی عاد له دواي گهلی نوح هاتوونو، نهوانیش ههر بتههرست بوون، دواي نهوهی وهجهی نوح زور بوونو دووباره تووشی لادان بوون، ئنجا گهلی عاد هاتوون، که دریزکراوهی وانن.

گوتراوه: هوود ﷺ یهکهمین کهسێک بووه که به زمانی عهپهیبی قسهی کردوهو، یهکهمین کهسێک بووه که له نهوهی سامی کورپی نوح، وهک پیغهمبهر رهوانه کراوه، بۆیهش نوح پئی گوتراوه: دووهمین بابی مرؤفایهتی، شارهزیانی میزوو دهلین: له نهوهی نوح ﷺ هوود ﷺ یهکهمین پیغهمبهر بووه، که دهچیتهوه سهر سامی کورپی نوح، که (نوح) ﷺ، جگه له سام، دوو کورپی دیکهشی ههبوون، به ناوی (یافت) و (حام)^(۲).

ئنجا به پئی نایهتهکانی سوورفتی (الشعراء) (نایهتهکانی: ۱۲۳) تاکو (۱۴۰)، واته: ههژده (۱۸) نایهت، گهلی عاد کۆمهنگایهکی زور خاوهن ئیمکانیهتی ماددی بوون، وپرای نهوهی که هیزیکی جهستهی زور له سنوور بهدمریان ههبووه، جیا له ههموو نهو مرؤفانهی که زیاون، وهک خوا ﷻ دهفهرموی: هوود ﷺ به گهلهکهی

خوی گوت: ﴿ اَتَّبِعُونَ كُلَّ رِيعٍ اَيَّ آيَةٍ تَعْبَثُونَ ﴿۱۲۸﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ

تَخْلُدُونَ ﴿۱۲۹﴾ وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿۱۳۰﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاَطِيعُوا ﴿۱۳۱﴾ وَاتَّقُوا

(۱) ص ۱۵۳ - ۱۵۸.

(۲) تفسیر القرآن الحکیم ج ۱۲، ص ۹۵.

أَلَدَىٰ أَمَدِكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿۱۳۲﴾ أَمَدِكُمْ بِأَنْعَمِ رَبِّينَ ﴿۱۳۳﴾ وَجَنَّتٍ وَعُيُونٍ ﴿۱۳۴﴾، واتە: ئايا لەسەر ھەموو شوپىنىكى بەرز قەلایەك، نیشانەيەك دروست دەكەن، ھەروا وا بۆ گالتەو كات بەسەربردن. (دیارە زۆر خاومن ئىمكانىيەت بوون و پارمیان زۆر بوو) و، قەلایان دروست دەكەن، بۆ ئەوھى لەو قەلایانەدا بىمىننەوھو. ھەر كاتىك كە سزای خەلك دەدەن و رېگىرى دەكەن. زۆر ستمەكارانە سزای خەلك دەدەن. پارىز لە خوا بکەن و فەرمانبەرى من بکەن و. پارىز لەو خوايە بکەن، كە دەزانن ئەو شتانەى بۆ نىوھ فەراھەم ھىناوھ. كە برىتيە لە نازەل و كوران و. باغ و بىستانى زۆر و كانى و سەرچاوى زۆر.

{ ئا ئەو خوايە بپەرستەن و فەرمانبەرى بۆ بکەن، بەلام بە قسەيان نەکردوھ }.

تەوھرى شەشەم: بۆ ھوود عليه السلام باسى موعجيزەو بەلگەيەكى
دیارییکراو، نەكراوھ:

ھەلبەتە گەلەكەشى، واتە: عاد تۆمەتباريان کردوھ كە بى بەلگەيە، گوتوووانە:

﴿ قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۵۲﴾ إِنْ نَقُولُ إِلَّا أَعْرَبْنَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ... ﴿۵۳﴾ ھوود، واتە: ئەى ھوود! تۆ بەلگەو موعجيزەيەكت بۆ نەھىناوين و، ئىمە دەستبەردارى پەرستراوھگانى خۇمان نابىن، بەھوى قسەگانى تۆوھو، ئىمە بپروا بە تۆ ناھىنين، ئىمە پىمان وايە كە ھەندىك لە پەرستراوھگانى ئىمە بە خراپە دەستيان لى وھشاندوو.

بەلام ئىمە دىنيان كە: ھىچ كام لە پىغەمبەران نەبووھ، بەلگەو موعجيزەيەكى وای نەبى، سەلمىنەرى ئەوھبى، كە پىغەمبەرى خوايە، بۆچى؟

چونكە لە جەندان ئايەتدا، خواى زاناو شارمزا ئامازەى بەوھ کردوھ، بۆ نمونە:

خوادمفەر موئ: ﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ... ﴿۲۵﴾ ھالھدەد، واتە: بە دىنيايەوھ ئىمە پىغەمبەرانى

خۆمانمان بە بەلگە پروون و ئاشکرایەکانەوه ناردوون، کتیب و تەرازووشمان لەگەڵ ناردوونەخوار (واتە: بەرنامە و شیوازی جێبەجێکردنی ئەو بەرنامەیهش)، ئەو بەگشتی خۆی پەرورەدگار فەرموویەتی : ﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ ﴾، واتە: هیچ پێغەمبەرێک نەبوو بە بەلگە و موعجیزەیهکەوه نەیت، کە بتوانیت نێسپاتی دەعوای خۆی پێ بکات لەسەر گەلەکەیی، لە رۆژگاری خۆیدا.

موعجیزەیی هەر گام لە پێغەمبەرانیش - وهك پێشتریش باسمان کردووە - گونجاو بوو لەگەڵ کلتووور و فەرھەنگ و بیرکردنەوی ئەو کاتە و ئەو بارودۆخە سیاسی و کۆمەڵایەتی و فیکرییە، کە ئەو کۆمەڵگایە تێیدا ژیاو، لە فەرموودەشدا هاتو، کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : { مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيَتْ وَحِيًّا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ، فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ } { رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۹۸۱)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۳۸۳)، عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ }.

واتە: هیچ گام لە پێغەمبەرانیش خوا (عليهم الصلاة والسلام) نەبوو، کە بەلگەیهکی پێ نەدری، لەسەر ئەو خەڵک ئیمانی پێ بینن (بزانن کە راست دەکات) ننجای ئەو بەمن دراو لەو بواردا وەحییە بۆم هاتو، (واتە: ئەو بەلگە پێم دراو، وەک بەلگە لەسەر پێغەمبەرایەتییم، وەحی و پەیام و بەرنامەیی خۆی)، بۆیە ئومێد وایە کە لە رۆژی دوایدا لە هەموویان شوێنکەوتووم زیاتر بن.

چونکە هی ئەو ماومتەوه، بەلام موعجیزەکانی پێغەمبەرانیش دیکە (عليهم الصلاة والسلام) بە وفاتی خۆیان، کۆتایی یان پێهات، حکمەتی ئەویش: پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) هەر کامیکیان بۆ قوناغێک و هەلومەرجێک، بۆ گەل و میللەتێکی دیاریبکراو، هاتوون، موعجیزەکەیان هەر ئەو موندە پێویست بوو، بەلام پێغەمبەری کۆتایی، بۆ هەموو بەشەر هاتو، بە پانایی زەمین، بە درێزایی زەمان، بۆیە موعجیزەکەشی، هەموو رۆژگار و سەر زەمینی گرتۆتەوه.

تەمەری جەوتەم : گەلی عاد زۆر سەرکێش و خۆبەزنگر بوون :

ئەم گەلە ستەمکارە هیچ گوێیان بەو ھەموو قسە روونو، بەنگە بێ چەندو چوونو ئەو ھەموو دڵسۆزیی و خۆشەویستی و بە تەنگەوہ بوونەى ھوود عَلَيْهِ نەداوہ، ھۆکاریکی بنەرەتیی ئەو یاخیبوون و ملھورپیی و خۆبەزنگریبەیان، ئەوہ بووہ کە خاومنی جەستەبەگە زۆر زلو بەھینز بوون، وەك خوا عَلَيْهِ دەفەرموی :

﴿ اَلَّتِي لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا فِي الْاَلَمِ ۝۸﴾ الفجر، واتە: لە ولاتاندا وینەى وان دروست نەکرا بوو، یانی: ئەومندە زلو بەھینز بوون.

لە تەفسیرەکاندا، ھەتا لە تەفسیرە نوێیەکانیشدا، لەبارەى گەلی عادەوہ باسی ھەندئ شت کراوہ، کە بێگومان ئەوہ جۆریکە لە ئەفسانەو زیدەرۆییەکی زۆری تێدايە، بۆ ئەموانە: یەکیک لە تەفسیرەکان دەئێ: وەك چۆن یەکیک لە ئیمە برکە نوک و نیسکیک، یان برکە پنگیک ھەلەقەنئ، ئەوانیش بەو شیوہیە داروو درەختی گەورەیان ھەلەقەندوہ! کە بێگومان ئەمە زیدەرۆییەکی زۆرە، بەلام بە ھەر حال مادام خوای زاناو تواناش لەسەر زمانی ئەوان فەرموویەتی: ﴿ مِنْ اَشَدُّ مَنَا قُوَّةً

﴿ ۱۰﴾ فصلت، ئنجا خوای پەروردگاریش ئەو قسەبەگە لئ ھەلنەو مەشاندوونەوہ، بەلکو فەرموویەتی : ﴿ اَوْلَمَّ يَرَوْا اَنْ اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا

يَجْحَدُونَ ﴿ ۱۰﴾ فصلت، واتە: ئایا نەیاندمزانی، ئەو خوایەى کە دروستی کردوون، لەوان بەھینزترە؟!

کەواتە: گەلی عاد زۆر بەھینزو بە توانا بوون، بۆیەش زۆر لە خۆبایی بوون، ھەلبەتە مەروفا کە ئیمانی نەبوو، بەھینزیش بئ، ئەوہ بە بەھینزبوونەکەى لەخۆی بایی دەبئ، ھەر و مەھا ئەگەر ئیمانی نەبوو دەولەمەندیش بوو، بەھۆی دەولەمەندییەکەبەوہ، لەخۆی بایی دەبئ، ئەگەر ئیمانی نەبوو، خەلکیشی زۆر بە دەورەوہ بوو، ئەوہ یەکسەر ھەوایەکی دەکەوێتە کەللە، بەلام ئەگەر ئیماندار بوو، دەسلەتەکەى و عیلمەکەى و قەلەبەلغیەکەى دەوری، ھەمووی بە چاکەو نەعمەتی خوا دەزانئو،

لە جىياتى ئەوھى پىيى لەخۆى بايى بىئ، زىاتر سەرى بەندايەتتىى بۇ خوا دادەنەوئىنى.

ئىنجا سەرمىنجام خوا ﷻ بايەكى زۆر بەھىزو تىكشكىنەرى بۇ ناردن، ھەموويانى فەوتاندن، با لەوبارمۇ تەماشائى چەند ئايەتتىك بىكەين، كە لە زىر ناوونىشانىكى تايبەتدا ھىناو من، چونكە لەبەينبىرانى گەلى عادو فەوتىنرانىان، خواى تواناو زال لە قورئاندا زۆرى باسكردوھ.

چونیه تی فوئیرانی گهلی عاد

(۱) دواى نهوهی که خوا عَادٌ له قورئاندا باسی هوود الطَّلْحِ له گه ن گه له که هی دمکات،

دمفه رموی : ﴿ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَّعْنَا دَايِرَ الَّذِينَ

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴾ (۷۲) الاعراف، واته: خوئی و نهوانه ی که له گه لی بوون (واته: نهوانه ی که بر وایان پی هینابوو) به به زمییه کی تایبه تی خۆمان دهر بازمان کردن، نهوانه ی به نیشانو نایه تهکانی ئیمه بی پروا بوون، دوا بر اومان کردن، (بویشهش و امان به سه رهینان)، چونکه بر وادار نه بوون.

(۲) خوا ی په رومردگار له سوورمئی (فصلت) دا، که باسی فه وتاندنی گه لی عاد

دمکات، دمفه رموی : ﴿ فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ

أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أُولَئِكَ يَكْفُرُونَ ﴿۱۵﴾ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ

الْخَزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصُرُونَ ﴿۱۶﴾، واته:

به لآم هه رچی گه لی عاد بوو، له سه ر زه ویدا خۆیان به زلگرت به ناهه ق، (ئنجای خۆ به زلگرتن هه ر به ناهه قه، به لآم خوا ی قسه له جی بوئه وهی خۆ به زلگریه که یان، قیزه مونتتر پیشان بدات، وادمه رموی)، گوئیان: کی له ئیمه به هیتره؟! (خوا دمفه رموی) نه دی نه یاند مبینی، نه یاند مزانی نه و خوا یه ی که دروستی کردوون، له وان به هیتره؟ به ران به ر به نایه تهکانی ئیمه نکو و ئیکه ر بوون، (واته: دمیانزانی که هه قن، واته: زله زله کان و دستر پوشتوو هکانیان، به لآم نکو و ئییان لی ده کردن و دانیان پیدانه دهینان).

ئنجنا ئاا سەرمنجام خوای دادگەر چی لیکردن؟ دەفەر موی : ﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ ﴾، ئنجنا بایهکی زۆر بههیزو زۆر ساردمان، له رۆزانیکی شوومو بیخیردا، ناردە سەریان، (هەلبەتە بەنسبەت ئەوانەوه رۆزەکان شوومو بیخیر بوون، ئەگەرنا رۆزەکان هەر هەموویان وەك یەکن، هەر لەوکاتەوه که گەلی عادی فەوتاندوه، هوود الطَّلِيلِ و ئەوهی که برۆای پێهیناوه، رۆزیکى موبارەك بووه بۆ ئەوان، هەر وها بۆ خەلکی دیکه که بۆ خوا صولحاو بووه، بەلام هەر کەسێک دوور له خواو دوور له شەریعەتی خوا بێ، هەموو تەمەنی دەبیتە شوومیو نەگبەتیو بیخیری، دواى دەفەر موی : ﴿ لِنَذِيهِمْ عَذَابَ الْآخِرَةِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾، بۆ ئەوهی سزای سەر شوپییو زەبوونیان له زانیان دنیادا بێ بچیزین، نایا بەس ئەوەندە؟ نەخیر ﴿ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴾، وه نازارو سزای دۆزهخیش پەر پێسواییو زەبوونی تریشەو، یارمەتییشان نادریو پشتگیرییشان ناکری.

ئنجنا نایا کێ هەیه له بەرانبەر خوادا بتوانی یارمەتی کەسانیک بدات، که خوای دادگەر و بالادەست و کارزان، بیهوی سزای بدات؟! وشەى (صَرْصَر) دەلى: (ريح يَضْرِبُ النَّبَاتَ وَالْحَرْتِ، شَدِيدَةُ الْبَرْدِ وَشَدِيدَةُ الصَّوْتِ)^(۱).

(صَرْصَر) واتە: بایهکی زۆر سارده له رووهك و گشتوكال دەدات، که (بێ) رەنگو بۆی دەکات، یاخود جاری وایه دەیفهوتین، دەنگیکى بههیزی هەیه.

دیاره ئەوه زانیان به گشتی وایانگوتوه، ئنجنا ئەدی دەبی ئەو بایهی خوای بالادەست به تاییبەت بۆ گەلی عادی ناردوه، چەند سارد بووبی و چەند بههینز بووبی؟ به پێی شوینەوارمکهی دەزانیان بایهکه چۆن بووهو، چی بەسەر هیناون.

(۱) المعجم الوسيط، ص ۵۱۲، مختار الصحاح، ۳۶۱.

وشەى (نَحْس) (النَّحْسُ: ضِدُّ السَّعْدِ، نَحْسَ الشَّيْءِ)^(۱)، (نَحْس) پێچەوانەى (سَعْد)ه، (سَعْد)، واتە: خێردارو خۆشبهختى، وه (نَحْس)، واتە: بێخێرو شووم.

﴿ ۳ ﴾ له سوورەتى (الأحقاف) له نایەتەکانى : (۲۴ و ۲۵)دا، خواى دادگەر باسى چۆنیهتى سزادانى گەلى عاد دەكات، دیاره دەبى چەند رۆژىك بووبى، یان ماومیهك بووبى بارانیان نەدیبن، ئنجا هەندىك له توێزمەرەوانى قورئان زیدمەروى دەكەن و دەلێن : حەوت (۷) سال بووهو، هەندىك دەلێن : سێ (۳) سال بووه، بارانیان نەدیوهو هەور نەهاتۆته سەر ولاتهكەیان، ئەوانەش خاوەنى پێشەى كشتوكال و نازەلدارى بوون، بۆیه زۆر پێویستیان بە ئاوو باران بووه، ئىدى خواى كاربهجیش ئاوا سزای داو، هەلبەتە من نالیم سێ سال، یان حەوت سال بووه، چونكە شتىكى وا دەبى له رێى وهحییەوه بزانی، هیچ بەلگەیهكى واشمان لەبەردەستدا نیه، بەلام وادياره ماومیهكى زۆر بووه، سالىك بووه، یان چەند مانگىك بووه، زۆر چاومرێنى ئاوو باران بوو ون، ئىدى پەلە هەورێکیان بینيوه، دەفەرموى : ﴿ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطَرُنَا ﴾، واتە: بۆیه كاتىك بینیان پەلە هەورێك بەرمو دۆل و نشیوو كێلگەكانیان دى، گوتیان: ئەوه هەورێكە بارانمان بۆ دەبارىنى، (دیاره هوود عليه السلام)، پێى گوتوون و هەرەشەى لێكردوون، كە ئەگەر وهلامم نەدەنەوه، ئەوه خوا سزاتان دەدات، ئەوانیش هەر گوى قولاغ و لەسەر هەست بوون، ئنجا كە ئەو هەورەیان بینيوه، گوتووویانە: ئەوه له جياتى ئەوهى قسەكەى هوود عليه السلام راست دەربچى، كە سزیمان بۆ بى، ئەوه هەورو بارانمان بۆ هات،) خوا دەفەرموى: ﴿ بَلْ هُوَ مَا أَسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ ﴾، بەلكو ئەمە ئەومیه كە پەلەتان لێكرد، چونكە له چەند شوێنان دەفەرموى، بە هوودیان گوتووه: دەى بۆمان بێنە، با خوا سزیمان بدات! ئەمە ئەومبوو كە پەلەتان لێدەكرد، ﴿ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾، بايهكە نازاریكى بە ئىشى تىدايه.

وشەى (رياح) لە قورئاندا ھەمىشە بۆ ئەو بايانە بەكار دى، كە بەرھەمدارن و سەربەخىرن: بەلەم و كەشتى دەروىنن بە لە بارى، بۆ كشتوكال باشن، بۆ مرؤف و نازەل باشن، ياخود ھەورەكان دىنن و باران بارىنيان بە دوادا دى.

بەلام ئەگەر بۆ سزادان بى، ئەو ھە وشەى (ريح) بەكارھاتو، واتە: بە تاك (مضرد)، بايەكە سزاو ئازارىكى بە نىشى تىدايە، ﴿ تَدْمُرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا ﴾، ھەموو شتىك بە ھەرمانى پەرورەدگارى وىران دەكات، واتە: ھەموو شتىك كە خوا مەبەستى بى وىرانى بكات، ئەگەرنا بىگومان كەون و كائىناتى وىران نەكردو! ﴿كُلَّ شَيْءٍ﴾، لىرەدا زانايان گوتوويانە: يانى: ئەو شتانەى كە پىويست بوو ھە وىرانىيان بكات، كە زىانى گەلى عاديان پىو بەستراو، ﴿ فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ ﴾، نىدى سەرنجام و ايان لىھات، تەنيا مال و حالەكانيان دەبىنران، يانى: خانووەكانيان ھىچ كەسيان تىدا نەمايو، ﴿ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴾، ناوا كۆمەلى تاوانباران سزا دەدەين.

﴿ ۴ ﴾ لە سوورەتى (الذاريات) پىش دا، خواى پەرورەدگار باسى چۆنەتى ھەوتاندنى گەلى

عاد دەكات، دەفەرموى: ﴿ وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿۱۱﴾ مَا نَذُرُ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَالرِّمِيمِ ﴿۱۲﴾ ﴾، واتە: ھەك چۆن مووسا و گەلى مووسا كە لەگەل فىرەھوندا رۆوبەروو بوونەتەو، چەندان نىشانە ھەن لەسەر بەرزى و بالادەستى خوا، بۆ پشتىوانى بىر واداران و، تۆلەستاندى خوا لە بىر واپان.

ھەروھا لە گەلى عادىشدا ديسان نىشانەو بەنگە ھەن بۆ بالادەسلاتى خوا، بۆ ئەو كە ئەگەر خەلكىك لە خوا ھەلگەرىتەو ھە بە قسەى پىغەمبەرانى نەكات، سزاى دەدات، ھەر لە دنياىدا پىش دوا رۆزىش، ﴿ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴾، واتە: كاتىك بايەكى نەزوك و بىخىرمان ناردە سەريان.

وشەى (ريح) وهك گوتمان: بۆ سزادان بەگاردئى، (عقيم)، واتە: بئخیر، لە ئەسڵدا بە ژيانداريک دەگوترئى که زاوژئى نەبئى، يانى وهچەى نەبئى، ئنجا لەوهوه خوازاراومتهوه بۆ هەرشتيک که بەرههەمى نەبئى، بەئکو بئخیرو بە زەر و زيانبئى، نایا ئەو بايە بئخیرو نەزۆکە چى پئکردن؟ ﴿ مَا نَذْرٌ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَالرَّمِيمِ ﴾، هيج شتيكى بەجئ نەدەهئشت که بەسەريدا دەروئى، مەگەر وهك خۆلەمئشى لئدەکرد.

(رميم)، يانى: خۆلەمئش، يان هەرشتيكى دیکە که تئکدەشکئيرئى و دەکەوئتە سەريەك.

(۵) لە سوورەتى (النجم) پشدا هەر لەوبارەوه، خوا دەفەرموئى: ﴿ وَأَنْتَ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴿۵۰﴾ وَنَمُودًا فَمَا أَبْقَىٰ ﴿۵۱﴾ ﴾، واتە: خوا عادى يەكەمئشى فەوتاندو، گەلى سەموودئشى فەوتاند، واتە: هيجى لئ نەهئشتن، وهك لە کوردەوايى دا دەلئین: (چوئلەکە کوزيان نەما).

(۶) لە سوورەتى (القمر) پش، لە چوار ئایەتەکانى: (۱۸ و ۱۹ و ۲۰ و ۲۱) دا، تيشكى زياتر دەخاتە سەر ئەو رپووداوه، ديارە لە هەر شوئنيک، بەپئى سياقى ئایەتەکانو بەپئى چۆنئەتى بابەتەکەو، ئەو هەلومەرجهى ئەو ئایەتەنەى تئدا دابەزئونو، بە پئى ئەو بابەتەى که ئەو زنجيرە ئایەتە قسەى لئ دەکەن، خواى پەروردگار باسى لایەك و گۆشەيەكى ئەو بابەتە دەکات: ﴿ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَدَابِي وَنَذْرِي ﴾

﴿ ۱۸ ﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿۱۹﴾ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ

أَعْجَازٌ نَّخَلٍ مُّنْقَعِرٍ ﴿۲۰﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَدَابِي وَنَذْرِي ﴿۲۱﴾ ﴾، واتە: گەلى عاد (ئایەتەکانى خواو پئغەمبەرى خوايان) بە درؤ دانا، ئنجا نایا هەرەشەو ترساندنئى من (سەرنجامەکەى) چۆن بوو؟! ئئمه بايەكى زۆر ساردو تئکشکئنەر و دەنگ بەهئزمان ناردە سەريان، لە رۆژئکدا که شوومئى و بئخیريەکەى بەردەوام

بوو. خەلكى (لەو شوپىنانەى خۇپانىيان تىدا حەشاردا بوو) دەردەھىنا وەك بىكى دارخورماى كە لە رەگەوۋە ھاتىبى (ئاوا دەكەوتنە گۆرى). ئايا سزاو جەزىمەو ترساندىنى من، چۆن بوو؟

(اعجاز كۆى (عَجَزٌ)، (عَجَزٌ: مُؤَخَّرَ الشَّيْءِ يَذْكَرُ وَيؤْتِثُ، جَمَعُهُ اَعْجَانٌ)^(۱)، واتە: (عَجَزٌ) ھەم بۇ نىر بەكاردى، ھەم بۇ مى، دەگونجى بلىي: (هَذَا عَجَزٌ وَهَذَا عَجَزٌ)، بە (اعجاز) كۆدەكرىتەوۋە، بە بەدواوۋى ھەر شتىك دەگوترى.

ئىنجا دەگوترى: (قَعَرْتُ الشَّجَرَةَ: قَلَعْتُهَا مِنْ أَصْلِهَا فَأَنْقَعَرَتْ، وَالْقَعْرُ لِلْبِئْرِ وَغَيْرِهَا الْعُمُقِ)^(۲)، واتە: درەختەكەم لە رەگەوۋە ھىنا، ھەلمقەند، وشەى (قَعْرٌ)

بۇ بىنى بنەوۋى بىرو چال بەكاردى، كەواتە: كە دەفەرموى: ﴿ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ

أَعْجَازٌ نَحَلٍ مُنْفَعِرٍ ﴾^(۳)، خەلكى دەردەكىشا وەك بىك و رەگو رىشەى دارخورماى ھەلقەنراو، وەك چۆن رەگو رىشەى دارىك لە بنەوۋە ھەلدەقەنرى، دەبى ئەو بايە كە لىيداون سەريان پەرىبى، وەك دارخورمايەك كە لە رەگەوۋە دەردەكىشرى و ھەلدەقەنرى، ياخود رەنگە بايەكە لە ھەر شوپىنىكى داون، قَلْتُ قَلْتِي كَرْدِي.

لە ھەندى تەفسىرەكاندا ھاتوۋە: كە گەلى عاد لە نىو بىران، ياخود چالان دابوون، بە يەكدىيان دەگوت: نەرى بۆچى سەر دەرنەھىنى، بزانە بايەكە ھەر ماوۋە؟ ئىنجا لە وكاتەدا كە يەكيان سەرى خۆى دەردەھىنا، ئەوۋەندەى بەر بايەكە دەكەوت، سەرى دەمىردا!! ھەلبەتە ئەوۋەش رەنگە جۆرىك بى لە زىدەرۋى، بەلام ئەوۋەش لە قورنندا ھاتوۋە كە بايەكە راي دەكىشان و ھەلدەقەندىن، ديارە لە نىو چالەكانىش دەرىھىناون.

(۷) لە سوورەتى (الحاقة) ئايەتەكانى: (۷۶ و ۷۷ و ۷۸)، لەو سى ئايەتەشدا، خوا ﷻ بە جۆرىكى دىكە چۆنىەتى ئەو سزادانەى گەلى عاد، دەخاتەرۋو، دەفەرموى :

(۱) مختار الصحاح، ص ۴۲۳.

(۲) مختار الصحاح، ص ۵۴۵.

﴿ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۖ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ
وَتَمْنِيَةً أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَازٌ مُخْلِ خَاوِبَةٍ ۖ

فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِّنْ بَاقِيَةٍ ۗ ﴾، واته: به لأم گهلی عاد فه وتینران به بایه کی
زور ساردو به هیزی له سنور دمرچوو، (واته: له سنووری بای ناسایی دمرچوو
بوو). حموت شهو ههشت رۆژان شهو بایه کی له راست راهینان و تییه بردان، وه
بایه که به دوی یه کدابوو، نیدی شهو کومه له خه لکمت دمبینی (له شارو
شوینه گانی خویناندا) که وتبوون، وه ک بنکی دارخورمای دارماو. نوجا نایا
که سیانت لی دمبینی، مابیته وه؟ (به دننایی نه خیر).

وشه ی (عَاتِيَةٍ) ده لی: (العاتية: شديد العصف) واته: بایه کی زور به هیزی
دمنگیکی به هیزی هه بی، (العاتي: المجاوز للحد في الاستكبار، والعاتي:
الجبار)^(۱)، (عَاتِي) نه وه یه که له سنور دمرچ له خو به زلگری دا، شه وه بو
مرفقان، به لأم بو (با)، یانی: له سنور دمرچ له هیزدا، ههروه ها (عاتی)
به مانای (جبار) یش دی، که سیک که خه لک ناچار بکات، دیاره شهو بایه ش خه لکی
زور ناچار کردبوو و به دوی که سیکدا ده گه را، خو لی په نهان کردبی، که
به وهش هه دمر بازیان نه دمبوو.

که ده فهرمو ی: (حُسُومًا) (حَسَمَهُ: قطعهُ، وحسوماً، أي: مُتَّابِعَةً، وَقِيلَ:
الْحُسُومُ: الشَّوْمُ، لِأَنَّهَا تَحْسِمُ الْخَيْرَ عَنِ أَهْلِهَا، وَالْحُسَامُ السَّيْفُ الْقَاطِعُ)^(۲)،
(حسم) به مانای (قطع) دی، (حَسَمَهُ) واته: بری، (حُسُوم) واته: بایه که به دوی
یه کدا دهات، وه (حسوم) به مانای نه گبه تی و بیخیریش دی، چونکه خیر له
خه لکه که دمبری، هه بویه ش ناو له شمشیری برنده (السَّيْفُ الْقَاطِعُ) نراوه:
(حُسام)، واته: شمشیریک که زور برنده یه وه له هه شتیکی بدی، دمبری.

(۱) مختار الصحاح، ص ۴۱۲.

(۲) مختار الصحاح ص ۱۲۶.

که دمفهرموی: (خَاوِيَةً) (خَوَاتِ الدَّارِ تَخْوِي خَوَاءً: أَقْوَاتٌ وَسَقَطَتْ)^(۱)، دهگوتری:
 (خَوَاتِ الدَّارِ تَخْوِي خَوَاءً)، واته: (أَقْوَاتٌ) خالی بووه، کهسی تیدا نه مابوو، یا خود
 (خَاوِيَةً)، واته: خانوو بهر مکان هه موو که وتبوون و پروخا بوون، تیک رما بوون،
 له شوینیکی دیکه دا باس دهکات دمفهرموی: ﴿ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً ﴾
 ﴿ ۵۲ ﴾ النمل، نهوانه ماله کانیان بوون، خالی بوون، کهسیان تیدا نه مابوو، یان:
 خانوو هکانیان دار مابوون.

که دمفهرموی: (صرعی)، (صَرَعه: أَي طَرَحَهُ أَرْضًا، وَالصَّرِيعُ جَمْعُهُ صَرَعِي:
 المصْرُوعُ)، (صریع) (فعیل)ه، به مانای (مفعول) واته: (مصروع) واته: له
 زهویدا که وتبوو، به مردوویی، به بی گیانیی.

(۸) له سوورمتی (الفجر)یش، نایه تهکانی: (۶ و ۷ و ۸) دا خوی پهروردگار باسی

گهلی عاد دهکات، دمفهرموی: ﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿۶﴾ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ
 ﴿۷﴾ أَلَيْ لَمْ يُخَلِّقْ مِثْلَهَا فِي الْعِلْدِ ﴿۸﴾، واته: نایا نه تبینی، یان نه ترانی
 پهروردگارت چی به عاد کرد؟ (واته: میژوو بخوینه وهو سه رنج بدهو به
 شوینه وارمکاندا بگه ری، به دوادا چوونی بو بکه، بزانه چی پیکردن؟). (کوشک و
 هه لایه کانیان) خاومن پایه ی بهرز بوون. نهو گهلی عاده ی که وینه ی وان له ولاتدا
 دروست نه کرا بوو.

هه ر بویه نهوانیش بیناسازییه کی وایان هه بووو، کوشک و هه لای وایان
 دروست کرد بوو، دینگه و پایه ی وایان دابوونه بهر که رینگه کهسی دیکه نه توانی
 بینای وا دروست بکات، بینای ناوا به هیژوو پیژوو خوراگر.

که دمفهرموی: ﴿ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴾، (عاد) به ﴿ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴾، واته:
 ئیرهمی خاومن پایه و دینگه، تهفسیر دهکات، که رینگه خه لکی دیکه بووبی،

به ناوی عاد، چونکه له شوینیکی دیکه‌شدا ده‌فه‌رموی : ﴿وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا

الْأُولَىٰ﴾ النجم، نهوه که (خوا) عادی په‌که‌می له نیو برد.

دیاره گه‌لی دیکه‌ش هه‌بووه، به ناوی عاد، به لام نهمه‌یان به ئیره‌م ناسراوخته‌وه. هه‌ندیکی دیکه‌ش گوتووایانه: ئیره‌م ناوی شاریکی گه‌وره‌ی نه‌وان بووه^(١).

ئێستاش له‌به‌ر رۆشنایی ته‌فسیرکردنی نایه‌ته‌کانی سوورم‌تی (هود)دا، له چوار مه‌سه‌له‌دا تیشکی زیاتر ده‌خه‌ینه سه‌ر به‌سه‌ره‌اتی هوود التَّيِّبَاتِ و گه‌له‌که‌ی عاد.

چہند مہسہلہ یہ کی گرنگ

مہسہلہ ی بہ کم:

لہ نایہ تہکانی : (۵۰ و ۵۱ و ۵۲) دا، خوی پەرور دگار باسی پەر وانہ کرانی هوود
 ﴿۱۱۱﴾ بۆ لای گہلہ کھی عاد دہ کات و، دہستکردنی بہ راگہ یاندنی بہ یامی خوا
 بیان و، دلخوشکردنی و ترساندنی بۆیان .

﴿ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ ۚ
 إِن أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿۵۰﴾ يَا قَوْمِ لَا أَشْكُرُ عَلَيْهٖ أَجْرًا إِن أَجْرِي إِلَّا عَلَىٰ الَّذِي
 فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۵۱﴾ وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ
 عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿۵۲﴾ ﴾

شیکردنہوی ئەو چوار نایہ تہ لہ (۱۰) برگہ دا:

برگی بہ کم : ﴿ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا ﴾، ننجا بۆ لای گہلی عاد هوودی
 بریایانمان نارد، چونکہ پیشتر فہرموویہ تی: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ
 إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۱۵﴾ ﴾ ہورد، لیرہ بیویست ناکات بفرموی: (أرسلنا)
 یہ کسہر دہ فرموی : ﴿ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا ﴾، یانی: ناردمانہ لای گہلی
 عاد، هوودی بریایان، گہواتہ: هوود لہ رووی رچہ لہ کھوہ لہ گہلی عاد بووہ،
 بۆیہ ہموو جاریکیش گوتوویہ تی: (یا قوم، یا قوم)، نہی گہلہ کم! نہی

گەله‌که‌م! وه‌ك له سوورم‌تی (الأحقاف) دا دەفەر موی : ﴿ وَأَذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾ (۱۱) ، واتە: یادی برای عاد بکه‌وه، یانی: هوود، که گەله‌که‌ی خۆی ترساندو وریای کردموه له ئەحقاف^(۱)، که وریاکردنه‌وه‌کان، (یاخود پیغه‌مبەران) له‌ملاو لایانه‌وه، (یاخود له پیشیانە‌وه‌وه له دوایانه‌وه)، تیپەری بوون و خە‌ئکیان وریا کردبووه. (ئنجایا نایا ترساندن و وریاکردنه‌وه‌که‌ی ناومرۆ‌که‌که‌ی چی بوو؟) جگە له خوا مه‌پەرستن، من مه‌ترسیی سزای پۆژیکێ مه‌زنتان لێ‌ده‌که‌م، (ئه‌گەر بێت و هەر له‌سه‌ر وه‌زعی خۆتان به‌رده‌وام بن).

برگە‌ی دووهم : ﴿ قَالَ يَنْقُورِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ﴾ ، باسی چۆنیەتی په‌یام گە‌یاندنه‌که‌ی ده‌کات، گو‌تی: ئە‌ی گە‌له‌که‌م! خوا به‌پرستن، جگە له خوا هیچ په‌رستراوی دیکه‌تان نیه، ئە‌م رسته‌یه دەستپێکی بانگه‌وازو په‌یامی سه‌رجه‌م پیغه‌مبەران بووه، سه‌لامی خویان له‌سه‌ر بێ، وه‌ك له سوورم‌تی (الأعراف) دا باس‌مان کرد، له‌سه‌ر زمانی نوح عليه السلام له نایه‌تی (۵۱) دا، هوود عليه السلام له نایه‌تی (۶۵) دا، صالح عليه السلام له نایه‌تی (۷۳) دا، شوعه‌یب عليه السلام له نایه‌تی (۸۵) دا، ئە‌م رسته‌یه دووباره‌بوته‌وه: ﴿ يَنْقُورِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ﴾ ، واتە: ئە‌ی گە‌له‌که‌م! خوا به‌پرستن، جگە له‌وه هیچ په‌رستراوی دیکه‌تان نیه.

له راستییدا گ‌رفتی مرۆف به‌دریزایی میژوو، بریتی نه‌بووه له ئیلحادو دان نه‌هینان به‌بوون و به‌دیه‌ینه‌رایه‌تی و په‌روهردگارێتی و خاومنداریتی خوادا،

(۱) (أحقاف) که گۆی (حقف)ه، (حقف)پش به‌ لمیك که خوار بووبیته‌وه‌وه‌ئچنرابی، به‌ هۆی باوه، که شه‌پۆلی با لینی دەمات بێگومان له بیاباندا وایه، با ئە‌وه له‌وه‌ خوارو خێج ده‌کات و ئنجایا هە‌لی ده‌چنیته‌ سه‌ریه‌ك، که شوپنی نیسته‌جێ بوونی گە‌لی عاد له‌وه‌ بیابانه‌ دا بووه.

بەلكو برىتى بووه له هاوبەش بۇ خوا دانان (شرك) و، له جۆنیهتی مامەلەکردن لەگەڵ خوادا، مەرۆف تووشی لاری بوون و لادان بووه، ئەك له دان پێدانههینانیدا، حالەتی ئیلحاد و دان بە بوونی خوادا نەهینان، حالەتیکی زۆر دەگمەن و ریزپەرۆ گەم بووه، ئیستاش و ئەو کاتیش، خەلك خوی ناسیوه، بەلام له مامەلەکردن لەگەڵ خوادا، بە هەلەدا چوون، دروستکراوهکانی هیناومته ریزی خوا، یاخود ئاستی خوی نزم کردۆتەوه بۆ ئاستی هەندیک له دروستکراوهکانی، وەك له سوورمەتی (الشعراء) دا خوا ﷻ لەسەر زمانی هاوبەش بۇ خوا دانەرەمکان دەفەر مـوئ : ﴿ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۱۷﴾ اِذْ نُسَوِّكُمْ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۸﴾ ، واتە: سویند بە خوا ئیمە له گومراپیهکی ئاشکرادا بووین. کاتیک ئیوهمان یەكسان دەکرد لەگەڵ پەرۆمردگاری جیهانیاندا.

ئنجایان هەندیک سیفەتیان بۆ پەرستراوهکان داناون، که هی خوا بوون، واتە: خوی پەرۆمردگاریان هیناومته ریزی پەرستراوهکان، یان ئەوانیان بەرز کردۆتەوه، بۆ ریزی خوا، که ئا ئەوه کاکلەهی شیرکە.

برگەى سینیەم : ﴿ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُفْتَرُونَ ﴾ ، هوود ﷺ بە گەلەکەى دەلی : ئیوه بەس هەلبەستەرن، واتە: بەس درۆ هەلبەستەرن، که دەلین: خوا هاوبەشی هەیه، چونکه ئیوه هیچ بەلگەیهکتان نیه، ئەوه هەر قەسەیهکەو له گیرفانی خۆتانی دەردمەیننو درۆ دەکەن، چونکه (افتراء)، بریتیه لهوهی کەسێک درۆ بکاتو، بشزانێ که درۆ دەکاتو، قەسەکەى هیچ بنه‌مایهکی نه‌بێ.

برگەى چوارەم : ﴿ يَنْقُومِ لَّا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ﴾ ، ئەى گەلەکەم! ئەى کۆمەلگاکەى من! من هیچ کرێ و پاداشتیکتان لێ داوا ناکەم، واتە: هیچ تەماعم له سەرۆمتو سامانی ئیوهدا نیه و بارگرا نییم نیه بۆ سەر ئیوه.

برگەى پینجەم : ﴿ اِنْ اَجْرِيْ اِلَّا عَلَى الَّذِيْ فَطَرَنِيْۤ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴾ ، پاداشتو کرێی من تەنیا لەسەر ئەو کەسەیه که منی هیناومته بوون، ئایا نافامن؟ که خوايهک منی دروست کردبێ، دەشتوانی بمزیه‌نی؟

ئايا خوايەك كە منى بۇ لاي ئىوۋە ناردوۋە، ئاگادارتان بىكەمەوۋە بتانترسىنەم، بەندايەتتىكى كىردن بۇ خواتان فىر بىكەم، بىننىيازو بىمىنەتتى نەكردووم لە ئىوۋە؟! ئايا چاوم لە دەستى ئىوۋە دەبى؟ ئايا ئەو خوايە عىززەتتى نەفسىكى وای پى نەبەخسىوم، كە چاۋ نەبىرە سەرۋەتو سامانى ئىوۋە؟ ئايا نىفامن؟ واتە: ئەگەر بىفامن، دەبوو بزانن كە پىغەمبەران سەلامى خوايان لەسەر بى، بەو شىۋىمىنە، ھەلبەتە دەبى شوپىنكەوتوۋانى پىغەمبەرانىش ھەروابن، نابى چاۋيان لە دەستى خەلك بى، ۋە دەبى لە خەلك بىمىنەت بنو، بە ھىچ شىۋىمىكە نابى لە پەناى دىندا بۇ دابىنكىردنى زىن بىگەرپىن.

بەئى ئەگەر كەسىك خۆى تەرخان بىكات بۇ خىزمەتتى دىنى خوا، لە نىو خەلكدا كە پەيامى خوايان پى رابىگەيەنى، پىۋىستە خەلك لە لايەن خۇيانەۋە دەستبارى بىگرن، مەبەستەم لە مامۇستايانىكە كە خىزمەت دەكەن، ئەۋە جىي خۇيەتتى، بەلام مامۇستا نابى لە بەرانبەر ئەۋەدا كە خەلك دەپىزىيەنى، دىنى خوايان تىبىگەيەنى، بەلكو دەبى كارەكەى خۇبەخشانە بىكاتو، ھىچ چاۋمروانىيەكى لىيان نەبى، بۇ ئەۋەى چاۋبەرەزىرو مەتباريان نەبى، دوايى بلىن: تۇ بە نان و بەرگى ئىمەى! ئەو كاتە قەسەى لى ۋەرنىگرن.

بىرگى شەشەم : ﴿ وَيَقَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ﴾، واتە: ئەى گەلەكەم! داۋاي لىبوردن لە پەرومردگارتان بىكەن.

(الإستغفار: طَلَبُ الْمَغْفِرَةِ)، كەۋاتە: داۋاي لىبوردن لە پەرومردگارتان بىكەن، يانى: دان بە ھەلەكانتان دابىننو، خۇتان لە ھەلەو كەموكورپىيەكان دەرباز بىكەن، ئەمە پىي دەگوتىرى: (التخلية) بە زاراۋەى ئەھلى تەسەۋۋف، واتە: جارى پاكسازىي خۇتان بىكەن ۋە خۇتان پاك بىكەنەۋە لە ھەلەكانتان.

بىرگى ھەتەم : ﴿ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ ﴾، ئىنجا دوايى بىگەرپىنەۋە بۇ لاي خوا. واتە: پىش ئەۋەى بىگەرپىنەۋە بۇ لاي خوا، دەبى يەكەمجار پاكسازىي بىكەى، ئىنجا بەكەلكى چاكسازىي دىي، پىشى دەبى خۇت بزار بىكەى، ئىنجا دەتوانى پىرازىيەتەۋە، زەۋىيەك پىشى دەبى ھەلىۋىزىرى، بەردو دارو دىركى لى لابەى، ئىنجا دەتوانى

تۆوی تێدا بچینی، یان نەمامی تێدا بنیژی، ئیوەش پێشی پاکسازی بکەن و خۆتان بزار بکەن، ئنجا بگەرێنەووە بۆ لای خوا، بە گەردەووی چاک و بە تاعەت.

برگەى هەشتەم : ﴿يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾، باران، (یان هەورتان) بۆ دەنیی، ئاوێکی زۆر بە خورزەمتان بەسەردا دەبارینی.

(سَمَاء) هەم بە مانای باران هاتووە، هەم بە مانای هەور (سحاب) هاتووە، (مدرار) یش، واتە: ئاوێکی بە خورزەم.

برگەى نۆیەم : ﴿وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ﴾، هێزی دیکەش دەخاتە گەڵ هێزتان، خۆتان چەند بەهێزو قومتن، خاومنی هەیکەلی گەورەن، زیاتریش بەهێزتان دەکات، ئەمەش ئەووی لێ وەردەگیری، کە بە راستیی ئیمان و تاعەت، دەبێتە مایەى ساغیی مرۆف و دەبێتە هۆی هێزو پێزی مرۆف، هەروەک و چۆن گوناھو تاوان دەبێتە مایەى دەردو نەخۆشیی و بێهیزی مرۆف .

برگەى دەیەم : ﴿وَلَا تُنۡوَلُوا۟ مَجۡرِمِينَ﴾، واتە: تاوانبارانە پشت مەکەنە من و نەو بانگەوازەى خوا پێی دا ناردووم، واتە: پشتم تێ مەکەن، لە کاتیکیدا خۆشتان بە تاوانباریی و خرابەکاریی کردۆتە خاومن و مسفی تاوانباران.

مەسەلەى دووهم :

بەرپەرچدانەوى ناقولای گەلى عادو، تۆمەتبار کردنى بە بى بەلگەى و،
تیکچوونى عەقل:

خوادمفەرموى : ﴿ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِ هَيْبَةَ
عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٢﴾ إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَبْنَا كَبَعْضِ آلِهَتِنَا بِسُوءِ
قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ بِاللَّهِ وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ ۞

ئەم مەسەلە بەش لە چوار بەرگەدا دەخەینە روو:

دوای ئەوى هوود عليه السلام بەپامەکانى خوای پەرورمردگارى بە گەلەگەى گەيانندن،
وهك له تەفسیری نایەتەکانى: (۵۰ و ۵۱ و ۵۲) دا باسمان کرد، ئنجا لە نایەتەکانى:
(۵۲ و ۵۴) دا، باسى وەلامى گەلى عاد دمكات بو هوود عليه السلام، چۆن بەرپەرچيان
داپەوهو، چيان گوت، لە بەرانبەر ئەو هەموو دلسۆزى و پەرۇشى و بە تەنگەوه
بوونى هوود دا عليه السلام بو گەلەگەى خوى!:

بەرگەى بەگەم : ﴿ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ ۞ ﴾، گوتيان ئەى هوود! هيج
بەلگەو موعجيزەى پەرى و ئاشكرات بو نەهينايين.

كە بىگومان ئەمە تۆمەتەو تۆمەتەى بى بنەمايە، چونكە خوا تعالى هەر
لەم سوورمتى (هود) دا دمفەرموى : ﴿ وَتِلْكَ آيَاتُ الَّذِي كَفَرْنَا بِهِ حَقًّا وَمَا هُمْ بِبَارِعِينَ ﴿٥٢﴾
رُسُلَهُ، وَاتَّبِعُوا أَمْرًا كُلَّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٤﴾ ۞، خوای پەرورمردگار وهك دوور ئاماژەيان
پە دمكات: ئا ئەوانە گەلى عاد بوون كە فەوتەنراون و فرەيدراونە زبەدانى
مىزوو، چونكە نكوولەيان لە نيشانەکانى پەرورمردگارىان دەکرد .

ئنجنا (آيات) دەگونجى مەبەست پەرى پستەو بەرگەکانى فەرمایشتى خوا بى،
بەلام دەشگونجى مەبەست پەرى موعجيزەکانى پەفەمبەران بى، دەشگونجى

مه بهست پئی نهو دیاردهو دیمه نه سروشتیانه بن، که ناوو سیفته ته کانی
خوایان تیدا دهرهوشینه وهو، بیگومان نهوانه به هه موو جوړه نیشانه و
موعجزه کانی خوا بیبروا بوون و نکوولییان لی کردوون.

هه روها له سوورمتی (الحدید) یشدا خوا ﷺ دمفه رموی : ﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا
رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ
وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ
بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴾ ۲۵، واته: به دننیا به وه پیغه مبه رانی خو مانمان
به به لگه روون و ناشکرا کانه وه ناردوون ...

هه روها پیشتیش باس مان کرد، که پیغه مبه ر ﷺ له فه رمایش تیکدا که
بوخاری و موسلیم هیناویانه، دمفه رموی : { ما من الأنبياء نبي إلا أعطى ما
مثله آمن عليه البشر، وإنما كان الذي أوتيت وحيا أوحاه الله إلي، فأرجو
أن أكون أكثرهم تابعا يوم القيامة } { رواه البخاري، برقم: (۴۹۸۱)، ومسلم،
برقم: (۳۸۳)، عن أبي هريرة رضى الله عنه }.

واته: هيج کام له پیغه مبه رانی خوا (عليهم الصلاة والسلام) نه بووه، که
به لگه به کی پی نه درئ، له سه ر نه وه خه لک نیمانی پی بینن (بزانن که راست
دهکات) نه وهی به من دراوه له و بواره دا، وه حیه به بؤم هاتوه، (واته: نه وهی که
پیم دراوه، وه که به لگه له سه ر پیغه مبه رایه تیمم وهی و په یام و به رنامه ی خواهه)،
بؤیه نومیدم وایه که له رؤزی دوا پیدا له هه موویان شوینکه وتووم زیاتر بن.

چونکه موعجزه ی وی ده مینیت هوه، به لام موعجزه ی پیغه مبه رانی دیکه
(عليهم الصلاة والسلام) به وه قاتی خو یان کو تایی یان پیه ات، حکمه تی نه وهش:
چونکه پیغه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) هه ر کامیکیان بؤ قوناغیک و
هه لومهر جیک و، بؤ گه ل و میلله تیکی دیاریکرا و هاتوون و، موعجزه که یان
هه ر نه وه منده پیویست بووه، به لام پیغه مبه ری کو تایی بؤ هه موو به شه ر هاتوه،
به پانایی زه مین و به دریزایی زه مان، بؤیه موعجزه که شی هه موو رؤزگاریک و
سه رله به ری زه مینی گرتوته وه.

برگەى دووم : ﴿ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِ هَارُونَ عَنْ قَوْلِكَ ﴾، واتە: ئىمە وازلەيتنەرى بەرستراوەکانمان نابین بەهۆى قسەى تۆوە، (دەستیان لى هەلناگرين).

برگەى سێيەم : ﴿ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴾، واتە: ئىمە بۆ تۆ نابینە بروادار.

ئەم تەعبیرە وادەگەيەن، کە ئەگەر بێتو ئەوان برۆا بێنن، سوودەگەى بۆ هوود بى سەلامى خۆى لەسەر بى! نەخێر، نە هوود عليه السلام نە هیچ کام لە پێغەمبەرانى خوا، بەو پاداشتيان لەلای خوا گەم نەبۆتەو، کە خەلکەکە برۆاى بى نەهيان، بۆچى؟ چونکە ئەوان ئەو نەرکەى لەسەر شانيان بوو جیبەجیبان کردو، کەواتە : ﴿ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا أَلْبَلَاغُ ... ﴾ (المائدة، ۱۱)

واتە: پێغەمبەر بەس گەياندى لەسەر، ﴿ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا أَلْبَلَاغُ الْمِيثُ ﴾ (النور، ۵۱) واتە: پێغەمبەر تەنیا گەياندى رۆونکەرەو (يان رۆشن)ى لەسەر. بۆیە هەر کات بە رۆونى و بى پێچ و پەناو بە ئاشکرا، پەيامى خويان گەياند، ئەو کاتە بەرپرسيارىتیی دەگەويتە سەر ئەستۆى خەلک، ننجاً ئەگەر خەلک وەلاميان دایەو، ئەو بە سوودى خۆيانەو خۆيان قازانجيان کردو، ئەگەر وەلاميشيان نەدایەو، خۆيان زيانيان کردو، بەلام پێغەمبەران سەلامى خويان لەسەر بى، زيانبەر نەبوون، بەهۆى وەلام نەدانەوى ئەوانەو، بەلى، بێيان خۆش بوو خەلکەکە وەلام بداتەو، بەلام کە وەلاميشيان نەداوئەو، بەس خۆيان زيانبەر بوون.

ننجاً دەئين : ﴿ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴾، واتە: ئىمە بەهۆى قسەى تۆوە برۆا ناهيتن.

ئەوانە لە هەمبەنەى خۆياندا گويزيان ژماردوون، چونکە هەميشە بەو شۆمە خەلکيان دیو، کە هەر شتیک بکەن، دەبى سوودیکى بۆيان هەبى، نەيانزانىو کە پێغەمبەران عليه السلام لە جۆرى خەلکى دیکەنين، و لەو جۆرە کەسانە نين کە چاوەروانيان لە خەلکى هەبى، و لەو جۆرە کەسانە نين کە بيانهوى

لەسەر حىسابى خەلكو، لەسەر حىسابى لە نەزانىي و نەفامىي دا ھېشتنەوھى خەلك، خۇيان قازانچ بىكەن، پېغەمبەران قازانجيان لەوھدا بووھ كە خەلك نازاد بىو، نازابىو، ھۇشياربىو، بېداربى، نەك وھك طاغووتو ھوكمپرانە ستەمكارەكان كە دەيانەوئى خەلك لە نەزانىي و نەفامىيدا بەيئەنەوھ، بۇ ئەوھى خۇيان قازانچ بىكەن، پېغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) سوودو قازانجى خۇيان لەوھدا دۆزىوھتەوھ، كە خەلك ھۇشيارو بېداربىو، نازاو نازاد بى، چونكە بېگومان ھەر كەسئىك ئامانجى باشى ھەبى، خەمىشى بۇ لە ئامپرازى باش دەخوات، بەلام ئەگەر كەسئىك ئامانجى خراب بى، كە برىتيە لە خۇ سەپاندىن و قۇرخكارىي، ديارە مشوورى ئامپرازو ھۇكارو شىوازيكىش دەخوات كە لە قەدەر ئامانجەكەي بى، ھەمىشە گوتوومە: ئامانجى باش ئامپرازى باش دەخوازىو، ئامانجى خراب ئامپرازو شىوازي خراب دەخوازى، كوردەوارىي خۇشمان دەئىن: (دز بازارى ئالۆزى دەوئى)، (پراوچى خراب لە ئاوى لىئىدا پراو دەكات).

بىرگەي چوارەم : ئنجا گەلى عاد ھەر بەومندەش واز ناھىنن، بەلكو زىاترىش

ھوود عليه السلام تۆمەتبار دەكەن و دەئىن : **﴿ إِنْ نَقُولُ إِلَّا أَعْرَبْنَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا**

سُوءٍ ﴾ ، واتە: ئىمە قسەمان ھەر ئەومىيە كە دەئىن: ھەندىك لە پەرسىتراوھەكانى ئىمە، بە خرابە دەستيان گەياندۆتە تۆ دەستيان لە تۆ وھشاندوھ.

مەبەستيان ئەوھ بووھ كە عەقلىيان تىكداوئى!

سبحان الله! مروّف كە داىيە بى عەقلىي، لە ھەموو شتىك كەودەنترو نەفامتر دەبى، ئەوھ قسەي خۇم نىيە، خواي پەروەردگار وا دەفەرموئى : **﴿ أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴾** (۱۷۶) ، الأعراف، ئەوانە وھك نازەلن، بەلكو لە نازەلئىش گومپراترن، ئەوانەن بى ئاگايان، چونكە نازەل ناتوانى نازەل نەبى، بەلام مروّف دەتوانى نازال نەبى.

خواي بەرز لە سوورمى ئەعراڤدا قسەيەكى دىكەش دەگىرپتەوھ، لە دەستروئىشتووانى گەلى عاد، كە وا پىدەجئى ئەو قسانە بەس قسەي

مهسهلهی سییه م :

وه لامدانه وهی هوود **بِئْسَ مَا تَدْعُونَ** بۆ قسه و تۆمه ته کانیان :

له م چوار ئایه ته دا، که له ده (۱۰) برگه دا دمیانهینه روو، هوود **الظَّالِمِينَ**، وهک سهرجه م پیغه مبه ران زۆر قسه زان و لیزان بوونه، وهلامی زۆر بههیزو ددان شکینی داونه ته وه، به لام به نهزاکمه ت و نه ده به وه :

شیکردنه وهی ئه و چوار ئایه ته له (۱۰) برگه دا:

برگهی یه کم : **﴿ قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ مِنْ**

دُونِهِ ﴾، فه رمووی: من خوا به شاید دهگرم، واته: خوا چاودیر و ناگادار بی و، هه میسه ناگاداریشه و، ئیوهش ناگادار بن و شاید بن، که من بهریم له وانهی که ئیوه جگه له خوا دمیانهکن به هاوبهش بۆ خوا، واته: من لیان بهریم، حاشایان لیده کم، لیان بیمنه تم، لیان بیباکم، ئیوه نالین دهستیان له تۆ وه شانده؟! دهی من لیان بیمنه تم و ئیوه راست ناکن، له راستیدا من نه دهستم لی وه شیراوه نه حالیشم تیکچووه، من زۆر له حاله تیکی ته ندروست و ناساییدام.

ئنجنا ئه مه مانایه که ی ناوای لیدیته وه: (اللَّهُ يَشْهَدُ وَأَنْتُمْ أَشْهَدُوا بِبِرَائَتِي مِنْ أَصْنَامِكُمْ)، خوا شایه ده، ئیوهش شایه دیی بدن که من بهریم و دوورم و حاشا ده کم له و شتانهی ئیوه دمیانه پرستن.

دیاره وشه ی (ما) که ده فرمووی: **﴿ مِمَّا تُشْرِكُونَ مِنْ دُونِهِ ﴾**، (ما مؤصولة، وَالْعَائِدُ مَحْدُوفًا) یانی (مِمَّا تُشْرِكُونَهُ) واته: نه وهی که ئیوه دمیکنه هاوبهشی خوا، یانی: (التي تجعلونها شركاء)، واته: نه وانهی که دمیانهکن به هاوبهش بۆ خوا، من لیان بهریم و حاشایان لی ده کم.

برگەى دووهم : ﴿ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ﴾، هوود ﷺ بۆ ئەوەى زیاتر بۆیان دەرڤخات، كە قسەكەيان درۆیهو، لییان بیباكهو و بیمنهته، دەئى: تىكراتان، هەموو پىكهوه، پیلانم لى بگىرن، چیتان لە دەست دى بىكەن، هەمووتان پىكهوه، نەك یەك یەك.

برگەى سێیم : ﴿ ثُمَّ لَا تُنظِرُونَ ﴾، ئنجا هیج چاومروانیشەم مەكەن، زوو چى لە دەستتان دى بىكەن، دەئى: (إِذْ تَقَى إِلَى رَبِّكَ التَّعْجِيزَ وَالِإِحْتِقَارَ، فَتَهَاكُمُ عَنِ الْآخِرِ)، هوود ﷺ لە وەلامەكەیدا پى بە پى هەلەكشى، سەرەتا دەئى: من بەریم، دواى دەئى: چیتان لە دەست دى بىكەن، دواى دەئى: چاومروانیشەم مەكەن، هەلەكشى بۆ پلەى دەستەوسان كردن و بە كەم تەماشاكردنیان، چونكە (ثم لا تنظرون)، یانى: لییان قەدەغە دەكات كە چاومروانى بکەن.

برگەى چوارەم : ﴿ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ﴾، بیگومان من پشتم بە خوا بەستوه، پەروەردگارى من و پەروەردگارى ئیوهشه. وشەى (رب) واتە: پەروەردگار، خاوەن، گەوره، مشوورخۆر، پشتیوان، یانى: خوا پەروەردگار و خاوەن و مشوورخۆر و پشتیوانى منیش و ئیوهشه و من تەنیا پشتم بەو بەستوه.

برگەى پینجەم : ﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ﴾، هیج پىرۆیهك نیه، هیج ژياندارىك نیه لەسەر زهوى، مەگەر خوا بگرى پىشه سەرەكەیهتى.

(ناصية) كە بە (نواصي) كۆ دەكریتەوه، وەك لە سورەتى (الرحمن)دا،

دەفەر موى : ﴿ ... فَيُؤْخَذُ بِالنَّاصِي وَالْأَقْدَامِ ﴾، واتە: تووكى پىشه سەريان و پىيهكانیان پىكهوه دەگىرن.

(الناصية: ما أَسْدَلَّ مِنْ شَعْرِ الرَّأْسِ عَلَى الْجَبْهَةِ)، (ناصية) ئەو تووكى پىشه سەرەيه كە دىته سەر نىوجهوان، ئەگەر كەسىك تووكى پىشه سەرى كەسىك، یان و لاخىك بگرى، یانى: تەواو مەرزەمى كردوهو خستۆیهته ژىر

ركىفى خۇى، واتە: پەروەردگارم ھەموو شتىكى بە دەستە، پىشەسەرى ھەموو دروستكراوەكان بە دەست ئەوموۋىيە، واتە: ھەموو شتىك لە ژىر كۆنترۆلى ئەودايە، من پشتە بەو بەستوۋە.

برگى شەشەم : ﴿إِنَّ رَبِّيَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾، بىگومان پەروەردگارى من

لەسەر رپىيەكى راستە، ئەمە تەعبىرىكى زۆر سەيرو جىنى سەرنجە!:

بىگومان پەروەردگارى من لەسەر رپىيەكى راستە، واتە: خواى زاناو شارمزا لەسەر رپىيەكى راستەو لە رپىيەكى راستىشەو، مامەئە لەگەل بەندەكانى دا دەكات، خوا ﷻ بە پىنى سىستەم و نەزمىك كە دايناوۋە مامەئە لەگەل دروستكراوەكانىدا دەكات، ئەوئەس وەلامى ئەو قسەيە كە: بۇچى ئىستا سزايەكەمان بۇ نايەت؟ ھەر كەستىك بىيەوئى، ھەر ئىستا سزاي بۇ بىنى، بۇى بىنى، ھەر كەس بلى: خوايە! لايبەرە، لايبەرى، چۆن خوايەتتى وادەبى؟ نەخىر، بەلكو خوا سىستىمى داناوۋە ھەر شتىك لە قۇناغى خۇيدا دى، ھەر شتىك دەبى بگاتە پلەى خۇى و كاتى خۇى، ئنجا خەمتان نەبى، رۇزى سزاش دى، پەروەردگارى من لە رپىيەكى راستەوۋە مامەئە لەگەل بەندەكانىدا دەكاتو، بە پەلە پەلى ئەوان، شت پىش ناخات، ھەرەك بەھۇى داواى ئەوانىشەو، شت دواناخات.

برگى جەتەم : ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ﴾، (فَإِنْ تَوَلَّوْا)

لە ئەسلدا (فَإِنْ تَوَلَّوْا)ە، ئەگەر پشت ھەلبكەن و، پشتە تىبكەن و، پشتە بكەنە بەرنامەى خوا، ئەوۋە بىگومان ئەوۋى من پىنى رەوان كرابووم، پىم راگەياندن و، من ئىشى خۇم كىردو ئەركى خۇم ئەنجامدا، ئىوئەس ئەگەر ئەركى خۇتان ئەنجام دەدن، كە بە دەم بانگەوازەكەى منەوۋە بىن و بەندايەتتى بۇ خوا بكەن، ئەوۋە باشە، بەلام ئەگەر ئىوۋە ئەركى سەرشانى خۇتان ئەنجام نەدەن و، كەمتەرخەمىيە بكەن، ئەوۋە وەك چۆن من بەھۇى جىبەجىكردنى ئەركى سەرشانەوۋە پاداشتم ھەيە، ئىوئەس سزاتان ھەيە، ھەم لە دنياو ھەم لە دوارۆزىشدا، واتە: ئەوۋە من ئىشى خۇم تەواو كىردو چى دىكە لەسەر من نىە.

برگهی هه شتیم : ﴿ وَسَسْخَلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ ﴾، پهرومردگاری من کومه ئیک خه لکی دیکه دینیته شوینی ئیوه، جیی نیومیان پی دهگریتهوه، نهمه یانی چی؟ یانی: خوا ئیوه لادهداتو خه لکیکی دیکه دینیته شوینتان، خوا پهکی لهسهر ئیوه نهکهوتوه، بیتان وا نهبی که خوا ههر نیوهی هه بی، خوا ئیوه لادهداتو خه لکیکی دیکه دینی.

برگهی نویم : ﴿ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ﴾، ئیوه هیچ زیانیک به خوا ناگهیهنن، یانی: خوا ئیوه لادهداتو، زیانیشی لی نادنن، واته : ناتوانن توله له خوا بکه نهوه، ناتوانن له رکیفو دمهسه لاتی خوا رابکهن، وهک له سوورمتی (محمد) دا دهفرموی : ﴿ ... وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ ﴾، واته: نهگهر ئیوه پشت هه لبکهن، نهوه خوا ئیوه لادهداتو خه لکیکی دیکه دینی، وه دواپی نهوان وهک ئیوه نابن.

برگهی دهیم : ﴿ إِنْ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴾، به دلنیاییهوه پهرومردگاری من، پاریزهره بهسهر هه موو شتیکهوه، هه موو شتیک دمباریزی، ناگای لینهتی و له ژیر کونترپول و رکیفی وی دایه.

مهسهلهی چوارهم و کوتایی :

دوا قوناضی مشت و مرو مامهلهی، هرودو گهلهکی

خوا دهفرموی : ﴿ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ ءَعَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ، وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ ءَعَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّءَعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾.

لەم سێ نایەتەدا خوا باسی دوا قۆناغی مشتو مەرۆ دیاڵۆگو وتووێژو مامەتەئەى نێوان ھوود عليه السلام و گەلەكەى عاد دەكات.

شیکردنەوێ ئەو سێ نایەتە لە (۱۱) بەرگەدا:

بەرگەى یەكەم : ﴿ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، كاتێك فەرمانی نێمە هات، (ای لىما اقْتَرَبَ مَجِيئُ أَمْرِنَا)، واتە: كاتێك هاتنى فەرمانی نێمە، نيزيك بۆو، یان: كاتێك بپاری نێمە دەرچوو، یانی: فەرمانەكەى نێمە دەرچوو بوو، ھەر مابوو جیبەجی بکری.

وشەى (أمرنا)، واتە: (مأمورنا)، واتە: فەرمان پیکراوەكەى نێمە، كە بریتىە لە بايە بەھیزو تیکشکینەرەكە.

بەرگەى دووھەم : ﴿ نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ ﴾، ھوود عليه السلام و ئەوانەى كە لەگەڵیدا بپروایان ھینا بوو، رزگارمان كردن.

{ مُتَعَلِّقٌ (نَجَّيْنَا) مَحذُوفٌ، أَي مِنَ الْعَذَابِ }، (نَجَّيْنَا)، واتە: ھوودو ئەوانەى لەگەڵیبوون لە سزاو ئازار دەرمازمان كردن.

بەرگەى سێھەم : ﴿ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا ﴾، (رزگارمان كردن) بەھۆى بەزمیەكى تاپبەتەو، لەلایەن خۆمانەو، واتە: بەزمیى خوا بەرانبەریان، ھۆكارى دەرمازبوونیان بوو، ئەوانى دیکە فەوتینرانیان بەھۆى ئەوھو بوو، كە وایان نەكردبوو، بەزمیى خوا بیانگریتەو، وایان كەردبوو رەحمەتى خوا لییان دووربىو، غەزمىى خوا بیانگریتەو، بۆیە فەوتان.

كەواتە ھەر كەسێك وا بكات رەحمەتى خوا لى نيزيك بى، رزگارو قوتار دەبىو، دەرۆوى لى دەگریتەو، تووشى خىرو خوشیيان دەبىو، بە پێچەوانەو: ھەر كەسێك وا بكات كە خەشم و توورمىى خوا، لى نيزيك بى، تووشى نەھامەتى و بەدبەختى دى، لە دنیاو لە دواوژدا.

برگەى چوارەم : ﴿ وَجَعَلْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴾، لە ئازارێكى زۆر بێرەزا، زبەر ئەستوور، مەحکەم، دەربازمان کردن.

وشەى (غَلِيظٍ) ئەو مانایانە هەموویان دەگریتهوه، بۆیهش خوای پەرۆمردگار (جَعَلْنَا)، دووبارە دەکاتەوه، چونکە بە راستی دەربازبوون و رزگاربوونی هۆود عليه السلام و پرۆادارانى که لە خزمەتى دابوون، شتیکی زۆر گەوره بوو، بۆیه خوای میهرەبان دەفەرموی : ﴿ نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا ﴾، دواى دووبارەى دەکاتەوه: ﴿ وَجَعَلْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴾، واتە: رزگارمان کردن لە سزاو ئازارێکی پتەوو زبەر و بێرەزا.

دەشگونجی ئەوهی پێشی، مەبەست پێی سزایى دنیا بێ: ﴿ نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا ﴾، هی دووه‌میان: ﴿ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴾، مەبەست پێی سزای دواڕۆژ بێ، دەشگونجی هەر مەبەستیشی پێی سزای دنیا بێ، بەلام بۆ زیاتر ڕوونکردنەوهی ئەوه که ئەو رزگاربوونه، چ نێعمەتیکی گەوره بووه، خوا دووبارەى کردبێتەوه.

لە سوورەتى (السجدة) دا خوا ﷻ باسی ئەو دوو سزایە دەکات، سزای دنیاو سزای دواڕۆژ، دەفەرموی : ﴿ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِّنَ الْعَذَابِ الْأَلَدِّ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾، واتە: ئەوانە بە سزای نزیکترو که‌متر سزایان دەدەین، بەر لە سزای گەورەتر، بۆ ئەوهی بگەرێنەوه.

سزای بچووکتەر سزای دنیاىه‌و، سزای گەورەتریش سزای دواڕۆژه.

{ الغليظ: حَقِيقَتُهُ الْخَسَنُ، دُونَ الرَّقِيقِ، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ لِلشَّدِيدِ، وَاسْتِعْمَالُ الْفِعْلِ الْمَاضِي فِي: (نَجَّيْنَاهُمْ) فِي مَعْنَى الْمَسْتَقْبَلِ، لِتَحَقُّقِ الْوَعْدِ بِوَقُوعِهِ، وَشەى (الغليظ) بە واتای زبەر دى، (ناعم) و (غليظ) پێچەوانەى یەکیدین،

(ناعم)، واته: نهرم، (غلیظ) واته: زیرو رهمو نهستوروو بههیز، دواپی خوازرومه بۆ شتیکی توند، له کوردیدیدا دهئین: به خوا شتیکی بیپرمازیه، واته: بهرههستی ناکری، شتیکی زۆر گهورمیه، زۆر زههلاحه، لیهدا کرداری رابردوو، بهکارهاتوه، که دمفهرموئ: (نجیناهم) که جاری نهشاهاتوه، نهگهر مهبهست سزای دواپۆژی، بۆ نهومیه که نهو بهئینهی خوا، ههر دیته دی، چونکه به نسبت خوی بالادهمستهوه وهک نهوه وایه، که هاتبیته دی.

برگهی پینجهم: ﴿ وَتِلْكَ آيَاتُ مَا كُنْتُمْ تُجَادِلُونَ الَّذِينَ كَفَرُوا، وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ أُولَئِكَ يَكْفُرُونَ ﴾، ئا نهوهش گهلی عاد بوون، که نکوولییان له نیشانهکانی پهرومردگاریان کردو، پینان بیپروا بوون. (التانیث: فی اسم الإشارة بتأویل: الأمة)، بۆچی خوا نهیضهرمووه: (وهذا عاد) بهئکو به (تلک)، هاتوه؟ لهبهر نهوهی عاد وهک ئۆمهتیک دانراون، ئۆمهتیش دیاره راناوی مینیهی بۆ بهگاردی.

که دمفهرموئ: ﴿ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ ﴾، وهک پینتیش باسمان کرد: بیتگومان هوود الظلمة بهرنامهی خوی پیبووه، که نایاتهکانی بوون و خوینراونهوهو، موعجیزهشی پیبووه، که نیشانهکانی خوا بوون، پاشان نهو دیاردهو دیمهناش که سیفتهکانی خواو، ناوهکانی خویان تیدا دهرموشینهوه، نهوانهش ههموویان نیشانهکانی خوان، که گهلی عاد به ههموو نهو نیشانانه بیپروا بوون و نکوولییان لیکردن.

(الجحد: الإنكار الشديد، والجحود الإنكار مع العلم)، (جحد) ههم به نکوولی لیکردنیکی زۆر توند دهگوتری، لهگهلا زانیاری پی ههبووندا، وهک خوا له سوورمتهی (النمل) دا دهربارهی فیرعهون و دارودهستهگهی دمفهرموئ: ﴿ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

الْمُفْسِدِينَ ﴿۱۱﴾، واته: نکوولییان لیکردن و، له دهررونی خوشیاندا پهقینیان بوو، (که نهو موعجیزانهی مووسا راستن)، چونکه نهوان چاویان له خو بهزلگری و ستهم بوو، سهرنج بده! سهرنجی خرابهکاران چۆن بوو.

برگهی ششم : ﴿ وَعَصَوْا رُسُلَهُ ﴾، سهرپینچییان له پیغهمبه‌رانی خوا کرد.

دیاره گه‌لی عاد تهنیا سهرپینچییان له یه‌ک پیغهمبه‌ر کردوه، نه‌ویش پیغهمبه‌ره‌که‌ی خو‌یان بووه، که (هود)ه، سه‌لامی خو‌ای له‌سهر بی، نه‌دی بو‌چی لی‌رهدا خوا دم‌فهرموئ: ﴿ وَعَصَوْا رُسُلَهُ ﴾! چونکه له راستیدا پیغهمبه‌ران هه‌موویان وه‌ک چه‌ند نالقه‌ی زنجیریک وان، ته‌واوکه‌ری یه‌ک‌دین، نه‌وه‌ی پیشیان، هه‌وال دهدات به‌وه‌ی که دوا‌یی دی، نه‌وه‌ی دوا‌ییش دی، نه‌وه‌ی پیشی به راست دهم‌زانی، که‌واته: هه‌موویان ته‌واوکه‌ری یه‌ک‌دین، پیغهمبه‌ر ﷺ فهرموودیه‌کی هه‌یه دم‌فهرموئ : ﴿ إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبَنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ، وَيَعْجَبُونَ لَهُ، وَيَقُولُونَ: هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبَنَةُ، فَأَنَا اللَّبَنَةُ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ ﴾ { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۶۸۵۴)، وَمُسْلِم، برقم: (۲۲۸۳) } .

واته: بیگومان وینه‌ی من و وینه‌ی پیغهمبه‌رانی پیش من، وه‌ک نه‌وه‌ی وایه: بیاوئیک کوشکیکی دروست کردبئ، زور چاک و جوان بی، به‌لام یه‌ک خشت مابئ له گۆشه‌یه‌کدا، خه‌لک به‌ دهوریدا بی و بچن و بلین: چه‌ند جوان و چه‌ند ریکه، خو‌زگه نه‌م خشته‌ش دانرابایه، نئجا من خشتی نه‌و گۆشه‌یه‌م، من کوتایی پیغهمبه‌رانم.

که‌واته: پیغهمبه‌ران به هه‌موویان، نه‌و حکمه‌ته‌ی که خوا ویستوو‌یه‌تی له زیانی مرو‌فدا بیته‌دی، که گه‌یشتنی په‌یام و به‌رنامه‌کانی خوا‌یه، به هه‌موویان نه‌و کارمیان کردوه، بو‌یه هه‌ر که‌سئیک برو‌ای به یه‌کئیک له پیغهمبه‌ران نه‌هینابئ، وه‌ک نه‌وه‌ی وایه که برو‌ای به هه‌موویان نه‌هینابئ.

برگهی هه‌تتم : ﴿ وَأَتَّبِعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴾، گه‌لی عاد سهرپینچییان له

پیغهمبه‌ری خوا کردو، که‌وتنه شوئین فه‌رمانی هه‌ر زوردارئیک که‌لله‌ره‌ق، (الإتباع: الطاعة)، واته: فه‌رمانبه‌رییان کرد، شوئینی که‌وتن، بو‌ی ملکه‌ج بوون، (الجبَّار: الَّذِي يُجْبِرُ النَّاسَ وَيُكْرِهُهُمْ عَلَى مَا يُرِيدُ ظُلْمًا)، (جبار) که‌سئیکه

خەلك ناچار دەكات، لەسەر ئەوەى كە دەپهوى، ستهميان لىدەكات، بە زۆر ئەو شتەيان بەسەردا دەسەپىنى، ياخود (جبار) كەسىكە زۆر خەلك دەچەوسىنىتەو، لە ھەر كەسىك توورمى دەپكوژى، كەسىكى زۆر خوينىرپىز و خرابەكارو ستهمكارە.

(العنيد: النبي: يَأْبَى الْحَقَّ وَيَرْفُضُهُ)، (عنيد) كەسىكە كە ھەق رەد دەكاتەو، دانى پىداناھىنى، ھەرچەندە دەشزانى ھەقە.

بىرگەى ھەشتەم: ﴿ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً ﴾، وە لەم ژيانە دنياپىش دا، نەفرىنيان شوپن خرا.

گەلى عاد لە ئەنجامى ئەویدا كە بەدواى كەسانى خۆ بەزلىگى ستهمكارى خوينىرپىزى كەللەرەق كەوتن و، سەرىپىچىيان لە پىغەمبەرانى خوا كرد، نەفرىن و لەعنەتيان شوپن كەوت، كە ئەو بەس بۆ گەلى عاد نى، لەم رۆژگارى نىستاشماندا، ئەوانەى بە دواى ئەو فىرەون و طاغوتە خۆسەپىن و ستهمكارو قورخكارانە دەكەوى، ئەو مەلەوونە و خوا نەفرمتى لى دەكات!

ئىنجا تۆ تەماشى بكە! تەماشى دەست و پىوهندو دەوروبەرو شوپنكەوتووانى ئەو فىرەون و طاغوتانە بكە، لە درىزايى و پانايى دنيا، بە عالمى نىسلامىشەو، ئىنجا بۆت دەردەكەوى كە ئەو خەلكە ديارە نەفرىنى خواى دادگەرى كەوتۆتە سەرى، بۆيە لە بەرانبەر ھەقدا كەرە، كوپرە، لالەو، بۆيە خۆى وا لەبەرچا و بچووك بۆتەو، بە تۆزە دەم چەوركدنىك، بە چەپلەو ئافەرىنىك، خوا لە خۆى توورە دەكاتو، بە پىچەوانەى ھەقەو پەفتار دەكاتو، خۆى ھەرزان فرۆش دەكات، بىگومان ئەو جۆرە كەسە لەعنەتى خواى چۆتە سەر، بۆيە خۆى ئاوا بىزراندەو خۆى لەلا بچووك بۆتەو.

(اللُّعْنَةُ: الطَّرْدُ وَالْإِبْعَادُ بِتَحْقِيرِ وَإِهَانَةٍ)، وشەى (لَعْنَةُ) برىتتە لە دەركردن و دوورخستەو بە شۆمەيەك كە جۆرىك لە بە كەمكردن و سووك تەماشاكردنى، تىدابى.

ننجا که دهفرموی : ﴿ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً ﴾، (قُرْنِ الدُّنْيَا بِاسْمِ
الإشارة بقصد التَّهْوِينِ بِجَنْبِ الْقِيَامَةِ)، لهم زبانی دنیاایه‌دا نهفرینیان
لیکرا، بویهش (دنیا) له‌گه‌ل ناوی نامازه (اسم الإشارة) دا باسکراوه، یانی:
نهفرینی نهم زبانه دنیاایه، ههر هیج نیه له‌جاو نهفرینی قیامت.

وشه‌ی ﴿ وَأَتَّبِعُوا ﴾، (اتبعه أي: تَبِعَهُ وَوَلَّحَهُ)، (تَبِعَهُ)، واته: شوینی کهوت،
به‌لام (أَتَّبَعَهُ)، واته: شوینی کهوت و گرتیشی.

برگه‌ی نوبهم : ﴿ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾، یانی: (وَأَتَّبِعُوا اللَّعْنَةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)، واته:
له رۆزی قیامه‌تیشدا ههر نهفرینی خویان شوین کهوت و گرتنی.

برگه‌ی ده‌یهم : ﴿ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ﴾، ناگاداربن! ها! گه‌لی عاد
به‌رانبه‌ر به په‌روهرگاریان بی‌بپروا بوون، سپله‌و بینمه‌ک بوون، چونکه:
(كَفَرُوا رَبَّهُمْ)، (ضَمَّنَ مَعْنَى: عَصَوْا، أَوْ كَفَرُوا نِعْمَةً رَبَّهُمْ)، وشه‌ی (كفروا)
مانای سه‌رپیچییکردنی خراوته نیو، بویه ههر بو‌خوی ته‌عه‌ددای کردوه،
نه‌گه‌رنا ده‌لی: (كفروا بریهم)، به‌لام نیستا بویه ته‌عه‌ددای کردوه، به‌بی
بیت بو (مفعول) چونکه مانای (عَصَوْا)، واته: (سه‌رپیچییان کرد) خراوته
نیوی، یاخود: (كفروا ربهم)، واته: سپله‌بوون به‌رانبه‌ر به نيعمه‌ته‌کانی
خو، بینمه‌ک بوون به‌رانبه‌ر به خوا.

برگه‌ی یازده‌یهم : ﴿ أَلَا بَعْدَ الْعَادِ قَوْمٌ هُودٍ ﴾، ناگاداربن! وریابن! نه‌ها!
دووری بو عاد گه‌لی هوود، (الْبُعْدُ: التَّبَاعُ مِنْ الْخَيْرِ، وَالْهَلَاكُ) (بَعْدُ) واته:
بریتیه له دووری له خیر و چاکه، یاخود بریتیه له فهوتان، واته: له
په‌حمه‌تی خوا دووربن گه‌لی عاد، که گه‌لی هوود سه‌لات و سه‌لامی خوی
له‌سه‌ر بی، بوون.

هه‌ندیك له زانایان ده‌ئین: بۆیه لی‌ردها خوای زاناو توانا ده‌فه‌رموی: (قوم هود)، چونکه (عاد)ی دیکه‌ش هه‌بوون، که رنگه نه‌وانه (عاد)ی یه‌که‌م بووبن، له هه‌مان کاتدا (عاد)ی دووه‌میش بووبن، گرنگ نه‌ومیه که خوا عَلَيْهَا لی‌ردها نه‌وهی روون کردۆته‌وه که نه‌و (عاد)ی فه‌وتاون، گه‌لی هوود عَلَيْهَا بوونه. لی‌ره‌شدا هاتینه کۆتایی به‌سه‌رهاتی هوود عَلَيْهَا و گه‌له‌که‌ی، و، پوونکردنه‌وهی مه‌به‌ستی نه‌و نایه‌تانه‌ی که باسی به‌سه‌رهاته‌که‌یان کرد.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسى پىنجەم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەشت (۸) ئايەت پىك دى، كە برىتىن لە ئايەتەكانى:
(۶۱ تا ۶۸)، باسى بەسەرھاتى صالح عليه السلام گەلەكەى ئەموود دەكات، لە شەش
تەمردا:

تەمردى يەكەم : رەوانەكردنى صالح و گەياندىنى پەيامەكەى بە گەلەكەى،
داواكردنى لە گەلەكەى كە داواى لىبوردن لە خوا بكن، بگەرپنەوہ بۆ لای
خوا عليه السلام.

تەمردى دووہم : وەلامدانەوہى خرابى گەلى ئەموود بۆ صالح، تۆمەتباركرانى
صالح لەلایەن گەلەكەىوہ.

تەمردى سىيەم : بەرپەرچدانەوہى صالح بۆ تۆمەتەكانى گەلەكەى،
ئاگاداركردنەوہى بۆيان، كە خواى توانا حوشترىكى گەورەى لە چىايەك، لە
بەردىكى گەورە، بۆ دەرھىناون و دەبى ئەو موعجىزەىە بىارىزن، چونكە ئەوہ
موعجىزەى پىغەمبەر صالح بوو، كە وەك پىشتر لە سورەتى (الأعراف) دا
باسمان كرد، ئەو گەلەى ئەموود ھەموويان توانىويانە شىرى لى بدوشن،
واتە: بەشى ھەموو خەلكەكەى كردو، بەلام ئەو كانىبەش كە ھەيانبوو،
رۆژىك حوشترەكەى صالح ئاوى لى خواردۆتەوہ، بە تەنيا بۆ حوشترەكە
بوو، كە ئاوى لى بخواتەوہ، رۆژىكىش بۆ خەلكەكە بوو.

تەمردى چوارەم : پەيكردن و سەرپرېنى حوشترەكە، لەلایەن گەلى ئەموودەوہ،
ئاگاداركردنەوہى صالح بۆيان، كە پاش سى رۆژان، سزای خوايان بۆ دى.

تەوهری پینجەم : ئنجا دواى هاتنى فهرمىانى خوا، دەربازکردنى صالح و
ئەوانەى که له خزمەتیدا برۆیان هیناوه.

تەوهری شە شەم : سەرەنجام هاتنى چریکه و بوومه لەرزەیهکی بههیزو، سەرەنجام
لەگەڵ خاکدا تەخت و وێرانبوونی گەلی ئەموودو، کۆتایی پێهاتنیان.

﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ هُوَ
 أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوا لَهُ ثُمَّ تُوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ
 ﴿١١﴾ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا
 وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ ﴿١٢﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ
 مِّنْ رَبِّي وَءَاتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَبْصُرِي مِنَ اللَّهِ إِِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونِي
 غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿١٣﴾ وَيَقَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي
 أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿١٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا
 فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿١٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا
 بِنَجَاتِنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِذٍ إِنَّ
 رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٦﴾ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي
 دِيَرِهِمْ جَثِيمًا ﴿١٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا آلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بَعْدًا
 لِثَمُودَ ﴿١٨﴾ ۞

ماناى وشە بە وشەى ئايەتەكان

{ ھەرۇمھا بۇ لاي (گەلى) ئەمۇود صالحى برايانمان (نارد)، گوتى: ئەى گەلەكەم! جگە لە خوا ھىچ پەرستراۋىكى دىكە (ى راستەقىنە) تان نىە، ئەو (خوا) ئىۋەى لە زمۇيدا پىگەياندوۋە، ئەركى ئاۋەدانكردنەومىشى پى سباردوون، ئىۋەش داۋاى لىبوردنى لىبكەن و، دواىى بگەپىنەۋە بۇ لاي، بىگومان پەرۇمردگارم نرىكە (لىتان)، ۋەلام دەرەۋمىيە (بۇ پارانەۋە داۋاتان) ﴿۶۱﴾ (گەلەكەى) گوتيان : ئەى صالح! تۇ پىش ئەمە (ۋاتە: بەرلەۋەى باسى پىغەمبەراپەتىى بكەى) لە نىۋماندا جىنى ئومىد بووى، ئايا تۇ رىگرىيمان لىدەكەى، كە ئەۋەى بابو باپىرانمان پەرستوۋيانە، ئىمەش بىبەرسىتىن، بەدلىنپاىى لەبارەى ئەۋەۋە، كە تۇ ئىمەى بۇ لا بانگ دەكەى، لە دوو دلىبەكى نازەحەتكەر داين ﴿۶۲﴾ (صالح) گوتى: ئەى گەلەكەم! پىم بلپن: ئەگەر من لەلایەن پەرۇمردگارمەۋە، لەسەر بەلگەپەكى رۋون و ئاشكرا بىم (بەرچاۋم رۋون و دلىبابم) و، لەلایەن خۇپەۋە بەزمىپەكى (تاپبەتى) پى دابىم ﴿كە پلەى پىغەمبەراپەتىپە﴾، دەگونجى سەرپىچى لىبكەم؟ ﴿ئىجا ئايا لە بەرانبەر (سزای) خوادا، كى ھەپە پىشتم بگرى، تاكو من بتوانم سەرپىچى لىبكەم، بىگومان ئىۋە (بەو داۋاۋ پىشنىارەتان) جگە لە زىانباركردن، چى دىكەم بۇ زىاد ناكەن ﴿۶۳﴾ ئەى گەلەكەم! ئەمە حوشترى خواپە، نىشانەپە بۇ ئىۋە، (و بۇ راستىى من بەلگەپە)، دەجا ۋازى لىبىنن، با لەسەر زەۋى خوادا بلەۋمپى، بە خراپە دەستى مەگەپەننى، (ۋاتە: زىانى پى مەگەپەنن)، كە سەرمنجام (سزاۋ) نازارىكى بە ئىش بتانگرى ﴿۶۴﴾ كەچى پەپىيان كرتو سەريان برى، (صالح) پىش گوتى: بۇ ماۋەى سى رۇزان لە مائەكانتاندا بگوزەرىنن، (دواىى بەلاتان بۇ دى) ئەۋە بەلىنپكە درۇ نپە ﴿۶۵﴾ ئىجا كاتىك فەرمانى ئىمە ھات (بە لەبەپىنبردنى گەلى

ئەمۆد) صالح و ئەوانەى كە لەگەڵیدا برۆیان هینابوو، بە بەزمییهكى (تایبەتى) خۆمان رزگارمانکردن (لە سزای ئەو رۆژە) و، لە ریسوایی ئەو رۆژە، بە دنیایی پەرۆمردگارت هەر خۆی بەهیزی زالە ﴿۶۱﴾ ئەوانەش كە ستمیان كرد بوو، چریكە و دەنگیكى بێرەزا گرتنى، یەكسەر لە مائەگانیاندا تەخت بوون ﴿۶۲﴾ (وایان لێهات) وەك هەر (كاتى خۆى) لەو وڵاتەدا نەما بنەوه، ئەها! (ئاگادار بن!) (گەلى) ئەمۆد سێلەیان بەرانبەر پەرۆمردگاریان كرد، ئەها (وریابن!) دووری (لە بەزمیى خوا) بو (گەلى) ئەمۆد ﴿۶۳﴾ .

شیگردنەوهی هەندیک له وشەکان

(**أَنْشَأَكُمْ**) : (النَّشْأَةُ وَالنَّشَأُ: إِحْدَاثُ الشَّيْءِ وَتَرْبِيَّتُهُ) (نشأ و نشأ) بریتیه له بهیداکردنی شتیکو، بێگه یاندنی و مشوور لیخواردنی و ههراشکردنی.

(**وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا**) : واته: ئیوهی لهویدا داناوه، بو ئاومدانکردنەوهی، ئیوهی لهسه زهوی داناوه، تاكو ئاومدانی بکه نهوه، (الْعِمَارَةُ: نَقِيضُ الْخَرَابِ، أَعْمَرْتُهُ الْأَرْضَ وَاسْتَعْمَرْتُهُ: إِذَا فَوَّضْتَ إِلَيْهِ الْعِمَارَةَ)، وشهی (عِمَارَةَ) پینچهوانهی کاوالبوون و وێرانبوونه، دهگوتری: (أَعْمَرْتُهُ الْأَرْضَ وَاسْتَعْمَرْتُهُ)، واته: ئاومدانکردنەوهی زهوی، (ئهو پارچه زهوییه) م پێ سپاردوه.

(**مَرْجُواً**) : (الرَّجَاءُ: ظَنُّ يَقْتَضِي حُصُولَ مَا فِيهِ مَسْرَّةٌ)، واته: (رجاء) گومانیکه خوازیاری ئهوهیه شتیک بهیدایی که جیی دلخۆشییه.

(رجاء) لهگهڵ (امل) یان لهگهڵ (أُمْنِيَّة) جیاوازییان ئهوهیه که (رجاء) بنه مایهکی ههیه، واته: بناغهیهکی ههیه لهسه زهوی بناغهیه: تۆ ئهو ئومیده (رجاء) بنیات دهنیی، بهلام (أُمْنِيَّة) که به کوردیی دهبیتهوه به: خۆزگه خواستن، ئهوهیه که هیچ بنه مایهکی نه بێت.

(**لَفِي سَلَكٍ مُّرِيبٍ**) : (سَك) واته: دوو دلایی، (مُرِيب) پش واته: نارهحه تکه، ئنجا دهگوتری: (أَرَابَهُ يُرِيبُهُ، أَي: أزعجه وأقلقته) واته: بیزاری کردو تووشی دلهراوکهی کرد، (ریب) به مانای دل له دلدان و، جوړیک له دوو دلایی دی، که ئینسان بخاته حالهتی دلهراوکی و بیزاری بکات.

(تَخْسِيرٌ) : (خَسِرَ فِي الْبَيْعِ خُسْرًا وَخُسْرَانًا، وَتَخْسِيرٌ مَصْنَدٌ خُسْرًا، إِذَا جَعَلَهُ خَاسِرًا)، (خَسِرَ فِي الْبَيْعِ خُسْرًا وَخُسْرَانًا) واتە: لە کرپن و فرۆشتنە کەدا زیانی کرد، (تخسیر) چاوگە بۆ وشە (خُسْرٌ) (خُسْرٌ، يُخْسِرُ، تَخْسِيرًا) واتە: وایلیکرد کە زیان بکات، زیانباری کرد، وشە (تخسیر) لێرەدا دەگونجی بەمانای (إهلاك) بێ، واتە: ئێوە هەر فەوتاندن، بۆمن زیاد دەکەن، بەلام (خَسَرَ الشَّيْءَ، أَي: نَقَصَهُ وَأَخْسَرَهُ، أَي: نَقَصَهُ) واتە: شتەکە ی کەم کردموه، لێ کەم کردموه، زیانی لێدا.

(فَعَقَرُوها) : (عَقَرُ الشَّيْءِ: أَصْلُهُ، وَعَقَرْتُ النَّخْلَ: قَطَعْتُهُ مِنْ أَصْلِهِ، وَعَقَرْتُ الْبَعِيرَ: دَبَحْتُهُ، وَأَنْعَقَرُ الْبَعِيرَ وَالْفَرَسَ: ضَرَبْتُ قَوَائِمَهُ بِالسَّيْفِ)، وشە (عَقَرٌ) واتە: بنجینە ی ئەو شتە، پەگی ئەو شتە، دەگوتری: (عَقَرِ دَارِهِ) واتە: لە ئەسلی مالهە کە دا، ئنجا دەگوتری: (عَقَرْتُ النَّخْلَ) واتە: ئەو دارخورمایەم لە بنکەووە بری، دەگوتری: (عَقَرْتُ الْبَعِيرَ) واتە: حوشرە کەم سەربری، (وَأَنْعَقَرَ الْبَعِيرَ وَالْفَرَسَ)، یانی: حوشرە کە و ئەسبە کە پە ی کران، بە کوردیی دەگوتری: پە ی کردن، کە بریتیه لەو هی: چوار پەلی ببردین، یاخود پاشووەکانی ببردین، کە ئەو کاتە دەکەوێتە زهوی و ئاسانتر سەردەبدری.

(غَيْرٌ مَكْذُوبٌ) : (أَي: مَكْذُوبٌ فِيهِ، أَوْ مَكْذُوبٌ: كَذِبٌ) واتە: درۆی تێدا نەگراوه، یاخود (مَكْذُوبٌ مَصْنَدٌ كَذِبٌ) واتە: چاوگە بۆ (كَذِبٌ) (كَذِبٌ، يَكْذِبُ، كَذِبًا، مَكْذُوبًا) هەموو ئەوانە دەبن بە چاوگ، دەگوتری: (كَذِبٌ، يَكْذِبُ، كَذِبًا، وَكَذَابًا: أَخْبَرَ عَنِ الشَّيْءِ بِخِلَافِ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ فِي الْوَاقِعِ)، درۆ ئەومیه کە تۆ هەوائیک بەدی بە شتیک، کە پێچەوانە ی ئەو بێ لە واقعی خۆیدا هەیه.

(الْأَصْبَحَةُ) : گوتراوه: (رَفَعُ الصَّوْتِ)، بەلام من پێم وایە بە چریکە و دەنگیک ی بێرەزاو، دەنگیک ی زۆر گەوره کە نینسان کەر بکات، دەگوتری.

(جَثْمِین) : کۆی (جائِم)ه، (جَثْمَ الطَّائِرُ، إِذَا قَعَدَ وَلَطَى بِالْأَرْضِ، وَالْجُثْمَانِ شَخْصُ الْإِنْسَانِ قَاعِدًا)، (جائِم) واتە: بە زەوییهو نووسابوون و لەگەڵ زەویدا تەخت و یەکسان بوو بوون، چونکە لەو موو هاتو دەگوتری : (جَثْمَ الطَّائِرُ)، واتە: بالندەکە نیشت، کاتیکی دەنیشیتەو موو خۆی بە زەوییهو دەنووسیتنی، مرۆف کاتیکی کە دادەنیشی، بە جەستە ی نینسان دەگوتری : (جُثْمَان) کاتیکی دانیشتووپیە، چونکە بە زەوییهو جەسپاوە.

(كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا) : واتە: وەك هەر لەویدا نەمابنەو و لەویدا نەبووین، دەلی: (غَنِيَ فِي مَكَانٍ كَذَا: طَالَ مَقَامُهُ فِيهِ مُسْتَفْنِيًا بِهِ عَنْ غَيْرِهِ بِغْنَى)، واتە : لە فلان شویندا نەو کەسە نیشتەجی بوو، بەهۆی نەو شوینەو، بێنیاز بوو لەو دی بگوازیتەو بۆ شوینیکی دیکە.

مانای گشتی نایه‌تکان

دیاره نئمه کاتی خوئی له سوورمئی (الأعراف) یشدا باسی به‌سه‌رهاتی پیغه‌مبه‌ر صالح عَلَيْهِ السَّلَام و گه‌له‌که‌ی: ته‌موودمان کردو، خوا پشتیوان بی نئمه له ته‌فسیری سوورمئی (الحجر) دا به‌دریزی به‌سه‌رهاتی صالح عَلَيْهِ السَّلَام و ته‌موود دهنویژینه‌وه، وه‌ک عادمتی خویمان له ههر سوورمئی‌کدا که به ناوی پیغه‌مبه‌ری‌که‌وه ناو‌نرابی، به‌سه‌رهاتی نه‌و پیغه‌مبه‌ر عَلَيْهِ السَّلَام به تیرو ته‌سه‌لیی له هه‌دمر نه‌م ته‌فسیره دهنویژینه‌وه، بۆیه لیرمدا به‌سه‌ر مانا گشتیه‌که‌ی دا به‌خیرایی رعت ده‌بین.

لیرمدا خوا عَلَيْهَا السَّلَام ههر له دریزه‌ی نه‌و به‌سه‌رهاتانه‌دا که ده‌یانگیرپته‌وه، ههم بۆ پیغه‌مبه‌ری خاتهم عَلَيْهِ السَّلَام و هاوه‌لانی به‌رپیزی له رۆژگاری دابه‌زینی قورئانداو، ههم بۆ ههموو جیله‌کانی مسولمانان، پیش نئمه‌و، نئمه‌و، دوی نئمه‌ش، بۆ نه‌وه‌ی په‌ند و مرگیرین له به‌سه‌رهاتی پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام)، وه‌ک خوا له سوورمئی (یوسف) نایه‌تی (۱۱) دا فه‌رموویه‌تی: ﴿ لَقَدْ كَانَتْ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴾، واته: بیگومان له گیرانه‌وه‌ی به‌سه‌رهاته‌کانیاندا، په‌ند هه‌یه بۆ خاوه‌ن عه‌قلان.

ئنجا له دریزه‌ی نه‌و به‌سه‌رهاتانه‌دا، دپته‌ سه‌ر به‌سه‌رهاتی گه‌لی ته‌موودو، صالحی بریایان، صالح پیغه‌مبه‌ر عَلَيْهِ السَّلَام که ههر له خویمان بووه، له پرووی ره‌چه‌ئه‌ک و نه‌سه‌به‌وه، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ﴾، واته: بۆ لای گه‌لی ته‌موود صالحی بریایانمان په‌وانه‌کردو ناردمان، نه‌مه دیاره (و) که ده‌یگیرپته‌وه بۆ سه‌ر نه‌وه‌ی پیشی، واته: (وَأَوْحَيْنَا) یان (وَأَرْسَلْنَا إِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا)، واته: نه‌ی موحه‌مه‌د عَلَيْهِ السَّلَام! وه‌ک چۆن تۆمان نارده‌وه بۆ لای نه‌و خه‌لکه‌ی رۆژگاری خو‌تو

هه موو به شه ریته تیش دواتر، به هه مان شیوه: پیشتیش نهو پیغه مبه رانه ی دیکه شمان ناردبوون، نوو حمان ناردبوو بو لای گه له که یو، هوودمان ناردبوو بو لای گه لی عادو، صالح حیشمان ناردبوو بو لای گه لی نه موود.

ننجا صالح دست به گه یاندنی په یامی خوا دهکات، وهک هه موو پیغه مبه ران (علیهم الصلاة والسلام) هر به وه دستیان پیکردوه: ﴿ قَالَ يَقَوْمِ اَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهِ غَيْرُهُ ﴾، واته: گوتی: نه ی گه له که م! خوا به رستن، بیجگه له و هیج به رستراوتان نین، واته: هیج به رستراویکتان نیه که شایسته ی به رستن بی، نه گه رنا شتیان زور به رستوه و به رستراویان زور بوون، که واته: لیردها که دمفه رموی: ﴿ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهِ غَيْرُهُ ﴾، واته: (ما لکم من اِلهِ حَقَّ غَيْرُهُ)، واته: هیج به رستراویکی راسته قینه که شایسته ی به رستن بی، نیتانه، جگه له و، واته: جگه له خوا ﴿﴾، دیاره نه مه خوینراویشه ته وه: (ما لکم من اِلهِ غَيْرِهِ).

که دمفه رموی: ﴿ هُوَ اَنْشَأَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيْهَا ﴾، واته: نهو نیوه ی له زهویدا ودهیه ناومو پئی گه یاندوون و، ناومدانکردنه وه ی زهویشی به نیوه سپاردوه، واته: نیوه ی له ویدا داناوه، تاکو ناومدانی بکه نه وه، به چی؟! به به ندایه تیی بو خواو، به دادگه ری له نیوان خو تانداو، به خو رازاندنه وه به سیفته به رزو جوانه کان، وه به خو بزارکردن و پاک راگرتن له سیفته نزم خراپه کان، له بواری هه لسوکه وتی تاکه که سیو، هه لسوکه وتی خیزانیو کو مه لایه تیی و سیاسیو ... هتدا.

باشان دمفه رموی: ﴿ فَاسْتَغْفِرُوْهُ ثُمَّ تُوْبُوْا اِلَيْهِ ﴾، واته: مادام خوا ﴿﴾ نیوه ی له زهویدا داناوه، بو نه وه زهوی ناومدان بکه نه وه، مادام بیجگه له خوا به رستراویکی دیکه تان نه بی، که شایسته ی به رستن بی، که واته: داوای لیبوردنی لی بکن، واته: دان به هه له و که م و کورپیه کانتان دابیننو، دستیان لی هه لبگرن، واته: پاکسازی له خو تان نه انجام بدن، ﴿ ثُمَّ تُوْبُوْا اِلَيْهِ ﴾، واته: ننجا دواپی بگه رینه وه بو لای، چونکه نینسان تاکو خو ی بزار نهکات له سیفته خراپه کان، شایسته ی نه وه نابی

كە لە خوا نىزىك بېتەو، تۆ كاتىك شاپستەى ئەو دەبى: بگەرپىەو بو لای خواو، لە خوا نىزىك ببىەو، كە پېشتر خۆت بزار كردبى لە سىفەتە خراپەكان، ھەر بۆيەش وشەى (توحىد) پىى دەگوترى: (كَلِمَةُ النَّفْيِ وَالْإِثْبَاتِ) (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) پېش دەبى ھەرچى پەرستراوى ساختەو ناراست ھەيە، لاىبەرى، ئنجا دەتوانى خوا بەيەگگرتن لە دل و دەررون و عەقل و ھۆشى خۆتدا، بەشپۆھى راستەقىنە بچەسپىنى، ﴿إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ﴾، واتە: بىگومان پەروردگارى من نىزىكەو، وەلام دەرەمىە. نىزىكە لىتان بە ھاناو ھاوگارىيتانەو دەى، (مُجِيبٌ)، واتە: وەلامدەرەمىە بو داواكانتان و پارانەوكانتان.

صالح بەو شپۆمىە پەيامى خۆى پىگەياندن، با بزانىن ئەوان چى وەلام دەدەنەو؟

﴿قَالُوا يَصْلِحْ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا﴾، واتە: (گەلى ئەموود)، گوتيان: ئەى صالح! تۆ پېش ئەمە (يانى: پېش ئەوھى باسى پىغەمبەرايەتى و وەحى بگەى و بلىى خوا وەحى بو ناردوومو بە سىفەتە پىغەمبەر بماندوونى)، جىى ئومىد بووى لە نىو ئىمەداو ئىمە پىت ئومىدەوار بووين.

دىارە ھەموو پىغەمبەران ھەروا بوون و ھەموويان لە لووتكەى بەرزى رەوشت و ئاگارى پەسندو ئەو سىفەتانەدا بوون، كە خەلك باومرو متمانەيان پى بكاتو، پىيان دلخۆش بوون، وەك پىغەمبەرى خاتەم موھەممەد ﷺ نازناوى (الأمین) ى ھەبوو، كە (امین) لە نىو ەرەباندا كەسكە زۆر جىگای متمانەو باومرپىو، كەسك كە جىى دلخۆشى بىو، قسەى سەنەد بى، ئەوانىش دەلئىن: ئەى صالح! تۆ پېشتر جىى ئومىد بووى، يانى: ئىستاكە صالح بۆتە پىغەمبەر ﷺ جىى ئومىد نەماو!

ئنجا دەلئىن : ﴿أَنْهَسْنَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾، پوونى دەكەنەو، بۆچى ئىستا صالح جىى ئومىد نەماو؟ ئايا رىگرىيمان لى دەكەى، ئەوانە بپەرستىن، يان ئەو پەرستراو بپەرستىن، كە بابو باپىرانمان دەيانپەرست، يان دەيانپەرستن. ﴿وَإِنَّا

لَفِي شَاكٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾ (۱۲)، واتە: بىگومان ئىمە لە دوودلىى دابىن، لەوھدا

كە تۆنمەى بۇ بانگ دەكەى، دوو دلئىهكى بىزاركەرو نارەھەتكەر، واتە: متمانەمان پىت نىه كە راست بى، تەنيا خوا شايستەى پەرستران بى.

صالح عليه السلام: وَهَلَامْ دەداتەوہ : ﴿ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي

وَأَاتَيْنِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ، فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴾

واتە: گوتى: ئەى گەلەكەم! ھەوالم پىبدەن، ﴿أَرَأَيْتُمْ﴾، واتە: نايە بىنيتان! يانى:

ئەگەر بىنوتانەو زانىوتانە، ھەوالم پىبدەن، بەلام شارمزاىانى زمان دەلئىن: ﴿أَرَأَيْتُمْ﴾،

واتە: (اخبرونى)، واتە: ھەوالم پىبدەن، ديارە كەسنىك ھەوال دەدا كە پىشتر شتىكى

بىنىبى و زانىبى و شارمزاى لى ھەبى، ئنجا دەتوانى ھەوالى لەبارمەو بەدات، نايە

ئەگەر من لەلايەنى پەرورەدگارمەوہ لەسەر بەلگەيەكى روون و ئاشكرابم، (كە

وہى و پەيامى خوام بۇ ھاتوہ) و، لەلايەن خۇشيوہ بەزمىيەكى تايبەتى پىدابم،

(كە پەلى پىغەمبەر ايەتايە)، ﴿فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ﴾، نايە كى

لە بەرانبەر خوادا سەرم دەخات، ئەگەر من سەرىپچى لىبكەم، ﴿يانى: دواى ئەوہى

كە منى خستوتە سەر بەلگەو پەيامىكى روون و ئاشكراو، منى بەرچا و روون كردوہ،

دواى ئەوہى بەزمى تايبەتى خۇى بە من داوہ، ئنجا من سەرىپچى لىبكەم! كى سەرم

دەخاتو، كى لە بەرانبەر سزادانى خوادا، دەتوانى پشتم بگرى؟﴾ ﴿فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ

تَخْسِيرٍ﴾، ئيوہ ھەر زيانباركردنم بۇ زياد دەكەن، ياخود ھەر فەوتاننم بۇ زياد

دەكەن، واتە: شتىك كە ئيوہ بۇ منى فەراھەم بىنن، ئەگەر من بە قسەتان بكەم و،

سەرىپچى لە فەرمانى خوا بكەم و سېلەي بەرانبەر خوا بكەم، نەك ھەر ھىچ

سوودىكم پىناگەيەنن، بەلكو شتىك كە ئيوہ بۇ منى فەراھەم بىنن و، بۇ منى

زياد بكەن، برىتيە لە فەوتان و سەر بە فەتارمەت چوون و زيانباربوون.

﴿ وَيَقَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ ﴾، ھەمىشە پىغەمبەرەن (عليهم

السلام) بە لەفزی شىرىن، بە تەعبىرى جوان، بە قسەيەك كە ھەست و سۆزبان

بجوولئىنى، قسەيان لەگەل گەلەگانى خۇياندا كردوہ :

نه‌ی گه‌له‌گه‌م! نه‌مه حوشتری خواجه، نیشانه‌یه بو نیوه، دیاره هه‌موو حوشرمکان ههر هی خوان، هه‌موو شتیک ههر خوا دروستی کردوه، به‌لام لی‌ردها پسپو‌رانی زمان ده‌لین: (إِضَافَةٌ تَشْرِیْحٌ)، له‌بهر شهره‌فو پی‌گه‌ی بهرز، پال‌دراومه لای خوا، چونکه نه‌و حوشره به‌تایبته دروستکراوه، نه‌گه‌رنا هه‌موو شته‌کان ههر هی خوان، به‌لام نه‌گه‌ر شته‌کانی دیکه په‌یوه‌ندییه‌کی گشتیان هه‌یه، دروستکراوه له‌گه‌ل دروستکهردا، وه‌ک به‌دی‌هین‌راوه له‌گه‌ل به‌دی‌هین‌هردا، نه‌مه په‌یوه‌ندییه‌کی تایبته‌ی به‌به‌دی‌هین‌هرموه هه‌یه، چونکه خوا ﴿لَا تَأْتِيهِ سَمَوَاتٌ وَلَا أَرْضٌ﴾ به‌شیوه‌ی ناسایی نه‌و حوشره‌ی دروست نه‌کردوه، که به‌شیوه‌ی زاو‌زی ناسایی بو‌وی، به‌لکو له‌به‌ردیک دهره‌یناوه، وه‌ک له‌سوورمه‌تی (الأعراف) یشدا با‌سمان کردوه و‌اییش به‌تفصیل با‌سی ده‌که‌ین، گه‌لی ته‌موود به‌صالح ده‌لین: به‌لگه‌ت چیه‌که پی‌غه‌مبه‌ری خواجه؟! نه‌ویش ده‌لین: چیتان ده‌وی؟ نه‌وانیش پارچه‌شاخیکی گه‌وره له‌وی بووه، گاشه‌به‌ردیکی زمه‌یلاح، ده‌لین: حوشریکمان بو‌له‌م شاخه‌دهرینه، ئیدی صالح دوعا ده‌کاتو، نه‌و پارچه‌شاخه‌ش ژانی دیتی‌و، ده‌له‌رزی، دوا‌یی حوشریکی گه‌وره‌ی لی‌دیته‌دهری‌و به‌چکه‌یه‌کیشی لی‌دیته‌دهری.

بو‌یه‌ش ده‌لین: نا‌نه‌م حوشتری خواجه: ﴿لَا يَكْفُرُونَ﴾، نیشانه‌و موع‌جیزه‌یه بو‌نیوه، واته: موع‌جیزه‌و به‌لگه‌یه له‌سه‌ر راستی نی‌رانی من بو‌لای نیوه، ﴿فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ﴾، واته: لئی بگه‌رین با‌له‌سه‌ر زه‌مینی خوادا بله‌ومرئو، له‌ناوی خوا، بخواته‌وه‌و هیچ مه‌سره‌فو بار‌گرانییه‌کی له‌سه‌ر نیوه‌نیه، ﴿وَلَا تَمْسُوْهَا سُوْرًا﴾، به‌خرابه‌دسته‌ی مه‌گه‌یه‌ننن، واته: ده‌ست‌دریزی مه‌که‌نه سه‌رو زیانی بی‌مه‌گه‌یه‌نن.

﴿فِي أَخْذِكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ﴾، واته: نه‌گه‌رنا سزایه‌کی نیزیک ده‌تان‌گری.

﴿فَعَقْرُوْهَا﴾، به‌(ف) (فاء‌التعقیب)، یانی: یه‌کسه‌ر دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌و وای پی‌گوتن، نه‌وان سه‌ریان بری.

پیشتر با‌سمان کرد (عقر) هه‌م به‌مانای سه‌ر‌برین دی، هه‌م به‌مانای دهره‌ینانی شتیک له‌ره‌گو ریشه‌وه دی، ئنجا بو‌حوشترو و‌لاخی گه‌وره، به‌مانای په‌ی کردن

دى، واتە: ھەر چوار پەلى بېرى، ياخود بە تايبەتى پاشوۋەكانى، واتە: دوو لاقى پشتهۋەى بېرى، بۇ ئەۋەى بگەۋى، تاكو ئاسانتر سەربېردى، ئەگەر وانەبى سەر نابردى.

لە راستىدا وشەى: ﴿ فَعَقْرُهَا ﴾، يانى: ھەم پاشوۋەكانىيان بېرى، ھەم سەرىشىيان بېرى.

﴿ فَقَالَ تَمَعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ﴾، صالح عليه السلام بە گەلەكەى فەرموو: لە مالى خوتاندا، لە جىگاۋ رىگاى خوتاندا، بۇ ماۋەى سى رۇزان بىگوزمىنن، زىيان بەرنە سەر.

وشەى ﴿ تَمَعُوا ﴾، ھەمىشە بە زىيان و گوزمران و بەھرە و مرگرتنىكى كەم دەگوترى، يانى: سى رۇزان مۆلەتە، ﴿ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْدُوبٍ ﴾، نا ئەۋە بەئىنىكە درۇ نىە و بەئىنىكى ناراست نىە، واتە: سزى خۋاى پەرومردگارتان بۇ دى، لەوانەيە ئەۋ سى رۇز مۆلەتە بۇيە وا دانرايى، بەرلەۋەى لەبەين بچن و خوا سزايان بدات، سزايەكى دەرۋونىيش بچىژن، سى رۇز چاۋمروانىي مەرگ بگەن!

ھەلبەتە من نەمبىنيۋە لە تەفسىرەكاندا حىكمەتى ئەۋ سى رۇزە چىە؟! دەگونجى ئەۋە بى، كە گوتمان، دەشگونجى ئەۋە مۆلەتىك بووبى، كە ئەگەر لەمىانى ئەۋ سى شەۋو رۇزەدا گەرابانەۋە، پەشيمان بووبانەۋە، گوتبايان: خۋايە! پەشيمانىن، ھەلەمان كرد، بە تەكىد خۋاى پەرومردگار تۇبەى بەندەى خۋى قىوول دەكات، دۋاى ئەۋەى دەگەرپىتەۋە بۇ لاي، لەوانەيە حىكمەتەكەى ئەۋە بووبى.

﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، كاتىك فەرمانى ئىمە ھات، واتە: بېرىارى ئىمە دەرچوۋە بۇ لەبەينىبەردىيان، ياخود ﴿ أَمْرُنَا ﴾، يانى: (مأمورنا)، واتە: فەرمان بېكرۋاى ئىمە، كە برىتى بوو لەۋ بەلايەى كە بۇيان ھات، ئەۋ چرىكەۋ دەنگە بېرمزايەى كە لە بەينىبەردىن، ياخود ﴿ أَمْرُنَا ﴾، يانى بەلاى ئىمە كە بە فەرمانى تەكۋىنىي و فەدەرىي ئىمە نىردرا بوو، بۇيان ھات، ﴿ نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا ﴾،

دیاره که دەفەرموی: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، واتە: نیزیك بۆوه بی، ئەگەرنا وەختیک
 که چریکه که لئی دەمان، صالح و ئەوانەش که بروادار بوون، لە نیویاندا بووبان، ئەوانیش
 دەفەوتان، بەلام یانی: کاتن نیزیك کهوتەووەو کهوتە سەر و هەدی هاتن، خوی
 پەر و مردگار دەفەرموی: ﴿ بَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا ﴾.
 صالح عليه السلام و ئەوانەى لەگەئیدا بر وایان هینابوو، رزگارمان کردن به بەزمییهکی تایبەت
 لەلایەن خویمانەو، ﴿ وَمِن خِزْيِ يَوْمِئِذٍ ﴾، هەم لەو بەلایە که فەوتانە، دەر بازمان
 کردن و، هەم لە زەبوونی و سەر شوژی ئەو رۆژە، واتە: ئەو بەلایە هەم نازاریکی
 جەستەیی و ماددی بووو، هەم سەر شوژی و زەبوونییهکی مەعنەوی بووو لە
 هەردووکیان دەر بازمان کردن، ﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴾، واتە: بیگومان
 پەر و مردگارت هەر خۆی توانای زالە.

ئەدی ئایا ئەوان چییان لێهات ؟!

﴿ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ ﴾، ئەوانەى ستهمیان کردبوو، ئەهلی کوفرو
 شیرک بوون و، پیغەمبەری خویان بەدرۆ دانا، موعجیزەى پیغەمبەریش که حوشترمکه
 بوو، ئەویشیان لەبەین برد، ئەوانە چریکهیهک، دەنگیکى بێرەزای زۆر بەقوت گرتنى،
 ﴿ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَثِمِينَ ﴾، لە مالهکانى خویاندا لەپەور و کەوتن یان:
 لەسەر ئەژنۆ کەوتن، وەك چۆن بالندمیەك هەلدمنیش و بە زەوییهو دەنووسى،
 ﴿ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ﴾، وایان لێهات، وەك هەرگیز لەویدا نەژیابن، یانی: چوێلەکه
 کوژیان نەماو، قەرە بر بوون و کەسیان لى نەما، ﴿ أَلَا إِنَّ تَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ﴾،
 واتە: ئەها! ئەموود بێبر و ابوون بەرانبەر بە پەر و مردگاریان، یاخود سېلە بوون
 بەرانبەر بە پەر و مردگاریان، نىعمەتەکانى پەر و مردگاریان نادیده گرت، ﴿ أَلَا بَعْدًا
 لِتَمُودَ ﴾، واتە: ناگاداربن! دووری بۆ گەلى ئەموود، با هەر دووربن، یاخود:
 دوورکەوتنەو، لە رەحمەت و بەزمی خوی بەخشنە.

چەند مەسەلەیهکی گرنگ

مەسەلە یەكەم :

پەيامی صالح عليه السلام بۆ گەلەكەي:

خوادەفەرموی: ﴿ وَإِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَتَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴾

كە دەفەرموی: ﴿ وَإِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ﴾، ئەم (و) واوە، وەك پێشتر گوتمان: ئەم پەستەیه دەگێرێتە وەو بایدەداتە وە بۆ سەر ئەوێ پێشتر، واتە: صالحی براشیانمان نارد بۆ لای گەلی ئەموود، وەك چۆن پێغەمبەرائی دیکەمان (عليهم الصلاة والسلام) بۆ لای گەلەکانیان، نارد بوون، یان وەك چۆن، ئەو موحەممەد صلى الله عليه وسلم! تۆمان ناردووە بۆ لای ئەو خەلك و كۆمەلگای خۆتو، بۆ لای ئەموو بەشەر یەتیش، بە درێزایی زەمان و بە پانایی زەمین، بە هەمان شیوەش صالحی براشیانمان ناردبوو بۆ لای گەلی ئەموود، هەلبەتە بۆ ئەموو پێغەمبەرەگان (عليهم الصلاة والسلام) هەر دەفەرموی: ﴿ أَخَاهُمْ ﴾، لەبەر ئەوەی باریان بوو لە نەسەبو رەچەتەكدا، كەواتە: دروستە تۆ كەسێك كە لە دینیشدا پێت ناگاتە وە، پێی بڵێی: برا، یان خوشك، بابایەکی جوولەكە، نەصرانی، ئیزیدی، صابیئە، مولحید، ئەلمانی، ئەلمانییەك كە بە راستیی ئەلمانیی پێتو، پرۆای بە ئیسلام نەبێ، یانی: ئەلمانیەتی وەك دین و بەرنامە یەکی زیان وەرگرتبێ، لە جێی ئیسلامی دانابی، دروستە بە ئەموو ئەوانە بڵێی: برا، یان خوشك، بۆچی؟ چونكە براتن، یان خوشكتن لە مەرفایەتییدا، لە نەسەبو رەچەتەکی نیزیكدا، وەك گەلو

نەتەو، یان لە هی دووردا، وهك مرؤف، كه هه موومان دەچینهوه سەر ئادهم و حه وو
سهلامی خویان له سەر بی، بابو دایکی مرؤفایهتی، یهك بابو دایکن، كه واته:
هه موو مرؤفهكان بهلای كه مهوه لهو رهجه له كه دووردا دمبتهوه به خوشك و برا.

به یامه گی صالح عليه السلام له حوت بر گه دا :

بر گه گی یه كه م : ﴿ قَالَ يَقَوْمِ ﴾، گوئی: نهی گه له كه م! نهی گه له كه م، واته:
منیش له نیوه م، نیوهش له منن، من به شیكم له نیوه و له نیو نیوه دامو،
قازانجی نیوه قازانجی منیشه، زیانی نیوه، زیانی منیشه، خوشبهختیبتان،
خوشبهختی من، نارچهختی و گرفتاریبتان نارچهختی و گرفتاری من،
كه واته: من له نیوه م، بۆ نیوه م، دلسۆزم بۆ نیوه، گویم بۆ بگرن! ئاوا
ههستیان دهجوولین، هه میسه ئینسان دمبئ به گفتو لفتی شیرین به
پرووی خوشو، پیش روالهتی چاك، كه بریتیه له گفتو لفتی شیرینو،
پرووی خوشو گهش: به دلێکی پر له دلسۆزی و بهزهیی و پهرووش، خه لك
بدوین، پیغه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) وابوون.

بر گه گی دووه م : ﴿ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ﴾، خوا به رستن! جگه لهو
په رستراویکی دیکه تان نیه، واته: جگه لهو په رستراویکی دیکه راسته قینه،
كه شایسته ی په رستن بی، نیتانه، ئنجا كه صالح ههروه ها هوود پیشترو،
شوعه یب دواترو، پیشتریش نوح، کاتیک كه هه موو نهو پیغه مبه رانه به
گه له کانیان ده ئین: ﴿ أَعْبُدُوا اللَّهَ ﴾، دیاره چه مکی عیبادت و په رستن له لایان
زانراو بووه، نهك وهك زۆر بهی مسوئمانانی ئیستا، كه تییدا به هه له داچوون و
له لایان زۆر بچووك بوتهوه، پێیان وایه عیبادت ته نیا بریتیه له دروشمه كان:
نوینزو پۆزوو زیكرو پارانوه!

له راستییدا عیبادت، واته: نهو په ری ملکه چییو، خوشویستنو، به
گه وره گرتنو، سامو شه رم و هه یبته، به ران بهر به خواو، نهو په ری پشت پێ به ستن،

بُوَ خَوًّا ۞، نهوه مانای به‌ندایه‌تییه بُوَ خوا، نهوه مانای: ﴿ اَعْبُدُوا اللَّهَ ۞ ﴾، (خوا به‌رستن)ه، خوا به‌رستی (عبادة الله)، یانی: به‌ته‌واوی مرؤف له به‌رانبه‌ر خوادا ته‌سلیم بی‌و، نهو نایین و به‌رنامه‌یهی که ناردوویه‌تی، به دل و به گیان وهری‌بگریو، به‌پنی توانا پابه‌ندی بی‌و جیبه‌جیی بکات، له هموو بواره‌کانی ژیانیدا، نه‌ک ته‌نیا له بواری ژیانی که‌سیی، یان له بواری دروشمه‌کان (شعائر)دا، به‌لکو له ژیانی سیاسی و نابووری و کومه‌لایه‌تی دا، پیش نه‌وه‌ش: جیهان‌بینیی و بوونناسیی، نجا ره‌وشت و ناکارو هه‌لسوکه‌وته‌کاندا، له هموو روویکه‌وه، ملکه‌ج بی‌و خوا، به دل و گیان خوا ۞ له‌لای له هموو شتیک و که‌سینک خو‌شه‌ویستتر بی‌و، که‌ورمتر بی‌و، به‌رزترو به‌رپزتر بی‌و، زیاتر جیی سامو شهرم و هه‌یبه‌ت و ریزو حورمه‌ت بی‌و.

بر‌گه‌ی سینیهم : ﴿ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ ۞ ﴾، نهو نیوه‌ی له زه‌ویدا دروست‌کردوه و پیگه‌یاندوه، نه‌مه هۆکار هینانه‌وه‌یه بُوَ رسته‌ی پیشی، که دمفه‌رموی: خوا به‌رستن و جگه له به‌رستراویکی دیکه‌تان نیه: بُوَ جی هه‌ر نهو به‌رستین؟! چونکه به‌س نهو نیوه‌ی دروست‌کردوه و پیگه‌یاندوه و مشووری لی خواردوو.

پسپو‌رانی زمان ده‌لین: (الْاِنْشَاءُ: الْاِيْجَادُ وَالْاِحْدَاثُ)، (إنشاء)، یانی: په‌یدا کردن، به‌لام له راستییدا (إنشاء) ته‌نیا په‌یدا‌کردن و وه‌دیته‌نان نیه، به‌لکو په‌روم‌رده کردن و، مشوور لی‌خواردن و، به‌سه‌ر راگه‌یشتنیش، ده‌گه‌یه‌نی.

بر‌گه‌ی چوارهم : ﴿ وَاسْتَعْمَرَ كُرْفِيهَا ۞ ﴾، نیوه‌ی له زه‌ویدا کردوه به‌ ناو‌مدانکه‌رموه، واته: نیوه‌ی داناوه که سه‌ر زه‌وی ناو‌مدان بکه‌نه‌وه، نجا که خوا دمفه‌رموی : ﴿ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ ۞ ﴾، خوا نیوه‌ی له زه‌ویدا دروست‌کردوه و پیگه‌یاندوه، ناشکرایه نادمه‌رسته‌وخو له قوری زه‌وی، که ناوو گلّه‌ تیکه‌ل دمی، دروست بووه، که پیشتر له سوورمه‌تی (الأعراف)دا به‌ ته‌فصیل باس‌مان کردوه، نه‌دی وه‌جه‌ی نادمه؟ وه‌جه‌ی نادمه‌میش که خوا دمفه‌رموی : ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ ﴿۱۳﴾ المزمّن، واته: به‌دنیایی مرؤف‌مان دروست‌کردوه له

پوختەيەكى وەرگىراو لە قور، كەواتە: لە راستىدا ئىمەش ھەر دەگەرپىنەوہ بۆ خاك و ئاوى زەوى، بۆچى؟ چونكە ئىمە جەستەمان لەچى دروست دەبى؟ لەو خواردنانەى لە رووگن، يان نازەلن، يان پەلەومرن، كە ئەوانەش ھەموويان لە زەوى پەيدا دەبن، ئەو خواردنانە دەبن بە خوین، داوى دەبن بە نوتفەو مرؤف لەو نوتفەيە دروست دەبى، ھەرومھا دواترىش جەستەى مرؤف ھەر لەو شتانە دروست دەبى، كە لە زەوىدا پەيدا دەبن.

برگەى پىنجەم : ﴿ فَاسْتَغْفِرُوهُ ﴾، داوى لىبوردنى لىبكەن، واتە: مادام خوا ﷻ ئىوہى دروست كردهو پىنگەياندوہ لە زەوىدا، ئاومدانكردنەوہى زەوىشى بە ئىوہ سباردوہ، كەواتە: داوى لىبوردنى لىبكەن، واتە: ئەو ھەلەو كەموكورپىانەى بووتانن، دانىان پىدا بىنن و، بىانبىنن و، خۆتانىان لى دەر باز بكەن، خۆتانىان لى بزار بكەن.

برگەى شەشم : ﴿ ثُمَّ تَوَبَّأ إِلَيْهِ ﴾، ئنجا داوىش بگەرپىنەوہ بۆ لى، چونكە ئىنسان تاكو پاك نەبى، چاك نابى، ئىنسان تاكو بزار نەكرى، لە سىفەتە خراپەكان، نارازىتەوہ بە سىفەتە باشەكان و، شايستەى ئەوہش نابى، كە لە خوا نىزىك بىتەوہ.

برگەى ھوتەم : ﴿ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴾، بىنگومان پەرورەدگارى من نىزىكە و ھەلامدەرەوہشە، ئەمە ئومىدەوار كردنىانە، واتە: ئەگەر واتانكرد، خوا نىزىكە لىتان، دەتانجوورى و، تۆبەتان لى قىبوول دەكات.

لېرمدا: نىزىك ﴿ قَرِيبٌ ﴾، خوازراوتەوہ، چونكە ئەگەر كەسنىك لە كەسنىك نىزىك بى، بەزمى پىيدادى، ھاوكارى دەبى، چاكەى لەگەلدا دەكات، رىزى دەگرى، بەلام ئەگەر لى دووربوو، ئەو كاتە ناتوانى ھاوكارى بى و، ناتوانى ھىچى چاكى بۆ بكات، دەگوترى: فلان كەس دوورە دەستم نايگاتى، لېرمدا مەبەست ئەومىە، ئەگەرنا خوا ﷻ لەسەر ھەرشى خۆيەتى، لە دەرەوہى دروستكراوہگانى خۆى بەو شىومىەى كە بۆ خوا شايستەيە.

کەواتە: لێرەدا وشەیی: ﴿ قَرِيبٌ ﴾، یان لە شوپینیکی دیکەدا، وشەیی: (بعید) ئەو دوو وشەیی: (قرب و بعید)ە، خوازاوانەووە بۆ بەزەیی نواندنی خوا لەگەڵ بەندەکانیدا، یاخود لێ توورەبوونی بۆیان و، چاکە نەکردنی لەگەڵیاندا.

مەسەلەیی دووهم :

وەلامی گەلی ئەموود بۆصالح :

خوا دەفەرموی: ﴿ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ ﴾

ئەم نایەتەش لە سێ برگەدا روون دەکەینەو:

برگی یەکم : خوا دەفەرموی: ﴿ قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ

هَذَا ﴾، واتە: گەلی ئەموود گوتیان: ئەی صالح! تۆ پێش ئەمە، لە نیو ئیمەدا جی ئومید بووی، واتە: زۆر دڵمان پێت خۆشبوو، جی ئومید بووی، متمانەمان پێت هەبوو، باوەرمان پێت هەبوو، هەندێ لە توێژمران گوتووین: (ای: كُنْتَ مَوْضِعَ أَمَلِنَا لِّلسِّيَادَةِ) شایستەیی ئەو بووی دڵمان پێت خۆش بوو، کە بێتکەینە مشوورخۆرو سەرۆکی خۆمان.

بەلام پێم وانیە مەبەستیان ئەو بوو، بەلکو مەبەستیان ئەو بوو، کە تۆ جی ئومید بووی و دڵمان پێت خۆش بوو، سیفەتی باشت هەبوون، ئەدی ئیستا جی لێهاتو، دواي ئەو بۆتە پێخەمبەر؟ وَهكَذَا نَيْسْتَا هەلگەراییتەو، لەو جی ئومید بێ! بێگومان قسەکەیان ئەو دەگەین، واتە: ئیمە لێت بێ ئومید بووین، ئیستا هیچ تەمامان پێت نەماو، ئومیدی خیرمان پێت نەماو.

ئنجە تەماشای بکەن !

ئینسان که دایه نه‌فامیی زۆر عه‌جایبه! صالح علیه‌السلام پیش نه‌وهی بپیته، پینغه‌مبهر، دیاره هه‌موو پینغه‌مبهران ههر وا بوون: دهست پاك، و، کردهوه چاك، و، رهفتار جوان بوون، خه‌لك خوشیویستوون، و، متمانهی پینان هه‌بووه، چونکه خوا علیها‌س ده‌فه‌رموی: ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ (۱۳۱) الأنعام، واته: خوا دهمزانی په‌یامی خوی له کوی دادمنی، و، به کئی ده‌سپیری، هه‌موو پینغه‌مبهران (عليهم الصلاة والسلام) پیش نه‌وهی ببنه پینغه‌مبهریش: معدنه‌نیکی پاك، و، ره‌وشتیکی بهرزو جوان، و، عه‌قلیکی سه‌لیم، و، که‌سایه‌تییه‌کی سه‌نگین و قورس، و، جیی باوه‌رو متمانهی خه‌لكیان هه‌بووه، ئنجا خوا علیها‌س به شایسته‌ی نه‌وهی زانیون، دیاره پینشتر خوی کاربه‌جی سازی کردوون، که‌چی دوی نه‌وهی صالح علیه‌السلام بۆته پینغه‌مبهری خوا، له جیاتی نه‌وهی زیاتر پیی ئومیده‌واربن، و، دلی پی خوش بکه‌ن، گوتووینانه: ئیستا لیت نائومید بووین!

برگه‌ی دووه‌م : گه‌لی ته‌موود ههر به‌رده‌وام دهن له‌سه‌ر فه‌سه‌که‌یان و ده‌لین:

﴿أَنْتَهِنَّا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا﴾، نه‌وه هه‌مزه (ا) یه‌ی سه‌ر (أَنْتَهِنَّا)، (هَمْزَةُ الْإِسْتِفْهَامِ الْإِنْكَارِيَّةِ) یه، بۆ سه‌رزمنشت کردن و بۆ نکوویی لی‌کردنه، واته: شتیکی زۆر سه‌یره، یانی: نایا تۆ ریمان لی ده‌گری و پینشگیرییمان لی‌ده‌که‌ی: نه‌وه شتانه به‌رستین، که‌بابو باپیرانمان ده‌یانپه‌رستن؟ یانی: زۆر جیی سه‌رسورمانه، تۆ چۆن رینچه‌که‌ی که‌بابو باپیرانمان له‌سه‌ری بوون، ده‌ته‌وی ئیمه‌ له‌و رینچه‌که‌یه‌ لای‌دین، په‌رستراوانیک که‌نه‌وان په‌رستووینان، ده‌ته‌وی ئیمه‌ ده‌ست له‌وان هه‌لبگرین؟!

برگه‌ی سینیهم : ننجا ده‌لین : ﴿وَأِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَ إِلَيْهِ مُرِيبٍ﴾،

بینگومان، به‌جه‌ختکردنه‌وه ئیمه‌ له‌ دوودلی داین، له‌وه‌دا که‌ تۆ ئیمه‌ی بۆ بانگ ده‌که‌ی، دوودلییه‌کی بیزارکه‌رو نارچه‌تکه‌ر، دوودلییه‌کی وا، که‌ ئیمه‌ی خستۆته‌ دل‌ه‌راکه‌وه‌و بیزاری کردوین.

شارمزیانی زمان ده‌لین: (المربب: اسم فاعل من أراب يُربب: أوقع في الربب، رابه‌ وأرابه‌: أوقعه‌ في الشك، وهذا تأكيد للشك مثل: إذا جدَّ الجدُّ).

واتە: (مربیب)، (اسم فاعل)ه، له وشەى (أراب، یُربیب)، واتە: خستیه دوودلیی، (رابه أرابه)، هەردووکیان بە مانای (أوقعه فی الشک)دین، واتە: خستیه نیو دوودلیی، دیاره ئەومش جەختکردنەوهو داگوکیی کردنە، بۆ ئەو مانایەى که له (شک)دا هاتوه، واتە: دوودلیی، یانی: دوودلییهکی زۆر سەخت، عەرەب دەلین: (إِذَا جَدَّ الْجَدُّ) دواى ئەوه کارمکه زۆر بە جیددیو زۆر بە چاکیی هاته پێش.

له سوورەتی (هود)دا ئاوا دەفەرموی: ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِبِّبٍ﴾.

بەلام له سوورەتی (إبراهیم)دا دەفەرموی: ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ

مُرِبِّبٍ ﴿١﴾، واتە: نێمه له دوودلیی داین، لەوهدا که تۆ نێمهى بۆ بانگ دەکەى، دوودلییهکی بېزارکەر و ناره‌حه‌تکەر، ننجاً (الخطیب الإسکافی) له کتیبه‌کهى خۆیدا: (غُرَّةُ التَّأْوِيلِ فِي دُرَّةِ التَّنْزِيلِ) ^(١)دا، دەلێ: هى یه‌که‌میان {ئەوه‌ى سوورەتی

(هود)} دواندى (ثمود)ه، بۆ صالح، که صالح به تەنیا بووه: ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكِّ

مِمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِبِّبٍ ﴿١٣﴾، واتە: وه نێمه له دوودلییهکی بېزارکەر داین لەوه‌دا که تۆ نێمهى بۆ بانگ دەکەى.

بەلام ئەوه‌ى دووهمیان {هى سوورەتی (إبراهیم)} که دەفەرموی: ﴿وَإِنَّا لَفِي

شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِبِّبٍ ﴿١﴾، واتە: نێمه له دوودلیی داین لەوه‌دا که نێوه نێمهى بۆ بانگ دەکەن، بۆیه دەبوو هەر بهو شیوه‌یه بێ.

ننجاً له سوورەتی (هود)دا دەفەرموی: ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكِّ﴾، بەلام له هى سوورەتی

(إبراهیم)دا دەفەرموی: ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكِّ﴾، چونکه ئەوان یه‌ک گەل بوون: گەلى ئەموودو دیاره هەموویان له دوودلیی دا بوون بەرانبەر بەوه‌ى که صالح هیناویه‌تى، بەلام ئەوانى دیکه چەند گەلیکی جۆراوجۆر بوون، بۆیه رەنگه هەندیکیان له

دوودئییه‌کی سه‌ختدا بووبن، وه هه‌ندیکیان گومانئیکی زالیان بووبی، بؤیه بهم شیویه ته‌عبیری لی‌کردوه : ﴿وَإِنَّا لَفِي شَكِّ ...﴾ .

مه‌سه‌له‌ی سئیهم :

وه‌لامی صالح عليه السلام بؤگه‌له‌که‌ی:

خو عليه السلام فه‌رموویه‌تی : ﴿قَالَ يَنْقَوْمٍ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّيٰ وَآتَيْنِيٰ مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِّنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ ۗ فَمَا تَزِيدُونِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ۗ﴾
 ﴿۱۳﴾ وَيَنْقَوْمٍ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أََرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿۱۴﴾ .

شیکردنه‌وی ئەم دوو ئایه‌ته له نو (۹) برگه‌دا

برگه‌ی به‌که‌م : ﴿قَالَ يَنْقَوْمٍ﴾ ، واته: دووباره (صالح)، فه‌رمووی: نه‌ی گه‌له‌که‌م! وه‌ک پئشتریش باسمان کردوه، هه‌موو پیغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام) کاتیک که خه‌لک و کۆمه‌لگای خۆیانیان دواندوه، ویستوو یانه هه‌ست و سۆزیان بچوولئینن، تئیان بگه‌یه‌نن که ئه‌وانیش به‌کیکن له‌وان، وه بؤیان دل‌سۆزن و به‌ په‌رۆشن.

برگه‌ی دووه‌م : ﴿أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّيٰ﴾ ، واته: هه‌واله‌م بیبده‌ن! نه‌گه‌ر من له‌لایه‌ن په‌رومردگارمه‌وه، له‌سه‌ر به‌لگه‌یه‌کی رۆشنه‌م.

چونکه وشه‌ی ﴿بَيِّنَةٍ﴾ ، وه‌ک پئشتریش باسمان کردوه، واته: به‌لگه‌یه‌کی روون و ناشکرا، که به‌رانبه‌ر نه‌توانی سه‌ره‌خه‌ری لام و جیمی له‌ راست دا بکات، به‌لگه‌یه‌ک هینده روون و ناشکرا بی، که سه‌لمینه‌ری دمه‌وایه‌که بی، که

ئەو کەسەى دەیهیننیتەو، بتوانن دموعایه کەى خۆى پى ئیسپات بکات، کە بە تەنکید هەموو پینغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بەلگەى روون و ناشکرایان پیبوه بۆ گەلەکانیان، کە ئیسپاتی پینغەمبەرایه تى خۆیانى پیبکەن، کە لێردا مەبەست پى ئەو موعجیزانەى، کە بەرانبەرەمکانیان دەستەوسان کردوون، ئەو ئەگەر مەبەست لە: ﴿بِنَّةٍ﴾، موعجیزە بى.

بەلام ئەگەر مەبەست پى ئەو پەيام و بەرنامە یە بى، کە خوا بۆى ناردوون، چاک و خراپو، حەلال و حەرامو، راست و چەوتو، هەق و ناهەقى زۆر روشن لىک جیاکردوونەو، ئەوش ديسان دەگونجى، کە مەبەست لە ﴿بِنَّةٍ﴾، ئەو پەيام و بەرنامە و وحی یە بى، کە خوا بۆى ناردوون، یان ئەو کتیبە بى، کە خۆى پەرورەدگار پى داو، کە مەرج نیه کتیبیک بووبى کە لە نیوان دوو بەرگدا، بەلام بە تەنکید هیچ کام لە پینغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) نەبوو، کە خوا فەرماشتى خۆى بۆ نەناردى، ئنجا چ خرابیتە نیوان دوو بەرگەو، وەك قورنات و تەو پرات و ئینجیل و زەبوور و کتیبەکانى دى، کە پال دەدرینه لای خۆى پەرورەدگار، ئنجا نایا چەندیان راست ماوه، چەندیان گۆرراوه؟ یان نەخرابیتە نیوان دوو بەرگەو، گرنگ ئەو یە خوا ﷺ هیچ پینغەمبەرىکی نەناردووە صەلات سەلامى خوا لەسەر هەموویان بى، کە یەگەم: بەرنامە و کتیبیکى پینەدات، چ نووسراو، چ لەبەرکراو، پاشان: موعجیزەو بەلگە یەکی پى نەدات، کە ئیسپاتی پینغەمبەرایه تى خۆى پیبکات، کە بە هەردووکیان: هەم بە بەرنامە کەو، هەم بە موعجیزە کە، دەگوترى: ﴿بِنَّةٍ﴾.

ئنجا صالح ﷺ دەفەرموى: هەوالم پیبەدن، ئەگەر من لەلایەن پەرورەدگار مەو لەسەر بەلگە یەکی روون و ناشکرا بم.

برگەى سىيەم : ﴿وَأَتَنِي مِنْهُ رَحْمَةٌ﴾، ئنجا خوا لەلایەن خۆیەو بەزمیەکی تاپه تى پیدایم. کە لێردا مەبەست پى وحی و پینغەمبەرایه تى و

ئەو پەيوەندىيە تايبەتییە، کە پینجەمبەران هەیانە لەگەڵ خوای
پەروەردگارداو، خەئکی دیکە نیەتی.

برگەى چوارەم : ﴿ فَمَنْ يَصُرْنِي مِنَ اللَّهِ إِنَّ عَصِيئَهُ ﴾، ئنجا ئایا کى
لەلایەن خواوە سەرم دەخات، ئەگەر سەرپینجییم لیکرد؟! واتە: ئەگەر من
سەرپینجی لە خوا بکەم، بئگومان ئەویش سزام دەدات، ئنجا کى دەتوانیت
سزای خوام لى بەرپەرچ بداتەووە بەرگرییم لى بکات لە بەرانبەر سزای خوادا.

برگەى پینجەم : کە دەفەرموی : ﴿ فَمَا تَزِيدُونِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴾، واتە: ئیو
بئگومان جگە لە زیانبارکردن و سەر بەفەتارەت دان، هیچم بۆ زیاد ناکەن.
پیشتر باسمان کرد (التخسير: مَصْدَرُ خَسْرٍ، إِذَا جَعَلَهُ خَاسِرًا، أَوْ غَيْرَ أَنْ
أَعْدَكُمُ خَاسِرِينَ)، (تَخْسِير) چاوگی (خَسْرٌ، يُخْسِرُ، تَخْسِيرًا).

واتە: کە ئیو بەمگێرن بە زیانبار، جگە لەو شتیکى دیکەم بۆ زیاد ناکەن،
یان: ئیو هەر ئەوهم بۆ زیاد دەکەن، کە من ئیو بە زیانبار دابنیم، لە
ئەنجامی ئەویدا کە بە دەنگمەووە نایەن.

برگەى شەشم : ﴿ وَيَنْقُورُ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ ﴾، واتە: وە ئەى
گەلەکەم! (دووبارەى دەکاتەووە ئەى خەئکەکەم، کۆمەنگایەکەم!) ئا ئەمە
حوشتری خواپە، بۆ ئیو نیشانەپە، بۆیە دەفەرموی: حوشتری خوا، چونکە
بە شیومپەکی تايبەت، واتە: بە هیزو توانای یاسا در (خارق العادة) ی خوا، هیزو
توانایەک کە پینجەوانەى حالەتى ئاسایی و سروشتی دروستبوونی حوشترانە،
ئەو حوشترە دروست بوو، کە لە چیاپەک هاتۆتە دەری.

کە دەفەرموی: ﴿ لَكُمْ آيَةٌ ﴾، نیشانەپە بۆ ئیو، واتە: نیشانەپەکە
بۆ ئیو، کە بزانی من پینجەمبەری خوامو، لەگەلتان راست دەکەم و پەيامی
خوام بۆ هیناون.

برگەى حەوتەم : ﴿ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ ﴾، دەجا دەستی لێهەنگرن و
وازی لیبینن و لیبگه‌رین، با لە زەوی خوادا بخوات، واتە: با لەو لەومرگاو

پاوان و ئاۋو كانياۋە، بخواتو بخواتەۋەو بلەۋمېرى كە خوا دروستى كىردوۋە،
 ھىچتان دەستان لە ۋەدھەئەننىدا نىە، حوشترى خوايەو لە بىزىۋى خوادا
 دەلەۋمېرى، لىنگەپىن با لە زەۋى خوادا، لەسەر رىزقى خوا بلەۋمېرى، ھىچ
 ئەركىكى لەسەر ئىۋە نىەو، ھىچ بارگرانىى بۇ ئىۋە نىە.

بىرگەى ھەشتەم : ﴿وَلَا تَمْسُوْهَا سُوْءًا﴾، بە خراپە دەستى مەگەيەننى، واتە:
 زىانى بى مەگەيەنن و دەستى لىمەۋەشىنن.

بىرگەى نۆبەم : ﴿فِيَاْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيْبٌ﴾، واتە: (ئەگەر ۋابكەن) سەرەنجام
 سزايەكى نىزىك دەتانگىرى، يانى: پەرۋەردگار بە تايبەت بۇ ئىۋە، ئەو حوشترى
 رەخساندوۋە، تاكو بزانن كە من پىغەمبەرى خوا، ئنجا جگە لەۋە كە
 موعجىزەيەكەشە، لىشى بەھرەمەندن، چونكە - ۋەك دواتر باسى دەكەين -
 لە كىتەبە مېژۋويەكان و سەرچاۋە كۈنەكاندا ھاتو، كە ئەو حوشترە
 ھىندەى شىر ھەبوۋە، ئەو خەلك و ھۆزو عەشىرەتەى تەموود، ھەموويان
 دۆشويانەو شىرەكە بەشى ھەموۋانى كىردو، كە رۇژنىك شىريان لى دۆشويەو،
 رۇژنىكىش ئەو ئاۋى كانياۋەكەى خواردۆتەۋە، ۋەك لە نايەتمەكانى سوورپەتى
 (الشعراء) دا ئامازەى پىدەكات، دوايى لە كاتى خۇيدا لىكۆلىنەۋەى
 تىرۋتەسەل لەبارمەۋە دەكەين، لە سوورپەتى (الحجر) دا خوا پىشتىۋان بى، ئىمە
 لە تەفسىرى سوورپەتى (الأعراف) دا، باسى ئەۋەمان كىردو كە ئەو حوشترە
 چۈن پەيداۋوۋە.

ئنجا كە دەفەرمۋى : ﴿فِيَاْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيْبٌ﴾، واتە: ئەگەر ئىۋە دەستى
 بگەيەننى سزاۋ ئازارىكى نىزىك دەتانگىرى، يانى: ئەو سزاۋ ئازارەى خوا
 لىتان دوور نابى، مادام ئىۋە بەرانبەر بە پىغەمبەرى خوا موعجىزەكەى،
 ئاۋا بىئەدەبىيى بكەن، خۋاى دادگەرىش سزاتان دەدات.

مه‌سه‌له‌ی چواره‌م :

باسی هه‌ئوئستی گه‌لی ته‌موود :

خوَا ۞ فِه‌رموویه‌تی : ﴿ فَعَقَّرُوْهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ ۚ ذٰلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْذُوْبٍ ۝۶۵﴾

ئیمه‌ له‌ سێ برگه‌دا ئهم نایه‌ته‌ ده‌توئزینوه :

برگه‌ی یه‌گم : ﴿ فَعَقَّرُوْهَا ۞﴾، واته‌: سه‌ریان بری، یاخود چوار په‌لیان بری، که له‌ زمانی کوردبیدا وه‌ختیک نازه‌ئیک دوو لاقی پاشه‌وه‌ی، که پێیان ده‌گوتری: پاشووه‌کان، ده‌بردین، یاخود نه‌گهر هه‌ر چوار په‌لی ببدرین، ده‌گوتری: په‌ی گرا، په‌پیان کرد، واته‌: هه‌ر چوار په‌لیان بری، چونکه نه‌و نازه‌له‌ گه‌ورانه‌ی وه‌ک: گا، حوشر، که‌ل، نه‌گهر پێیان نه‌بردو و نه‌که‌وئین، به‌ ئاسانی به‌رده‌ست نابن و سه‌رنا‌بردین.

له‌ سوورمته‌ی (الشمس) نایه‌ته‌کانی: (۱۱ و ۱۲ و ۱۳) دا خوای په‌رومردگار ئاوا باسی سه‌ربرینه‌که‌ی، یاخود باسی په‌ل برین و، پاشان سه‌ربرینی حوشره‌که‌ی صالح ده‌کات: ﴿ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَنِهَا ۝۱۱ اِذْ اَنْبَعَثَ اَشْقَاهَا ۝۱۲ فَقَالَ لَهُمْ رَسُوْلُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيَاهَا ۝۱۳﴾

واته‌: ته‌موود به‌هۆی یاخی بوونیا‌نه‌وه‌: (بببرو‌ابوون و) پێغه‌مبه‌ری خو‌او په‌یامی خو‌ایان به‌ درۆ دانا، کاتیک که‌ خراپترینی نه‌و هۆزه‌ی ته‌موود، دمرچوو، راپه‌ری، (تاگو نه‌و حوشره‌ سه‌ربرئ)، پێغه‌مبه‌ری خو‌ا پێی گوتن: نه‌مه‌ حوشری خو‌ایه‌، وازی لیبینن با ئا و بخواته‌وه‌، (به‌لام نه‌وان به‌قسه‌پان نه‌کردو سه‌ریان‌بری).

ئنجا له سوورپهتی (الشمس) دا دمه‌رموی: ﴿إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا﴾، خرابترینی خه‌لکه‌که بۆی دمرچوو که سه‌ری ببری، به‌لام له سوورپهتی هوودا دمه‌رموی: ﴿فَعَقَرُوهَا﴾، واته: هه‌موویان سه‌ریانبری، چونکه نه‌و یه‌که که سه‌ری برپوه، نه‌وانی دیکه‌ش پشتگیری و هاوکارییان کردوه، هه‌موویان رازی بوون، ئنجا که‌سیک سه‌رۆک و دمه‌راست و نوینه‌ری خه‌لکیک بی، که شتیکی کرد، مادام خه‌لکه‌که هه‌موویان هاوکارو پشتگیری بنو لئی رازیبن، که‌واته: هه‌موویان هاوبه‌شن له‌و کرده‌ودا که دمیکات، ئنجا نه‌گه‌ر چاگه‌ بی، هه‌موویان تییدا هاوبه‌شن و لئی به‌هرمه‌ندو، نه‌گه‌ر خراپه‌ش بی، هه‌موویان تییدا هاوبه‌شن و لئی زمرمه‌ندن.

برگه‌ی دووم: ﴿فَقَالَ تَمَعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ﴾، صالح عليه السلام گوتی: له ماله‌که‌ی خوتاندا سی رۆژان رابوین و بیگوزمه‌نین. (الْتَمَعُ: الْإِنْتِزَاعُ بِالْمَتَاعِ)، (تَمَعُ) بریتیه له به‌هره و مرگرتن له شتیک، که جیی به‌هره لیومرگرتنه، به شیومه‌کی کاتیی.

ئنجا جیی تییبینی نه‌ومیه، که لیرده‌ا دمه‌رموی: ﴿فِي دَارِكُمْ﴾، به‌لام دوایی بۆ کاول بوون، دمه‌رموی: ﴿فِي دِيَرِهِمْ﴾! حکمه‌ته‌که‌شی به‌م شیومه‌یه: ﴿فِي دَارِكُمْ﴾، واته: هه‌موو ماله‌کانی نه‌وانی وه‌ک یه‌ک مال داناون، چونکه هه‌موویان یه‌ک هه‌لوپست بوون له به‌رانبه‌ر سه‌ربرینی حوشتره‌که‌و، به‌ درۆدانانی پیغه‌مبه‌ری خوادا عليه السلام، بۆیه خانووو ماله‌کانی هه‌موویانی، وه‌ک یه‌ک مال داناو.

به‌لام که دمه‌رموی: ﴿فِي دِيَرِهِمْ﴾، له ماله‌کانیاندا، له‌به‌ر نه‌ومیه که هه‌ر کامیکیان سزای خۆی و مرگرتوه، بۆیه نه‌و وشه‌یه به‌کاردینن، چونکه هه‌ر کامیکیان له مائی خۆیدا له‌گه‌ل زه‌ویدا ته‌خت و یه‌کسان بووه، بۆیه خوا عليه السلام له‌وئ دمه‌رموی: ﴿فِي دِيَرِهِمْ﴾، چونکه هه‌ر کامیکیان به‌تایبه‌تی

له مائی خوئی دا سزا دراوهو، له گهال زهوی دا تهخت بووه، به لام لیره دا که
 هه موویان وهک خه لکی، یهک مال و نه هلی یهک خانوو بن، هه ئویستیان و مرگرتوه،
 بویه ده فهرموی: ﴿ فِي دَارِكُمْ ﴾، واته: له مائی خو تاندا.

برگهی سببیم: ﴿ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴾، واته: ئا نه وه به ئینیکه
 که ناراست نیه، یانی: دروی تیدا نیه.

﴿ مَكْذُوبٍ ﴾: (الَّذِي يُخْبِرُ بِهِ الْكَاذِبُ)، واته: درو تیدا کراو، که درو زنیک
 هه والیک دما به شتیک، هه واله که ی پی دهگوتری: ﴿ مَكْذُوبٍ ﴾، جا یان
 به مانای (مَكْذُوبٍ فِيهِ)، واته: درو تیدا کراو، یا خود چا وگه (مَكْذُوبٍ) واته:
 درو، وهک: (كَذَبَ، يَكْذِبُ، كَذِبًا، وَكَذَبًا، وَكَذِبًا، وَمَكْذُوبًا).

مهسهلهی پینجهم:

باسی هاتنی سزای خوا عزوجل:

خوا ﷻ فهرموویهتی: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا
 مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴾ ﴿ ۶۱ ﴾.

ئیمه له پینج برگه دا ئهم نایه ته موباره که شی ده که ینه وه:

برگهی یه کم: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، واته: کاتیک فهرمانی ئیمه هات، واته:
 روودا و مهک هات، یان بریاری ئیمه دهرچوو، که نهو به لایه بی، که چریکه یه کی
 گه وره بوو گرتنی.

واته: ﴿ أَمْرُنَا ﴾، یان به مانای دهرچوونی بریاره که یه، یا خود به مانای هاتنی
 به لایه که یه، ئنجا نه گهر به مانای هاتنی به لایه که بی، واته: کاتیک که
 به لایه که ی ئیمه نیزیک که وه ته وه بی، چونکه که به لایه که هاتوه، لهو کاته دا

لهو گهرمه گهرمه‌دا، صالح و نهوانی له‌گه‌ئی دا بر‌وایان هی‌ناوه، دمر‌باز نه‌بوون، نه‌گهر به‌لایه‌که هاتباو لئی دابان، نهوان لهو کاته‌دا دمر‌باز نه‌دمبوون، به‌لکو پیشتر دمر‌بازبوون، که‌واته: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، یانی: کاتیک به‌لاکه‌ی نی‌مه خهریک بوو بی، یان کاتیک بریاری نی‌مه دمر‌چوو به هاتنی به‌لایه‌که.

بر‌گه‌ی دووم: ﴿ بَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا ﴾، صالح و نهوانی له‌گه‌ئیدا بر‌وایان هی‌نابوو، به به‌زمیه‌کی تایب‌ت له‌لایه‌ن خو‌مانه‌وه دمر‌بازمان کردن، هه‌موویانمان رزگار کردن له فه‌وتانندن.

بر‌گه‌ی سی‌یه‌م: ﴿ وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ ﴾، هه‌روه‌ها له ریسوایی نه‌و رۆژه‌ش فوتارمان کردن.

﴿ يَوْمِئِذٍ ﴾، نه‌و (تنوین)ه که له‌سه‌ر ﴿ يَوْمِئِذٍ ﴾ه، (عوض عن المضاف إليه)، واته: (يَوْمَ إِذْ جَاءَ أَمْرُنَا)، له زمانی عه‌ر‌مبیدا جاری وایه (تنوین) (كسرة)، واته: دوو ژیر (كسرة)، یان دوو سه‌ر (فتحة)، یان دوو بو‌ر (ضمة)، له جیی وشه‌یه‌ك، به‌لکو جاری وایه له جیی رسته‌یه‌ك داد‌نیشی.

نی‌ستا نه‌م دوو ژیره‌ی وشه‌ی: ﴿ يَوْمِئِذٍ ﴾، نه‌و (تنوین)ه له جیی نه‌م رسته‌یه‌دایه: (يَوْمَ إِذْ جَاءَ أَمْرُنَا)، واته: نه‌و رۆژه‌ی که فه‌رمانی نی‌مه هات، نه‌و رۆژه‌ی که نه‌و به‌لایه‌ی نار‌دبوومان هات، نی‌مه نه‌وانمان، (واته: صالح و نه‌وانی بر‌وایان پی‌هینابوو) له ریسوایی و زه‌بوونیی نه‌و رۆژه‌ رزگار کردن.

نه‌وه‌ی پیشی که ده‌فه‌رموی: ﴿ بَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا ﴾، واته: به به‌زمیی یه‌ك له خو‌مانه‌وه، رزگارمان کردن (له به‌لایه‌که له رووی ماددی و جه‌سته‌یه‌وه)، به‌لام نه‌مه‌یان: ﴿ وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ ﴾، یانی: له ریسوایی نه‌و رۆژه‌ش فوتارمان کردن، چونکه به‌لایه‌که دوو رووی هه‌بوون:

أ / پرویهکی جهستهیی و ماددی، که بریتی بوو له فهوتان و لهبهینچوون و لهگه‌ل زهویدا تهخت بوون.

ب/ پرویهکی مه‌عنهویی، که بریتی بوو له پيسوایی و زه‌بوونیی و شه‌رمه‌زار بوون، که له حه‌قیقه‌تدا سزاو ئازاره مه‌عنه‌وییه‌گه‌ش که‌متر نه‌بووه، له سزا ماددی و جهسته‌ییه‌که.

برگه‌ی چواره‌م : ﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾، بیگومان هه‌ر په‌روم‌ردگارت به‌هیزی زاله، یانی: توانایی و به‌هیزی و، ده‌ستر‌پویش‌توویی و بالاده‌ستی خوا، نیماندارانی به‌هیز کردو پاراست، به‌لایه‌کی دیکه‌شدا: نه‌وانه‌ی که بی‌پروا و خراپه‌کار بوون، خوا به‌هیزی خو‌ی و به‌بالاده‌ستی و زالی خو‌ی، مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا کردن، بویه فهوتاندنی.

ده‌گونجی مه‌به‌ست نه‌وه بی که خوا به‌هیزی خو‌ی، پروادارانی سه‌رخست له پروی ماددییه‌وه‌و، نه‌یاره‌کانی له‌به‌ینبردن له پروی ماددییه‌وه‌و، به‌عیززه‌تی خو‌ی ﴿و﴾ به‌سیفه‌تی زالی و بالاده‌ستی خو‌ی، پروادارانی سه‌رخست و سه‌ره‌زی کردن، وه بی‌پروایان و خراپه‌کارانی شی زه‌بوون و شه‌رمه‌زار کرد.

مەسەلەى شەشەم :**باسى چۆنیه تی فهوتانى گەلى ئەموود:**

خَوَا ۞ فەر موویە تی: ﴿ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَرِهِمْ جَثِيمًا ۝ ٦٧ ۞ كَانَتْ لَمْ يَفْتَنُوا فِيهَا إِلَّا إِنَّا نَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا بَعْدًا لِنَمُودَ ۝ ٦٨ ۞ ۞

شیکردنەوی ئەم مەسەلەیه له پینج بەرگەدا :

بەرگەى بەگەم : ﴿ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ ۞ ۞، واتە: ئەوانەى کە سته میان کردبوو، دەنگیکى زل و جریکە گرتنى، لێرەدا خوا نەیفەر مووه: ﴿ وَأَخَذَ ثَمُودَ بِالصَّيْحَةِ ۞، بەلکو دەفەر موئ: ﴿ وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ ۞ ۞، واتە: ئەو (ثمود)ەى کە سته میان کردبوو: سته میان له خۆیان کردبوو، له پینغە مبه ره که یان کردبوو، له موعجیزه که ی کردبوو، سته میان له خوای بهر و مردگار کردبوو، سته میان له به یامی خوا کردبوو، سته می جۆرا و جۆر هه یه، ئەوانەى کە سته میان کرد بوو، به هۆی سته مه که یانه وه، دەنگیکى گه وره گرتنى، ﴿ الصَّيْحَةَ ۞ ۞، واتە: دەنگیکى زۆر گه وره و بێر مزا، به مانای بروسکه و ناگریک له ئاسمانه وهش، دئ، گرتنى.

بەرگەى دووم : ﴿ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَرِهِمْ جَثِيمًا ۞ ۞، له ماله کانی خۆیاندا له به و پروو که وتن، بالنده که هه لده نیشی و خوی به زهوییه وه دنووسینى، بێی دهگوترئ: (الطَائِرُ الْجَائِمُ)، ئەوانیش وهک چۆن بالنده هه لده نیشی و به زهوییه وه تهخت دهبن، ئاوا له ماله کانی خۆیاندا، تهخت بوون و به زهوییه وه نووسان.

برگەى سَيِّبِهِم : ﴿ كَان لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ﴾، واتە: وەك ھەر لەویدا نەبووین.

لێردا خوا بۆمان وینا دەكات كە چۆن چۆنى فەوتاون و جیيان لێھاتو؟
واتە: وەك تەنانەت رۆژێك ئەوان ئەو مالانەى خۆيان ئاوەدان نەكردبێتەووە
تییان دا نیشتەجێ نەبووین، چونكە دەلێ: (غَنِي فِي مَكَان كَذَا، طَالَ مَقَامُهُ
فِيهِ مُسْتَعْنِيًا بِهِ عَنْ غَيْرِهِ بَعْنَى)، واتە: لە فلان شوێندا ئەو كەسە نیشتەجێ
بوو، بەھۆی ئەو شوێنەو، بێنیاز بوو لەو كە بگوازیتەووە بۆ شوێنیكى
دیکە.

برگەى چوارەم : ﴿ أَلَا إِنَّ تَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ﴾، ناگادارین! ئەھا! ئەموود
بەرانبەر بە پەرۆمردگاریان سپێلە بوون.

وشەى: ﴿ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ﴾، شارمزیانی زمانى عەرەبى دەلێن: ﴿ رَبَّهُمْ ﴾،
(منصوب بنزع الخافض)، واتە: لە جیاتی بفرموى: (كَفَرُوا رَبَّهُمْ)
دەفرموى: ﴿ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ﴾، كە لە زمانى عەرەبیبیدا، ﴿ كَفَرُوا ﴾،
ئەو دوو حالەتەى ھەن:

أ - بە بى پیت تەعەددا دەكات، بۆ (مفعول به)، كە ئەوكاتە یانى: بێبەرۆبوون
بەرانبەر بە پەرۆمردگاریان.

ب - یاخود: ﴿ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ﴾، واتە: سپێلە بوون لە بەرانبەر پەرۆمردگاریان دا،
كە ئەوكاتە پێویستى بە (ب) ناكات، چونكە (كَفَر رَبِّه)، واتە: بەرانبەر
بە پەرۆمردگارى سپێلە بوو، بەلام (كَفَر رَبِّه) واتە: بەرانبەر بە پەرۆمردگارى
بێبەرۆبوو، ئنجا ئەم : ﴿ كَفَرُوا رَبَّهُمْ ﴾، ھەم دەگونجى بە مانای
بێبەرۆبى بى، ھەم دەگونجى بە مانای سپێلەى نواندن بى، واتە: ئەو
كوفەرە دەگونجى كوفرى بێبەرۆبى و عەقیدمى بى، دەگونجى كوفرانى
نیعمەت و سپێلەى و ناسوپاسى بى.

یانی: ناگاداربن! گه‌لی شه‌موود به‌ران‌بهر به په‌رومردگاریان سپله‌و بی‌وه‌فا بوون، یاخود بی‌بروا بوون.

برگه‌ی پینجهم : ﴿الْأَبْعَادُ لِثَمُودَ﴾، واته: ناگاداربن! نه‌ها! دووری بو گه‌لی شه‌موود. □

یانی: (يُبْعَدُونَ بُعْدًا)، واته: دووربخرینه‌وه به دوورخرانه‌وه، یاخود: (يُهْلِكُونَ)، له‌به‌ین بچن به له‌به‌ین چوون، یاخود: (يُطْرَدُونَ طَرْدًا)، واته: دم‌برکرین به دوورخستنه‌وه له به‌زمی خواو له سۆزو میهری خوا، له‌بهر نه‌وه‌ی خوا ﷻ کاربه‌جییه‌و به‌زمی و میهره‌بانیی خوی تایبته ده‌کات به که‌سانیک که شایسته‌ین، ته‌نیا نه‌و که‌سانه‌ش شایسته‌ن که وه‌لامی بانگه‌وازی خوا بدمنه‌وه‌و، به دهم بانگی پیغه‌مبهره‌که‌یه‌وه بچن‌و، گوی بو په‌یامه‌که‌ی بگرن.

وشه‌ی (ثمود) یش، به دوو شیوه خویندراوته‌وه، که دمه‌رموی : ﴿الْآلِ الْإِنِّ

ثَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ﴾، به‌سه‌ر (فتحه) خویندراوته‌وه (الْإِنِّ ثَمُودَ)، هه‌روه‌ها به: (ثمودا) یش، خویندراوته‌وه به ته‌نوین.

سی ورده سهرنج:

(۱) له سوورمتی (الشمس) دا که پیشتریش باسمان کرد، خوا دمفهرموی:

﴿ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِم رَبُّهُم بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا ۝۱۴ وَلَا يَخَافُ

عُقُبَهَا ۝۱۵ ﴾، واته: نهوان پیغمبهری خویان به درو داناو، حوشرمگه‌یان سهربری، نجا پهروردگاریان به‌هوی گونا‌هه‌که‌یانه‌وه، دمنگیکی زلو هه‌ژانیکی گه‌وره‌ی بو ناردن، له نه‌نجامی نهو دمنگو له‌رزینه‌وه گه‌ورمیه‌دا، ته‌ختی کرد، (واته: ناوچه‌که‌یانی یه‌کسانو ته‌خت کرد له‌گه‌ل زمویدا، شارو ناوچه‌که‌یانی ته‌خت کرد) و، له سهرمنجامه‌که‌شی ناترسی.

بیگومان خوا ﴿ ۱۴ ﴾ ناترسی که کس سزای بدها.

(۲) له به‌سهرهاتی (هود) دا، رووداوه‌کانی هه‌موویان به (و) هیناون، دهرباره‌ی

گه‌لی هوود الطیلا، دمفهرموی: ﴿ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ

بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۝۵۸ ﴾، واته: کاتیک فهرمانی ئیمه‌هات، هوودو نه‌وانه‌ی له‌گه‌ئیدا پروایان هینا بوو، به به‌زه‌یی تایبه‌تی خوومان رزگارمان کردنو، رزگارمان کردن له سزایه‌کی زبرو سه‌ختو بی‌رما.

(۳) به‌لام لی‌رمدا له به‌سهرهاتی (صالح) دا هه‌موویانی به (ف) هیناوه، وه‌ک

خوا دمفهرموی: ﴿ فَاسْتَغْفِرُوهُ ، فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ ، فَمَا

تَرِيدُونَنِي ، فَذَرُوهَا ، يَا عَذْرُؤُ ، فَعَقَرُوهَا فَقَالَ ، فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ، فَأَصْبَحُوا ﴿

هه‌موویانی به (ف) هیناون، بو‌یه نه‌میشی به (ف) هیناوه: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ

أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ

رَبِّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ۝۶۱ ﴾.

بەلام ئەوەی پیشتر رووداوێکی بە (و)ی بادانەوه (عطف) هینا بوون، که (و)ی (عطف)، تەنیا گیرانەوهی ئەوەی دواتر بۆ سەر ئەوەی پیشتر دەگەیهنی، بەلام (ف) لەگەڵ بادانەوهو گیرانەوهدا، بە دواى یەكداهاتنیش دەگەیهنی، که ئەوەش بە پێی سیاق، دەگۆرێ، لە سوورەتی (هوود)دا باسکراوه که گەلی تەموود بەلەیان کردوه لە سەرپرینی حوشترەکهو، لە بە درۆ دانانی پێغەمبەرەکه یاندا ﷺ، بۆیە سزایەکهشیان بە (ف) هاتوه، یانی: یەكسەر و بێ دواخران !.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی شەشەم

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان هەشت (۸) ئایمەت دەگرێتە خۆی، ئایمەتەکانی: (۶۹ - ۷۶) کە تەرخان کراون، بۆ گۆشەیهک لە بەسەرھاتی ئیبراھیم عليه السلام و میوانە بەرپزەکانی، کە ئەویش وەک زەمینەسازییەکە بۆ بەسەرھاتی گەلی لووط و، لە چەند شوپنێکی قورئاندا ئەم بەسەرھاتە ئیبراھیم عليه السلام لەگەڵ فەوتاندنی گەلی (لووط) دا بە یەکەو، هاتوون، لەبەرئەوی لووط برازای ئیبراھیم عليه السلام بوو، پاشان خوای کاربەجێ نەویستووە بە بێ ئاگاداری ئیبراھیم عليه السلام گەلی لووط بفرۆتینی و، وەک دوایی باسی دەکەین: ئیبراھیم عليه السلام زۆر بە تەنگ ئەومووە بوو، کە گەلی لووط ئاوا بەو شیوویە نەفەوتینرێن و بەرگری لیکردوون، هەلبەتە بەرگری لیکردوون کە خوا زیاتر مۆلتیان بدات و زوو سزایان نەدات، بەلام دیارە ئیبراھیم ئاگای لەوە نەبوو، کە خوا بریاری داووە، هیچ بواری دەرھەتی تێدا نەماووە، دوایی خوا جۆری لە پۆزش بۆ ئیبراھیم دینیتەو، بەو کە یەكجار نەرم و هیمن و هێدی و بە رحەم و شەفەقەت بوو.

ئیمە کۆی ئەم بابەتە لە جوار تەوێردا دەخەینە روو:

تەوێری یەكەم : هاتنی فریشتەکان، وەک نوێنەرانى خوا عليه السلام، بۆ مۆژدە پێدانی ئیبراھیم کە نیسحاق و یەعقوبیان پەیدا دەبن و، ئیبراھیم عليه السلام ئەو فریشتانەى نەناسیون.

تەوێری دووهم : کە فریشتەکان لە کاتی ئامادەکردنی خواردن دا، دەستیان بۆ خواردنەکە نەبردووە، ئیبراھیم عليه السلام مەترسی لێیان هەبوو، بەلام دوایی پێی

پادەگەیهنن که ئەوان بو لەبەینبردنی گەلی لووط نیرراون، ئنجا حالەتی ترس
رینیشتنەگەیی نامینێ.

تەوهری سییەم : هاوسەری ئیبراهیم عليه السلام که ناوی (سارە) خاتوونە خوا لینی
رازی بی، کاتیک هەوایی لەبەینبردنی گەلی لووط دەبیستێو، فریشتەکان موزدە
ئیسحاق و پاشان یەعقووبیشی پێدەدەن، پێدەگەنی و سەری سوور دەمیانی،
چونکە خۆی و هاوسەری پیر بوون! بەلام فریشتەکان دووعایان بو دمهکن و پیشیان
دەلین: چۆن کاری خواتان پی سەیره!

تەوهری چوارەم : ئنجا پاش ترس رەوینەوهی ئیبراهیم و موزدە پێدرانی،
دەستدەکات بە مشتومر لەسەر گەلی لووط عليه السلام، بەلام خوای کاربەجی پی
دەفەرموی: ئەم بابەتە بواری قسەکردنی تێدا نەماوه.

﴿ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلْنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَمًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ ﴿۶۹﴾ فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ ﴿۷۰﴾ وَأَمْرَانَهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَقَ يَعْقُوبَ ﴿۷۱﴾ قَالَتْ يَبْئُوتَنِي بِأُلْدٍ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿۷۲﴾ قَالُوا أَنْعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿۷۳﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجْدِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿۷۴﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿۷۵﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ لَنَا لِلْحَمْدِ عَذَابٌ غَيْرَ مَرْدُودٍ ﴿۷۶﴾ ﴾

ماناى وشە بە وشەى ئايەتەكان

{ بە دئىيى (فرىشتە) رەوانەكراوہكانمان موزدەميان بۆ ئىبىراھىم ھىنا گوتيان: سەلامتان لى بى، (ئىبىراھىم) گوتى: ئىوہش سەلامتان لى بى، ئىدى ھىندەى نەخاياند گۆلكىكى برزاوى ھىنا ﴿۶۹﴾ بەلام كاتىك دەستيانى بىنين بۆ لای ناچن (دەستى بۆ نابەن، ناىخۆن) بۆى نامۆ بوونو، ترسى بەرانبەريان رى نىشت (ئەوانىش) گوتيان: مەترسە! نىمە بۆ لای گەلى لووط نىراوين ﴿۷۰﴾ ئافرمەكەشى بە پىوہ بوو، يەكسەر پىكەنى (لە شادمانىي ھەوتانى گەلى لووط) نىمەش موزدەى (لە دايكبوونى) ئىسحاق و دواى ئىسحاق يەققووبىشمان پىدا ﴿۷۱﴾ (ھاوسەرى ئىبىراھىم) گوتى: ئەى ھاوار بۆ من! ئايا من كە پىرەژنم، مندالم دەبى، ئەمەش ھاوسەرمە پىر بووہ؟! بىگومان ئەوہ شتىكى سەپرە! ﴿۷۲﴾ (فرىشتەكانمان) گوتيان: بەزەمىي و پىزى خواتان لەسەر بى، خەلكى ئەم مائە، ئايا كارى خوات پى سەپرە! بە دئىيىي خوا ستايشكراوى پاىە بەرزە ﴿۷۳﴾ نىجا دواى ئەوہى ئىبىراھىم بىمى رەوہوہو موزدەى بۆ ھات (كە ئەو كورەو، ئەو نەوہمىيە پەيدادەبن) دەستى كرد بە مشتومر لەگەئمان دا، لەبارەى گەلى لووطەوہ ﴿۷۴﴾ بە راستى ئىبىراھىم ھىدىي و بە پەرۆش و لە ناخەوہ گەراوہ بوو (بۆ لای خوا) ﴿۷۵﴾ (گوتمان) ئەى ئىبىراھىم! واز لەم (باس)ە بىنە، مسۆگەر ھەرمانى پەرورەدگارت (بە لەبەپنەردىيان) ھاتوہ، بىگومان سزاو ئازارتىكى نەگەرپنراومىيان بۆ دى ﴿۷۶﴾ . }

شیگردنەوهی هەندیك له وشەگان

(بِالْبُشْرَى) : (الْبِشَارَةُ وَالْبُشْرَى: الْخَبَرُ السَّارُّ، لِأَنَّهُ تَنْبَسِطُ مِنْهُ بَشْرَةُ الْوَجْهِ،
بِشَارَةٌ) و (بُشْرَى) هەوایی دڵخۆشکەرە، چونکە لە ئەنجامی بیستنی هەوایی
دڵخۆشکەردا، ئینسان پیستی دەم و چاوی دەگریتهوه، گەش و روون دەبێ.

(فَمَا لَبِثَ) : واتە: هێندە پێنەچوو، دەگوتری: (لَبِثَ بِالْمَكَانِ، أَي: قَامَ بِهِ
مُلَازِمًا لَهُ)، (لَبِثَ بِالْمَكَانِ) واتە: لە شوێنەکە مایهوه، هێندە پێنەچوو،
هێندە نەخایاند.

(بِعِجْلٍ) : (الْعَجْلُ)، (وَلِدُ الْبَقْرَةِ) واتە: بیچووی مانگا، بە کوردیی دەلێین:
گۆلک، دەگوتری: (بَقْرَةٌ مُعْجِلٌ، أَي: لَهَا عِجْلٌ)، (بَقْرَةٌ مُعْجِلٌ) واتە:
مانگایەکی خاوەن گۆلک.

(حَنِيدٌ) : (مَشْوِيٌّ بَيْنَ حَجْرَيْنِ)، گۆشتیکە لە نیوان دوو بەردی گەرمدا
ببرژێنری، هەندیك لە زانیانی ش گوتووێنە: (حَنِيدٌ) ئەومێه کە بە
شێومێهک ببرژێنری، هەر تینی ناگرەمەکی بگاتی، بەلام نەیسووتین و
ناگرەمەکی نەگاتی.

(نَكَرَهُمْ) : نەیناسین، بۆی نامۆ بوون، (الْإِنْكَارُ ضِدُّ الْعُرْفَانِ، أَنْكَرْتُ كَذَا
وَنَكَرْتُ وَأَصْلُهُ أَنْ يَرِدَ عَلَى الْقَلْبِ مَا لَا يَتَّصِرُ، نَكَرَ الشَّيْءَ: جَهْلَهُ، وَكَذَا أَنْكَرَهُ،
وَنَكَرَ وَأَنْكَرَ حَقُّهُ: جَدَدُهُ)، (انكار) واتە: نكوولیی لیکردن، دان پێدا نەهێنان،
یاخود نەناسین، دەگوتری: (أَنْكَرْتُ كَذَا وَنَكَرْتُ) واتە: ئەو شتەم نەناسی، بۆم
نامۆ بوو، ئەسڵەكەشی ئەومێه کە شتێك بەسەر دلاو عەقڵی ئینساندا بێ، کە
نەتوانی وینای بکات، دەگوتری: (نَكَرَ الشَّيْءَ) واتە: ئەو شتە نەزانی، هەروەها

(أُنْكِرُهُ) واتە: ئەو شتەى نەزانی، بەلام دەگوترئ: (نَكَرَ وَأَنْكَرَ حَقَّهُ) واتە: دانى بە مافەكەيدا نەهینا.

(وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً) : واتە: بەهۆى وانەوه ترسى رینىشت، ترسى هاتە دل، دەگوترئ: {الْوَجَسُ: الصَّوْتُ الْخَفِيُّ، وَالتَّوَجُّسُ: التَّسْمَعُ، وَالإِيجَاسُ وَجُودٌ ذَلِكَ فِي النَّفْسِ، وَالْوَجَسُ: حَالَةُ النَّفْسِ بَعْدَ الْهَاجِسِ، لِأَنَّ الْهَاجِسَ مُبْتَدَأُ التَّفْكِيرِ، ثُمَّ يَكُونُ الْوَاجِسُ (الْخَاطِرُ)}، (وَجَسَ)، واتە: دەنگىكى كپو بەنەهان، (تَوَجَّسَ)، واتە: گۆى هەلخستن، (إِيجَاسَ) يش ئەومیه كه ئەو دەنگه كپه، به شیوهیهكى ئەسپایى بیته نیو دلەوه، (وَجَسَ) حالهتیکه بۆ نەفس دیتە پیش، له دواى (هاجس) چونکه (هاجس) ئەومیه كه له سەرمتاوه شتیكى به دلدا بی، دواى دەبیته (واجس) شتیک پیش له دلدا بیته و بچئ، بەلام دواى ببیتە جوړیک له فەناعەت.

(يَتَوَلَّى) : واتە: ئەى هاوار بۆ من، ناوا مانا دەکری، (الْوَيْلُ: مِثْلُ وَيْحٍ، إِلَّا أَنَّهَا كَلِمَةٌ عَذَابِيَّةٌ)، (وَيْحٌ) واتە: بێقەزایی، بەلام (وَيْلٌ) واتە: سزا بۆ تۆ، ئنجا مەرج نیه مەبهستیشیان پێى سزا بووبئ، (ويله) واتە: هاوار بۆ وى، (الويله: الفضيحة) نافرەت عادەتیان وایه كه شتیک دەبی، دەلین: ئەى هاوار بۆ من! چۆن ئەوه دەبی؟! شتیكى هاتۆته رێ، شتیكى بەسەرھاتوه، كه جیى سەرسووڕمانه.

(عَجُوزٌ) : (العَجُوزُ: سُمِّيَتْ بِذَلِكَ لِعَجْزِهَا فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأُمُورِ)، (عَجُوزٌ) واتە: پیره زن، پیره پیاو، بەلام لیردا به مانای پیره ژنه، بۆیهش واگوتراوه، چونکه زۆر شتی بۆ ناکرئ و دەسته پاچهیه.

(بَعْلِي) : (الْبَعْلُ: هُوَ الذَّكَرُ مِنَ الزَّوْجَيْنِ، الْجَمْعُ بَعُولَةٌ، مِثْلُ: فَحْلٌ وَفَحُولَةٌ)، (بعل) كه به (بعولة) كۆدهكریتهوه، هەر جووتیک نیرهكهى پێى دەگوترئ: (بعل)، وهك (فحل) كه به (فحولة) كۆدهكریتهوه، دياره (فحل) بۆ نازەله، به تايبەت بۆ نیرهى حوشتەر، بەلام (بعل) واتە: پیاو، میرد.

(سَيِّحًا) : (يُقَالُ لِمَنْ طَعَنَ فِي السَّنِّ : شَيْخٌ)، هەر كهسێك كه به ته مهندا چوو، بێی دهگوتری: (شیخ)، واته: پیرو پهككهوته، چونكه به سالدأ چوو.

(عَجِيبٌ) : (الْعَجَبُ وَالْعُجَابُ: الْأَمْرُ الَّذِي يُتَعَجَّبُ مِنْهُ، وَلَا يَجْمَعُ عَجَبٌ وَلَا عَجِيبٌ، وَقِيلَ جَمْعُ عَجِيبٍ عَجَائِبٌ)، ههردووك وشهی (عَجَبٌ) و (عُجَابٌ) بهمانای شتیكه نینسان تیندا سهری سوور بمینن، (عَجَبٌ) و (عَجِيبٌ) ههچیان كوئاكه رینهوه، ههندیكیش گوتوو یانه: (عَجِيبٌ) به (عَجَائِبٌ) كوئده گریتهوه.

(حَمِيدٌ) : (الْحَمْدُ ضِدُّ الذَّمِّ، حَمِيدٌ: يَصِحُّ أَنْ يَكُونَ فِي مَعْنَى الْمَحْمُودِ، أَوْ الْحَامِدِ)، وشهی (حمید)، واته: ستایشكراو، مه دحكراو، (الْحَمْدُ)، ستایشكردن بپچه وانهی (الذَّم)، واته: سهرزهنشت كردن، یاخود به خراپه باسكردن، (حمید) دهگونجی بهمانای (محمود) بی، واته: ستایشكراو، وه دهشگونجی بهمانای (حامد) بی، واته: ستایشكهر، خوا ی پهرومردگار ستایشی بهنده گانی دهكات، نه گهر گوئپراهی بكه، خوا ستایشكراوهو ستایشی موئلهق ته نیا شایسته ی خواپه.

(مَجِيدٌ) : (الْمَجْدُ: السَّعَةُ فِي الْكَرَمِ وَالْجَلَالِ، الْمَجِيدُ: أَيُّ يُجْرِي السَّعَةَ فِي بَدَلِ الْفَضْلِ الْمَخْتَصِّ بِهِ)، واته: (مَجْدٌ)، واته: خاومن پایه ی بهرز، خاومن كه رهمی زور، خاومن هه بیهتی مهزن، (مجید)، واته: له بهخشینی تایبته به خویدا، دهست ناوه لاو دهست كراومیه.

(الرُّوعُ) : { الرُّوعُ: الْخَلْدُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (إِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ نَفَثَ فِي رُوعِي)^(۱)، والرُّوعُ إِصَابَةُ الرُّوعِ، وَأَسْتَعْمَلَ فِيمَا أُلْقِيَ فِيهِ مِنَ الْفَرْعِ }، وشهی (رُوعٌ) بهمانای (خَلْدٌ) دئ، واته: بیرو هوئشی نینسان، وهك بپغه مبهر ﷺ فهرموو بهتی: { إِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ نَفَثَ فِي رُوعِي }، واته: جبرائیل خسته دهلمه وه،

(۱) اخرجه ابنُ أبي شيبة، برقم: (۳۴۳۳۲)، والبيهقي في شعب الإيمان، برقم: (۱۰۳۷۶).

خستیه هۆشمهوه، (رُوع) یش بریتیه لهوه که له هۆشی ئینسان بدری، به جوریک که ئینسان بترسی، سامی ری بنیشی، که لیردها مهبهست پیی راجلهکین و ترس ری نیشتنه.

(**مُجَادِلًا**) : واته: مشتومرمان لهگه لدا دهکات، (الْجِدَالُ: الْمَفَاوِضَةُ عَلَى سَبِيلِ الْمَنَازَعَةِ وَالْمَغَالِبَةِ، وَأَصْلُهُ مِنْ جَدَلْتُ الْحَبْلَ: أَحْكَمْتُ فَتْلَهُ)، (جدال) بریتیه له وتووێژکردن به شیوهی دانوستان و مشتومر، له ریشهدا له (جَدَلْتُ الْحَبْلَ) هوه هاتوه، (أَي: أَحْكَمْتُ فَتْلَهُ) واته: باشم چنی و چاکم هۆنیهوه.

(**لِحَلِيمٍ**) : (الْحَلِيمُ: ضَبَطَ النَّفْسَ وَالطَّبْعَ عِنْدَ هَيْجَانِ الْغَضَبِ)، (حلم) بریتیه له خو کۆنترۆل کردن، خو مهرزهه کردن له کاتی که ئینسان هه لده چی و تووره دهبی، واته: هیدی و مهنیدی و نارامیی.

(**أَوْهٌ**) : (الْأَوْاهُ: الْكَثِيرُ التَّأَوُّهُ، وَهُوَ أَنْ يَقُولُ: أَوْهٌ، وَكَلَّ كَلَامٍ يَدُلُّ عَلَى الْحُزَنِ، يُقَالُ لَهُ: التَّأَوُّهُ، وَيُعْبَرُ بِالْأَوْاهِ عَمَّنْ يُظْهَرُ خَشْيَةَ اللَّهِ...)، (أَوْاه) که سیکه زور (تأوه) بکات نهویش نهومیه بلئی (نوه) له کاتیک دا که ئینسان نازاریکی هه بی، یان په رۆشی که سیک بی، هه وشهیه که دلتهنگیی بگهیهنی، پیی دهگوتری: (تأوه)، واته: نازار و خه مو نارچه تهیی دهر برین، (بؤ خه لکی دی نهک بؤ خوت)، (أَوْاه) سیفه تی که سیکه ترسی له خوا پیشان بدات.

(**مُنِيبٌ**) : (النُّوبُ: رُجُوعُ الشَّيْءِ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى، وَالْإِنَابَةُ: الرَّجُوعُ إِلَى اللَّهِ بِالتَّوْبَةِ وَإِخْلَاصِ الْعَمَلِ)، وشهی (مُنِيب) (إِسْمُ فَاعِلٍ) له (أَنَابَ يُنِيبُ) هوه هاتوه، (نوب) بریتیه له گه رانه وهی شتیک جار له دوا جار، (إِنَابَةٌ) بریتیه له گه رانه وه بؤ لای خوا به کرده وه، که به کرده وه گه رانه وهی خوت بؤ لای خوا، ساغ بکهیه وه.

(**أَعْرَضَ**) : یانی: (تَوَلَّى)، واته: پشتی تیبکه و رووی لی وهرگیهره، (أَعْرَضَ، أَي: وَتَّى مُبْدِيًا عَرْضَهُ، أَي نَاحِيَّتَهُ)، (أَعْرَضَ) واته: پشتی هه لکردو لاته نیشتی لهو کرد، ئینسان که پشتی له شتیک بکات، سه رهتا ته نیشتی تیدهکات، نجا دهروات.

(عَيْرٌ مَرْدُودٍ) : (الرَّدُّ: صَرْفُ الشَّيْءِ بَدَايَتِهِ أَوْ بِحَالِهِ مِنْ أَحْوَالِهِ)، (رَدٌّ) بریتیه له لادانی شتیک خودی خوئی، یان یه‌کیک له حاله‌کانی لابه‌دی، ده‌گوتری: (رَدَدْتُ فَارْتَدُّ فَهُوَ مَرْدُودٌ) واته: گپ‌رامه‌وه، گه‌رایه‌وه، نه‌و گپ‌ردراومیه، که‌واته: (غَيْرٌ مَرْدُودٌ) واته: نه‌گپ‌ردراوه، سزایه‌ک که به که‌س ناگپ‌ردریته‌وه‌و، به‌رپه‌رج نادریته‌وه.

ماناى گشتى ئايەتەكان

بەسەرھاتى ئىبراھىم لە قورئاندا لە زۇر شوپان، دووبارە بۆتەو، ئىبراھىم ﷺ كۆمەلىك ھەئوئىستى بوو ون، خوا ﷻ ھەئوئىستەكانى لە چەند سوورپەتەكاندا خستوونە روو، كە ئىمە خوا پىشتىوان بى، لە سوورپەتى ئىبراھىم دا، لىكۆلىنەو مەھكى تىرو تەسەل لەبارەى بەسەرھاتى ئىبراھىم ﷺ ۋە ھەئوئىستەكانى ھەو دەكەين.

بەلام ئەم گۆشەيەى زىانى ئىبراھىم ﷺ كە لە سوورپەتى (الذاريات) يشدا ھاتەو، لە سوورپەتى (الحجر) يشدا ھاتەو، لىردا خوا ﷻ ئەم بەشە لە بەسەرھاتى ئىبراھىم دەكاتە پىشەكەيەك ۋە زەمىنە خۆشكردنىك بۇ چوونە نىو بەسەرھاتى لىوول ﷻ ۋە گەلەكەيەو ھەو چۆنىەتى فەوتىنرانىان، ديارە ئەوئىش بەھۆى ئەو ھەو كە لىوول لەسەر دەستى ئىبراھىم بىرواى ھىناو، ۋەك دوايى باسى دەكەين، پاشان بە پىنى كىتەبە مېژووئىيەكان، بەتايىبەت پەيمانى كۆن، دەئى: لىوول بىرازى ئىبراھىم بوو ۋە سەلات ۋە سەلامى خويان لەسەر بى، ديارە خوا ﷻ ۋەك رىزگرتن لە ئىبراھىم ۋەك جۆرىك لە ئاگادار كىردنەو مە فەرمووئىيەتى: ئەو ھەئوئىمە گەلى لىوول لە بەين دەبەين، فرىشتەكان پىشى بە لای ئەودا دەچن، كە لە شىوئە چەند مېوانىكدا دەبن، (ئىبراھىم) يش نايانناسى، بەلام دوايى خويانى ئىدەنناسىن.

ئىنجا ئەو بەسەرھاتە: لە سوورپەتى (الذاريات) دا، ئايەتەكانى: (۲۴ تا ۳۷) چواردە ئايەت، لىرە لە سوورپەتى (ھود) دا، ھەشت ئايەت، لە سوورپەتى (الحجر) يش دا بە ھەمان شىو، ئەم بەشە لە بەسەرھاتى ئىبراھىم ﷺ ھاتەو.

خوای كارىبەجى دەفەرموى: ﴿ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى ﴾، بە دىنبايىيەو نوئىنەرمەكانى ئىمە، پەوانەكراو مەكانى ئىمە، موزدەمىان بىرد بۇ ئىبراھىم، لىردا باس نەكراو، موزدەكە جىبە؟ بەلام دوايى بۇمان دەردەكەوئى، كە موزدەكە زىاتر ئەو بوو كە ئىسحاقى كورى دەبن، دوايى ئىسحاقىش يەققووبى دەبن، ئەمە

زیاتر دپته زمینه‌وه، نه‌گه‌رنا ده‌شگونجی بلیین: موزده‌که نه‌وه بوو، که فریشته‌کان بییان فه‌رموو: موزدمت لی بی، گه‌لی لووط دمفه‌وتینین، به‌لام که دوایی ته‌ماشای کوی نایه‌ته‌کان ده‌که‌ین، نیبراهیم علیه‌السلام زور به‌ته‌نگ گه‌لی لووطه‌وه بووه، که به‌و شیومیه فه‌لاچو بکرین، واته: به‌رگری کردوه و داوای کردوه: مؤلمت بدرین و دمرفه‌تیکی دیکه‌یان بدریتن، یاخود به‌رگری کردوه له‌و پرواداران‌هی که له‌ نیویان دان، پیشی رهنکه وایزانیبی خوا علیه‌السلام هه‌موویان له‌به‌ین دهبات.

گرنگ نه‌ومیه به‌ پی سیاهی نایه‌ته‌کان و که‌ش و هه‌وای نایه‌ته‌کان، ناگونجی نه‌م موزدمیه نه‌ومبی که گه‌لی لووط له‌به‌ین دهبات، چونکه نیبراهیم علیه‌السلام هه‌م وه‌ک لی‌رهدا دمرده‌که‌وی، هه‌م له‌ سوورمتهی (العنکبوت) دا دمرده‌که‌وی، هه‌م له‌ سوورمتهی (الحجر) یشدا دمرده‌که‌وی، به‌ته‌نگه‌وه بووه که گه‌لی لووط به‌م شیومیه له‌به‌ین نه‌برین، به‌لام دیاره خوا علیه‌السلام له‌لای خویه‌وه برپاری داوه، تکاو داوای نیبراهیم علیه‌السلام یش دادی نه‌داون.

﴿ قَالُوا سَلَمًا قَالَ سَلَمٌ ﴾، گوئیان: سه‌لامت لی بی، نه‌ویش گوئی: سه‌لامتیکی جیگیرو به‌رده‌وامتان لی‌ین.

چونکه (سلاماً)، یانی: (نُسَلِّمُ عَلَيْكَ تَسْلِيمًا)، به‌لام: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ) شارمزایانی زمانی عه‌رمبی ده‌لین: هه‌میشه رسته‌ی کرداریی (الجملة الضعلیة) ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر تازمبوونه‌وه‌ی شتیک ده‌کات، به‌لام رسته‌ی ناوی (الجملة الإسمیة) ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر چه‌سپاوی و به‌رده‌وامیی نه‌و شته ده‌کات.

که‌واته: وه‌لامه‌که‌ی نیبراهیم باشتر بووه، له‌و سه‌لامه‌که‌ی که نه‌وان کردوو یانه، هه‌لبه‌ته‌وه‌وا باشه‌ نینسان نه‌گه‌ر سه‌لامی لی‌کرا، به‌باشتر وه‌لامی بداته‌وه.

﴿ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴾، هینده‌ی نه‌خایاند، گۆلکیکی برزاوی بو هینان، ئنجا نایا ژماره‌ی نه‌و میوانانه‌ چهند بووه؟ هه‌ندی‌ک ده‌لین: سی که‌س بوون، هه‌ندی‌ک ده‌لین: چوار که‌س بوون، گرنگ نه‌ومیه گۆلکیکی بو هینان، هه‌ر نه‌ومنده‌ی پیچوو تا سه‌ری بری و ناماده‌ی کرد، نه‌مه‌ش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که دهبی زوو خزمه‌تی میوان بکری.

﴿ فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ ﴾، کاتیک دەستیانی بینی، نایگاتی، دەستی بۆ نابەن و نایخۆن، بۆی نامۆ بوون، گوتی: چۆن دەبێ میوان نانی بێتە پێشی، لە رێپههکی دوورهه هاتبێ، خانە خوێ خوێ بۆ ئەزیمەت بدات، کەچی لێی نەخوات؟! بۆیه پێی نامۆ نائاسایی بوون، ﴿ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ﴾، ئنجای بەهۆی وانەوه: ترسی پێ نیشت، واتە: جۆرێک لە دلەراوکهه و ترسی بۆ پەیدا بوو، چونکە عادت وایه ئەگەر کەسێک نەهکی کەسێکی کرد، مانای وایه نیازی باشە، بەلام ئەگەر نان و نەهکی نەکرد، مانای وایه نیازی خراپە بەرانبەری.

﴿ قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴾، (ئەوانیش) گوتیان: مەترسە! ئیمە بۆ لای گەلی لووط نیراوین، دیاره کە فریشتەکان ئەم قەسەیان کردوه، باسیان کردوه لە لای کێوه رەوانە کراون، بەلام خوا ﷻ ئەم وردەکارییهی باس نەکردوه لە قورئاندا، ئەگەرنا لە میانەیی ئەوهدا کە گوتوویمان: ئیمە رەوانە کراوین، گوتوویمان: ئیمە فریشتەین، خوا ناردووین، تاکو گەلی لووط بفرهوتین، لەبەر ئەوهی تێیانپەراندوه لە خراپەکاری دا.

﴿ وَأَمْرًا تَقَابِئَهُ فَضَحِكْتُمْ ﴾، نافرته کەشی بەپێوه راوستا بوو، لەو کاتەدا (واپێدهچن، خزمەتی کردبێ، هاوکاری نیبراهیم ﷺ کردبێ بۆ خزمەتکردنی میوانەکان)، یەگسەر بێکەنی! ئایا بە چی بێکەنی؟!

ئەوهی من تێی دەگەم لە شادمانیی فەوتاندنی گەلی لووط ﷻ بێکەنی، چونکە زانیویەتی گەلیکی زۆر خراپەکارو بەدرهوشتو کەلله رەقن، لە دلخۆشیان بێکەنیوه، ﴿ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴾، ئیمەش موزدەیی لەدایکبوونی ئیسحاقمان پێداو، لە دوا ئیسحاقهوه، ههوالمان پێدا یهعقوبو بیشتان دەبێ، یانی: ئیسحاق مال و حال بێکەوه دەنی، هاوسەرگیری دەکاتو، یهعقوبو بیشتان لە ئیسحاق دەبێ، واتە: دوو موزدە لە یهک کاتدا.

﴿ قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا ۖ ﴾، هاوسهری ئیبراهیم گوتی:
 ئه‌ی هاوار بۆ من! (وشه‌ی (ویل) هه‌ندیك گوتووینه: یانی: وای ئابرووی خۆم، یان
 ئابروو چوونی خۆم، (وا فِضِيحَتَا)، به‌لام من لی‌ره‌دا نه‌و مانایه‌م پێ گونجاو نیه‌و،
 پێم وایه مه‌به‌ست له‌ (ویلتی) نه‌ومیه وه‌ك چۆن کوردمواریی خۆمان ده‌ئین: هاوار بۆ
 من، یان ئای له‌م شته سه‌یره!) ئایا من که پیره‌ژنم منداڵم ده‌بی، وه‌ ئه‌مه‌ش
 هاوسهرمه پیر بووه؟! مه‌به‌ستی پێی ئیبراهیم عليه السلام بووه، ﴿ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ
 عَجِيبٌ ﴾، به‌راستی ئه‌مه شتیکی سه‌یره، سه‌رسوورپه‌ینه‌ره، من و ئیبراهیم به‌م
 ته‌مه‌نه منداڵمان بی، شتیکی سه‌رسوورپه‌ینه‌ره، واته: شتیکی چاو‌پروان نه‌کراوه،
 هه‌لبه‌ته نه‌ک له‌و روومه که بروای پێ نه‌بی! ﴿ قَالُوا أُنْعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۖ ﴾،
 فریشته‌کان گوتیان: ئایا کاری خوات پێ سه‌یره!

ئنجا دووعایان بۆ ده‌کهن، ده‌ئین: ﴿ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ ۖ ﴾،
 به‌زه‌می و پیزی خواتان له‌سه‌ر بی، ئه‌ی خه‌لکی ئه‌م ماله! ﴿ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴾، بیگومان
 خوا ستایشکراوی خاومن پایه‌ی به‌رزه، خاومن مولک و ده‌سته‌لاتی به‌رزه، که‌واته:
 هه‌موو خیریکی لێ چاو‌پروان ده‌کری.

﴿ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴾، ئنجا دوا‌ی
 نه‌وه‌ی ئیبراهیم عليه السلام نه‌و دل‌ه‌راوکه‌و مه‌ترسی و ترس پێ نیشتنه‌ی لێ ره‌می‌ه‌وه‌و،
 موژده‌ی ئیمه‌ی بۆ هات، ده‌ستی کرد به‌ مشتومر له‌گه‌ڵمان له‌باره‌ی گه‌لی
 (لوط) ه‌وه. هه‌لبه‌ته ئیبراهیم مشتومرێ له‌گه‌ڵ فریشته‌کاندا کردوه، که‌ دوا‌ی له‌
 به‌سه‌رهاته‌که‌ی دا به‌ درێژی تیشک ده‌خه‌ینه سه‌ر نه‌و مونا‌قه‌شه‌و مشتومره‌ی
 ئیبراهیم، که‌ چۆن بووه‌و بۆچی بووه‌؟

﴿ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴾، به‌ راستی ئیبراهیم زۆر هیلدی و به‌ په‌رۆش
 بووو، زۆر له‌ ناخه‌وه‌ گه‌راوه‌ بوو بۆ لای خوا، دیاره که‌سێک که‌ خاومنی نه‌م
 سیفه‌تانه‌ بی، لێی چاو‌پروان ده‌کری، به‌رگریی بکات له‌ سزادانی خه‌لکیک، که‌

بئی وایی، وا باشه مؤلّه‌تیک، دمره‌تیک دیکه‌یان بدریتتی، یان رهنکه ئیبراهیم وایزانیبئی: هه‌موویان به یه‌که‌وه له‌به‌ین ده‌چن، ته‌نانه‌ت (لووط)یش، به بئی نه‌وه که له سوورمتی (العنکبوت)دا دمه‌رموی : ﴿ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهٗ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرَانَهُ ۗ كَانَتْ مِنَ الْغَيْرِینَ ﴾ (۳۲)، واته: (ئیبراهیم)، گوتی: (لووط)یش له نیویان دایه، (فریشته‌کان)، گوتیان: ئیمه زاناترین له تو به‌وهی تییدایه، (خوا زانیاری ته‌واوی به‌و فریشته‌نه داوه‌و، زانیویانه چهند کهس له‌وین و چهند کهس برویان هیناوه)، خووی و خیزانه‌که‌ی دمر باز ده‌که‌ین، جگه له ژنه‌که‌ی، نه‌و له رویشتووانه.

یانی: نه‌و دهبی له‌گه‌ل رویشتوواندا بروات، له‌گه‌ل نه‌و خرابه‌کارانه‌دا بروات، له‌به‌ر نه‌وهی هاوکارو دست‌بارگری نه‌و می‌رده به‌ریزه‌ی خووی نه‌بووه.

ننجا خوا ﴿﴾، یان فریشته‌کان بییان فه‌رموو: ﴿ يَاٰ اِبْرٰهٖمُ اَعْرِضْ عَنۢ هٰذَا ۙ نَهٰی ئیبراهیم! واز له‌م بابه‌ته بینه، قسه له‌وباره‌وه مه‌که، ﴿ اِنَّهٗ قَدْ جَآءَ اَمْرٌ رَّبِّكَ ۙ به‌دنیایی فه‌رمانی په‌رومردگارت به له‌به‌ینبردنی گه‌لی لووط، هاتوه، ﴿ وَاِنَّهٗمۡ ءَاتِیْہِمۡ عَذَابٌ عَیْرٌ مَّرْدُوْرٌ ۙ بیگومان نه‌وان سزاو نازاریکی نه‌گه‌رینراومیان بو‌دی.

چەند مەسەلەیهکی گەنگ

مەسەلە یەكەم :

نێردرانی فریشتەکانی خوا بۆ لای ئیبراھیم عَلَيْهِ السَّلَام، بۆ موژدە پێدانی :

خوَا عَزَّوَجَلَّ دەرمووی : ﴿ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ ﴿۱۱﴾ ۱۱

ئێمە لە جوار بەرگەدا ئەم ئایەتە شی دەکەینەووە :

بەرگی یەكەم : ﴿ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلَنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى ﴾، واتە: بەدنیایییەووە نوینەرەکانی ئێمە، موژدمیان بۆ ئیبراھیم هینا.

هەلبەتە دواپی دەرەکهووی که مەبەست لەو موژدمیە: لەدایکبوونی ئیسحاق، لە ئیبراھیم و سارا (عَلَيْهِمَا السَّلَام)، پاشان لەدایکبوونی یەعقوب، لە ئیسحاق و هاوسەرەکی، واتە: جووتە موژدمیەکیان بە ئیبراھیم و هاوسەرەکی داو، خوا ﷺ که دەرگای کردووە، باش دەیکاتەووە، جاری واش هەیه بۆ تاقیکردنەووە، که دەرگا دادەخات، باشی دادەخات.

بۆچی دەرمووی: ﴿ وَلَقَدْ ﴾؟ چونکە ئەو (و) واو، ئەم بەسەرھاتە دەگیریتەووە بۆ سەر بەسەرھاتەکانی پێشی، واتە: وەك چۆن خوا ﷺ فریشتەکانی بۆ لای پێغەمبەران (عليهم السلام) ناردوون، پەيامی وەحی بۆ ناردوون، بە هەمان شیوەش نوینەرەکانی خوا، فریشتەکانی خوا بە موژدەووە، چوون بۆ لای ئیبراھیم عَلَيْهِ السَّلَام، که بە دنیایییەووە لە لای خواووە، رەوانە کرابوون.

برگه‌ی دووم : ﴿ قَالُوا سَلَامًا ﴾، گوتیان: سه‌لامت لیبئی، شارمزایانی زمانی عه‌ره‌بی ده‌لین: (سلاماً)، (مَنْصُوبٌ بِفِعْلِ مُقَدَّرٍ)، یانی: (سَلَّمْنَا عَلَيْكَ سَلَامًا)، واته: نه‌وه سه‌لاممان لی‌کردی، یان (نُسَلِّمُ عَلَيْكَ سَلَامًا) نئمه سلاوت لی ده‌که‌ین به سلاو‌کردن، دیاره وشه‌ی (سلام) یش له سه‌لامه‌تییه‌وه هاتوه، واته: ناشتی، خیرو خوشیی، بی زینایی، بی‌زهریی، هه‌لبه‌ته بویه‌ش نه‌مه کراوه به دروشمی به یه‌کدی گه‌یشتن، تا‌کو که نه‌وه لایه‌نه‌ی که لایه‌نی به‌رانبه‌ر، پی‌ی ده‌گات، دن‌یابی که له‌لای نه‌وه‌وه ناشتی و سه‌لامه‌تی و بی زینایی هه‌یه.

﴿ قَالَ سَلَامٌ ﴾، نه‌ویش (واته: ئیبراهیم عليه السلام)، گوتی: سه‌لامتان لیبئی، پسپوران‌ی زمان ده‌لین: (سَلَامٌ: خَبْرٌ مُبْتَدَأٌ مَحْذُوفٌ)، یانی: (أَمْرُكُمْ سَلَامٌ) حالی ئی‌وه‌ش سه‌لامه‌تییه له‌لای نئمه‌وه، یاخود (خبر) ه‌که‌ی (محدوف) وه‌و قرتینراوه، یانی (عَلَيْكُمْ السَّلَامُ) له‌سه‌ر ئی‌وه بی سه‌لام، هه‌لبه‌ته وه‌لامدانه‌وه‌که‌ی ئیبراهیم عليه السلام که به رسته‌ی ناوییه، به‌هیزتره له سلاوه‌که‌ی نه‌وان، که به رسته‌ی کردارییه، بوجی؟ چونکه رسته‌ی ناوی و، حاله‌تی (رفع) زی‌اتر ده‌لاله‌ت ده‌گات له‌سه‌ر چه‌سپاوی و جی‌گیری شت، له حاله‌تی (نصب) له رسته‌ی کرداری.

برگه‌ی سییه‌م : ﴿ فَمَا لَبِثَ ﴾، هینده‌ی نه‌خایاند، (لُبِثْتُ) له شوینیکدا، نه‌وه ده‌خوازئ که مرووف له‌وه شوینه لاجئ، (فَمَا لَبِثَ)، واته: هینده‌ی بینه‌چوو، هینده نه‌مایه‌وه، زانایان گوتوو یانه: (فَمَا لَبِثَ: مَا نَافِيَةٌ، مَا أَبْطَأَ وَلَا تَأَخَّرَ مجینوه بالعجل)، یانی: سستی نه‌نواندو تاخیر نه‌بوو که گولکه‌که‌ی هینا، که به پی‌ی نه‌م مانایه‌ ده‌بی: (مَا) ی (نافیه) بی، ده‌شگونجی (ما) ی (مَوْصُولَةٌ) بی، واته: (فَالَّذِي لَبِثَ إِبْرَاهِيمَ، هُوَ مَجِينُوه بِالْعَجْلِ)، واته: نه‌ومنده‌ی که ئیبراهیم پی‌ی چوو، نه‌وه بوو که گولکه برزینراوه‌که‌ی هینا.

برگه‌ی چواره‌م : ﴿ أَنْ جَاءَ بِعَجَلٍ حَنِيدٍ ﴾، که گولکیکی برزینراوی هینا، (العجلُ وَكَلْدُ الْبَقَرَةِ)، (عجل) بی‌چووی مانگایه، (حَنِيدٌ: المشوي مُطْلَقًا، أَوْ

المشوي بحرَ الحِجَارَةِ مِنْ غَيْرِ أَنْ تَمَسَّهُ النَّارُ، (حنید) به برژینراو دهگوتری به گشتی، یاخود جوړیکه له برژراندن، که تینی گهرمایي بهردی بگاتی، {وهک نیستا که شت له فرندا سوور دمکریتهوه} بیئنهوهی ناگرهکهی بگاتی.

چهند نه ده بیکي میوانداریی:

۱/ جیی سهرنجه که له سوورموی (الذاریات) دا دمفرموی : ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ﴾

فَجَاءَ بِعِجْلِ سَمِينٍ ﴿۶۱﴾، واته: به په نهانی و به شیوهیه کی وا رویشت که میوانه کان ههستی پی نه کهن و گولکیکی قهلهوی هینا.

بوپهش فهرموویته: ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ﴾، به په نهانی چوو لای هاوسهری، چونکه نه گهر میوانه کان ههست پی بکهن، دهلین: نابی خوت نه زیهت بدهی و خواردن ناماده بکهی! نه گهرنا بابای خانه خوا له دموی بیکاته گاله گال و بلن: نهو گولکهی بینن، با سهری بپریم، میوانمان ههیه، یان بلن: با نهو قهله، یان نهو کهله شیره سهر برین... نهوه دمکاته نیحراجکردنی میوانه کان، پیغه مبه رانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) له لووتکهی بهرزی هه موو خوو رهوشتیکی جوان دا بوون، له میوانداریتیاندا، له بهرو مه جلیسیاندا، له هه لسان و دانیشتیاندا، له هه موو شتیکیاندا، له لووتکه دا بوون، وه نینسان نه گهر به وردی سهرنجی هه لسوکهوت و قسه و رهفتاری پیغه مبه ران بدات، دمیانبینی له هه موو شتیکیا له لووتکه دا بوو ون.

۲/ ئنجا که له سوورموی (الذاریات) دا دمفرموی : ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلِ سَمِينٍ ﴿۶۱﴾، به په نهانی چوو بو لای، هاوسهری، گولکیکی قهلهوی هینا...

لیره بو مان دمردده خات، که گولکه که قهلهو بووه، به لام له سوورموی (هود) دا بو مان باسی نهوه دمکات، که به باشتین شیوهی ناماده کردن، نامادهی کردوه، چونکه جاری وایه کابرا خه لکی دمعموت دمکات، خزمه تیان دمکات، به لام نان و چپشته کهی باش ناماده نه کردوه و انیه، که میوانه کان باش بیخون، چونکه

مەسەلە ھەر ئەو فنیە کابرا باش مەسرف بکات، بە لکو زۆریش گرنگە، ئەو نان و چیشت و خواردنەش کە ساز دەکری، بە پیکیی و بە چاکیی ساز بکری، وەک پیغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموی: { إِنْ أَلَّ اللَّهُ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا أَنْ يُثَقِّنَهُ } { أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي (شعب الإيمان)، برقم: (۵۳۱۲)، وَأَبُو يَعْلَى، برقم: (۴۳۸۶)، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي (الأوسط) برقم: (۸۹۷)، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (الصحيحة)، برقم: (۱۱۱۳) }، واتە: خوا ھەز دەکات، ئەگەر یەکیک لە ئیوہ کاریکی کرد، بە ریک و پیکیی و بە چاکیی بیکات.

۳/ ھەروھا لە پرووی مەعنە ویشەوہ: کاتیک کە ئیبراھیم نانە کەیان بۆ دادەنێ، لێیان نیزیك دەکاتەوہ، دەفەرموی: ﴿ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴾ ﴿ ۲۷ ﴾ الذاریات، نافەرموون! زۆر بەرپێزو حورمەتەوہ، خوئقیان دەکات.

۴/ ئنجا ئەمەش کە دەفەرموی: ﴿ فَمَا لَيْتَ أَنْ جَاءَ بِعَجَلٍ حَنِيدٍ ﴾، ئەوہ دەگەینێ کە میوان دەبێ زوو خزمەت بکری، نە ک لە چاومر وانییدا دا بئری، ھەتا ئاویکی بۆ دێ، یان چایەکی بۆ دێ، چاوی خێل بێ، چ جایی تاکو نان ساز دەبێ! تەماشای دەکەین: ئیبراھیم ﷺ بە خیرایی جووہ: گۆلکە کە ی بۆ سەربەرپیون و برزاندوو یەتی، بۆی داناون، میوان دەبێ زوو خزمەت بکری.

مەسەلە ی دووہ :

ترس رینیشتنی ئیبراھیم ﷺ بە ھوی

دەست نە بردنی میوانەکانیەوہ بۆ خواردنە کە ی:

خوا دەفەرموی: ﴿ فَلَمَّا رَأَوْا أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ ﴾ ﴿ ۷۰ ﴾

شىگردنەھى ئەم ئايەتە بە پىزەش لە چوار بىرگەدا دەخەنە روو:

بىرگەى يەكەم : ﴿ فَلَمَّآ رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ ﴾ ، كاتىك

دەستەكانىيانى بىنن بۆى درىژ ناكىرئە دەستى ناگەيەنئە، دەستيان بۆ خواردەنەكەى نابەن، بە نامۆ نائاسايى ھاتنە بەرچاوى، دەگوتى: (نَكِرْتُهُ وَأَنْكِرْتُهُ وَأَسْتَنْكِرْتُهُ: وَجَدْتُهُ عَلَىٰ غَيْرِ مَا يُعْهَدُ)، وشەى : (نَكِرْتُهُ وَأَنْكِرْتُهُ وَأَسْتَنْكِرْتُهُ)، ھەرسىكى واتە: بە شىومەيەكى نائاسايى بىنن، بە شىومەيەكى نامۆ، ئەو شتەم ھاتە بەرچاوى، لە بەسەرھاتى يوسوف دا كە براپەكانى يوسوف دەچنە لاي، دەفەرموى : ﴿ عَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُم مِّنْكَرُونَ ﴾ ، واتە: يوسوف ئەوانى ناسى، بەلام ئەوان يوسوفيان نەناسى، بۆ ئەوان نامۆ نەناسراو نەزانراو بوو.

ھەروەھا ئەم مانايەش ھاتو: (نَكِرَهُمْ ، أَي: كَرَهُهُمْ)، واتە: ئەو رەفتارىيانى پى ناخۆش بوو، چونكە ئەو بە پەلەپەل چوو، گۆلكى بۆ سەربىيون و بۆى بىرژاندوون، لە پىشى داناون، كەچى ئەوانىش دەستى بۆ درىژ ناكەن و ناىخۆن، لە دلى خۆى دا گوتوويەتى: يان لەبەر ئەومەيە كە بە دلىان نى، يان لەبەر ئەومەيە دەبى نىيازىكى خراپيان ھەبى.

چونكە لە عادەت و نەرىتى مىللەتاندا ھەيە، نەك ھەر لە نىو كوردو عەرەب دا، بەلكو لە نىو زۆربەى مىللەتانى دنيادا باو، كە ئەگەر كەسىك نان و نەكى كەسىكى كرد، دوايى بىھوئى زيانى پى بگەيەنئە، وەك دەلىن: نەك گرتو دەبى، نەك دەيگى، يانى: تووشى زيان دەبى، بۆيە لە نىو مىللەتاندا ئەو باو، كە ئەگەر كەسىك بچى بۆ مالى كەسىك نەكى بكات، نابى زيانى لى بدات، ئنجا ئىبراھىم بۆيە ئەم حالەتەيانى پى نائاسايى بوو.

بىرگەى دووم : ﴿ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ﴾ ، بە ھۆى وانەو، ترسى رىنىشت،

ترسو دتەراوكەيەكى بۆ پەيدا بوو: دەبى ئەوانە نىيازىان خراپ بى، نانەكەيان بە دل نەبى، دەبى چى بى؟ (أَوْجَسَ، أَي: أَحَسَّ فِي نَفْسِهِ، وَأَضْمَرَ فِي نَفْسِهِ

فَزَعَاً، واتە: لە دلی خۆیدا هەستی بە ترس کرد، یاخود لە دەروونی خۆیدا،
جۆرێک لە دلەراوکەو خوتخوتەیی پەنھان کرد.

برگەیی سببەم : ﴿ قَالُوا لَا تَخَفْ ﴾، فریشتەکان یەکسەر گوتیان: مەترسە،
بۆیان ڕوون کردەووە.

برگەیی چوارەم : ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ ﴾، گوتیان: بێگومان ئیمە بۆ لای
گەلی لووط ڕەوانە کراوین، یانی: بە فەرمانی پەروردگارت ھاتووین، بۆیەش
ناخۆین، چونکە ئیمە مرۆف نین، تاکو خواردن بخۆین، بەلام ئەدی بۆچی
بێیان نەگوتووە، ئەزیمەت مەکشە؟ بۆ ئەوەی ئەو ئەدەب نەجابهتی خۆی پێشان
بدات، تاکو بۆ ئیمە ببیتە سەر مەشق، تۆ با میوانەکەشت نەناسی، دەبی ئاوا
خزمەتی بکە، ئنجا ئیبراھیم عليه السلام میوانەکانی نەناسیون، ئاواش خزمەتی
کردوون، ئەدی ئەگەر ناسیبانی، واتە: ئەگەر ناسیاو بان، چونکە لە سوورەتی
(الذاریات)دا دەفەرموی : ﴿ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَّمَ قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ

﴿ ۲۵ ﴾، کاتێک چوونە لای، گوتیان: سلاوت لێ بێ، گوتی: سلاوتان لێ بێ بە
باشتر، ئیوە خەلکیکی نەناسراون، واتە: ئیوە بۆ من نامۆن، بێگومان ئەوەش
لە دلی خۆیدا، گوتوووەتی، ئەگەرنا راستەوخۆ بلی: ناتانناسم! خوش ناکەوی،
ئەگەرنا دوایی کە خانە خوێ و میوان دەکەونە ھسان، ڕێی تێدەچن، دەپرسی:
ئەرئ ئیوە کین؟ کەواتە: کە دەفەرموی : ﴿ قَالَ سَلَّمَ قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ ﴾، ئەوە
مانایەکیەتی، ھەرچەندە ھەندیک لە توێژمەوان ئاوا لێی ورد نەبوونەووە،
گوتوووانە: راستەوخۆ ئیبراھیم وای پێ گوتوون!

ئنجا کە گوتوووانە: ئیمە بۆ لای گەلی لووط ڕەوانە کراوین، ھۆکاری
نێردرانەکەشیان ڕوون کردۆتەووە، وەک لە شوێنێکی دیکەدا دەفەرموی :
﴿ لَنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَابًا مِّن طِينٍ ﴾ ﴿ ۳۳ ﴾، الذاریات، واتە: بۆ ئەوەی کە قورپکی بە
بەرد بوویان، بەسەردا ببارینین.

له سوورمئی (الذاریات) یش دا دهفهرموئ: ﴿ هَلْ أُنثِقُ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ
 الْمُكْرَمِينَ ﴿۲۴﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿۲۵﴾ فَرَاغَ إِلَى
 أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعَجَلٍ سَمِينٍ ﴿۲۶﴾ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿۲۷﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً
 قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشِّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿۲۸﴾ ، واته: نایا قسهو بهسهرهاتی میوانه
 ریز لیگیراوهکانی ئیبراهیمت پیگهیشتوه، بۆت هاتوه؟ ﴿۲۴﴾ کاتیک لئی
 ومزور کهوتن گوتیان: سهلامهت لئ بئ، گوتی ئیوه به باشتر سهلامتان لئ بئ،
 (وهك پیشتر باسم کرد، له دئی خۆیدا گوتی:) (ئیوه) کۆمه ئیکن نه ناسراون،
 نامۆن، (بیٲان ئاشنا نیم) ﴿۲۵﴾ ئنجا به شیوهیهکی وا که میوانهکان ههستی
 پینهکهن، چوو بۆ لای هاوسهری، یهکسهر دواى ئهوه گۆلکیکی فهلهوی بۆ
 هینان؟ (به ج جوریک بۆی هیناون؟ ئیمه بههۆی ئایهتهکانی سوورمئی
 هوودمهوه، دزمانین که گۆلکیکی برزاوی بۆ هیناون، نهگه رنا گۆلکیکی فهلهو چی
 لئ بکهن، لهو مهجلیسه؟) ﴿۲۶﴾ یهکسهر خواردنهکهی لئ نیزیک خستنهوهو
 گوتی: نافهرموون، ناخۆن! ﴿۲۷﴾ (دیاره ئهوانیش دهستیان بۆ نهبردوه) بۆیه
 ترسی رئ نیشت بههۆی وانهوه، گوتیان: مهترسی، ئنجا ههوالو موزدمیان پئیدا به
 مندالیکی زانا.

له سوورمئی (هود) دا دهفهرموئ: تهنیا بهوه موزدمیان پئیدا که ئیسحاقیان
 دهبی له دواى ئیسحاقیش یهعقوب، بهلام لیردها دمریدهخات، که نهو
 ئیسحاقه، ههر به گچکهیی زانا بووه، واته: خوا ﴿۲۸﴾ وای خولقاندوه کاتیک که
 جارئ ههر منداله، نهجابهت و زهکاوت و زیرمکیی لئ دهریکهوی.

مهسهلهی سییه م :

موژده پیدرانی هاوسهری نیبراهیم به نیسحاق ویه عقووب و
سهرسوورمانی و، وه لامدانهوهی فریشتهکان بو سهر سوورمانهکهی :

﴿ وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَلَبَسَ نَهْأَهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ۗ قَالَتْ
يُونَثُجَ إِذْ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ۗ قَالُوا
أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ۗ ﴾

شیکردنهوهی نهم سی نایته بهپیزه، له حوت (۷) برگه دا :

برگه یه کم : ﴿ وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ ۗ ﴾، زنهکهی، هاوسهرمهکهی بهپیه
بوو، پیکهنی، نایا بوچی زنهکهی بهپیه بووه؟ هه موو تهفسیرمهکان دهلین و بهپیه
سیاقی نایتهکانیش دیاره، واته: خزمهتی میوانهکانی کردوه، بویه بهپیه بووه،
چونکه جوان ناکهوی مالیک میوان بچن و، نافرمتیش بوخوی لهولا پالذاتهوه! یانی:
بهپیه بووه خزمهتی کردوون و هاوکاری نیبراهیم عليه السلام کردوه، چونکه نهوان
هیچ مندال و مهرگیرکهیان نهبوون، ههر دمبوو نیبراهیم عليه السلام و هاوسهرمهکهی
خزمهتیا بکن، باسی غولام و خزمهتکاریش، نهکراوه، کهسک بووبی، له مال دا
خزمهتی کردین، رهنکه بووبیش، بهلام زورجار و اباشتره نینسان بوخوی خزمهتی
میوانهکانی بکات، نهوه زیاتر ریز لیگرتنی تیدایه.

ننجا که دهمرموی : ﴿ فَضَحِكَتْ ۗ ﴾، پیکهنی، دیاره پیکهنینهکهی به هوی
نهوموه بووه که ههوالی لهبهینچوونی گهلی لووطی پیدراوه، به بوچوونی من،
نهک وهک ههر کام له (محمد الطاهر بن عاشور) له (التحریر والتنویر) هکهیداو،
(الشوکانی) له (فتح القدیر) هکهیداو، ههندیکی دیکهش له زانایان و تویزمهروانی

قورن ان گوتوو یانه: بیکه‌نینه‌که‌ی له خویشی نه‌وه بووه که موژده‌ی ئیسحاق و یه‌عقووبی پیدراوه، چونکه جاری باسی موژده پیدرانی ئیسحاق و یه‌عقووب نه‌کراوه، که نه‌و بیکه‌نیوه‌و، دواپی کاتیک موژده‌ی ئیسحاق و یه‌عقووبی پیدمدری، سه‌ری سوورده‌می‌نی‌و، ده‌لی: (يَنْوَلِّيْ) ، که‌واته: نه‌و بیکه‌نینه، به‌هوی بیستنی نه‌و هه‌واله‌وه بووه، که گه‌لی لووط له‌به‌ین دبه‌ن.

برگه‌ی دووه‌م : ﴿ فَبَشِّرْهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴾ ، نیمه موژده‌مان پیدرا به‌وه‌ی که ئیسحاقیان دمی‌و، له پشت ئیسحاقه‌وه، یه‌عقووبیشیان دمی، که‌واته: یه‌عقووب له ئیسحاق و له هاوسه‌ره‌که‌ی په‌یدا دمی، مانای وایه ئیبراهیم و سارا دوو موژده‌یان پیدراون: هه‌م هی کور، هه‌م هی نه‌وه!

برگه‌ی سییه‌م : ﴿ قَالَتْ يَنْوَلِّيْ ءَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا ﴾ ، گوتی: نه‌ی هاوار بو من! (الویل)، ده‌لی: (الْحَادِثَةُ الْفُطَيْعَةُ وَالْفُضِيحَةُ، وَلَعَلَّهَا الْمَرْءَ مِنَ الْوَيْلِ فِي مَقَامِ التَّعَجُّبِ)، (ویل)، یانی: هاوار بو من، ئای چهند شتیکی سه‌یره! مانا‌که‌ی هه‌ر نه‌وه‌یه، نه‌ک وه‌ک له هه‌ندی‌ک له ته‌فسیره‌کان دا هاتوه: (الْحَادِثَةُ الْفُطَيْعَةُ وَالْفُضِيحَةُ)، یانی: رووداویکی زور ناخوش و نابرووبه‌ر، من بیم وایه لی‌رده‌ا ئه‌م مانایه بو نه‌و وشه‌یه گونجاو نیه، به‌ئکو یانی: نه‌ی هاوار! نه‌وه زور جیی سه‌رسوورمانه، گوتی: نه‌ی سه‌رسوورمانی من وهره، من مندالم دمی، له حالیکدا که من پیره ژنم‌و، نه‌وه‌ش پیاوه‌که‌مه که به ته‌مه‌نه‌و به سالدا چووه؟!

نه‌و هه‌مه‌زه‌ی (ء‌ی سه‌ر (ء‌الِدُ) پی‌ی ده‌گوتری: (هَمْرَةٌ التَّعَجُّبِ) بو سه‌رسوورمانه.

برگه‌ی چواره‌م : ﴿ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴾ ، به راستی ئه‌مه شتیکی سه‌یره، (العجیب: ما یدعو إلى العجیب، عَجِبَ وَعَجِيبٌ لِلْمَبَالِغَةِ وَهِيَ عَجِيبَةٌ، جَمَعُهُ عَجَائِبٌ)، (عجیب)، واته: سه‌رسوورهی‌نهر، شتیکه که به‌هوی‌ه‌وه سه‌رت سوور

له سوورپتی (الذاریات) دا ناوا باسی نهم هه‌لوئیسته‌ی سارا خاتون دمکات، خوا
 لئی رازی بی دمفهرموی : ﴿ فَأَقْبَلَتْ أَمْرَاتُهُ فِي صَرَخٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ
 عَقِيمٌ ﴿۲۱﴾ قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿۲۰﴾ واتسه :
 نافرته‌که‌ی هات به هاواریکه‌ومو دمنگی بهرز کردهه {گوتوویه‌تی: (یا ویلتی)}
 له دموچاوی خویدا (نافرمتان عادمیتان وایه، حاله‌تی عاطیفیی هیه، نافرمت
 همر نافرته، با خیزانی پیغه‌مبه‌ریش ﷺ بی)، گوتی: من پیره‌مژنیکی نه‌زوکم !
 گوتیان: په‌رومردگارت ناوای فهرموومو، بیگومان نه‌و کارزانی زانیه، یانی: نه‌و
 دمزانن کاره‌کانی چون دمکات و دهسته‌لاتی ره‌هاشی هیه.

مه‌سه‌له‌ی چواره‌م :

قسه‌کردنی نیبراهیم ﷺ بۆ به‌رگری کردن له لووط و،

وه‌لامی خوا‌ی دادگهر، (یاخود فریشته‌کانی)

که‌ بواری قسه‌کردنی تیدا نه‌ماوه :

نه‌و مه‌سه‌له‌یه که‌ له‌و سنی نایه‌ته‌دا باسکراوه،

نیمه‌ له‌ حه‌وت برگه‌دا ده‌یتویژینه‌وه :

خوا عزوجل فهرموویه‌تی : ﴿ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبَشْرَى
 يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿۷۱﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿۷۰﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا
 إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿۷۲﴾

برگه‌ی به‌کم : ﴿ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ ﴾: کاتیک ترس و دل‌ه‌راوکه له
 نیبراهیم رویشت، (الرؤع: الفزع والخوف المستكن في الرؤع)، (رؤع) بریتیه
 له‌و دل‌ه‌راوکه‌و ترس ری نیشته‌ی که‌ له‌ زمین و هوش و دل‌و دموونی مروفتدا،
 جیگیر دمی و په‌نهان دمی .

ئنجاکاتیک ئیبراهیم ئەو حالەتەى لى رۆیشت.

برگەى دووم : ﴿ وَجَاءَتْهُ الْبَشْرَى ﴾ : موزدەشى بۆ هات، واتە: موزدەى لەداىك بوونى ئیسحاق، پاشان لە ئیسحاقیش: یەعقوب، ئەو جووت موزدەمىەى بۆ هات. (البشرى : الخبیر السارۇ الذى تَنبسطُ به بشرة الوجه)، (بشرى) بریتىە لەو هەوالە خۆشەى كە پىستی دەموچاوى ئینسانى پىگەش دەبیتەوو دەكریتەوه .

برگەى سىیم : ﴿ يُجَدِّلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴾ : یەكسەر دواى ئەوەى ترسەكەى رۆیشت و موزدەى بۆ هات و دلخۆش بوو، دەستی كرد بە مشتومر لەگەئماندا، دەربارەى گەلى لوط، دیارە مەبەست لە (يُجَدِّلُنَا) قسەكردنى ئیبراهیمە لەگەئ فریشتەكاندا، ئەگەرنا ئیبراهیم ﷺ راستەوخۆ لەگەئ خواى بەرزدا گفتوگۆى نەكردو، بەلام بۆچی دەفەرموى : (يُجَدِّلُنَا)؟ چونكە ئەو فریشتانە كە خوا ناردوونى، نوینەرى خوان، پاشان هیج شتىك بەبى فەرمانى خوا ناكەن، كەواتە: مشتومر و موناقةشەكردنى ئیبراهیم لەگەئ فریشتەكاندا بوو، بۆەش خوا ﷻ دەیداتە پال خۆى.

ئنجانیا مەبەست لەو مشت و مرو موناقةشەكردنەى ئیبراهیم لەگەئ فریشتەكاندا، چىیە؟ بىگومان مەبەست ئەومىە كە لەگەئ فریشتەكان دا موناقةشەى كردو، یان داواى كردو و پاراوتەوه لە خوا، كە من ئەوم پى دوورە، چونكە ئەگەر وابایە دەیفەرموو: (يَطْلُبُ مِنَّا، يدعوننا)، بەلام كە دەفەرموى : (يُجَدِّلُنَا) ئەوه دیارە كە ئەدمى ئیبراهیم ﷺ زۆر لەوه بەرزتر بوو كە موجدەلە لەگەئ خوادا بكات، بەلام لەگەئ فریشتەكاندا ناسایىە، كە ئەوانیش دروستكراویكى خوان و نوینەرى خوان و، خوا ناردوونى، ئەوه پىچەوانەى ئەدمب نىە، كە ئینسان موناقةشەو شەرە قسەیان لەگەئدا بكات.

مەبەست لەو موناقةشەو شەرە قسەیهش، ئەوه بوو كە ئیبراهیم بەرگریى لە بروادارەكان كردو و گوتووئەتى: ناخر چۆن دەبى، شارەكانى گەلى لوط زۆر

زور بىرىن، لە ھاىكىدا كە ئەوئ خەلكى بىرۋادارى لىيەو لىوۋط ﷺ لەۋىيە؟!
 وَهَكَذَا دَفَعَهُ رَمِيًّا : ﴿ قَالَ إِنَّكَ لَوَطَّاءٌ قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا ﴾
 المنكبت، واتە: چۆن دەيانفەوتىنن، لىوۋط لەۋىيە؟ (واتە: مالى لىوۋطىش
 لەۋىيە، با خىزانەكەشى بىرۋادار نەبى، پەنگە ئەو كاتە ئىبىراھىم ﷺ
 نەشىزانىبى كە خىزانى دەربازى نابى، خراپە، بەس مندالەكانى قوتار
 دەبن)، ئەوانىش دەلئىن: ئىمە زاناتىن بەۋەى كە لەۋىيە، كەۋاتە: دەگونجى
 موجدەلەو شەپە قسەكەى ئىبىراھىم ﷺ بۇ بەرگى لىكىردى لىوۋط و ئەو
 بىرۋادارانە بوو بى، كە لەگەل لىوۋط دا بوون.

ھەندىك دەلئىن: دەشگونجى مەبەست لە بەرگى كىردى ئىبىراھىم لە گەلى
 لىوۋط، ئەۋە نەبوو بى كە ھەر نەفەوتىنن، بەلكو دەرفەتى زىاتىيان پى بدرى و
 مۆلەتياپ پى بدرى، بە بەلگەى رستەى دۋابى كە خوا دەفەرمۋى: ﴿ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ
 لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴾، بىگومان ئىبىراھىم ھىدى و مەندو بە رەحم و شەفەقەت
 بوو، بۇ خەلك دىسوۋتاو بوو، زۆرىش بۇ لای خوا دەگەراپەۋە.

شايانى باسە لە پەيمانى كۆندا^(۱) ئەۋ بەسەر ھاتە بە تەفصىل باس دەكات،
 كە ئەۋ فرىشتانە دەچن بۇ لای ئىبىراھىم، دۋابى كە بۇى دەردەكەۋى: فرىشتەن،
 دەلئى: ئايا شارىك پەنجا (۵۰) بىرۋادارى تىدابى لە بەينى دەبەن؟ دەلئىن: نەخىر،
 ئەدى ئەگەر چل (۴۰) بن؟ نەخىر، ئەدى ئەگەر سى (۲۰) بن؟ نەخىر، ئەدى ئەگەر
 بىست (۲۰) بن؟ نەخىر، ئەدى ئەگەر دە (۱۰) بن؟ دەلئىن: نەخىر، بەلام دە كەسىش
 بىرۋادار نەبوون، بەلكو ئەۋەى كە دەردەكەۋى، لە پەيمانى كۆندا دەلئى: بەس
 لىوۋط و دوو كچەكەى دەرباز بوون، بەلام دەگونجى كەمىكىش خەلكى بىرۋادارىيان
 لەگەلدا بووبى، بۇيە بەرگى كىردنەكەى ئىبىراھىم لە گەلى لىوۋط بە پى
 تەۋرات، جى خۇى نەگرتو، بەلام لە قورئاندا ئەۋ وردەكارىيە نەھاتو، كە
 ۋەك گوتە ھەردوۋ ئىحتىمالەكەى ھەن:

(۱) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح : ۱۸، ص ۴۹.

(۱) ئەگەرى ھەپە بەرگىرىكىردنەكەى ئىبىراھىم عليه السلام بۇ ئەوان بووبى .

(۲) دىشگونجى بەرگىرى لە كۆى خەلكەكە كىردى، بەو واتاپە كە مۆلتەو دەرھەتى زىاتىرىان پىدىرى، بۇ ئەوھى بگەرىنەو، بەلام ئەو وردەكارىپەى لە تەورپاتا ھاتو، جىپى پىشت پى بەستىن نىھو لە چوارچىوھى ئىسپرائىلىيات داپە .

بىرگەى چوارەم : ﴿ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّهٌ مُّئْتَبٌ ﴾ : لىرەدا خوا عليه السلام مەدح و ستايشىكى گەورەى ئىبىراھىم عليه السلام دەكات: بىگومان ئىبىراھىم زۆر بە بەزەپى و بە پەرۇش و گەراوھ بوو، لە ناخەوھ بۇ لای خوا عليه السلام گەراپوھ .

(حلىم) لە (حلم) ھوھ ھاتو، واتە: ھىدى و مەند، ھەلبەتە ھەندىكىان بە عاقل مەندىيان داناو، بەلام:

پەكەم: لىرەدا ناگونجى .

دووم: وهك راغىبى ئەصفەھانىى باسى كىردو، دەلى: (الحلم: مِنْ مُسَبِّبَاتِ الْعَقْلِ) واتە: بەھۆى عەقلەوھ ئىنسان ھىدى و مەند دەپى، واتە: ھىدى و مەندى پەكىكە لەو سىفەتانەى كە بەھۆى عەقل و تىگەپىشتى باشەو، لە ئىنساندا بەپىدادەپن .

(أَوْهٌ)، (مَنْ يُكْثِرُ قَوْلِ أَوْهٍ)، كەسىك كە زۆر دەلى: ئۆھ، لە كوردەوارپىشدا ئەوھ ھەر بەكاردى، يان وشەى (ومىش).

زىاتىرىش كەسىك ئەم وشەپە بەكاردىنى كە زۆر پەرۇشى خەلكى بى و، زۆر بۇيان دىسۆز بى، ئىبىراھىم عليه السلام زۆر بە خەمى خەلكەوھ بوو، زۆر پەرۇشپىيان بووھ .

(مُئْتَبٌ)، واتە : زۆرىش دەگەراپەوھ بۇ لای خوا عليه السلام .

بە تىگەپىشتى من: (چونكە لە تەفسىرەكاندا نەمبىنىوھ)، ئەمە جۆرىكە لە پاسا و ھىنانەوھى خوا بۇ ھەلۆستەكەى ئىبىراھىم، كە لەبەر زىدە سىفەت بەرزى و، لەبەر ئەو ئاكارە بەرزو پەسندو جوانانەى، بەو شىوھى كىردو، نەك لەبەر ئەوھى جۆرىك لە ھاوسۆزى لەگەل گەلى (لوط) دا بووبى، بەلكو

سیفته بهرزهکانی، پالیان پیوه ناوه، که نهو هه‌لوسته بنوینیو، مه‌عدمن و که‌سایه‌تییه‌که‌ی وابوو، نه‌گه‌رنا به‌دلنیایی پیغه‌مبه‌ران له هه‌موو که‌س زیاتر دزی نهو کوفرو به‌د ره‌وشتیی و خراپه‌کارییه بوون، که گه‌له کافره‌کان کردوو یانه‌ته پیشه، چ جای دۆستی هه‌ره نیزیکی خوا، ئیبراهیم (خلیل الله) سه‌لات و سه‌لامی خوی له‌سه‌ر بی .

برگه‌ی پینجه‌م : ﴿ يَا بَرَاهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هَذَا ﴾ : خوا ﷺ فه‌رمووی، یان فریشته‌کان به ناوی خواوه پییان فه‌رموو: نه‌ی ئیبراهیم! واز له‌مه بی‌نه، (انصرف عن هذا الجدل، ولا تطمع في نجاتهم) واز له‌م شه‌ره قسه‌و مشتومره بی‌نه‌و، به هیوا مه‌به، که نه‌وانه رزگاربن.

برگه‌ی شه‌شم : ﴿ اِنَّهُ قَدْ جَاءَ اَمْرٌ رَبِّكَ ﴾ : بیگومان فه‌رمانی په‌رومردگارت هات. واته: بریاری ته‌کوینیو و فه‌دمری هات، بریاریکی هه‌ئبرمو کو‌تایی هاتوه.

برگه‌ی جه‌تیم : ﴿ وَ اِنَّهُمْ لَآتِيهِمْ عَذَابٌ عَرِيْمٌ دُوْرٍ ﴾ : بیگومان نه‌وان سزایه‌کی به‌رپه‌رچ نه‌دراوو و پت نه‌کراوه‌یان بو‌دی، (آی: غیر مصروف عنهم، ولا مدفوع)، واته: که لییان لنادریو، لیشیان به‌رپه‌رچ نادریته‌وه.

هه‌ئبه‌ته خوا ﷺ جگه له‌م نایه‌تانه‌ی سوورمتی هوود، له هه‌ر کام له سوورمه‌کانی :

(الحجر) و (العنکبوت) و (الذاریات) یش دا، باسی کۆی به‌سه‌ره‌اتی ئیبراهیم ﷺ ده‌کات، له‌گه‌ل نه‌و فریشته‌نانه‌دا، وه باسی قسه‌و به‌رگریکردنی ئیبراهیم له گه‌لی لووط، ده‌کات، تاکو مؤلمت و دمه‌رفه‌تی زیاتریان پی بدنو، په‌له نه‌کری له له‌بین بردنیاندا، با سه‌رنج بدمین:

١ / له سوورمتی (الحجر) دا ده‌فه‌رموی : ﴿ وَ نَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرَاهِيْمَ ﴿٥١﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا قَالِ اِنَّا مِنْكُمْ وَ جِلُوْنَ ﴿٥٢﴾ قَالُوْا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نَبِّشْرُكَ بِغُلٰمٍ

عَلِيمٍ ﴿۵۲﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ تَبَشِّرُونَ ﴿۵۱﴾ قَالُوا
بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ الْقَانِطِينَ ﴿۵۵﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ
رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿۵۶﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۵۴﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا
إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿۵۸﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۵۹﴾ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ
فَدَرْنَا إِنَّا كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَىٰ هَٰذِهِ الْمَنَاجِزِ ﴿۶۰﴾

واته : {هموآلیان پینده : دهرباری میوانه‌کانی نیبراهیم ﴿۵۱﴾ که لئی
ومزور که‌وتن گوتیان: سه‌لامت لی بی، نه‌ویش گوتی: نیمه له نیوه دهرسین
(واته: بو نیمه نامون، بویه ترسمان ری نیشت) ﴿۵۴﴾ گوتیان: ترس نه‌چیته
دلت، له دلهر او‌که‌دا مه‌به، نیمه مؤزدهت پی دمدین، به (له‌دایکبوونی)
مندالیکی زانا (که همر به مندالیی زانا دمی، نه‌گهرنا مندالی دیکه‌ش که
گه‌وره بوون، دمتوانن زانا بن) ﴿۵۳﴾ گوتی: نایا مؤزدهم پی دمدن له کاتی‌کدا که
من گه‌یشتوومه ته‌مهنی پیری و به سآلدا چووم، مؤزدهی چیم پی دمدن؟ ﴿۵۱﴾
گوتیان: به هفق مؤزدهت پی دمدین، له نانو میدان مه‌به ﴿۵۵﴾ گوتی: ننجا
جگه له گومپریان، کی له به‌زمیی په‌رومردگاری نانو مید دمی! ﴿۵۶﴾ ننجا
نیبراهیم، گوتی: نهی ره‌وانه‌کراومکان! کارتان چیه و بوجی هاتوون؟ ﴿۵۷﴾
گوتیان: نیمه ره‌وانه‌کراوین بو لای کو‌مه‌لیکی تاوانبار ﴿۵۸﴾ جگه له بنه‌ماله‌و
خیزانی لووط، نیمه نه‌وان هه‌موویان دهر باز ده‌کمین ﴿۵۹﴾ جگه له هاوسه‌ره‌که‌ی
که نه‌ندازه‌گیریمان کردوه : نه‌و دمی له تیچووان بی ﴿۶۰﴾ .

۲ / له سوورمتی (العنکبوت) یش له نایه‌ته‌کانی : (۳۱ و ۳۲) دا دهمرموی: ﴿وَلَمَّا

جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ

أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿۳۱﴾ قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿۳۲﴾

واته: کاتیک رهوانه کراوهکانی نیمه هاتنه لای نیبراهیم به مؤزدهوه، یاخود مؤزدهیان بۆ هیئا، (مؤزدهی له دایکبوونی نیسحاق، پاشان یه عقووب)، فریشتهکان گوتیان: نیمه فهوتینهری نهم شارو ناومدانیهین، چونکه دانیشتووان و خه لکی نهم شاره، سته مکارن ﴿۳۱﴾ (نیبراهیم عليه السلام) گوتی: بیگومان (لووط) یش له م شاره دایه، گوتیان: نیمه زانترین بهو خه لکی که تییدایه، بیگومان لووط و خیزانه کهی دمر باز دمکهین، جگه له نافرته کهی، نهو دمبی له تیچووان و فهوتینراوان بی.

۳/ له سوورمتی (الذاریات) دا نهوهی که بهیووندیی بهم بابه ته وه ههیه، حهوت

نایهتن، نایهتهکانی: (۳۱ تا ۳۷)، دهفهرموی: ﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ

﴿۳۱﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿۳۲﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ﴿۳۳﴾ مُّسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿۳۴﴾ فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۵﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿۳۶﴾ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿۳۷﴾

واته: } (نیبراهیم عليه السلام دواى نهوهی مؤزدهیان پئیدا) گوتی: نهی رهوانه کراوهکان! کارت ان چیه و بۆجی هاتوون؟ ﴿۳۱﴾ گوتیان: نیمه رهوانه کراوین بۆ لای کۆمه لیکى تاوانبار ﴿۳۲﴾ تاکو بهردیکى له قور دروستکراویان بهسهردا ببارینین ﴿۳۳﴾ له لایهن بهرومردگارت هوه نیشانه دار گراوه، بۆ زیدمپوویکاران و تیپه پئنه ران ﴿۳۴﴾ ننجنا نهوهی که له پرواداران لهو شارمدا هه بوون، هه موومان دمر باز کردن، به لام جگه له مائیک له مسولمانان، کهسی دیکه مان

تیدا نهبینی (که مالی لووط بوو) ﴿ ۳۶ ﴾ ننجاً بؤ نهوانه‌ی که له سزاو
نآزاری به ئیشی خوا دهرسین، نیشانه‌یه‌کمان تیدا به‌جیه‌یشت (که
مه‌به‌ست پی شوینه‌وارمکانی ناومدانیه‌کانی گه‌لی لووطه الطیلا) ﴿ ۳۷ ﴾ .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسى ھوتەم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھوت ئايەت پىك دى، ئايەتەكانى : (۷۷ - ۸۳)، ئەم ھوت ئايەتە ھەموويان تەرخان گراون، بۇ گىرپانەھەى بەسەرھاتى لىوول الطَّلْحِ، گەلەكەى، كە ئىمە دابەشى دەكەين بۇ چوار بەرگە:

بەرگەى بەگەم : چوونى فرىشتە نىردراوہكانى خوا تَلْحِ بۇ لای لىوول الطَّلْحِ، سەغلتە بوونى لىوول بەھۆى مەترسى ھەبوونى بەرانبەريان، چونكە وايزانىوہ كە مرؤفن، نەوہك دووچارى ئەزىمەت و نازار بىن، لە لايەن گەلە خراپەكارەكەپەوہ ؟
بەرگەى دووہم : رۇيشتنى كۆمەئىك لە خراپەكارانى گەلەكەى، بۇ لای مالى لىوول، بەرگىيەكردنى لىوول الطَّلْحِ لە ميوانەكانى، بە پىشنيارکردنى كچەكانى بۇيان، كە لىيان مارە بكات، يان بيانداىى، سووربوونى لەسەر ئەوہى ميوانەكانيان تەسلىم نەكاتو، خەفەت و ئەسەف خواردى لىوول الطَّلْحِ، خۇزگە خواستنى بە ھەبوونى پالپشتىك بۇى، كە بەرگىيە لى بكات.

بەرگەى سىيەم : وە دەنگ ھاتنى فرىشتەكانو، خۇ ناساندنيان بە لىوول، كە ئىمە فرىشتەى خواينو، رىنمايى كردنيان بۇى، كە خۇى و خىزانەكەى برؤن، جگە لە ژنەكەى، چونكە ئەو بەئىنى فەوتىنرانى لەگەل گەلەكەى دا بۇ دراوہ.

بەرگەى چوارەم : ھاتنى فەرمانى قەدەرىى خواى كاربەجىو، ھەنگىرپانەھەى ناوہدانىيەكانيانو بەردى ناگرىن بەسەردا بارىنرانيان.

﴿ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِئَاءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَنْقُومِ هَؤُلَاءِ بِنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بِنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَنَعْلَمُ مَا تُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ إِيَّائِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَنْفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَانِكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَنِهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنْضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾ ۞

مانای وشە بە وشەى ئايەتەكان

{ ئنجا كاتىك فرىشته نىردراوہكانمان چوونہ لای لووط، ئەویش بە ھۆيانەوہ ناخۆشحال بوو، خۆى بە بى چارہ بىنى، (كە بتوانى بيانپارىزىو، لەبەر خۆيەوہ)، گوتى : ئەمپۇ رۇزىكى سەخت و دزوارہ ﴿۷۷﴾ گەلەكەى بەرەو لای رەتپىران (تاودران) و پىشتىرش خرابەكارىى (نىربازىى) يان دەگرد، لووط گوتى: ئەى گەلەكەم! نا ئەوہ ئافرەتەكان (كچەكان) ى من، ئەوان بۆتان پاكترن، پارىز لە خوا بكەن، (و بە ھۆى دەستدرىزىكردنە سەر ميوانەكانمەوہ) شەرمەزارم مەكەن، ئايا پياوئىكى سەر راستان تىدانىہ؟! ﴿۷۸﴾ گوتيان: تۆ دەزانى ھەقمان بەسەر كچەكانتەوہ نيە، (يان: ئارەزوومان بۆيان نيە) و، مسۆگەر تۆ دەزانى چىمان دەوئ؟ ﴿۷۹﴾ لووط گوتى: ئەگەر توانام لە بەرانبەرتاندا ببووايە، يان ھانام بردبايە بەر پەنايەكى بەھىز (بەرگرييم لە ميوانەكانم دەگرد)، ﴿۸۰﴾ (فرىشتەكان) گوتيان: ئەى لووط! ئىمە نىردراوانى پەروردگارتىن، مەترسە، ناتگەنى و زەفەرت پىنابەن، دەجا لە بەشىكى شەوئدا خىزانەكەت، شەورۇ پىبكەو، با ھىچ كامىكتان ئاور نەداتەوہ، جگە لە ئافرەتەكەت، بە دئىيايى ئەو بەلایەى بەسەر گەلەكەت دى، تووشى وىش دەبى، بەئىنگەيان بەرەبەيانە (بۆ لەبەينچوون) ئايا بەرەبەيان نىزىك نيە! ﴿۸۱﴾ ئنجا كاتىك فەرمانمان ھات بە ھەوتاندنى گەلى لووط ، سەرەوبىنمان كردن و، بەردىكى لە قور سوورگراوہى رىز بەستوومان، بەسەردا باراندن ﴿۸۲﴾ كە لەلایەن پەروردگارتەوہ نىشانەدار كرا بوون و، ئەو (بەلأو جۆرە بەرد)ە لە ستەمكارانىش دوورنىە، (كە بەسەرياندا ببيارىنين) ﴿۸۳﴾ .

شیگردنەوی هەندیک لە وشەگان

(سَيَّءٌ بِهِمْ) : واتە: بەهۆی ئەوانەوه، حالی خراب بوو، ناخۆشحال بوو.

(سَاءَهُ ضِدَّ سَرَّهُ)، (سَاءَهُ) پێچەوانەی (سَرَّهُ) یە، (سَاءَهُ)، واتە: دلخۆشیی کرد، پێچەوانەی دلناخۆشیی کرد، (سَيَّءٌ بِهِمْ: أَي سَاءَ حَالُهُ بسببهم)، واتە: ناخۆشحال بوو بەهۆیانەوه، نەك لەبەرئەوهی پێی ناخۆشبین میوانی بین، بەلكو لەبەرئەوهی لە شیوهی گەنجی جواندا بوونو، زانیویشیەتی گەلەگەیی چ مالتێكن! بۆیە مەترسیی لیان هەبوو.

(وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا) : واتە: خۆی بیچارە بینی، {الذَّرَاعُ: العضو المعروف، والذَّرَاعُ: ما يُذْرَعُ به، وَأَصْلُ الذَّرْعِ: بَسَطُ الْيَدِ، ضَاقَ ذَرْعُهُ أَي: لَم يُطِقْهُ وَلَمْ يَقْوِ عَلَيْهِ، فَكَأَنَّكَ تَرِيدُ: مَدَّ يَدَهُ فَلَمْ يَنْلُهُ} (۱)، (ذراع) ئەندامێکی زانراوو ناسراوی جەستەیه، (ذراع) ئەوهیه گە شتی پێ دەپێورێ، ئنجا وشە (ذرع) لە ریشەدا بریتیه لهوه گە ئینسان دەست بکاتەوه، چونکه ئەگەر تۆ بتهوی باووش له شتێک بەدی هەردوو دەستی بۆ دەکەیهوه، ئنجا ئەگەر شتەگە له باووش فراوانتر بێو، بپرست و توانای گرتنه باووشی نەبێ، دەگوتری : (لَمْ يُطِقْهُ، وَلَمْ يَقْوِ عَلَيْهِ)، واتە: دەستی بۆ درێژ کردوو نەیکە یومتی، یان وهك گوتم: دەستی بۆ کردۆتەوه، بەلام باووشی لی نەگەیشتۆتەوه.

(يَوْمٌ عَصِيبٌ) : واتە: رۆژیکی سهخت، رۆژیکی توند، (يَوْمٌ عَصِيبٌ، وَعَصِيبٌ: شَدِيدٌ، اِعْصَوْصَبُ الْيَوْمِ) واتە: ئەمڕۆ رۆژهگەیی زۆر سهخته، زۆر دژوارو سهغلهتیه.

(**يَهْرَعُونَ إِلَيْهِ**) : واته: تاو دمدران بؤ لای، (**هَرَعَ وَأُهْرِعَ** : ساقه سوقاً **بِعُنْفٍ وَتَخْوِيفٍ**)، نهوانه که نهو کارمیان نهنجام داوه، وهک ئیرادهمیان له دهست خویمان دا نه مابئ، هه ئیپنچرابن بههوی نارمزووی جینسییانهوه، { **الإِهْرَاعُ** : **الإِسْرَاعُ** ، قَالَ أَبُو عَبِيدَةَ **يُسْتَحْتُونَ إِلَيْهِ** ، كَأَنَّهُمْ يَحْتُبُّ بَعْضُهُمْ بَعْضًا } ، (**إِهْرَاعٌ**) به مانای (**إِسْرَاعٌ**) واته: خیرایی کردن، نهبو عوبهیده گوتوویهتی: (**يُسْتَحْتُونَ إِلَيْهِ**)، واته: بهرمو پرووی هاندمدران، وهک ههندیکیان ههندیکیان هان بدن، ناوا نهو نارمزوو و غهیزمیه هه ئیپنچاوان.

(**مُخْرُونَ**) : واته: شهرمهزارم مهگهن، (**خَزِي أَي: ذَلَّ وَهَانَ**)، واته: زهبوون بووو، شهرمهزار بوو، نهگهر بگوترئ: (**خَزِي يَخْزِي خِزَايَةَ**)، یانی: (**استحياً**)، واته: شهرمی کرد.

(**رَشِيدٌ**) : (**رَشَدٌ، يَرْشُدُ الرَّشَادُ: ضِدُّ الْغَيِّ**)، وشهئ: (**رشد**) و (**رشاد**)، پیچهوانهئ (**غی**)یه، دهگوترئ: (**رَشَدٌ يَرْشُدُ فَهُوَ رَشِيدٌ**)، (**رشید**)، واته: سهر راست، به ئامانج گهیشتوو، خاوونی (**مختار الصحاح**)^(۱) دهئئ: { **الغَي: الضلالُ والخيبةُ، خَابَ يَخِيبُ خَيْبَةً إِذَا لَمْ يَنْلُ مَا طَلَبَهُ** } .

(**غی**) واته: گومرایی و په شیمانیی و رهنج به خهساری، نهگهر کهسئک نهوهئ دمیوهوئ به دهستی نهکات، دهگوترئ: (**خَابَ يَخِيبُ خَيْبَةً**) واته: به مراد نهگهیشتن، بؤیه من گوتوومه: گومرایی (**ضلال**) سهرمنجامهکهئ بریتیه له به ئاکام نهگهیشتن (**غی**) و، رینمایئ (**هدئ**) سهرمنجامهکهئ بریتیه له به ئاکام گهیشتن و به مراد گهیشتن (**رشد**) .

(**رُكْنٌ شَدِيدٌ**) : واته: پایهئ بههینز، (**رُكْنٌ إِلَيْهِ رُكُونًا أَي: مَالَ إِلَيْهِ وَسَكَنَ، وَرُكْنُ الشَّيْءِ: جَانِبُهُ الْأَقْوَى، رُكْنٌ شَدِيدٌ: عِزٌّ وَمَنْعَةٌ**)، (**رُكْنٌ إِلَيْهِ رُكُونًا**)، واته: پالی وئدا، پشتی وئدا، (**وَرُكْنُ الشَّيْءِ: جَانِبُهُ الْأَقْوَى**)، گوئشهئ هه موو

شتیک بههیزتره له دیوارمکھی، بویه بهردی باشتر له گوشه‌دا دادهنری، چونکه گوشه‌کان زیاتر دیوارمکان رادمگرن، پایه‌کان، (رُكُنٍ شَدِيدٍ) واته: پایه‌و هیزو پالپشتیکی مه‌حکهم.

(فَأَسْرٍ): واته: شه‌ورؤ بکه، سه‌فه‌ری شه‌ویان پینبکه، (سَرِي يَسْرِي سُرِي وَمَسْرِي وَأَسْرِي: سَارَ لَيْلًا)، (أسرى) واته: شه‌ورؤیی کرد، وه‌ک خوا ﷺ ده‌فه‌رموی:

﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَرَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿۱۰﴾﴾
الإسراء، باسی شه‌ورؤیی پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ ده‌کات .

(بِقِطْعٍ): (القِطْعُ: ظُلْمَةٌ آخِرَ اللَّيْلِ)، وشه‌ی (قِطْعٍ)، واته: پارچه، به‌ش، به‌لام لیره‌دا مه‌به‌ست پینی تاریکایی کۆتایی شه‌وه.

(وَلَا يَلْتَفِتْ): واته: با هیچ کام له نیوه ناور نه‌داته‌وه، (لَفَتَتْ وَجْهَهُ عَنْهُ: صَرْفَهُ)، مروّف نه‌گهر پرووی به‌ره‌و شتیک و مرگپرا، نه‌وه پینی ده‌گوتری: (لَفَتَتْ) یان (إِلْتَفَتَتْ) ناوړی دایه‌وه، نه‌گهر بگوتری: (لَفَتَتْ وَجْهَهُ)، واته: که‌سیک پرووی بسوورپینی، به‌لام (إِلْتَفَتَتْ)، واته: خوی پرووی سوورپاند، ده‌گوتری: (وَلَفَتَتْهُ عَنْ رَأْيِهِ)، واته: وایلیکرد بۆچوونی خوی بگۆری.

(سَجِيلٍ): (السَّجِيلُ: حَجَرٌ وَطِينٌ مُخْتَلَطٌ، قِيلَ: فَارِسِي مُعَرَّبٌ، الطِّينُ الْمُتَحَجَّرُ، سنگ گل / سنج جل)، وشه‌ی (سجیل) هه‌ندیک له شارمزایانی زمانی عه‌ره‌بیی، که واپیده‌چی شارمزی زمانی فارسیی نه‌بوو ون، ویستووویانه نه‌م وشه بیه‌نه‌وه بۆ ریشه‌ی زمانی عه‌ره‌بیی، که له راستییدا عه‌ره‌بیی نیه، جا نه‌وانه‌ی که گوتووویانه: (حَجَرٌ وَطِينٌ مُخْتَلَطٌ)، یانی: به‌ردو قوری تیکه‌ل، نه‌وانه فارسییان نه‌زانیوه، به‌لام نه‌وانه‌ی گوتووویانه: (الطِّينُ الْمُتَحَجَّرُ)، واته: قوریک که بۆته به‌رد، دیاره فارسییان زانیوه، وه‌ک: (طَبْرِي) و (فَخْرَ الدِّينِ الرَّازِي)، نه‌وانه که

فارسیان زانیوه، ته‌ماشای ته‌فسیره‌کانم کرد، ده‌لّین: (سجیل)، (فارسی مُعَرَّب)،
 واته: وشه‌یه‌کی فارسیه‌ کراوه به عه‌رهبیی، هه‌تا له ته‌فسیری (مفاتیح
 الغیب)ی، (فخر الدین الرازی)دا، ده‌لّی: سنگ گل، یانی: به‌ردیکی قورین،
 هه‌ندیکیش نووسیویانه: (سنج جل)، ننجاً له‌به‌ر نه‌وه‌ی پیتی (گ) له عه‌رهبییدا
 نیه، بو‌یه له جیاتی (گ) پیتی(ج)یان به‌کاره‌یناوه، دوا‌یی (ن) نوونه‌که‌یان
 لابرده‌وه بووه به (سجیل)، که له راستییدا هه‌ر (سه‌نگ گل)ه‌که‌یه، یانی:
 به‌ردی قور.

(مَنْضُودٍ): (نَضَدْتُ الْمَتَاعَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ: أَلْقَيْتُهُ فَهُوَ مَنْضُودٌ وَتَضِيدٌ،
 وَنَضَّدَهُ تَنْضِيدًا: لِلْمَبَالَغَةِ فِي وَضْعِهِ مُتْرَاصِفًا)، (نَضَدْتُ الْمَتَاعَ بَعْضَهُ عَلَى
 بَعْضٍ)، واته: که‌لوپه‌له‌که‌م هه‌ندیکی خسته سه‌ر هه‌ندیکی و له‌سه‌ر یه‌کم دانان،
 (فَهُوَ مَنْضُودٌ وَتَضِيدٌ)، (وَنَضَّدَهُ تَنْضِيدًا) نه‌وه بو زیده‌رویی کردنه، واته: زور
 به‌رپیکی داینا، که ده‌فه‌رموی: (مَنْضُودٌ) واته: نه‌وه به‌ردانه به دوا‌ی یه‌کدا
 ده‌هاتن، به شی‌وه‌یه‌کی ریز به‌ستوو.

(مُسَوِّمَةٌ): (السُّومَةُ: الْعَلَامَةُ، وَسَوْمَتُهُ: أَعْلَمَتْهُ)، (مُسَوِّمَةٌ) واته: (مُعَلِّمَةٌ) واته:
 نیشان‌ه‌دار گراو.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

دیاره پښتر باسی ئیبراهیمان علیه السلام کرد، که نهو فریشتانه‌ی هاتن بۆ لای، هاتبوون ههم موزده‌ی نیسحاق و یه‌عقوووبیان به خۆی و خیزانی دا، ههم هه‌والیشیان پښدا، که دهمانه‌وی گه‌لی لووط له‌نیوبه‌رن و، ئیبراهیم علیه السلام ویستی تکایان بۆ بکات، که دوا بخزین، یان مؤله‌تیاں بدریتتی، یان له‌به‌ر نه‌وه‌ی لووط له‌وییه، نه‌وان گوتیان: تازه بریاری کۆتایان له‌باره‌وه دراوه.

خَوَا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ دمه‌رموی: ﴿وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا

وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ﴾، کاتیک ره‌وانه‌گراوه‌کانمان چوونه لای لووط، به‌هۆی وانه‌وه ناخۆشحال بوو، خراپه‌ی تووش بوو، (سێ‌ههم) به (مجهول الفاعل) هاتوه، وشه‌ی (ساء)، واته: ناخۆشحال بوو، به‌لام (سێ‌ههم)، واته: به‌هۆی وانه‌وه ناخۆشحال بوو، بۆچی؟! چونکه وه‌ک له تفسیره‌کاندا باس ده‌کری، به‌پیی سیاقیش دهرده‌که‌وی، دیاره فریشته‌کان له شیوه‌ی پیاوی جوان و گهنجی جواندا چوو بوون، لووطیش زانیویه‌تی که گه‌له‌که‌ی چ ره‌فتاریکی خرابیان هه‌یه! ﴿وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا﴾، واته: خۆی ده‌سته‌پاچه‌ بینی، خۆی بیچاره‌ بینی، له بواری به‌رگری لی‌کردنیاندا، توانای خۆی وا نه‌بینی، که بتوانی به‌رگری له‌و میوانانه‌ی خۆی بکات، له به‌رانبه‌ر نه‌و گه‌له‌ خراپه‌ی خۆیدا، ﴿وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ﴾، ئنجا گوتی: نه‌مرۆ پۆژیکی دژواره، پۆژیکی سه‌خت و نارپه‌حه‌ته، هه‌لبه‌ته ده‌بی له‌به‌ر خۆیه‌وه وای گوتبی، چونکه نه‌گه‌ر له‌لای میوانه‌کان وا بلتی، مانای وایه نه‌و نارپه‌حمت بووه به‌وه‌ی که نه‌وان چوون بۆ لای، چونکه نه‌و نه‌یزانیوه نه‌وانه فریشته‌ن، وایزانیوه، نه‌وان نازانن نه‌و گه‌له جه‌ند خرابن، هاتوون میوانی بوون، نازانن چی له پیشیانوه، چ شتیک چاوه‌رپیان ده‌کات؟

﴿ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ ﴾، خەلکەگەش ھاتن زۆر بە خێراییی، یانی: ھەلپێچراپوون، تاو درابوون، پالیاں پێو ھەنرا، ئاوا ئارمزوو و غەریزە جینسی ھەلپێچا بوون، ھە بە دەست خۆیان نەبی، تاو دەدران، ﴿ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ﴾، پێشتریش خراپەیان دەکرد، لێرەدا وشە: کردووە خراپەکان (السَّيِّئَاتِ) ھەموو شتێک دەگریتەو، بەلام بە پێی سیاق دەرئەری، کە زیاتر مەبەست پێی نێربازیە، نەگەرنا ھەک باسی دەکەین گەلی لووط زۆر رەفتاری خراپیان ھەبوون.

﴿ قَالَ يَنْفَوْرُ هَتُوْلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ﴾، گوتی: ئەو گەلەگەم! ئەوانە کچەکانەن، ئەوان بۆ ئێوە پاکترن، ھەلپەتە دوایی باسی دەکەین کە دەفەر موی: (أَطْهَرُ لَكُمْ) مەبەست ئەو نەو نەو کە ئەو دیکەش پاکە، بەلام ئەوانە پاکترن، بەئەو یانی: خوا ئافرمتی دروست کردووە بۆ پیاو، بۆ تێرکردنی غەریزە جینسی، نەک پیاو بۆ پیاو، وە ئافرمت بۆ ئافرمت، وە توێژەرەوانی قورئان دوو سێ واتایان بۆ ئەم رستەییە لێکداوئەنەو، ھەک دوایی ئامازمیان پێدەکەین.

﴿ فَأَنْقَرُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ فِي ضَيْفِي ﴾، پارێز لە خوا بکەن و شەرمەزارم مەکەن، لەبارە میوانەکانمەو، واتە: ڕوو زەردی میوانەکانم مەکەن، کە دەستدریژیان بکەن سەری، ﴿ أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴾، ئەری پیاویکی سەر راست و عاقل مەندو تێگەشتووتان تێدانە، کەسێکی وابی کە بە ئامانج و بە مراد بگات، بەھۆی ڕێی راست گرتنەو؟! راس

﴿ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَنَعْلَمُ مَا تُرِيدُ ﴾، گوتیان: تۆ دەرئەری کە ئێمە ھیچ مافمان بە سەر کچەکانی تۆوە نەو، یاخود ھیچ ئارمزوومان بۆیان نەو، بێگومان تۆ دەرئەری ئێمە جیمان دەوی، واتە: ئەوومان دەوی کە لەگەڵ ئەو میوانانە تۆدا جووت بین و خراپەیان لەگەڵدا بکەین، ﴿ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَرْءَاوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴾، گوتی: ئەگەر من ھێزێکم ببوایە، بەرانبەر بە ئێوە، یاخود

نه گهر خوشم هیزم نیه بهسهرتاندا، پالپشتیکم هه بووایه، که پالم ویدا بایه، یانی: لایه نیک، که بهرگری لیکردبام، پستی گرتبام له دزی نیوه.

ئنجا لیهدا که لووط ناوا بیچارمی و دمسته پاچهیی خوئی دهخاته روو، فریشتهکان وه دمگ دین: ﴿ قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ ﴾، گوتیان: نهی لووط! نیمه نیردراوانی پهرومردگارتین، به هیج شیومیهک و هه رگیز نهوانه دهستیان ناگاته تو، بیت ناگهن، زهفهرت پینابهن، نیمه هاتووین نهوانه بفهوتینین، ﴿ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْفُتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا نَّكَ ﴾، جاری خوئ و خیزانه کمت له پارچهیهک، له بهشیک له شهویدا برۆن، سهفه ر بکهن و، با هیج بهکیک له نیوه ناوړ نه داته وه، جگه له نافرته کمت، واته: هه موویان له گهل خوئ ببه، جگه له نافرته کمت، نه مه واتایه کی .

یاخود: با هیج کام له نیوه ناوړ نه داته وه، جگه له نافرته کمت، نهو ناوړ دمه داته وه، دیاره ژنه کهی به قسهی لووطی نه کردوه، هه ر له سه رهتا تا کو کوئا.

نیدی لووط عليه السلام نهو ناراسته و تهعلیماتهی فریشتهکانی به مال و خیزانه کهی خوئی گوتوه و گوتوو یه تی: ناوړ مه دمنه وه، کچهکانی به قسهیان کردوه و ناوړیان نه داومته وه، کاتیک گوئیان لهو گرمه و زرمه و هه لگیړانه وهی نهو ناوچه و دمه ره بووه، که دواپی بوته دهریاچهی مردوو، به لام دیاره خیزانه کهی لیهدا به قسهی نه کردوه و ناوړی داومته وه، بوته هوئی له بهین جوونی.

یاخود مه بهست نهومیه که: هه ر له ریوه له گهل خوئی مه بهو، هه ر له ریوه له گهلشی نه هاتوه، بروای به لووط عليه السلام نه بووه، وهک خوای پهرومردگار له سوورمتی

(التحریم) دا دمه رموی: ﴿ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ

لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ

اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾، دیاره ژنه کهی بیبروا بووه،

رمنگه گالته شی پیکردی و، گوتبیتی: سزای چی و نازاری چی؟! بویه خوا دمه رموی:

﴿ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ ﴾، بیگومان ئەوەی تووشدی که تووشی گەلەگەت دی، چونکه له ھەموو شتیک لەگەڵ ئەواندا بوو، بۆیە دەبی له سزاگەش لەگەڵیاندا بی.

﴿ إِنَّ مَوْعَدَهُمُ الصُّبْحُ ﴾، بەلێنگەیان، واتە: کاتی جیبەجێکردنی ئەو سزاو بەلایە بەسەریاندا، بەرەبەیانە.

﴿ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴾، ئایا بەرەبەیان نزیك نیە؟

﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ

مَنْضُودٍ ﴾، ئنجا کاتیک ھەرمانی ئیمە ھات، واتە: برپاری کۆتایی ئیمە ھات، یاخود ئەو ھەرمان پیکراوی ئیمە ھات، لای سەرھوومان کردە لای بنەھوی، واتە: ھەلمان گێرپایەو، سەرھو بنمان کرد، ژێرھو ژوورمان کردو، بەردیک گە لە قوری وشکراوی ریز بەستوو بوو، بەسەرماندا باراندن، واتە: بەردبارانمان کردن بە بەردیک گە لە قورپکی وشکراوھو سوورکراوھ، ریزی بەستوو، ﴿ مُسَوَّمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ ﴾، لەلایەن ھەرھوئەگەر تەوھ نیشانەدار کرابوو، ئەو نیشانەدار کردنە دوایی باسی دەگەین چۆن بوو؟ ﴿ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيدٍ ﴾، ئنجا ئەو جوۆرە سزایەو، ئەو جوۆرە بەردباران کردنە، لە ستەمکارانیش دوورنیە، واتە: ستەمکارانیک گە ستەم دەگەن، دوورنیە گە خوای دادگەر سزایان بدات، ئنجا ئەگەر ئەو جوۆرە بەردەشیان بەسەردا نەباری، شەرو ناخۆشییو، دەردو بەلاو، گرفتارییو ھەراو قاتو قرییو...ھتد، یان بەسەردا دی، گەنگ ئەوھیە ستەمکارانی ھیچ پۆزگارنیک، لە سزای خوا دوورنن، واتە: دەربازو قوتار نابن، ئەگەر خوای دادگەر بیھوئ سزایان بدات، بەھوئی گوناھو تاوان و خراپەکاریی خوایانەو.

ئێستاش بەر لەھوی بچینە سەر خستە رووی مەسەلە گەنگەکان، توێژنەوھییە کە لەبارە بەسەرھاتی لووطو گەلەگەییەو، دەگەین:

بەسەرھاتی لوووط (علیە السلام) وگەلەکەمی لە پینج تەوہردا

ئیمە لە پینج تەوہردا بەسەرھاتی لوووط عليه السلام و گەلەکەمی دەتوێژینەوہ:

- ۱ / پیناسەمی لوووط و گەلەکەمی.
- ۲ / ژمارەمی ناوھینرانی لوووط عليه السلام و پانتایی بەسەرھاتەکەمی، لە قورئاندا.
- ۳ / پەيامو بەرنامەمی لوووط عليه السلام بۆ گەلەکەمی.
- ۴ / گەلی لوووط چۆن فەوتینران؟
- ۵ / حوکمی کردەوہمی گەلی لوووط (نێربازی) لە نێسلام دا.

تەوهری یەكەم : پیناسە ی لووط و گەلەكە ی :

بە سەرئەدانی قورئان، زۆر شت بۆ ئیمە دەربارە ی لووط عَلَيْهِ السَّلَام و گەلەكە ی، روون دەبێتەو:

۱/ لووط عَلَيْهِ السَّلَام لەسەر دەستی ئیبراهیم عَلَيْهِ السَّلَام برۆای هیناوه، واتە: برۆای بە ئیبراهیم عَلَيْهِ السَّلَام هیناوه، وهك پینغەمبەری خوا، كه جارێ بۆخۆی نەبۆتە پینغەمبەر، وهك خۆای پەرۆمردگار دەفەرموێ : ﴿ فَأَمِّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۶﴾ العنكبوت، واتە: ئنجا لووط ئیمانی پێ هیناوه، گوتی: من كۆچ دەكەم بۆ لای پەرۆمردگارم، بێگومان پەرۆمردگارم زالی كاربەجێیە.

ئەمە ئەوێ لیۆمردمگێرێ كه بەرلەوێ ئیبراهیم عَلَيْهِ السَّلَام لە عێراقەو، یان لە ئووری كەلدانییەكانەو، كۆچ بكات بۆ شام، دوایی بۆ سەرزمینی كەنعانییەكان، دوایی بۆ فەلەستین كه دواتر بۆ میسرو بۆ حیزازیش كۆچی كردوه، بەئێ پێش ئەوێ هەر لە عێراقەو كۆچ بكات، لووط عَلَيْهِ السَّلَام ئیمانی پێهیناوه، وه هەر لەگەل ئەویشدا كۆچی كردوه، بۆ ئەو شوێنانە ی باسما ن كردن.

۲/ لووط عَلَيْهِ السَّلَام یەكێكه لە پینغەمبەران ی خوا (عليهم الصلاة والسلام) و، بە زۆریی لە قورئاندا بەسەرھاتی لووط، لەگەل هی ئیبراهیم دا هاتوه (عليهما السلام).

۳/ بە پێی تەوہرات و تاراددیمەك لە نایەتەكانیش ئەمە دەفامریتەو، لووط برازای ئیبراهیم بووه، بۆیەش دەئیم: بە پێی نایەتەكانیش ئەمە دەفامریتەو، چونكه هەر لە سەرمتاوه لووط عَلَيْهِ السَّلَام لە هەموو قۆناغەكان لەگەل ئیبراهیم دا بووه، كه واپێدەچێ نیزیكایەتی و خزمایەتی لەگەل ئیبراهیمدا بووبی، ئەگەرنا چۆن لە عێراقەو لەگەل كۆچ دەكات بۆ حەرپان، دوایی بۆ سەر زەمینی كەنعانییەكان و ... هتد.

ئەمەش دەقی ئەومیە کە لەوبارەو لە تەوڕاتدا هاتو: (وَهَذَا هُوَ سَجِلٌ مَّوَالِيدَ تَارْحَ: وَلَدَ تَارْحَ أَبْرَامَ وَنَاحُورَ وَهَارَانَ، وَوَلَدَ هَارَانَ لُوطًا، وَمَاتَ هَارَانُ قَبْلَ تَارْحَ أَبِيهِ، فِي أَرْضِ مَوْلِدِهِ فِي أَوْرِ الْكَلْدَانِيِّينَ...) (۱).

واتە: ئەمە تۆماری رۆڵەکانی تارەحە، تارەح ئەبڕامی بوو، ناحووری بوو، هارانیسی بوو (واتە: سێ کۆری بوون) هارانیسی لووپی لێ وەپاش کەوت، (کەواتە: هاران برای ئیبراهیم بوو و بابی لوط بوو) و، هاران پێش تارەح لەو سەرزمینی کە تێیدا لە دایک بوو، مرد، کە سەرزمینی ئووری کلدانییەکان بوو (کە پێشتر ئیبراهیم لەوێ نیشتەجێ بوو).

جێی باسە کە تارەح بابی ئیبراهیم، کە لە قورئاندا بە ئازەر هاتو، ئەبڕامیش دیارە کە ناوی ئیبراهیمە، لوط هەر بە لوط هاتو، دیارە بابی لوطیش ناوی هاران بوو، کەواتە: بابی ئیبراهیم، سێ کۆری بوو و، ئەبڕام و ناحوورو هاران، ئنجا هاران کۆرپکی لە پاش بوو، کە ناوی لوط بوو، هاران پێش بابی (تارەح - ئازەر) وەفاتی کردو لەسەر زمینی ئووری کلدانییەکان.

۴/ وە بابی ئیبراهیم لە قورئاندا بە ئازەر ناوی هاتو، وەك خوا لە سوورەتی

(الأنعام) دا، دەربارە دەفرموی: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَسْنَمًا مَا ءَالِهَةٌ إِنِّي أَرِنكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿۷۱﴾، واتە: یاد بکەو کاتیک ئیبراهیم بە ئازەری بابی گوت: ئایا بتان دەکەن بە پەرستراو؟ من خۆتو گەلەکەت لە گومراییەکی ئاشکرا دا دەبینم (۲).

ئنجا هەندیک گوتووینە: (ئازەر) نازناوی تارەحە، بەلام دەگونجی لە زمانیکەو بۆ زمانیک، ئەو پیتانە بگۆرین، دەشگونجی دوو ناوی بووبن،

(۱) التفسیر التطبیقی للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر التکوین، الإصحاح : ۱۱، نسب أبرام، ص ۳۲.

(۲) لە بەرگی (۵) ئەم تەفسیردا بە درێژی باسی ئەم وتووێژە نیوان ئیبراهیم و بابی و خۆرپەستو ئەستێرە پەرست و مانگ پەرستانمان کردو.

دەشگونجی بەس ناوی نازەربێ، کە بیگومان هەر ئەوەش تەواوە، چونکە نێمە لە قورئان دڵنیاییەن کە دەستکاری نەکراوە، بەلام لە پەیمانی گۆن و نوێ دلتیا نین، چونکە بە دەقی نایەتو، هەر بە سەرنج دانی عەقل و واقیعی ش دياره، کە دەستکاری کراون.

۵/ ننجای شایانی باسە: لە تەوراتدا لە (سفر التکوین) دا هاتو، کە لە ئەنجامی ئەوەدا، هەر کام لە ئیبراهیم و لووط سەلامی خوایان لەسەر بێ، نازەل و مەر و مالتیکی زۆریان هەبوو، ئەو شوینە ی کە لیتی بوون، کە سەرزەمینێ کەنعانییەکان بوو، لیتیان و مەتەنگ هاتو و جیتیان نەبوو تەو، خەریک بوو شوان و گاوێهەکانیان بپیتە شەر و دەمەقالەیان، بۆیە ئیبراهیم پیتنیاری بۆ لووطی برازی کردو و گوتوویەتی: { (لَا يَكُنُ نِزَاعٌ بَيْنِي وَبَيْنِكَ، وَلَا بَيْنَ رُعَاتِي وَرُعَاتِكَ، لِأَنَّا نَحْنُ أَخَوَانُ، أَلَيْسَتِ الْأَرْضُ كُلُّهَا أَمَامَكَ؟ فَاعْتِزِلْ عَنِّي، إِنْ اتَّجَهْتَ شِمَالاً، أَتَجَّهُ أَنَا يَمِيناً، وَإِنْ تَحَوَّلْتَ يَمِيناً، وَأَتَحَوَّلُ أَنَا شِمَالاً ... فَاخْتَارْ لَوْطُ لِنَفْسِهِ حَوْضَ الْأُرْدُنِ كُلَّهُ وَارْتَحَلَ شَرْقاً }^(۱).

واتە: ئیبراهیم بە لووطی گوت: نابێ لە نیوان من و تۆدا ناکۆکیی هەبێ، هەر و مەها لە نیوان شوانەکانی من و شوانەکانی تۆدا، چونکە نێمە براین (مەبەستی ئەو بوو کە تۆ برزانی) ئایا سەرزەمین هەمووی لەبەردەمی تۆدا نیە؟ (دیارە ئەو کاتە چۆل بوو)، کەواتە: کەنار بگرە، ئەگەر تۆ بۆ لای سەری بچی، من بەرەو لای راست دەچم، ئەگەر تۆ بۆ لای راست بچی، من بۆ لای سەری دەچم، (واتە: تۆ سەر پشکبە، بۆ کام لا دەچی، بۆئەوەی بیکە یە نشینگە ی خۆت و مەر و مالاتە کە تی تیدا بەخێو بکە ی)، ننجای لووط سەرزەمینێ ئوردونی بۆخوی هەلبژاردو، بەرەو رۆژەلات رۆی.

(رۆژەلاتی ئەو شوینە ی، کە پیتنی لووط و ئیبراهیمی پیکە وە لیتبو و ن).

(۱) التفسیر التبیقی للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر التکوین، الإصحاح: ۱۳، ص ۳۵ و ۳۶.

ثَنجَا هَر لَه (سفر التکوین) دا، دهلی: (وَسَكَنَ اَبْرَامُ فِي اَرْضِ كَنْعَانَ، وَاَقَامَ لُوطٌ فِي مُدُنِ السَّهْلِ حَيْثُ نَصَبَ خِيَامَهُ بِجِوَارِ سَدُومَ، وَكَانَ اَهْلُ سَدُومَ مُتَوَرِّطِينَ فِي الشَّرِّ وَخَاطِئِينَ لَدَى الرَّبِّ) ^(۱).

واته: نهپرام له سهرزه مینی کهنعان نیشته جی بوو، لوط لهو شارانهی که له پی دهشته که بوون، خیومه تهمکانی خوئی هه لدان، له ته نیشت سه دووم (ناوی شاریکه) و، خه لکی سه دووم زور گیرودهی خرابه کاری بوو بوون و، له لای بهرومردگار زور به خراب له قه لهم دهران.

مه بهستی نه وهیه که زور جوړه گوناھو تاوانی دیکه یان هه بووه، جگه له جوړه گوناھه ی که پیوهی ناسراون، که بریتی بووه له نیربازی.

۶/ ثَنجَا نَهو دوو شارهش، واته: سه دووم و عمووره، به لکو ناوی چهند شاریکی دیکهش هاتوه، وهک دواپی باسیان ده که یان، نه وانه خه لکه که یان فه وتینراوه، نهو شارانه که لوط عليه السلام سه رمتا له ته نیشتیان بووه، دواپی له نیویاندا بووه.

وهک له (سفر التکوین) دا، دهلی: (وَمَا اِنْ اَشْرَقَتِ الشَّمْسُ عَلٰى الْاَرْضِ حَتَّى كَانَ لُوطٌ قَدْ دَخَلَ اِلٰى صُوْعَرَ، فَاَمْطَرَ الرَّبُّ عَلٰى سَدُومَ وَعَمُورَةَ كِبْرِيَةً وَّنَارًا، مِنْ عِنْدِهِ مِنَ السَّمَاءِ، وَقَلَبَ تِلْكَ الْمَدْنَ وَالسَّاكِنِينَ فِيهَا، وَالْمَسْهَلَ الْمَحِيْطَ بِهَا، وَكُلَّ مَزْرُوعَاتِ الْاَرْضِ، وَتَلَفَّتْ زُوجَةُ لُوطٍ السَّائِرَةَ خَلْفَهُ وَّرَاءَهَا، فَتَحَوَّلَتْ اِلٰى عَمُودٍ مِنَ الْمَلْحِ) ^(۲).

واته: کاتیک که خوړ هه لات له سهر زهوی، لوط چوو بوو شاری صوغهر، بهرومردگار به سهر ههردوو شاری سه دووم و عمووره دا، کبریت و ناگری باراند له لای خویه وه له ناسمان و، نهو شارانه و نه وهی که تیاندا نیشته جی بوو بوون و، نهو دمشت و کیلگانه ی به دهوریه وه بوون، هه موویانی هه لگپرایه وه، هاوسه ره که ی لوط که له پشتیه وه دهرویی، ناوری دایه وه دواوه، ئیدی بووه کو له گه یهک له خوئی، (واته: وشک بووه وه بوو به خوئی) .

(۱) سه رجاوه ی پیشوو، ص ۳۶.

(۲) هه مان سه رجاوه، الإصحاح: ۱۹، ص ۵۲.

هەلبەتە ئەوە لە تەوراتدا هاتو، ئەگەرنا لە قورئاندا هەر دەفەرموئ: ئافرمەتە فەوتا، بەلام ئافەرموئ: بەو شیوەیە فەوتا.

۷/ ئەو شارانەش دیارە پێنج شار بوون، وەك زۆربەى میژوونوسەكان هیناویانە، یەكێك لەوانە: (سیرة النبیین والمرسلین)^(۱)، ناوی ئەو شارانە دینی، دەلی: بریتی بوون لە: (سَدُومَ وَعَمُورَةَ وَصَامُورَةَ وَصَابُورَةَ وَدُومَا)، كە ئەوانە هەموویان دەگەونە نیوان هەردوو ولاتی ئیستای نوردن و فەلەستین و، بە وردیی دەگەونە ژێر ئەو ئاوەی كە ئیستا پێی دەگوتری: دەریای مردوو (البحر الميت) بۆیەش وای پێدەگوتری، چونكە هیچ زیندەومرێكى لەنیودا ناژی و، پێژەى خوێنى زۆر تێدا بەرزە.

تەومری دووم : ژمارەى ناوهینرانى لىووط عليه السلام و پانتایى بەسەرھاتەكەى ئە قورئاندا:

أ/ ناوی لىووط عليه السلام (۲۷) جار لە قورئاندا هاتو، بەمجۆرە:

ژمارەى سوورەت	ناوی سوورەت	ژمارەى نایمەت
۶	الأنعام	۸۶
۷	الأعراف	۸۰
۱۱	هود	۸۹، ۸۲، ۷۷، ۷۴، ۷۰
۱۵	الحجر	۵۸ و ۵۷
۲۱	الأنبياء	۷۴ و ۷۱
۲۲	الحج	۴۳
۲۶	الشعراء	۱۶۷، ۱۶۱، ۱۶۰
۲۷	النمل	۵۶ و ۵۴
۲۹	العنكبوت	۳۳، ۳۲، ۲۸، ۲۶
۳۷	الصافات	۱۳۳
۳۸	ص	۱۳

۱۲	ق	۵۰
۳۴، ۳۲	القمر	۵۴
۱۰	التحریم	۶۶

ب/ پانتايى بەسەرھاتى لىووط عليه السلام ۋ گەلەكەى لە قورئاندا بەمجۆرمیە:

- ۱) سوورمى (الأعراف) لە ئايەتى (۸۰ تا ۸۴) واتە: (۵) ئايەت.
- ۲) سوورمى (الحجر) لە ئايەتى (۶۱ تا ۷۷) واتە: (۷) ئايەت.
- ۳) سوورمى (الأنبياء) لە ئايەتى (۷۴ تا ۷۵) واتە: (۲) ئايەت.
- ۴) سوورمى (الشعراء) لە ئايەتى (۱۶۰ تا ۱۷۵) واتە: (۱۶) ئايەت.
- ۵) سوورمى (النمل) لە ئايەتى (۵۴ تا ۵۸) واتە: (۵) ئايەت.
- ۶) سوورمى (العنكبوت) لە ئايەتى (۲۸ تا ۳۵) واتە: (۸) ئايەت.
- ۷) سوورمى (الصافات) لە ئايەتى (۱۳۳ تا ۱۳۸) واتە: (۶) ئايەت.
- ۸) سوورمى (القمر) لە ئايەتى (۳۳ تا ۴۰) واتە: (۸) ئايەت.
- ۹) سوورمى (الحجر) ئايەتى (۱۰) واتە: (۱) ئايەت.

هەمووی دەكاتە (۶۵) ئايەت لە كۆى ئايەتەكانى قورئانى بەرزو بە پىز، بۇ گىرپانەومو باسکردنى گەلى لىووط عليه السلام ۋ گەلە بەد رەوشتەكەى، تەرخان كراون.

تەومرى سىيەم: پەيام ۋ بەرنامەى لىووط عليه السلام بۇ گەلەكەى چى بوو؟

سەرمتا دەئيم: هيج گومانى تىدانىه كه سەرجهم پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بەرنامەيەكى گشتگىرى چاكسازىيان پىبووه، واتە: گشتگىر بۇ هەموو بووارەكان ۋ لايەنەكانى ژيان:

۱- سەرمتا لايەنى بوونناسىي: تىپروانىنى ئىنسان بۇ خۆى ۋ بۇ دەوروبەرى ۋ

بوونەومرو، بۇ دنيا ۋ پىش دنيا ۋ دواى دنيا.

۲- ئنجای بواری ئیمان و عهقیده.

۳- ئنجای بواری عیبادەت و په‌رستن.

۴- پاشان په‌وشت و ئاکار.

۵- دوایی بواری هه‌ئسوکه‌وتی خیزانیی.

۶- دوایی هه‌ئسوکه‌وت و نه‌دمبه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان.

۷- ئنجای لایه‌نی ئابووری و گوزهرانی خه‌ئک.

۸- پاشان لایه‌ن و بواری سیاسی و هوکمرانیی.

به‌لام دیاره‌ هه‌ر کام له‌و پینغه‌مبه‌رانه (علیهم السلام) زیاتر جه‌ختی له‌سه‌ر نه‌و لایه‌نه‌ کردۆته‌وه، که کۆمه‌لگایه‌که‌ی پێویستی پێی بووه، هه‌ر بۆیه‌ له‌ قورئانی به‌رزو به‌پینزا، ده‌بینین شو‌عه‌یب زیاتر جه‌خت له‌سه‌ر لایه‌نی ئابووری ده‌کاته‌وه، لووط زیاتر جه‌خت له‌سه‌ر لایه‌نی په‌وشت و نه‌خلاق ده‌کاته‌وه، یه‌کیکی دی زیاتر جه‌خت له‌سه‌ر لایه‌نی سیاسی ده‌کاته‌وه... هتد، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که کۆمه‌لگاکه‌یان زیاتر گیرۆده‌ بوونه‌ به‌و دهردو نه‌خۆشییه‌وه، نه‌گه‌رنا نه‌وه‌ مانای وانیه‌ که هه‌ر یه‌ک له‌و زاتانه، ته‌نیا نه‌و به‌رنامه‌یان پێبووبی که زیاتر جه‌ختیان لێکردۆته‌وه! ئایا به‌لگه‌مان چیه‌ له‌سه‌ر نه‌وه؟

نه‌گه‌ر ته‌ماشای نه‌و سی ئایه‌ته‌ بکه‌ین، به‌ نسبت (لوط)ه‌وه، زۆر جوان دیاره‌ که گه‌لی لووط ته‌نیا گیرۆده‌ نه‌بوون به‌ بواری په‌وشت نزمیه‌که‌یانه‌وه، به‌ئکو په‌وشت نزمیه‌که‌یان، به‌ره‌م و دهرهاویشه‌ی جو‌ری بووناسیی و عه‌قیده‌یان بووه‌و، (لوط)یش عليه السلام به‌رنامه‌که‌ی ته‌نیا نه‌وه‌ نه‌بووه‌ که له‌ رووی په‌وشتیه‌وه، چاکسازی له‌ نیو گه‌له‌که‌یدا بکات، خوای په‌رومردگار ده‌فه‌رموی : ﴿وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ ۝

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾
 آيَتِكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا

كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَتَيْنَا عَذَابَ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿۲۹﴾
 قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿۳۰﴾

واته: لوط کاتیک به گهلهکهی خوی گوت: بیگومان نیوه گوناھو تاوانیکی نافولآو ناشیرین دهکهن، که هیج کهس له جیهانیاندا پیش نیوه نهکه وتوتوه، له نهجامدانی نهو گوناھو تاوانه دا، نایا نیوه دهچنه لای پیوان (واته: لهگهل پیواندا جوت دمبن) و، پیگری دهکهن و، له نادیهکتهان (واته: له دیوهخان و کورهکانتاندا) خراپه دهکهن، وهلامی گهلهکشی ههر نهوه بوو که گوتیان: نهگهر له راستانی: سزای خوامان بو بینه، نهویش گوتی: پهرومردگارم! بهسهر کومهلی خراپهکارو تیکدمراندا سهرم بخه، پشتم بگره.

نهمه زور به روونی نیوه دمردهخات، که نهوهی لوط له گهلهکهی خوی به رهخنه دهگری، کومهلیک شته و ههر یهک شت نیه، نهوه به نسبت لوطهوه، سهلات و سهلامی خوی لهسهر بی.

ننجا بهنسبت لوط و پیغمبهرانی دیکهشهوه، سهلات و سهلامی خوا لهسهر هموویان بی، که بهرنامهیهکی پاکسازی و چاکسازی گشتگیری زیان و گوزمرانیان پیبووه، با سهرنجی نهو نایهتانهی سوورمتی (الشعراء) ^(۱) بدمین که خوا ﷺ لهسهر زاری ههر یهک له: نووح و هوودو صالح و لوطو شوعهیب، به یهک شیوه چهند تهعبیریک دووباره دهکاتهوه، دهفهرموی: ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطُ أَلَا نَتَّقُونَ ﴿۱۱۱﴾

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿۱۱۲﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا ﴿۱۱۳﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۱۴﴾، واته: کاتیک لوطی برایان پیگوتن: نایا پاریز ناکهن، خوتان ناپاریزن (له سزای خوا). من بو نیوه پهوانهکراویکی نهمینم (خیانهتتان لی ناکه، شتان لی ناشارمهوه)، پاریز له خوا بکهن و هفرمانبهیری من بکهن و، من هیج کری و پاداشتیکتان له بهرانبهر گهیانندی نهه پهيامه دا، لی داوا ناکه، کری و پاداشتی من تهنیا لهسهر پهرومردگاری جیهانیانه.

(۱) پروانه نایمهکانی: ۱۰۶، ۱۱۰، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۶۱، ۱۶۴، ۱۷۷، ۱۸۰.

ئەم تەعبیرانە ھەموویان ۋەك یەك، خوا لە پیغەمبەرانى گێراونەو، لە سوورەتى (الشعراء)دا.

تەومرى چوارەم : گەلى لووط عليه السلام چۆن فەوتینران؟! :

خوای دادگەری بالادەست لە ھەموو ئەو سوورەتانەدا کە باسی فەوتاندنی گەلى رەوشت نزم و بئى بەندو بارى خرابەکاریى لووط عليه السلام دەکات، بە یەك شیۆو چۆنیەتى سزادان و فەوتاندنەکیان باس دەکات، بەئى، جارى وایە وشەیهك لەگەل وشەیهكى دیکەدا جیاوازه، بەلام بە ھەموویان یەك تابلۆو دیمەن پیکدینن، کە بریتیه لەوہى خوا ئەو شارو شوینانەى کە گەلى لووطیان تیدا بوو، (کە لە پەیمانى کۆندا دەئى: تەنیا سەدوومو عامورە بوون، بەلام ۋەك باسماں کرد، میژوونوسان دەئین: پینج شار بوون، ئیستا شوینەوار ناسان شوینەوارى پینج شاریان لەو شوینەدا دۆزیوتەو، کە ئیستا دەریای مردووی لیبە، کە پینچتر ناومان ھینان)، خوا عليه السلام بەوہ سزای داو، کە ئەوانەى ھەموویان ھەلگێراوتەو، دواییش کبریت و ئاسنى بەسەردا بارندوون، ئەو بە تەعبیری تەوراتو، بە تەعبیری قورئان بەردیک کە قور بوو و بۆتە بەرد، بەسەریدا باراندوونو، دەنگیکى زۆر گەورەى لیوہ ھاتو، بوومەلەرزەمبەکی زۆر گەورەو، ژیرەو ژووریش بوو ون، واتە: سەرییان چۆتە خواریو، خواریشیان چۆتە سەریو، ئەو شارانەى کە ئەوان تییان دا نیشتەجئ بوون، ھەلگێراونەو و سەرموبنى کردوون.

ئنجبا بەپیتی ریزبەندیى موصحف، سەرنجى سزادان و فەوتاندنەکیان بەدین:

(۱) لە سوورەتى (التوبة)دا دەفەرموی: ﴿ أَلَمْ يَأْتِهِم نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ

نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ...

﴿ ۷۰ ﴾، واتە: نایا ھەوالی ئەوانەى پینج خۆیانیان پینەگەشتو، کە خوا چۆن سزای داو: گەلى نووح و عادو ئەموودو گەلى ئیبراھیمو، ھاوہلانی مەدیەنو، شارە ھەلگێراوہکان.

(۲) له سوورمتی (الأعراف) دا، خوا دمهرموی: ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَاَنْظُرْ

كَيْفَ كَانَ عَقِبَهُ الْمُجْرِمِينَ ﴿۸۲﴾، واته: بارانیکی تایبهمان بهسهردا

باراندن، سهرمنج بده! سهرمنجامی تاوانباران چۆن بوو.

لیرهدا خوای زاناو شارمزا تهنیا باسی ئهوه دهکات که بارانیکی تایبتهتی بهسهردا
باراندوون، که بریتی بووه لهو بهردانه که قوری سوور کراوه وشک کراوه بوونو،
نیشانهدار کراویش بوون، وهک دوایی باسی دهکمین.

(۳) له سوورمتی (هود) دا، دمهرموی: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ ﴿۸۲﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ

مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ ﴿۸۳﴾، واته: کاتیک فهرمانی ئیمه هات، سهرییمان

کرده خواری (واته: سهروه بنمان کرد) بهردیکی که له قوری به بهرد کراو بووو،
بهدوای یهکدا ریز کرابوون، وه نیشانهداریش کرا بوون، لهلایهن پهرومردگارتهوه:
بهسهرماندا باراندن، ئهوه (ئهو سزایه) له ستهمکارانیش دوور نیه.

واته: ههر کهسیکی دی که ستهم بکات، سزای خوای لی نیزیکه.

(۴) له سوورمتی (الحجر) دا، دمهرموی: ﴿ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ ﴿۷۳﴾ فَجَعَلْنَا

عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿۷۴﴾، واته: له بهرمبهیاندا

چریکهو دهنگیکی بیهرمزاو گهوره گرتنی، دهمهو خورهلاتو، سهرموهیمان کرده
خواری، (واته: ژیرهو ژوورمان کرد، که سهری ببیته خواری، خواریشی دپته
سهری)و، بهردیکمان بهسهردا باراندن، که له قوری به بهرد کراو بوو، واته:
قوریک که سوورموه کراو بوو، بیووه بهرد.

(۵) له سوورمتی (الفرقان) دا، دمهرموی: ﴿ وَلَقَدْ أَنزَلْنَا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا

مَطْرَ السَّوْءِ أَفْكَمَ يَكُونُوا يَكُونُوا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿۱۰﴾،

واته: به لای ئەو ئاوەدانییەش دا تێپەری بوون، که بارانیکی خرابی بهسەردا بارینرا بوو (ج باران لهوه خرابتر دەبێ، که ناگرو بەردیک که نیشانه‌دار کرابی، و قوری سوورمهوه کرابی، بهسەریاندا بیبارینری؟) ئایا نه‌یاندمبینی، به‌ئکو برۆیان به زیندوو بوونه‌وهو بلاو بوونه‌وه نیه، (بۆیه بهو شیویه هه‌ئوئست له به‌رانبه‌ر تۆدا دهنوئین).

(۶) له سوورمەتی (الشعراء) دا، خوا باسی نه‌وه ده‌کات که ل‌ووط و خیزانه‌که‌ی دمر باز کردوون، دمه‌رموی: ﴿ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ۝۱۳۲ وَآمَطْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذِرِينَ ۝۱۳۳ ﴾، واته: دوا‌یی ئەوانی دیکه‌مان وێران کرد، (ماله‌کانیانمان به‌سەردا کاول کرد، یاخود خۆیانمان تیکه‌هاری) و، بارانیگمان به‌سەردا باراندن، خرابترین باران، بارانی ئەوانه بوو که ترسینرابوون و وریا کرابوونه‌وه، (به‌لام گوئیان بهو ترساندن و وریا کردنه‌وانه نه‌دابوو).

(۷) له سوورمەتی (النمل) دا، دمه‌رموی: ﴿ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أُمَّرَأَهُ، قَدَرْنَاهَا مِنْ الْغَابِرِينَ ۝۱۳۱ وَآمَطْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذِرِينَ ۝۱۳۲ ﴾، واته: خۆی و خیزانه‌که‌یمان دمر باز کرد، جگه له ژنه‌که‌ی ئەومان دانابوو له تێجووان و، بارانیگمان به‌سەردا باراندن، خرابترین باران، بارانی ئەوانه بوو که ترسینرابوون و وریا کرابوونه‌وه، (به‌لام گوئیان پێنه‌دابوو).

(۸) له سوورمەتی (العنکبوت) دا، دمه‌رموی: ﴿ إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۝۱۳۱ ﴾، واته: ئیمه دابه‌رینه‌ری سزاو پیسیه‌گین له سه‌رئوه، به‌سه‌ر خه‌لکی ئەم ئاوەدانییەدا، به‌هۆی ئەو خرابه‌کاری و لادانه‌وه، که دمیکن.

(۹) له سوورمەتی (الصافات) دا، دمه‌رموی: ﴿ إِذْ بَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ۝۱۳۱ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ۝۱۳۲ ﴾، واته: یاد بکه‌وه (ل‌ووط) خۆی و

تیکرای مال و خیزانه که ایمان دهرباز کرد، جگه له بیره ژنیک له گهل فهوتاون و به جیماواندا بوو، دوایی نهوانی دیکه مان هاری، وه ولاته که مان به سهر ویران کردن.

۱۰) له سوورپمتی (الذاریات) دا، دمه رموی : ﴿ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿۳۲﴾

لِتُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةٌ مِنْ طِينٍ ﴿۳۳﴾ مُسَوَّمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿۳۴﴾، واته: (که نیبراهیم ﷺ لییان دهرسی: نهی رهوانه کراون! نیوه نیستان جییه و بوجی هاتوون؟) دهئین: نیمه نیردراوین بو لای کومه نیک که زور تاوانبارن، تاکو بهردیکی له قور دروستکراویان به سهردا ببارینین، که له لایه ن پهرومردگارتیه وه، بو زیدهرپویی کاران نیشانه دار کراوه.

۱۱) له سوورپمتی (النجم) دا، دمه رموی : ﴿ وَالْمُؤْنِفِكَةَ آهَوَىٰ ﴿۵۲﴾ فَغَشَّاهَا مَا عَشَىٰ ﴿۵۱﴾، واته: (ناوه دانیه) هه لگیپراوه گانیسی بهردایه وه، (نمه نه وهی لیومرده گیری

که نهو شارانهی نهوان، پیشی بهرزکراونه وه، دوایی له سهرپا بهردراونه وه)، نهو دیان به سهردهات که به سهریان داهات، (که بهرد باران و ناگر باران کران، دوایی نهو دهریایهش له شوینه که یان دروست بوو، یانی: دهریاجهی مردوو).

۱۲) له سوورپمتی (القمر) دا، دمه رموی : ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذُرِّ ﴿۳۳﴾ إِنَّا أُرْسِلْنَا

عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آءَالَ لُوطٍ حَجَّتْهُمْ بِسَحْرِ ﴿۳۴﴾، واته: گهلی لووط برپویان به وریاکه رهوان و ترسینه ران نه کرد، (یاخود برپویان به وریاکردنه وه کان و ترساندنه گانی خوا نه کرد)، نیمهش به دهم باوه بهردبارانمان کردن، جگه له بنه مالهی (لووط) که پیش بهر به یان دهربازمان کردن.

پیشتریش له وبارم وه نه م دمه مان له ته وراته وه هینا:

(وَمَا إِنَّ أَشْرَقَتِ الشَّمْسُ عَلَى الْأَرْضِ حَتَّىٰ كَانَ لُوطٌ قَدْ دَخَلَ إِلَىٰ صُوغَرَ، فَأَمْطَرَ الرَّبُّ عَلَىٰ سَدُومَ وَعَمُورَةَ كِبْرِيَةً وَنَارًا، مِنْ عِنْدِهِ مِنَ السَّمَاءِ، وَقَلْبَ تِلْكَ

المدن والسكنين فيها، والسهل المحيط بها، وكل مزروعات الأرض، وتلقت زوجه لوط السائرة خلفه وراءها، فتحولت إلى عمود من الملح^(۱).

واتە: پېش ئەۋەدى كە خۇر ھەلبىي لەسەر زەۋى، لووط چوو بۇ شارى صووغەرو، پەرومردگار بەسەر ھەردوو شارى سەدوومو ەمورەدا، كبريت و ناگرى باراند، لەلای خۆيەۋە لە ناسمانو، ئەو شارانەو ئەۋەدى كە تىياندا نىشتەجى بوو بوونو، ئەو دەشتو كىلگانەى بەدەورىانەۋە بوون، ھەموويانى ھەلگىرپانەۋە، ھاسەرەكەى لووط كە لە پشتيەۋە دەپروى، ئاۋرى دايە دواۋە، ئىدى بوۋە كۆلەگەيەك لە خوى.

لە تەفسىرەكاندا دەلى: كاتىك ئاۋرى داۋمەتەۋە ناگرو بلىسەيەكى بىنيۋە، يەكسەر ئەو ناگرو بلىسەيە بۆتە ھۆى كۆپر بوونو لەبەينچوونى، بۆيەش خۋاى دادگەر فەرموويەتى: با ھىج كامىك لە ئيوە ئاۋر نەداتەۋە، ديارە جۆرە بلىسەو تىشكىكى ھەبوۋە كە ھەر كەسك لىيداۋە، كوشتوويەتى.

شايانى باسە كە خۋاى زاناو شارمزا، چەند جارىك دووبارەى كىردۆتەۋە كە شوپنى گەلى لووط ۋەك نىشانەيەك بەجىھىشتوون، كە مەبەست پىي دەرياي مردوو (بحر الميت)ە، كە خوا پشتيوان بى لە داھاتوودا، نامازە بەو ئايەتەنە دەكەينو، بىرو راي شوپنەۋار ناسانىش لەوبارەۋە روون دەكەينەۋە، كە چۆن پشست راستى ئەۋە دەكەنەۋە كە لە قورئاندا ھاتە، ھەرچەندە قورئان پىويستى بە غەيرى خۋى نىە، پشست راستى بكاتەۋە، بەلام بۇ زياتر دلىيى و بەرچاۋ روونى.

ئىستاش با ئەو ئايەتەنە بىنين كە خۋاى دادگەرۋ كارزان تىياندا باسى ئەۋەدى كىردە، كە شوپنەۋارو نىشانەيەكى لە ئاۋمدانىيە كاۋلكراۋو ھەلگىرپراۋەكانى گەلى لووط جىھىشتەۋە، تاكو بۇ خەلك بىتە جىي پەندو عىپرەت، بە پىي رىزبەندىي موصحەف، واتە: سوورپتەكانى قورئان كە لە موصحەفدا رىز كراون، دەيانھىنەم:

شوپنى يەكەم: لە سوورپتى (الحجر)دا، خوا دەفەرموى: ﴿ وَإِنَّهَا لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ

﴿ ۷۶ ﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿ ۷۷ ﴾، (دۋاى ئەۋەدى كە باسى فەوتاندنى گەلى

لووطو، زىرەو زوور كىردنى شارەكانيان دەكات)، دەفەرموى: شارەكانى ئەۋان و ئەو

(۱) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ۱۹، ص ۵۲ .

سهرزمینهی ئەوانی تیدا بوون، لهسەر ڕێیهکه، که ڕێیهکی بهردهوامه، (واته: شهقامه ڕێیهکه، هه‌میشه خه‌لك به‌ويدا دهروا)، ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾، بێگومان له‌وه‌دا نیشانه هه‌یه بۆ برواداران.

بۆچی ده‌فه‌رموی: بۆ برواداران؟ چونکه ههر برواداران سوود ده‌بینن، له دیارده‌و دیمه‌نه سروشتیه‌کان، که نیشانه‌ی خ‌وان‌و، له شوینه‌واری پێشووانیش، که ئەوانیش شوین ده‌ستی خ‌وای په‌رومردگاریان پێوه دیاره، که چ‌ون سزای دا‌ون، به‌لام ئەوه‌ی ئیمانی نه‌بێ، ئەو شتانه ده‌بینی، به‌لام وه‌ک نیشانه‌ی خ‌وا ته‌ماشایان ناکات‌و، په‌یوه‌ستیان ناکاته‌وه به خ‌وای په‌رومردگار‌وه، بۆیه په‌ندو عیبه‌رتیان لێ وهرناگری، خه‌لكی دیکه‌ش که به ویدا چ‌وون، به‌لكو هه‌بووه هاوچه‌رخ بووه له‌گه‌ڵ واند، گوتوو‌یه‌تی: کاتی خ‌وی پینج شه‌ش شار لی‌ره بوون، هه‌موویان زێره‌و ژوور کران، به‌رزکرانه‌وه‌و به زه‌ویدا درانه‌وه‌و شوینه‌که‌شیان بوو به دهریا، دیاره به‌لایه‌کیان به‌سه‌رهاتوه‌و! ئیدی وایانزانیوه ئەوه ئاگرپژین (برکان) ێک بووه، یاخود شوینه‌که‌یان ر‌ۆچوووه‌و بۆته دهریا، به‌لام نه‌یانبه‌ستۆته‌وه به خ‌وای کارزانه‌وه، بۆیه خ‌وا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾، له‌وه‌دا نیشانه هه‌یه بۆ برواداران.

شوینس دووهم : له سوورم‌تی (الفرقان) دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ آتَوْنَا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا عَلَيْهَا سَوْءَ الْمَطَرِ لِيَنْبِئَهُمْ أَنَّكَ عَلَىٰ مَا نُنَبِّئُكَ لَتَشِيرُنَّ الْكُفْرَ بَلْ كَانَ نَسِيحًا﴾، واته: به د‌ن‌یایی به لای ئەو شار‌ه‌دا ر‌ه‌ت‌بوون، (و به‌لایدا د‌ین‌و ده‌چ‌ن) که بارانیکی خ‌راپی به‌سه‌ردا بارین‌را، ئایا نه‌یان‌ده‌بینی؟ به‌لكو به ئومیدی زیندووکرانه‌وه‌و بلاوکرانه‌وه نه‌بوون، وایانزانی که گ‌ور د‌میان‌پ‌ی‌چ‌ته‌وه‌و، جاریکی دیکه بلاونا‌کرینه‌وه.

بۆیه په‌ند وهرناگرن، له‌و هه‌موو کار‌سات‌و له‌و هه‌موو به‌لا‌و گرفتاریانه‌ی که خ‌وای داد‌گه‌ر به‌سه‌ر گه‌له پێشووه لادهرمه‌کانیدا هینا‌ون.

شويىنى سىيەم: لە سوورپەتى (العنكبوت) يشدا دەفەرموئى : ﴿ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بِّنَكَةَ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾ ۳۵، واتە: لەو شوينە، لەو ئاوەدانىيانە، نىشانەيەكى روونمان بە جيھىشتوہ بۇ كۆمەلىك كە بھامن.

بھامن كە ئەوہ بە ھۆى لادانىانەوہ، لە فيطرپەتى ساغ كە خوا لە سەرى خوئقانددوون، لە شەرىعەتى پاك و راستىي خوا، كە بە (لووط) دا بۆى ناردوون، بۆيە ئاوايان بەسەر ھاتوہ.

شويىنى چوارەم: لە سوورپەتى (الصافات) دا دەفەرموئى : ﴿ وَإِنَّكُم لَأَنْتُمْ عَنْ يَمِينِهِمْ مُصْبِحِينَ ﴾ ۱۳۷ وَبِالْأَيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾ ۱۳۸، واتە: ئىوہ بەيانيان بەلاياندا رەتدەبن، بە شەويش، بە شەوگارىش جارى وايە بەلاياندا رەتدەبن، ئايا نافامن؟! چونكە ديارە شوينەكەيان سەرە رى بووہ، ناوچەى شام، لە زۆر جىيان زياتر شوينى تىدا زىانى بەشەر بووہ، ناوچەى فەلەستىنىش ئەگەر خەلك چووبن بۇ مىسرو لە نيوان مىسر و شامدا ھامووشۆيان كەردى، لە نيوان مىسر و مىزۇپۇتامىادا، (ولاتى نيوان دوو رۇوبارەكان، دىجلە و ھوراتدا)، ھامووشۆيان كەردى، ياخود لە نيوان شام و حىجازدا ھامووشۆيان كەردى، ھەر بەويىدا رەت بوون، واتە: سەرە رى بووہ، بۆيە خواى پەروەردگار دەفەرموئى: ئايا نافامن! ھەموو جارى بەلاياندا رەت دەبن، بۆچى پەنديان لى وەرناگرن؟

شويىنى پىنجەم و كۆتايى: ھەر وھە لە سوورپەتى (الذاريات) دا، دەفەرموئى : ﴿ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴾ ۳۷، واتە: لەويىدا نىشانەيەكمان بە جيھىشت، بۇ كەسانىك كە لە سزاو ئازارى بە ئىش دەترسىن.

يانى: ئازارى بە ئىشى خوا ﷻ، ھەم لە دىيادا، ھەم لە رۆزى دوايىدا.

ئىنجا ئەوہ كە خوا ﷻ فەرموويەتى: ھەرچەندە كاتى خۆى ئەو دەرياي مردو (بحر الميت) ە، ھەر ھەبووہ، وەك نىشانەيەك، دواى ئەوہى خواى زال گەلى (لووط) ى فەوتاندوہ، شوينەكەيان بۆتە ئەو دەرياچەيە، بۆيەش ناوى (بحر الميت) (دەرياي

مردووی لىئىراو، چونكە ھىچ زىندەمورىكى تىدا نىە، وە من بۇخۆم چوومە نىو ئەو دەريايەو، ھىچ شتىكى تىدا نىووم نابى، چونكە پىژەى خوى تىدا زۆر زۆرە، كە ئىستا پىژمەكىم لە ياد نىە، لە سەدا (%) چەندە؟! بەلام كە مستى لى دادمگىر ئاوەكەى، لە ئاوى دىكە، زۆر قورسترەو، زۆر خەستە، وەك خويواوگەو بە كوردىي: خويواوگىكى رووتە، بۇيە ھىچ زىندەمورىك تىدا نازى، نەك زىندەمورى ژياندار، بەلكو زىندەمورى رووگىيىش تىدا نازى.

ئىنجا ئەوھش كە خوا فەرموويەتى: ﴿...﴾، ئىستا زانايانى شوپنەوارناسىش، ھەر ھەمان راستىيان بۇ دەركەوتو، ھەلبەتە ئەو زاناياريانە لە كىتەبى: (سيرة النبىين والمرسلين) موە^(۱)، دىنەم، كە وپنەى دەرياي مردووی ھىئاو، وپنەى ئەو غەوواصەيەى كە بە فرۆكە ھىئاويانە لە ئەمريكاو، دەئى: لە سالى (۱۹۹۹) دا، لىژنەيەكى زانستى بە مۆلەتى ھەر سى ولاتى: (ئوردن و فەلەستىن و ئىسرائىل)، غەوواصەيەك كە جىي سى كەسى تىدا دەبو، خەستيانە نىو (بحر المىت) موە، ئەم شتانەيان بىنى :

يەكەم: بىنىيان لە نىو ئەو دەريايەدا، (واتە: لە بىنەومىدا) شارى گەورە گەورەى ھەلگىرپىراو (مقلوب) لە تەختى دەريايەكەدا ھەن، سەقى خانووەكانىان لە خوارپىيەو، بناغەكەيان ھاتۆتە سەرىو ھەلگىرپىراونەو.

دوومە: زياتر لە (مليؤن و نيوپك) گۆر (قبر)يان تىدا بىنىو، كە ديارە ھى ئەو شارانە بوونو، كاتى خوى خەلكىكى زۆريان تىدا ھەبو، ھەلبەتە بەس خوا دەزانى چەند سەدە ژياون، ئىنجا ھەموو گۆرەكانىشان، بە شىوويەكى تايبەتو بە پىي موعتەقەداتى خويان، دروست كردوون، بۇيەش گۆرەكانىان ھەرماون.

سىيەم: مليؤنان بەردى گۆگرد (كبرىت)ى خرى لە قەبارەى نىنۆكى پەنجەى گەورە، ھەتا قەبارەى ھىلكە، مليؤنان بەردى ئاوايان بىنى، كە لە ماددەى گۆگرد (كبرىت)نو، ھالەتى سووتانىان بەسەردا ھاتو، واتە: ئەو بەردانە سووتىنراون سوورگراونەتەو، بە پلەى گەرمى پىنج ھەزار (۵۰۰۰) پلەى سەنتى گراد! پىنج ھەزار پلە، زۆر زۆر گەرمە، وەك خوى پەنھانزان دەقەرموى :

﴿ حِجَارَةٌ مِّنْ سِجِّيلٍ ﴾ ھەرد، بەردنیک کە لە ھۆری وشک کراوە، دروست بوو!

چوارەم : ئیسقانی سووتاوی مرؤف، کە تەنانەت کرۆک (نخاع)ی نیو ئیسقانەکەشی، سووتاوە، واتە: ئیسقانی مرؤف کە سووتاوە، نەک ھەر ئیسقانەکە سووتاوە، بەئکو کرۆکی نیو ئیسقانەکەش سووتاوە! ئەوانەیان تیدا بینی.

ئنجاکە خوا دەشھەرموئ : ﴿ حِجَارَةٌ مِّنْ سِجِّيلٍ ﴾، ھەندیک لە زانایان لەبەر ئەوەی شارمزای زمانی فارسیی نەبوون، کە دیارە ھۆرئانیش: وشە ی پۆمی تیدا ھەبە، وشە فارسیی تیدا ھەبە، وشە ھەندیک لە زمانەکانی تیدا ھەن، بۆ وێنە: (سُنْدُسٍ)، (وَاسْتَبْرَقٍ)، (سِجِّيلٍ)، (وَزْرَائِقُ)، کە ئەوانە ھیچیان وشە عەرەبیی نین لە ئەسڵدا، ئنجاکە ئەوان بۆ ریشەکە لە زمانی عەرەبییدا، گەراون، چونکە لە ئەسڵدا عەرەبیی نەبوو، نەیانپێکاوە، بەلام ئەوانە کە شارمزای زمانی فارسیی بوون، وەک (طبري و فخرالدين الرازي) و ئەوانی دیکەش، کە من سەرنجی تەفسیرەکانیانم داوە، - وەک پێشتریش باسم کرد - دەئین: (سِجِّيلٍ) (سنگ گل) ھو، (سنط) بە فارسیی، واتە: (بەرد) و (گل)، واتە: (ھۆر، طین)، (سنگ گل)، یانی: (الحجر الطینی)، بەردی ھۆرپین، ئنجاکە لەبەر ئەوەی: پیتی (گ) و پیتی (ن) لە زمانی عەرەبییدا نین، بۆیە (سەنگ گل) ھەیان کردووە بە (سەنج جەل)، دواپیش تێکیاندا دەمەم کردووە و کردووینە بە (سِجِّيلٍ)، واتە: بەردنیک کە لە ریشەدا ھۆر بوو و دواپێ بۆتە بەرد.

تەوهری پینجەم و کۆتایی: سزای کردەوه خراپەکەه گەلی (لوط) له ئیسلامدا:

واتە: سزای نیربازی: ئەوه که بیاو له گەل بیاودا جووتبێو، غەریزه جینسی خۆی تیر بکات، ئەو باسه له ژیر ناوونیشانیکی سەر به خۆدا دینین:

سزای نیربازی له ئیسلام دا

سەرەتا دەلین: زانایانی ئیسلام له بەر نەبوونی دەقیکی روون و بی چەندو چوون، له باره جۆنیهتی سزادانی ئەجامدەرائی نیربازییهوه، که وتوونهته راجیایی، وهك (الشنقیطي) له وبارهوه له کتیهکەه خۆی دا^(۱)، دەلی: (اختلف العلماء في عقوبة من ارتكب فاحشة قوم لوط)، زانایان راجیاییان ههیه دەر باره سزای که سیک که گوناھی گەلی لوط ئەجام دەدات، واتە: نیربازی.

ئنجادوای ئەوه (الشنقیطي) قسهو رای زانایان له وبارهوه، له سێ راو بۆ چووندا کورت دەکاتەوه، منیش دەقی قسهکانی ئەو دینم، له گەل تۆزیک له کورتکردنەوهی ئەوهی که به پێویستم نەزانیبێ، بیهینم:

رای به کم: (قَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ: أَنْ يُقْتَلَ الْفَاعِلُ وَالْمَفْعُولُ بِهِ مُطْلَقًا، سَوَاءً كَانَا مُحْصَنِينَ أَوْ بَكَرِينَ، أَوْ أَحَدُهُمَا مُحْصَنًا وَالْآخَرُ بَكَرًا، وَمِمَّنْ قَالَ بِهَذَا الْقَوْلِ: مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، وَأَصْحَابُهُ، وَهُوَ أَحَدُ قَوْلِي الشَّافِعِيِّ، وَإِحْدَى الرَّوَائِيَّتَيْنِ عَنْ أَحْمَدَ ... فَقَالَ بَعْضُهُمْ: يُقْتَلُ بِالسَّيْفِ.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ: يُرْجَمُ بِالْحِجَارَةِ.

(۱) أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن، ج ۲، ص ۱۹۳، لمحمد الأمين بن محمد المختار بن عبد القادر الجكني الشنقيطي.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ: يُحْرِقُ بِالنَّارِ.

وَقَالَ بَعْضُهُمْ: يُرْفَعُ عَلَى أَعْلَى بِنَاءٍ فِي الْبَلَدِ فَيُرْمَى مِنْهُ مُنْكَسًا وَيَتَّبَعُ بِالْحِجَارَةِ.

{ وَحُجَّةٌ مَنْ قَالَ بِقَتْلِ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ بِهِ فِي اللَّوَاطِ مُطْلَقًا: مَا أَخْرَجَهُ الْإِمَامُ أَحْمَدُ، وَأَبِي دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهَ، وَالْحَاكِمُ، وَالبَيْهَقِيُّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: (مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ، فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ)، قَالَ ابْنُ حَجَرٍ: وَرِجَالُهُ مُوثِقُونَ، إِلَّا أَنْ فِيهِ اخْتِلَافًا }.

واته: هه‌ندیك له زانایان گوتووایانه: حوكم له‌وباره‌وه، (واته: له‌بارهی نی‌ربازییه‌وه) نه‌وه‌یه، که بکه‌رو پی‌کراو، (نه‌وه‌ی کاره‌که‌ی کردوه و نه‌وه‌ی که له‌گه‌ئیدا کراوه)، به ره‌هایی هه‌ردووکیان بکوژرین، چ هاوسه‌ردار بن، چ بی‌هاوسه‌ر، یاخود یه‌کیکیان هاوسه‌ردار بی‌و، نه‌وه‌ی دیکه‌یان بی‌هاوسه‌ربن، مالیکی کوری نه‌نه‌سو هاوه‌له‌کانی نه‌م رایه‌یان هه‌یه‌و، نه‌وه یه‌کیکه له‌ دوو قسه‌کانی شافیعیی‌و، یه‌کیکه له‌ دوو ریوایه‌ته‌کانی که له‌ نه‌حمه‌د گپ‌راونه‌وه، دهربارهی چۆنیه‌تی گوشتنه‌که‌ش:

هه‌ندیکیان گوتووایانه: به شمشیر ده‌کوژری .

هه‌ندیکیان گوتووایانه: به‌رد باران ده‌کری .

هه‌ندیکیان گوتووایانه: به ناگر ده‌سووتینری .

هه‌ندیکیان گوتووایانه: به‌رز ده‌کریته‌وه بو به‌رزترین خانوو، که له‌و شوینه هه‌یه‌و، له‌ویوه سه‌ره‌وبن به‌رده‌دریته‌وه‌و، به‌ردیشی به‌ دوا‌دا فری‌ی ده‌درین .

به‌لگه‌ی نه‌وانه که گوتووایانه: ده‌بی بکه‌رو پی‌کراو، له‌ نی‌ربازییدا، هه‌رچۆن بی‌ هه‌ردووکیان بکوژرین، نه‌م ده‌قه‌یه که دیاره به‌ فه‌رمایشتی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ دانراوه، که ده‌لن: { مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ }.

واتە: ھەر کەسێکتان بینی کردەوی گەلی (لوط)ی ئەنجامدەدا، ئەو بەکەر و پیکرا و بکوژن، (ئەبن حەر) گوتووێت: پیاوەکانی کە ئەم دەقەیان گیراوتەو، جێی متمانەن، بەلام جیاوازی تێدایە و راجیایی لەبارەو هەیە.

دەلیم : (ئەبن حەر العسقلانی) کە پەسپۆرە لە بواری فەرموودەناسیی دا، ناوی گوتو، واتە: ئەم دەقە بەو جوورە نیە پستی پێ بەستری، هەلبەتە ئەگەر پستی پێ بەسترا بایە، هەموو زانیان لەسەری کۆک دەبوونو، دەیانگوت: ئەو سزاگەپەتی .

رای دووهم: { الْقَوْلُ الثَّانِي: هُوَ أَنَّ اللُّوَاطَ زَنَى، فَيَجْلُدُ مُرْتَكِبُهُ مِائَةً، إِنْ كَانَ بَكَرًا وَيُغْرَبُ سَنَةً، وَيُرْجَمُ إِنْ كَانَ مُحْصَنًا، وَهَذَا الْقَوْلُ هُوَ أَحَدُ قَوْلِي الشَّافِعِيِّ، وَاحْتَجَّ أَهْلُ هَذَا الْقَوْلِ بِمَا رَوَاهُ النَّبِيهَقِيُّ، عَنِ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (إِذَا أَتَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ، فَهُمَا زَانِيَانِ، وَإِذَا أَتَتِ الْمَرْأَةَ الْمَرْأَةَ، فَهُمَا زَانِيَتَانِ) وَقَالَ الشُّوْكَانِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: فِي (نَيْلِ الْأَوْطَارِ) فِي هَذَا الْحَدِيثِ: وَفِي إِسْنَادِهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، كَذَّبَهُ أَبُو حَاتِمٍ. وَقَالَ النَّبِيهَقِيُّ: لَا أَعْرِفُهُ، وَالْحَدِيثُ مُنْكَرٌ بِهَذَا الْإِسْنَادِ }.

واتە: رای دووهم ئەوومێ، کە نیربازی بە زینا دادەنری، بۆیە ئەو کەسە ی کە دەیکات، ئەگەر بێ ھاوسەر بێ، (ھاوسەرگیری نەکردبێ)، سەد قامچی لێدەدری، سالتیکیش دوور دەخریتەو، ئەگەر ھاوسەردار بێ، (دیارە ج بەکەر، ج پیکرا)، ئەو بەرد باران دەکری، ئەم قسەیش یەکیکە لە دوو قسەکانی (شافیعی).

خاومانی ئەم قسە یە ئەویمان بە بەلگە هیناوتەو کە (البیهقی) هیناویەتی لە (أبو موسى الأشعري) هەو، کە گوتووێت: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ھەر کاتێک پیاو جووہ لای پیاو، ئەو ھەردووکیان بە زیناکەر دادەنرین، ئەگەر ئافرەت جووہ لای ئافرەت، ھەردووکیان بە زیناکەر دادەنرین، بەلام (الشوکانی) لە (نیل الأوطار) دا، لەبارە ی ئەم دەقەو گوتووێت: لە زنجیرە ی گیرانەو کە ی دا (محمد بن عبد الرحمن) ھەمێ کە (أبو حاتم) بە درۆزنی داناو، (البیهقی) یش کە

خوی ئەم دەقهی هیناوه، گوتووویهتی: من ئەو کابرایه ناناسم، گوتوووشیهتی: ئەم دەقه بهم زنجیرمیه، (بەم سەنەده)، بە نەناسراوو نەزانراو، لە قەلەم دەدری، (واته: جیی پشت پی بەستن نیه).

رای سییهم: (الْقَوْلُ الثَّالِثُ: أَنَّ اللَّائِطَ لَا يُقْتَلُ وَلَا يَحُدُّ حَدَّ الزَّئِي، وَأَمَّا يُعَزَّرُ بِالضَّرْبِ وَالسَّجْنِ وَنَحْوِ ذَلِكَ، وَهَذَا قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ، وَاحْتَجَّ أَهْلُ هَذَا الْقَوْلِ:

۱/ بَأَنَّ الصَّحَابَةَ اخْتَلَفُوا فِيهِ، وَاخْتَلَفَهُمْ فِيهِ، يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ نَصٌّ صَحِيحٌ، وَأَنَّهُ مِنْ مَسَائِلِ الْإِجْتِهَادِ.

۲/ وَالْحُدُودُ تُدْرَأُ بِالشُّبُهَاتِ.

۳/ قَالُوا: وَلَا يَتَنَاوَلُهُ اسْمُ الزَّئِي، لِأَنَّ لِكُلِّ مِنْهُمَا اسْمًا خَاصًّا بِهِ.

۴/ قَالُوا: وَلَا يَصِحُّ إِحْقَاقُهُ بِالزَّئِي لِوُجُودِ الْفَارِقِ بَيْنَهُمَا، لِأَنَّ الدَّاعِيَ فِي الزَّئِي مِنَ الْجَانِبَيْنِ، بِخِلَافِ اللَّوِاطِ، وَلِأَنَّ الزَّئِي يُفْضَى إِلَى الْإِشْتِبَاهِ فِي النَّسَبِ وَإِفْسَادِ الْفِرَاشِ، بِخِلَافِ اللَّوِاطِ.

۵/ وَاسْتَدَلَّ أَهْلُ هَذَا الْقَوْلِ أَيْضًا بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَّهَا مِنْكُمْ فَادَّوهُمْ فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴾

النساء، قَالُوا: الْمَرَادُ بِذَلِكَ: اللَّوِاطُ، وَالْمَرَادُ بِالْإِيذَاءِ: السَّبُّ أَوْ الضَّرْبُ بِالنَّعَالِ، وَقَدْ أَخْرَجَ عَبْدُ بَنُ حُمَيْدٍ، وَأَبْنُ جَرِيرٍ، وَأَبْنُ الْمُنْذِرِ، وَأَبْنُ أَبِي حَاتِمٍ عَنِ مُجَاهِدٍ: ﴿ وَالَّذِينَ يَأْتِيَنَّهَا مِنْكُمْ ﴾ (النساء)، قَالَ: الرَّجُلَانِ الْفَاعِلَانِ. وَأَخْرَجَ آدَمُ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي سُنَنِهِ، عَنِ مُجَاهِدٍ فِي قَوْلِهِ: فَادَّوهُمَا، يَعْنِي: سَبًّا، قَالَهُ صَاحِبُ (الدَّرُّ الْمَثُورِ).

واته: رای سییهم ئەومیه، که ئەو کەسە ی نیربازی دەکات، ئە دەکوژری، ئە سزای زیناشی بەسەردا دەچەسپینری، (کە سەد قامچییه، یاخود بەرد باران کردنه، هەک زانیان گوتووویانە: ئەگەر بێ هاوسەر بێ، هاوسەرگیری نەکردبێ، سەد قامچییه، ئەگەر هاوسەرگیری کردبێ، بەرد بارانکردنه،

سزاگەى ئەوۋە نىيە^(۱)، بەلگە تەمبىئ دەكرى، بە لىدان و بە سجن كردن و، بە شىۋەى ئەوانە، ئەمەش قەسى (أبو حنیفە) يە.

خاومنانى ئەم قەسەش، چەند شتىكىيان بە بەلگە هیناۋنەو، (گە ئەو بە ژمارە نەینووسىون، بەلام دەبنەو بە پىنج بەلگە):

۱) دەلئىن: ھاوۋەلان پراجىيايان ھەبوۋە دەربارەى سزای نىربازىي، پراجىيايەكەشيان بەلگەيە لەسەر ئەوۋە گە دەقىكى راست و دروستى لەبارەوۋ نەھاتوۋ، لەو بابەتانەيە گە جىي كۆششە، (جىي ئەومىيە گە زانايان بىرى تىدا بگەنەو)، ئەگەر دەقىكى لەسەر بوۋايە، (دەقىكى راستى مشتومر ھەلنەگر)، ئەو كاتە ھەموو لەسەرى كۆك دەبوون.

۲) / (وَالْحُدُودُ تُدْرَأُ بِالشُّبُهَاتِ): سزا شەرعیيەگان بە شوبەھگان لا دەدرىن، ئنجا ئەم پرسە مادام دەقىكى لەسەر نەبى، واتە: شوبەھيە، جىي گومانە، سزاگانىش بە شوبەھگان لا دەدرىن ﴿حەدىسى پىنغەمبەرە ﷺ﴾ {ادْرَعُوا الْحُدُودَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ مَا اسْتَطَعْتُمْ} {أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ، برقم : (۸۲۴۳) وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ الْإِسْنَادِ وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ}، واتە: بە پىي توانا ھەر سزايەك گە شوبەھيەكى تىدابوو، لە مسولمانانى {لابدن، ھەر گوناھىك تۆمەت و گومانىكى تىدا ھەبوو، سزايەكە لابدن، واتە: سزايەكە جىبەجى مەكەن}.

۳) گوتوۋيانە: ناۋى زىناش نايگرىتەو، چونكە ھەركام لە نىربازىي و زىنا، ناۋى تايبەتىي خۆى ھەيە.

۴) / گوتوۋيانە: دروستىش نىيە گە بە زىناۋە پەيوەست بكرى، چونكە جىاۋازىيان لە بەيندا ھەيە: ھەرچى زىنايە لە ھەردووك لا يانەوۋ ھاندەر ھەيە، پالئەر ھەيە، (ھەم لەلايەن ئافرمەكەو، ھەم لەلايەن پياۋەكەو)، بە پىچەوانەى نىربازىي (لواطة) ھو، (گە تەنيا لەلايەن بگەر (فاعل) ھو، پالئەر ھەيە)، ھەروھەا لەبەر ئەوۋى زىنا دەبىتە ھۆى ئەوۋە گە نەسەب و رەچەلەك تىكچى، (نەزانن

۱) نىۋان كەوانەگان لىرەو لە شوپنەگانى دىكەش زىادەى خۆمە، بۇ زياتر روونبوۋنەوۋى مەبەست.

نەو مندالە، ئەگەر ئافرەتێک چەند بیاویک لەگەڵی جووتین، داخۆ هی کامیانە؟، بەلام (لواطە)ە وانیە، چونکە (نەسەبو وەچە پەیدا نابێ لەو رێیەوه).

۵/ قسەى خوای بەرزیشیان بە بەلگە هیناوتەوه، که دمفەرموی : ﴿ وَالَّذَانِ

يَاتِيَنَّهَا مِنْكُمْ فَتَاذُوهُمَا فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ

كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾ النساء، واتە: ئەو دووانەتان، (ئەو دوو بیاوه)، که دمیکەن، ئازاریان بدن، ئنجا ئەگەر گەرانهوهو چاکبوون، (چاکسازیان کرد) وازیان لیبینن، بێگومان خوا زۆر تۆبە وەرگری میهرمانە، گوتووینە: مەبەست لێردا نیربازیەو، مەبەستیش لە ئازاردان بریتیه لە قسەو جێنو بێگوتن، لێدان بە نەعلان.

ننجا دەلی : (عَبْدُ بَنُ حُمَيْدٍ، وَابْنُ جَرِيرٍ، وَابْنُ الْمُنْذِرِ، وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ) هەموویان لە (مجاهد)هوه، {که (مجاهد)یش قوتابی عەبدووللای کوری عەبباس بووه خوا لێیان رازی بێ}، گێراویانەتەوه، لەبارەى ئەوهوه که دمفەرموی : ﴿ وَالَّذَانِ يَاتِيَنَّهَا مِنْكُمْ ﴿١٦﴾ ، ئەو دوو بیاوهتان که ئەنجامی دەدن، (فاحیشهو کاری خراب ئەنجام دەدن)، (قَالَ: الرَّجُلَانِ فَاعِلَانِ)، گوتی: ئەو دوو بیاوهی که نیربازی ئەنجام دەدن، ئادەمو بەیەهەقیی لە (سنن)هکەى خویدا لە (موجاهد)هوه هیناویانە، دەربارەى قسەى خوا که دمفەرموی : (فَتَاذُوهُمَا)، گوتووینە: یانی: (سَبَّأً)، واتە: جێیوان پێ بلین، ئەمە خاومنی: (الدَّرَّ الْمَأْثُورِ)، که (السیوطی)ە، هیناویەتی.

منیش لە گوتاییدا دەلیم :

ئەو رایەى سێهەمم پێ راستەو، لە تەفسیری سوورەتی (النساء)یشدا، لە نایەتی (۱۶)دا، بە درێژی لەوبارەوه قسەم کردوه، (واتە: لە بەرگی سێهەمی ئەم تەفسیرەدا)و، لە راستییدا هەر هەبوونی راجیایی لە نیوان زانیاندا، بەلگەیه لەسەر نەبوونی

سزایەکی شەرعیی دیارییکراو، ھەرۆک چۆن لەبارەى ھەنگەراوہ (المرتد) یشەوہ، بە ھەمان شیوہ، لە مەوسووعەى (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) داو، لە مەوسووعەى: (نیسلام و دەولتەداری) دا، کە دوایی کراوہ بە نامیلکەپەگیش، بە ناوونیشانی: (حوکمی ھەنگەرانەوہ لە نیسلام)، مادام ھەر لە سەردەمی ھاوہلانەوہ (خوا لییان رازی بئ) راجیایی ھەبووہ، دوایی تابیعین، دوایی پیشەواو زانیانی سەر مەزھەب، ئەمە بەنگەپە لەسەر ئەوہ کە دەقیکی مشتومر لابر، یان مشتومر ھەننەگر، لەوبارەوہ نیہ، بەئکو لە بواری دەسەلاتی شەرعیی دایە، کە بە پئی ئەوہی بۆ خوئی بە چاکی دەزانی، سزایەک دیاری بکات، ئەو جوۆرە سزایەش کە سزایەکی دیارییکراوی شەرعیی نیہ، پئی دەگوترئ: (تعزیر)، (تعزیر)، واتە: تەمبئ کردن و گێرانیوہ لەو خراپەپە، چۆن دەگێردرئتەوہ لەو خراپەپە، بەو شیوہپە دیاری بکری.

بەئ مادام دەقیکی شەرعیی مشتومر ھەننەگرو، پوون و بئ چەندو چوون نەبئ، دەچینەوہ بۆ کۆشش و نیجتیھادو بیرو رای زانیان.

ئەوہش کە ھەندیک لە زانیان ئەومیان بە بەنگە ھیناوتەوہ: مادام خوا گەلی (لوط) ی، بەم جوۆرە لەبەین بردوہ، ژێرەو ژووری کردوونو، بەرد بارانی کردوون، بۆپە دەبئ سزای ئەوانەش کە نیربازی ئەنجام دەدن، ھەر ئەو سزایە بئ؟!

نیمە دەئیین: بە راستی ئەم بەنگە ھینانەوہپە، راست نیہو لە جیی خویدا نیہ، ھەرۆک (الشنقیطی) یش نامازەى پیداوہ، بۆچی؟ چونکە خوا ﷻ تەنیا لەسەر ئەو رەوشت نزمیپەو لەسەر ئەو کردوہ خراپە، گەلی (لوط) ی سزا نەداوہ، بەئکو لەسەر کوفرو، لەسەر بە درۆ زانینی پیغەمبەرەگەیان ﷺ و، لەسەر رێگریو، لەسەر ئەو ھەموو کردوہ خراپانەى کە ئەنجامیانداون، کە پیشتر باسمان کردن، بەتایبەت لە سوورەتی (العنکبوت) دا، کە رێگریان کردوہو، لە نیو یانە (نادی) پەگەى خوێاندا خراپەکاریان کردوہ، ئنجا وێرای نیربازی، برۆیان بە پیغەمبەرەگەى خوێان نەکردوہو گالتەیان پیکردوہو، برۆیان بە نایین و پەپام بەرنامەى خوا نەکردوہو، ئەھلی کوفر بوون، کە نەگەر تەماشای نایەتەکان بکەین، زۆر بە روونی ئەوہمان بۆ دەرەگەوئ، کە لە راستییدا گوناهی گەلی (لوط)،

تەنھا نێربازی نەبوو، تاكو بڵێن: ئەو جوۆرە سزایەى كە دراون، ھەر لەسەر ئەو ھو ھو، بۆیە ئەو ھوش دەبێ بێتە سزا! ننجاً ئەگەر واشبووا، زانایان ھەموویان لەسەری یەك دەنگ دەبوون، بەلكو ئەو سزادانەیان لەسەر كوفرو، لەسەر بە درۆ زانینی پێغەمبەرەكەیان و، لەسەر پێگەری و، لەسەر كۆمەڵێك گوناھو تاوان ھو، لە نێواندا: ئەو رەوشت نزمییە، كە نێربازیە.

ئنجاً با بە پێی ریزبەندیی موصحف پێدا بێن و لە سوورپەتی (الأعراف) ھو دەست پێ بكەین، داخو خوای دادگەر و كارزان، چۆن باسی تاوانەكانی گەلی لووط دەكات؟!:

١- لە سوورپەتی (الأعراف) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾ (٨١)، واتە: بەلكو نێو كۆمەڵێكى زیدەرۆی كارن، (تێپەرینەرن و لە ھەموو شتێكدا تێتان پەراندوھ).

٢- ھەر لە سوورپەتی (الأعراف) دا، لە نایەتی (٨٤) دا، دەفەرموێ: ﴿فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ (٨٤)، واتە: ئنجاً سەرنج بدە! سەرنجی تاوانباران، چۆن بوو (تاوانباران)، یانی: ھەر گوناھێك و دوو گوناھیان نەبوون، خوای دادگەریش بە (تاوانباران) ناوژمندیان دەكات.

٣- لە سوورپەتی (الأنبياء)، لە نایەتی (٧٤) دا، دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ﴾ (٧٤)، واتە: ئەوانە كۆمەڵێكى زۆر خراپی لاری و لادەر بوون.

٤- لە سوورپەتی (الشعراء) نایەتی (١٧٣) دا، دەفەرموێ: ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ﴾ (١٧٣)، واتە: خراپترین باران، بارانی ترسینراوان و ئاگادار كراوان بوو. واتە: ئاگادار كراونەتەو و ترسینراوان، بەلام ھەر گۆشیان پێنەداوھ.

٥- له سوورپتی (العنكبوت)، نایه‌تی (٣٤) دا، دمه‌رموی : ﴿ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴾
 واته: به‌هوی ئه‌موه که لاری دمبوون، (له ری دمرده‌چوون). ﴿ ٣٤ ﴾

٦- همر له سوورپتی (العنكبوت)، نایه‌تی (٣٠) دا، دمه‌رموی : ﴿ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي ﴾
 عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿ ٣٠ ﴾ واته: (لووط)، گوتی: په‌رومردگارم! سه‌رم بخه
 به‌سه‌ر کۆمه‌لی تیکدمراندا، (ئه‌وانه‌ش تیکدمر بوون و خراپه‌کار بوون، به مانای
 وشه).

٧- له سوورپتی (القمر)، نایه‌تی (٣٣) دا، دمه‌رموی : ﴿ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذِي ﴿ ٣٣ ﴾ ﴾
 واته: گه‌لی (لووط)، بیپروا بوون به ترساننده‌گان، یاخود بیپروا بوون به
 پینگه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

که‌واته: ئه‌وانه ئه‌هلی کوفر بوون، بیپروا بوون، ئه‌هلی تاوان بوون، ئه‌هلی
 فیسق بوون، خراپه‌کار بوون، له‌سه‌ر گۆی ئه‌وانه، خوای دادگهر به‌و شیومیه
 سزای داون.

بۆیه ئه‌و جوۆره سزادرانه‌ی گه‌لی لووط عليه السلام، ناگونجی بکریته به‌نگه له‌سه‌ر
 چۆنیه‌تی سزای نی‌ربازی، هه‌رچه‌نده ره‌وشتیکی زۆر نزمه، زۆر خراپه، به‌لام گرنگ
 ئه‌ومیه ئه‌وه له سنووری سه‌لاحیه‌تی ده‌سته‌لاتی شه‌رعیی دایه، که چۆن ئه‌وانه
 دمپرینگینه‌وه: سزا بدرین، وه‌ک نایه‌ته‌که‌ی سوورپتی (النساء) یش دمه‌رموی :

﴿ وَالَّذَانِ يَأْتِيَنَّهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا ﴾ ﴿ ١٦ ﴾، که من له ته‌فسیری سوورپتی
 (النساء)، (له به‌رگی سنیه‌می ئه‌م ته‌فسیره‌دا)، زۆر به‌روونی و به‌دریژی سه‌م

له‌بارمه‌ کردوه، که نایه‌ته‌که‌ی پیشووی دمه‌رموی : ﴿ وَالَّتِي يَأْتِيَنَّهَا الْفَاحِشَةُ ﴾
 مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ
 فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿ ١٥ ﴾، نه‌م نایه‌ته،

{ نایهتی ژماره (١٥) } دهربارهی (مساحقة)هیه، یانی: (سُحاق)ه، نافرمتان که خوْیان لیک دهخشینن له رووی جینسییهوه، لایهنی جینسیی خوْیان لهگهل یهکدی دا تیر دهکن، خوای زاناو توانا دمهفرموی: نهوانهی که دهیکهن، نهو نافرمتانهی که فاحیشه دهکن له نیوه، چوار شایهدیان لیبگرن، ننجانهگهر شایهدییان دا، له مالهکانیاندا زیندانییان بکهن، تاکو دهمرن، یاخود خوا دموویان لی دهکاتهوه، دموو لیکرانهوهگهش نهومیه، که لییان دلنیابن: واز لهو جوْره گوناھو فاحیشهیه دینن، جاریکی دیکه ناگهپرنهوه سهری، ننجا دوا به دوا، نهوه یهکسهر دمهفرموی :

﴿ وَالَّذَانِ يَأْتِيَنَّهَا مِنْكُمْ ۖ ﴾ النساء، پیشی باس باسی نافرمتان دهکات، چونکه ههنديک له زانایان گوتووایانه: نهوه باسی زینایه، ناخر چون باسی زینایه؟ زینا به دوو لایان دهگری، به پیاوو به نافرمت، بهلام لیْره خوا دمهفرموی :

﴿ وَالَّتِي يَأْتِيَنَّهَا مِنَ نِسَائِكُمْ ۖ ﴾ النساء، نهوانهی له ژنهکانتان، له نافرمتهکانتان، نهو فاحیشهیه نهجامدهدن، ننجا فاحیشهیهک بی، بهس له نیوان ژناندا نهجام بدری، دیاره خوْلیکخشانندی ژنانه، که (مساحقة)ی پیدهلین، نهدی نهوهی پیاوان؟ دوا نهوهی باسی نهو گوناچه، نهو لادان (إنحراف)ه، سیکسییهی نافرمتان دهکات، که بریتیه لهوهی غهریزهی جینسیی خوْیان پیکهوه تیر بکهن و، هیچ باسی پیاوان له گوْری دا نیه! دواپی باسی هی پیاوان دهکات:

﴿ وَالَّذَانِ يَأْتِيَنَّهَا مِنْكُمْ ۖ ﴾ النساء، نهو دوو پیاوهی نهو جوْره فاحیشهیه دهکن! کهواته یهک جوْره فاحیشهیه که (الفاحشة المثلية)ی پیدهلین، واته: نافرمت لهگهل نافرمت، پیاو لهگهل پیاو، ننجا نهو دوو پیاوانهش که نهوه نهجام ددهدن، (فَتَأْذُوهُمَا) نازاریان بدن.

ننجا نهو نازاردانه: جنیو بیگوتن دهگریتهوه، سجن کردن دهگریتهوه، قامچی لیدان دهگریتهوه، به نهعل لیدان دهگریتهوه، ههموویان دهگریتهوه.

واته: خوای کارزان، چوار چیوهیهکی فراوانی داناوه: نازاریان بدن، ﴿ فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۖ ﴾ النساء، ننجا نهگهر گهپرانهوه، (چاکبوون و،

لییان دنیابوون، که جاریکی دیکه نهوه دووباره ناکه نهوه، پروویان لی وهرپگیژن و
وازیان لیبینن، ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ (۱۶)، بیگومان خوا زور توبه
وهرگری میهرمانه.

به نسبت نافرته کانیسهوه، ههتا دهرن، یاخود خوا دهرویان لی دهکاتهوه،
دروو لیگردنهوهگهش - بهرای من - نهومیه که لییان دنیابن، وازیان لهوه
هیناوه، به نسبت بیاوه کانیسهوه، نهگهر گهرانهوهو، چاکسازیان کرد، نهوه وازیان
لی بینن و لییانگهرین، نهوه سزایهکویه.

چەند مەسەلەیهکی گەنگ

مەسەلە یەكەم :

باسی چوونی فریشتە نێردراوەکانی خوا بۆ لای لوط عليه السلام ، سەغله تیبوونی لوط عليه السلام ، بە هۆی ئەومووە کە وایزانیووە مرۆفئو ، مەترسیی لیبیان هەبوو ، کە دەستدرێژییان بکریته سەر ، لە لایەن گەلە خراپەکارو ، رەموشت نزمە کە یەو :

لە نایەتی ژمارە (٧٧) دا دایە ، وەك خوا فەرموویەتی : ﴿ وَكَمَا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا

سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾

شیکردنەوی ئەم نایەتە موبارە کە لە سێ بەرگەدا :

بەرگی یەكەم : ﴿ وَكَمَا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ ﴾ ، کاتیک نێردراوەکانمان

چوونە لای لوط ، بە هۆی وانەووە حالی خراپ بوو ، پێی ناخۆش بوو ، حالی

تیکچوو ، (سَيِّئًا بِهِمْ) ، واتە : (وقوع فيما ساءه، وأغتم بمجيئهم) ، کەوتە نێو

حالی کەووە کە بۆ وی خراپ بوو ، بە هۆی ئەومووە کە هاتن ، غەمبار بوو ، چونکە

مەترسیی لیبیان هەبوو ، کە ئەوانە میواننی و دەبێ رێزیان لیبگیرئو

بپارێزرئ ، دەشیزانی کە گەلە کە ی چ مالتیکن ، چەند خراپەکارن !

ئنجە لە تەفسیرەکاندا هاتووە : (ئەو فریشتانەش : ئەگەر سێ بوون ، چوار

بوون ، هەر چەند بوون ، لە پەیمانی کۆندا ، دەلئ : دووان بوون ، بەلام لە (قورئان) دا

بە کۆ ناوی هیناون ، بۆیە لە دووان زیاتر بوون ، بە دنیایییەو ، ئنجە ئەگەر

سێ بووبن ، ئەگەر چوار یان پینج بووبن ، نازانین) ، لە سەر شیوێ گەنجی زۆر

جوان بوون، زۆر سەرنج ڕاکیش بوون، بۆ تاقیکردنەوهی ئەو خەڵکە خراپە، ئنجاکاتیک کە نێردراوەکانی ئێمە چوونە لای لووط، بەهۆی وانەوه، زۆر حال ناخۆش بوو، کەوتە نێو دەریایی خەم و بەزارەو دلتەنگییەوه.

بەرگەمی دووهم : ﴿ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا ﴾، (ای: عَجَزَ عَنْ اِحْتِمَالِ ضِيَاْفَتِهِمْ)، پیشتر باسمان کرد، (ذراع) بە باسک دەگوتری، دەگوتری: (فتح ذراعیة)، واتە: هەردووک بەلێ کردنەوه، ئنجاک: (ضَاقَ ذَرْعًا)، ئەومیە کە: بەلێ کە کردووێتەوه، تەنگ بێ، ئەگەر ئینسان بە باوەش شتیکی بۆ نەگیری، دەلێ: (ضَاقَ ذَرْعُهُ بِهِ)، واتە: باسکی لێی نەگەیشتەوه، بەلێ لێی نەگەیشتەوه، مەبەست پێی ئەومیە: توانای پێناشکی، لە تاقەتی ئەودا نیە، بۆیە لێردا زانیان جوانیان گوتووە: (عَجَزَ عَنْ اِحْتِمَالِ ضِيَاْفَتِهِمْ)، دەستەپاچە بوو لە بەرانبەر ئەودا کە میواندارییان بکات، نەک لەبەر ئەوهی نان و پێخۆری نەبوو! بەلکو لەبەر ئەوهی دەیزانی، چ گرفتارییەک و حالیکی ناخۆش چاوەڕێیان دەکات، واتە: هەستی بە دەستەپاچەیی کرد، لە بەرانبەر گەلەکەیدا، کە بەرگری لە میوانەکانی لێبکات.

بەرگەمی سێیەم : ﴿ وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴾، گوتی: ئەمڕۆ پۆژیکی زۆر سەختە، پۆژیکی دزوارە.

(عَصِيبٌ: مُشْتَقٌّ مِنَ الْعَصَبِ وَهُوَ الشَّدُّ: مَعْصُوبٌ أَوْ عَاصِبٌ)، (عَصِيبٌ)، یان بە مانای (مَعْصُوبٌ)ە، واتە: توندکراو، یان (عَاصِبٌ) توندکەر، واتە: ئەمڕۆ پۆژیکی سەخت و دزوارە، هیچ گومان لەوهدا نیە، کە لووط عليه السلام لەبەر خۆیەوه ئەو قسەیی کردووە، ئەگەرنا تۆ میوانت بێ و بلێی: وەللاهی پۆژیکی دزوارو سەختە! مانای وایە تۆ پێت ناخۆشە میوانەکانت هاتوون، کە بە تەئکید ئەوه لە نەجابەت و نەزاکەتی پێغەمبەرەن (عليهم الصلاة والسلام) ناوەشیتهوه، بۆیە دەبێ ئینسان لە تێگەشتنی قورنات دا چاک سەلیقە و وردەکاریی خۆی بەکاربێنی، هەلبەتە من نەمدیوه لە تەفسیرەکاندا، بلێن: لووط لەبەر خۆیەوه وایگوتووە، ڕەنگە هەشبێ و نەکەوتبێتە بەرچاوم.

ھەر و ھا ئەو ھە (إبراهيم) یش ﷺ گە دەفەر موی : ﴿ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّكْرُونَ ﴾ (٦٢) الحجر، بێگومان ئیبراھیم ﷺ لە دئی خۆیدا گوتوویەتی: ئیو ھ گۆمە ئیکن، نەناسراون، نامۆن، ناتاناسم، ئەگەر نا تۆ میوانت بێن و یە کسەر بلیتی: ناتاناسم، خۆش نیە! بلیتی: بە خێر بێن، سەرچاوم: میوان عەزیزی خوا یە، فەر موون لە خزمەتین، دانیشن! ئنجا دوا یی پاش ئەو ھ ئاویک، چایەکی دەدە یە و، بە خیری دینی، دەتوانی بلیتی: ئەری پیم خۆش بوو جە نابتان بئاسم، بە لام ھەر لە رێو ھ بلیتی: ناتاناسم، یانی: برۆن، یا خود یانی: بۆچی ھا توون؟ کە ئەو ھ گە ل نەزا کەت و نە جابەتی پیغە مبه ران (عليهم الصلاة والسلام) و، مسو ئمانانیش دا، کە شوینکە و تووی پیغە مبه ران، نا گونجی.

مەسە لە ی دوو ھ :

بە را کردن و ھە ئە داوان چوونی خرا پە کارانی گە لە کە ی،
بۆ مائی لووط، بە مە بە ستی دە ستد ریز ئی کێ رنە سەر میوانە کانی:

وهك خوا فەر موویە تی : ﴿ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَتَقَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ فِي صَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴾ (٧٨) قالوا لقد علمت ما لنا في بناتك من حق وإنك لتعلم ما نريد ﴿ (٧٦) ﴾ .

شیکر د نەو ھ ئە م دوو ئایەتە بە پێزە، لە یازدە (١١) بر گە دا:

بر گە ی یە کە م : ﴿ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ ﴾، گە لە کە ی زۆر بە خیری یی بۆ لای دەھاتن، یانی: تا و درابوون، ھە ئی پێ چ رابوون، (یُهْرَعُونَ)، (ای: جاؤ ھ یه ر و ئون، مُتَهَيِّجَةً أَعْصَابَهُمْ كَأَن سَائِقًا يَسُوقُهُمْ، هُرِعَ وَأُهرِعَ بالبناء للمفعول فيهما، إِذَا أُعْجِلَ عَلَى الإسْرَاعِ، أَي: حُمِلَ عَلَى العَجَلِ)، واتە: خە لکە کە ی (گە لە کە ی)

هاتن بۆ لای، (دیاره ژمارەیهك له گەلهکهی هاتوون بۆ لای)، دەمارەکانیان هەتسابوون، وەك پالنهريك پالیا ن پێوه بنی، كهسێك لییان بخوړئ و پالیا ن پێوه بنی، دهگوترئ: (هَرِعَ وَأَهْرِعَ) به شیوهی: (بِنَاءٌ لِلْمَفْعُولِ)، ئەگەر كهسێك به لهی لی بکړئ و تاو بدرئ و، هان بدرئ له سه ر په له کړدن و خیرایی کړدن.

یانی : ئەوانهش ئاره زوو و غه ریزه ی جینسیی لاده رانه یان، لییان بۆ ته ملۆزمیک و هان دهریک، هانیدا و ن و تاویدا و ن و خیرایی پی کړدو و ن.

برگه ی دووم : ﴿ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ﴾، له وه و پێشیش خرابه کاریان ده کړد، خوا به کۆ چەند به نه زاکه ت و به نه جیبیی که هه ر شایسته ی فه رمایه شی خوا به، ئەو مه به سه ته دینی! یانی: بۆیه وا به په له هاتن، بۆ ئەوه ی خرابه (نیربازی) یان له گه لدا بکه ن، به لām خوا ی تا ک و پا ک به ئامازه ده فه رموی: پێشتریش خرابه یان ده کړد، وا ته: ئیستاش هه ر بۆ خرابه هاتو و ن.

وهك له سوورته ی (العنكبوت) نایه تی (٢٩) دا، لئو و ط ﷺ به گه له که ی خۆ ی ده لئ: ﴿ أَيَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ ﴾، وا ته: ئایا ئیوه ده چنه لای پیا و ان؟ وا ته: له گه ل پیا و ان جو و ت ده بن و، رێگری ده که ن و، له به رو مه جلیسی خۆتاندا خرابه ده که ن، ئنجا (السَّيِّئَاتِ)، پیچه وانه ی (الحَسَنَاتِ) ه، خرابه کاریان ده کړد، وا ته: خرابه یه ک و دوو خرابه نه بو و، یه ک جوړه خرابه و دوو جوړه خرابه نه بو و، به لکو نو قه م و نغو رۆ بو و ن له خرابه کارییدا.

برگه ی سییه م : ﴿ قَالَ يَنْقُورُ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي ﴾، هه ئبه ته لئو و ط زانیویه تی: ئەوان پێشتر خرابه کار بو و ن و، ئیستاش بۆ خرابه هاتو و ن، بۆیه گو تی: ئە ی گه له که م! ئەمانه کچه کانمن، دیاره زانایان له و باره وه که ئایا مه به سه شی لئو و ط ﷺ چی بو وه؟ زۆر مشتومریان بو وه، راجیایان بو وه:

أ / ئایا مه به سه شی ئەوه بو وه، که کچه کانی خۆ ی بدات به وانه؟ ئنجا ئەگه ر دو و کج بو و ن، ئەگه ر سئ بو و ن، ئەگه ر زیاتر بو و ن؟ به لām دو و، سئ کج چۆ ن

بەشى ئەو خەلکە زۆرە دەكەن؟ پاشان چۆن كچهكانى خۆى دەدا بەو
خەلکە رەھوشت نزمە ؟!

ب/ ياخود مەبەستى لە (كچهكانم)، واتە: ئافرمتانى ئەو كۆمەلگايەى خۆى،
چونكە ھەر پېغەمبەرىك (عليهم الصلاة والسلام)، ھەك باب وايە بۆ
كۆمەلگايەكەى خۆى، واتە: ئافرمتانى كۆمەلگايەى خۆتان، كچهكانى منن،
لەگەل ئەواندا ئارمەزوى جىنسىى خۆتان لە رېى شەرعيەىو، تېر بىكەن،
نايا مەبەستى ئەو بوو ؟

ج/ ياخود مەبەستى ئەو بوو كە نا ئومىدىيان بىكات، يان تەرىقيان بىكاتەو،
واتە: ئەگەر كچهكانى خۆم تەسلىم كىردوون، ميوانەكامتان تەسلىم ناكەم،
يانى: دەستدريژى بۆ سەر ميوانەكانم، ھەك دەستدريژىيە بۆ سەر كچهكانم،
عەيب ناكەن!!

كە من راي سىيەم بە دلە، ھەندىك لە زانايانىش ئەوميان پەسند كىردو،
كە پېم وايە مەبەستى ئەو بوو، واتە: ئەگەر من كچهكانى خۆم تەسلىم
ئىو كىردو، ميوانەكانتان تەسلىم ناكەم! ديارە ئىنسانىش قەت نامووسى خۆى و
كچى خۆى تەسلىم بە كەسىك ناكات خراپەى لەگەلدا بىكات، ماناى وايە من
ئەو ميوانانە ھەك نامووسى خۆم دەپارىزم، كە ئەو رايەكى زۆر بەھىزە، من
ئەو بە دلە، ئەگەر نا، ناچىتە عەقلمەو ھەك لىووت الطبيقي گوتبىتى: ھا كچهكانم!
ئىنجا ئەگەر دوو كچن، ئەگەر سى كچن، ئەوانە دەيان كەس بوون، چۆن غەرىزەى
جىنسىى خۆيانىان لى تېر بىكەن؟ پاشان چۆن ئەو كچانەى بەبى ئىرادەو
ئىختىيارى خۆيان بدات بەو خەلکە خراپە؟ زۆر لە عەقل بە دوورى دەزانم.

ديارە لە: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين،
الإصحاح: ۱۹) دا^(۱)، ناوا باسى ئەو دىمەن و مەشھەدە دەكات، دەلى: (حَاصِرَ رَجُلًا
مَدِينَةَ سَدُومَ مِنْ أَحْدَاثِ وَشِيوخَ الْبَيْتِ نَادُوا لُوطًا، أَيْنَ الرَّجُلَانِ اللَّذَانِ
اسْتَضَفْتَهُمَا اللَّيْلَةَ؟ أَخْرَجَهُمَا إِلَيْنَا لِنُضَاجِعَهُمَا، فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ لُوطٌ بَعْدَ أَنْ

أَغْلَقَ الْبَابَ خَلْفَهُ، وَقَالَ: لَا تَرْتَكِبُوا شَرًّا يَا إِخْوَتِي، هُوَذَا لِي أَبْنَتَانِ عَذْرَاوَانِ أُخْرِجُهُمَا فَأَفْعَلُوا بِهِمَا مَا يَحُلُو لَكُمْ، أَمَا هَذَانِ الرَّجُلَانِ فَلَا تُسَيِّئُوا إِلَيْهِمَا، لِأَنَّهُمَا لَجَأٌ إِلَيَّ حِمَى مَنزِلِي).

واته: پیاوانی شاری سه دووم له گهنجهگانو به تهمهنهگان، نابلووقه‌ی ماله‌که‌یاندای، بانگی (لووط) یان کرد: نهو دوو پیاوه‌ی که دوینئ شهوئ میوانداریت لی‌کردوون، له کوین؟ بیانکه دمر بو ئیمه، تاکو له‌گه‌ئیان راکشین، (واته: کاری خراپیان له‌گه‌ئدا بکه‌ین)، (لووط) یش، دمرگاکه‌ی له پشت خویه‌وه داخست، ننجاً چوو بو دمرئو، پی گوتن: نه‌ی برابیه‌کانم! خراپه مه‌گهن، نه‌ومتا من دوو کچم ههن، دوو کچ که شوویان نه‌کردوه، بو‌تان دهنیرمه دمرئ، جیتان پی‌خوشه وایان له‌گه‌ئدا بکه‌ن، به‌لام کاری خراپ له‌گه‌ئ نهو دوو پیاوه‌دا مه‌گهن، چونکه په‌نایان بو سایه‌ی من هیناوه.

په‌یمانی کون ناوای هیناوه، به‌لام به راستی من وه‌ک گوتم: نه‌وه ناچیته عه‌قلمه‌وه: که لووط عليه السلام کچه‌کانی خوی پیشکesh کردبن، به‌لکو وه‌ک گوتم مه‌به‌ستی نه‌وه بووه، وه‌ک چون: که‌سیک له که‌سیک دمد، توش ده‌ئیی: فهرموو کاکه له‌وی مه‌ده، وهره له من بده، دمرانی له تو نادات، یان واز له‌وی بیته، وهره بو لای من، دمرانی، نایه‌ت، واته: ویستوویه‌تی که به‌شهرمیاندای بشکینیته‌وه.

یان مه‌به‌ستی نه‌وه بووه، - که نه‌مه‌یان له تفسیره‌کاندا نه‌مبینیوه‌و بو‌چوونی خومه - واته: نه‌گهر من نه‌و کچانه‌ی خومم ته‌سلیم به ئیوه کردوون، نه‌و میوانانه‌تان ته‌سلیم ناکه‌م، که دیاره زانیویشیانه کچه‌کانییان ته‌سلیم ناکات، مانای وایه، با به ته‌مای میوانه‌کان نه‌بن، ته‌سلیمیان بکات و خراپه‌یان له‌گه‌ئدا بکه‌ن.

ننجاً کوتایی نه‌م بره‌گه‌یه به‌وه دینم که (عبدالوهاب النجار) له (قصص الأنبياء) دا^(١)، شتیکی گوتوه پی‌م سه‌یر بووا ده‌ئیی: (ذُكِرَتْ قِصَّةُ لُوطٍ فِي التَّوْرَةِ عَلَى النُّحُوِّ الَّذِي وَرَدَ فِي الْقُرْآنِ، وَلَا تُخَالِفُهُ إِلَّا فِي شَيْءٍ وَاحِدٍ وَهُوَ: أَنَّهَا لَمْ تَذْكَرْ عَرَضَ بِنَاتِهِ عَلَى الْقَوْمِ).

واتە: بەسەرھاتى لىوولت لە تەوۋراتىشدا بەو شىۋەيەيە كە لە قورنانيا
ھاتو، لە يەك جيا نين، لە يەك شتدا نەبى، ئەويش ئەومىيە لە تەوۋراتدا
باسى نەكردو، كچەكانى خۇي پىشنيار بكات بۇ گەلەكەي.

پىم سەير بوو واىگوتو! چونكە لە تەوۋراتدا ھەر زۆر بە زمقىي، دەلى:
ئەومتا كچەكانى خۇم بۇ ئىۋە دەنيرمە دەرى، چىتان پىخوشە واىان
لىبەكەن، بەلام ئەو دوو پياۋە خراپەيان لەگەندا مەكەن!

ھەرچەندە ئەو كىتەبە چەند جارىكىش چاپكراۋمەتو، ديارە ناگاي لەو
نەبوو، كە لە (پەيمانى كۆن)دا زۆر بە روونىي ئەو ھاتو، لە (قورنانيا)دا بەس
دەفەرموئ: ﴿ هَتُّوَلَاءَ بَنَاتِي ﴾، ئا ئەوانە كچەكانەن! ھەر ئەومندە دەفەرموئ،
بەلام لە (تەوۋرات)دا زۆر بە روونىي دەلى: چىتان پىخوشە واىان لەگەندا بکەن،
يانى: لەگەلىاندا جووت بن.

برگەي چوارەم: ﴿ فَأَتَقُوا اللَّهَ ﴾، دەجا پارىز لە خوا بکەن، واتە: خۇتان
بپارىزن لە سزاي خوا، خۇتان بپارىزن لە لىپرسىنەوئ سەختى خوا،
بەھۇي خۇ دوورگرتن لە قەدەغەكراۋەكانەو.

برگەي پىنجەم: ﴿ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي ﴾، لە بەرانبەر مياۋەكانەدا
سەرشۆرم مەكەن، شەرمەزارم مەكەن.

لىرەدا وشەي (ضَيْف): (الضَيْفُ وَالضَائِفُ أَي النَّاظِلُ فِي مَثَلِ أَحَدٍ، نَزُولًا
غَيْرَ دَائِمٍ)، ديارە (ضَيْف)، يانى: (ضَائِف)، واتە: كەسەك كە دادبەزى لە
مائى يەكەيدا، بە شىۋەيەكى كاتىي لەویدا دەمىنىتەو.

وشەي (ضَيْف)، بۇ تاك و بۇ دووان و بۇ كۆ بەكاردى، كە گوتت: (ضَيْف)،
واتە: دەگونجى يەك مياۋان بن، دەگونجى دووان بن، دەگونجى كۆمەلىك بن،
بە پىي سىاق و حال، ئەو كاتە دەزانرى.

برگەي شەشەم: كە دەفەرموئ: ﴿ فِي ضَيْفِي ﴾، لىرەدا (ضَيْف)، بە ھۇي
(فِي) يەكەو، كراۋمە (ظرف) يكى مەجازىي، دەلى: (جُعِلَ الضَّيْفُ كَالظَّرْفِ، أَي:

لَا تَجْعَلُونِي مَخْرِيًّا عِنْدَ ضَيْفِي إِذْ يُلْحَقُهُمْ أَذَىٰ فِي ضِيَاغَتِي، لَأَنَّ الضِّيَاغَةَ جَوَارٌ عِنْدَ رَبِّ الْمَنْزِلِ، فَإِذَا لَحِقَتِ الضَّيْفَ إِهَانَةً، كَانَتْ عَارًا عَلَىٰ رَبِّ الْمَنْزِلِ^(١).

واته: لی‌رهدا میوان (ضیف)، کراوه به (ظرف)، یانی: کاتو شوینیک که کاریکی تیدا نه‌نجام ددری، واته: من سهرشور مه‌که‌ن له‌لای میوانه‌کانم، که به‌هوی منه‌وه نازاریان پی‌بگات، چونکه میوانداریی کردنی خه‌لک، (واته: خه‌لک کردنه میوانی خو‌و قبول‌کردنی نه‌وه که تو‌که‌سیک میوانت بی)، نه‌وه په‌نادانه له‌لای خاومن مال، ننجاً نه‌گهر هاتو میوانه‌که عه‌بیه‌یه‌کی به‌سهر هاتو، نازاریکی تووش بوو، نه‌وه بو‌و خاومن ماله‌که شوورمیو و شهرمه‌زاریبه.

برگی‌ی هوتهم : ﴿ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيْدٌ ﴾، نایا له نیوتاندا پیاویکی سهر راست نیه، وه‌ک کورده‌واریی ده‌لین: پیاویکی مه‌رد، پیاویکی پیاوانه‌تان له‌نیودا نیه؟ پیاویکی سهر راستان تیدانیه؟! چونکه (رَشِيْدٌ)، یانی: خاومن (رُشد)، (رُشد)یش، واته: به نامانج گه‌یشتن‌و، که‌سیک که بتوانی مه‌به‌ستی خو‌ی بی‌نیته دی، نایا که‌سیکی سهر راستی به نامانج گه‌یشتوو، به مراد گه‌یشتووتان تیدا نیه؟

برگی‌ی هه‌شتم : ﴿ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكُمْ مِنْ حَقٍّ ﴾، گوتیان: تو زانیوته که نیمه هیچ هه‌فتیکمان له کچه‌کانتدا نیه، واته: مافمان نیه که نیمه نه‌و کاره له‌گه‌ل کچه‌کانتدا بکه‌ین، نه‌وه واتایه‌کی.

یاخود: نیمه نارمه‌زوومان بو‌و کچه‌کانت ناچی، ننجاً کچه‌کان (بنات) به ههر کام له‌و چه‌مک‌و واتایانه بی، که پیشتر باسمان کرد، لی‌رهدا واپیده‌چی نه‌وان پیشنیاره‌که‌ی لوط عليه السلام یان به جیددی و مرگرتوه‌و: (له هه‌مبانه‌ی خو‌یاندایا گویزیان ژماردوه)!!

به‌لئی مه‌به‌ست له: (بَنَاتِي)، ههر کامیکیان بووی:

(١) التحرير والتنوير: ج ١٢، ص ١٢٣.

(۱) مەبەستى كچەكانى خۆى بى، كە ئەو كاتە:

أ- يان وەك شەرەزار كەردن و ئىحراج كەردن بى پىشنيار كەردون، وەك پىشتر گوتەم.

ب- ياخود: يانى: ئەگەر هېشتەم دەستەرىزى بىكەنە سەر كچەكانەم، ناهىلەم دەستەرىزى بىكەنە سەر ميوانەكانەم.

(۲) ياخود مەبەست پىي نافرمتەكانى خۆيان بى، (هاوسەرەكانى خۆيان).

(۳) يان مەبەست پىي نافرمتانى كۆمەلگايەكەى بى.

هەرچون بى ئەوان واپىدەجى بە جىددى و مريانگرتى، هەر ئەو مانا روالەتتەيان لىومرگرتى كە تەورات هىناوئەتى، بۇيە دەلئىن: نىمە مافمان نىە لە كچەكانى تۇدا، ياخود نارموزومان بۇيان ناچى!

هەندىكىش لە زانايان كە نازانم لە كۆپيانەوہ هىناوہ! چونكە هەندىكيان هەر وا لەخۆوہ مانايەك هەلدەتاشن، گوتووئانە: ئەوہ كاتى خۆى كەسانىك لەو خەلكە، هەندىك لە كچەكانى (لووط)يان داوا كەردوہ، بۇ ئەوہى هاوسەرگىريان لەگەلدا بىكەن، ئەوئىش پىي نەداون، ئنجا لە نىو ئەواندا عادەتو كلتور و ابووہ، كە هەر كەسىك داواى كچى كەسىكى كەردو پىي نەدا، داوىي ئەگەر هەر بىشىداتى، بۇى نىە بىهئىنى، لىي حەرپام و قەدەغە دەبى!

بەلام ئەوہ بە بۇچوونى من، قەسەيەكى بىجىيە، هەرچەندە لە تەفسىرەكاندا زۇرىشيان هىناوئانە، چونكە ئايا خەلكىك بىروا بە پىغەمبەرى خوا نەكەن، بىروا بە بەرنامەى خوا نەكەن، ئەو رەوشتە نزمانەيان هەبى: لە خەلال و حەرپام دەپىچنەوہ؟! تاكو بلىن: كاتى خۆى نەيداوئىنى، ئىستاش لىمان حەرپامن!! بە بۇچوونى من ئەو جۆرە لىكدانەومىە، شتىكى هەم بى بناغەو، هەم بىجىيە، بەلام بۇيە هىنام چونكە لە زۇر لە تەفسىرەكاندا هاتوہ.

بىرگەى نۆبەم : ئنجا داوىي دەلئىن: ﴿وَإِنَّكَ لَنَعْلَمُ مَا تُرِيدُ﴾، بىگومان تۇ دەزانى

نىمە جىمان دەوى، واتە: دەمانەوى ئەو پىاوانەمان تەسلىم بىكەى، ئەومىيان لەگەلدا بىكەين كە خۇمان دەمانەوى.

برگهی دهیم : لوط عليه السلام لیردا خوی بیچاره دهبینی، خوی له هه لوئستیکی زور سهغلت دا دهبینی، چونکه نازانی که نهوانه فریشتهن و، نازانی که نیستا له بهینیان دهبهن و بۆ نهوه هاتوون که گهلهکهی بزهوتینن! تاقی کردنه و میهکی زور سهخت و کاتیکی دژوار بووه، بویه زور به داخ و خهفتهوه دهلی: ﴿ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ ﴾، وشهی: (لَوْ)، واته: (نهگهر)، یانی: نهگهر من توانام بهسهر نیومدا هه بووایه، توانایهکی زاتی، بهلام لیردا، واته: خوزگه توانام بهسهر نیومدا ببوایه، خوزگه دسته لاتیکم بهسهرتاندا شکابایه، نایا نهو کاته ئاوام لی قبول دکردن؟! بین له مالی مندا بتانهوی دستدریزی له میوانی من بکهن؟

ننجا لیردا: ﴿ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ ﴾، (آی: لَوْ أَنَّ لِي عَلَيْكُمْ قُوَّةً)، نهگهر توانام بهسهرتاندا شکابایه، یانی: نهوهم لی قبول نهدهکردن، یاخود خوزگه توانام بهسهرتاندا شکابایه.

برگهی یازدهیم : ﴿ أَوْءَاوِيَ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴾، واته: یان خوزگه پهنام بردبایه، پشتم بهستبایه به پهنایهکی مهحکهم، به هیزکی مهحکهم.

زانایان ئاویان لیک داومتهوه: (أَوْءَاوِيَ بِمَا فِيهِ مَنَعَةٌ)، یان پهنا به شتیک بهرم، پشت به پهنایهکهوه بدهم، که بمباریزی، (ای: بمکان او ذی سُلْطَانٍ يَمْنَعُنِي مِنْكُمْ)، واته: به شوینیک، یاخود به خاومن دسته لاتیک که بهرگری له من بکات، له بهرانبهری نیومدا.

(وَالرُّكْنُ: الشَّقُّ مِنَ الْجَبَلِ الْمَتَّصِلِ بِالْأَرْضِ)، (رُكْنٌ)، نهو بهشهیه له چیا، که به زهوییهوه چهسپاوه، واته: نهک شوینیکی هه لواسراو، نهو شوینهی که به زهوییهوه داکوتراوهو به ناخی زهویدا چوته خوار، پیی دهگوتری: (رکن)، که زور مهحکهمو پتهوه.

لیردا پیغه مبهری خوا صلى الله عليه وسلم فهرموویهتی: ﴿ يَرْحَمُ اللَّهُ لَوْطًا، لَقَدْ كَانَ يَأْوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: (۸۳۱۱)، وَالْبُخَارِيُّ بِرَقْم: (۲۶۲۳)، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: (۱۵۱)، وَالنَّسَائِيُّ بِرَقْم: (۱۱۰۵۰) }.

واته: خوا بهزمیی به (لووط) دا بیتهوه، په‌نای بؤ په‌نایه‌کی بههیز برد بوو،
(که خوی بالادهسته).

واته: لووط نه‌یدمزانئ که نه‌وه له په‌نای نه‌وه له‌لا مه‌حکمه دایه، که خوی
زال و تواناو فریشته‌کانئی و ناردوونی بؤ فه‌وتاندنی نه‌وه خه‌لکه به‌دفره.

واته: لووط نه‌یزانیوه که ئاوايه، نه‌گه‌رنا (لووط) یش نه‌گه‌ر زانیبای وایه،
بیمنه‌ت و بیبک دهبوو، به‌لام که نه‌وه خوژگانه‌ی خواستونو، نه‌وه نه‌سه‌فو
ناره‌حه‌تییه‌ی دهرپریوه، له‌به‌رته‌وه بووه که نه‌یزانیوه: نه‌وانه فریشته‌ن.

مه‌سه‌له‌ی سییه‌م :

خو ناساندنی فریشته نیردراوه‌کانو، رینمایی کردنیان، بؤ لووط و
خیزانه‌کئی، جگه له ژنه‌کئی، بؤ چونیته‌ی دهرپازبوونیان
له‌و سزاو به‌لایه‌ی خوا، که بؤ‌گه‌لی لووطی دهنیری :

خو دمه‌رموی : ﴿ قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِبْ إِلَىٰ هَاهُنَا بِقِطْعِ
مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْفُتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ
الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

شیکردنه‌وه‌ی نه‌م نایته‌ له شمش برگه‌دا :

برگه‌ی به‌که‌م : ﴿ قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ ﴾، (واته:
فریشته‌کان) گوتیان: نه‌ی لووط! نیمه نیردراوانی په‌رومردگارتین، هه‌رگیز
ناگه‌نه تو، (واته: هه‌رگیز ده‌ستیان به‌ تو ناگات)، چونکه: (لَنْ) بؤ
جه‌ختکردنه‌وه‌یه، واته: نیمه فریشته‌ین نیردراوین بؤ لای تو، له لایه‌ن
په‌رومردگارتیه‌وه‌و، نه‌وانه دننیا به‌ هه‌رگیز ده‌ستیان ناگاته تو، واته: ده‌ستیان
ناگاته میوانه‌کانت.

لیره‌دا که گوتووایانه: ﴿لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ﴾، دستیان ناگاته تو، چونکه میوانی ئینسان، وهك ئینسان وایه، میوان وهك خانه خوئ وایه، نه‌گهر دستیان بگاته میوانه‌کان، مانای وایه زیانیان به لئووط ﴿الطَّلَبِ﴾ گه‌یاندوه، ههر شتی به سه‌ر میوان بی، پیش میوانه‌که به‌سه‌ر خانه خوئی‌ه‌که هاتوه، ههر شتی‌ک به‌سه‌ر که‌سیک بی، که له په‌نای که‌سیک دایه، پیشی به‌سه‌ر په‌نادمره‌که‌دا هاتوه، پیش نه‌وهی به‌سه‌ر بابای په‌نادراودا بی.

ئنجا لیره روونی نه‌کردوته‌وه، که فریشته‌کان چییان لیکردن، به‌لام له سوورمتی (القمر)‌دا، ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ رَاودُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرٌ ﴿٣٧﴾، واته: نه‌وان ویستیان میوانه‌کانی لی زهوت بکه‌ن، (ویستیان به‌ فرتو فیل، یان به زهخت و زور، میوانه‌کانی لی بستینن و، خرابه‌یان له‌گه‌لدا بکه‌ن)، نیمه‌ش چاویانمان سرپه‌وه، (واته: چاویانمان کویر کرد، کویر و کوتر بوون و دستیان ده‌کوتا چون بچه‌ن دهری، چون خویان دهر باز بکه‌ن؟).

برگه‌ی دوهم: ﴿فَأَسْرٍ بِأَهْلِكَ بِقَطْعِ مَنْ أَلَّيْلٍ﴾، (نه‌وه ههر قسه‌ی فریشته‌کانه)، بییان گوت: له به‌شیک له شه‌ویدا مال و خیزانه‌گه‌ت شه‌ورؤ پئیکه.

(السُّرَى وَالْإِسْرَاءِ فِي اللَّيْلِ، كَالسَّيْرِ فِي النَّهَارِ، وَشَهَى (سُرَى وَإِسْرَاءِ)، له شه‌ودا، وهك (سیر)‌ه، له رۆژگادا (سیر)، به رۆیشتنی رۆژی ده‌لین، وه (سُرَى وَإِسْرَاءِ)، به رۆیشتنی شه‌وی ده‌لین، ده‌گوتری: (سُرَى وَإِسْرَاءِ)، واته: هم به سیانی (ثلاثی) هاتوه، هم به چواری (رباعی) هاتوه، ههر دووکیان به مانای: به شه‌وی رۆیشت، سه‌فه‌ری شه‌وی کرد.

ئنجا نه‌و وشه‌یه به دوو شیوه‌ش خوینراومه‌وه: (فَاسْرٍ) و (فَاسْرٍ)، دیاره نه‌گهر (سُرَى) بی، (سُرَى، یُسْرِي، فَاسْرٍ)، به‌لام نه‌گهر (أَسْرَى، یُسْرِي، فَاسْرٍ)‌یه.

(الْقِطْعُ: الجزء)، واته: بهشیک، که شارمزایانی ماناو مهبهستهکانی قورنآن، دهلین: مهبهست پیی بهشی کوتایی شهو بووه، واته: پیش نهوهی که سپیده (فَجْر) دابئ، وه نهمه له قورنانشدا ناماژهی پیدراوه، وهک له سوورپرتی (القمر) دا دهفرموی: ﴿مَجَّيْنَهُمْ لِسَحْرِ﴾، واته: نیمه پیش نهوهی که نویژی بهیانی ببئ، پیش بهرمبهیان، دهربازمان کردن، (سَحْر)، یانی: بهشی کوتایی شهو، پیش بهرمبهیان.

برگهی سببهم : نجا رینماییان دهکن: ﴿وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا نَكَ﴾، با هیج کام له نیوه ناوړ نه داتهوه جگه له ژنهکمت، یانی: له کاتیگدا که گرمهو زرمه دهبیستنو، نهو به لایهیان بهسهر دئ، دیاره دواى نهوهی که لووطو مالو خیزانهکهی دوور دهکونهوه.

نجا که لیرمدا دهفرموی: ﴿إِلَّا أَمْرًا نَكَ﴾:

ههندیکیان دهلین: نهمه هه لایوپردراو (مُستثنی)ه، له (فَأَسْرِ)، واته: (لَا تَسْرِرْ بها)، یانی: جگه له ژنهکمت، نهوانی دیکه به شهوی دهرباز بکهو، سهفهری شهوییان پیبکه.

خوینراویشهتهوه: (إِلَّا أَمْرًا نَكَ)، نهو کاته هه لایوپردراو (مُستثنی) دمبئ، له (أَحَدٌ)، واته: (وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا نَكَ)، که نهوه لیرمدا: (لَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ)، نههی دمبئ له مانای (نَفِي) دا واته: هیج کام له نیوه ناوړ ناداتهوه، جگه له ژنهکمت، واته: بهس ژنهکمت ناوړ ده داتهوه، بو نهوهی که نهو به لایهیی خوا له ویش بدات.

نجا به پیی نهو دوو بوچوونه:

(۱) دهگونجی ژنهکهی له گه لیان جووبیو، له ریگا ناوړی دابیتهوهو، فهوتابی له گه ل خه لکه که دا، که وهک پیشتریش باسمان کرد، واپیده چی جوریک له تیشکی زیانبهخش، لیی دابیت و لهوی زراوی توفی بن، یاخود تیشکه که

بهو جوړه بووی که کاریگه‌ریی له‌سهر جه‌سته‌ی دانابی و کوشتی‌تی، نه‌وه نه‌گهر (امرأتک) به (رفع) بخویندریته‌وه.

٢) به‌لام نه‌گهر (امرأتک) به (منصوب) یی، بخویندریته‌وه: (وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتُكَ)، نه‌وه کاته هه‌لاواردن (استثناء) هکه، ده‌چیته‌وه بو شه‌ورؤ پیکردن، (فَأَسْرِبْ أَهْلِكَ إِلَّا أَمْرَاتُكَ)، مال و خیزانه‌کمت به‌ره به شه‌وی، جگه له هاسهرمه‌کمت، یانی: له ژنه‌کمت گه‌رئ و به‌جی به‌یله، ژنه‌کشی من وام دیته به‌رچاو، که بو‌خوی له‌گه‌لیان نه‌چوو بی، چونکه ههر له سهرمتاوه تا سهرمنجام نه‌وه ژنه نه‌گریسه، بر‌وای به لوط عليه السلام نه‌بووه، که پیغه‌مبه‌ری خواجه، نیمانی پی نه‌بووه و بی‌بروا بو‌وو، له‌گه‌ل گه‌له خراپه‌کاره‌که‌یدا هاوکار بووه، هه‌تا هه‌ندیک له تویره‌ومرانی قورن، ده‌لین: نافرته‌که‌ی نامازه‌ی کرده بو قه‌ومه خراپه‌که‌ی، که وهرن نه‌وه لوط هه‌ندی گه‌نجی زور جوان میواننی، خراپه‌یان له‌گه‌لدا بکه‌ن!

به ههر حال نه‌وه له هیج سهر‌چاومه‌کدا نه‌هاتوه، مه‌گهر له کتیبی خاومن کتیبه‌کاندا نامازه‌ی پیکرابی، گرنگ نه‌ومه‌یه نافرته‌که: چ له ریبه فه‌وتا بی، چ ههر له‌وی له‌گه‌لیان نه‌هاتبی، فه‌وتاوه.

ننجا نه‌گهر مانای یه‌که‌میان بی (إِلَّا أَمْرَاتُكَ)، نه‌گهر (استثناء) بی له (أَحَدٌ)، (فَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتُكَ)، نه‌وه کاته: ته‌عبیره‌که ناوا ده‌بی: (فَلَا تَلْتَفِتُونَ إِلَّا أَمْرَاتُكُمْ تَلْتَفِتُ)، هیج کامتان ناوړ نادمنه‌وه، جگه له ژنه‌کمت، نه‌وه ناوړ دمداته‌وو، به‌هو‌ی ناوړدانه‌که‌شیه‌وه دمه‌ه‌وتی.

ننجا وهک گوتم: من مانای یه‌که‌میانم زیاتر به دلّه، که ههر له‌ویوه له‌گه‌لیان

نه‌چوویی، چونکه له چه‌ند شوینان له قورن دا هاتوه، دمفه‌رموی: ﴿إِلَّا

أَمْرَاتُهُ كَانَتْ مِنَ الْغَيْرِينَ ﴿٨٣﴾ الأعراف، واته: جگه له هاسهرمه‌که‌ی، نه‌وه له فه‌وتاوان بوو، یان له به‌جی‌ماوان بوو.

هەلبەتە: (غابِر)، بەو کەسە دەگوتری: کە لە شوینیک دەفەوتی، یانی: هەر لەوئ فەوتاو، نەک لە رێیە، فەوتابن.

بەلام ئەگەر لە رێیەش فەوتابن، وەک لە پەیمانی کۆندا هاتوو خۆیندەوێ دووهمیش دەیگریتەو، لە پەیمانی کۆندا دەئێ: ئافرمتەکەى لووط ئاوری دایەو و بوو بە کۆلەکەیهک خوی، واتە: لە شوینی خۆی بوو بە پەیکەریکی خوی، کە هەلبەتە ئەو لە قورنانداندا ئەوەندە هاتوو، پێشتر دەفەکەى پەیمانی کۆنمان هینا.

برگەى چوارەم : دەفەرموی : ﴿ إِنَّهُ مُصِيبُهُمَا مَا أَصَابَهُمْ ﴾، بێگومان ئەویش تووشی دێ، ئەو بەلایەى کە تووشی گەلەکەى هاتوو، چونکە هەر لەگەڵ گەلەکەیدا بوو، لە هەموو هەلۆیستەکانیادا، لە بێبڕواییدا، لە بە درۆ دانانی لووط دا عليه السلام، لەگەڵیاندا هاوڕا بوو، هاوئەقیدو هاوئەفکریان بوو، با هاو رەوشتیشیان نەبووبن، چونکە هاوسەرانی پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) وەک زانایان دەئێن: لەبەر ئەوئ کوفرو شیرک لە نیو ئەو خەلکەدا، کە بڕوایان بە پێغەمبەر نەکردوو، شتیکی شوورەیی نەبوو، شتیکی عەیب و عار نەبوو، لەبەرئەو عەجایب نەبوو کە خێزانی لووط و، خێزانی نووح بە دەقی نایەت، کافر بوون، چونکە ئەو عەیب و شوورەیی نەبوو، بەلام شتیکی عەیب و شوورەیی بوو کە لە رووی رەوشتەو رەوشتیان نزم بێو، و دەجەى پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) یەش، لیل دەبوو، چونکە ئەو کاتە بە مسۆگەری نەدەزانرا، کە ئەو کورە هی ئەو پێغەمبەرە، یان ئەو کچە هی ئەو پێغەمبەرە، یان نا؟! ئنجا جگە لە رووی و دەچوو و پێش ئەوئ، لە رووی ئابروو کەرەمەتەو: لەگەڵ پایەى بەرزى پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) دا، ناگونجی: هاوسەرانیان خرابەکارو داوین پەیس بن.

ئنجا کە دەفەرموی : ﴿ إِنَّهُ مُصِيبُهُمَا مَا أَصَابَهُمْ ﴾، یانی: (فَهِيَ تَهْلِكُ مَعَ الْهَالِكِينَ)، یان (فِي الْهَالِكِينَ)، لەگەڵ فەوتواندا ئەویش دەفەوتی، وەک خوا عَلَيْهِ السَّلَام لە سوورەتى (الحجر) دا دەفەرموی: ﴿ قَالُوا إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ

تَجْرِمِيكَ ۝٥٨ إِلَّا أَل لُّوطٍ إِنَّآ لَمُنَجِّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا أَمْرَاتُهُ قَدَرْنَا إِنَّمَا

لَمِنَ الْغَرِيبِ ﴿٦٠﴾، واته: فریشتهکان گوتیان: نئمه نئردراوین بو لای کومه نئیکی تاوانبار، جگه له بنه مالهی لوط نئمه تئکرایان دهرباز دهکهن، جگه له ژنهکهی، نئمه وامان داناوه، وامان نه ندازه گیری کرده، که نهو له فهوتوان دمبی، له به جئماوان دمبی.

ههروهها له سوورمتی (النمل) دا دمفه رموی: ﴿فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرَاتُهُ،

قَدَرْنَاهَا مِنَ الْغَرِيبِ ﴿٥٧﴾، خوئی و مال و خیزانه کهیمان دهرباز کرد، جگه له ژنهکهی، نهومان دانا له فهوتوان، بریارماندا که له: سه ر بهفه تارمت جیوان بی.

ههروهها له سوورمتی (العنکبوت) دا، دمفه رموی: ﴿وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ

إِنَّا مُنَجِّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أَمْرَاتِكَ كَانَتْ مِنَ الْغَرِيبِ ﴿٢٢﴾، (فریشتهکان)

بئیان گوت: مهترسی و دلتهنگ مهبه، (واته: به لووطیان گوت) نئمه خووت و مال و خیزانه کهمت دهرباز دهکهن، جگه له ژنهکمت، جگه له نافرته کهمت، نهو له فهوتوانه، واته: تازه بریاری بو دراوه، دمبی له گهل گه له خرابه کاره کهیدا بفهوتی.

برگهی پئنجهم : خوا ۞ خوئی فهرموویهتی، یان له سه ر زمانی فریشتهکان و،

فریشتهکان گوتوو یانه : ﴿إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ﴾، (موعد)، ده لئ: (وَقْتُ الْوَعْدِ،

وَالْوَعْدُ أَعَمُّ مِنَ الْوَعِيدِ)، دیاره (موعد) ده بیته وه به به لئنگه، نهو شوینهی که به لئینی تیدا دراوه، یان نهو کاته که به لئینهکهی تیدا دراوه، چونکه لی ره دا باسی کاتی به رمبه یان دهکات، که واته: نهو کاتهی نهو به لئینهی تیدا دیاری کراوه، که به ره به یانه، وشهی (وعد) یش چه مکه کهی گشتیتره له (وَعِيدِ)، (وَعِيدِ)، واته: هه ره شه (وَعْدِ)، واته: گفت و به لئین، به لام (وعد)، هم به باری چاکه دا مانا دهداتو، هم به باری هه ره شه لی کردندا، واته: هم وهك موژده بیدان و، گفت بیدانی چاکه، هم هه ره شه لی کردن، (وعد)، هه ردووکیان دهگریته وه، هه رچه نده به زوری نیستا، له عورفو باوی زمانی عه ره بییدا،

وشەى (وعد)، زياتر بۇ چاكە بەكاردى، بەلام لە راستى دا وانيه، بەئى: (وعيد)،
تەنيا بۇ ھەرەشەيه، بەلام (وعد)، ھەم بۇ چاكەو، ھەم بۇ خراپە، واتە: ھەم بۇ
ئەوہ كە تۇ بەئىنى چاك بە كەسئىك بەدىو، ھەم بۇ ئەوہ كە ھەرەشەيهكى
خراپى لىبكەى، بۇ ھەردووكان بەكاردى، كە لىرە بە تەئكىد (موعد)، واتە:
ئەو كاتەى ھەرەشەكەى بۇ ئەوان تىدا ديارىى كراوہ، كە بەرمبەيانە.

برگەى شەشەم : ﴿ اَلَيْسَ اَلصُّبْحُ بَقَرِيْبٍ ﴾ : ئايا بەيانى نيزىك نىه؟ ئەمە
وہلامى پرسىارىكە كە لە زمىندا پەيدا دەبى: ئايا دەبى ئەو سزايە كەنگى بى؟
خو ﴿ ۴۲۱ ﴾ دەفەرموى: ئەو سزايە بەرمبەيان دى، ئايا بەرمبەيان زوو نىه؟ يانى:
خەمت نەبى سزايەكەيان زورى پىناچىو ناوہخرى.

مەسەلەى ھوارەمو كۆتايى :

ھاتنە دى فەرمانى قەدەرىى خواو، ھەنگىرەنەوہى ئاومدانىيەكانى

گەلى ئووظ و، بەردى ئاگرىن بەسەردا باراندانىان:

خو عَزَّوَجَلَّ فەرموويەتى: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنصُودٍ ﴿ ۴۲۲ ﴾ مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِّن
الظَّالِمِيْنَ بِعِيْدٍ ﴿ ۴۲۳ ﴾

شىگردنەوہى ئەم دوو ئايەتە بەپىزە لە پىنج برگەدا:

برگەى يەكەم : ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، كاتىك كە فەرمانى ئىمە ھات، (ف) بۇ
گىرەنەوہ (عطف)ە، بەلام بە ماناى: بەدواداھاتن (تعقيب)يش دى، واتە: يەكسەر
دواى ئەوہى كە بەئىنگەكەيان بۇ ديارىى كرا، كە بەرمبەيانە، فەرمانى ئىمە
زوو ھات، لىرەدا مەبەست لە فەرمان (أمر)، ئەمرى قەدەرىىو كەونىيە، نەك
ئەمرى شەرىعى، واتە: كاتىك كە بىرارى ئىمە ھاتو جىبەجى بوو، ياخود

مه‌به‌ست له (أَمْرُنَا)، یانی: ئەو بە‌لایه‌ی که ئیمه هینامانه دیو، دروستمان کرد، که‌واته: (أَمْرُنَا)، یانی: فرمانپیکراو (مامور)مان، ئەوه‌ی ئیمه فه‌رمانمان پیکردبوو، که بریتیه لهو به‌لاو له موصیبه‌ته زه‌به‌لاحه که به‌سه‌ریان هات.

برگه‌ی دوهم : ﴿ جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا ﴾، سه‌رئیمان کرده خوارئیی، واته: سه‌ره‌وه‌ی ئەو شارانه‌مان کرده خوارئیان، هه‌لبه‌ته نه‌گه‌ر سه‌رئ بجیته خوارئ، خوارئیش ده‌جیته سه‌رئ، به‌گوردیی ده‌لئین: سه‌ره‌وبنمان کردن، یان سه‌ره‌وژیرمان کردن، یان لینگه‌و قووچمان کردن، ئەو ئاوه‌دانئییانه، ئەو ناوچانه، هه‌لمانگێرانه‌وه، ئیستا مرؤفیک که به‌ پیوه وه‌ستاوه، نه‌گه‌ر سه‌ره‌وبنی بکه‌ی، سه‌ری ده‌که‌وئیه سه‌ر زه‌ویو، لاقی ده‌چنه ناسمانئ، یان سه‌یارمه‌ک که ومرده‌گه‌رئ ده‌لئین: سه‌یاره‌که هه‌لگه‌رپا‌بووه‌وه، واته: پێچکه‌کانی (تایه‌کانی)، چوو بوونه سه‌رئو، سه‌قفه‌که‌ی هاتبووه خوارئ.

ئنجا وه‌ک پێشتر باس‌مان کرد: ئەوه‌ی که خوا ﴿ لیرمدا فه‌رمووئیه‌تی: شوئنه‌وارناسه‌کانئیش هه‌ر ئەوه‌میان هاتۆته به‌رچا‌وو شوئنه‌واری ئەو شارانه‌ی له ئیو دهریای مردوو (بحر المیت)دان، بناغه‌که‌یان له‌لای سه‌رئیه‌وه، سه‌قفه‌که‌یان که‌وتۆته خوارئ.

هه‌لبه‌ته جگه‌ لیره، که خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿ جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا ﴾، له قورئاندا وشه‌ی (المؤتفکة)ه‌ش هاتوه: ﴿ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّهَا مَا غَشَّى ﴿٥٤﴾ النجم، واته: (خوا) شاره هه‌لگێرپراوه‌کان، ناوچه هه‌لگێرپراوه‌کانی به‌ردانه‌وه‌وه، ئەوه‌میان به‌سه‌ر داهات، که به‌سه‌ریان داهات.

که ئیستا شوئنه‌که‌یان بوته دهریایه‌ک که له‌سه‌ر رووی زه‌وی، ئاوی هینده سوپر نیه، رێژه‌ی خوئ تئیدا زۆر زۆر به‌رزه، خێواوکیکی رووته، ئەوه‌میان به‌سه‌ر داهات، یاخود ئەو به‌رد بارانه‌یان به‌سه‌ر داهات.

هه‌روه‌ها: (المؤتفکات)یش هاتوه، واته: شاره هه‌لگێرپراوه‌کان، ئنجا که ده‌فه‌رموئ: (المؤتفکة)، به‌ تاک، واته: هه‌موو شاره‌کان، که چوار پێنجیک بوون،

وەك يەك شار ھەلگێردرانەوھ وێكرا، كە دەشفەر موی: (المؤتضكات)، بە كۆ دەپهینى، واتە: ھەموویان ھەلگێرپراونەوھ، یانی: كە بە كۆ دەپهینى، واتە: ناوھدانىیەكان ھەموویان تاك تاکیان ھەلگێرپراونەوھ، كە بە تاك دەپهینى، واتە: ھەموویان وەك يەك شار ھەلگێردریتەوھ، ناوچەكەیان لێكراو وێكرا ھەلگێرپراوتەوھ.

برگەى سىيەم: ﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنْضُودٍ﴾، بەسەرماندا باراندن بەردىك كە لە قورى سوورگراوھى ریز بەستوو بوو.
(مَّنْضُودٍ)، واتە: ریز بەستوو.

پێشتر باسمان كرد، كە (سِجِّيلٍ)، وشەيەكى لە ئەسڵدا فارسىيە، (سنگ گل)، ديارە (سنگ)، لە كوردبێشدا بەكار دەهێنرێ، وە (گل) لە فارسى دا، واتە: (قور) بە كوردى دەلێين: (قور)، ديارە زمانى فارسى و كوردى لە ريشەدا دەبنەوھ بە يەك، ھىچ سەير نەيە كە فارسى لە كوردىيەوھ وەرگىرابێ، كورد كاتى خۆى دەولەتيان ھەبوو، فارس ئەوكاتە دەستەلات و دەولەتيان نەبوو، بەلام دواى بە ھەر حال دەستەلاتەكە كەوتۆتە دەست فارس و، كوردبێش ناوا بێ دەولەت و قەوارە كەوتوو نە گۆرێ، كە ئىستاش لەگەڵ دابى جى خۆيان نەگرتۆتەوھ، بەلام لەلای خۆى پەر و مردگار ئاسانە، ئاورێك لەو مېللەتە كەساس و بێكەس و بێ قەوارەيە بداتەوھ، ئەويش وەك مېللەتانی دنيا بېتە خاوەن قەوارەو دەولەتى خۆى، مافى چارمنوسى خۆى بە دەست خۆى بێ، لە ھەموو بەشەكانى كوردستاندا.

بەئى: (سِجِّيلٍ)، ئەسلى خۆى (سنگ گل)بوو، بە عەرەبى گوتوو يانە (سنج جل)، دواى تێكىاندا دەغم كردوھو بۆتە: (سِجِّيلٍ)، ئەمە ھەم (طبرى) ھىناويەتى، ھەم (فخرالدين الرازى)يشو، ھەموو تەفسىرەكان نامازەميان پێكردوھ، بەلام بەتايبەتى ئەوانە كە فارسىيان زانىوھ، وەك (طبرى) كە فارس بوو، خەلكى طبرستان بوو، (رازى) كە خەلكى (رەى) بوو، كە شارێكە لە ئىران، چونكە ئەو ئىرانەى ئىستا ھەمووى بۆتە شىعەستان، كاتى خۆى ھەمووى ئەھلى سوننەت

بووه، ئیدی دوايي که صفه‌ووییەکان هاتوون، ئەو گۆرانکارییەیان بەسەر ئیڕاندا کردووه، سوننەیان نەهێشتووه، یاخود هەمووی چوونەتە چواردەوری ئیڕان، یاخود دەریان کردوون، یان کوشتووینان، دواي صفه‌ووییەکان، ئەو گۆرانەکارییە بەسەر ئیڕاندا هاتووه.

له پەیمانی گۆندا (سِجِيلِ)ی، ئاوا لَيْكِ داوئەتەووه، که خوا دەفەر موی:

﴿ حِجَارَةٌ مِّنْ سِجِيلٍ مَّنْضُورٍ ﴾، دەئێ: (كَبْرَتًا وَنَارًا)، گۆگردو ناگر.

زانایان وایان لَيْكِ داوئەتەووه، دەئێن: (حَجْرًا مَخْلُوطًا بَطِينًا)، بەردیکی تیکەلکراو بە قور، بەلام له راستیدا وا راسترە بلێن: (طِينٌ مُتَحَجَّرٌ)، واتە: قورپکی بوو بە بەرد، هەلبەتە کاتێک قورپش دەبیته بەرد، که سوور بکریته‌وه، وهک خستی سوور، که ئەو کاتە جاری وایە له بەردیش پتەوتر دەبێ، ئەو خانوو دەرینانەي که له خستی سوور، دروستکراون، ئەگەر له خانوو بەردینەکان خۆ راگرترو بە دەوامتر نەبن، بێ دەوامتر نین.

(مَنْضُورٍ) یش، دەئێ: (مُتْرَاكِبٌ بَعْضُهَا فِي أَثَرِ بَعْضٍ)، هەندیکي بە دواي

یەگدا، واتە: بە ریز، یاخود (مُتْرَاصِيفٍ)، یانی: بە ریز هاتوون.

برگەي چوارەم : ﴿ مُسُومَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ ﴾، نیشانه‌دار کرابوون له‌لایەن

بەرۆمردگارتەووه، (المسومة: الَّتِي لَهَا سِيْمَا وَهِيَ الْعَلَامَةُ)، (مُسُومَةٌ)، واتە: خاوەن نیشانه، نیشانه‌دار کرابوون. ئنجا هەندیک له توێژەومرانی قورئان دەئێن: هەر بەرده ناوی کەسەکەي لەسەر نووسراوه، که پێی دەفەوتی! که له راستیدا ئەوه بپووستی بە وه‌حی دەکات، تاکو بزانی نایا ئەوه وایە؟ چونکه له رێهەکی مسۆگەر و جێی دنیاییه‌وه نەبێ، ئەو ورده‌کارییە بە عەقڵ و له‌گۆترە دانانری، بەلام گرنگ ئەوه‌یه ئەو بەردانە نیشانه‌دار کراون، رەنگە نیشانه‌دارە کردنەکیان ئەومبێ که پیشتر باسما کردو ئیستاش شوینە‌وارناسەکان دەئێن: ئەو بەردانە هەیانە بەقەدەر نینۆکی پەنجەي گەورمیه‌و، هەیانە بەقەدەر هیلکەو، هەموویان جوړیک سووتانیان بەسەردا هاتووه، تاکو پینچ هەزار (٥٠٠٠) پلەي گەرمی دراونە بەر گەرمی، که گەرمییه‌کی له رادده بەدەر بووه‌و له‌و گەرمییه‌دا سوورکراونه‌وه.

برگهی پینجهم : ﴿ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴾، وه ئهو بهردانه، یاخود
ئهو جوړه سزاو بهلایه، له ستهمکارانیشهوه دوور نیه.

ستهمکارانی رۆژگاری پیغمبر ﷺ و، ستهمکارانی دواى نهوو، هی نیستاو،
دواى نیستاش، ئه مهش هه ره شه یه که واته: خوا ﷺ که بهو شیوه گهلی
(لووط)ی سزادا، له سهر کوفرو به درۆ دانانی پیغمبره که یان و، رپگریی
کردنیان و، رهوشت نزمییان و، خرابه کارییان.

ئهی گهلانی دنیا!

بزانی که ئهو خوا بالادهسته، کاربه جییه، زال و به توانایه، ئهو سزایه
دوور نیه له ستهمکارانی رۆژگاری ئیوه شه وه، بویه با بترسین که هه مان
به لایان به سه ربی، مه رج نیه بهو شیوه یه، به جوړیکی دیکه که هه رچه نده
نیستاش هیندی شوین ناگر پزین (برکان)یان لی روودهداتو، هیندیکیان رۆ
دهچن و، لافاو دهیانگری، نیستاش که م و زور لهو جوړه به لایانه له دنیا دا
هه ر هه ن.

ئنجاهه ندی له زانیان گوتوو یانه: چون دهبی بفرموی: (وَمَا هِيَ)، دواى
بفرموی: ﴿ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴾؟ دهبوو فهرمووبای: (وَمَا هِيَ مِنَ
الظَّالِمِينَ بِبَعِيدَةٍ)، دوور نیه له ستهم کارانه وه، به لام زانیان دهلین: ئهو
وه سفانه ی له سهر ئهو شیوه یه ن، دهگونجی بفرموی: (ببعیده)، ئه گه ر سیاقه که
بخوازی و، دهشگونجی بفرموی: (ببعید)، وهك زه مه خشه ری دهلین: واته: هه ردوو
لای تیدا دروستن، زانیانی زمان هه ندی ورده کارییان باسکردوون، که پرنکه بو
خه لکی کورد زوبان زورجی به هره نه بن، ئه گه رنا باس مان دهکردن.

له سوورمتی (الذاریات) دا، خوا ﷺ ناوا باسی چۆنیه تی دهر باز کردنی مالی
لووط دهکات، دمه فرموی: ﴿ فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَوْحَيْنَا فِيهَا
عَرَبِيَّتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾، واته: ئهو بر وادارانه ی که له ویدا هه بوون، (لهو

شارانهدا هه‌بوون، لهو ناوچه‌یه‌دا) دهریازمان کردن، به‌لام ته‌نیا مالتیک له مسولمانانمان له‌ویدا بینی.

ئهمه‌ش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که جگه له مالو خیزانه‌گه‌ی خو‌ی، که‌سی دیکه بر‌وای به لووط الطیلة نه‌هیناوه، چونکه ده‌فه‌رمو‌ی: ته‌نیا یه‌ک مالتی مسولمانانمان له‌ویدا بینی، که نه‌ویش مالتی (لووط) بوو، دیاره باسی (کوران) نا‌کری بۆ لووط، به‌لام بیتگومان کچی هه‌بوون، هه‌رچه‌نده له په‌یمانی کۆندا ده‌لتی: لووط دوو کچی بوون، به‌لام به‌ته‌ئکید دووان زیاتر بوون، چونکه به‌کۆ (جمع) باس‌کراون (بئاتی)، ده‌گونجی کوریشی بووبن، به‌لام له قورئاندا باس نه‌کراوه، به‌س بۆ پیشنیار کردنه‌که که ده‌لتی: ﴿ هَتُوْلَآءِ بَنَاتِی ﴾، باسی کچه‌کانی ده‌کات، که نه‌وه‌ش شتیکی ناساییه‌و تی‌گگیرانی نیه، له‌گه‌ل نه‌وه‌دا که لووط کوریشی بووبن، به‌لام دیاره نالتی: نه‌وه کورپه‌کانه‌! چونکه نه‌گه‌ر وا بئتی له‌گه‌ل میوانه‌کاندا جیا‌وازیان جییه؟!

ئنجا لی‌ردها پرسیاریک ده‌کری:

خوا له شوینیکی ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ فَآخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ ﴾ ٧٣ الحجر.
 له شوینیکی دیکه‌دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا ﴾ ٨٤ الأعراف.
 له شوینیکی دیکه‌دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى ﴾ ٥٣ النجم.
 له شوینیکی دی‌دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ وَالْمُؤْتَفِكَتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴾ ٩ الحاقة.

نایا ئهمه‌ جۆنه؟

ماناو رای راست نه‌وه‌یه که خوا ٧٣ - وه‌ک جاری دیکه‌ش باس‌مان کردوه - به‌م وشانه‌ ته‌عبیر ده‌کات، له کۆ‌ی نه‌و به‌لایه‌ی که به‌سه‌ریان هاتوه، بۆ وینه:

سوورمتی (الحجر)‌دا ناوا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿ فَآخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ ﴾ ٧٣ فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ٧٤ إِن فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ

﴿۷۵﴾ وَإِنَّمَا لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿۷۶﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿۷۷﴾، واتە: لەگەڵ رۆژھەلاتدا چریکە و دەنگیکی زەبەلاح و گەورە گرتنى، سەرىیمان کردە خواریی، واتە: (هەلمانگىرپایەووە سەرەو بنمان کرد)و، بەردىكى لە قورى وشکراووەمان بەسەردا باراندن، لەویدا نیشانە هەن، بۆ کەسانىک کە عەقلى خویمان بەکاربێنن، لە شت وردببنەووە، ئەو شوینە کە ئەو بەلایەى بەسەر هات، لەسەر رێپەیکە، کە رێپەیکى بەردەوام ھامووشۆى پێدايە، {کە پێشتر باسمان کرد، کە لە ئوردنە، شامەو، ئیستاش شوینەکەى دەریای مردوویە}، لەو شوینەوارەدا نیشانە ھەيە بۆ برواداران.

يانى: لە کۆى بەلایەکەياندا، نیشانەى زۆر هەن، بۆ کەسانىک کە ورد ببنەووە رابمێن، لە کۆى ئەو بەلایەى کە بەسەریان ھاتووە، بەلام لە خودى شوینەوارەکەدا، نیشانە ھەيە، يەك نیشانە ھەيە بۆ برواداران.

کەواتە: مانایەکەى و کۆى رووداوکە ئاواى لیدیتهووە : (صیحة) کە ئەو زێرەوژوور بوونە، دەنگىکى گەورەى لیهاتووە، جا چ ئاگر پرژینىک بووبى، چ خوا ﷻ بە شیومەیکى یاسادى (خارق العادة)، ناوچەکانیانى بەرز کردبیتەووە، چونکە سوورپەتى (النجم) نامازە بەو دەکات : ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿۵۲﴾ فَغَشَّيْنَا مَا غَشَّىٰ ﴿۵۳﴾﴾، (مُؤْتَفِكَةَ)، واتە: ئەو شارانەى کە ھەلگىرپەردابوونەووە، بەریدانەووە، (أَهْوَىٰ)، يانى: (أَسْقَطَ)، خواى پەرەمردگار بەریدانەووە، کەواتە: دەبى بەرز کرابنەووە لە ئاستى زەوى، ئنجا دواى بەردرابنەووە، بە سەرەوژپىش.

ئنجا لە ئەنجامى ئەو بەردرانەوویەدا، بە تەئکید دەنگىکى گەورە پەيدا دەبىو، ھەلگىرپەرانەووەکەش، ھەر لەو کاتەدا بوو.

پاشان ھەر بەردىشى بەسەردا باراندوون، کە دوور نیە ھەر ئەو شوینەى خویمان کە خواى بالادەست بە جوړىک ئاگرىکى تیبەردابىو، وە ئاگر پرژینىکى لى پەيدا بووبى، ئاگر پرژینەکان دەبینن، ئیستاش لەسەر رووى زەوى کە پەيدا دەبن، کە ئاگر و ئاسن و بەردى تواوە، ھەلئەدەمن بۆ سەرى، وە دواى وەك باران دەباریتەووە، کە ئەو زۆر یمەنىکى بەرچاوە لە کەنالەکانى راگەیانندا، زۆر بەروونى ديارە.

وشهی (تَوْسَمُ)، که دهفهرموی : ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ﴾ ﴿۷۵﴾ الحجر، دهلی: (التَّوَسُّمُ: التَّفْرَسُ وَالْفِرَاسَةُ، تَفَرَّسْتَ فِيهِ خَيْرًا وَهُوَ يَتَفَرَّسُ أَي: يَتَثَبَّتُ وَيَنْظُرُ، وَرَجُلٌ فَارِسٌ النَّظْرُ وَفِي الْحَدِيثِ: اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ) ^(۱)، واته: (تَوْسَمُ)، واته: (تَفَرَّسَ)، (تَفَرَّسَ) يش، نهومیه تو ته ماشای شتیک بکهی و به نیشانه گانی لئی تیبگهی، (تَفَرَّسْتَ فِيهِ خَيْرًا)، واته: که ته ماشام کرد، خیرم تیدابیننی، دهگوتری: (يَتَفَرَّسَ)، واته: چاوی چاک له سهر دهجه سپیننی و ته ماشای دهگات، (وَرَجُلٌ فَارِسٌ النَّظْرُ)، پیاویک زور چاک له شت ورد دمبیته وهو تیی دهگاتو، له فهرمووده ها تو: {اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ} ^(۲)، واته: خوئان له روانینی وردو تیزی بروادار بپاریزن، که مهرج نیه تنیا رواله ته که تان ببیننی، جاری وایه خوای پهرومردگار هندی شتی دیکهش که له پهنهانی ئینساندا ههیه، پیشانی ده دات.

(۱) مختار الصحاح، ص ۵۷۱.

(۲) رُوِيَ مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، وَأَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، وَأَبِي أَمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ وَثُوبَانَ. هَذَا حَدِيثٌ لَا يَصِحُّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا قَالَ ابْنُ الْجَوْزِيِّ. أَمَّا حَدِيثُ ابْنِ عُمَرَ فَفِيهِ الضَّرَاتُ بِنِ السَّائِبِ. فَضَعَّفَهُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَابْنُ مَعِينٍ، وَابْنُ حِبَانَ، وَالِدَارَقُطْنِيُّ، وَغَيْرُهُمْ، وَقَالَ الْبُخَارِيُّ: مُنْكَرُ الْحَدِيثِ، وَقَالَ أَبُو حَاتِمٍ الرَّازِيُّ: كَانَ كَذَابًا. أَمَّا حَدِيثُ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ فَإِنَّهُ تَفَرَّدَ بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ. ضَعَّفَهُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَقَالَ خَرَقْنَا حَدِيثَهُ، وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ: كَتَبْنَا عَنْهُ عَجَائِبَ وَخَطَطَطْنَا عَلَى حَدِيثِهِ وَضَعَّفَهُ جِدًّا، وَقَالَ الْبُخَارِيُّ: مُنْكَرُ الْحَدِيثِ، وَأَمَّا حَدِيثُ أَبِي أَمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ فَفِيهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ وَهُوَ كَاتِبُ اللَّيْثِ. قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: لَيْسَ هُوَ بِشَيْءٍ، وَقَالَ ابْنُ حِبَانَ: يَرْوِي عَنِ الثَّقَاتِ مَا لَيْسَ مِنْ حَدِيثِ الْإِثْبَاتِ. وَأَمَّا حَدِيثُ أَبِي هُرَيْرَةَ فَإِنَّ أَبَا مُعَاذٍ هُوَ سُلَيْمَانُ بْنُ أَرْقَمٍ. قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ وَابْنُ مَعِينٍ: لَيْسَ بِشَيْءٍ. وَقَالَ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالِدَارَقُطْنِيُّ: مَثْرُوكٌ. وَقَالَ ابْنُ حِبَانَ: يَرْوِي عَنِ الثَّقَاتِ الْمَوْضُوعَاتِ، وَأَمَّا حَدِيثُ ثُوبَانَ، فِيهِ سُلَيْمَانُ بْنُ سَلَمَةَ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ.

پوچە ئىكردنەۋى چەند بۇچوونىك

لەبارەى فەوتانى گەلى لووطەۋە:

چەند شتىك باسكراون، دەربارەى چۆنەتى فەوتىئرانى گەلى لووط، كە يان جىي گومانن، ياخود ھەئەۋ نارسىتن:

(۱) يەككىك لەۋانە دەئىن: شارەكانى گەلى لووط بەرز كرانەۋە بۇ ئاسمان، جىبىرىل بائىكى لەبن ناۋچەكەيان راکرد، پاشان بەرزى كىردنەۋە بۇ ئاسمان، تاكو ئەھلى ئاسمان گوئىيان لە زەرەى كەرۋ، بارەى بزىۋ، مەرۋ، بۇرەى مانگاۋ، وەرەى سەگو ... ھتد بوو، بەلام موخمەمەد رەشىد رەمزا لەۋبارەۋە قسەيەكى جوانى ھەيە، دەئى: ئىستا دەرکەۋتوۋە ئەگەر بىتو خەلك زۇر بەرەۋ سەرئى بچى، لە سەرئى ھەۋاى لى نىە، ئۆكسجىن نىە، تاكو بژىن، كەۋاتە: نەۋ خەلك و ژياندارو ئازەلانە چۆن ژياۋن؟ بۇيە ئەۋە قسەيەكە، پىشت ئەستور نىە بە ھىچ بەلگەيەك، بەئى بىگومان بەرز كراۋنەۋە، بەلام چەند بەرز كراۋنەۋە؟ چۆن بەرز كراۋنەۋە؟ جىبىرىل بائى لە بن راکردوون، ياخود خوا ﷻ بەرزى كىردوونەۋە بە شىۋمىيەك لە شىۋەگان؟ ئىمە نازانىن چۆن بەرزى كىردوونەۋە، بەلام بە تەكىد بەرز كىردنەۋەكەيان، پاشان بەردرانەۋمىيان، نايەتەكان زۇر بە روونى دەيگەيەنن .

(۲) يەككىكى دىكە: لە پەيمانى كۇندا ھاتوۋە، كە ئەۋىش زۇر عەقل نايگرئى، دەئى : ژمارەى ئەۋ خەلكە چوار ھەزار ھەزار (۴۰۰۰،۰۰۰) كەس بوون، واتە: چوار مىيۇن كەس، كە بىگومان چوار مىيۇن كەس، بۇ ناۋچەيەكى بچوۋكى، ۋەك ئەۋ چوار پىنچ شارە، زۇر زۇرە، ئەۋەش زىدەرۋىيى خاۋمن كىتیبەكانە.

(۳) شتىكى دىكە كە لە پەيمانى كۇندا ھاتوۋە، دەربارەى گوناھى دوو كچەكەى لووط، جارى ۋەك گوتمان: ئەسلەن دوۋان نەبوون، سى، ياخود زياتر بوون، بە پىي نايەتەكان، ئنجا ئەۋەش شتىكى زۇر بىجىيە، پالى دەداتە لاي ئەۋ دوو كچانەى (لووط) و لووط ﷻ كە دەئى :

(فَلَجًا هُوَ وَابْنَتَاهُ إِلَى كَهْفٍ هُنَاكَ، فَقَالَتِ الْإِبْنَةُ الْكُبْرَى ابْنَةُ الْبِكْرِ لِأَخْتِهِ الصَّغِيرَةِ: إِنَّ أَبَانَا قَدْ شَاخَ، وَلَيْسَ فِي الْأَرْضِ حَوْلَنَا رَجُلٌ يَتَرَوُّجُنَا، كَعَادَةِ كُلِّ النَّاسِ، فَتَعَالَى نَسْفِيهِ خَمْرًا وَنَضْطَجِعُ مَعَهُ، فَلَا تَنْقَطِعْ ذُرِيَةَ أَبِيْنَا)^(١).

واته: لووط عليه السلام خووی و دوو کچه که ی دوور لهو شوینه په نایان برده بهر نه شکه وتیک، ننجاً کچه گهورمه که، کچه په که مه که به خوشکه گچه که ی گوت: بابمان که وتوته ته مه نه وه، له سهر زه ویشدا، (واته: لهو سهر زه مینه ی نه وان)، پیاویک نیه نیمه بینو و هاوسهر گیرییمان له گه لدا بکات، و مره با شهرباد مین به بابمان و، له گه لی بنووین، (یانی: له گه لی جووت بین)، بو نه وهی و هجه ی بابمان نه بریتته وه!

ننجا دیاره له دریزه ی قسه کانی په یمانی کوندا، که هه مووم نه هینا، ده لی: پیشی خوشکه گهورمه که ی له گه لی ده خه وی، دوا ی نه وهی شهرباد دمه داته بابی، به بینه وهی که بابی پی بزانی، دوا ییش دوا ی ماومه کی دیکه { که دمی نه ویان مندالی بووبی }، ننجا خوشکه گچه که شی له گه لی ده خه وی، دوا ی نه وهی که بابیان سهر خوش ده کن، دوا ییش بابیان ده لی: نه وه چون نه وه تان کردوه؟ لییان تووره دمی، به لام ده لین: بو یه ومانکرد، بو نه وهی و هجه ی تو نه بریتته وه.

دوا ییش له په یمانی کوندا له ته وراتدا باس ده کات، ناوی دوو گهل (قوم) دینی، ده لی: نیستا نه و دوو گهل (قوم) ه له و هجه ی نه و دوو کچه ن!!

که نه وه شتیکی زور زور بیجیه و، به راستی شتی و له پیغه مبه ران (علیهم الصلاة والسلام) ناوه شیته وه و، له کچانی پیغه مبه رانیش ناوه شیته وه، ئیدی ته ورات له و شته پرو پووچانه ی زور تی ناخران و، که به هیج شیومه ک له گه ل پاکیی و به رزی پیغه مبه ران و، مال و خیزانی پیغه مبه ران (علیهم الصلاة والسلام) دا ناگونجین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

(١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ١٩، ص ٥٢، ٥٣.

دەرسى ھەشتم

پىناسەى ئەم دەرسە

لەم دەرسەماندا دوازده (۱۲) ئايەت كە ئايەتەكانى: (۸۴ - ۹۵)ن، تەفسىر دەكەين، كە تىياندا بەسەرھاتى پىغەمبەر شوعەيب عليه السلام و گەلەكەى (مەدىەن)، باسكراو، ئەو بەسەرھاتە، ئىمە سەرجمە دابەشى دەكەين، بۇ شەش بىرگەدا:

بىرگەى يەكەم : باسى ناردنى شوعەيب عليه السلام بۇ گەلى مەدىەن، فەرمانكردنى پىيان، بە خواپەرستىي، خۇ پاراستن لە ناپاكىي، لە پىوان و كىشاندا، تەرازوو بازىي و فرت و فىل لە پىوان و لە كىشاندا، واتە: خۇپاراستن لە ناپاكىي لە مامەئەى بازارگانىي دا.

ئىنجا فەرمانكردنى بەو كە بە دادگەرەنە پىوان و كىشان ئەنجام بەدن، شتى خەلك بە كەم نەگرن، خرابەكارىي نەكەن، قەناعەت بكەن بەو كەم و پوختە حەلالەى، كە خواى پەرورەدگار لە ئەنجامى كارو كەسابەتى سەر پراستانەو حەلال و زەلالدا بۇيان دەھىلئەتەوو، دىتە دەستيان، ئەمە لە ئايەتەكانى: (۸۴ و ۸۵) دا خراوتە پروو.

بىرگەى دوووم : بەرپەرچدانەوھى گەلەكەى بە گائتە پىكردنەو، كە چۇن رىي بت پەرستىي، بە كەيفى خۇ تەصەروف كردن، لە مال و سامانىاندا، لىدەگرئ، بە توانج و بە تەوسەوو، بە ھىدىي و عاقلەمندو سەر راست وەسف كردنى شوعەيب، كە مەبەستيان پىي پىچەوانەكەى بوو، ئەمەش لە ئايەتى : (۸۷) دا ھاتو.

بىرگەى سىيەم : وەلامدانەوھى شوعەيب عليه السلام، واتە: وەلامى گەلەكەى دەداتەو، كە لە لايەن پەرورەدگار يەو لەسەر بەنگەيە، بەرچا و پروونەو، خواى پەرورەدگار

بزيوو، پزقو رۇزىيەكى باشىشى پىداوھو، چاوى لە مالى ئەوان نىھو، نابىتھ بارگرانى بۇيانو، ناشىھوئ پىچەوانەى قسەكانى رەفتار بكات، واتە: شتىكىان بى نالى، بلى: مەيكەن، دواى خۇى بىكات، تەنيا چاكسازىيەكى گشتگىرو رىشەيى مەبەستە، پشتىشى تەنيا بە خوا بەستوھو، كار ئاسانى تەنيا لە خوا داوا دەكات، ئنجا نامۇزگارىي كىردنى بۇيان كە بە ھۇى سەرپىچىي كىردنى ئەوھو، خۇيان بە مەردى گەلانى (نووھو ھوودو صالحو لووط) نەبەن، واتە: ئەو بەلآيانەى كە بەسەر ئەوان ھاتوون، ئەوانىش ئەو بەلآيانە بەسەر خۇيان نەھىنن، داواى لىبورن لە خوا بكەن، وە بۇ لاي خوا بگەرپنەھو، بىگومان خوا ﷻ خاومن بەزمىي بىسنوورھو، بەندە پابەندەكانى، بەندە بۇ لا گەرپاوەكانى خۇى، خۇشەوئىن، ئەمەش لە ئايەتەكانى: (۸۸ و ۸۹ و ۹۰) دا خراوتەروو.

برگەى چوارەم : وەلامدانەھوئى گەلەكەى، كە گوايە لە زۇرىك لە قسەكانى تىناگەن، ئەگەر لەبەر خزمەكانى نەبووايە، بەردبارانىشان دەكردو، لە پىش چاوى ئەوان پىاوئىكى بىدەسەلآتەو، ھىچ تىوانا دەسەلآتىكى پىوھ شك نابەن، بەلام لەبەر خاترى خزمەكانى كە لەگەل خۇياندا ھاوپراو ھاو عەقىدەن، بۇيە دەستى بۇ نابەن، ئەمەش لە ئايەتى: (۹۱) داھاتوھ.

برگەى پىنجەم : توورەبوونى شوغەيب ﷺ لەسەر خواو، بىمەنتىي دەرىپىنى بەرانبەريان، ئاگادار كىردنەھوئى بۇيان، كە با لە چاومروانىي سزاي خوا دابن، ئەوئىش چاومرپىيە، ئەمەش لە ئايەتەكانى: (۹۲ و ۹۳) داھاتوھ.

برگەى شە شەم : ھاتنى سزاي خوا ﷻ كە چرىكەو دەنگو نەمرتەيەكى زۇر گەورەو بىرما بوھو، پزگاربوونى شوغەيب ﷺ و شوئىنكەوتووانى، خوا لىيان پازى بىو، دەربازبوونىان لەو بەلآيەو، لەگەل زەويدا يەكسانبوونى گەلە بىبىروايەكەى، وەك چۇن بالندە ھەلدمنىش، ئاوا ئەوانىش بە زەويەھو نووساون، لەگەل زەويدا تەختو يەكسان بوون، ئەمەش لە ئايەتەكانى: (۹۴ و ۹۵) داھاتوھ.

﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِن إِلَهِ غَيْرُهُ
وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أُرِيدُكُمْ خَيْرِ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ
عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿۸۴﴾ وَيَقَوْمِ أَوفُوا بِالْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا
تَبْخُسُوا النَّاسَ أَمْشِيَاءَ هُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿۸۵﴾ بَقِيَتْ اللَّهُ
خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿۸۶﴾ قَالُوا يَشْعَبُ
أَصْلَوْتِكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ تَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشْتَوُ
إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿۸۷﴾ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي
وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ
إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿۸۸﴾ وَيَقَوْمِ
لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ
وَمَا قَوْمَ لُوطٍ مِّنكُمْ بِبَعِيدٍ ﴿۸۹﴾ وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ ثُبُّوا إِلَيْهِ إِنْ رَبِّي
رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿۹۰﴾ قَالُوا يَشْعَبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرِيكَ فِينَا ضَعِيفًا
وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿۹۱﴾ قَالَ يَقَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ
مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُّحِيطٌ ﴿۹۲﴾ وَيَقَوْمِ
أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ
وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ وَأَرْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿۹۳﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا لَنَجِّنَا
شُعَيْبًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي
دِيَارِهِمْ جَنِّيمٍ ﴿۹۴﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعَدَتِ ثَمُودُ ﴿۹۵﴾ ۞

مانای وشه به وشه‌ی نایه‌ته‌کان

{ بۆ لای (گه‌لی) مه‌دیه‌ن، شوعه‌یبی برایانمان (نارد)، گوتی: ئە‌ی گه‌له‌که‌م! خوا بپه‌رستن، جگه‌ له‌و په‌رستراویکی دیکه‌تان نیه‌، (شیاوی په‌رستران بئ‌) و، له‌ پێوان و کێشاندا که‌مکاری مه‌که‌ن، من (له‌ رووی گوزمرانه‌وه) به‌ باشتان ده‌بینم، (پێوستیتان به‌ دزی و فزی نیه‌) و، من ترسی سزاو ئازاری رۆژیکی ده‌وره‌دمرم لیتان هه‌یه‌ (سزایه‌ک که‌ نابلووه‌تان بدا) ﴿۸۱﴾ ئە‌ی گه‌له‌که‌م! با پێوان و کێشانان تێرو ته‌واوو دادگه‌رانه‌ بئ‌، له‌ شته‌کانی خه‌لک که‌م مه‌که‌ن و، خراپه‌کارانه‌ تیکدان له‌ زمه‌یندا مه‌که‌ن ﴿۸۵﴾ ئە‌گه‌ر بروادار بن، که‌م و پوختی خوا (سامانی خه‌لال که‌ له‌ مامه‌ئه‌ی دروست پیتان ده‌بێ‌)، باشته‌ره‌ (له‌ خه‌رامی زۆرو بۆ) و منیش پارێزهر نیم به‌سه‌رتانه‌وه ﴿۸۶﴾ (گه‌له‌که‌ی) گوتیان: ئە‌ی شوعه‌یب! ئایا نوێزو خوا په‌رستیه‌که‌ت فه‌رمانت پێ ده‌کات، که‌ ئه‌وه‌ی بابو باپیرانمان ده‌یانپه‌رست، وازی لیبینین، یان (واز له‌وه‌ بینین) که‌ چۆنمان ده‌وئ له‌ بواری مامه‌ئه‌ له‌گه‌ل سامانه‌کانماندا، وا بکه‌ین؟ به‌ دنیایی تو زۆر ژێرو هێدی و سه‌ر راستی! ﴿۸۷﴾ (شوعه‌یب) گوتی: ئە‌ی گه‌له‌که‌م! هه‌وائم پێبدن، ئایا ئە‌گه‌ر من له‌ لایه‌ن په‌روه‌ردگارمه‌وه، له‌سه‌ر به‌لگه‌یه‌کی رۆشن بم، له‌ لایه‌ن خۆیه‌وه‌ بژیویکی باشی پێدابم، (چاوم له‌ ده‌ستی ئیوه‌ نه‌بئ‌) و، ناشمه‌وئ ئه‌وه‌ی پێشگیری ئیوه‌ی لئ‌ ده‌که‌م، خۆم بیکه‌م، (چۆن عه‌قل و وێزدانان ریتان پێده‌دا که‌ به‌ هه‌سه‌م نه‌که‌ن)، به‌س مه‌به‌ستم چاکسازییه‌ هه‌تا بتوانم، کار بۆ ئاسانبوونم به‌س به‌ خوايه‌، بستم به‌س به‌و به‌ستوه‌و، ته‌نیا بۆ لای ویش له‌ ناخه‌وه‌ ده‌گه‌رپه‌مه‌وه ﴿۸۸﴾ ئە‌ی گه‌له‌که‌م! با ناکوکییتان له‌گه‌لم، (وه‌ سه‌رپێچیتان بۆم)، واتان لینه‌کات، هه‌مان به‌لاتان به‌سه‌ربئ‌، که‌ به‌سه‌ر گه‌لی نوح، یان گه‌لی هوود، یان گه‌لی صالح هات، گه‌لی لووطیش، لیتانه‌وه‌ دوور نین، (له‌ رووی کات و شوین و ره‌چه‌له‌که‌وه‌)

۸۹ ﴿ داۋاى لىبوردن لە پەرومردگارتان بکەن، ئنجا بگەرئەنەوہ بۆ لای، بە دئنیایى
 پەرومردگارم میهرمبانى خوشویستەرە (بۆ بەندە فەرمانبەرەكانى) ﴿۹۰﴾ (گەلەكەى)
 گوتیان: ئەى شوعەیب! لە زۆرىك لەوہى دەیلىیى، حالى نابینو، مسۆگەر ئیمە لە
 نیو خۆماندا، بە بېھیزت دەزانینو، ئەگەر كۆمەئە (خزمە) كەت نەبووايە،
 بەردبارانمان دەکردى، تۆ لە لامان بالادەست نى ﴿۹۱﴾ (شوعەیب) گوتى: ئەى
 گەلەكەم! ئایا كۆمەئە (خزمە) كەم لە لاتان لە خوا بالا دەستترن؟ كە
 پشتیشتان تىكردو! بىگومان پەرومردگارم دەورەدمرى كردهوہكانتانە، (ئابلووقەى
 خۆتانو كردهوہكانتانى داوہ) ﴿۹۲﴾ ئەى گەلەكەم! ھەرچى لە دەستان دى بىكەن،
 منیش بکەرم (بۆئەوہى كە فەرمانم پىكراوہ)، لەمەولا دەزانن، (بۆتان دەردەكەوئى)
 كى سزايەكى بۆ دى، زەبوونى دەكاتو، دەزانن كى درۆكەرەو، چاوپرئى بکەن، منیش
 لەگەتتاندا چاودىرم (وچاوپرئىم) ﴿۹۳﴾ ئنجا كاتىك فەرمانمان ھات، (بە
 بنبرکردنى گەلى مەدیەن)، شوعەیبو ئەوانەى لەگەلیدا بروايان ھىنا بوو، بە
 بەزەبیەك (ى تايبەت) لە لایەن خۆمانەوہ پزگارمان كردن، ئەوانەى ستەمیان
 كرد بوو، چرىكە (دەنگىكى بىرمزا) گرتنىو لە مالەكانى خۆياندا تەخت بوونو،
 لەپەوروو كەوتن ﴿۹۴﴾ (وا قىرمبىر بوون)، وەك ھەرگىز لەو شوینەدا نەمابنەوہو،
 نەزىابن ئەھا (ئاگادار بن!) دوورىى (لە رحمەتى خوا) بۆ (گەلى) مەدیەن، وەك
 چۆن گەلى (ئەموود) دوورخرانەوہ (لە بەزمىى خوا) ﴿۹۵﴾ .

شیکردنەوهی هەندیک له وشەکان

(وَلَا نَنْقُصُوا): (النَّقْصُ: الخُسْرَانُ فِي الْحِظِّ، وَالنَّقْصَانُ: الْمَصْدَرُ، وَنَقَصْتُهُ فَهُوَ مَنْقُوصٌ)، (نَقَصَ): بَرِيْتِيَه لِهَوِي پَشْكَو بَهْشِي كَهْ سِيْكَ كَهْم بَكْرِيْتَه وَهَو، (نُقْصَانٌ)، چاوكه، دهگوتری: (نَقَصْتُهُ فَهُوَ مَنْقُوصٌ)، نهوه ناوه، يانی: كه مو كورته، (نُقْصَانٌ) یش، واته: كه، لی كه م كردنهوه.

(الْمِكْيَالُ): واته: نهو شتهی پێی دهپێورئ، (ما يُكَالُ بِهِ، الْجَمْعُ مَكَايِلُ، كَلْتُ لَهُ الطَّعَامَ وَكَلْتُهُ الطَّعَامَ، وَالْكَيْلُ مَا يُكَالُ بِهِ)، (مِكْيَالٌ): نهو شتهیه كه شتی پێ دهپێورئ، (وهك: رِبَه، تهنهكه، تهغار)، كۆیهكهی (مَكَايِلُ) ه، دهگوترئ: (كَلْتُ لَهُ الطَّعَامَ، وَكَلْتُهُ الطَّعَامَ)، ههردووکیان، واته: خواردنهكه م بۆ پێوا، (کیل) یش، وهك (مِكْيَالٌ): ههه نامرزی شت پێ پێوانه.

(وَالْمِيزَانَ): واته: تهرازوو، (الْوِزْنُ: مَعْرِفَةُ قَدْرِ الشَّيْءِ، وَزَنْتُهُ، وَزْنَا)، (الْمِيزَانُ الآلَةُ تُوزَنُ بِهِ الْأَشْيَاءُ وَالسَّنَجَةُ)، (وَزَنَ): واته: زانینی كیشی شتیک، یاخود به نهندازهی شتیک، دهگوترئ: (وَزَنْتُهُ، وَزْنَا)، واته: نهو شتهم كیشا، (مِيزَانٌ) یش، نهو نامرزمیه، كه شتی پێ دهپێورئ، ههروهها به سهنگ دهگوترئ، {نهگهر کیلویه، نهگهر نیو کیلویه، نهگهر هۆقهیه، واته: چوار کیلو، (سنجته)، له سهنگی فارسیهوه هاتوه، (سهنگ)}، نهوهی كه دهخریته تای تهرازوو پێكهوه، دواپیش نهو شتهی كه دهویستری بکیشری، دهخریته تا تهرازوو ههکی دیکهوه، ئنجبا نهگهر کیلویه كه دهگوترئ: کیلویهك برنجهوه، نهگهر دوو کیلویه، نهگهر هۆقهیه كه واته: چوار کیلو، نهگهر زیاتره، سهنگه كه دهخریته لایهكهوه، شتهكهش كه دهویستری بکیشری، دهخریته لایهکی دیکهوه، كه ئیستا جهندان چۆره تهرازوو

بهره‌سهندوو په‌یدا بوون، که پئویستی به‌وه نیه دوو تای تهرزوو بی، به‌لکو شته‌که‌ی له‌سه‌ر دادنه‌ریو، به‌ پله دیاری ده‌کات که چه‌نده.

(بِالْقِسْطِ): (الْقِسْطُ: النَّصِيبُ بِالْعَدْلِ، كَالنَّصْفِ وَالنَّصْفَةِ)، وشه‌ی (قِسْطُ)، بریتیه له پشکیک که به دادگه‌رانه دانرابی، وهک: (نَصْف) و (نَصْفَةٌ)، واته: دادگه‌رانه.

(وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ): واته: شتی خه‌لک به‌ که‌م مه‌گرن، به‌ که‌م ته‌ماشای مه‌که‌ن، لئی که‌م مه‌که‌نه‌وه، لئی دامه‌شکینن، له‌بهر چاوی مه‌خه‌ن، (الْبَخْسُ: نَقْصُ الشَّيْءِ عَلَى سَبِيلِ الظُّلْمِ)، (بَخْسٌ): بریتیه له‌وه‌ی له‌ شتیک که‌م بکه‌یه‌وه، به‌ شیوه‌یه‌کی سته‌مکارانه، (وَالْبَخْسُ وَالْبَاخْسُ: الشَّيْءُ الطَّافِيفُ النَّاqِصُ، وَقِيلَ: بَخْسُ أَي: مَبْخُوسٌ وَمَنْقُوصٌ)، (بَخْسٌ) و (بَاخْسٌ)، واته: شتیکی که‌می ناته‌واو، ده‌گوتری: (بَخْسٌ)، به‌ مانای (مَبْخُوسٌ)، واته: شتیک که‌ لئی که‌م بکریتیه‌وه.

(وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ): واته: خراپه‌کارانه له‌ زه‌وییدا تی‌کدان مه‌که‌ن، (الْعَيْثُ: وَالْعَيْثِيُّ يَتَقَارِبَانِ نَحْوَ جَذَبٍ وَجَبَدٍ، الْعَيْثُ: حِسًا وَالْعَيْثِيُّ: حُكْمًا، عَيْثِيٌّ يَعْنِي عَيْثِيًّا، وَعَيْثِيٌّ يَعْنُو عَيْثُوًّا)، وشه‌ی (عَيْثٌ) و (عَيْثِيٌّ)، مانایه‌که‌ بیان له‌ یه‌ک نیزیکه، وهک (جَذَبٌ) و (جَبَدٌ)، هه‌ردووکیان به‌ مانای راکیشان دین، وشه‌ی (عَيْثٌ)، بریتیه له‌ خراپه‌کاریه‌ک که‌ به‌ره‌سه‌ستو به‌رچاو بیو، (عَيْثِيٌّ)، بریتیه له‌ خراپه‌کاریه‌کی حوکمی و مه‌عه‌نوی، ده‌گوتری: (عَيْثِيٌّ): واته خراپه‌ کردن، ده‌گوتری: (عَيْثِيٌّ يَعْنُو عَيْثُوًّا)، یانی: خراپه‌ی کرد، خراپه‌ ده‌کات، خراپه‌ کردن.

(بَقِيَّتُ اللَّهِ): (بَقِيَّةٌ): واته: شتیک که‌ ماوته‌وه، عادمه‌ت وایه خه‌لک شتی باش ده‌هیلایته‌وه‌وه‌ه‌لیده‌گری، شتی دیکه به‌ری ده‌کات، که‌واته: (بَقِيَّتُ اللَّهِ): واته: شتی پوختو ریک، شتی باش، (بَقِيَّةُ اللَّهِ: الإِضَافَةُ لِلتَّشْرِيفِ، مِثْلُ: بَيْتِ اللَّهِ،

وَنَاقَةَ اللَّهِ)، ئەوه که پال دراومته لای خوا بو شه‌رەمفو پێزە، وهک مائی خوا، حوشتی خوا، ئەگەرنا هه‌موو شتەکان هەر هی خوان، ننجاً (بَقِي مِنَ الشَّيْءِ بَقِيَّةً)، ده‌گوتری لهو شته هه‌ندیکی لای ماومته‌وه، وهک گوتم خه‌ئک عاده‌تیان وابوو، شتی باشیان هه‌لگرتوه، بۆیه لێره ده‌لی: (مَا أُدْخِرَ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الثَّوَابِ)، ئەوهی که له لای خوا هه‌لگیراوه له پاداشت، هه‌ندیکیان وایان لیکداومته‌وه، به‌لام پێشتر باسم کرد مه‌به‌ست پێی ئەو رزقه که‌مو پوخته‌یه، که له ئەنجامی کارو که‌سابه‌تی هه‌لال و سه‌ر راستانه‌دا، ده‌ست مرو‌ف ده‌که‌وی، ئا ئەو که‌مو پوخت و چاکه، باشتره له هه‌رامی زۆرو بو‌ر.

(الْحَلِيمُ) : (الْحَلِيمُ: ضَبَطَ النَّفْسَ وَالطَّبْعَ عِنْدَ هَيْجَانِ الْغَضَبِ، جَمَعَهُ أَحْلَامَ وَالْحَلِيمُ لَيْسَ هُوَ الْعَقْلُ، وَلَكِنَّهُ مِنْ مُسَبِّاتِهِ)، (حَلِيمٍ): بریتیه له خو کۆنترو‌ل کردن و خو گرتنه‌وه له کاتی هه‌لچوونی تو‌رمییدا، کوی (حَلِيمٍ)، (أَحْلَامٍ)، (حَلِيمٍ)، به مانای عه‌قل نیه، هه‌رچه‌نده وا لیکدراومته‌وه، به‌ئکو له به‌رمنجام و دهره‌وایشته‌کانی عه‌قله، ئینسانی عاقل، هیدی و مهنده، (حَلِيمٍ)، واته: هیدی و مهندی، به‌لام دیاره خوازراویشه‌ته‌وه بو خاومن عه‌قل، (حَلِيمٍ)، واته: خاومن عه‌قل، (حَلِيمٍ)، واته: عه‌قل و تیگه‌یشتن و فامیدمی، وهک له فه‌رمایشتی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هاته‌وه: { لِيَلِينِي مِنْكُمْ أَوْلُوا الْأَحْلَامَ وَالْثُهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ } { أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، بَرَقَم: (۳۵۲۷)، وَأَحْمَدُ، بَرَقَم: (۱۷۱۴۳)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقَم: (۴۳۲)، وَابْنُ حِبَانَ، بَرَقَم: (۲۱۷۲) عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ. }

واته: با ئەوانه‌تان که خاومنی عه‌قل و تیگه‌یشتنی زیاترن (له پیزی نوێژدا) له منه‌وه نیزی‌کترین، دوا‌یی ئەوانه‌ی دوا‌ی وان، دوا‌یی ئەوانه‌ی دوا‌ی وان.

(الرَّشِيدُ) : (الرُّشْدُ: خِلَافُ الْغَيِّ، وَهُوَ نَتِيجَةُ الْهُدَى، كَمَا أَنَّ الْغَيَّ نَتِيجَةُ الضَّلَالِ)، زۆر له مانا لیکدەرمانی وشه‌کانی قورنانه‌و زمانی عه‌ره‌بیی، وشه‌ی (رُشْدٍ)، له‌گه‌ل (هُدَى) و (ضَلَالٍ)، له‌گه‌ل (غَيِّ)، تیکه‌ل ده‌که‌ن، که له راستییدا وانیه‌و، ئەگه‌ر ئینسان باش ورد بێته‌وه: تیده‌گات که (رُشْدٍ)، پێچه‌وانه‌ی (غَيِّ) یه، (رُشْدٍ)، واته: سه‌ر راستی و به‌ نامانج گه‌یشتن و به‌ مراد گه‌یشتن، به‌لام (غَيِّ)،

واته: رێ پێ نه‌زانین و سه‌رگه‌ردان بوون و بیئاگامیی و بیمرادیی، جا له ئه‌نجامی (هُدَى) دا، (رُشِد) په‌یدا ده‌بن، ئینسان نه‌گه‌ر به رێی زانی، دیاره ده‌گاته نامانج و، له ئه‌نجامی (ضَلال) دا، گومرایی و له رێ و ن بوون دا، (غِي) و (غَوَايَة) په‌یدا ده‌بن، واته: سه‌رگه‌ردان و بیمراد ده‌بن، به نامانج ناگات.

(أَخَالَفَكُمُ) : (خَالَفَهُ فِي الْأَمْرِ: قَصَدَهُ بَعْدَمَا نَهَاهُ عَنْهُ)، (خَالَفَهُ فِي الْأَمْرِ)، ئه‌وهیه که تۆ به کهسه‌یک بلیی: شتیک مه‌که، دواپی بوخۆت بیکه‌ی، واته: پرووی تیکرد، دواپی ئه‌وه‌ی که لێی قه‌دهغه کرد بوو، ده‌گوتری: (خَالَفَ عَنِ الْأَمْرِ، أَي: خَرَجَ)، واته: له‌وه‌ فه‌رمانه‌ دهرچوو.

(وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ) : واته: کار ئاسانییم ته‌نیا به‌ خوایه، (التَّوْفِيقُ مِنَ اللَّهِ: سَدَّ طَرِيقَ الشَّرِّ وَتَسْهِيلَ طَرِيقَ الْخَيْرِ)، (تَوْفِيقُ): بریتیه له‌وه که به‌ر به‌ست له‌به‌رده‌م خراپه‌دا دابنری و، ئاسانکاریی بو چاکه‌ بکری، ئنجا ئینسان نه‌گه‌ر خراپه‌ی تووش نه‌بووو، چاکه‌شی بو ئاسان بوو، که‌واته: ئه‌وه (توفیق) ی خوایه، واته: به‌پێی ئه‌وه‌ی که تۆ ده‌ته‌وی، کاره‌کانت ئاوا بو ئه‌نجام بدرین، که ئه‌وه ته‌نیا به‌ خوا ده‌کری.

(لَا يَجْرِمَنَّكُمْ) : واته: با واتان لێ نه‌کات، (لَا يَكْسِبَنَّكُمْ)، (لَا يَحْمِلَنَّكُمْ)، با واتان لێ نه‌کات، (جَرَمٌ يَجْرِمُ جُرْمًا: أَذْنَبَ، وَجَرَمَ الرَّجُلُ: أَكْسَبَهُ جُرْمًا)، (جَرَمٌ يَجْرِمُ جُرْمًا)، واته: گوناھی کرد، تاوانی کردو، (جَرَمَ الرَّجُلُ: أَكْسَبَهُ جُرْمًا)، واته: وایکرد که گوناخ بکات، که‌واته: (لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي)، واته: با ناکوکییتان له‌گه‌ل من، سه‌رپنجییتان بو من، واتان لێ نه‌کات: ئه‌وه به‌لایه‌تان به‌سه‌ر بن، که به‌سه‌ر گه‌له‌ پیشووه‌کان هاتوه.

(شِقَاقِي)، (شَاقَهُ: خَالَفَهُ وَعَادَاهُ، الشَّقَاقُ وَالْمَشَاقَّةُ: الخِلافُ وَالْعَدَاوَةُ)، (شَاقَهُ)، واته: پێچه‌وانه‌ی ئه‌وی کردو، دزایه‌تی کرد، (الشَّقَاقُ وَالْمَشَاقَّةُ)، بریتیه له‌ ناکوکیی و دزایه‌تی کردن.

(وَدُودٌ): (الودُّ: مَحَبَّةُ الشَّيْءِ وَتَمَنِّي كَوْنِهِ، الودُّودُ: المحبِّ)، وشەى (ود) بریتىه له خۆشویستنى شتێك، خۆزگه پى خواستنى، (خۆزگه بخوازی، بۆت پهیدا بىن)، (وَدُودٌ) یش، (المحبِّ)، واتە: خۆشویستەر.

(مَا نَفَقَهُ): واتە: تیناگەین، (الفِقْهُ: هو التَّوَصُّلُ بِعِلْمٍ شَاهِدٍ إِلَى عِلْمٍ غَائِبٍ، فَهُوَ أَخْصَ مِنَ الْعِلْمِ: أَوْ فَهْمٌ مُرَادِ الْمُتَكَلِّمِ)، (فِقْهُ)، بریتىه لهوه گه بههوى زانیاریهك كه دهیزانى، بگهیه زانیاریهك كه نایزانی، كهواتە: له زانیاری تایبهتەر، ههروها گوتراوه: (الفِقْهُ: فَهْمٌ مُرَادِ الْمُتَكَلِّمِ)، (فِقْهُ) ئهوهیه كه تۆ له مهبهستی قسهكەر له قسهكهیدا تیڭیهی، بهلام دهشگونجى بلیین: (فِقْهُ): بریتىه له ورد تیڭه‌یشتن، (فَهْمٌ)، واتە: تیڭه‌یشتن، بهلام (فقه)، ئهوهیه كه تۆ قوول و ورد تیڭه‌یهی.

(رَهْطُكَ): (الرَّهْطُ: الْعَصَابَةُ دُونَ الْعِشْرَةِ)، (رَهْطٌ): بریتىه له كۆمهله خهلكێك كه له دهیان كه‌متر بن.

(ظَهْرِيًّا): (الظَّهْرِي: مَا تَجَعَلَهُ بظَهْرِكَ فَتَنَسَأَهُ)، (ظَهْرِي): ئهوهیه كه تۆ له پشت خۆتهوه دايدمى و ئیهمالى دهكەى، پشت گوێى دهخەى.

(مَكَانِيكُمْ): (المكانُ: المَوْضِعُ الْحَاوِي لِلشَّيْءِ، مَكَانٌ وَمَكَانَةٌ: تَمَكَّنَكُمْ)، دياره (مَكَان) بریتىه لهو شوینهی كه شتێك دهگرێته خۆى، (مَكَانٌ وَمَكَانَةٌ)، به مانای (تَمَكَّنَ)، واتە: ئهوهى له تواناتاندا ههیه، ئهوهندهى بپرستان دهروات، جى پیتان دهكرى، بیکهن.

(رَقِيبٌ): (الرَّقِيبُ: الْحَافِظُ، وَتَرَقَّبَ: إِحْتَرَزَ رَاقِبًا)، (رَقِيبٌ)، واتە: پارێزەر، چاودێر، كهسێك چاودێرى شتێك بكات، دهپارێزى، (وَتَرَقَّبَ إِحْتَرَزَ رَاقِبًا)، واتە: خۆى له شتهكه پاراست، بههوى ئهوهوه كه چاودێرى دهکرد.

(الصَّيْحَةُ): (الصَّيْحَةُ: رَفْعُ الصَّوْتِ)، دەنگ بەرز کردنەوه، بەلام بە پێی سیاق دەزانری، که (صيحة) لیژمدا: دەنگ و چریکه و نەعمتەیهکی زۆر گەوره که گۆنی بیسەران کەر بکات، دەنگیکی زۆر بیژمزا.

(جَثْمِينِ): واتە: لەپەو روو کەوتن و تەخت بوون و بە زەوییهوه نیشتن، دەگوتری: (جَثْمَ الطَّائِرِ: إِذَا قَعَدَ وَلَطِيَءَ بِالْأَرْضِ)، بالئەه که دەنیشی و خۆی بە زەوییهوه دەنووسینی و خۆی تەخت دەکات، پێی دەگوتری: (جَثْمَ الطَّائِرِ)، بالئەه که نیشت، ئەوانیش بەو شیومیه بە زەوییهوه تەخت بووبوون.

(كَأَنَّ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا): واتە: وهك تێیدا نەما بنهوه، دەگوتری: (غَنِي بِالْمَكَانِ، أَي: أَقَامَ)، واتە: لەو شوێنەدا مایهوه، (كَأَنَّ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا): واتە: وهك رۆژێك لە رۆژان لەو شوێنەدا نەزیابن.

مانای گشتی نایەتەکان

دیاره ئیمه به خیرایی بهسهریدا رەت دەبین، چونکه دوایی باسیکی سەربەخۆ لەبارەى گەلى (مەدیەن) و (شوعەیب) پێغەمبەرەوه ﷺ دىمکەین، لە چوار بېرگەى سەرەکییدا، بۆیه ئیستا مانای ئەم دوازدە نایەتە بە خیرایی و پوختیی، دەخەینە روو.

خوای ﷻ لە درێژەى گێرانهوێ بەسەرھاتی پێغەمبەراندا سەلات و سەلامی خوایان لەسەر بێ، لەگەڵ گەلەکانیاندا، بۆ پێغەمبەری خاتەم موحەممەد ﷺ و، بۆ ھاوێلانێ بەرپێزی و، دواى ئەوانیش بۆ ھەموو وەجەکان و، ھەموو جیل و پشەتەکانی بڕواداران، تا ئیستا، دواى ئیستا، تا دنیا بە کۆتا دێ، دیتە سەر باسی بەسەرھاتی گەلى مەدیەن، کە شوعەیبی بڕایانی بۆ لا رەوان کردوون، واتە: (شوعەیب) یش لە رووی

رەجەلەك و نەسەبەوہ لە گەلى مەدیەن بوو، ﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ﴾،

ئەم (و) واوہ دیارە ئەم بەسەرھاتە (عطف) دەکات و دەگێریتەوہ، { (عطف)، واتە: بادانەوہو گێرانهوہ }، بۆ پێش، واتە: وەك چۆن پەيام و وەحییمان بۆ تۆ ناردوہ، ئەى موحەممەد ﷺ! پاشان بۆ نووح و ھوود و صالح و لوط و ئیبراھیم، بە ھەمان شیوہ پەيام و سروشیشمان نارد بۆ لای گەلى مەدیەن، لە رێی (شوعەیب) ی بڕایانەوہ، چى

پێگوتن؟ ﴿ قَالَ يَنْقُورِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّ إِلَهٍ غَيْرُهُ ﴾، گوتى: ئەى

گەلەكەم! خوا بپەرستن جگە لەو پەرستراویكى دیکەتان نیە، واتە: پەرستراویكى دیکەتان نیە کە شایستەى پەرستن بێ، چونکە یان وەك خۆتانە کە مرفۆھ، یان لە خوار خۆتانەوہیە، کە شتەکانی دیکەن، ھەر خوا شایستەى ئەوہیە کە بپەرستری، واتە: ئەو پەری ملکەچیی، ئەو پەری خۆشویستن، ئەو پەری پشت پێ بەستن، ئەو پەری بە گەورە گرتن، ئەو پەری سام و ھەیبەت بەرانبەر نواندن، ئەو پەری شەرم لیکردن، تەنیا شایستەى خواى پەروردگارە، ﴿ وَلَا تَقْصُرُوا لِيِكْيَالِ

وَالْمِيزَانَ ﴾، وە پێوان و کێشان کەم مەکەن، کەموکورییان تێدا مەکەن، واتە: ئەو

شتانه‌ی که بۆ خەڵکیان دەپێون، وه ئەو شتانه‌ی بۆ خەڵکیان دەکێشن، که موکووپیان تێدا مه‌که‌ن، فرتو فیل له پێوان و کێشان دا مه‌که‌ن، ﴿إِنِّي أُرِيكُمْ بِخَيْرٍ﴾، من ئیوه به باش ده‌بینم، واته: حال و باڵتان باشه، له رووی گوزمران و سه‌رومت و سامانه‌وه، ومزعتان خراب نیه، پێوستیتان به دزیی و فزیی نیه، جاری وا هه‌یه کابرا به ناچاری دزیی ده‌کات، به ناچاری بیر له چه‌رام خواردن ده‌کاته‌وه، به‌لام ئیوه حال و ومزعتان باشه، ئەو که‌سه‌ش که حال و ومزعی دارایی و گوزمرانی باش بێ، دیاره خیانته‌ کردن و ناپاکیی کردن له مامه‌له‌دا، له‌وی ناشیرینتره، نه‌گه‌رنا ناپاکیی له هه‌موو که‌س هه‌ر ناشیرینه.

﴿وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ تُحِيطُ بِهِ﴾، من مه‌ترسیی سزاو ئازاری رۆژیکی ده‌وره دهر و ئابلوووه دهرم له ئیوه هه‌یه، (نه‌گه‌ر بێت و له‌سه‌ر ئەو حاله‌ی خۆتان که بریتیه له ببېروایی و ناراستی و ناساغی له مامه‌له‌دا، له‌گه‌ن خه‌ڵکا به‌رده‌وام بن) ﴿وَيَنْقُرُوا أَعْنَاقَهُمُ الْمَكِّيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ﴾، پێشی ده‌فه‌رموی: ناپاکیی مه‌که‌ن له پێوان و کێشاند، به‌لام بێگومان کاریان هه‌ر به‌وه‌نده ته‌واو نابێ، بۆیه دوا‌یی ده‌فه‌رموی: وه ئەو که‌له‌که‌م! پێوان و کێشان به دادگه‌رانه، به تیرو ته‌واوی نه‌نجام بدن، ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ﴾، شته‌کانی خه‌لك به که‌م مه‌گرن، یاخود لییان که‌م مه‌که‌نه‌وه و دامه‌شکێن، جا چ له رووی ماددیه‌وه لییان که‌م بکه‌نه‌وه، چ له رووی مه‌عنه‌ویه‌وه له‌به‌ر جاویان ببیزرێن، ﴿وَلَا تَعْتَوُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾، خرابه‌کارانه و تیکه‌درانه له زه‌مین دا مامه‌له مه‌که‌ن، خرابه‌و تیکدان مه‌که‌ن له زه‌ویدا، ﴿بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، ئەو هیلراوه‌یه‌ی خوا، ئەو که‌م و پوخته‌ی که خوا، بۆتانی ده‌هیلێته‌وه له نه‌نجامی مامه‌له‌ی راست و دروستدا، بۆ ئیوه باشتره، نه‌گه‌ر بروادار بن.

نه‌گه‌ر ئیوه بروادار بن، هه‌لانیکی که‌م و پوخت باشتره، له چه‌رامیکی زۆرو بۆر، ﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾، من به‌سه‌ر ئیوه‌وه‌ش پارێزه‌ر نیم، که نه‌هیلیم غه‌یری خوا به‌رستن و، نه‌هیلیم ته‌رازوو بازیی بکه‌ن و، نه‌هیلیم خرابه‌کاریی بکه‌ن و شتی

خەلك به كهەم بگرن، من پارێزەر نیم بەسەر ئێومووە، من بەس بەیامی خواتان پێ رادهگەیهنم.

ئەجا گەلهكەى وه دەنگ دێن، وهلام دەدەنەوه: ﴿ قَالَ أَيْسَعَيْبُ ﴾، گەلهكەى گوتیان: ئەى شوەیب! ﴿ أَصَلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشْتَرُ ﴾، نایا نوێزەكەت فەرمانت پێ دەكات، كه واز لەوه بێنین كه پێشیانمان بابو باپیرانمان پەرستووین؟ یان نوێزەكەت فەرمانت پێ دەكات، كه واز لەوه بێنین كه دەیکهین، به كهیفی خوێمان رەفتار دەكەین به مال و سامانهكانمان، واتە: واز لەو دەستکراوییه بێنین، كه چۆنمان پێخۆشه، وا مامەلە دەكەین له مال و سامانماندا؟ نایا نوێزەكەت پێت دەڵێ: دەست لەوهش هەڵبگرین؟ ﴿ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴾، بێگومان و به جهخت كردهوه، تۆ زۆر هێدی و مەندی، زۆریش سەر راستی.

که به تەئکید به توانج و پلارهوه پێیان گوتوه، واتە: تۆ پێچهوانەى (حلیم) و (رشید)ی، (حلیم)، واتە: هێدی و مەند و ئارام، (حلم) بریتیه له ئەوه كه ئینسان پەله نەكات، پێچهوانەى تالووکه و پەلهکردن (عجلاً)یە، (رشید)، واتە: سەر راست، كه پێچهوانەى (غوی)یە، چونکه (غی)، ئەوهیه كه ئینسان به شیومیهك مامەلە بکات، به ئامانج نەگات، سەر راستانه به رێدا نەروات، بەلام (رشید)، واتە: سەر راست و به ئامانج گەشتوو.

که ئەوان دیاره پێچهوانەى ئەوهیان مەبەست بووه، واتە: تۆ پێچهوانەى (حلم)ت هەیه، كه هێدی و مەندییە، پێچهوانەى (رشد)یشت هەیه، كه بریتیه له سەر راستی، واتە: تۆ سەرگەردان و سەرلێشیواوی، بابایهکی توورەو توندی، یاخود ناهێدی و مەندی.

ئەجا پێغهەبەر شوەیب عليه السلام وهلامیان دەداتەوه: ﴿ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَنِيٍّ مِّن رَّبِّي ﴾، شوەیب عليه السلام گوتی: ئەى گەلهكەم! ههوانم پێبدەن، ئەگەر من له لایەن پەروردگارمەوه لەسەر به ئەگەیهکی روشن بم، بەرچاو روون بم،

﴿ وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ﴾، لەلایەن خۆشیهوه بزیویکی باشی پێدا بوم و بۆ دابین کردبم، ﴿ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَكُمْ عَنْهُ ﴾، ناشمەوئێ که ئەوهی ئیوهی لێ قەدەمە دەکەم، خۆم پێچەوانە کەم بکەم، (بچم ئەو شتە بکەم)، واتە: نایا منێک که ئاوام، ماقوولە بە قسەم نەکەن، دەگونجێ بە قسەم نەکەن، شتیکی زۆر بێجێ نیه که ئیوه لە قسەم دەر بچن؟ ﴿ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ﴾، من تەنیا چاکسازییم دەوئ، ئەومندە بتوانم، ﴿ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ ﴾، وه کار ئاسانییم و کار بۆ مەیسەر بوونم، تەنیا بە خوایه، ﴿ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴾، تەنیا پشتم بەو بەستوو، تەنیا بۆ لای ئەویش لە ناخهوه دەگەرێمهوه.

ئنجای شوعەیب عليه السلام هەر بەردەوام دەبی، وهک دوا بێ لە مەسەله گەرنهکاندا باسی دەکەین، بە خۆرایی نیه که پێغه مبهری خاتەم ﷺ کاتێک باسی شوعەیب عليه السلام کراوه، فەرموو یهتی: { ذَاكَ خَطِيبُ الْأَنْبِيَاءِ }^(١)، واتە: ئەوه وتاریبێزو دواندەری پێغه مبهران بووه (عليهم الصلاة والسلام)، دەفەرموئ: ﴿ وَيَقَوْمٍ لَا يَعْبُرُ مَنَاقِبَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ ﴾، وه گەله کەم! با ناکۆکیبتان و دووبەرەکیبتان لەگەڵ من، واتان لێ نەکات: هەمان شت که تووشی گەلی نوح، یان گەلی هوود، یان گەلی صالح بووه، تووشی ئیوهش ببێ، واتە: خۆتان بە مەردی ئەوان مەبەن، بەهۆی ناکۆکیبتان هوه لەگەڵ من، بەهۆی سەرپێچییبتان هوه لە من، ﴿ وَمَا قَوْمٌ لَوْ طِ مَنكُمْ بِعَبِيدٍ ﴾^(٨١)، گەلی (لووط) یش لێتانهوه دوور نین، چ لە رووی شوینە هوه، گەلی مەدیەن لە شام بوونو، گەلی (لووط) یش دیاره شوینە کهیان لە ژێر دەریاچە ی مردوویه وه هەر لە یهک دەفەر

(١) عن محمد بن إسحاق قال وشعيب بن ميكائيل النبي ﷺ بعثه الله نبياً، فكان من خبره وخبر قومه ما ذكر الله في القرآن وكان رسول الله ﷺ إذا ذكره، قال: ذاك خطيب الأنبياء لمراجعته قومه. المستدرک علی الصحیحین: ج ٢ / ص ٦٢٠، ح ٤٠٧١، تعليق الذهبي في التلخيص: سكت عنه الذهبي في التلخيص.

بوون، ئنجا لە پرووى كاتىشەو، ديارە گەلى شوعەيب لە داوى گەلى لووط ھاتوون، ھەروەھا لە پرووى رەچەلەكيشەو، ديسان دەگونجى ھەموويان بچنەو ھە سەر رەچەلەكەك و بەرمبابەك.

ئنجى دووبارە پىيان دەفەرموى: ﴿ وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ﴾، داواى لىبوردن لە پەرومردگارتان بکەن، واتە: ھەلەو كەموكورتىيەكانى خۆتان ببينن، دانيان پىدا بىنن، داواى لىبوردن لە پەرومردگارتان بکەن، ﴿ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ﴾، داواى بگەرپىنەو ھەلەو، چونكە ئىنسان تاكو خۆى پاك نەكاتەو، خۆى پاكسازى نەكات، چاكسازى بۆ ناكرى، زەويەك كە بتەوى تۆيەكى تىدا بچىنى، نەمامى تىدا بىئىرى، دەبى پىشى ھەلىوئىزىرى و بىكىلى و نامادەى بکەى، لە راستىدا ھەمىشە چاكسازى لە داواى پاكسازى دى، يانى: پىشى ھەلەو كەموكورتىيەكانى خۆتان ببينن و دانيان پىدا بىنن، داواى لىبوردن لە خوا بکەن، خۆتان بزار بکەن لە كەموكورتىيەكان، داواى بگەرپىنەو بۆ خزمەت خوا، چونكە ئەو كاتە شاپستەى ئەو دەبن كە لە خوا نىزىك بن، بۆ لای بگەرپىنەو ھەو خۆتان بە ئيمان و تەوحىدو كردهوى چاك و رەوشتى بەرزو جوان و تاعەت برازىننەو، پىشى دەبى خۆتان پزگار بکەن لە شىرك و كوفرو لە بت پەرستى، دل و مىشى خۆتان لەوانە پاك بکەنەو، رەوشتو كردهو خراپەكان، پەرستى بتەكان، ھە ئاكارە دزىوھەكان لە خۆتان دايرىن و خۆتانىان لى بزار بکەن، ئنجا داواى خۆتان برازىننەو بە ئيمان و تەوحىدو تاعەت بۆ خوا، بە بەندايەتتى بۆ خوا، بەو رەوشتو ئاكارە بەرزو پەسندانەى كە لە ئيمان و خوا بە يەك گرتنەو، پەيدا دەبن، ﴿ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴾، بىگومان پەرومردگارى من زۆر بە بەزمىيە، زۆرىش خۆشويستەرە، كىي خۆشەوئى؟ ئەو بەندانەى كە بۆ لای دەگەرپىنەو، نامادەن كە بەندايەتتى بۆ ئەنجام بەن و بىپەرستن.

دووبارە گەلەكەى ھەمەنگ دىنەو، بەلام ئەمجارە توندتر: ﴿ قَالُوا يَشْعَبُ مَا

نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ ﴾، گەلەكەى گوتيان: ئەى شوعەيب! زۆرىك لەوھى دەمىلىنى،

چاک تیی ناگهین، یانی: هەر وا ڕووکەشێک دەزانین دەلتیی جی، بەلام لە مەبەستەکەت تئ ناگهین.

ئنجا وەك دوایی باسی دەگهین، عەجایب نیه که تئ نهگهین، چونکه به زۆری وایه، که ئینسان له چ جهویکدا بژی، هەر لهو شتانه تئ دهگات، بابایهکی ماددی، بابایهکی دنیا پهستی نارەزوو ویت، هەر لهو تهعبیرو موفردهو وشانه تئ دهگات، که له دەوری ئامانجەگە ی و مەبەستەکانی ئەودا دەخولینەوه، بەلام شوعەیب عليه السلام په یامیکی مەعنهوی بهرزی خوایی بو هیناونو، ویتوو یه تی بیانباته ئاستیکی بهرزی مرؤفایه تی و بو خوا صولجان، ئنجا ئەوان لهو ئاسته بهرزو لهو وشه و تهعبیره به نهزاکهت و پاك و چاکانه، هەر دیاره چاک تئ نهگه یشتوون!

﴿ وَإِنَّا لَلرَّزَّاقِ فِينَا ضَعِيفًا ﴾، بیگومان ئیمه تو له نیو خۆماندا به بیهیز دەبینین، ﴿ وَلَوْلَا رَهْمُكَ لَرَجَمْنَاكَ ﴾، وه نهگەر کۆمه له کهت نه بوونایه، بهردبارانمان دهکردی، که به تهئکید مەبەستیان پئی خزمهکانی بووه، نهک شوینکه وتوووهکانی، چونکه شوینکه وتوووهکانیشی هەر چهوساوه بوون، کهواته: مەبەست پئی خزمهکانی بووه، پاشان ئەوان رهچاوی شوینکه وتوووهکانیان نه کردوه و خاتری ئەوانیان نه گرتوه، بهئکو خاتری خزمه کافرهکانی (شوعەیب) یان گرتوه، که لهگهال خویان له سهەر یهک ریبازو بهرنامه بوون، دهئین: نهگەر له بهر کۆمه له کهت نه بووایه، یانی: خزمه نیزیکه کانت، بهردبارانمان دهکردی، ﴿ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزٌّ ﴾، ئنجا تو له لای ئیمه بالادهست و دسترؤیشتوو نی.

ئنجا (شوعەیب) ییش توندتر دیته قسه و وهلامدهداتهوه: ﴿ قَالَ يَنْقُورِمِ ارَّهْطَى أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ ﴾، دهئین: نهی گه له کهم! ئایا کۆمه له کهی منتان له لای بالادهسترو خاو من دهسه لاتتره، له خوا، که له بهر وان (له بهر خزمهکانم) دستدریژییم ناکه نه سهرو، له بهر وان بهردبارانم ناکه، نهک له بهر خوا؟! ﴿ وَأَخَذَتْهُمُ وِرَاءَ كُمُ ظَهْرًا ﴾، له حالیکدا که ئیوه خواتان عليه السلام له پشت خواتان داناوه؟! واته: پشتگویتان خستوه، وەك چۆن شتیک فریده دهیه دواى خۆتهوه و

هەڵبەدەمیە پشتهوه، مانای وایە ئیهمالت کردوه، ئاوا خواتان پشتگووی خستوه، ﴿إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾، بێگومان پەرۆمردگارم نابوووقه دەمری کردهوهکانی ئیومیە، واتە: ئیوه له خوا دەرباز نابن، ﴿وَيَقَوْمٍ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانِيكُمْ إِنِّي عَمِلْتُ﴾، (شوعەیب) ﷺ ورده ورده ئاوازی قسهکهی، شیوازهکهی توند دهکات، به پئی توندی هه ئۆیستهکهی نهوان، دهئى: ئه ی گه له کهه! ئیوه جیتان له دهستدئ بیکه، منیش نهجامدەرم، واتە: نهجامدەرم، بۆ ئه وهی که نه رکى سه رشانمه، ﴿سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾، له مه ودوا دهزانن، بۆتان دمرده کهوئ، کئ سزاو ئازاریکی بۆ دئ، ریسواو زه بوون و شه رمه زاری دهکات، ﴿وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ﴾، بۆستان دمرده کهوئ: کئ درۆ دهکات، ﴿وَأَرْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ﴾، چاومرئ بن، منیش له گه ل ئیوه له چاودێرو چاومروانانم.

له کوئایی دا دهفه رموئ: ﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا﴾، کاتیک فه رمانی ئیمه هات، واتە: برپاری ئیمه هات به له به ینبردنی گه لی مه دیه ن، یاخود فه رمان پێکراوی ئیمه هات، که به لایه کهیه، شوعه ییبو نه وانهی که له گه لیدا برپایان هینابوو، به به زمیه کی تایبەت له لایه ن خو مانه وه، دمر بازمان کردن، ﴿وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ﴾، نه وانه ش سته میان کرد بوو، چریکه یه کی زۆر گه وره، دهنگیک و هاره یه کی زۆر گه وره گرتنی، ﴿فَأَصْبَحُوا فِي دِيَرِهِمْ جَنِينًا﴾، سه ره نجام له ماله کانی خو یاندا له په وروو که وتن، ته خت بوون، وه ک چۆن بالنده هه لده نیشی، ﴿كَانَ لَرَّيَغْنَوُا فِيهَا﴾، وه ک هه ر هه یج له ویدا نه مابنه وه، رۆژی له رۆژان نه و مال و حالانه یان ئاوه دان نه کرابیته وه، تییدا نه هاتبن و نه چووبن، ﴿أَلَا بَعْدَ لَمَلَيْنِ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ﴾، ئه ها، وریا بنه وه! دووری بۆ گه لی مه دیه ن، وه ک چۆن گه لی ته موود دوورخرانه وه، (له ره حمه ت و به زمیه ی و میه ری خوای په رۆمردگار).

پوختی به سه رهاتی شوعیب (علیه السلام) و گهلی مه دین له چوار ته و هردا

نیمه له چوار ته و هردا به سه رهاتی شوعیب عليه السلام و گهله کهی ده خهینه روو:

١/ پیناسه شوعیب عليه السلام و گهلی مه دین (اصحاب الأیكة).

٢/ ژماره ناوهینرانی شوعیب عليه السلام له فورئانداو، پانتایی به سه رهاتی
خوی و گهله کهی.

٣/ په یامو بهرنامه شوعیب عليه السلام بو گهله کهی چی بوو؟

٤/ گهلی مه دین (اصحاب الأیكة) چؤن سزادران و فهوتینران؟

تەوهری یەكەم: پیناسەى شوعهیب عليه السلام و گەلى مەدیەنو (أصحاب الأيكة) خاوەنانی درەختەكە:

زۆر بەى میژوووزانان رایان وایە، كە شوعهیب عليه السلام بە رەچەئەك دەچیتەووە سەر ئیبراهیم (خلیل الله) عليه السلام هەرچەندە لە چۆنیەتی ریزکردنی ئەو رەچەئەكەدا، را جیایان هەیه:

هەندیکیان دەئین: (شوعهیب) كورپی (صەنعون كورپی عیفا كورپی ثابت كورپی مەدیەن كورپی ئیبراهیم) ه.

هەندیکیش دەئین: (شوعهیب كورپی طهيفور كورپی عیفا كورپی ثابت كورپی مەدیەن كورپی ئیبراهیم) ه.

هەر وها سێ چوار رای دیکەش هەن، لە چۆنیەتی ریزکردنی ئەو رەچەئەكەدا. خاوەنی (سیرة النبیین والمرسلین)^(١) باسی بەسەرھاتی شوعهیب عليه السلام دەكات، لە میانى گێرپانەوہى بەسەرھاتەكەیدا دەئى: (كان أهلُ مَدِينِ قَوْمًا عَرَبًا، وَقِيلَ كَانُوا بَعْدَ قَوْمِ لُوطٍ بِمَدِينَةٍ قَرِيبَةٍ، لِإِنَّ إِبْرَاهِيمَ بَعْدَ أَنْ مَاتَتْ زَوْجَتُهُ سَارَةَ، تَزَوَّجَ فَتَاتًا كَنْعَانِيَةً مِنَ الْعَمَالِقَةِ، أَوْ الْجَرَاهِمَةَ الَّذِينَ سَكَنُوا حَوْلَ الْكَعْبَةِ، وَأَنْجَبَ مِنْهُمْ أَوْلَادًا مِنْهُمْ مَدِينٌ).

واتە: خەئكى مەدیەن خەئكى عەرەب بوون، گوتراوہ: لە دواى گەلى (لووط) بە ماوہیەكى كەم لێیانەوہ نيزيك بوون لە رووی ماوہى كاتەوہ، چونكە ئیبراهیم عليه السلام دواى ئەوہى سارەى هاوسەرى خوا لێى رازى بێ دەمرئ، كچىكى كەنعانىی لە عەمالیقە، یاخود لە جەرپاھیمە، ئەوانەى كە لە دەورى كەعبە بوون، دینئو، چەند مندائىكى دەبن لەو ئافرمتە، كە یەكیكىان مەدیەنە.

بەلام لە پەیمانى كۆن، لە تەوراتدا دەئى: (مەدیان)، كەواتە: مەدیەن ناوى كەلىكە كە لە مەدیەن، یان مەدیانی كورپی ئیبراهیم پەیدا بوون، دەشگونجئ مەدیەن

(١) ج ١، ص: (٤٠٢ و ٤٠٦ و ٤٠٧) لمحمد عید عبدالله یعقوب الحسینی.

ناوی شارو دمه‌ره‌که‌یان بئو، جاری وایه هۆزێک به ناوی باپیره گه‌ورمه‌یانه‌وه ناو دمه‌رئو، جاری وایه ناوی نه‌و باپیره گه‌وره‌یه ده‌جێته سه‌ر شارو، ده‌جێته سه‌ر دمه‌ره‌که‌ش.

دهرباره‌ی شوینی جوگرافیایان، دکتۆر (شوقی أبو خلیل) له (أطلس القرآن الکریم) دا^(۱)، ده‌ئێ: (مساکن مدسن بلاد الحجاز مما يلي الشام شرق خليج العقبه)، واته: شوینی گه‌لی مه‌دیه‌ن ولاتی حیجاز بووه، له‌و لایه‌وه که له شامه‌وه نیزیکه، له رۆژه‌لاتی که‌نداوی عه‌قه‌به.

هه‌روه‌ها (محمد عید عبدالله یعقوب الحسینی) ده‌ئێ: (مدین: هي قرية من أرض معان من أطراف الشام مما يلي ناحية الحجاز قريبا من بحيرة لوط، ولا زالت إلى الآن تزار وأثار الجدران موجودة)^(۲)، واته: مه‌دیه‌ن ناوه‌دانیی و شارێکی گه‌وره‌یه له سه‌رزه‌مینیی مه‌عان له لای شام، (واته: له نیوه‌راستی شام دا نیه له فه‌راغه‌کانیه‌تی) له‌و شوینه‌وه که له حیجازه‌وه نیزیکه‌و، له نزیك دم‌ریچه‌ی (لوط)ه‌وه، (که دیاره نه‌و وای پێگوتوه، نه‌گه‌رنا خو‌ی زیاتر به دم‌ریای مردوو ناو‌داره)، هه‌تا ئیستاش نه‌و جییه سه‌ردانی ده‌کرئو، شوینه‌واری خانوو بینا‌کانی ئیستاش هه‌ر هه‌ن.

دهرباره‌ی که‌سایه‌تی شوعه‌یب عليه السلام، ئەم شوینه‌واره گێردراوه‌ته‌وه: { وَسُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شُعَيْبٍ؟ فَقَالَ ذَاكَ خَطِيبُ الْأَنْبِيَاءِ }^(۳).

واته: پرسیار له پێغه‌مبه‌ر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کرا دم‌رباره‌ی شوعه‌یب؟ فه‌رمووی: نه‌وه وتاریبێزو دواندم‌ری پێغه‌مبه‌ران بووه، (له‌به‌ر نه‌وه‌ی زۆر ره‌وانبێزو فه‌سه‌زان و لی‌زان بووه، له دواندنی گه‌له‌که‌یدا).

(۱) ص ۷۱.

(۲) سیره‌ النبیین والمرسلین، ج ۱، ص ۴۰۳.

(۳) عن محمد بن إسحاق قال وشعيب بن ميكائيل النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعثه الله نبياً، فكان من خبره وخبر قومه ما ذكر الله في القرآن، وكان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا ذكره، قال: ذاك خطيب الأنبياء لمراجعته قومه. المستدرک علی الصحیحین: ج ۲ / ص ۶۲۰، ح ۴۰۷۱، تعليق الذهبي في التلخيص: سكت عنه الذهبي في التلخيص، رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي (التفسير الكبير)، ج ۳، ص ۴۵۳، وَالطَّبْرِيُّ فِي (جامع البيان)، برقم: (۱۴۷۲۱)

له (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس)^(١) له ژیر ناوونیشانی (زَوَاجُ اِبْرَاهِيمَ مِنْ قَطْوَرَةَ) دا، ئەمە هاتوه:

دهلئ: (وَعَادَ اِبْرَاهِيمُ فَاَتَّخَذَ لِنَفْسِهِ زَوْجَةً تُدْعَى قَطْوَرَةَ، فَاَنْجَبَتْ لَهُ زَمْرَانَ وَمَقِيْشَانَ وَمَدَانَ وَمِدْيَانَ وَيَشْبَاقَ وَشَوْحًا).

واته: ئیبراهیم ئەو ژنەى كە هیناویەتی بە ناوی (قَطْوَرَةَ)، ئەو مندالانەى لیبوون، زیمران و مەقیشان و مەدان و میدیان (مەدیەن) و یشباق و شووحا.

بە هەر حال پەیمانی كۆن ئاواى دینى، چەند وایە چەند وانیه؟ وهك له فەرمايشتی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه: ئەگەر خاوهن كتیبهگان قسهیان بۆ كردن، نه بلین راست دهكەن، نه بلین درۆ دهكەن، مەگەر شتیك كه دیار بی له گهەل قورئاندا تیکدهگیرئ، یان له گهەل عهقل و واقیعدا تیکدهگیرئ، ئەوكاته دهلیین: راست نیه، بهلام ئەو زانیارییهى كه دهیهینن و، نه راستی سهلمینراوه، نه درۆ بوونی سهلمینراوه، دهگونجئ ئیمه وهك بهرچاو پوونیی بۆ هەندیك وردهکاری سوودی لی ببینن، بهلام لی دنیا نین كه وایه، یان وا نیه.

(١) العهد القديم، سفر التكوين، الإصحاح: ٢٥، الصفحة: (١٦٦).

تەوهری دووم: ژمارە ناوهرانی شوعەیب عليه السلام و، پانتایی بەسەرھاتی خۆی و گەلەگەیی لە قورئاندا:

أ/ ژمارە ناوهرانی شوعەیب عليه السلام:

یازدە جار ناوی (شعیب) لە قورئاندا ھاتووە بەم جووری خوار:

(١) ھەر بە ناوی شوعەیب عليه السلام لە سوورەتی (الأعراف) کە لە ریزبەندیی موصحفدا ژمارە ھوتە، پێنج جار ناوی ھاتووە، نایەتەکانی: (٨٨، ٨٥، ٩٠، ٩٢) و، دووبارە نایەتی (٩٢).

(٢) لە سوورەتی (ھود) دا کە لە ریزبەندیی موصحف دا، ژمارە یازدە (١١) یە، چوار جار ناوی ھاتووە، نایەتەکانی: (٨٤ و ٨٧ و ٩١ و ٩٤).

(٣) لە سوورەتی (الشعراء) دا، کە لە ریزبەندیی موصحفدا بیست و شەش (٢٦) ھ، یەک جار ناوی ھاتووە، لە نایەتی ژمارە: (١٧٧) دا.

(٤) لە سوورەتی (العنکبوت) دا، کە لە ریزبەندیی موصحفدا ژمارە بیست و نۆ (٢٩) یە، یەک جار ناوی ھاتووە، نایەتی ژمارە: (٣٦)، گۆی ئەوانە دەکاتە یازدە (١١).

ب/ پانتایی بەسەرھاتی شوعەیب عليه السلام و گەلەگەیی لە قورئاندا:

جاری پێش ئەوێ بێنە سەر دەرخیستی پانتایی بەسەرھاتی شوعەیب عليه السلام و مەدیەن (أصحاب الأيكة) خاومانی باخەگە، یان خاومانی درەختەگە، دەئێن:

ئەو پرسیارەگە: ئایا مەدیەن و (أصحاب الأيكة) ھەر یەک گەلن، یان دوو گەلن؟ وەك لە سوورەتی (الأعراف) یشدا باسمان کردووە، لەو بارمۆ زانیان را جیا یان ھەبە:

ھەندىكىيان گوتوويانە: تاكە پېغەمبەرىك كە بۇ دوو گەلان، بۇ دوو كۆمەنگە خەلك رەوانە كرابىئ (شوعەيب عليه السلام)، كە ھەم بۇ مەدىيەن، ھەم بۇ (أصحاب الأيكة) ش رەوانە كراوہ.

بەلام ھەندىكى دىكەيان، بەلكو زۆربەيان، دەئىن: گەلى مەدىيەن لەگەل (أصحاب الأيكة) ھەر يەكن، كە ديارە ھەر كام لە (طبري) و (ابن كثير)، زۆرىكى دىكە لە لىكۆلەرەوانى قورئان و، مانا لىكدمەوانى قورئان، ئەو رايەيان ھەيەو، منىش ئەو رايەم بە دلە، وەك دوايىش قسە لە بەلگەى ھەر كام لەو دوو رايە دەكەين. بىيىنە سەر دەرختى پانتايى بەسەرھاتى شوعەيب عليه السلام و گەلەكەى لە قورئاندا:

۱- سوورمى (الأعراف)، كە يەكەم سوورمى تىيدا باسى بەسەرھاتى شوعەيب عليه السلام و گەلى مەدىيەن كرابىئ، لە ئايەتى ژمارە (۸۵) تاكو (۹۳)، واتە: (۹) ئايەت تەرخانكراون بۇ ئەو بەسەرھاتە.

۲- لە سوورمى (ھود)دا، لە ئايەتى (۸۴) تاكو (۹۵) واتە: (۱۲) ئايەت.

۳- لە سوورمى (الحجر)دا، ئايەتەكانى: (۷۸ و ۷۹)، واتە: (۲) ئايەت.

۴- لە سوورمى (الشعراء)دا، لە ئايەتى (۱۷۶) تاكو (۱۹۱)، واتە: (۱۶) ئايەت.

۵- لە سوورمى (العنكبوت)دا، ئايەتەكانى: (۳۶ و ۳۷)، واتە: (۲) ئايەت.

كۆى ئەو ئايەتانەى كە لە قورئاندا بۇ بەسەرھاتى شوعەيب عليه السلام و گەلى مەدىيەن تەرخان كراون، (۴۱) ئايەتن.

ئىنجا ئەوانەى كە گوتوويانە: مەدىيەن و (أصحاب الأيكة) دوو كۆمەنگا بوون، وە شوعەيب عليه السلام بۇ ھەردووكيان نىردراوہ، سى شتىان بە بەلگە ھىناونەوہ، ئەومندەى من سەرنجى قسەكانيانم داوہ:

بەكەم: گوتوويانە: خوا تعالى ھەم وشەى مەدىيەنى بەكارھىناوہ، ھەم (أصحاب الأيكة) شى بەكارھىناوہ، ديارە (أصحاب) واتە: خاومنان، كە كۆى (صاحب)ە، (صاحب) ھەم بە ماناى خاومن و، ھەم بە ماناى ھاومل دى.

(الْأَيْكُ: الشَّجَرُ الْكَثِيرُ الْمَلْتَفُ، الْوَاحِدَةُ أَيْكَةٌ) (١).

واته: وشه‌ی (أَيْكُ)، واته: درهختی که زۆر چرو پر بی، تاکه‌که‌ی بریتیه له (أَيْكَةٌ) که‌واته: (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ)، واته: هاوه‌لانی، یاخود خاومنانی باختیکی چرو پر، یاخود درهختیکی گهوره‌ی زۆر چرو پر.

گوتووویانه: نهمه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی بۆ دوو گه‌لان نیردراوه، چونکه ههم به (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ) ناوی هیناون، ههم به مه‌دیهن.

دووهم : ننجا به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌یان ئه‌وه‌یه، ده‌لین: له سوورمه‌تی (الشعراء) دا، خوا ﷺ

ئاوا ده‌فه‌رموی : ﴿ كَذَّبَ أَصْحَابُ لَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧﴾ إِذْ قَالَ لَهُمُّ شُعَيْبٌ أَلَا نَنْقُونَ

﴿١٧﴾، واته: هاوه‌لانی درهخته‌که پی‌غه‌مبه‌رانیان به درۆ دانا، کاتیک که شوعه‌یب ﷺ پینی گوتن: نایا پاریز ناکهن له خوا؟

دیاره له ههموو به‌سه‌ره‌اته‌کانی دیکه‌ی نوح ﷺ له‌گه‌ن گه‌له‌که‌ی، ههود ﷺ له‌گه‌ن عادو، صالح ﷺ له‌گه‌ن گه‌له‌که‌ی ئه‌موودو، لوط ﷺ له‌گه‌ن گه‌له‌که‌ی خوی دا، ههموویان وشه‌ی (أَخ) یان بۆ به‌کاره‌اتوه له‌گه‌ن گه‌له‌کانیان :

﴿... قَالَ لَهُمُّ أَخُوهُمْ نُوحٌ... ﴿١٠٦﴾﴾ الشعراء.

﴿... قَالَ لَهُمُّ أَخُوهُمْ هُودٌ... ﴿١٢٤﴾﴾ الشعراء.

﴿... قَالَ لَهُمُّ أَخُوهُمْ صَالِحٌ... ﴿١٤٢﴾﴾ الشعراء.

﴿... قَالَ لَهُمُّ أَخُوهُمْ لُوطٌ... ﴿١٦١﴾﴾ الشعراء.

به‌لام بۆ شوعه‌یب ﷺ ده‌فه‌رموی : ﴿ إِذْ قَالَ لَهُمُّ شُعَيْبٌ ﴾، ئه‌وه‌شیان به به‌لگه هیناومته‌وه، که مادام باسی بریه‌تی نه‌کردوه، که‌واته: دیاره له‌وان نیه، یانی: (شوعه‌یب) واته: له گه‌لی مه‌دیهن بووه، به‌لام له (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ) نه‌بووه.

سپیهم : ده‌لین: چۆنیه‌تی فهوتانیان جیا‌یه، به نسبت مه‌دیه‌نه‌وه خ‌وای

کارزان دم‌فرموی: ﴿ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ ﴾ (۷۳) الحجر، به‌لام به نسبت (أصحاب

الأيكة) ه‌وه، دم‌فرموی: ﴿ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمِ الظُّلَّةِ ﴾ (۱۸۹) الشعراء، واته: سزای
رؤزی سب‌ه‌ره‌که، ه‌وره‌که گرتنی.

به‌لام لایه‌نگرانی رایه‌که‌ی دیکه، که ده‌لین: نه‌و دووانه ه‌ر یه‌ک گه‌لن‌و، دوو
ناویان بۆ به‌کار هاتوون، یانی: گه‌لنیک بووه به‌ ناوی گه‌لی مه‌دیه‌ن‌و، باخی
زۆر چ‌رو پ‌ریان ه‌ه‌بووه، یاخود دره‌ختیکی زۆر گه‌وره‌و چ‌رو پ‌ریان ه‌ه‌بووه،
نه‌گه‌ر (أیکة) وه‌ک ناو ب‌ینین بۆ دره‌ختیک، ده‌ش‌گونجی (ایکة)، ه‌ر ناوی تاک
ب‌ی‌و، به‌لام نه‌و باخی که ه‌ه‌یان بووه، ه‌ه‌مووی وه‌ک یه‌ک دره‌خت، دره‌ختی
چ‌رو پ‌ر، که لقو پۆبه‌کانی تیک چ‌رژاون، ناوی هاتب‌ی، جا نه‌وانه یه‌ک گه‌ل
بوون، به‌لام باخیکی وایان ه‌ه‌بووه، یاخود دره‌ختیکی وایان ه‌ه‌بووه.

به‌ نسبت نه‌وه‌وه که نه‌یفه‌رموه: (أخوهم)، زانیان ده‌لین: هۆیه‌که‌ی
نه‌وه‌یه که (أصحاب الأيكة) له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و دره‌خته‌یان په‌رستوه، بۆیه‌ش خوا
فه‌رموویه‌تی: (أصحاب الأيكة) خاوه‌نانی دره‌خته‌که، یاخود هاوه‌لانی دره‌خته‌که،
له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و دره‌خته‌یان په‌رستوه، نه‌وان په‌رستهری نه‌و دره‌خته‌ بوون، خوا
﴿﴾ به‌ گونجاوی نه‌زانیوه به‌فرموی: (برایان)، چونکه به‌ ته‌نکید نه‌و له‌ رووی
ره‌چه‌له‌که‌وه برایان بووه، که گه‌لی مه‌دیه‌ن‌ن، به‌لام بۆ دووری گرتن له‌وه که
نه‌و له‌ په‌رستنی نه‌و دره‌خته‌دا به‌ش‌داریان نه‌بووه، وشه‌ی برایانی بۆ
به‌کارنه‌ه‌یناون.

له‌ وه‌لامی به‌نگه‌ی سپیهمیان دا که ده‌لین: سزایه‌که‌یان لیک جیا بووه، نه‌وانه‌ی
رای زۆرینه‌یان هه‌یه ده‌لین: خ‌وای په‌روه‌ردگار که باسی سزای نه‌و گه‌لانه‌ ده‌کات،
ه‌ر هی نه‌مان وا نیه، بۆ نموونه هی گه‌لی (لووط) یش، به‌ باران باراندن‌و، به
هه‌ل‌گیرانه‌وه‌و، به‌ چ‌ریکه، باسی ده‌کات، بۆ وینه‌ه، دم‌فرموی:

﴿ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ ﴾ (۷۳) الحجر.

﴿ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذِرِينَ ﴾ (الشعراء، ١٧٣)

﴿ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا ﴾ (القمر، ٣١)

﴿ فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا ﴾ (الحجر، ٧٤)

کەواتە: ئەو تەعبیرە جوؤراو جوؤرانە کە هەر جارەو گوێشەیهک لەو سزایە خۆی تۆڵەستین باسی دەکات، بە هەموو ئەو گوێشانە، دیمەنی راستەقینەیی ئەو جوؤرە سزایە، ئەو سزادانە بخریتە روو.

لێرەش کە دەفەرموی: ﴿ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمِ الظُّلَّةِ ﴾ (الشعراء، ١٨٩) ئەو چریکەو دمنگە گەورمیه کە گرتوونی، کە بە (الرجفة) ش هاتو، ئەو لەرزینەومیە کە گرتوونی، لەرزینەوێکە دمنگیکی گەورە لێ پەیدا بوو، وە دواویی لەرزینەوێکە کە وەک ئاگرپژینیک و بومەلەرزیمێک بوو، دواویی سەری بۆتە چەرە دوو کەل، یاخود پێشێ هەورێکی چرو پریان بۆ هاتو، لە دواویدا کە زۆر گەرم بوو، ئەو جار بۆتە لەرزینەوێکەو دمنگ و چریکەیهکی گەورە.

کەواتە: ئەوانە هیچیان نەبوونە بەئگە.

باشان بەئگە لەسەر یەک بوونیان ئەومیە، کە شوعیب عليه السلام بە یەک جوؤر دواندوونی، وەک دواویی باسی دەکەین، واتە: هەم لە سوورمەتی (الشعراء) دا، کە لەویدا، ناوی (أصحاب الأيكة) هاتو، هەم لەویدا لەبارمیانەوێ کە پەيامی خۆی راگەیاندمو، هەم لە سوورمەتی (الأعراف) و هەم لە سوورمەتی (هود) دا، بە یەک شیوێ دواندوونی، کە باسی تەرازوو بازیو، باسی چاکسازی ئابووریو کۆمەڵایەتیو ئەمنیی دەکات.

٢) له سوورپه‌تی (هود) نایه‌تی (٨٤) دا فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿وَلَا تَقْصُوا أَلْمِکْيَالَ
وَأَلْمِزَانَ﴾، پێوان و کێشان که‌م مه‌که‌ن، که‌م و کورتیی تیدا مه‌که‌ن.

٣) هه‌روه‌ها له سوورپه‌تی (هود)، نایه‌تی (٨٥) دا ده‌نه‌رموی: ﴿أَوْفُوا أَلْمِکْيَالَ
وَأَلْمِزَانَ بِالْقِسْطِ﴾، واته: پێوان و کێشان دادگه‌رانه‌و ته‌واو نه‌نجام بدن.

٤) له سوورپه‌تی (الشعراء) دا، له هه‌ردوو نایه‌تی (٨١ و ٨٢) دا، وه‌ک پێشتر

باسمان کرد، که له سوورپه‌تی (الشعراء) دا، بای (أصحاب الأيكة) کراوه،
به‌لام هه‌ر هه‌مان به‌رنامه‌یه، چونکه له‌باره‌ی ته‌وحیده‌وه پێی فه‌رموون:

﴿إِذْ قَالَ لَهُمُ شُعَيْبٌ أَلَا نَنْقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

﴿الشعراء﴾، له‌باره‌ی چاکسازی ئابووری‌شه‌وه فه‌رموو‌یه‌تی: ﴿أَوْفُوا أَلْکَيْلَ

وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطِ أَلْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾﴾ الشعراء، واته:

پێوان به ته‌واویی نه‌نجام بدن، له‌وه‌که‌سه‌نه مه‌بن که زیانگه‌یه‌نه‌رن، واته:

(زیانگه‌یه‌نه‌رن)، به‌وانه‌ی که بۆیان ده‌پێون، کێشانیش به ته‌رازوو‌یه‌کی

رێک و راست نه‌نجام بدن بۆ خه‌لک، (کاتیک شتیان بۆ ده‌کێشن).

بوارى سێبهم: چاکسازی کۆمه‌لایه‌تیی:

١- له سوورپه‌تی (الأعراف)، نایه‌تی (٨٥) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَا تَبْخُسُوا أَلنَّاسَ

أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ﴿٨٥﴾﴾ الأعراف، شتی

خه‌لک بێبایه‌خ مه‌که‌ن، له شتی خه‌لک دامه‌شکێن، چ له‌رووی مادیه‌وه

لێی دابشکێن، لێی که‌م بکه‌نه‌وه، چ له‌رووی معنه‌وو‌یه‌وه شته‌کانیان

بێبایه‌خ بکه‌ن، له‌به‌رچاوی خه‌لکی، یان کێپاره‌کانی ببێزێنن، دوا‌ی نه‌وه‌ی

که‌ خوا‌ی به‌رز سه‌رزه‌مینی به‌ باشی دروست کرده‌وه، پێی کرده‌وه له‌ خێرو

بێر، خرابه‌ کاری تیدا مه‌که‌ن.

٢- لە سوورەتی (هود)دا، دەفەرموی: ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾، شتی خەلك لە پێش چاوە مەخەن، یاخود لێی دامەشکێنن، لێی گەم مەگەنەو، لەسەر زەمیندا تێکدەرانە، خراپەکاریی مەگەن.

٣- لە سوورەتی (الشعراء)دا، هەر هەمان تەعبیری نایەتی (٨٥)ی سوورەتی (هود) دووبارە بۆتەوه: ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ﴾، شتی خەلكی بە گەم مەگرن، یاخود گەم و کورتیی تێدا مەگەن، چ لە رووی ماددییهوه لێیان دابشکێنن، چ لە رووی مەعنەوییهوه کار و شتەکانیان لەبەرچاوە ببێزرێنن، لە نرخ و بایەخیان بێننە خوار.

هەر وهک روونکردنەوهی چەمک و مەبەستی ئەو نایەتە، رووداویک لە یاد و بیرمەرییهکانم، دەگێرمەوه: ئەو کاتە من لە بۆلی دووی سەرەتایی بووم، سالتیک مائمان لە گوندی (گردی تلئ) بوو، ئەو دێیە ئیستا لە چوار جێوهی ناحیهی سەرچاوه دایە، جاریکیان بابم لەگەڵ یەکیک لە دراوسێکانی خۆماندا، - تەمەنم چەوت هەشت سالان بوو - ناردمی بۆ تەماتە فرۆشتن، باریک تەماتە بۆ لە گوێدریزێک، نام و لەگەڵ دراوسێکەماندا چووم، لە یادمە هاتین بۆ رانیە، هەلبەتە چەند جاریک ئاوا تەماتەم دەفرۆشت، هەرچەندە بچووکیش بووم، لەبەرئەوهی لە مائیدا من وەرگێرکەیان بووم، کوری گەورەترمان نەبوو، دراوسێکەمان ئیستاش لە یادمە ناوی کاک (خدر) بوو، خوا لێی خۆشبێ، کە هاتینە بازاری رانیە، دیارە من یەگەم جار بوو، رانیە ببینم، کابرا خۆشی بارە تەماتەیهکی پێبوو، بە حساب منیشیان لەگەڵ ناردوه، کە هەم تەماتەکانی ئیمەش بفرۆشی و هەم هی خۆشی، ئنجا هەر کپاریک بە لای بارە تەماتەکهی منەوه هاتبايە، دەمگوت: تەماشای تەماتەکانی من بکەن، ئایا ئەو تەماتانە لە چاوە تەماتەکانی من تەماتەن؟ تەماشای بکەن! ئەوانە لە من چەند جوانن! منیش زۆر لەسەر دڵم قورس بوو، بەلام گچکە بووم، خەلکیکیش کە دەهاتن تەماشای منیان دەکردو، دەیانگوت: کاکە تەماتەکانی ئەو منداڵەش جوانن، تۆ بۆچی وا دەلێی؟

ننجا مه‌بهستی ئەم نایه‌ته، ئەو بابەتانه دەرگرتەوه: ﴿وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ﴾ شتی خەلك به كه‌م مه‌گرن، بێ‌بایه‌خی مه‌كه‌ن، یاخود به كرده‌وه لێیان كه‌م مه‌كه‌نه‌وه، دیاره كاك خدر دراوسێیه‌تییه‌كه‌و ره‌فاقه‌ته‌كه‌ی له‌گه‌ڵ مندا ته‌واو نه‌بوو، چونكه هه‌رچه‌نده دوا‌یی ته‌ماته‌كان هه‌موویان هه‌ر فرۆش‌ران، به‌لام بێ‌موا‌بێ نه‌وه‌ی ئێمه به نرخیکی كه‌مه‌تر فرۆش‌ران، چونكه پێش هه‌موو كه‌س كاك خدر لێی داده‌شكاندن!!

یواری چواره‌م: له به‌رنامه‌ی شو‌عه‌یب عليه السلام و رێبازه چاك‌سازیه‌كه‌ی، بریتی بوو له چاك‌سازی ناساییش، (الإصلاح الأمني).

وه‌ك له سوورمه‌تی (الأعراف) نایه‌تی (۸۶) دا، كه هه‌ر لێره‌دا به‌و شیوه‌یه هاتوه، هه‌ر موویه‌تی: ﴿وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ، وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَذَّبْتُمْ وَأَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ ﴿ ۸۶ ﴾

(به‌گه‌له‌كه‌ی خۆی ده‌فه‌رموئ:!) له‌سه‌ر هه‌موو رێیان دامه‌نیشن، خه‌لك بترسێنن، واته: رێگری مه‌كه‌ن، ترساندن و تۆهاندن بلاو مه‌كه‌نه‌وه، خه‌لك له رێی خوا لابده‌ن، نه‌وانه‌ی كه ئیمانی بێ‌دینن و، بتانه‌وی رێبازی خوا خوارو خێج و لارو نارێك بخه‌نه به‌رچاوو، یاد بکه‌نه‌وه، كاتێك: كه ئیوه كه‌م بوون دوا‌یی خوا زۆری كردن، وه ته‌ماشای بکه‌ن، سه‌ره‌نجامی تێكده‌ران چۆن بووه! واته: په‌ند له‌وان وه‌ربگرن.

یواری پێنجه‌م: له به‌رنامه‌ چاك‌سازیه‌كه‌ی شو‌عه‌یب عليه السلام نه‌وه بوو، كه داوای ته‌بایی و پێكه‌وه ژیا‌نی كرده‌وه له‌گه‌له‌كه‌ی.

وه‌ك له سوورمه‌تی (الأعراف) نایه‌تی (۸۷) دا، كه نه‌مه‌ش دیاره ته‌نیا له سوورمه‌تی (الأعراف) دا هاتوه، كه به‌گه‌له‌كه‌ی ده‌ئێ: ﴿وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ

ءَامِنُوا بِالَّذِي أَرْسَلْتُ بِهِءَ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ

خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾ الاعراف، واتە: ئەگەر كۆمه‌ئێك له ئێوه برۆیان هینا به‌وهی كه من پێی ره‌وانكراوم، كۆمه‌ئێكیشتان برۆیان نه‌هینا، خۆراگرین، یه‌كدی ته‌حه‌ممول بکه‌ن، به‌ ته‌بابی پێكه‌وه بژین، تاكو خوا دادومرییمان له‌ نیواندا ده‌كاتو، ئه‌و باشتترینی دادومران و باشتترینی حوكم‌رانا‌نه.

ئنجاج له‌ دنیا‌دا دادومرییمان له‌ نیواندا بکات، كه‌ سه‌ره‌نجام خه‌لك به‌لای كێدا ده‌شكێنه‌وه؟ به‌لای ئه‌وانه‌دا كه‌ ئیمانیا‌ن هیناوه؟ یان به‌لای ئه‌وانه‌دا كه‌ ئیمانیا‌ن نه‌هیناوه؟! یاخود له‌ دوا رۆژدا خوا دادومرییمان له‌ نیواندا ده‌كات،

ده‌بێ یه‌كدی ته‌حه‌ممول بکه‌ینو، ئازادیی بیرو‌را له‌ یه‌كدی زه‌وت نه‌که‌ین، پێغه‌مبه‌ران (عليهم الصلاة والسلام) ئه‌وه په‌یامو به‌رنامه‌یا‌ن بووه، به‌ خه‌لكه‌كه‌ی خۆیا‌ن گوتوه: یه‌كدی ته‌حه‌ممول بکه‌ن، با جیاوازیی بیرو‌راتان هه‌بێ، به‌لام به‌ جیاوازییه‌كانه‌وه یه‌كدی ته‌حه‌ممول بکه‌ن، چونكه‌ ده‌بێ خه‌لك ئازاد بێ، خوا مرۆفی له‌م سه‌ره‌زه‌وییه‌ داناوه تا‌قی بکاته‌وه، به‌ بێ ئه‌و ئازادییه‌ش ئه‌و جێنشینایه‌تی خوا كرده‌ن، ئه‌و تا‌قی كرده‌وه‌یه‌وه‌و، ئه‌و هه‌نگرتنی ئه‌مانه‌تی خوایه‌، كه‌ به‌ ناسمانه‌كان و زه‌وی و جیاکان هه‌له‌نگه‌یراوه، نایه‌ته‌ دی.

یواری شه‌شم و كۆتایی: به‌رنامه‌ جاك‌سازیه‌كه‌ی شوعه‌یب رضی‌الله‌تعالی‌عنه‌وآله‌وسلم به‌ بۆچوونی

من، بریتی بووه له‌ ترساندنیا‌ن له‌ سزای دنیا‌ییو، دوا‌رۆژیی خوا‌ی دادگه‌ر:

وه‌ك له‌ نایه‌تی (٨٦) سوورته‌ی (الاعراف)دا، باسی سزای دنیا‌یی ده‌كات، ده‌فه‌رموئ: ﴿وَأَنْظِرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾، سه‌ره‌نج به‌ده‌ن، ته‌مasha بکه‌ن، رابه‌مێنن سه‌ره‌نجامی تێكده‌ران و خراپه‌کاران چۆن بووه! واته‌: له‌ دنیا‌دا ته‌مasha بکه‌ن، چونكه‌ جاری قیامه‌ت نه‌هاته‌وه، تاكو به‌فه‌رموئ: ته‌مasha بکه‌ن.

بە نەسبەت سزای دوا پۆژ، لە نایەتی (۸۴)ی سوورەتی (هود)دا، باسی سزای دواپۆژ دەکات، دەفەرموی: ﴿إِنِّي أَرْسَلْتُكُمْ مِنْ خَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ﴾، وە من مەترسیی سزای پۆژیکی دەورە دەرو نابوووقە دەرم لە ئیوێ هەیه.

کە دیارە ئەمە مەبەست پێی سزای پۆژی دوایی یە، ئەمە بەرنامە گشتگیرییە چاکسازییەکی شوعەیب عليه السلام بوو، بۆ گەلەکی مەدیەن، وە (اصحاب الأيكة)، کە خاوەنی باخیکی چرو پەرو، یاخود درەختیکی گەورە بوون.

بوون بە زەوییه‌وه، له‌گەڵ زەوی دا یەكسان بوون، هەروەك كاتی خۆی رۆژێك له‌ویدا نە‌مابنە‌وه، ئاگادارین! ئە‌ها دووری بۆ گەلی مە‌دیەن، هەر وەك چۆن گەلی ئە‌موود دوورخرا‌نه‌وه له رەحمەتی خوا، {فریدرانه زبڵدانی میژوووه}.

٣/ له سوورەتی (الحجر)دا، دە‌فەرموی: ﴿وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَطَالِمِينَ ﴿٧٨﴾﴾

فَأَنْقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٨﴾ {الحجر، دە‌فەرموی: بێ‌گومان هاو‌ه‌لانی باخە‌که، یان درەختە‌که سته‌م‌کار بوون، ئی‌مەش تۆ‌لە‌مان لێ‌کردنە‌وه‌و، ئە‌وان له‌سه‌ر رێ‌یه‌کی ر‌وون و ئاش‌کران، (إمام) بریتیه: له شه‌قامه‌ی، یانی: له‌سه‌ر شه‌قامه‌ی رێ‌یه‌کن که هە‌موو کەس شو‌ینه‌که‌یان دە‌بینی، که‌لا‌وه‌و شو‌ینه‌وارە‌که‌یان دە‌بینی.

٤/ له سوورەتی (الشعراء)دا، خ‌وای داد‌گەر ئا‌وا با‌سی چۆ‌نیە‌تی سزا دانە‌که‌یان

دە‌کات، دە‌فەرموی: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ

عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ {الشعراء، واتە: گە‌لی مە‌دیەن (أصحاب الأيكة)، (شوعەیب)یان بە درۆ دان‌ا، یە‌ک‌سه‌ر سزای رۆ‌ژی سێ‌به‌ره‌که، (رۆ‌ژی هە‌وره‌که، رۆ‌ژی ئە‌موم‌زه‌که) گرتنی، که بێ‌گومان ئە‌و سزاو نازاره، سزای رۆ‌ژیکی مە‌زن بوو.

شَتِئِكَ خَوا پێی ب‌فەرموی مە‌زن، دیاره زۆر زۆر مە‌زن بووه.

٥/ هە‌روه‌ها له سوورەتی (العنكبوت)دا دە‌فەرموی: ﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ

الرَّحْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثْمِينَ ﴿٣٧﴾، بە درۆیان دان‌ا، یە‌ک‌سه‌ر له‌رزینه‌وه‌یه‌کی گە‌وره‌ گرتنی‌و، له ماله‌که‌ی خ‌وایاندا له‌په‌و ر‌وو کە‌وتن‌و بە زەوییه‌وه‌و ته‌خت بوون.

دیاره بێ‌شتریش با‌سمان کرد‌وه، هۆ‌کارو حیکمه‌تی جیا‌و‌زیی ته‌عبیر‌کردن

له سزایه‌که، که جاریك دە‌فەرموی: ﴿عَذَابٌ يَوْمِ الظُّلَّةِ ﴿١٨٩﴾ {الشعراء، جاریك

دەفەر مۆی: ﴿الرَّحْفَةُ﴾، جارێک دەفەر مۆی: (صیحة) ھۆکارەکی ئەومیە،
کە ھەر جارەو گۆشەییەک لە یمەنی سزایەکی دەخاتە ڕوو.

ھەر وەھا بە پێی سیاھێ ئایەتەکانیش، سزایەکیان جۆراوجۆر دەخزێنە ڕوو،
بۆ وێنە:

پەك : لە سوورەتی (الأعراف)دا، گەلی مەدیەن ھەر پەشە لە شووعەیب و لەوانە

دەكەن، كە لەگەڵیان كە دەریان بكەن، وەك پێشتر باسمان كرد، ﴿قَالَ الْمَلَأُ

الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَشْعِيبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيِنًا أَوْ

لَتَعُوذَنَّ فِي مَلْتِنَا قَالَ أُولَؤُ كُنَّا كَرِهِينَ ﴿٨٨﴾، كە لەمۆی ھەر پەشەیی لێدەكەن،

یان شار بە دەرتان دەكەین خۆتو ئەوانەیی لەگەڵت دان، یان دەمبێ بگەڕێنەو

سەر نایین و رێبازەكەیی نێمە، بۆیە لە سوورەتی (الأعراف)دا، خۆیی كارزان باسی

لەرزینەو (الرَّحْفَةُ) دەكات، مادام ئەوان ھەر پەشەیی دەركردنیان لێكردوون،

خوایش بە بوومەلەرزە، سزای داوان ھەلبەتە ئەو سزایەیی كە بۆیان ھاتو،

دەنگی گەورەش بوو و بوومەلەرزەش بوو، سێبەر و چەرە دووكە لێكیش

بوو، ھەموویان وێكراو پێكەو بوو، بەلام لێردا ئەم وشەیی گونجاو.

دوو: لە سوورەتی (ھود)دا، باسی قەسە پێگوتن و گالته پێكردن و ھەر پەشەیی

بەردباران كردنەو، پێی دەلێن: ﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ ﴿٩١﴾، بۆیە لێردا

چونكە ئەوان دەنگیان لەسەر بەرز كردۆتەو ھەر پەشەییان لێكردو، خوایش

باسی چریكە (صیحة)، دەكات و بە چریكەو دەنگی گەورە تەعبیر لە

سزاكەیان كراو، كە لەگەڵ ئەو ھەر پەشەو گورپەشەو دەنگ بەسەردا

ھەلێنان و گالته پێكردنەیی ئەواندا، گونجاو.

سێ: لە سوورەتی (الشعراء)دا، باسی داوا كردن و پەلەكردنی گەلی مەدیەن

دەكات، بۆ ئەو سزایەکیان بۆ بێ، دەلێن: ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ

﴿١٨٥﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ﴿١٨٦﴾ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا

كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٨٧﴾ ، واتە: گوتیان: بیگومان تۆ لە جادوولیکراوانی، (واتە: تۆ شیت بووی و جادووت لیکراوە) و، تۆ تەنیا بەشەریکی وەك ئیمەیی و، ئیمە پیمان وایە تۆ لە درۆزنانی، ئەگەر راست دەگەیی لە راستانی، با پارچەیهك لە ئاسمانمان بەسەردا بباری.

لەوێش ناوا تەعبیر لە سزایەگەیی ئەوان کراوە: ﴿١٨٨﴾ فَكٰذِبُوْهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابٌ

يَوْمِ الظَّلٰٓئَةِ اِنَّهٗ كَانَ عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿١٨٩﴾ الشعراء، واتە: بە درۆیان دانا، ئنجای سزای پۆژی سیبەرە گەورەگە، هەورو چەرە دووگەلە گەورەگە، گرتنی.

لێرەشدا چونکە ئەوان داویان کردووە لە ئاسمانەووە پارچەیهك لە ئاسمانیان بەسەردا بباری، خوای کاریبەجی، فەرمووی: دە فەرموون، ئەووە پارچە ئاسمانیش نیە، بەلکو چەرە دووگەل و سیبەر و هەوریکە، کە سزایەکی زۆر سەختی تێداپە، ئەووەمان بۆ ناردن.

هەلبەتە ئەمە ژماریهك لە توێژەرەوانی قورئان ناماژمیان پێداوە، بەتایبەتی (ابن کثیر) لە تەفسیرەگەیی خۆیدا، کەواتە: ئەووە حیکمەتی دەرپڕین و تەعبیری جۆراو جۆرە، لەو سزایەیی کە خوای دادگەر بۆ ئەو گەل و کۆمەلگایانەیی ناردووە، کە پێغەمبەرانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بە درۆ داناو، هەر جارە خوا ﷻ بە وشەیهك، بە تەعبیریك باسی ئەو سزایەیی کردووە، کە لەگەل ئەو سیاقەداو، لەگەل ئەو کەش و جەوهدا کە بەسەرھاتەگەیی تێدا گێردراوئەووە، بگونجی.

چەند مەسەلەیهکی گەنگ

مەسەلە یەكەم :

باسی ناردنی شوعهیب عليه السلام بۆ لای گەلەگەیی مەدیەن و، فەرمانکردنی
بێیان بە خواپەرستی و، خۆدوورگرتن لە ناپاکیی لە بێوان و کێشان و
مامەلەیی بازرگانی داو، بە تەواویی ماف بە خەتک دان لە بێوان و
کێشانداو، شتی خەتک بە کەم نەگرتن و، قەناعەت کردن بە
خەلانیکی کەم و پوختو، چاوەبەرینە جەرامیکی زۆرو بۆر:

خوای بهرزو مەزن فەرموو یەتی : ﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُ شُعَيْبًا قَالَ يَنْقُورُ
أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي
أَرَبُّكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَنْقُورُ أَوْفُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا
فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ يَقِيْتُ اللَّهُ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا
عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ ﴿٨٦﴾

شیکردنەوی ئەم سن نایەتە بەبێزە لە یازدە (١١) بەرگەدا:

بەرگی یەكەم : ﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُ شُعَيْبًا ﴾، واتە: بۆ لای مەدیەن شوعهیبی
برایانمان نارد، وەك پیشتر باسمان کرد، ئەم (و) واوە، واوی (عطف)ە، واتە:
واوی گیرانەووەو بادانەوویە بۆ سەر شتیك، کە پیشتر باسکراوە، واتە: وەك

چون ئەی پیغمبەر ﷺ! تۆمان ناردوه بۆ لای ئەم خەلکە، بۆ لای گەلی مەدیەنیش شوعەیبی برایانمان پێشتر ڕهوانه کردوه و ناردوه.

باسمان کرد که هەر کام له مەدیەن و، (أَصْحَابُ لَيْكَةِ) هەر یهکنو، لهو ڕووهوه پێیان گوتراوه: گەلی مەدیەن که له ڕووی ڕهچهلهکهوه چوونهتهوه سهڕ مەدیەنی کورپی ئیبراهیم عليه السلام، یان مەدیان و، لهو ڕووشهوه پێیان گوتراوه: (أَصْحَابُ لَيْكَةِ)، خاومنانی درهخته چرو پڕمکه، یاخود باخه چرو پڕمکه که خاومنی باخیکی چرو پڕ بوون.

ئنجای بۆچی له سوورمتهی (الشعراء) دا، نهگوتراوه: ﴿ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ شُعَيْبٌ ﴾، وهك بۆ ههموو پیغمبهرانی دی گوتراوه؟ وهلام: به پێویست نهزانراوه، مادام پێشتر باسکراوه، که ان بووه، ئیدی لێردا به پێویست نهزانراوه، دووباره بکـریتهوه: ﴿ كَذَّبَ أَصْحَابُ لَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴾ (۱۷۶) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا نُنْفُونَ ﴿ ۱۷۷ ﴾ الشعراء، یان وهك پێشتر باسمان کرد لهبهر نهوه بووه که گەلی مەدیەن، بۆیه پێیان گوتراوه: (أَصْحَابُ لَيْكَةِ) هاوهلانی یاخود خاومنانی درهختهکه، یان باخهکه، چونکه نهو درهخت و باخهیان پهڕستوه، که دیاره ئیستاش له نیو هەندیک گەل و نهتهواندا، پهڕستنی جورئیک له دارو درهخت ههیه.

ئنجای له سۆنگهی نهوهوه که نهوان نهو درهختهیان پهڕستوه، خوای تاک و پاک ﷻ به گونجاوی نهزانیوه بفرموی: برایهکهیان شوعهیب، (برای پهڕستهرانی درهختهکه: شوعهیب)، یان لهبهر نهوهی که پێشتر باسکراوه، نهگهڕنا هەر یهك گەل بوون، به رای زۆربهی زانیان، چونکه وهك پێشتر باسمان کرد: بهرنامهکهی که شوعهیب دهیخاته ڕوو له سوورمتهی (هود) دا، له سوورمتهی (الأعراف) دا بۆ گەلی مەدیەن، هەر ههمان بهرنامهیه که خستوووته ڕوو بۆ: (أَصْحَابُ لَيْكَةِ) بگهڕه له هەندیکی دا تهعبیرو وشهکانیشیان وهك یهکه، له ڕووی نیومڕۆکیشهوه هەر یهك شته.

بیشتریش باسی ئەو شتانەمان کرد که ئەوان { ئەوانەى دەلین (مَدین) } و
 (أَصْحَابُ لَيْكَةِ) دوو کۆمەلگابوون { بە بەلگەیان هیناونهوه که یەکیان
 ئەومبوو که خوا ناوی جیاگیای بۆ سزای ئەو دووانە بەکارهیناون، نیمەش
 گوتمان :

ئەو هەر تەنیا بۆ گەلی مەدیەن نەبووه، که بە تەعبیری جۆراو جۆر
 سزایەکه باسکراوه، بۆ گەلی (لوط)یش هەر وا باسکراوهو، بۆ گەلی عادیش
 که سزا دراون، هەر وا باسکراوه، ئەمەش جۆرێک بووه لە هونەری دەرپرین، که
 هەر جارە گۆشەیهک و لایەنێک لەو سزایە باس بکری.

کەواتە: ﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُ شُعَيْبًا ﴾، واتە: بۆ لای گەلی مەدیەن
 شووعەیبی برایانمان نارد، ئنجا (هەر ئەو گەلی مەدیەنەش بوون، که خاومنی
 ئەو درەختە بوون، یاخود خاومنی ئەو باخە چرو پره بوون.

برگەى دووهم : که دەفەرموی: ﴿ قَالَ يَقَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِن إِلَهِ

غَيْرُهُ ﴾، ئەم تەعبیرە هەم لە سوورەتی (هود)دا، لە نایەتی (۸۴)دا هاتوو،
 هەم لە سوورەتی (الأعراف) لە نایەتی (۸۵)دا، هاتوه، گوتی: ئەى گەلەکهەم!
 خوا بپەرستن جگە لەو پەرستراویکی دیکەتان نیه، واتە: پەرستراویکی دیکە
 که شایستەى پەرستن بى، بیشتریش باسمان کردوه هەمیشە کیشەى مرۆف
 لەم سەرزەمبیه، ئەو نەبووه که خواو خاومنی خۆى نەناسن، خواناس بوون،
 خویان ناسیوه، زانیوانە که خوا تاکە بەدیھینەر و پەروەردگار و خاومنی بوونە،
 هى ئەوان و بوونەومرو دەوروبەریان، ئەدى کیشەکهیان لە جى دا بووه؟

لە شیوەى مامەلەکردن لەگەڵ خوادا، که هاوبەشیان بۆ داناوهو هەندیک
 لە دروستکراوهکانیان هیناونه ناستى خوا، یان خویان دابەزاند بوو بۆ ناستى
 هەندیک لە دروستکراوهکانو، هەندیک لە سیفەتەکانى خویان بەکارهیناون
 بۆ دروستکراوهکان، یاخود هەندیک لە سیفەتەکانى خویان پالداونه لای
 دروستکراوهکان، هەردەم کیشەى مرۆف لە چۆنیەتى مامەلەکردنى لەگەڵ خوادا
 بووه، ئەک لە نەناسینی خوادا، ئەو لە قورناندایە زۆر شویناندا هاتوه:

﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴾ (٨٧) الزخرف، هه‌روه‌ها
 دم‌فه‌رموی: ﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ
 الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴾ (١) الزخرف.

که‌واته: هاوبه‌ش بؤ خوا دانهره‌کان، کی‌شه‌یان له‌گه‌ل ناسینی خوا‌دا نه‌بووه،
 به‌ئکو کی‌شه‌یان له‌گه‌ل په‌رستنی خوا‌داو، ته‌نیا په‌رستنی خواو، ته‌نیا
 به‌ندایه‌تی کردن بؤ خوا‌دا، بووه، نا لی‌رمدا کی‌شه‌ها‌توته پیش، هو‌ی
 تی‌کگیرانی پی‌غه‌مبه‌رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) له‌گه‌ل گه‌له‌کانیاندا،
 له‌سه‌ر ته‌نیا نه‌ په‌رستنی خوا بووه، نه‌ک نه‌ ناسینی خوا، چونکه‌ هیچ
 پی‌غه‌مبه‌ری‌ک نه‌بووه به‌ئگه‌ بؤ خه‌ئک بی‌نی‌ته‌وه، بلی: خه‌ئکینه! خوايه‌ک هه‌یه،
 خاومنی نه‌و که‌ونو کائیناته‌یه‌و ئی‌وه‌ی دروست کردوه! هه‌میشه‌ پی‌غه‌مبه‌ران
 له‌وه‌وه‌ ده‌ستیان پی‌کردوه: (يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ) ، نه‌ی گه‌له‌که‌م! خوا
 به‌رستن، چونکه‌ دیاره‌ خوا‌یان ناسیوه، بؤیه‌ هه‌ولیان نه‌داوه‌ خوا‌یان بی
 بناسینن، به‌لام ته‌نیا خوا‌یان نه‌به‌رستوه، بؤیه‌ پی‌یان گوتوون: که‌ ته‌نیا خوا
 به‌رستن: ﴿ قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ﴾ ، نه‌ی گه‌له‌که‌م!
 خوا بی‌ه‌رستن، بی‌جگه‌ له‌و په‌رستراویکی‌ دیکه‌تان نیه.

ئنج‌ا له‌ سوورم‌تی (الشعراء) دا، وه‌ک پی‌شتر باس‌مان کرد، به‌ شی‌وه‌یه‌کی‌ دی
 ته‌عبیر له‌م ته‌نیا خوا‌په‌رستی‌و خوا به‌ یه‌گرتنه‌ کراوه، دم‌فه‌رموی:
 ﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴾ (٧٨) الشعراء، واته: پاریز له‌ خوا بکه‌ن، پاریزی لی‌بکه‌ن
 که‌ هاوبه‌شی بؤ دابننن، ﴿ وَأَطِيعُوا ﴾ ، فه‌رمانبه‌ری‌ی من بکه‌ن، تا‌کو ری‌ی
 ته‌وحیدو خوا به‌یه‌گرتنتان پی‌شان بده‌م.

هه‌روه‌ها له‌ سوورم‌تی (العنکبوت) دا دم‌فه‌رموی: ﴿ وَإِلَىٰ مَدِينٍ أَخَاهُمْ
 شُعَيْبًا فَقَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ

مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾، واته: بۆ لای گه‌لی مه‌دیه‌ن شوعه‌بیی براینمان نارد، پئی
گوتن: ئەی گه‌له‌که‌م! خوا بپهرستن، به ئومیدی رۆزی دواپی بن، له زموی دا
خرابه‌کارانه مه‌یه‌ن و مه‌چوون، خرابه‌کاری مه‌که‌ن.

برگه‌ی سییه‌م : ﴿وَلَا تَنقُضُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ﴾، له پیوان و کێشاندا
که‌می مه‌که‌ن، واته: ئەو شتانه‌ی که ده‌یانپیان و ده‌یانکێشن، که موکورتیان
تیدا مه‌که‌ن، که موکورتیان تیدا مه‌که‌ن، مافی خه‌لک زایه مه‌که‌ن و
دامه‌شکێن.

برگه‌ی چواره‌م : ﴿إِنِّي أَرْبُكُمْ بِخَيْرٍ﴾، من ئیوه به باش ده‌بینم، واته:
حال و باری گوزمران و ژیان و باری نابوواریتان باشه، واته: بیانوو و پاساوی
خیانهت و دزی و هزیبتان نیه، چونکه جاری و هه‌یه ناتاجیی و هه‌زاری و
نه‌داری پال به که‌سێکه‌وه دهنی، ده‌ستی بجێته هه‌رامه‌وه، ده‌ستی بجێته
کاریکی ناشایسته‌وه، به‌لام ئیوه مادام حال و بالتان باشه، ئەو بیانوووه‌شتان نیه.

ئنجاکه ده‌فه‌رموی : ﴿إِنِّي أَرْبُكُمْ بِخَيْرٍ﴾، (الطبري) ده‌لی: (خَيْرَاتُ
الدُّنْيَا عَامَّةً)^(١)، واته: مه‌به‌ست پئی خێرو خۆشی و نازو نيعمه‌تی دنیايه
به گشتی، واته: له هه‌موو روویکه‌وه حالتان باشه.

برگه‌ی پینجه‌م : ﴿وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ﴾، من
مه‌ترسی سزای رۆژیکی ئابلووه‌ده‌م لیتان هه‌یه، واته: رۆژیک دێ که
سزایه‌که‌ی ئابلووه‌ده‌تان ده‌دات، ریی دهرباز بوون و هه‌لاتن و قوتار بوونتان
نایی.

له سوورمه‌تی (الشعراء) دا به‌م ته‌عبیره ده‌یه‌ینی، ده‌فه‌رموی : ﴿أَوْفُوا الْكَيْلَ

وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ﴾^(١٨١)، پیوان ته‌واو بکه‌ن، له زیانگه‌یه‌نه‌ران مه‌بن.

(١) جامع البيان، ج ١٢، ص ١٠٥ رقم : (١٨٣٠٧).

(أَخْسَرُهُ) (يُخْسِرُهُ)، واته: مرؤف وایکرد، بهران به ره که ی زمهر بکات و زیانی

لی بدات، ﴿ وَزِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ ﴾ (١٤٢) الشعراء، به تهرارو وینکی رینک و راست شت بؤ خه لک بکیشن.

برگه ی شه شم : ﴿ وَيَقَوْمٍ أَزْوَاجًا أَلْمِيذَاتِ بِالْقِسْطِ ﴾، دووباره ی دهکاته وه: نه ی گه له که م! (منیش به کیکم له نیوه، ههست و سوژی نه ته وایه تییان ده جوو لئین)، پیوان و کیشن به ته وایو به دادگه رانه نه نجام بدمن.

برگه ی هه وتم : ﴿ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ ﴾، شته گانی خه لک به که م مه گرن، (البخس: نَقَصَ عَلَى سَبِيلِ الظُّلْمِ)، (بخس)، بریتیه له وه که به هو ی سته م و دستدر ئیزییه وه، شتی که سینک که م بکه یه وه، ننجا نه و که م کردنه و میه، که م کردنه وه ی ماددی و به ره ههست ده گه یه نی، وه که م کردنه وه ی معنه و بیش ده گه یه نی، (أَي: عَيْنًا أَوْ حُكْمًا)، (عیناً)، واته: که سینک له جیاتی نه وه ی جوار کیلو ی بؤ بکیشی، بؤ وینه: سن کیلو و نیوی بؤ بکیشی و فیلی لیبکه ی، نه وه له رووی ماددی و به ره ههسته وه، لیت که م کردمه. (حُكْمًا)، نه و میه که شته که ی له پیش چاو ببیزینی و شته که ی بیبایه خ بجه یه بهر چاو، و ابکه ی که کرپار باش نه یکرئ، یا خود شته که ی لئی بی ره و اج بکه ی و له رووی معنه و میه وه لئی دابشکینی.

برگه ی هه شته م : ﴿ وَلَا تَعْرُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾، پیشتر باسما ن کرد

له شیکردنه وه ی وشه گاندا، که وشه ی: ﴿ تَعْرُوا ﴾، واته: (لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ) له زه ویدا به خرابه گارانه خرابه مه که ن، تیکد رانه مه یه ن و مه چن،

له سوورمتی (الأعراف) دا، دمفه رموی: ﴿ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا

تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا

﴿ ٨٥ ﴾، واته: کیشن و پیوان و ته وای بکه ن و، شتی خه لک به که م مه گرن،

لییان دامه‌شکینن و، دواى ئه‌وهى خوا زه‌وى باش دروست کردوه، تیكدانى تیدا مه‌که‌ن و، خرابه‌کاریى تیدا مه‌که‌ن.

وشه‌ی: ﴿ تَعَثُوا ﴾، پیشتەر باسمان کرد: ده‌گونجی له: (عَثِي، عَثِيًّا) هاتبی، یاخود له (عَثِي، يَعَثِي، عَثُوا) هوه، هه‌ردووکیان به مانای تیكدان و خرابه‌کاریین.

ئنجای دياره (إفساد)یش، هه‌ر به مانای خرابه‌کارییه، زانایان ده‌لین: ئه‌مه بۆ زیاتر توخ کردنه‌وه‌ی ماناو مه‌به‌سته‌که‌یه‌تی، وه‌ک عه‌رهب ده‌لین: (لیل آلیل)، واته: شه‌ویکی شه‌و، هه‌ر له کورده‌واریش دا ئه‌وه به‌کاردی، ده‌لین: شه‌ویک بوو، به‌لام شه‌و!! یان سه‌رمایه‌کی سارد، دياره ئه‌مجۆره ته‌عبیرانه له هه‌موو زمانه‌کاندا هه‌ن.

له سوورپه‌تی (الشعراء) دا که ده‌فه‌رموی: ﴿ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴾ (۱۸۱) وَزِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿ ۱۸۲ ﴾، واته: پیوان به چاکیى بکه‌ن و، له زیانگه‌یه‌نه‌ران مه‌بن، به‌وانه‌ی که بۆیان ده‌پیون و، به ته‌رازوویکی ریک و راست شتیان بۆ بکیشن و، لییان که‌م مه‌که‌نه‌وه.

برگه‌ی نۆبهم: ﴿ بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ ﴾، واته: به‌جیه‌یلراوی خوا، بۆ ئیوه

باشتره، ﴿ بَقِيَّتُ اللَّهِ ﴾، ده‌لی: ئه‌و (بقية) که پالی داومه‌ته لای خوا، بۆ ته‌شریفه، واته: ئه‌و که‌م و پوخته‌ی که ده‌مینیته‌وه بۆتان، له ئه‌نجامی مامه‌له‌ی راست و دروستدا، ئه‌و حه‌لاله، ئه‌و قازانجه که‌م و پوخته‌ی که ده‌مینیته‌وه، باشتره بۆ ئیوه له حه‌رامیکی زۆرو بۆر، ئه‌دی بۆچی پالی داومه‌ته لای خوا؟

چونکه بۆ ته‌شریفه، وه‌ک خوا فه‌رموویه‌تی: ﴿ نَاقَةُ اللَّهِ ﴾، حوشره‌که‌ی خوا، دياره هه‌موو حوشره‌کان هه‌ر هی خوان، به‌لام خوا ئه‌و حوشره‌ی به تايبمت دروست کردوه، وه هه‌موو رزقیکیش هه‌ر هی خوايه، به‌لام ئه‌و رزقه بۆیه پالداومه‌ته لای خوا، له‌به‌رئه‌وه‌ی ریزو حورمه‌تیکی تايبه‌تی هه‌یه، چونکه به حه‌لالی و ده‌دهست هاتوه، ئاویان لیكداوومه‌وه: (مَا أَبْقَاهُ اللَّهُ لَكُمْ،

بَعْدَ أَنْ تُوفُوا النَّاسَ حُقُوقَهُمْ بِالْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانِ بِالْقِسْطِ، فَأَحَلَّهُ لَكُمْ، خَيْرٌ لَكُمْ مِنَ الَّذِي يَبْقَى لَكُمْ بِبَخْسِكُمْ النَّاسَ مِنْ حُقُوقِهِمْ^(١).

واته: نهوهی که خوا بوئی هیشتوننهوه، دواى نهوهی که مافی خه‌ئک به‌ته‌واوی ددهن، به بیوان و کیشانی دادگه‌رانه‌و، خوا بوئی هه‌لال کردوون، نه‌ومنده قازانجه که‌مو پوخته‌ی که ده‌مینیت‌هوه، باشتره بو ئیوه له‌وهی که به‌هوی که‌مکردنه‌وهی مافی خه‌ئک‌و، به‌هوی لی داشکاندنیا‌نه‌وه، وه‌دهستی دینن، له ده‌ستکه‌وتی هه‌رام .

برگه‌ی ده‌یهم : ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾، (الطَّبَرِي) ده‌لی: (إِنْ كُنْتُمْ مُصَدِّقِينَ بوعَدِ اللَّهِ وَوَعِيدِهِ، وَحَلَالِهِ وَحَرَامِهِ).

واته: نه‌گه‌ر ئیوه به‌ئینی خواو، هه‌ره‌شه‌ی خواو، هه‌لالی خواو هه‌رامی خوا، به‌راست ده‌زانن، نه‌وه بو ئیوه باشتره، چاوتان له که‌مو پوختیکی هه‌لال بی، نه‌ک زۆرو بۆریکی هه‌رام.

برگه‌ی یازده‌یهم : ﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾، واته: من به‌سه‌ر ئیوه‌وه پارێزمر نیم، من جه‌برتات لی نا‌که‌م بتانپارێزم و نه‌هیل‌م خراپه‌ بکه‌ن، من ته‌نیا پیتان راده‌گه‌یه‌نم، دینداری به‌ زۆری نا‌گری، خواپه‌رستی به‌ زۆری نا‌گری، وه‌ک خوا بو خوی فه‌رموویه‌تی: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ﴾^(٢٥٦) البقرة، له هه‌موو بواره‌کاندا هه‌ر وایه، ده‌بی خه‌ئک خویان قه‌ناعه‌تیان به‌و ئایین و به‌رنامه‌یه هه‌بی، هه‌لبه‌ته دواى نه‌وهی ده‌ئین: ئیمه قه‌ناعه‌تمان به‌و ئایین و به‌رنامه‌یه هه‌یه، ئنجا ده‌سته‌لاتی شه‌رعی به‌ تاییه‌ت له‌و بواره‌نه‌دا که په‌یوه‌ندیان به‌ مافه‌کانی خه‌ئکه‌وه هه‌یه، پابه‌ندیان ده‌کات به‌و یاسایانه‌وه‌و نابی مافی خه‌ئک زایه‌ بکه‌ن، به‌لام له سه‌ره‌تاوه‌ ئازادن، ئایا بروایان به‌و ئایین و به‌رنامه‌یه هه‌یه، یان نا؟ به‌لام دواى نه‌وهی که ئیعلانی بروا پیبونی ده‌که‌ن، ده‌بی پابه‌ند بن به‌ یاسا‌کانیه‌وه‌و به‌ سنوره‌کانیه‌وه، به‌تاییه‌ت نه‌وهی که په‌یوه‌ندی به‌ مافه‌کانی خه‌ئکه‌وه هه‌یه‌و، واش نه‌بن، گو‌مه‌لگا به‌رپوه‌ نا‌جی.

(١) جامع‌البیان، ج ١٢، ص ١٠٦.

مهسه‌له‌ی دووهم :

به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی گه‌لی مه‌دیهن بوشوعه‌یب عليه السلام و، توانج
تیگرتنی و، تۆمه‌تبارکردنی به‌ نه‌فام و بی‌مراد و بی‌ناکام:

خوا فه‌رموو به‌تی: ﴿ قَالُوا يَسْعَيْبُ اَصْلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ
ءَابَاؤُنَا اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْ اَمْوَالِنَا مَا نَشْتَوُا اِنَّكَ لَآتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ﴾ (٨٧)

شیگردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌ته به‌پێژه له چوار (٤) برگه‌دا:

برگه‌ی یه‌که‌م: ﴿ قَالُوا يَسْعَيْبُ اَصْلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ ﴾، واته: گو‌تیان: ئە‌ی
شوعه‌یب! ئایا نو‌یژه‌که‌ت فه‌رمانت پێ ده‌کات؟ دوا‌یی له‌ در‌یژه‌ی ئایه‌ته‌که‌دا،
ده‌لێن: ﴿ اَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَاؤُنَا اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْ اَمْوَالِنَا مَا نَشْتَوُا ﴾، که
ئهو‌ی بابو با‌پیرانمان په‌رستوو‌یانه، ئی‌مه‌ وازی لێ بی‌نین، هه‌رومه‌ها واز له‌وه
بی‌نین که‌ به‌ که‌یفی خو‌مان له‌ مال و سامانی خو‌ماندا ته‌سه‌روف بکه‌ین و
ده‌ست کراوه‌ بین؟

ئهمه‌ ئهو‌ی لێ وهرده‌گیرئ که‌ زانیو‌یانه نو‌یژئ شوعه‌یب عليه السلام مایه‌ی
هه‌لسانیه‌تی به‌ پاکسازی و چاکسازی کردن له‌ کۆمه‌نگادا.

زانیو‌یانه ئهو نو‌یژه‌ی که‌ شوعه‌یب ده‌یکات، وای لێ ده‌کات له‌ کۆمه‌نگاکه‌یه‌وه
پانه‌می‌نئ: ته‌رازوو بازی بکه‌ن، فرت و فی‌ل بکه‌ن، غه‌ش و خیانه‌ت بکه‌ن له
یه‌کدی، شتی خه‌لک به‌ که‌م بگرن، خراپه‌کاری بکه‌ن، نه‌ویش تی‌یانه‌وه
پامی‌نئ، نو‌یژئ خو‌ی له‌ مالی خو‌ی بکات، ده‌ست به‌ کلا‌وی خو‌ی بگرئ، با
نه‌یبات، وه‌ک زۆر له‌ مسو‌لمانانی ئە‌م رۆژگاره‌، چ خه‌لکی مسو‌لمان به‌ گشتی،
خه‌لکی عه‌وام، یان که‌سیک که‌ ناوی سه‌له‌فیی له‌ خو‌ی ده‌نئ، یان ناوی ئە‌هلی
ته‌ریقته‌ت و ته‌سه‌ووف له‌ خو‌ی ده‌نئ، یان ناویکی دیکه‌ له‌ خو‌ی ده‌نئ، وه‌ له
خراپه‌ و تاوان و لادانی کۆمه‌نگاکه‌یه‌وه راده‌می‌نئ، خو‌ی به‌ به‌رپرس‌یار

نازانی، پیغهمبه‌ران وا نه‌بوون! نه‌ومتا گه‌لی مه‌دیه‌ن به شوعه‌یب الذین ده‌لین: ﴿أَصَلُّوْا تَأْمُرُكُمْ﴾، نایا نویژه‌که‌ته فه‌رمانت پی ده‌کات؟ زانیویانه نویژه‌که‌ر نویژه‌بی، فه‌رمان ده‌کات به چاکه‌و، خاومنه‌که‌ی ناچار ده‌کات که له‌گه‌ل چاکه‌دا بی‌و، دژی خراپه‌ بی‌و، پاکسازی بکات و چاکسازی بکات له‌کۆمه‌نگاکه‌یدا، خوا له‌ سوورپرتی (العنکبوت) دا ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ

الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾ ^(۱۵)، واته: بی‌گومان نویژه‌ خاومنه‌که‌ی له‌ ناقولایی و خراپه‌ فه‌دمغه‌ ده‌کات، چ له‌ خاومنه‌که‌یدا، چ له‌ ده‌وروبه‌ری دا، نویژیک نویژه‌بی، خاومنه‌که‌ی وا لیده‌کات که ده‌ست له‌ خراپه‌ هه‌نگری، چونکه (الْفَحْشَاءِ) هه‌ر فه‌سه‌یه‌کی نارپک و ناله‌بارو ناقولایه‌و، (الْمُنْكَرِ) یش هه‌ر کرده‌مویه‌کی خراپو نارپکه، واته: نویژه‌ خاومنه‌که‌ی پاک ده‌کاته‌وه له‌ هه‌رچی خراپه‌یه، چ به‌ زمان بگوتری، چ به‌ نه‌ندامه‌کان نه‌نجام بدری‌و، خاومنه‌که‌شی وا لیده‌کات که ده‌وروبه‌ری خوی پاکسازی و چاکسازی بکات.

برگه‌ی دووم: که ده‌لین: ﴿أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْْبُدُ آبَاؤُنَا﴾، بۆیه‌ عه‌قیده‌و به‌رستیان پیش‌خستوه، چونکه هه‌ر کام له‌ پیغهمبه‌ران که هاتوون، وه‌ک هه‌ر له‌م نایه‌تانه‌شدا دیاره‌و، له‌ هه‌موو شوینه‌کانی دیکه‌دا دیاره‌، پیش‌ له‌ چاکسازی عه‌قیده‌یی فیکریه‌وه ده‌ستیان پیکردوه، پیش‌ له‌ راستکردنه‌وه‌ی مامه‌له‌ی مرۆفه‌کان له‌گه‌ل خوا‌دا، ده‌ستیان پیکردوه، که ده‌بی ته‌نیا خوا به‌رسترئ، ته‌نیا خوا به‌ندایه‌تی بۆ بکری، بۆیه‌ش خه‌لکه‌که‌ ده‌لین: نایا نویژه‌که‌ت وات لیده‌کات، فه‌رمانت پی ده‌کات که ئیمه‌ وازبیین له‌وه‌ی پیشینانمان بابو باپیرانمان ده‌یانبه‌رست!

برگه‌ی سێیم: ﴿أَوْ أَنْ تَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ﴾، یان نایا نویژه‌که‌ت وات لیده‌کات، که ئیمه‌ وازبیین له‌وه‌ی که له‌ سامانه‌کانماندا، چی

دەمانەوى، ئەو بەكەين؟ ﴿أَوْ أَنْ تَفْعَلَ فِي أَمْرِنَا مَا نَشَاءُ﴾، ئايدا نوپۇزەكەت وات پى دەلى، دەلى: (أَي: أَنْ تَفْعَلَ مَا تَأْمُرُنَا: بِفِعْلِهِ، وَتَتْرَكَ مَا تَأْمُرُنَا بِتَرْكِهِ)؟.

واتە: ئايدا نوپۇزەكەت وات لى دەكەت كە ئەو بەكەين، كە تۇ فەرمانمان بى دەكەى بىكەين، واز لەو بەينىن كە تۇ فەرمانمان بى دەكەى، وازى لىبىننىن؟ لىرە ئەمە ئەو دەگەينەن كە شوعەيب عليه السلام نەھاتو تەنيا ئيمان و عەقىدىمان راست بىكەتو، نەھاتو تەنيا شىرك و بى پروا بىان لى قەدەغە بىكەت، بەلكو هاتو تەرازو و بازى و تەسەپروف كەردنىان لە مال و سامانى خۇياندا، بىئەوئى گوى بىدەنە بەرزەمەندى گشتى، لىيان قەدەغە بىكەت، وەك چۇن سىستى كاپىتالىزم، ئىستا لە ھەموو دىيادا باو و گلوبالىزەيشن (عولمە - جىھانگىرى)، رەواجى بى دەدا، كە دەولەمەندەكان بۇيان ھەيە چۇن سەرەمت و سامانىان زىاتر بەزمەندە بىكەن و كۆى بىكەنەو، بىئەوئى گوى بىدەنە ئەو داخۇ خەلك و كۆمەلگا زەررەمەكەت، يان قازانچ دەكەت؟ بەرزەمەندى گشتى تىكەدەچى، يان نا؟ ياخود بىئەوئى گوى بىدەنە ئەوئى: ئايدا زىنگە تىكەدەچى، يان نا؟ لە ئاسمان چىنى ئۇزۇن كونى تىدەبى و، تىشىكى زىانبەخش دىنە نىو مەجالى زەويەو، سەرنىجام ئەو گۇرەنكارىيە گەورانە دەبن لە زىنگەدا، كە ھەموويان بە زىانى بەشەرو ئازەل و بەلەومرو ھەموو شتىك تەواو دەبن! ديارە ئەمە بىر كەردنەوئى كە لەمىزىنەيە لە نىو بەشەردا، كە بىيان خۇش بوو چۇن خۇيان بىيان خۇشە و رەفتار بىكەن، بىئەوئى گوى بىدەنە بەرزەمەندى گشتى، بەلام بىغەمبەران (عليهم السلام) هاتوون خەلك بەيوسەت بىكەن بە بەرنامەيەكەو، كە ھەموويان قازانچ بىكەن، نەك كۆمەللىكى كەمىان قازانچ بىكەن، لەسەر حىسابى زەررەمە كەردنى خەلكىكى زۇر.

ئەوانە واديارە بە پى سىستى كاپىتالىزمى (سىستى سەرمایەدارى) بەرپوچوون، ھەلبەتە سىستى ئابوورى لە ئىسلامدا، لە نىوان سىستى سۇشالىزم و كاپىتالىزم دايە، (سەرمایەدارى و ھاوبەشىتى)، ئىسلام دەلى: نە سەرمایەدارى (كاپىتالىزمى) بى بەندو بار، نە سۇشالىزمى (ھاوبەشىەتى)

ناچارگه‌رو به فشار، به‌لکو دهبی هه‌م به‌رژه‌وهندیی تاک بپاریزرئی، هه‌م به‌رژه‌وهندیی کۆمه‌ل، ئیمه له کتییی یازدمیه‌می مه‌وسووعه‌ی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) دا، به دریزی باسی هیله گشتیه‌کانی نابوووری ئیسلامییمان کردوه، که ئیستا دهره‌فت نیه، باسی بکه‌ین و، له کتییی: (ته‌وژمی ئیسلامی و عه‌لمانی) دا، شتی‌کمان لئ باس کردوه، هه‌روه‌ها له کتییی: (چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی باوی سه‌رده‌م) به تایبه‌تی له چاپی شه‌شه‌مدا، له‌وباره‌وه هه‌ندی‌ک شتمان باس‌کردوه.

برگه‌ی چواره‌م : به شووعه‌یب عليه السلام ده‌لین: ﴿إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ﴾

(به جه‌خت کردنه‌وه ده‌لین): تۆ زۆر هیدی و مه‌ندی و، زۆر سه‌رراستی.

(الحليم: ضَبَطُ النَّفْسِ عِنْدَ الْهَيْجَانِ، فَهُوَ لَيْسَ الْعَقْلُ بَلْ مِنْ مُسَبِّبَاتِ الْعَقْلِ وَنَتَائِجِهِ)، (حلم): بریتیه له خۆ کۆنترۆل کردن له کاتی هه‌لچوون و تووڕه‌یی داو، (حلم) بریتی نیه له عه‌قل، به‌لکو له دهره‌وایشه‌کان و له به‌ره‌نجامه‌کانی عه‌قله.

(رُشد) یش: ده‌لین: (الرُّشْدُ خِلَافُ الْغَيِّ)، (غَيِّ) واته: بيمراد بوون و به ناکام نه‌گه‌يشتن، به‌لام (رُشد)، واته: سه‌رراستی و به ئامانج گه‌يشتن، وه‌ک بيشتریش باسمان کردوه : زۆر که‌س (ضلال) و (غَوَايَة)، له لایه‌ک و (هُدَايَة) و (رُشد) له لایه‌کی دیکه‌وه تیکه‌ل ده‌که‌ن، به‌لام له راستییدا (غَيِّ) به‌ره‌نجامی (ضلال)ه، ئینسان که گومرا بووو به ریتی نه‌زانی، سه‌رگه‌ردان دهبی و به ئامانج ناگات، بيمراد دهبی، به‌لام ئینسان ئه‌گه‌ر به‌رچاوی روون بوو، به‌رپیتی خۆی بینی و به ریتی زانی و هیدایه‌تی هه‌بوو، ئه‌و کاته سه‌رراستیش دهبی و به ئامانجیش ده‌گات.

مهسه‌له‌ی سئیه‌م، دیاره شوعه‌یب علیه‌السلام له بهران‌بهر نهو قسانه‌ی وانداو، له بهران‌بهر نهو تۆمه‌تانه‌ی نه‌واندا، بئده‌نگ نابئ، به‌لام دیاره به شی‌وازی به‌رزی پی‌غه‌مبه‌رانه‌ی خو‌ی، وه‌لام دهداته‌وه.

وه‌لام‌دان‌ه‌وی شوعه‌یب علیه‌السلام که له‌لایه‌ن په‌روه‌رد‌گارییه‌وه، له‌سه‌ر به‌نگه‌یه‌وه، چاوی له مائی نه‌وان نیه‌وه، نامۆزگاریی کردنی بۆیان:

خو‌ا فه‌رموویه‌تی : ﴿ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيْنَتٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَنَكُم عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَقَوْمِ لَا بَحْرِمَنَّاكُمْ شِجَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلَ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمٌ لُّوطٍ مِنكُمْ بِعَبِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ ۞

له‌م سئ نایه‌ته‌دا، شوعه‌یب علیه‌السلام وه‌لام‌ی نهو قسه‌وه نهو تۆمه‌تانه‌ی نه‌وان دهداته‌وه‌وه، زیاتر تیشک ده‌خاته‌ سه‌ر به‌رنامه‌ چاک‌سازییه‌ گشتگیرو هه‌مه‌ لایه‌نه‌که‌ی خو‌ی .

شی‌گرد‌نه‌وی ئەم سئ نایه‌ته‌ به‌پێزه‌ له‌ چواره‌ (١٤) بر‌گه‌دا:

بر‌گه‌ی یه‌که‌م : ﴿ قَالَ يَقَوْمِ ۞ فِه‌رمووی: ئە‌ی گه‌له‌که‌م! وه‌ک پێش‌تریش باس‌مان کرد‌وه، هه‌میشه‌ پی‌غه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) هه‌وئیان دا‌وه، هه‌ست‌وه سۆزی نه‌ته‌وايه‌تی نه‌وه‌ خه‌ل‌کانه‌ی که‌ دو‌اند‌وو‌یان، بجو‌وئین، هه‌ستی خزمایه‌تیان بجو‌وئین، تا‌کو د‌نیا‌ین که‌ نه‌وه‌ پی‌غه‌مبه‌ره علیه‌السلام چاک‌ه‌وه به‌رزه‌وه‌ندیی نه‌وانی ده‌وی‌وه، نه‌ویش یه‌کی‌که‌ له‌وان‌وه، هه‌ر قازانج‌وه

خۇشبيىھەك بۇ ئەوان بېتە پېش، ئەوېش لىي بەھرمەندە، وہ ھەر زمررو و زىانىك روو لەوان بکات، ئەوېش لىي زمررمەندە.

برگەى دووم : ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ يَنبَغٍ مِّن رَّبِّي ﴾، ھەوائم پى بدن! ئەگەر من لەلایەن پەرورەدگارمەو، لەسەر بەلگەيەكى روون و پۇشنىم، واتە: بەرچا و روون بم، من زۆر چاك بەرپىي خۆم دەبينم، زۆر چاك دزمانم چى دەكەم، خواى پەرورەدگار چ بەرنامەيەكى بۇ ناردووم.

برگەى سىيەم : ﴿ وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ﴾، خوا لەلایەن خۆيەو، بژیویكى باشیشى پېدابم، واتە: بژیویكى وای پېداوم، که منى بېنیاىز کردو، لەوھى چاوم لە دەستی ئیوھ بى.

خاومنى (التحریر والتنوير)، گوتوویەتى: لیردا بژیوی باش مەبەست پىي پېغەمبەرایەتیە، ئنجا لەبەر ئەوھى من زۆر جار لە بۆچوونەکانى (التحریر والتنوير) (محمد الطاهر بن عاشور) سوود دەبینم، لە ھى تەفسیرەکانى دیکەش، بۆیە ئەگەر شتیک بە دلەم نەبى و نەپىکا بى، جار جاریک، ھەلبەتە ئەوھى که بە پىویستی بزنام، ناماژەى پى دەكەم، که لیردا پىم وایە نەپىکاو، بە بۆچوونى من، چونکە: ﴿ رِزْقًا حَسَنًا ﴾، رزق بە ناوی پېغەمبەرایەتی ھەر نایەتو، بەپىي سیاھى نایەتەکانیش دەرەكەوئ که مەبەست پى ئەوھ بوو: من بېنیاىزم و دەولەمەندم، چاوم لە سەرومتو سامانى ئیوھ نى، چونکە ھەمیشە دوژمنان و ناحەزانى پېغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) پېغەمبەرانىان بەوھ تۆمەتبار کردو، که دەیانەوئ خۆیانىان بەسەردا فەرز بکەن و، تەماعیان لە مال و سامانى ئەواندا ھەيەو، دەیانەوئ بەرزومەندیەکانىان تىکبدن، بۆیە پېغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ئەو تۆمەتانەیان رەت کردۆتەوھ.

برگەى چوارەم : ﴿ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَكُمْ عَنْهُ ﴾، ناشمەوئ پېچەوانەى ئەوھ بکەم، که ئیوھى لى قەدەغە دەكەم.

يَعْنِي: لَمْ أَكُنْ لِأَنْهَأَكُمُ عَنْ أَمْرٍ، ثُمَّ أَرْكَبُهُ وَأَتِيَهُ) واته: من شتیتکتان لی قه‌دمغه ناکه‌م، دوابی خووم نهو شتهیه بکه‌م، یاخود به ته‌عبیریکی دی: (أَي: أَنْ أَفْعَلَ خِلَافَ الْأَفْعَالِ الَّتِي نَهَيْتُكُمْ عَنْهَا، بَأَنْ أَصْرَفَكُمْ عَنْهَا، وَأَنَا أَسِير إِلَيْهَا) واته: من پیچه‌وانه‌ی نهو کرده‌وانه‌ی که نیومیان لی قه‌دمغه ده‌که‌م ره‌فتار ناکه‌م، که نیوه لهو کرده‌وانه لایده‌م، دوابی خووم نهو کرده‌وانه‌ی که نیومیان لی قه‌دمغه ده‌که‌م، نه‌نجامیان بده‌م، له زمانی عه‌ره‌بی دا ده‌لی: (خَالَفَنِي إِلَى الْمَاءِ، أَي: ذَهَبَ إِلَيْهِ وَارِدًا، وَأَنَا صَادِرٌ)، (خَالَفَنِي إِلَى الْمَاءِ) واته: نهو چوو بو سهرچاوه‌که منیش ده‌هاتمه‌وه، لی‌ردها شو‌عه‌یب عَلَيْهِ السَّلَامُ مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه بفه‌رموی:

یه‌که‌م : من پیچه‌وانه‌ی قسه‌کانی خووم ره‌فتار ناکه‌م.

دووم : به‌س نه‌وه نیه که بمه‌وی له‌گه‌ل نیوه‌دا تی‌کب‌گیری‌م و ناکوکی‌ی و مشتوم‌رم هه‌بی، به‌لکو مه‌به‌ستم نه‌وه‌یه خووم و نیومش، نهو کرده‌وه خرابانه هیچیان نه‌که‌ین.

که ده‌فه‌رموی : ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَّا مَا أَنْتُمْ عَنْهُ ﴾، هه‌واله‌م پی‌بدن! نه‌گه‌ر من له‌سهر به‌لگه‌یه‌کی روون و ناشکرا به له په‌روم‌ردگار مه‌وه رزق و بزویکی باشیشی پی‌دایم و بی‌نیازی کردبم له نیومو، نه‌شمه‌وی که من پیچه‌وانه‌ی نه‌وه‌ی که نیوه‌ی لی قه‌دمغه ده‌که‌م، مامه‌له بکه‌م، وه‌لامه‌که‌ی دیار نیه، به‌لام وه‌لامه‌که‌ی زانراوه، واته: نایا بابایه‌کی وه‌ک من، ده‌بی ناوا مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا بکری؟ یاخود نایا دلسوزیکی وه‌ک من، نابنی به هسه‌م بکه‌ن و گویم بو بگرن؟! لی‌ردها به پی‌ویستی ده‌زانم فه‌رمایشتیکی پی‌غه‌مبه‌ر عَلَيْهِ السَّلَامُ بی‌نین، له‌وباره‌وه که نینسان که شتیکی گوت، ده‌بی خووی پیش خه‌لک نیسی بی‌کردبن، یان نیسی بی‌بکات، نه‌گه‌رنا سزایه‌کی زور سه‌ختی هه‌یه، جارئ خوی په‌روم‌ردگار له سه‌ره‌تای سوورمتی (الصف) دا ده‌فه‌رموی: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

ءَامِنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٠﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا

تَفْعَلُونَ ﴿٢٠﴾، واتە: ئەو ئەوانەو بڕواتان هێناوە! بۆچی شتێک دەڵێن: کردەوهی پێ ناکەن، لەهەوای خوا گەورەترین گوناھو مایەو توورەبوونی خواپە، کە شتێک بلێن، کردەوهی پێ نەکەن.

لەوبارەو ئەم فەرموودمە هەپە: {يُجَاءُ بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيُلْقَى فِي النَّارِ، فَيَتَدَلَّقُ أَقْتَابَهُ فِي النَّارِ، فَيَدُورُ كَمَا يَدُورُ الْجَمَارُ بِرَحَاهُ، فَيَجْتَمِعُ أَهْلُ النَّارِ عَلَيْهِ، فَيَقُولُونَ: أَيُّ فُلَانٍ مَا شَأْنُكَ؟ أَلَيْسَ كُنْتَ تَأْمُرُنَا بِالْمَعْرُوفِ، وَتَنْهَانَا عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قَالَ: كُنْتُ أَمُرُكُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا آتِيهِ، وَأَنْهَاكُمُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَآتِيهِ} {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقَم: (٢١٨٤٨)، وَالْحَمِيدِيُّ، بَرَقَم: (٥٤٧)، وَالْبُخَارِيُّ، بَرَقَم: (٣٠٩٤)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقَم: (٢٩٨٩)}.

واتە: لە پۆزی قیامەتدا پیاویک دەهینرێ فرێ دەدریتە نیو ئاگری دۆزەخەوو، بە پێخۆلەکانی وەک چۆن کەر لە دەوری ناعوور دەسوورێ، ئەویش ئاوا لە شتێک گیر دەبن، ئەویش بە دەوری خۆی دا دەسوورێ، خەلکی ئاگری دۆزخ لێی کۆدەبنەوو، دەڵێن: ئەرێ هۆی فلان کەس! ئەدی توو نەبووی فەرمانت پێ دەکردین بە شتی پەسندو، پێگرییت لێ دەکردین لە شتی ناپەسندو خراپ، دەلێ: بەلێ فەرمانم بە شتی پەسند پێ دەکردن، بەلام نەمەکردو، پێگریم لە شتی نا پەسند لێ دەکردن، بەلام خۆم دەمکرد.

بەرگەو پێنجەم: شوعەیب رضي الله عنه بەر دەوام دەپێ، دەفەرموێ: ﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا

الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ﴾، مەن تەنیا چاکسازیم دەوێ، ئەوەندەو بتوانم، پەسپۆرانی زمان گوتوویمانە: (ما: مَصْدَرِيَّةٌ أَوْ خَبَرِيَّةٌ، أَيِ الْمَقْدَارِ الَّذِي اسْتَطَعْتُ، أَوْ إِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ)، واتە: مەن تەنیا چاکسازیم دەوێ، ئەو چاکسازییە کە بیتوانم، یاخود ئەو ئەندازمەپە کە بیتوانم لە چاکسازی، یاخود ئەوێ کە بۆم باش بکری لە چاککردن، (ما استطعت)، ئەگەر (مصدرية) بێ، واتە: ئەو ئەندازمەپە لە چاکسازی کە دەیتوانم، بەلام ئەگەر (خبرية) بێ، یانی: چاکسازی ئەو شتەو کە مەن بۆم دەکری.

برگەى شەشەم : ﴿ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ ﴾، كار ئاسانىشىم، كار لەبەر رۇيشتىشىم، سەرگەوتنم لە كارەكەشمدا، تەنيا بە خوايە.

(التَّوْفِيقُ ضِدَّ الْخِذْلَانِ، وَهُوَ الْفَوْزُ وَالنَّجَاحُ)، (توفىق) ديارە پىچەوانەى (خِذْلَان)ە، واتە: بىئاكام بوون، (توفىق)، واتە: كار بۇ ئاسان بوون و بە نامانج گەيشتن.

برگەى ھوتەم : ﴿ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ﴾، واتە: تەنيا پشتم بە خوا بەستو، ئەم شىوازە كە (الجار والمجرور) پيش (فعل و فاعل) دەكەوى، كورت ھەلىيان دەگەيەنى، واتە: بەس پشتم بە خوا بەستو.

برگەى ھەشتەم : ﴿ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴾، ئەميش ديسان بە ھەمان شىو (الجار والمجرور) پيشكەوتو، واتە: تەنيا بۇ لاي ئەويش دەگەرپمەو، بۇ لاي ئەويش دەچمەو و تەنيا چاومروانىيم لەو ھەيە.

برگەى نۆبەم : ﴿ وَيَقَوْمٍ ﴾، دووبارە جارىكى كە لىيان دووبارە دەكاتو، ئەى گەلەكەم! ئەى خەلكەكەم! كۆمەلگايەكەم!

برگەى دەيەم : ﴿ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ ﴾، ﴿ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ ﴾، (جَرْمُهُ وَأَجْرَمُهُ: كَسْبُهُ وَأَكْسَبُهُ)، واتە: با واتان لىنەكات، چى وايان لىنەكات؟ ﴿ شِقَاقِي ﴾، ناكوكىيم، (الشَّقَاقُ شِدَّةُ الْخِلَافِ، لِأَنَّ كُلَّ مِثْلِهِمَا يَكُونُ فِي شِقِ)، ﴿ شِقَاقِي ﴾، بريتە لە زۆر ناكوكىي و دووبەرەكىي، چونكە ھەر كامىكيان لە لايەك دەبى، واتە: با ناكوكىيتان بۇ من و دووبەرەكىيتان لەگەل من، واتان لىنەكات، كە تووشتان بى، جىيان تووش بى؟ لە برگەى يازدەيەمدا باس دەكات.

برگهی یازده یهم : ﴿ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ ﴾،
 وینهی نه‌وهی که تووشی گه‌لی نووح، یان تووشی گه‌لی هوود، یان تووشی گه‌لی
 صالح بوو، با هه‌مان به‌لای که به‌سه‌ر نه‌و سی گه‌لانه هاتوه، به‌سه‌ر نیوه‌ش
 نه‌یه‌ت، به‌هوی نا‌کو‌کییتان له‌گه‌ل من و دووبه‌ره‌کییتان له‌ دزی منه‌وه.

برگهی دوازده یهم : ﴿ وَمَا قَوْمٌ لُّوطٍ مِّنْكُمْ بِعَبِيدٍ ﴾، ئنجا باسی گه‌لی
 چواره‌م دمکات:

گه‌لی (لووط) یش لی‌تان‌هوه دوور نین، واته: له‌ رووی کاته‌وه، لی‌تان دوور
 نه‌بوونو، به‌ دوا‌ی نه‌وان دا هاتوون، له‌ رووی شوینی جو‌گ‌رافیا‌شه‌وه، لی‌تان
 نیزیک بوونو، له‌ رووی ره‌چه‌له‌کیشه‌وه، له‌ هه‌موو رووی‌کچه‌وه گه‌لی لووط
 لی‌تان دوور نه‌بوون، په‌ند و‌مر‌بگرن له‌و گه‌له‌ پیش‌ووانه، به‌ تایبه‌تی له‌ گه‌لی
 لووط، که لی‌تان دوور نین، نه‌گه‌ر گه‌لی نووح چه‌ندان سه‌ده له‌ پیش‌ نیومه‌وه
 بوونه، چه‌ندان هه‌زار سال، نه‌گه‌ر گه‌لی عاد که هوود پی‌غه‌مبه‌ریان بو
 چووه، زور له‌ پیش‌ نیوه‌ بوونو، گه‌لی نه‌موود که صالح پی‌غه‌مبه‌ریان بو
 چووه، له‌ پیش‌ نیومه‌وه بوون، گه‌لی (لووط) لی‌تان‌هوه دوور نین.

(الزمخشری)، ده‌لی: وشه‌ی (بعید) و (قریب) و (قلیل) و (کثیر)، (نیرینه) و
 (میینه) تی‌یاندا یه‌کسان دهن، ده‌لی: (يَجُوزُ أَنْ يَسْتَوِيَ فِي بَعِيدٍ وَقَرِيبٍ، وَقَلِيلٍ
 وَكَثِيرٍ، الْمَذْكَرُ أَوْ الْمُؤنَّثُ لِيُوردوها على وَزْنِ الْمَصَادِرِ، كَالصَّهِيلِ وَالشَّهِيْقِ)،
 واته: وشه‌کانی (بعید و‌قریب، و‌قلیل و‌کثیر)، له‌به‌رئه‌وه‌ی که له‌سه‌ر کی‌شی
 چاو‌گه‌کان دین، وه‌ک (صهیل) و (شهیق)، (صهیل)، واته: حیل‌کاندن، (شهیق)،
 واته: هه‌ناسه‌ه‌لم‌زین، بویه‌ نیرینه‌و میینه (مذکر، مؤنث) تی‌یان دا به
 یه‌ک شیوه‌ دین.

کورت‌گه‌ی نا‌وا‌ی لی‌دی‌ته‌وه: (أَيُّ: لَا تَحْمِلَنَّكُمْ وَلَا تَكْسِبَنَّكُمْ مَشَاقَّتَكُمْ
 وَعَدَاوَتَكُمْ لِي أَنْ تُفْضِيَ بِالْإِصْرَارِ عَلَيْهَا: إِصَابَتِكُمْ بِمِثْلِ مَا أَصَابَ مُكَذَّبِي
 الرُّسُلِ قَبْلَكُمْ).

واتە: با دزايەتتايان بۇ من و، ناکۆكيتان لەگەل من، واتان لى نەكات كە سەرمىجام بەھۇى بەردەوامىيتان لەسەر دزايەتتى و ناکۆكيتان بۇ من، ئەومتان تووش بى كە تووشى بە درۇ دانەرانى پىغەمبەرانى پىشوو بوو، سەلاتو سەلامى خوا لەسەر پىغەمبەران.

برگەى سىز دە يەم : ﴿ وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ﴾، داواى

لىبوردن لە پەروەردگارتان بکەن، پاشان بگەرپنەو بە بۇ لای.

چەند جار ئىك باسماں کردو، بۇيە خوا دەفەرموى: پىشى داواى لىبوردنى لىبکەن، واتە: پىشى دان بە ھەلەگانی خۆتاندا بىنن و کەموکوپىيەگانان بىنن و، خۆتان پاك بکەن و لە کەموکوپىيەگان خۆتان بزار بکەن، ﴿ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ ﴾، ﴿ ثُمَّ ﴾، نامرازی رىزکردن و بەدواداھاتن (الترتيب والترأخي) يە، يانى: داواى ئەوہى خۆتان پاکسازى کرد، ئنجا دەتوانن چاکسازى لە خۆتاندا بکەن و بگەرپنەو بە بۇ لای خوا، ئىنسان تاكو شىرك و کوفرو نىفاق و ئەو سىفەتە خراپانە لە خۆى دانەرئى و خۆى لىيان بزار نەكات، خۆى لىيان پاك نەكاتەو، شایستەى ئەوہ نابى بچىتەو بە بۇ لای خوا، بگەرپتەو بە بۇ لای و لىي نىزىک بىتەو، خۆى بە ئىمان و تەوھىدو تاەمت و رەموشت و ئاکارە جوان و پەسندەگان برازىنئىتەو.

برگەى چوار دە يەم : ﴿ إِنَّ رَبِّيَ رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴾، واتە: بىگومان پەروەردگارى

من زۇر مېھربان و بە بەزمىيەو، زۇرىش خۆشويستەرە.

(الودود: المحب)، خاومنى (مختار الصحاح) دەلى : (وَدِدْتُ لَوْ فَعَلْتُ كَذَا: تَمَنَيْتُ، وَدِدْتُ الرَّجُلَ: أَحْبَبْتُهُ)، وشەى (ودود)، واتە: خۆشويست، (محبوب)، واتە: خۆشويستراو، بەلام (محب) واتە: خۆشويستەر، ئنجا (ودود) بە ماناى خۆشويستەر دى، واتە: پەروەردگارى من زۇر بە بەزمىيەو مېھربانە، بەخسندىيە لەگەل بەندەگانی داو، زۇرىش خۆشى دەوین، ھەلبەتە خوا ﴿ وَهُوَ بِهِ نَدَانِى ﴾ خۆش دەوین كە بۇ خوا صولھاو و چاگن، ئەو بەندەنەى كە خۆيان بزار دەگەن لە سىفەتە خراپەگان، بەر لە ھەموو شتىك: شىرك و کوفەر، ھەر وھا خۆيان

دەرازىننەو بە سىفەتە چاكەكان، بەر لە ھەموويان: ئيمان و خوا بە يەكگرتن، خوا لە گۆترە نە رقى لە كەس ھەلدەستى: نە كەسىشى خۆش دەوى، خوا كار بە جىيە، ئنجا دەلى: (وَدِدْتُ لَوْ فَعَلْتُ كَذَا)، واتە: خۆزگەم خواست ئەو شتەم كەردبايە، (وَدِدْتُ الرَّجُلَ: أَحَبَبْتَهُ). واتە: پياوھكەم خۆشويست.

(الطبري) دەلى^(۱): (وَدُودٌ: ذُو مَحَبَّةٍ لِمَنْ اسْتَفْضَرَ وَتَابَ إِلَيْهِ، يَوْدُهُ وَيُحِبُّهُ)، (ودود)، واتە: خاومن خۆشەويستىيە بۆ كەسىك داواى لىبوردن لە خوا بكاتو بگەرپتەو بە لاي، خۆشيدەوى و بە تەنگىيەو مەيەتى.

خوا لەو كەسانەمان بگىرپى كە بەھۆى خۆ بزار كەردنمان لە سىفەتە پەستەكان و خۆرازاندىنەو ھەمانەو، بە چاكسازى و پاكسازى لە خۆماندا، دەبنە خۆشەويستى خوا.

مەسەلەى چوارەم :

وھلامدانەوھى زىرو بىنەزاكەتى گەلى مەديەن بۆ پىغەمبەر شوعەيب عليه السلام و، ھەرەشە لىكردنى بە بەردباران كەردنى و، ناوو ناتۆرى ناخوش لىھەلدانى، وھك: بىھىزىو، ئەو كە خاومنى عىززەت و بالادەستىيە نىيە :

خوا ھەرموويەتى : ﴿ قَالُوا يَسْعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرُّكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿۱۱﴾ ﴾

شىكەردنەوھى ئەم ئايەتە لە چوار (۴) بەرگەدا:

بەرگەى يەكەم : ﴿ قَالُوا يَسْعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ ﴾، واتە: گەلى مەديەن، گوتيان: ئەى شوعەيب! زۆر لەوھى كە دەيلىيى باش تىي ناگەين، بە وردىي تىي ناگەين.

شیگردنه‌وهی چه‌مک و واتای (فقه)

وشه‌ی (فقه)، ده‌ئێ: (الفقه: الفهم الدقیق العمیق المؤثر فی النفس الباعث علی العمل)، واته: (فقه) یانی: تیگه‌یشتنی ووردو قوول و کاریگەر له‌سەر ده‌روون و، هاندەر بۆ کرده‌وه، (فقه) به‌ چه‌ند جوړیک پیناسه‌ کراوه:

١ / هه‌ندیکیان گوتوو یانه: (الفقه: الفهم)، (فقه) واته: تیگه‌یشتن، (فهم) تیگه‌یشتنه، واته: (فقه) و (فهم) یان، به‌ دوو وشه‌ی هاوواتا (مترادف) لیکداونه‌وه.

که ئه‌مه وانیه‌و، من رای ئه‌و زاناو پسه‌پۆرانه‌ی شارمه‌زای زمانی عه‌ره‌بیبی پێ پسه‌نده، که ده‌ئێن: وشه‌ی هاو واتا (مترادف) له‌ زمانی عه‌ره‌بیبی دا نیه، ئه‌گەر له‌ زمانی عه‌ره‌بیبیدا هه‌بێ، له‌ به‌کاره‌ینانی قورئاندا، له‌ فه‌رمووده‌ی خوا دا، وشه‌ی هاوواتا به‌کارنه‌هاتوون، هه‌ر وشه‌یه‌ک که به‌کارهاتوه، با به‌ رواله‌ت هه‌مان مانای وشه‌گه‌ی دیکه‌شی هه‌بێ، به‌لام جیاوازییه‌کی هه‌ر هه‌یه.

٢ / هه‌ندیکیان وشه‌ی (فقه) یان ئاوا لیکداوته‌وه: تیگه‌یشتنیکی وردی قوولێ کاریگەر له‌ ده‌روونی ئینساندا، که وای لیبکات ئه‌و ئینسانه‌ به‌و کاره‌ هه‌لسن.

٣ / هه‌ندیکیان گوتوو یانه: (الفقه: فهم مراد المتکلم من کلامه)، (فقه)، تیگه‌یشتنه له‌ مه‌به‌ستی فه‌سه‌گه‌ر له‌ فه‌سه‌گه‌یدا.

٤ / هه‌ندیکیان گوتوو یانه: (الفقه: أخص من العلم، وهو التوصل بعلم شاهد إلى علم غائب)، واته: (فقه) تاییه‌تتره‌ له‌ زانیاری، که بریتیه‌ له‌ گه‌یشتن به‌ زانیاری ده‌رباره‌ی شتیکی نادیار، به‌هۆی زانیارییه‌کی دیاره‌وه، یانی، به‌هۆی شتیکی دیاره‌وه گه‌یشتن به‌ شتیکی نادیار.

لێره‌دا گه‌لی مه‌دیه‌ن که گوتوو یانه: ﴿ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ ﴾، واته: دیوی په‌نه‌ان و شیردراوه‌و قوولێ فه‌سه‌گانت بۆ ئیمه‌ فامکراو نیه، ئیمه‌ لێی

تېناگەين، لە مەبەستەكەت تى ناگەين، ھەلبەتە ئىرەدا دەبى ئەو ھە بزانين
 كە ھەر كەسك لە چ زىنگەيەكدا زيا بى، لە چ ھەلومەر جىكداو، سەر و كارى
 لەگەل چ جۆرە موفردەو وشەو تەعبىرىك، ياخود چ جۆرە ئامانچ و
 مەبەستىك دا بى، لە زيانيدا زياتر سەر و كارى لەگەل چيدا بى، زياتر لەو ھە
 تىدەگات، ھەك كوردەوارى خۇمان دەلئىن: (نەگەر لە بابايەكى برسى بېرسى :
 دوو كۆ دوو دەكاتە چەند؟ دەلئى: دەكاتە: چوار كولىرە، چوار نان)، چونكە
 ھەر بىر لەو دەكاتەو ھە خۆى پىويستى پىيەتى، ئىجا ئەوانەش خەلكىكى
 ماددى بوون، ھەك زۆر بەى كۆمەلگاكانى رۆژھەلاتو رۆژئاواى ئەم رۆژگارە،
 بەلكو زۆرىك لە كۆمەلگا مسولمانەكانىش ھەر چوونە سەر مەشپەبى ئەوان،
 بەلئى مرقۇھە ماددىيەكان زياتر بىر لە پىشتىن بەرەو ژىريان دەكەنەو:
 گەدەو داوینو گىرفانىان، بۆيە سەير نىە كە گەلى مەدەين لە قسەكانى
 شوعەيب عليه السلام حالى نەبوو بن، كە بۆى باسى كۆمەلئىك مەبەستو چەمك
 كردوون، كە لە سەر و وى ژيانى ماددىيەو بوونو، دىوى پەنھانى ژيانىان
 گرتۆتەو، لايەنە بەرزەكەى مرقۇفیان گرتۆتەو، لە پىشتىن بەرەو ژوورى:
 باسى تىگەشىتنى راستو دروستو، بووناسىو جىھان بىنىو باسى
 ھەستو سۆزى موبارەكى دلسۆزىو پەرۆشى بۆ خەلكو، ترسان لە رۆزى
 دواىو، بەرپر سيارىتى بەرانبەر بە خواو بەرانبەر بە خەلك، بەرانبەر بە
 مېژوو، بەلئى سەير نىە كە گەلى مەدەين كە لەو قسە بەرزانەو لەو
 مەبەستە گەورانە تىنەگەشىتن، چونكە ئەوان لە ئاستىكى نزمى ژيانى
 نازەلانەو ماددىيانەدا ژياون.

بىرگەى دووھ : ﴿ وَإِنَّا لَلرَّكَّابِنا ضَعِيفًا ﴾، بىگومان نىمە تۆ لە نىو

خۇماندا بىھىز دەبىنن، واتە: چۆن تۆ دەلئى: ﴿ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ

عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴾، واتە: مەن مەترسى رۆزىكى ئابلووقەدەرم لە نىو

ھەيە، خۆ تۆ بىھىزى! وايرانىو ھە مەبەستى ئەو ھە بوو خۆى سزايەكەيان

بۆ دىننى! بۆيە گوتوويانە: تۆ كە لە نىمە بىھىزىرىو، لە بەرانبەر خۇماندا

بىھىزو دەستە پاچەت دەبىنن، چۆن بە سزايەكى ئابلووقەدەرو دەورە دەم

دەمانترسىنى؟! لە ھەمبەنەى خۇيانەو ھە گۆيزيان ژماردوون، و ايانزانىو ھە شوعەيبىش لەلەين خۇيەو ھەرشەيان لىدەمكات.

بەرگەى سىيەم: ﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ﴾، ئەگەر كۆمەلەكەت نەبوونايە، بەردبارانمان دەکردى.

(رَهْطُكَ: أَي عَشِيرَتُكَ الْأَقْرَبُونَ، رَهْطُ الرَّجُلِ: قَوْمُهُ وَقَبِيلَتُهُ، الرَّهْطُ: جَمَاعَةٌ مِنْ ثَلَاثَةِ إِلَى تِسْعَةٍ، جَمَعُهُ: أَرَهْطُ وَأَرَهَاطُ، وَجَمَعُ جَمْعِهَا أَرَاهِطُ وَأَرَاهِيطُ)، مەبەستیان لە (رەھط، رەھطک) واتە: خزمە نیزیكەكانت، ەشیرتە نیزیكەكەت، (رەھط الرَّجُلِ)، واتە: خەلكەكەى و خزمە نیزیكەكانى تیرەو ھۆزەكەى، وشەى (رەھط) لە سى كەس تاكو نو كەس، دەگریتەومو، كۆى (رەھط) (أَرَهْطُ، أَرَهَاطُ، ه، كۆى كۆيەكەى: (أَرَاهِطُ، أَرَاهِيطُ).

ئنجە كە دەلین: ئەگەر خزمەكانت نەبوونايە، كۆمەلە نیزیكەكەت نەبووایە، بەردبارانمان دەکردى، واتە: بەھۆى ئەوانەو ھە ئیمە دەستت لى نادەین، ئەگەرنا تو لە بەرانبەر ئیمەدا بى دەستەلاتى.

ھەندىك لە تويزمەروان گوتووینانە: (رەھطک)، واتە: ئەو كۆمەلە پرودارى ھە كە شوینت كەوتوون، بەلام بېگومان مەبەست ئەو نە، بۆچى؟ چونكە كۆمەلگەى كافرى مەدەین، ریزی شوعەيبیان نەگرتو، كە گوتووینەتى: من بېغەمبەرى خوام ﷺ، و بېغەمبەران لە لووتكەى ھەموو رەھوشتىكى بەرزو جوان و ئاكار پەسندى دا بوون، ديارە خواى پەرورەدگار بېغەمبەرانى لەنىو كەسانىكى خاومن رەچەلەك بەرزیشدا ھىناون، بۇنەھى و نەبن كەسىكە بتوانى تانە لە نەسەبو رەچەلەكیان بداتو، بە كەم تەماشایان بكات.

ئنجە ئەوان كە ریزی شوعەيبیان لەلا نەبوو بى، كۆمەلە پرودارىكى رەشو پروت كە بە دواى شوعەيب كەوتوون، بە تەئكىد حىسابیان بۇ نەکردوون، كەواتە: مەبەست لە (رەھط) خزمەكانى بوون، كە ھاو فیکرو ھاو مەشرەبى خۇيان بوون، وەك خۇيان كافرو بېبېروا بوون، وەك چۆن بېغەمبەرى خاتەم موھەممەد ﷺ قورەيشیەكان لەبەر ئەبو طالىبى مامى كە ھەر لەسەر شىرك مابۆو،

هەر و مەها لە بەر بەنو هاشیم کە زۆر بەیان هەر لە سەر شیرک و کوفر بوون، لە بەر ئەوان دەستیان لە زۆر شت دەپاراست لە دژی پێغەمبەری خوا ﷺ، بە هەمان شیوە: خزمەکانی شووعەیبیش، هەر ئەهلی کوفر و شیرک بوون، ئنجا گەلی مەدیەن لە بەر خزمە نیزیکیەکانی، دەستیان لێ پاراستووە.

برگە ی چوارەم : ﴿ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴾، تۆ لە سەر ئیمە بالادەست نی، واتە: ئیمە بە بالادەست نابینین لە نیو خۆماندا، دەستت بە سەر ئیمەدا ناپرات، واتە: ئەگەر لە بەر خزمە کانت نەبووایە، لە بەر نیزیکیە کانت نەبووایە، تۆ لە بەرانبەر ئیمەدا بێهێزی، بالادەست نی، ئەگەر لە بەر ئەوان نەبووایە دەمانکوشتی و بەردبارانمان دەکردی، دیارە بەردبارانکردنیش خراپترین و پیستین جوۆری کوشتن، واتە: بە خراپترین شیوە دەمانکوشتی.

مەسەلە ی پێنجەم :

بیباکیی دەربیرینی شووعەیب ﷺ، و هەر شە لیکردنیان بە هاتنی سزای دنیایی لە لایەن خواوە ﷻ، یانی: هاتنی سزای پوژی دوایی:

خووا فەر مووی هەتی : ﴿ قَالَ يَنْقُورِ أَرْهَطِي أَعَزَّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَأَتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرًا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿۱۳﴾ وَيَنْقُورِ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ وَأَرْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿۱۳﴾

توێژینەوهی ئەم دوو نایەتە لە هەشت (۸) برگەدا:

برگە ی یە کەم : ﴿ قَالَ يَنْقُورِ ﴾، گوتی: ئە ی گە لە کەم! وەك زۆر جار گوتوو مانە: هەمیشە پێغەمبەران دئسوژ بوون بۆ خەلکە کەیان، بۆیان بە پەرۆش بوون، بەزەبیان پێداهاتوون، بە تەنگیانەوه بوون، لەگەڵ خەلکە کە ی

خۇيان راستيان كىردو، ھەرچەندە كافریش بوون، بەلام بۇيان دىسۆزو بە پەرۇش بوون و بەزمىيان پىياندا ھاتۆتەوھو زانىويانە چ رۆزىكى رەش چاومرپىيان دەكات، ئەگەر بىتو لەسەر شىرك و بىبىرۋايى خۇيان بىمىنەوھ، بۇيە خۇيان چۇن بوون، ئاواش گەلەكەى خۇيانيان دواندو، ئەى گەلەكەم! واتە: منىش يەكىكم لە ئىوھ، ئىوھ گەلى خۇمن، كۆمەلگا، نىزىكى خۇمن.

برگەى دووھ : ﴿أَرْهَطِيْ أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ﴾، ئايا كۆمەلەكەمتان لە خوا لەلا بالادەست ترە ؟ (العزیز: هو مَمْنُوعُ الْجَانِبِ)، (عزیز) كەسىكە كە زمفەرى پى نەبردئ، گوتراوھ: (العزیزُ مَنْ لَا يُغْلَبُ)، كەسىكە كە كەس دەستى بەسەردا نەپرات، توانای بەسەرىدا نەشكى.

ئىنجا (اعز) صىغەى (تفضیل)ى (عزیز)ھ، واتە: زۆر بالادەست و زۆر زمفەر پى نەبراو، دەفەرموئ: ئايا ئىوھ كۆمەلە نىزىكەكەى من، خزمەكانى منتان لەلا بالادەستترە، دەسترۇیشتووترە لە خوا ﷻ كە لەبەر خزمەكانم دەستدرىژى ناكەنە سەرم؟! نەك لەبەر خوا، كە من نویتەمرى خوام، يانى: لىرەدا شوغەیب لەسەر خوا، وھ دەنگ ھاتوھ، لەسەر خوا توورە بووھ ﷻ كە ئەوانە رىزى خويان نەگرتوھو، حىسابيان بۇ خوا نەكردوھ.

برگەى سىيەم : ﴿وَإِخَذْتُمْهُ وَرَاءَ كُمُ ظَهْرِيًّا﴾، ئىوھ خواتان ﷻ خستۆتە دوای پشتى خۆتانەوھ.

دەگوتىرئ: (جَعَلَهُ ظَهْرِيًّا، أَي: جَعَلَهُ بظَهْرِي)، واتە: ھەلىدایىھە دوای پشتى خۇى، واتە: نادىدەى گرتوھو حىسابى بۇ ناكات بە ھەندى ناگىرئ.

چونكە ئىنسان ئەگەر شتىك بە لایەوھ گىرنگ بىت، دەپھىنەیتە پىش خۇى، بەلام ئەگەر شتىك بىھوئ پشت گوئى بخات، ھەر پشت گوئى خستى بۇخۇى ئەوھىيە كە ھەلىدەداتە دوای پشتى خۇى، ئىدى مەرجىيەن نى ە شتەكە ھەلداتە پاش پشتى، بەلام ئەو تەعبىرە بەكارھىنراوھ، بۇ ئىھمال كردن و بەھەند نەگرتنى شتىك.

برگهی چوارهم : ﴿إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾، بیگومان بهروردگاری من، خاومنی من نابلووقه دهری نه وهیه که نیوه دمیکهن، ههرچی نیوه دمیکهن خوا ﴿وَإِنَّ دَهْرِي دَاوَهُ﴾، واته: زانیاری خواو، دسته لاتی خوا، دهوره دهره بو نیوه و بو کرده موه کانتان و بو جموجوله کانتان و، بو پیلان و نه خشه کانتان، وه له جنگی خوا دهر باز نابن.

برگهی پینجهم : ﴿وَيَقَوْمٍ أَعْمَلُوا عَلٰی مَكَانَتِكُمْ﴾، نهی گه له کهم! ههرچی له دستتان دئ، بیکهن، نه وهی که له توانا تاندا ههیه و چند دستتان دهروات، در یغیی مه کهن، دهگوترئ: (مَكْنَ مَكَانًا مِثْلُ ضَخْمٍ ضَخَامَةً)، (مَكْنَ مَكَانًا)، واته: بوو به خاومن توانا، وهك (ضَخْمٌ ضَخَامَةً)، واته: بووبه قه باره گه وره.

یانی: له شوینی خوتانه وه، یاخود نه و مندهی که دستتان دهروات، هه تا دستتان دهر و، در یغیی مه کهن، جیتان له دست دئ، بیکهن، وهك له زمانی کوردییدا دهگوترئ: چیت پی دهگئرئ، بیکه، یاخود چیت نه کردوه، بیکه، ههرچی له دست دئ، بیکه.

برگهی شه شم : ﴿إِنِّي عَمِلٌ﴾، بیگومان منیش کاری خۆم ده کهم، نه یفه رموه: فلان کاره ده کهم و، ههر شهی نه کردوه، هیج پیغه مبه ریکم نه بینیه وه ﴿الْعَمَلُ﴾ له بهرانبهر ههر شهی کافر ه کانتاندا، ههر شهیان لی بکاته وه، که ده فهر موی : ﴿إِنِّي عَمِلٌ﴾، واته: منیش نه رکی خۆم جیبه جی ده کهم، نیوه جیتان پی دهگئرئ بیکهن، منیش له سهر جیبه جی کردنی نه رکی خۆم، که بریتیه: له گه یاندنی په یامی خوا، بهر دهوامم.

ننجا دوایی ههر شهیان لی دهکات، به لام نهك ههر شهی خوئی، ههر شهی هاتنه دی یاساگانی خوا به سهریانداندا، نه م بوونه و مره سیستمیکی بو دانراوه له لایهن خوای بهروردگاره وه به سیستم (نظام) بهر پیوه ده جی، پاشا گهر دانیی نیه، ههر که سیک وا بکات، یاسایه کی خوا به سهریدا بچه سپی،

یاساکە بەسەریدا دەچەسپن، هیچ کەس مافی فیتۆی نیه لە بەرانبەر یاسا قەدمیری و گەردوونییەکانی خوادا، کە لە زیانی بەشەردا دایناون، بۆیە لە برگە ی حەوتەم دا دەفەرموی:

برگە ی حەوتەم : ﴿ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ ﴾، لەمەودا دەزانن کێ ئازاریکی بۆ دئی، سزایەکی بۆ دئی، ریسواو زەبوونی دەکات، دەستان و بۆستان دەردەکەوئ کێ درۆکەرە، لە زمانی کوردیی دا بە (کاذب)، دەئین: درۆزن، بەلام من پێم وایە وشە ی درۆزن، بۆ کەسیکە زۆر درۆیان بکات، واتە: درۆکردنی کردبێتە پیشە ی خۆی، ئەو وشە یە لەو شوێنەدا بەکار دئی، دەگوترئ: پیاویکی درۆزنە، واتە: زۆر درۆیان دەکات، درۆکردنی کردۆتە پیشە ی خۆی، بەلام ﴿ وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ ﴾، واتە: کەسیک کە درۆ دەکات، کێ درۆکەرە.

برگە ی هەشتەم : ﴿ وَأَرْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴾، ئنجا چاومرەوان بن چاودێر بن، منیش لەگەڵ ئێموەدا چاودێرو چاومرەوانم.

(طبری) دەئئ: (أَيُّ ذُو رَقِيبَةٍ لِذَلِكَ الْعَذَابِ مَعَكُمْ وَنَاظِرٍ إِلَيْهِ بِمَنْ هُوَ نَازِلٌ مِنَّا وَمِنْكُمْ)، واتە: خاومرەوان چاودێری بۆ ئەو ئازارو سزایە، منیش لەگەڵ ئێموەدا خاومرەوان چاودێرییمو، تەماشای دەکەین، چاومرەوانی دەکەین، ئایا ئەو سزاو ئازارە دادەبەزێتە سەر ئێمە یان ئێوه؟!

یانئ: سزایەک بەرپۆمە، ئازاریک بەرپۆمە، با بزانین داخۆ دادەبەزێتە

سەر کئ؟ بێگومان شوەیب رضي الله عنه دئنا بووه کە دادەبەزێتە سەر وان، ﴿ مَنْ

يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ ﴾، لە داها توودا بۆتان دەردەکەوئ کئ سزاو ئازاریکی بۆ دئی، کە شەرمەزاری بکاتو ریسواو زەبوونی بکات، بۆستان دەردەکەوئ کئ درۆ کەرە! نەیفەرموو: ئێوه سزای ریسواکەرتان بۆ دئی و درۆکەرن، چونکە پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) زۆر بە نەزاکەت بوونو، زۆر بە نەجابەت قەسەیان کردوو، یەکسەر بە بابای درۆزنیان نەگوتوو:

درۆزن، بە باباى تاوانباريان نەگوتوۋە: تۆ تاوانبارى، لىرەدا تەنانەت بۆ سزادانەگەش دەلتى: بۆتان دەردەكەوئى: كى سزايەكى بۆ دى، رىساۋ زەبوونى دەكاتو، بۆتان دەردەكەوئى كى درۆكەرە! لەوانەيە گوتبىتتايان: ئنجا ئەى شوغەيب! ئەگەر بەلاش بى، بەلايەكە بۆ تۆ دىو، بۆ شوينكەوتوۋەكانت دىو، تۆ درۆ دەكەىو، شوينكەوتوۋەكانت درۆ دەكەن، بەلام پىغەمبەران ھەرگىز وشەيەكى نارىكىيان بەكارنەھىناۋە، كاتى گەلەكانيان پىيان گوتوون: ئىوۋە بىغەقلىو درۆزنىن، ﴿إِنَّا لَنَرُّكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنُظُنُّكَ مِنَ

الْكَذِبِينَ﴾ (۱۱) الاعراف، كە ئەمە كە گەلى عاد بە ھووديان گوتوۋە، ھوود

نالتى: بەلكو ئىوۋە نەفامن، ۋە ئىوۋە درۆزنىن، بەلكو دەفەرموئى: ﴿قَالَ يَلْقَوْمٍ

لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ﴾ الاعراف، ئەى گەلەكەم! ھىچ جۆرە نەفامىيەك لە مندا

نيە، نەك ھەر نەفام نىم، ھەر ھىچ جۆرە نەفامىيەك پەيۋەندىي بە منەۋە نيە،

ھەرچەندە دەشزانىۋ دلتياشە كە ئەوان نەفامن، ئنجا دەبى كى لەو كەسە

نەفامتر بى، كە نامادە نەبى بەندايەتتى بۆ پەروەردگارو خاۋەنى خۆى بكاتو،

بپروا بە نوپنەرو پىغەمبەرى خوا نەكات، كە موعجىزەى دەستەوسانكەرو

ئىقناكەرىشى پىيەۋ، پەيامىكى پىيە كە مايەى بەختەومرىى دنياۋ

سەرفرازىى دوارپۆزىيەتى؟! بىگومان ھىچ كەس لەو كەسانە نەفامتر نيە، كەچى

پىغەمبەران ﷺ نەشانگوتوۋە: ئىوۋە نەفامن، چونكە شىۋازى پىغەمبەران

لەقەدەر ئاستى بەرزى بەرنامە بەرزەكەيان دا بووۋە، ديارە كەسىكىش خۆى

بە شوينكەوتوۋى پىغەمبەران بزانى، دەبى ھەۋلبدات بچىتە ئەۋ ئاستە

بەرزەۋە، لە شىۋازى بانگەۋازى، لە ھەئسوكەۋتى، لە رەۋشتى، لە ھەموو ئەۋ

سىفەتە بەرزو پەسندانەدا، كە دەبى ئىنسانى ئىماندار خۇيانيان پى

بىرازىنىتەۋە.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شه‌م گۆتایی :

هاتنی سزای خواو، رزگارکردنی شوعه‌یبو بروادارانی شوینکه‌وتوویو،

له‌گه‌ل زه‌ویدا ته‌خت بوونی گه‌له‌ کافره‌گه‌ی:

خوا فه‌رموویه‌تی : ﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَرِهِمْ جَثِمِينَ ﴿١٤﴾ كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا إِلَّا بَعْدَ لَمَدَيْنِ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ ﴿١٥﴾﴾

شیکردنه‌وی ئەم دوو نایه‌ته‌ به‌بیزه‌ له‌ هه‌شت (٨) برگه‌دا:

برگه‌ی یه‌که‌م : ﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا﴾، وه‌ک جاری دیکه‌ش گوتوو‌مانه: مانا، رپو‌اله‌تیه‌گه‌ی ناویه: کاتیک فه‌رمانی ئیمه‌ هات، واته: کاتیک برپاری ئیمه‌ هات، برپاره‌که‌ جیبه‌جی بوو، (أمر)، به‌ مانای دهر‌چوونی برپاره‌که‌یه، یاخود (أمرنا آی: عذابنا)، واته: (مأمورنا) فه‌رمان‌پیکراوی ئیمه‌ هات، چونکه‌ (أمر) هه‌م به‌ مانای چاوگ (مصدر) دی، هه‌م حاله‌تی (مفعول) و‌م‌رده‌گری، (مأمورنا) واته: نه‌وه‌ی که‌ ئیمه‌ فه‌رمانمان پیکردوه، فه‌رمان پیکراوه‌که‌مان که‌ به‌لایه‌که‌یه، هات.

برگه‌ی دووه‌م : ﴿نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ﴾، تو‌یژ‌مه‌وانی قورئان ده‌لین: واته: ﴿وَلَمَّا اقْتَرَبَ مَجِيئُ أَمْرِنَا﴾، کاتی هاتنی فه‌رمانمان نیزیک بووه، مه‌به‌ستیان نه‌وه‌ بووه: کاتی که‌ خوا ﴿بَعْدَ لَمَدَيْنِ﴾ به‌لایه‌که‌ی ناردوه، پێشتر نه‌و پێغه‌م‌به‌ره‌و شوینکه‌وتوووه‌ برواداره‌کانی دهر‌باز کردوون، ئنجا به‌لایه‌که‌ هاتوه، به‌لام لێرده‌ا ده‌فه‌رموی : ﴿وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا﴾، کاتیک فه‌رمانی ئیمه‌ هات، جا چ برپاره‌که‌ بی، چ فه‌رمان‌پیکراوه‌که‌ بی، که‌ به‌لاو سزایه‌که‌یه، نه‌وانمان دهر‌باز کرد، واته: کاتیک که‌ نیزیک بووه‌ بی، نه‌گه‌رنا له‌ کاتیکدا به‌لایه‌که‌ هاتوه، که‌س دهر‌باز نه‌بووه، واته: دیاره‌ پێش نه‌وه‌ی به‌لایه‌که‌ بی، به‌ ته‌ئکید

ئهوانی دهرباز کردوه، بویه دمه‌رموی: ﴿بَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ﴾، شوعه‌یبو ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ئیدا بر‌وایان هینابوو، ئه‌وانمان بزگار کرد، قوتارمان کردن، ننجنا ئه‌مه ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که شوعه‌یب عليه السلام یه‌کیک بووه له‌و بی‌غه‌مبه‌رانه‌ی که شوینکه‌وتووایکی بوون، که‌سانیک بوون له‌گه‌ئیدا بر‌وایان هیناومو، خوا عليه السلام خوی و شوینکه‌وتووکانی، له‌ پیاوان و ئافرمتان و له‌ وچه‌و مندالانه‌ی که له‌گه‌ئیداندا بوون، خوی به‌ به‌زمی هه‌موویانی دهرباز کردوون، دیاره‌ ده‌بی پیشتر فه‌رمووبیتی: بچن بؤ فلان شوین، یان لییان جیاببنه‌وه، بؤنه‌وه‌ی که ئه‌و به‌لایه‌ هات بؤ ئه‌و شوینه، ئه‌وان به‌رنه‌که‌ون.

بر‌گه‌ی سییم: ﴿بِرَحْمَةٍ مِّنَّا﴾، واته: به‌ به‌زمیه‌کی تایبته‌ له‌لایه‌ن ئیمه‌وه، به‌رانبه‌ر به‌ ئه‌وان، ره‌حه‌تی خوا عليه السلام خوا گشتگیره، به‌لام لی‌ره که دمه‌رموی: ﴿بِرَحْمَةٍ مِّنَّا﴾، به‌ به‌زمیه‌کی تایبته‌ له‌ ئیمه‌وه، واته: به‌زمیه‌کی تایبته‌ به‌رانبه‌ر به‌ شوعه‌یبو، ئه‌و بر‌وادارانه‌ی که له‌ خزمه‌تیدا بوون، هه‌ر ئه‌وانی گرتوته‌وه، ئه‌وانی دیکه‌ شایسته‌ی ره‌حه‌ته‌و به‌زمی خوی په‌رومردگار نه‌بوون.

بر‌گه‌ی چواره‌م: ﴿وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ﴾، ئه‌وانه‌ی که سته‌میان

کردبوو، چریکه‌ گرتنی، ﴿الصَّيْحَةُ﴾ له‌ زمانی عه‌رمیی دا، واته: دهنگیکی زور زه‌به‌لاح و گه‌وره، که ئه‌مه له‌ کوردیدا ده‌گونجی بلین: چریکه، ده‌گونجی بلین: هاره، ده‌گونجی بلین: نه‌هرته، دهنگیکی زور زور گه‌وره، به‌ شیوه‌یه‌ک بی که بوومه‌له‌رزه‌ بخاته ولاته‌وه، ننجنا ئه‌و دهنکه‌ دهنگی کی بووه؟ هه‌ندیک ده‌لین: جبریل به‌سه‌ریدا هاوار کردوون، هه‌ندیک ده‌لین: فریسته‌یه‌کی دیکه‌و، ده‌گونجی هه‌ر ئه‌و به‌لایه‌ی که لی‌ی داون و بؤته‌ بوومه‌له‌رزه، بوومه‌له‌رزه‌که یه‌کسه‌ر دهنکه‌که‌شی لی‌ به‌رز بووبیته‌وه، به‌ هه‌ر حال، خوی په‌رومردگار لی‌ره‌دا به‌ ﴿الصَّيْحَةُ﴾ ده‌یه‌نی، له‌ شوینی دیکه‌ به‌ له‌رزینه‌وه (الرَّجْفَةُ) ده‌یه‌نی، له‌رزینه‌وه‌یه‌کی گه‌وره، وه‌ک پیشتر باسمان کرد، ئه‌وانه‌ی سته‌میان کردبوو، ئه‌و چریکه‌و دهنکه‌ گه‌وره‌ گرتنی، له‌ شوینی دیکه‌ دمه‌رموی: ﴿وَأَخَذَتِ الَّذِينَ

﴿ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ ﴾ هرد، لیرمدا دمفهرموی: ﴿ وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ ﴾ هرد، که دمفهرموی: (أَخَذَ)، له‌به‌رئه‌وه‌ی: (صَيْحَةَ)، (مؤنث‌ی) (مجازی)‌یه، هردووک لای تیدا دروستن‌و، نه‌و کاته (صَيْحَةَ) مانای (صباح‌ی)، لیوم‌رگیراوه، واته: هاوارگردن، بویه‌ش (فعل‌ی) ﴿ وَأَخَذَ ﴾‌ی، به‌نیرینه (مذکر) هینراوه.

برگه‌ی پینجهم: ﴿ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَثِيمِينَ ﴾، له‌ماله‌کانی خویناندا ته‌خت بوون.

(بارکینَ عَلَى رُكْبِهِمْ مُكِبِّينَ عَلَى وُجُوهِهِمْ فِي دِيَارِهِمْ)، واته: له‌سه‌ر نه‌زنویان که‌وتبوون، یان له‌په‌وروو که‌وتبوون، پی‌شتر باس‌مان کرد نه‌سلی وشه‌ی: (جَثِمَ الطَّائِرُ أَي: لَصِقَ بِالْأَرْضِ أَوْ لَطِئَ بِالْأَرْضِ)، بالنده که‌دمنیشی، خوی به‌زمویه‌وه‌دمنووسینئ، پئی دمگوترئ: حاله‌تی (جثوم)، واته: نیشتن، هه‌لنیشتن، خو به‌زمویه‌وه‌نووساندن، نه‌وان ئاوا وه‌ک چؤن بالنده‌یه‌ک دمنیشئو به‌زمویه‌وه‌ته‌خت دمبی، نه‌وانیش ئاوا به‌زمویه‌وه‌ته‌خت بوو بوون.

که‌دمفهرموی: ﴿ فِي دِيَارِهِمْ جَثِيمِينَ ﴾، له‌شوینی دیکه‌دمفهرموی:

﴿ فِي دَارِهِمْ جَثِيمِينَ ﴾ (۷۸) الاعراف، که‌دمفهرموی: ﴿ فِي دِيَارِهِمْ ﴾، له‌ماله‌کانی خویناندا، واته: هه‌ر که‌سه له‌مالی خویدا ته‌خت بوو بوو، به‌لام که‌دمفهرموی: ﴿ فِي دَارِهِمْ ﴾، واته: هه‌ر که‌سه له‌مالی خویدا، به‌لام وه‌ک هه‌موویان له‌یه‌ک مالدا ته‌خت بووبن، لی‌کراو له‌یه‌ک کاتداو به‌یه‌ک شیوه، واته: هه‌موو ماله‌کانی، وه‌ک یه‌ک مال وینا کردوون.

برگه‌ی شه‌شم: ﴿ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ﴾، وه‌ک هه‌ر له‌ویدا نه‌ما بنه‌وه، واته: وه‌ک هه‌رگیز له‌و مالانه‌ی خویناندا هاموشویان نه‌کرد بی‌و، هه‌ل‌سوکه‌وتیان نه‌کرد بی، جوول‌هی تیدا نه‌ماوه.

برگه‌ی حه‌تتم: ﴿ أَلَا بَعْدَ الْمَدِينِ ﴾، ناگادار بن! نه‌ها! دووری بو مه‌دیه‌ن، واته: بفه‌وتین، یاخود دووری له‌به‌زمیی خوا بویان.

برگهی هه‌شتم : ﴿ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ ﴾، وهك چۆن گه‌لی نه‌موود، پښتر
دوور خرانه‌وه، یاخود له به‌ین چوون.

ئنجای شایانی باسه که لیرهدا بۆ له به‌ینبردنی گه‌لی شوعه‌یب، له نایه‌تی
(۹۴) سوورمتی (هود) دا دمه‌رموی : ﴿ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، هه‌روها دمه‌راره‌ی
له‌به‌ینچوونی گه‌لی عادیش، که پښه‌مبه‌ره‌که‌یان هوود بووه، له نایه‌تی (۵۸) دا
هه‌ر دمه‌رموی : ﴿ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾.

به‌لام بۆ گه‌لی صالح که (ثمود) ه، له نایه‌تی (۶۶) دا دمه‌رموی: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ
أَمْرُنَا ﴾، هه‌روها بۆ گه‌لی (لووط) یش که پښه‌مبه‌ره‌که‌یان ناوی لووط بووه،
له نایه‌تی (۸۲) دا دمه‌رموی: ﴿ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ﴾، ئه‌ویش له‌به‌رئه‌وه‌ی بۆ هه‌ر
کام له گه‌لی لووط و صالح، هه‌ره‌شه‌هه‌بووه، به‌هاتنی سزا، هه‌م لووط عليه السلام
هه‌ره‌شه‌ی له گه‌له‌که‌ی کردوه، که نه‌گه‌ر بی‌تو به‌رده‌وام بن، خوا سزاتان دهدات،
هه‌م (صالح) یش هه‌ره‌شه‌ی له گه‌لی نه‌موود کردوه، نه‌گه‌ر بی‌تو له‌سه‌ر ئه‌و
حاله‌ی خۆتان به‌رده‌وام بن، خوا سزاتان دهدات، فه‌رموویه‌تی: ﴿ وَأَرْتَقِبُوا إِلَيَّ
مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴾، چاوه‌رێ بن، منیش له‌گه‌لتان چاوه‌رێم، یان فه‌رموویه‌تی:
﴿ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ﴾، سێ رۆژ چاوه‌رێ بن، به‌لام به‌نسبه‌ت گه‌لی شوعه‌یب و گه‌لی
هووده‌وه، واته: عاد و مه‌دیه‌ن، کاتیکی دیارییکراویان نه‌بووه، بۆیه به (و) واو
(عطف) ی کردۆته‌وه، نه‌ک به (ف) فاء، چونکه گێرانه‌وه (عطف) به (ف)، واته:
یه‌کسه‌ر به‌ دوایدا هاتو، دوا‌ی هه‌ره‌شه‌وه به‌لینگه (موعد) دانرانه‌که،
سزایه‌که‌یان بۆ هات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی نۆیم

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان چوار (۴) ئایەت دەگریتە خۆی، ئایەتەکانی : (۹۶ - ۹۹)، لەم چوار ئایەتەدا زۆر بە کورتیی و گوشراویی و نامازە ئاسا، باسی بەسەرھاتی مووسا عليه السلام، وە فیرعەون و دارودەستەکەى کراوە، کە سەرەنجام گەلى فیرعەون بەھۆی شوینکەوتنى فیرعەونە، گێرۆدەى سەر بە فەتارەت چوونى دنیاو، چوونە نیو ناگرى دۆزەخى دواپۆژو، نەفرین لیکرانى دنیاو دواپۆژ بوون.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِۦ فَاتَّبَعُوْا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيْدٍ ﴿١٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَيُسَّسُ الْوُرْدُ الْمَوْرُوْدُ ﴿١٨﴾ وَأَتَّبَعُوْا فِي هٰذِهِۦ لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُسَّسُ الرَّفْدُ الْمَرْفُوْدُ ﴿١٩﴾ ﴾

ماناي وشە بە وشەى ئايەتەكان

{ ھەرۇھە بە دئىيىي مۇوسامان بە نىشانەكانمان و بەنگەيەكى ئاشكراوہ، بۇ لای فیرعەون و دەمراستەكانى نارد ﴿۹۶﴾ كەچى (خەلكەكە) شوین فەرمانى فیرعەون كەوتن و، فەرمانى فیرعەونیش سەر راستانہ و ئاكام خیر نەبوو ﴿۹۷﴾ لە رۇزى قیامەتدا (بەرہو ئاگرى دۇزەخ فیرعەون) پئیش كۆمەلكەى دەكەوئ و خستنیہ نیو ئاگرەوہو، خراپترین پئیش كەوتن (ئەو پئیش كەوتنەى فیرعەون) بوو، (ئەو شوینەش كە بۇ لای بىردن) خراپترین شوینی خەلك بۇ لا براو بوو ﴿۹۸﴾ لەم زىانەش دا نەفرینیان دواخراو، رۇزى قیامەتیش (بە ھەمان شیوہ)، نەفرینیئیش خراپترین بەخششیکە كە پئیان دەبەخشىئ (كە دۇزەخە) ﴿۹۹﴾ . }

شیگردنەوهی هەندیك له وشەگان

(وَسُلْطَانٍ مُّيْنٍ) : واتە: بەلگەیهکی روون و ناشکرا، (السَّلَاطَةُ: التَّمَكُّنُ مِنَ الْقَهْرِ، وَسُلْطَتُهُ فَتَسَلْطُ، وَسَمِيَ الْحُجَّةَ سُلْطَانًا لِتَسَلُّطِهِ عَلَى الْعُقُولِ)، وشەیی (سُلْطَان)، بریتیه له دەست روشتووویەتی بە شیوهی ملکهج کردن بە بەرانبەر، دەگوتری: (سَلْطَتُهُ فَتَسَلْطُ)، ئەوم سەرخست ئەو سەرکهوتو، ئەو زال بوو، بەلگەش بۆیە پێی گوتراوه: (سُلْطَان)، چونکه دەسهلاتی هەیه بەسەر عەقلەکانداو عەقلەکان دەخاتە ژێر رکیفی خۆیەوه.

(وَمَا أَمْرٌ فَرِعُونَكَ بِرَشِيدٍ) : واتە: کاری فیرعهون سەر راستانە نەبوو، دەلی: (الرُّشْدُ وَالرُّشْدُ خِلَافُ الْغَيِّ)، (رَشَدٌ) و (رُشْدٌ)، پێچهوانەیی (غَيٌّ)یە، ئنجا هەم وشەیی (راشد)، هەم وشەیی (رشید)، دەگوتری: فلان کەس (راشد)ە، یان (رشید)ە، له کاروباری دنیاو دواڕۆژدا بۆ هەردووکیان بەگاردی، (رشید) بۆ مرووف بەگاردی و سیفەتە، بەلام لێرەدا بۆ زێدە جهختکردنەوهیە و کارو کردموههکی فیرعهون وهك شەخسێک تەماشای گراوه، که بیناکام بووهو، سەر راستانە نەبووهو سەرمنجای خیری نەبووه.

(يَقْدُمُ قَوْمَهُ) : واتە: پێش گەلهکەیی دەکهوی، دەگوتری: (قَدِمْتُ فَلَنَا أقدامُهُ: إِذَا تَقَدَّمَ)، دەگوتری: (قَدِمْتُ فَلَنَا أقدامُهُ)، واتە: پێشیکهوتنم، له پێشیهوه روشتتم کاتێ تو له پێشیهوه برۆی، ئەو وشەیه بەگاردی.

(فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ) : واتە: خستنیە نیو ناگرموه، (الوَرُودُ: أَصْلُهُ قَصْدُ الْمَاءِ، وَرَدْتُ الْمَاءَ أَرِدُ وَرْدًا فَأَنَا وَارِدٌ، وَالْمَاءُ: الْمَمْرُودُ، أَوْرَدْتُ الْإِبِلَ الْمَاءَ، الْوَرْدُ خِلَافُ الصَّدْرِ الْوَارِدُ: الَّذِي يَتَقَدَّمُ الْقَوْمَ فَيَسْقِي لَهُمْ)، له ریشەدا وشەیی (وَرَدَ)، ئەوهیه که ئینسان روو له ئاو بکات، ئاوو سەرچاومیهک هەبی، بەرەو رووی

بجی، پیی دهگوتری: (وَرَدَ الْمَاءَ)، وهك له سوورمتهی (القصص) دا هاتوه، ﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ﴾ (۲۳)، واته: کاتیک بهرمو ئاوی مه‌دیهن چوو، ئاوو سهر چاوه‌یه‌کیان هه‌بووه، دهگوتری: (وَرَدْتُ الْمَاءَ أَرِدُ وَرْدًا فَأَنَا وَارِدٌ) چوومه سهر ئاوه‌که ده‌چمه سهری، رووی تیده‌گه‌م، (وَرْدًا) روو تینکردن و چوونه لا، (فَأَنَا وَارِدٌ)، واته: من چوومه‌ته لای ئاوه‌که، ئنجا ئاوه‌که پیی دهگوتری: (مَوْرُودٌ)، واته: ئهو شوینه‌ی که خه‌ئک رووی تی ده‌کات بو ئاو لیته‌یان، دهگوتری: (أوردت الإبل الماء)، وشتره‌کانم بردنه سهر ئاو، واته: بو ئاودان، (الوردُ خِلافُ الصَّدْرِ)، (ورد) بریتیه له‌وه که خه‌ئک به‌ره‌و ئاوو سهر چاوه‌که بجی، به‌لام (صَدْرٌ)، ئه‌وه‌یه که له ئاوو سهر چاوه‌که بی‌نه‌وه، له‌و لارا بی‌نه‌وه، (وارد)، به‌که‌سیک دهگوتری: که پیش گه‌له‌که‌ی خو‌ی ده‌که‌وی ده‌لی: وهرن ئاوو سهر چاوه‌یه‌ک لی‌ره‌یه، با پیشتان بکه‌وم، پیی ده‌زانم‌و، بجی بو ئه‌وه‌ی ناویان بو بی‌نی.

(وَبئسَ): (بئسَ: کَلِمَةٌ تُسْتَعْمَلُ فِي جَمِيعِ الْمَذَامِ عَكْسَ نِعْمٍ فِي جَمِيعِ الْمَمَادِحِ، وَأَصْلُهُ مِنْ بئسَ وَهُوَ مِنَ البؤسِ)، (بئسَ): (فعل) یکه به‌کارده‌هینری بو هه‌موو زه‌م‌کردنه‌کان، پی‌چه‌وانه‌ی (نعْم) ه، نه‌گه‌ر بگوتری (نعْم الرَّجُلِ)، واته: فلان که‌س پی‌او‌یکی زور چاکه، به‌لام (بئسَ)، واته: زور خرابه، ئنجا ج بو شت بی، یان بو شه‌خس‌و، له‌ئه‌سلدا وشه‌ی (بئسَ) له (بئسَ) هوه هاتوه، (بئسَ) ش له (بؤس) هوه هاتوه، واته: حال خرابیی، (بئسَ) واته: حالی خراب بوو.

(الرِّفْدُ): (الرِّفْدُ: الْمَعُونَةُ وَالْعَطِيَّةُ، وَالرِّفْدُ: مَصْدَرٌ، وَالْمَرْفَدُ: مَا جُعِلَ فِيهِ مِنْ الطَّعَامِ، رَفَدْتُهُ: أَنْلَيْتُهُ بِالرِّفْدِ، وَأَرْفَدْتُهُ: جَعَلْتُ لَهُ رِفْدًا يَتَنَاوَلُهُ شَيْئًا فَشَيْئًا، الرِّفَادَةُ: مُعَاوَنَةٌ لِلْحَاجِّ كَأَنَّ مِنْ قُرَيْشٍ بَشِيءٌ كَانُوا يُخْرِجُونَهُ لِفُقَرَاءِ الْحَاجِّ)، وشه‌ی (رِفْد) بریتیه له هاوکاری و به‌خشین، (رِفْد) یش چاوه‌که‌یه‌تی، واته: به‌خشین یان هاوکاری کردن، (مِرْفَد) ئه‌وه‌یه که خواردن و خو‌راکیان تینکردوه، تیله‌گه، هه‌گبه، دهگوتری: (رِفْدَتُهُ)، واته: هاوکاریم کرد به شتیک له

هاوکاریی کردن، (أَرَفَدْتُهُ)، واتە: هاوکارییم بو دانای، که ورده ورده دەستی بگهیه نیتتی و لیتی بههرمه‌ند بئی، (رِفَادَةٌ)، بریتی بووه له هاوکاریی کردنی ئەو حاجییانەى که زادو زەخیره و پێخۆریان پئی نه‌بووه، که ئورمیشییەگان هه‌ندیکیان سه‌ره‌رشتیی ئەوهمیان کردوه، هۆزیک له قورمیش ته‌رخان بوو به‌وه که یارمه‌تی ئەو حاجییانە بدات که له دهره‌وه دین و خواردن و خۆراکیان پئی نیه.

(بِسَّ الرِّفْدِ الْمَرْفُودِ)، یانی: (بِسَّ الْعَطَاءِ وَالْمَعْطَى: النَّارِ)، خراپترین به‌خششی به‌خسراو، چیه؟ ئەو ئاگره‌یه، یاخود ئەو نه‌فرینه‌یه که لییان کراوه.

مانای گشتی نایه‌ته‌کان

دیاره نۆیمه له تفسیری سوورمتی (الأعراف) دا، له نایه‌ته‌کانی (۱۰۳ تاكو ۱۷۱)، واته: (۶۸) نایه‌ت، به درئیزی به‌سهرهاتی موسا و هاروونی برای ﷺ له لایه‌ك، فیرعه‌ون و دارودسته‌كه‌ی له لایه‌كی دیکه‌وه‌مان، باس‌کردوه، هه‌روه‌ها له سوورمتی (یونس) یشدا، له نایه‌تی (۷۵ تاكو ۹۳)، واته: له (۱۹) نایه‌تدا، دیسان له‌وباره‌وه دواوین، لیرمش خوا ﷻ به‌س نامازمیه‌کی خیرای پیکردوه، نۆیمه‌ش له قه‌دمر نامازه‌ کردنه‌که‌ی خوا ﷻ به‌ کورتیی مانای ئه‌و چوار نایه‌ته‌ ده‌که‌ین:

خوای په‌روم‌ردگار دم‌فهرموی: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴾، بی‌گومان نۆیمه موسامان به‌ نیشانه‌کانی خو‌مانه‌وه‌و، به‌ به‌لگه‌یه‌کی روون و ناشکراوه‌ ره‌وانه‌ کرد، خوای زاناو توانا له سوورمتی (الإسراء) دا باسی نۆ نیشانه‌و نۆ موعجیزه‌ی کردوه، دم‌فهرموی: ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيٰتٍ ﴿۱۱﴾ ﴾ (الإسراء، هه‌روه‌ها له سوورمتی (النمل) دا، که دم‌فهرموی: ﴿ فِي تِسْعَ آيٰتٍ ﴿۱۲﴾ ﴾، به‌ نۆ نیشانه‌و موعجیزه‌ی روون و ناشکراوه.

﴿ وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴾، به‌لگه‌یه‌کی ناشکرا ئه‌و به‌رنامه‌یه بووه که موسا هیناویه‌تی، یان ئه‌و قسه‌و وتویژه بووه که موسا ﷺ له‌گه‌ل فیرعه‌وندا کردوویه‌تی، که به‌لگه‌ی زۆر روون و ناشکراو مشتومر هه‌لنه‌گر بوون، یاخود ﴿ وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴾، واته: ئه‌و نۆ موعجیزه‌و نیشانه‌یه، به‌لگه‌یه‌کی روون و ناشکرا بوون، یان مه‌به‌ست پینی گو‌چانه‌که‌یه‌تی که هه‌ر له نۆ نایه‌ته‌کاندایه، به‌لام نه‌وه له زمانی عه‌ره‌مبیدا ده‌لی: (ذِکْرُ الْخَاصِّ بَعْدَ الْعَامِ)، باس‌کردنی شتیکی تایبه‌ته، دوا‌ی ئه‌وه‌ی که به‌ شیومیه‌کی گشتی باس‌کراوه.

ننجا نایا خوا موسا علیه السلام به نیشانه‌کان و به به‌نگهی پروون و ناشکراوه بؤ کوئی نارد؟ ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأِيهٖ﴾، بؤ لای فیرعهون و داروده‌سته‌که‌ی.

﴿فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ﴾، شوین فەرمانی فیرعهون کهوتن و، فەرمانی فیرعهونیش سه‌رنجام خیر نه‌بوو، سه‌ر راستانه نه‌بوو.

﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾، له دنیا‌دا به رپی شیرک و کوفردا پیشیان کهوت، خوئی لی کردبوونه په‌رستراوو په‌رومردگار، بؤیه سه‌رنجامی دوارپوژیسیان، وهک هی دنیا‌یان دمبی، چونکه ئینسان له دنیا‌دا ج بجینی، له قیامه‌تدا نه‌وه دمرویتنه‌وه، ﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾، له رۆزی قیامه‌تدا پیش گه‌له‌که‌ی ده‌که‌وی و له پیشیان‌ه‌وه دمروات، به‌لام به‌رمو کوئی؟ دمفه‌رموی: ﴿فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ﴾، بردنیه نیو ناگری دۆزه‌خ، ﴿وَيَسَّسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ﴾، نه‌وه‌ش خرابترین چوونه نی‌وهو، خرابترین شوینه که خه‌لکی بجیته نیو، واته: نه‌وه دۆزه‌خه، نه‌وه ناگره، ﴿وَأَتَّبَعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾، له‌م زیانه دنیا‌ییه‌ش دا نه‌فرینیان شوین خراو، له دوارپوژیسدا هه‌ر نه‌فرینیان شوین ده‌خری، ﴿يَسَّسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ﴾، نه‌وه نه‌فرینه‌ش خرابترین هاوکاری کردن و، خرابترین به‌خششیکه که پیان دمبه‌خسری.

چەند مەسەلەیهکی گەنگ

مەسەلە یەكەم :

خوایێكە باسی رەوانەکردنی موسایێكە بە نیشانهكانیەوه بە
بەنگەیهکی رەون و ناشکراوه بۆ لای فیرعەون و دارودەستەکە ی دەکات :

خوایێكە دمفەرموی : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٦﴾ إِلَىٰ
فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ، فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿١٧﴾ ۞ .

شیکردنەوهی ئەم دوو نایەتە لە دوو (۲) بەرگەدا :

بەرگی یەكەم : ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا ۞ ، هەر وەها بە دنیایەوه

موسامان نارد بە نیشانهکانمانەوه، بۆچی دمفەرموی : ﴿ وَلَقَدْ ۞ ، (و) واوەکە
ئەم بەسەرھاتە دەگێرێتەوه بۆ سەر شتێک کە پێشتر باسکراوه، کە بریتیه
لەوهی خوا پێغەمبەری خاتەم، موحمەد ﷺ ناردووە بۆ لای ھۆزی قورەیش
لە مەكکە، پاشان گەلی عەرەب بە گشتی، پاشان مرۆفایەتی بە گشتییتر،
تاگو دنیا بە گۆتا دی، واتە: ئەی موحمەد ﷺ! وەك چۆن تۆمان رەوانە
کردووە، لە پێش تۆشدا ئەو پێغەمبەرانی دیكەمان رەوانە کردوون، کە باسی
نووحی کردو، باسی ھوودی کردو، باسی صالحی کردو، باسی ئیبراھیمی
کردو، باسی لوطی کردو، باسی شوعەیبی کرد، ئنجا بە ھەمان شیوە موسا
ﷺ شمان رەوان کرد بە نیشانهکانمانەوه، نیشانهکان ھەم لە سوورپەتی

(الإسراء)، لە نایەتی (۱۰۱) دا باسکراون کە دمفەرموی : ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ

تَسْعَ آيَاتٍ بَيَّنَّتْ ۖ فَسَلَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ

يَمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١١١﴾، واته: ئیمه نؤ نیشانه، نؤ موعجیزه‌ی ناشکراو

روونمان به موسا دابوون، پرسیار له بهنی ئیسرائیل بکه، کاتی که موسا چوو بؤ لایان، فیرعه‌ون پیی گوت: ئەی موسا! من به جادوولیکراوت دهمانم، پیم وایه جادووت لیکراوه! موساش عليه السلام ولامیکی ددان شکینی دهداته‌وه، گرنگ ئەوه‌یه له سوورپه‌تی (الإسراء) دا باسی ئەو نؤ نیشانه‌یه به گشتی کراوه‌و، له

سوورپه‌تی (النمل) یشدا دمه‌رموی: ﴿فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ﴾ ﴿١١٢﴾،

واته: به نؤ نیشانه‌وه بچؤ بؤ لای فیرعه‌ون و داروده‌سته‌که‌ی، (ملاً) وهك زورجار گوتوو مانه: ئەوانه‌ن که عه‌قل و چاوی خه‌لک پر ده‌که‌ن له سام و هه‌یبه‌ت، به هؤی زرق و برق و رواله‌تی جوان و سه‌رومت و سامان و ده‌سته‌لاته‌وه، که به کوردیی: ده‌سترپؤیشتووان، قسه به ده‌ستان، دهمراستان، به‌کاردی.

ئنجا ئیمه له تفسیری سوورپه‌تی (الأعراف) دا به ته‌فصیل باسی ئەو نؤ نیشانانه‌مان کردوه، ئەو نؤ موعجیزه‌یه‌ی که خوا به موسای داون که دووانیان گۆچانه‌که‌و ده‌ستی بوون و، هه‌وتیشیان ئەوانه‌ بوون، که له سوورپه‌تی

(الأعراف) دا هاتوون، که دمه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ

وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ ﴿١١٣﴾.

دوایی دمه‌رموی: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ

وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ﴾ ﴿١١٣﴾.

که‌واته: نؤ (۹) موعجیزه‌و نیشانه‌کانی موسا ئەوانه‌ بوون: گۆچان و ده‌ستی،

ئه‌وه‌ دوو، ﴿بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾، قات و قری و گرانی و، که‌می

به‌روبووم، ئەوه‌ سئ و جوار، پینجه‌که‌ی دیکه‌ش: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ

وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ﴾، لافاو و کولله‌و ئەسپ و بۆقه‌کان و خوین،

ئەوئەش پېنج، لەگەڵ چوارمکەدا، ئەووە نۆ، بەلام لە تەوراتدا زیاتر لە نۆ دانە باس دەکاتو، لە هەندیک لە شتەکانیش لەگەڵ ئەووی که لە قورئاندا هاتوون، جیاوازن، که بە تەنکید ئەووی لە قورئاندا، کتیبی پارێزراوو دەستکاریی نەکراوی خوادا، که لەلایەن خۆیەووە پاراستوویەتی، هاتوون، هەر ئەووە راستە، ئەووی که لە پەیمانی کۆندا هەیە، کهم و زۆر دەستکاریی کراوو گۆرپراوو.

برگەى دووم : دەفەرموئ : ﴿ وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴾، بەلگەیهکی روون و ئاشکرا،

یاخود ﴿ مُبِيْنٍ ﴾، یانی: روونکەرەووە ئاشکراکەر، چونکه وشەى (مُبِيْن) هەر دەبێ لە (أَبَانَ، يُبِيْنُ) موه هاتبێ، ئنجا ئەگەر لە (أَبَانَ) ی (لازِم) موه بێ، وهک: (أَبَانَ الْقَمَرُ) مانگەکه ئاشکرا بوو، دەرکەوت، ئەووە (مُبِيْن)، یانی: رۆشن و ئاشکرا.

بەلام ئەگەر (مُبِيْن) لە (أَبَانَ) ی (مُتَعَدِّي) یهوه بێ، وهک: (أَبَانَ الْمَدْرَسُ الدَّرْس) مامۆستایهکه وانهکهی روونکردهوه، ئەو کاته (مُبِيْن)، یانی: روونکەرەووە ئاشکراکەر.

نایا مەبەست له : ﴿ وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴾، چیه؟

(۱) هەندیک گوتوووانه: مەبەست پێی، ئەو نۆ نیشانەن، که بۆ مووسا نیشانەو موعجیزه بوون، وه دەسهلاتیک و بەلگەیهکی روون و ئاشکرا، یاخود روونکەرەووە ئاشکراکەریش بوون.

(۲) هەندیکیش دەئین: ﴿ وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴾، مەبەست پێی گۆچانهکهی بووه وهک : (ذِكْرُ الْخَاصِّ بَعْدَ الْعَامِّ)، وهک خوا ﷻ له سوورپهتی (البقرة) دا دەفەرموئ : ﴿ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ ﴾، چونکه: که دەفەرموئ: ﴿ وَمَلَائِكَتِهِ ﴾، دیاره له نیو فریشتهکاندا: (جِبْرِيلَ وَمِيكَالَ) یش هەن، بەلام بە شیوهی تاییهتیش

باسی کردوون، هەرچەندە وشە گشتییەکەش دەیانگریتەوه، لەبەر زیڤه بایه‌خ پێ دان.

(۳) هەندیکیش دەلێن : مەبەست لە : ﴿وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ﴾، ئەو هەسه و توێژانەى موسا ﷺ بوون کە زۆر بە جوانیی پەيامی خوێ، بەرنامەى خوێ، بۆ فیرعه‌ون و دارودەستەکەى رۆشن کردۆتەوه‌و، باش باشی لێ حالى کردوون‌و، بەلگەیه‌کی روون و ئاشکرای بۆ هی‌ناون.

ئنجاً من وهك له مانا گشتییەکەش دا باسکرد، مانای سییه‌میانم زیاتر بەدلە، کە وێرای ئەوهی موسا ﷺ نۆ موعجیزەو نیشانەى پێبوون، لە هەمان کاتیشدا بەلگەى روون و ئاشکراشی پێبووه، بۆ فیرعه‌ون و بۆ دەستەو دایەرەکەى، کە بریتی بووه لە پەيام و بەرنامەکەى، بریتی بووه لەو نامانجە بەرزانەى هاتوه بیانھینیتە دى، کە لە قازانج و خێرو خووشیی دنیاو دواڕۆژی هەموو لایەک دان.

برگەى سییەم : کە دەفەرموئ : ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأِيْهِ﴾، واتە : موسامان ﷺ بە نیشانەکانمانەوه‌و بە بەلگەى روون و ئاشکراوه بۆ لای فیرعه‌ون و دارو دەستەکەى، نارد.

وشەى : ﴿وَمَلَأِيْهِ﴾، وهك پێشتریش ئاماژەمان پێدا، دەگوترئ : (مَلَأُ الشَّيْءَ: وَضَعُ فِيْهِ مِنَ الْمَاءِ وَغَيْرِهِ قَدْرًا مَا يَسَعُ، وَمَلَأُهُ عَلَى الْأَمْرِ: سَاعَدَهُ وَشَايَعَهُ، وَالْمَلَأُ: الْجَمَاعَةُ، وَأَشْرَافُ الْقَوْمِ وَسَرَائِهِمْ جَمْعُهُ أَمْلَاءٌ، وَيُقَالُ مَا كَانَ هَذَا الْأَمْرُ عَنْ مَلَأٍ مِنَّا أَي: عَنْ مُشَاوَرَةٍ)، دەگوترئ : (مَلَأُ الشَّيْءَ)، واتە : ئەو شتەى پێ کرد، ئەگەر پێ کرد لە ئاو، یان هەر شتیکی دیکەى کە تیکردبئ، مادام پێ بئ، پێی دەگوترئ : (مَلَأُ)، دەگوترئ : (مَلَأُهُ عَلَى الْأَمْرِ)، واتە : یارمەتیی داو لەگەئى دا رۆیی و پەپره‌ویی لیکرد، (مَلَأُ)یش، بە کۆمەئە خەلکێک دەگوترئ، بە دەم راستان و کاربەدەستان و بریار بەدەستانی خەلک دەگوترئ، (مَلَأُ) بە (أَمْلَاءُ) کۆدەگریتەوه، ئنجاً دەگوترئ : (مَا كَانَ هَذَا الْأَمْرُ عَنْ مَلَأٍ مِنَّا)، واتە : ئەم کارە بە راوێژی ئیمە نەبوو، ئیمە ئاگامان لێی نەبوو.

گوتمان: (ملاً)، كەسانىكىن كە عەقل و دلى خەلك پىر دەكەن لە سامو
 ھەبەت، ديارە بەھۆى پۋالەتى سەرنجراكىش و دەستەلاتو سەروەتو سامان و،
 خۇ پى رانواندنيانەو، خەلك دەخەنە زىر كاريگەريپەو، چونكە وەك گوتراوہ:
 خەلك عەقلى لە چاوى دايە، بەلكو من ئەوہشى بۇ زياد دەكەم: زۆر كەس
 عەقلى لە گوئى دايە، چ ببىستى، زۆرجاران پىروا دەكاتو، چ ببىنى وا دەزانى
 ھەر ئەوہى، ھەروہا لە كوردەوارىي خۇماندا دەلئىن: (ئەوہى لە بەرچاوانە
 لەبەر دلانە)، ھەلبەتە ئەوہ بۇ خەلكىك كە ئەو ديوى شتەكان نەبىنن، ديوى
 پەنھانىان نەبىنن، تەنيا پۋالەتو پۋوكەشەكەيان ببىنن، دەكەونە زىر
 كاريگەري پۋالەتو زرقو برقو خۇ بادان و خۇرانواندى خاوەن دەستەلاتە
 سەروەتو سامان بۇ خۇ قۇرخكەرەكان، ئەگەرنا ئەوانەى كە ديوى پەنھانى
 شتەكان دەبىنن، پىيان ھىچ نىە، چونكە ئەو ديويان دەبىنن و، دەزانن كە ھەر
 بەينىكە كابر دىتو دەچى و خۇى رادەنوئىنى و خۇى بادەدا، بەلام دوايى ھەر
 دەچىتە زىر ئەو خاكە، دەشزانن كە زۆر كەسى دىكەش پىش وان، خۇيان
 رانواندو و خۇيان باداو و خۇيان ھىناو و بردو، بەلام ھەر وا ماوہىەكى كەم
 بوو، دوايى لەگەل زەويدا تەخت بوون.

برگەى چوارەم : ﴿ فَابْعُوا أُمَّرَ فِرْعَوْنَ ﴾، ئنجا بە دواى فەرمانى فىرەون
 كەوتن، ئايا ئەوانەى بە دواى فەرمانى فىرەون كەوتن، كاربەدەستو دەم
 راستەكاننى، ياخود خەلك و گەلەكەيەتى؟ بەلئى مۇوسا عليه السلام بە پلەى يەكەم
 پۋوى لە فىرەون و لە دارو دەستەكەى كردو، بەلام لە راستى دا مەبەستى
 پى خەلكەكە بوو، دەشتوانىن بلئىن: ھەم خەلكەكەش كەوتنە شوئىن
 فىرەون، ھەم دارو دەستەكەشى كەوتنە شوئىن فىرەون.

﴿ فَابْعُوا أُمَّرَ فِرْعَوْنَ ﴾، مادام بە (ف)ى (تەقىب) ھىناويەتى، واتە:
 يەكسەر و بى وەخران، شوئىن فەرمانى فىرەون كەوتن و بە قسەيان كرد،
 بەبى ئەوہى تىوہى رامئىن و سەرنجى قسەكانى مۇوسا بىدن، قەناعەت
 ھىنانى پىش بىرگردنەوميان ھەبوو، كە بەداخو و ئىستاش ھەروايە.

زۆر كەس كە گىرۆدەى داوى حىزبىك يان رژیمنىكى خۆسەپین دەبى، بە تۆزە دەم چەورکردن و زار شىرىنکردنىك و، بە چەپلەو ئافەرىنىك، دەست و پى خۆى ون دەكات، ئەگەر كەسىكى دىكە بى، پەيامىكى پى بگەپەنى، ھۆشيارى بكاتەو، ھەر گوپى ناداتى، تازە ئەوہى چۆتە عەقل و دلى، ھەر ئەوہى، دەستى لە شتىك گىر بوو و وادەزانى دنيا ھەر ئەوہندەپە، يەكسەر تەسلىمى دەبى و، تازە گوئ بۇ ھىچى دىكە ناگرئ و، عەقل و دلى خۆى دادەخات، بەرانبەر بە ھەر شتىكى دىكە!!

من جارى وا ھەبوو، لەگەل ھەندىك خەلك لەو جۆرە كەسانە قسەم كردو، لە كۆر و مەجلىسا، پەنجەكانى خستۆتە گوئى خۆى، گوتوومە: بۆچى وا دەكەى؟ گوتوويەتى: پىم خۆش نىە گويم لە قسەكانت بى، گوتوومە: تۆ پەنجەكانت لە گویت دەرىنەو، گوئ ھەئخە بە لە بارى، ئەوہى عەقلىت گرتى، و مریبگرو، ئەوہى عەقلىت نەگرت، و مریمەگرە، كابر ا گوتوويەتى: ئاخىر دەترسم بچیتە نیو عەقلمەو و قەناعەت بىنم، پىم گوتو: ئنجا مادام بچیتە نیو عەقلمەو، تۆش تەسلىمى عەقلىت بە، ئىنسان بە عەقل لە ئازەل جيا دەبیتەو، گوتوويەتى: نا، حەز ناكەم ئەو قەناعەتانەى ھەمە، لىم ھەلبوہ شىتەو، مروقى واش ھەپە!!

بىرگەى پىنجەم : ﴿ وَمَا أَمْرٌ فَرِعُونَ بِرَشِيدٍ ﴾، فەرمانى فیرعەون و كاروبارى فیرعەون، سەر راستانە نەبوو.

(أمر)، لیرەدا دەلى: (أمره بكذا: والجمع: الأوامر)، فەرمانى بەو شتە پىكرد، كۆى (أمر)، (أوامر)، فەرمانەكان، دەگوترى: (أمره مستقيماً)، (أمر)، واتە: حال، ئنجا لیرەدا ئەگەر (أمر) بە ماناى كاروبار و حال بى، بە (أمر) كۆ دەبیتەو، بەلام (أمر) ئەگەر بە ماناى فەرمان بى، بە (أوامر) كۆ دەبیتەو، كە لیرە ھەردووکیان دەگونجىن، دەگونجى بلى: فەرمانەكەى فیرعەون سەر راستانە نەبوو، ياخود حال و بالى فیرعەون، حال و بالىكى سەر راستانەو بە ئامانچ گەپەنەر نەبوو، وەك خوا ﴿﴾ دەربارەى ئەوہ كە (أمر) بە ماناى

(الحال والشأن) دى، دەفەرموى : ﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ (۱۲۸) آل عمران،

به پیغمبهری خاتهم ﷺ دمفهرموی له حال و بالدا، هیچ شتیک به دمست تو
 نیه نهی موحهمهد ﷺ!.

(رَشید)، (فَعِيلٌ مِّن رَّشَدٍ وَرَشْدٍ وَرَشْدٌ: إِذَا اتَّصَفَ بِإِصَابَةِ الصَّوَابِ وَأُجْرِيَ
 وَصْفُ رَشِيدٍ عَلَى الْأَمْرِ مَجَازًا عَقْلِيًّا، وَأَنَّمَا الرَّشِيدُ: الْأَمْرُ، مُبَالَغَةٌ فِي اشْتِمَالِ
 الْأَمْرِ عَلَى مَا يَقْتَضِي انْتِفَاءَ الرَّشْدِ، فَكَأَنَّ الْأَمْرَ هُوَ الْمَوْصُوفَ بَعْدَ الرَّشْدِ)^(۱)،
 وشهی (رَشید)، (فَعِيلٌ)ه، له (رَشید)، یان (رَشْد)، یان (رَشْد)، (رَشید، یَرشُد،
 رُشْدًا)، نه‌گهر مروّف رازایه‌وه به‌وه که له نامانج بدات، نامانج بپیکئی، لی‌ره‌دا
 سیفته‌تی (رَشید) که دمفهرموی: ﴿ وَمَا أَمْرٌ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴾، { (امر) چ
 به مانای فرمان بی، چ به مانای حال و سیفته بی، حال و بال بی }، نه‌وه به
 مه‌جازیکی عه‌قلیی، نه‌مره‌که‌ی فیرعه‌ون به ره‌شید وه‌سف کراوه، نه‌گهر‌نا
 له راستییدا (رَشید) نه‌وه که‌سه‌یه که فرمانه‌که ده‌کات، یاخود حال و
 سیفته‌ته‌که‌ی هه‌یه، نه‌مه‌ش زی‌ده‌رویی کردنه له‌وه‌دا، که نه‌مره‌که‌ی فیرعه‌ون
 زور دوور بووه له‌سه‌ر راستیی و به نامانج گه‌یشتن، یانی: نه‌مره‌که خوی بریتی
 بووه له‌وه که به نامانج نه‌گات و بی ناکام بی .

مەسەلەى دووهم :

باسى پيشكهوتتى فيرعهون بؤگه له كهى

له رۆژى قىيامەت دا، بەره و دۆزەخ :

خو دەفەر موى : ﴿ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَيَنْسَ الْوَرْدُ

الْمَوْرُودُ ۱۸ ﴾ .

شیکردنەوى ئەم نایەتە موبارە که له سى (۳) برگەدا :

برگەى بەگەم : ﴿ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾ ، واتە : پيش گەله کهى ده کهوى

له رۆژى هەلسانه وهدا، له رۆژى زیندووکرانه وهدا.

(قَدَمٌ، يَقْدُمُ : أَي تَقَدَّمَ)، (قَدَمٌ، يَقْدُمُ)، واتە : پيشكهوت، پيش ده کهوى،

ئەمە دياره که لهو حالهتهدا (مُتَعَدِّي) دەبى، واتە : پيويستى به (مفعول)

دهکات، دهگوترى : (قَدَمٌ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ) و (يَقْدُمُ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ)، واتە : فيرعهون

پيش گەله کهى کهوت، فيرعهون پيش گەله کهى ده کهوى.

دهشگونجى : (قَدَمٌ) به (لَازِمٌ) بى، (قَدَمٌ فِرْعَوْنٌ)، واتە : پيش کهوت، واتە : ئەمە

ليهدا به (لَازِمٌ) دى، به لام ليهدا مادام دەفەر موى : (يَقْدُمُ قَوْمَهُ) و، (مَفْعُولٌ بِهِ)

خواستوه، که واتە : ليهدا (قَدَمٌ)، (مُتَعَدِّي) يه و پيويستى به (مَفْعُولٌ بِهِ)

کردوه، يانى : فيرعهون پيش گەله کهى ده کهوى له رۆژى قىيامەتدا.

برگەى دووهم : بؤ کوئ پيشيان ده کهوى؟ يان بؤ کوئ : خه لکه که فيرعهونيان

پيش خويانيان داوه؟ يان فيرعهون بؤ کوئ خه لکه کهى وه دواخوى داوهو

کەوتۆتە پیشیانەوه؟ دمه‌رموی: ﴿ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ ﴾، واتە: بردنیه نیو ناگرا ناگری دۆزەخ.

(الإيرادُ: جعلُ الشيءِ وَاِردًا)، (إيرادُ)، بریتیه له‌وهی که شتیک بخهیه نیو شتیکه‌وه، (الواردُ)، (ای: قاصِدُ الماءِ)، (وارد) له ئەسلی زماندا به که‌سێک ده‌گوتری: که بچیتە سەر کانی و سەرچاومه‌ک، یان روو له کانی و سەرچاومه‌ک بکات، بۆ ئەوهی ناوی لێ هه‌لبه‌ینجی، (وَالَّذِي يُورِدُهُمُ هُوَ الْفَارِطُ، وَيُقَالُ لَهُ: الْفَرِطُ)، ئەو که‌سه‌ی که پیش خه‌لکیک ده‌که‌وی به‌ره‌و کانی و سەرچاومه‌ک، بۆ ئەوهی ناوی لێ بخۆنه‌وه‌و ناوی لێ هه‌لبه‌ینجی، پێی ده‌گوتری: (فارطُ) و، پێشی ده‌گوتری: (فَرِطُ)، له فه‌رمووده‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ هاتوه، فه‌رموویه‌تی: {أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ}، {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (١٨٨٣٠)، وَالْبُخَارِيُّ، برقم: (٦٢١٧)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (٢٢٨٩)، وَابْنُ حِبَانَ، برقم: (٦٤٤٥)}، واتە: من پیش نیوه ده‌که‌وم به‌ره‌و جه‌وزی که‌وسه‌ر.

لێبه‌دا زانایان ده‌لێن: خوای کاربه‌جی وه‌ک گالته پێکردن و به‌ توانج تیگرتن له فی‌رعه‌ون، وایفه‌رمووه، یانی: سه‌رکرده‌و ده‌م راستی کۆمه‌لگایه‌کان، پیش خه‌لکه‌که‌ی خو‌یان ده‌که‌ون به‌ره‌و کانی و سەرچاومه‌ک که له‌وێوه به‌خته‌ومری و سه‌رفرازی لێ هه‌لبه‌ینجی، به‌لام فی‌رعه‌ون پیش خه‌لکه‌که‌ی ده‌که‌وی به‌ره‌و ناگری دۆزەخ، چ سه‌رکرده‌یه‌تییه‌ک!! له راستییدا هه‌موو فی‌رعه‌ون و طاغووت و حوکمه‌رانه‌ خو‌ به‌ زلگرو خو‌سه‌پینه‌کان هه‌روان، پیش خه‌لک ده‌که‌ون به‌ رێی کوفرو بێ‌پروایی دا، له دنیا‌دا، له دوا‌پۆژیشدا : خوای داد‌گه‌ر دمه‌رموی: وه‌ک چۆن له دنیا‌دا به‌ رێی کوفرو بێ‌پروایی دا، به‌ره‌و دوور له خوایی، پیش خه‌لکه‌که‌ که‌وتوون، فه‌رموون لێره‌ش بکه‌ونه‌و پیشیان، به‌لام به‌ره‌و کوی؟ به‌ره‌و دۆزەخ! یانی له‌وی ئەگه‌ر کانی و سەرچاومه‌ک هه‌بێ ئەو سه‌رکرده‌و ده‌مرا‌ستانه‌ له‌ رۆژی دوا‌یی دا پیش کۆمه‌لگاکانی خو‌یان بکه‌ون به‌ره‌و لای بریتیه‌ له‌ ناگری دۆزەخ!

برگه‌ی سییه‌م : ﴿ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ ﴾، خراپترین کانی و ئاویک که خه‌لکی بۆ ده‌بردێ، یان خراپترین ئامانج و مه‌به‌ستیک که رووی تێده‌کری،

(ئاگری دۆزەخە) (الْوَرْدُ: الماء المورود)، ئاویك كه خهك رپوی تی دهكاتو دهچیتە سەری، بۆ ئەوەی ئاوی لی هەلبهینجن، (فعل بمعنى مفعول)، لێرهدا (ورد)، (فعل)ی به مانای (مفعول)ه، وهك (ذبح) به مانای (مذبوح)، كه خوا دەربارەى ئیبراهیم دەفەرموی : ﴿ وَفَدَيْنَهُ بِذَبِيحٍ عَظِيمٍ ﴾^(۱) آی: بَمَذْبُوحٍ عَظِيمٍ، واتە: بەرانیك كه سەردەبەردی، سەربەرپاویكى مەزن، (وهي استعارة تَهَكُّمِيَّة، لِإِنَّ الْإِيرَادَ يَكُونُ مِنْ أَجْلِ الْإِنْتِزَاعِ بِالسَّقْيِ)، ئەمیش خواستنه و مەیهكى گالته پیکه رانهیه، چونکه ئەم وشەیه بەکاردههینری بۆ ئەوەی خهك لهو گانی و سەرچاومیه ئاو هەلبهینجن و لی بههرمهندن، (الورد: ضد الصدر)، (صدر) ئەومیه كه كه سێك چووپیته سەر گانی و سەرچاومیهك و، بێتهوه، بەلام (ورد) ئەومیه كه بهرهو رپوی بچن، (مورود)یش (المورود المكان الذي وردوه)، ئەو شوینەى كه بۆی دەچن، واتە: شوینیکی روو تیکراو، بۆ ئەوەی ئاوی لی هەلبهینجن، دەفەرموی : ﴿ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ ﴾ : (المدخل المدخول فيه)، شوینیك كه خهك چۆته نیوی، واتە: ئاگری دۆزەخ خراپترین سەرچاومیهكى ئاو لی خواردنهومیه، كه بۆی دەچن.

هەلبەتە وهك گوتم ئەو وشانە خوازراونهوهو، قورئان له لووتكهى هەرە بەرزى رەوانبیزی دایه، ئیمەش لهبەر ئەوەی بۆ خهكى كورد زمان تەفسیری دهكەین، ئنجا هەندیک زاراوه و شەى پەيوست به رەوانبیزییهوه، هەن، كه تەنیا خهكى پسپۆرو شارمزا لهو زاراوانه تیان دهگەن و، ئیمەش دەمانهوی زیاتر مەبهسته كه بگهیهنین به خهكێك، كه به زمانى كوردی گوی بیستی ئەو تەفسیرکردنهى ئیمە دەبی، یاخود دهخوینیتەوه.

مەسەلەى سەپەم كۆتایى :

باسى نەفرین شوین گەلى فیرعهون خران، له دنیاو دواروژدا:

خوافەرموویەتى : ﴿ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بئسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ

شیکردنەوی ئەم نایەتە موبارەکە لە سى (۳) بەرگەدا:

بەرگەى بەگەم : ﴿ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً ﴾، ئنجالەم ژيانەدا (گەلى فیرعهون) نەفرینیان شوین خرا.

(في هذه، أي في هذه الدنيا)، لەمەدا ، یانى لەم ژيانەى دنیادا، بە جى دزمانین؟ چونکە لە نایەتى ژمارە (۶۰)ى سوورمتى (هود)دا هاتو، خوا دەفەرموى : ﴿ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾، واتە: لەم ژيانى دنیاىەدا، نەفرینیان شوین خرا (مەبەست لەوى گەلى عادە)و، لە رۆژى قیامەتیشدا.

لیرەشدا دەفەرموى: ﴿ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾، چونکە لە سوورمتى (هود) لە بەسەرھاتى (عاد)دا، کە پێش ئەم نایەتانەى، لە نایەتى ژمارە (۶۰)دا وشەى (هذه) بە (الدنيا) ڕوونکراوتەو، لیرەدا خوا ﷻ بە پێوستى نەزانیو، دووبارە بەفەرموى : ﴿ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا ﴾، (هذه)، یانى: ئەم ژيانى دنیاى، چونکە لە قورئاندا نەك وشەىك، بەلكو پیتىكى زیادیش نیە، کەواتە: ئەگەر لە شوینىکدا وشەىك دووبارە بۆو، بە دلنیاىى حکمەتیک، یان چەند حکمەتیکى لە ژێر داى، رازو نەینیبەکى لە ژێر داى.

واتە: هەم لەم ژيانە دنیاىەدا، هەم لە دواروژیشدا، گەلى فیرعهون نەفرینیان شوین دەخرى، لە زمانى عەرەبىیدا ئەگەر بگوترى: (تَبَعَهُ) بە نەسبەت

نَبْرَهُ (تَبِعْتُهُ اللَّعْنَةُ)، واته: نفرین شوینی کهوت، به‌لام نایا له‌عنه‌ته‌که
دمیگری، یان نایگری؟ نه‌وه دیار نیه، به‌لام که گوترا: (أَتَّبِعْ) یان (أَتَّبِعْ)، واته:
شوینی کهوت و گرتیشی، (أَيُّ: تَبِعَهُ وَلَحَقَهُ)، نه‌گهر به (أَتَّبِعْ)، یاخود (أَتَّبِعْ)
بی، واته: به ته‌نکید نه‌وه نفرینه‌ی خوا گرتوونی و بییان گه‌یشتوه.

وهك له سوورمتی (الأعراف) دا که پیشتر باسمان کرد، دم‌فهرموی: ﴿ وَآتَلُّ
عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخْنَا مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ
الْفَاوِرِينَ ﴿١٧٥﴾، ﴿ فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ ﴾، واته: شه‌یتان شوینی کهوت و پیشی
که‌یشت، نه‌گهر فهرمووبای: (فَتَبِعَهُ الشَّيْطَانُ)، واته: شوینی کهوت، نازانی
دمیگری، یان نایگری، به‌لام ﴿ فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ ﴾، نه‌گهر به (رُبَاعِي) بی، واته:
شوینی کهوت و گرتیشی.

برگه‌ی دووم: ﴿ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾، دیاره نه‌مه په‌یومسته به (أَتَّبِعُوا) وه، (ای):
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَتَّبِعُوا اللَّعْنَةَ)، له رۆژی هه‌لسانه‌وه‌مشدا نفرینیان شوین خرا،
یانی: لی‌رهدا وشه‌ی (لَعْنَةُ)، دووباره نه‌گراوته‌وه: ﴿ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةَ
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾، (أَيُّ: وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَتَّبِعُوا لَعْنَةَ)، لی‌رهدا دیسان که زانراوه،
پیویستی نه‌کردوه وشه‌ی (لَعْنَةُ)، دووباره بکاته‌وه‌وه، (أَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةَ)،
یانی: (أَلْحَقَ اللَّعْنَةُ بِهِمْ): نفرینیان دواخراو پیشیان گه‌یشت، وهك خوی دادگهر
له جیبه‌کی دیکه فهرموویته‌ی: ﴿ وَأَتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ
الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿١٤٢﴾ القصص، واته: له‌م ژبانه دنیا‌ییه‌دا
نفرینمان شوین خستن و پی‌گه‌یاندن‌وه، له رۆژی دواپیشدا نه‌وان له که‌سانیک‌ی
ناقولاکراوو ناشیرین کراون (به‌هوی نه‌وه‌وه، که خوا نفرینی لی‌کردوون).

برگه‌ی سنیهم: ﴿ يَسَّ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴾، ﴿ يَسَّ ﴾ پیشتر باسمان کرد
که (مِنْ أَفْعَالِ الذَّمِّ)، هه‌روهك (نعم)، (مِنْ أَفْعَالِ الْمَدْحِ)، (بئس) نه‌گهر بجیته

سهر شتیك، واته: نهو شته خراپترین شته.

﴿بِئْسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ﴾، واته: (بِئْسَ الْعَطَاءُ الْمَعْطَى)، خراپترین هاوکاری و به‌خششی به‌خسراوه، یان (بِئْسَ الْعَوْنُ الْمَعَانَ)، خراپترین هاوکاری و یارمه‌تی هاوکاری پی‌کراو.

(رِفْد) یانی: شتیك که دهدریت به نینسان و هاوکاری مروقی پی ده‌کری، وهک پیشتر باسماں کرد: وشه‌ی (رِفَادَة)، نهو خواردن و پیداو‌یستیانه بوون که هۆزی قورمیش ده‌یاندان بهو حاجییانه‌ی که له دهره‌وه‌ی مه‌ککه‌وه دین‌و، زادو زه‌خیرمیان پی نه‌بوو، هاوکاری‌بیانیان پی ده‌کردن.

خاوه‌نی (التحریر والتویر)^(۱) ده‌ئی: (وَالْمَرْفُودُ: حَقِيقَتُهُ الْمَعْطَى شَيْئًا، وَوُصِفَ الرَّفْدُ بِالْمَرْفُودِ، لِأَنَّ كِلْتَا اللَّعْنَتَيْنِ مَعْضُودَةٌ بِالْأُخْرَى، فَشُبِّهَتْ كُلُّ وَاحِدَةٍ بِمَنْ أُعْطِيَ عَطَاءً، فَهِيَ مَرْفُودَةٌ، وَإِنَّمَا أُجْرِيَ الْمَرْفُودُ عَلَى التَّذْكَيرِ بِاعْتِبَارِ أَنَّهُ أُطْلِقَ عَلَيْهِ رِفْدٌ).

واته: وشه‌ی (مَرْفُود)، بریتیه له که‌سێک که شتیکی پیدراوه، ننجاً وشه‌ی (رِفْد)، یانی: هاوکاری، بۆیه به (مَرْفُود)، وه‌سف کراوه: هاوکاری‌یه‌کی هاوکاری‌یکراو؟ چونکه نهو دوو نه‌فرینه: نه‌فرینیك له دنیا‌داو، نه‌فرینیك له دوا‌رپۆژ‌دا، هه‌ر کامیکیان هاوکاری‌یه بۆ نه‌وی دیکه، بۆیه هه‌ر کامیکیان به‌وه وه‌سف کراوه، که نهو هاوکاری‌یه، هاوکاری کراوه، چونکه نه‌فرینه‌که‌ی دنیا، هی دوا‌رپۆژی به دوا دادی، یانی: نه‌فرینه‌که‌ی دنیا، هاوکاری و پشتگیری کراوه، به نه‌فرینه‌که‌ی قیامه‌ت، ننجاً نه‌فرینه‌که‌ی قیامه‌تیش هاوکاری کراوه به نه‌فرینه‌که‌ی دنیا، هه‌ر کامیکیان به‌وی دیکه هاوکاری و پشتگیری کراوه، بۆیه‌ش وشه‌ی (مَرْفُود)، به (مُذَكَّر) هاتوه، لهو رووه‌وه که به (رِفْد) باسکراوه، (رِفْد) یش (مُذَكَّر)ه.

له سوورمه‌تی (محمد) نایه‌تی (۱۵)‌دا، خوا‌ی دادگه‌ر ئاوا نهو هاوکاری کردنه‌ی

نه‌هلی دۆزه‌خ باس ده‌کات، ده‌فه‌رموی: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَ هُمْ﴾، له

ناویکی داغ و گولایو بییان درا، ریخۆله‌کانی بچراندن، واته: ئه‌وه ئه‌و هاوکار بییه که خوی کارزان دهمانکات، له نیو دۆزه‌خ دا، دیاره که سیک خوا له‌عنه‌تی لی بکات، ئه‌وه سزای مه‌عنه‌وییه‌و، به ته‌ئکید سزایه مه‌عنه‌وییه‌که، سزای ماددی و جه‌سته‌یی و به‌ره‌سته‌تیشی به دوادا دی.

که ده‌فه‌رموی: ﴿ بِئْسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴾، (بئس) (فعل) هکه‌یه، (ورد) (فاعل) هکه‌یه، (مورد) هکه‌ش (مخصوص بالذم) ه، یاخود (مورد) سیفه‌تی (ورد) ه، (مخصوص بالذم) ئه‌وه‌ی تایبته‌ت کراوه به (ذم) هکه، بریتیه له ناگری دۆزه‌خ، واته: خراپترین چوونه نیو، یاخود شوینی که خه‌لک بجیته نیوی، بریتیه له ناگری دۆزه‌خ.

هه‌روه‌ها ﴿ بِئْسَ الرَّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴾، به هه‌مان شیوه: (بئس) ده‌بیته (فعل) هکه‌و، (رفد) ده‌بیته (فاعل) هکه، ئه‌ویش یان سیفه‌تی (رفد) ه، یاخود تایبته‌ت کراوه به (ذم)، نه‌گه‌ر سیفه‌تی (رفد) بی، واته: (بئس الرفد المرقد): اللعنة، أو ناز جهنم، یانی: خراپترین هاوکاری به‌خسراو، نه‌فرینه، یان ناگری دۆزه‌خه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسی دەیم

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان نۆ (۹) نایەت دەگریته خۆی، لە نایەتەکانی (۱۰۰ تاكو ۱۰۸)، خوای زاناو توانا چەند راستییەك رادەگەیهنی، لە دواى گێرپانەوهی ئەو حەوت بەسەرھاتە: بەسەرھاتی نووح و گەلەكەى، ھوود و گەلى عادو، صالح و گەلى ئەموودو، گۆشەییەك لە بەسەرھاتی ئیبراھیمو، لوطو و گەلەكەى، شوعەیب و گەلى مەدینەو، موسا لەگەڵ فیرعەون و گەلەكەى دا، صەلاتو سەلامی خوا لەسەر ھەموو پێغەمبەران بێ، دواى ئەو حەوت بەسەرھاتە، خوا ﷻ چەند راستییەكى گەورەو گرنگ وەك ھەلھینجان لە بەسەرھاتو سەرگوزشتەى ئەو پێغەمبەرانەو كۆمەلگەكانیان، دەخاتە روو، كە دابەشمان كردوون بۆ شەش بەرگە:

بەرگەى یەكەم : ئاماژە بە مانەوهی شوینەواری ھەندیک لە كۆمەلگەو ئاوەدانییەكانو، بەسەریەكدا رمان و لەبەینچوونی ھەندیکیان.

بەرگەى دووھم : راگەیاندى ئەو راستییە كە خوا ستمى نەكردوھ لەو كۆمەلگەیانەى كە فەوتاون بە سزاو بەلای خوا، بەلكو خۆیان ستمیان لە خۆیان كردوھ، پەرستراوھ ساختەكانیشیان ھیچ سوودیان بێ نەگەیاندوون و دادیان نەداون، كاتێ كە لێیان فەوماوھ و سزاو بەلای خوا رووی تێكردوون.

بەرگەى سێھم : ئاماژە بەوھ كە سزادنى خوا بۆ كۆمەلگەیانەكان، لە كاتى ستمو خرابەیاندا یاسایەكى گەردوونى خواپەو، نیشان و عیبەرتیشە بۆ ھەر كەسێك كە لە رۆژى دواى بترسى، ئەو رۆژەى كە خەلكى تیدا كۆدەگریتهوھ، بۆ كاتێكى دیاریكراو، بۆ كاتێكى ژمێردراو و دیاریكراو لە لای خوا، دواخراوھ.

برگەى چوارەم : باسى يەككەك لە ديمەنە سامناكەكانى رۇزى دوايى دەكات، كە
 هيج كەس بەبى مۇلەتى، خوا ورتەى لە زار نايەتو، خەلك دابەش دەبن بۇ
 دوو كۆمەلى سەرەكىي، بۇ بيمرادو چارەپەش و، بۇ بەختەومرو خاومەن پشك و
 بەشى باش.

برگەى پىنچەم : باسى سەرەنجامى شوومى شپرزە حالانى بيمراد دەكات، كە
 بە ھەمىشەيى لە ناگرى دۆزەخدا دەمىننەو، ھەناسە ھەككىشان و،
 ھەناسە دانەومىيەكى قورس و بەزەحمەتيان ھەيە.

برگەى يەكەم : باسى سەرەنجامى بەختەومرانى بە مراد گەيشتووى خۇشحال
 دەكات، كە بە ھەمىشەيى لە بە ھەشتدا دەبن و، لە بەخشى خوا، بەھرمەند
 دەبن، وە ئەو بەخشەيى خوايان لى نابرى.

﴿ ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ نَقِصُهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿۱۰۰﴾ وَمَا
ظَلَمْتَهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ
اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْسِيرٍ ﴿۱۰۱﴾ وَكَذَٰلِكَ أَخَذَ رَبُّكَ
إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنْ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿۱۰۲﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِمَنْ خَافَ
عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَٰلِكَ يَوْمٌ يَجْمَعُ لَهُ النَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ﴿۱۰۳﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُ
إِلَّا لِأَجَلٍ مَعْدُودٍ ﴿۱۰۴﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ سُقِيَ
وَسَعِيدٌ ﴿۱۰۵﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ سَقُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿۱۰۶﴾ خَالِدِينَ
فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿۱۰۷﴾ وَأَمَّا
الَّذِينَ سَعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ
عَطَاءً غَيْرَ مَجْدُودٍ ﴿۱۰۸﴾ ۞

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

{ئەووە کە (باسکرا) لە بەسەرھاتی ئاومدانییەکانە بۆتی دەگیڕپنەووە، ھەیانە (شوینەوارەکانی) بە پتووە ماووە، ھەشیانە بەسەریەگدا رماووە ﴿۱۰۰﴾ ئیمە ستەممان لێ نەکردن کە فەوتاندمان، بەئکو ئەوان ستەمیان لە خۆیان کرد، ئنجا کاتیک فەرمانی پەروردگارت ھات (بۆ سزادانیان) ئەو پەرستراوانەیی کە لە خوار خواووە لییان دەپارنەووە، ھیج بڕە سوودیکیان پێ نەگەیانندنو، تەنیا زیانبارییان بۆ زیاد کردن ﴿۱۰۱﴾ گرتنی پەروردگاریشت بەو شیویمە، کاتیک ئاومدانییە ستەمکارەکان دەگری (وسزایان دەدات) مسۆگەر گرتنەکەیی خوا بە ئیش و توندە ﴿۱۰۲﴾ بە دنیایی لەوھش دا نیشانە ھەیە، بۆ کەسێک لە ئازاری دواڕۆژ بترسی، ئەو کاتە رۆژیکە تیکرای خەلکی بۆ کۆ دەکریتەووە، ئەو کاتە رۆژیکی ببنراووە خەلک بۆ نامادە کراووە ﴿۱۰۳﴾ بۆ کاتیکیی دیارییکراوی ژمیررراو (کەم) نەبی، دواي ناخەین ﴿۱۰۴﴾ ئەو رۆژە کە دێ، ھیج کەس بێ مۆلتی وی (خوا) قسە ناکات، ھەیانە بئمرادەو، ھەشیانە بەختەومرە ﴿۱۰۵﴾ ئنجا ئەوانەیی بئمرادو حال خراب بوون، ئەووە لە ئاگری دۆزەخ دان، لەوئ دا ھەناسەدانەووە ھەناسە ھەلمزین (یکێ تاییبەتی قورسو زەحمەت)یان ھەییە ﴿۱۰۶﴾ ھەتا ئاسمانەکانو زەوی بەردەوام بن، تئیدا دەمئیننەووە، مەگەر ئەووی پەروردگارت ویستی (بیتە دی) بە دنیایی: پەروردگارت زۆرباش نەجامدەری ئەوویە کە بیەوئ ﴿۱۰۷﴾ ئەوانەیی کە بەختەومر بوون، ئەووە لە بەھەشت دان، بە ھەمیشەیی ھەتا ئاسمانەکانو زەوی بەردەوام بن، مەگەر ئەووی پەروردگارت ویستی (بیتە دی) ئەوھش بەخششیکێ نەبراویمە ﴿۱۰۸﴾ .

شیکردنەوی هەندیک له وشەکان

(أَنْبَاءٌ) : (أَنْبَاءٌ) : جَمْعُ نَبَأٍ وَهُوَ خَبْرٌ دُو فَائِدَةٍ عَظِيمَةٍ يَحْصُلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلْبَةٌ ظَنٌّ، (أَنْبَاءٌ) كَوَى (نَبَأًا)، كِه بَه هَهوَالِيكى سوودبەخسى مەزن دەگوترئ، واتە: سوودئىكى مەزن ببەخسى، كِه بەهوى ئەو ههوالهوه، زانیاری، یاخود گومانئىكى زال بەرهم بئ.

(الْقَرْيُ) : (الْقَرْيُ) : جَمْعُ قَرْيَةٍ، اسْمُ الْمَوْضِعِ الَّذِي يَجْتَمِعُ فِيهِ النَّاسُ وَالنَّاسُ جَمِيعًا، وَيُقَالُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَرْيَةٌ، (قَرْيٌ)، كَوَى (قَرْيَةً) يَه، (قَرْيَةً) ناوى ئەو شوئنهيه كِه خەلكى لئ كۆدمبەنەوه، ههروها به خەلكئىكىش دەگوترئ كِه له شوئنيك كۆدمبەنەوه، به ههردوو كيشيان دەگوترئ: ههه به خەلكهكهو ههه به شوئنهكەش وئسكرا، وشهئى (قَرْيَةً)، وهك چەند جارئىكى ديكەش باسمان كردوه، واتە: ئاوهدانئيهكى گهوره، شارئىكى قهههبالغ، نهك چههكه باوهكهئى ئئستائى كِه (قَرْيَةً) له بهرانبهه (مدينه)دايه، واتە: (قَرْيَةً)، يانى: لادئ، گوند، ئاوهدانئيهكى كهه، له بهرانبهه شاردا كِه ئاوهدانئيهكى گهورهيه.

(نَقَصَهُ عَلَيْهِ) : واتە : بهسهرتئى دا دهخوئينهوه، بۆت دهگئيرينهوه، (الْقَصُّ) تَتَّبَعُ الْأَثْرَ، وَالْقَصَصُ الْأَثْرُ : (فَارْتَدَّ عَلَى أَثَرِهِمَا قَصَصًا)، وَالْقَصَصُ الْأَخْبَارُ الْمَتَّبِعَةُ، قَصٌّ عَلَيْهِ الْقَصَصُ، وَالْقَصَصُ جَمْعُ قِصَّةٍ، وَشَهَى (قَصًّا)، يانى: به دوائى شوئنهوار كهوتن، به دوائى شوئنى شتئىكدا برؤئى و ببشكنئى، (قَصَصًا)، واتە: شوئنهوار (فَارْتَدَّ عَلَى أَثَرِهِمَا قَصَصًا)، واتە: به شوئن پئيهكانئى خوئاندا گههههوهو، (قَصَصًا)، به ههواله يهك به دوائى يهكدا هاتوووهكان، دهگوترئ، دهگوترئ: (قَصٌّ عَلَيْهِ الْقَصَصُ)، واتە: ئەو ههوالانهئى بؤ باسكردن، و، (قَصَصًا)، كَوَى (قِصَّةً) يَه، واتە: چيروك و بهسهههاتهكان.

(قَائِمٌ) : واتە : راوەستاو، (قَامٌ، يَقُومُ، قِيَامًا، فَهُوَ قَائِمٌ، وَجَمَعُهُ قِيَامٌ)، مەبەست
پێی ئەو شوینەوارانەیە کە بە پێوە ماونەوه، وەك هەر مەمەکانی میسر و باقی
ئەو شوینەوارانەی دیکە، کە وەك جوار دیوارێك ماون.

(وَحَصِيدٌ) : واتە: کەوتوو، ڕووخوا، دارماو، (أَصْلُ الْحَصْدِ قَطْعُ الزَّرْعِ)، واتە:
(حَصْدٌ)، لە ئەسڵدا بە برینی، یاخود دروینەکردنی کشتوکالێك دەگوتری،
دەگوتری: (زَرَعٌ قَائِمٌ عَلَى سَاقِهِ، وَزَرَعٌ مَحْصُودٌ)، کشتوکالێك ڕووهکێك کە لەسەر
قەدو بنکەگەى خۆى مابێتەوهو، بەرانبەرەمەکەشى ئەوهیە کە درەوگرایی.

(فَمَا أَغْنَتْ) : واتە : (فَمَا أَجْزَأَتْ عَنْهُمْ)، سوودی پێ نەگەیاندن، ﴿ فَمَا أَغْنَتْ
عَنْهُمْ ۙ إِلَهُهُمْ ﴾، واتە: پەرستراوەکانیان هیچ سوودێکیان پێ نەگەیاندن، هیچ
بەرگریهکیان لێ نەکردن، هیچ کەلکیکیان بۆیان نەبوو، دەگوتری: (ما يُغْنِي
عَنْكَ أَي: مَا يُجْزِيءُ عَنْكَ وَلَا يَنْفَعُكَ)، واتە: سوودت پێناگەیهنێ، هیچ
کەلینانت بۆ ناگری.

(تَتَّبِعِ) : (التَّبَابُ: الْخُسْرَانُ وَالْهَلَاكُ، تَبَّتْ يَدَا، وَتَبَّ لَهُ: أَلْزَمَهُ اللَّهُ هَلَاكًا،
والتَّبْيِبُ مُصَدَّرٌ تَبَّيَهُ، إِذَا أَوْقَعَهُ فِي التَّبَابِ، وَهُوَ الْخَسَارَةُ)، (تَبَابٌ)، بە مانای
زیانەندی و لەبەینچوون دێ، دەگوتری: (تَبَّتْ يَدَا)، واتە: لەبەینچێ، دوو
دەستەکانی لەبەینچن، بەلام مەبەست پێی خۆیەتی، (تَبَّ لَهُ)، واتە: (هَلَاكًا
لَهُ)، (تَبَّ اللَّهُ)، واتە: خوا بێفەوتینی، (تَتَّبِيبٌ) چاوگی (تَبَّبَ يَه، تَبَّيَهُ)، (إِذَا
أَوْقَعَهُ فِي التَّبَابِ وَهُوَ الْخَسَارَةُ)، (تَبَّيَهُ)، واتە: خستیە نیو (تَبَابٌ) موه، کە بریتیە
لە زیانەندی، چاوگەگەى بریتیە لە (تَتَّبِيبٌ)، (تَبَّيَهُ، يُتَّبَبُهُ، تَتَّبِيبًا)، (تَتَّبِيبٌ)،
واتە: خستیە نیو زیانەندی، یان خستیە نیو سەر بەفەتارەت چوون.

(مَشْهُودٌ) : واتە : لە لا نامادە بوو، یاخود شایەدیی بۆ دراو، یاخود بینراو،
(أَي: مُحَقَّقٌ مَشْهُودٌ بِوُقُوعِهِ)، واتە: شایەدیی دەدری لەسەر ئەوهی ئەو شتە
ڕوویداوه، دەگوتری: (حَقٌّ مَشْهُودٌ، أَي عَلَيْهِ شُهُودٌ)، واتە: ئەو هەقە شایەدی

لەسەرن، دەگوترئ: (مَجْلِسٌ مَشْهُودٌ أَيْ: كَثِيرٌ، شَاهِدٌ)، واتە: كۆرئكە و مەجلیسیكە خەلكیكى زۆرى تئدایە خەلكیكى زۆرى تئدا نامادەیه، كەواتە: كە دەفەرموی: ﴿يَوْمَ مَشْهُودٌ﴾، واتە: رۆژیکە بە دنیایی دیتە دی، شایەدو بەلگەى لەسەرن، یاخود رۆژیکە كە خەلكیكى زۆرى تئدا نامادە دەبئ.

(لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ) : (الْأَجَلُ: الْمُدَّةُ الْمَضْرُوبَةُ لِشَيْءٍ، الْمُدَّةُ الْمَنْظُورَةُ إِلَيْهَا فِي الْأَمْرِ، نِهَايَةُ الْمُدَّةِ الْمَضْرُوبَةِ)، (الْأَجَلُ)، بە كاتئكى ديارببكراو بۆ شتئك دەگوترئو، كاتئك كە چاومرئ دەكرئ بۆ شتئك ببته دیو، بە كۆتایی كاتئكى دانراو بۆ شتئك دەگوترئ.

(مَّعْدُودٍ) : واتە : ژمئردراو، كە لئردەدا مەبەست پئى كەمە، یاخود ديارببكراو.

(شَقِيٌّ) : (شَقِيٌّ)، لە كوردبئدا یانی: بەدبەخت، ببئناكام، ببئمراد، ببئنامانج، (الشَّقِيُّ وَالشَّقَاوَةُ: خِلَافُ السَّعَادَةِ، شَقِيٌّ: تَعَسٌ وَسَاءَ حَالُهُ: تَعَبٌ)، (شَقِيٌّ) واتە: بەدبەخت بوو، حالى خراب بوو، وه ماندوو بوو، تووشى رهنجەرؤى بوو، (سَعِيدٌ: نَقِيضُ شَقِيٍّ)، دياره (سَعِيدٌ)، واتە: بەختەومر، بە مراد گەبشتوو، بە ئاوات گەبشتوو، ببئجەوانەى (شَقِيٌّ)، (السَّعَادَةُ: مَعَاوَنَةُ اللَّهِ الْإِنْسَانَ عَلَى نَيْلِ الْخَيْرِ)، (سَعَادَةٌ)، برئتیە لەوهى خوا یارمەتى ئئنسان بدات، دەستى بگاتە چاكەو خئرو خوشئى.

(زَفِيرٌ) : (زَفَرَزَفْرًا وَزَفِيرًا: أَخْرَجَ نَفْسَهُ بَعْدَ مَدَّةٍ إِيَّاهُ)، دياره (زَفِيرٌ)، واتە: هەناسەدانەوه، دواى ئەوهى كە ئئنسان هەناسەى خۆى ماوهیهك دەگرئ، جا دواى هەناسە دەداتەوه، پئى دەگوترئ: (زَفِيرٌ) هەناسەدانەوه.

(وَشَهِيقٌ) : دياره ببئجەوانەى (زَفِيرٌ)ه، دەلئ: (جَذَبُ الْهَوَاءِ إِلَى صَدْرِهِ)، برئتیە لە هەناسە هەلمزئن، هەوا خستنه نئو سببەگانەوه، (زَفِيرٌ): برئتیە لە هەوا دەرکردن لە سببەگان، هەر وهها (شَهِيقٌ)، بە دەنگى بەهئزئش دەگوترئو، هەر گام لە (شَهِيقٌ) و (زَفِيرٌ)، بە دەنگئكى بەهئز دەگوترئو، هەندئكئان

دەلّین: (زَفِير)، دەنگی کەرە کە دەزمەری و دەنگی یەكەمیەتی و، (شَهيق) پش دەنگە
 كۆتاییه كەمیەتی، كە لەگەڵی شی دا هەناسە هەل دەمزی.

(غَيْرَ مُجْدُوذٍ) : دەگوتری : (جَذَهُ يَجْذُهُ جَذًا : كَسَرَهُ أَوْ قَطَعَهُ، فَهُوَ جَذْدٌ
 وَمَجْذُوذٌ) (جَذَهُ، يَجْذُهُ، جَذًا)، واتە: بری، دەیبیری، برین، یان شکاندی،
 دەگوتری: (جَذْدٌ وَمَجْذُوذٌ)، هەردووکیان بەگاردەهیندرین، واتە: هەم لەسەر
 کیشی (فَعِلٌ)، هەم لەسەر کیشی (مَفْعُولٌ)، هەر بە مانای بریدراو، یاخود
 شکینراو، دی.

مانای گشتی نایه‌تکان

وهك پیشتیش باسمان کرد، له پیناسهی ئەم دهرسه‌دا، ئەم نو نایه‌ته، وهك نه‌نجام گیریه‌کی گشتی وان، له‌و به‌سهرهاتانه‌ی که له‌م سوورپه‌ته موباره‌که‌دا رابردن، که سهرجه‌م به‌سهرهاتی جهوت له پیغه‌مبه‌رانن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) به‌سهرهاتی نووح و گه‌له‌که‌ی، هوودو گه‌له‌که‌ی، که (عاد)ن، صالح و گه‌له‌که‌ی که گه‌لی ته‌موود بوون، پاشان گوشه‌یه‌ک له به‌سهرهاتی ئیبراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ له‌گه‌ل نه‌و فریستانه‌ی هاتبوون، تاکو سزای گه‌لی لووط بدن، به‌فه‌رمانی خواو، به‌سهرهاتی لووط عَلَيْهِ السَّلَامُ و گه‌له‌که‌ی، که ههر به‌گه‌لی لووط ناودارن و، به‌سهرهاتی شوعه‌یب و گه‌لی مه‌دیه‌ن، که به (أصحاب الأيكة)ش ناسراون و، به‌سهرهاتی مووسا عَلَيْهِ السَّلَامُ و فیرعه‌ون و ده‌سته و دایه‌رمکه‌ی .

ئنجا ئەم نو نایه‌ته وهك نه‌نجامگیری نه‌و جهوت به‌سهرهاته وان، که خوای به‌رومردگار داوامان لی دمکات، له میانی ئەم نایه‌تانه‌دا سهرنجی سهرمنجایی نه‌و گه‌له رابردووانه بدین، چ نه‌و جهوت پیغه‌مبه‌ره عَلَيْهِ السَّلَامُ له‌گه‌ل گه‌له‌کانیان، چ پیغه‌مبه‌رانی دیکه، له‌گه‌ل گه‌له‌کانی دیکه‌یان.

دمه‌رموی : ﴿ ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ ﴾، واته: نه‌وه له

هه‌واله‌کانی ناوه‌دانیه‌کانه که به‌سهرتی دا ده‌خوینینه‌وه. ﴿ ذَٰلِكَ ﴾، واته: نا نه‌و به‌سهرهاته بۆیه‌ش به‌ناماژه‌ی دووره، یانی: نا نه‌و هه‌واله‌ دوورانه، که له قوولایی میژوودان، چونکه (هَذَا) یانی: نه‌مه، (ذَاكَ) یانی: نه‌وه، به‌لام (ذَٰلِكَ) یانی: هۆ نه‌وه، چونکه نه‌وانه هه‌موویان به‌سهرهاتی پیغه‌مبه‌رانیکن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) که ره‌گو ریشه‌ی به‌سهرهاته‌کانیان به قوولایی میژوودا چۆته خواره‌وه، هه‌ندیکیان هی پیش نووسرانه‌وه‌ی میژووشن، دمه‌رموی: نا نه‌وه له به‌سهرهاتی

ئەو کۆمەنگاۋ ئاۋەمدانییەنەیه کە بەسەر تۆیدا دەخوینین و بۆتی دەگێرینەو، ﴿مِنْهَا قَائِرٌ وَحَصِيدٌ﴾، هەیانە بەپێوە ماوتەو (شوینەوارەکانیان) و، هەشیانە کە وەك چۆن کشتوکال و دەغلیک درەو دەکری، پەریزکی رووت دەمینیتەو، هەشیانە بەو شیومیە لێهاتو، ﴿وَمَا ظَلَمْتَهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ﴾، نیمە ستەممان لێ نەکردن، بەئکو خۆیان ستەمیان لە خۆیان کرد، کە خۆیان بەو دەرە برد، خۆیان وا لێکرد کە شایستەیی ئەو بن، خوا سزایان بدات و بەلای ناگەهانیان بۆ بنیڕی.

﴿فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ﴾

ئەو پەرستراوانەیی کە لە خواو خواو، لە جیاتی خوا، جگە لە خوا، لێیان دەپارێنەو، کاتیک فەرمانی پەروردگارت هات، هیچ سوودیان پێ نەگەیاندن، دەرپازو قوتاریان نەکردن، چونکە لە راستییدا هیچ نەبوون و بەس لە خەیاڵ و گومان و وەھمی ئەواندا پەرستراو بوون، ئەگەرنا فەریان بەسەر پەرستراویتیەو نەبوو، ﴿وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ﴾، جگە لە زیانباریی و، جگە لە سەر بەفەتارەت چوونیش، هیچی دیکەیان بۆ زیاد نەکردن، چونکە پەرستراو دەبێ بۆ ئەو کەسەیی دەپەرستێ، زبانی لێ دوور بخاتەو سوودو کەئکی پێ بگەیهنێ و بەختەومری بکات، بەلام ئەوانە هەر زبانیان بۆ زیاد کردن، چونکە تاكو زیاتر دەیانپەرستن، زیاتر بە گومرایی دا پۆدەچوون و، زیاتر لە خوا دوور دەکەوتنەو و زیاتر شایستەیی سزاداران دەبوون.

﴿وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنَ وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، هەر بەو شیومیەشە

گرتنی پەروردگارت، یانی: سزادانی، کاتیک کە ئاۋەمدانییەکان، کۆمەنگایەکان کە ستەمکارن، سزایان دەدات، ئا بەو شیومیە سزایان دەدات، واتە: ئەمە یاسایەکی گشتی خواپە، نەك ئەوانە تەنیا هەر بەسەرھاتانیك بن، بگێردرێنەو و هیچی دی، بەئکو ئەو یاسایەیی خوا ﷻ کە بەسەر ئەو گەلە پێشوانەدا چەسپاۋە، کە لە ئەنجامی ستەم و خراپە و لادانیاندا خوا سزای داو، ئا ئەو یاسایەکی گشتی خواپە،

﴿ وَكَذَلِكَ ﴾، ئا بەو شىئومىيە گرتنى بەرومردگارتو سزادانى بۇ كۆمەنگا لادەرو لارپىيەكان، ﴿ إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴾، بىگومان گرتنى ئەو، (واتە: گرتنى خوا، كە مەبەست پىي سزادانە) زۆر بە ئىشەو زۆرىش توندە، زۆر بە ئىشە لە پرووى چەندىتپىيەو، زۆرىش توندە لە پرووى چۆنىيەتپىيەو، ياخود بە ئىشە لە پرووى چۆنىيەتپىيەو، زۆرىش سەختو توندە، لە پرووى چەندىتپىيەو، واتە: ھەم لە پرووى چۆنىيەتى (كىفىيە)و ھەم لە پرووى چەندىتپىيى (كمىيە)يەو، سزاي خوا ھەتا بلىنى سەختو بىرپىزايە، ﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَن خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ﴾، بىگومان لەوھدا نىشانە ھەيە بۇ كەسنىك كە لە سزاو نازارى رۇزى دواى بترسى، واتە: كەسنىك كە ترسى رۇزى دوايىو، لىپرسىنەوھى رۇزى دوايىو، سزاي رۇزى دوايى ھەبى، كە بەھۇى خرابەكانى خۇيەوھە يەخەى دەگرى، ھەر كەسنىك ترسى ئەو رۇزەو سزاي ئەو رۇزەى ھەبى، ئەو بەلایانەى بەسەر ئەو گەلانەدا ھاتوون، وەك نىشانەيەكى خوا تەماشايان دەكات.

بەپىزان !

ھەمىشە ئىنسان، چ دياردە سروشتىيەكان، چ رستەكانى فەرمايشتى خوا، چ موغجىزەى پىغەمبەران، چ ئەو بەلأو گرفتارىيانەى كە بەسەر گەلان و مىللەتان ھاتوون و دىن، ئەگەر وەك نىشانەى خوا تەماشايان بكاتو پەيوەستيان بكاتەوھ بە ئىرادەى خواو، بە ھىكمەتى خواو، بەو سىستەمەى كە خوا بۇ بوون داپناوھ، كە دنيا شارى بى خاومن نىيە، ئەوھ بۇى دەبى بە بەلگەو بەرچاوپروونى، بەلام ئەگەر ئىنسان ئەو شتانەى ھەموو لە خوا دوورخستەوھو، وەك نىشانەى خوا تەماشاي نەگردن، ئەو كاتە وەك خوا ﴿ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾ لە سوورمى (يونس)دا دەفەرموى: ﴿ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴾، واتە: ئايا نىشانەكانو، ترساندەكان، ياخود ترسىنەرەكان (كە پىغەمبەرانو غەيرى پىغەمبەرانىشن)، چ سوودىك بە كەسانىك دەگەيەنن كە ئيمان ناھىنن، ئىنسان ئەگەر ئىمانى نەبىو پەيوەندىى بە خواوھ نەبى، وەك دەفەرموى: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا

يَوْمُنَ ﴿١٦﴾ وَلَوْ جَاءَ تَهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿١٧﴾ بئرس، واتە: بیگومان ئەوانەى كە ببیروان، ئەگەر هەرچی موعجیزەیه و هەرچی بەلگە و نیشانەیه بۆیان بێ، هەر برۆا ناهینن، چونکە پەکیان لەسەر نیشانە و بەلگە و موعجیزە نەکەوتو، بەلکو هەر بریاریان وایە ئیمان نەهینن، خۆای دادگەریش ئەو توانایەى داو بە مرۆفان، بۆ ئەوێ بتوانن و بگونجی تاقی بکرینەو، دەتوانن نکوویی لە نیشانەکان بکەن، مرۆف دەتوانی بلی: ئا ئەو ماستە رەشە، دەتوانی بلی: ئەم قیرە زۆر زۆر سببیه، بەلێ مرۆف دەتوانی نکوویی لە هەق بکات، دەتوانی دانی پیدانەهینا، با لە ناخی نەفسی خۆیدا بشارانی هەقە، هەر وەها دەتوانی ناهەق بە هەق بخاتە بەرچاو، با لە دلی خوشی دا بزانی ناهەقە، چونکە ئەگەر وا نەبێ، مرۆف نەدەگونجا تاقی بکریتەو.

ننجا دەفەرموی: ﴿ذَلِكَ يَوْمٌ يَجْمَعُ لَهُ النَّاسُ﴾، ئەو رۆژە، (رۆژی دوايي) رۆژیكە خەلکی بۆ كۆدەكریتەو، واتە: خەلکی تیدا كۆدەكریتەو، ﴿وَذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ﴾، ئەو رۆژە رۆژیكە بە دلنیايي دیتە دی، شایەدیی لەسەر دراوێ كە دیتە دی، یاخود رۆژیكە كە زۆر دەبینری، یانی: خەلکیکی زۆر تیدا كۆدەبیتهو، یان خەلکیکی زۆری تیدا ئامادە دەبێ، ﴿وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ﴾، دواشی ناخەین، مەگەر بۆ كاتیکی ژمیردراو، دیارە هەمیشە شتی كەم دەژمیردری، دیارە ئەو بە پێومری خۆای زاناو تواناو، ئیمە نازانین چەندە؟ بۆیە كە دەفەرموی: ژمیردراو (معدود) مانای وا نیە كە ئیمە دەیزانین، بەلکو نەك ئیمە، هیچ پینگەمبەریكیش ^{الطیبة} و تەنانت جبرائیلیش نەیزانیو، بەلام لەلای خۆای شارمزا ژمیردراو و دیاریكراو زانراو، كەمیشە، چونكە بە پێی عورفو باوی میللەتان، شتیك كە كەم بێ، دەلین: (محدود)، واتە: سنووردار، (معدود)، واتە: ژمیردراو، بەلام شتیك كە زۆر بێ، دەلین: نازمیردری، وەك خۆای پەر و مردگاریش ئەو تەعبیری بەكارهیناوە: ﴿إِنَّمَا يُوقِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾﴾ الزمر، واتە: بیگومان خۆراگران، پاداشتیان دەدیتەو بە بێ ژماردن، هەلبەتە لەلای خۆای زانا پاداشتی

خوڤاگرانیش ھەر ژمیردراو، بەلام یانی: بۆ ئیوھی مروڤ ناتوانن بیژمیرن، ھیندە زۆر، مەبەست پینی زۆریەکەپەتی.

دوایی دەفەرموی : ﴿يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾، (لَا تَكَلَّمْ)، لە ئەسڵدا بریتیه لە: (لَا تَتَكَلَّمْ)، واتە: ئەو رۆژە ی کە دێ، ھیچ کەسێک قسە ناکات مەگەر بە مۆلەتی خوا، واتە: ورتە ی لە دەم نایەت، ﴿فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ﴾، ئنجا ئەو خەلکە، ھەیانە بێناکامەو ژین تالو رۆژ رەشە، ﴿وَسَعِيدٌ﴾، ھەشیانە بەختەومرو بە مراد گەپشتوو و بە ئاکام گەپشتووو سەر فرازە .

ئنجا خوا ﷻ باسی ھەر کامێکیان دەکات: ئەو بەدبەخت و چارمەشانەو، ئەو بەختەومرو سەر فرازانە : ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا﴾، ئنجا ئەوانە ی بەدبەخت بوون، خوێان رۆژ رەشو بێناکامو بێمراد کردو، ﴿فَفِي النَّارِ﴾، ئەوانە لە ناگردان، واتە: لە ناگری دۆزەخ دان، ﴿لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ﴾، لە نیو ئەویدا، (لە نیو ئەو ناگردا) ھەناسەدانەو مێھکی زۆر بە زەحمەتیان ھەپە، ﴿وَشَهِيقٌ﴾، ھەرومەھا ھەناسە ھەلمزینیکی زۆر قورس.

چونکە مروڤ لە نیو ناگردا بەھۆی سووتان و چرە دووکەلەو، بە تەئکید پشوو ی سوار دەبێ، ھەناسە ی قورس دەبێ، بۆیە کە ھەناسە دەداتەو، خوا خواپەتی ئەو گەرمییە ی لە دەروونی دا ھەپە، زوو دەری باو ی، کە ئەو (زَفِير)ە، پاشان پتویستی بە ھەناسە ھەلمزین (شَهِيق) دەکات، بەلام دیسان کە ھەناسە ھەلدەمزی، زۆر قورسە، چونکە ھەمووی چرە دووکەل و گەرمییە، واتە: ئەوانە ژیانیکی زۆر قورسیان لێ دەگوزمزی، تۆ تەماشای بکە! لەگەڵ ھەر ھەناسەدانیک و ھەناسە ھەلکیشانیکی، ئینسان عەزابو مەپنەتی بکیشی، مانای وایە ھەموو ژیانیان بریتیه لە مەپنەتی و نازارو ناسۆر.

﴿خَلْدِيَّتْ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾، ئەو ھە چۆنیەتی ژیانەکەیان لەویدا بەو شیواییە، ئنجا با بزانیان ماوەکە ی چەندە، کە لەو ناگرو سزاو

جه زرمبه و نارچه‌تییه‌دا دمیننه‌وه؟ ﴿ مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ﴾، هه‌تا ناسمانه‌کان و زموی به‌رده‌وام بن، نه‌وانیش دمیننه‌وه، ﴿ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ﴾، مه‌گهر نه‌وهی به‌روم‌دگارت بیه‌وی، لئی که‌م بکات، یان لئی زیاد بکات، که دیاره نی‌مه له مه‌سه‌له گرنگه‌کاندا زیاتر تیشکی ده‌خه‌ینه سهر.

به‌لام زانایانی شارم‌زای زمانی عه‌رپیی ده‌لین: شی‌وازی دهر‌پینی عه‌رپبو میلله‌تانی دیکه‌ش هه‌روایه، ده‌گوتری: (هه‌تا دنیا دنیا‌یه)، (هه‌تا ناسمان و زموی هه‌ن)، واته: مه‌به‌ستی پی هه‌میشه‌یی، یان ده‌گوتری: (هه‌تا شه‌وگاری و رۆزگار به‌دوای یه‌کدا بین) مه‌به‌ستی پی هه‌میشه‌یی، نه‌گه‌رنا دهم‌انین که کاتیک دئ، ناسمان و زموی نامینن، کاتیک دئ شه‌وگاری و رۆزگاری به‌و چه‌مک و واتایه‌ی نی‌ستا، که له نه‌نجامی خولانه‌وهی زموی به‌ ده‌وری خو‌ی دا، له به‌ران‌به‌ر خو‌ردا په‌یدا دهم‌ن، نامینن، وه‌ک خوا ﴿ له سوورپتی (ابراهیم) دا ده‌فه‌رموی : ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴾، واته: نه‌و رۆزه‌ی که زموی و ناسمانه‌کان، دهم‌ن به‌ زموی و ناسمانی دیکه، جگه نه‌وه‌ی نی‌ستا هه‌ن، واته: ده‌گورین، گۆران به‌سه‌ر نه‌م سیستم و بوونه دادئ‌و، بو‌ خو‌ای تاکی ده‌سه‌لاتدار و مل پی که‌چکه‌ر، ده‌که‌ونه گۆری، که دیاره نه‌وه مه‌به‌ست پی رۆزی دواییه.

﴿ إِنَّ رَبَّكَ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴾، بی‌گومان به‌روم‌دگارت نه‌نجام‌ده‌ری هه‌ر شتی‌که که بیه‌وی، چی بیه‌وی نه‌نجامی ده‌دات.

﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا ففِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ﴾، ننجا نه‌وانه‌ی که به‌خته‌ومر گراون، به‌ مراد گه‌یه‌نراون، خو‌ش‌حال گراون، ﴿ ففِي الْجَنَّةِ ﴾، نه‌وانه له به‌ه‌شت دان، ﴿ خَالِدِينَ فِيهَا ﴾، به‌ هه‌میشه‌یی تئیدا دمیننه‌وه، ﴿ مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ﴾، هه‌تا ناسمانه‌کان و زموی به‌رده‌وام بن، وه‌ک گوتمان : تا هه‌تایه، ﴿ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ﴾، مه‌گهر نه‌وه‌ی به‌روم‌دگارت

بىھوئ، لىي كەم بىكات، يان لىي زىاد بىكات، كە ھەمىشە خوا ﷺ لە قورئاندا شتەكان دەبەستىتەوھ بە وىستى رەھاو بىسنوورى خۆپەوھ، چونكە خوا ئەو سىستەمى بۇ ئەو بوونە داناوھ، ھەر كاتىك خوا ﷺ بىھوئ، شتىك بگۆرئ، دەمىگۆرئ، واتە: ئەوھ نىھ بلىي لە دەستى دەرچوو بى، وەك ھەندىك لە ھەپلە سووفەكانى يۆنانو غەيرى يۆنانىش گوتوويانە: خوا ﷺ ئەم بوونە وەرەى بە شىومىەك داناوھ، كە دوایی دەستكارى ناكاتا! نەخىر وانىھ:

۱ / خوا ﷺ ئاگرى داناوھ بسووتىنى، بەلام ئىبىراھىمىان خستە نىو ئاگرو خوا

فەرمووى : ﴿يَنَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾ ﴿الأنبياء﴾، واتە: ئەى ئاگر! ساردو سەلامەت بە لەسەر ئىبىراھىم، ئاگر بە سروشت دەسووتىنى، بەلام خوا فەرمووى : نابى بسووتىنى .

۲ / ناو خەلك بە سروشت دەخنىكىنى، بەلام خوای بالادەست ئاوى بۇ مووسا و بۇ گەلەكەى شەق كەرد، دەرياي سوورى بۇ شەق كەردن، بەلام فىرەھونو دارودەستەكەى تىپىدا خنىكاندن .

۳ / خەلك بە بى ھەواو با ناژى، بەلام خوای بەرزو مەزن گەلى عادى بە با لەنىو بردوھ .

۴ / ئىمە بە بى دەنگ ناتوانىن پىكەوھ مامەلە بىكەينو، لە قسەى يەكدى حالى بىن، بەلام خوا بە دەنگىكى گەورە گەلى ئەموودو گەلى عادى لە بەين بردوون، ھەروھەا ھەموو ئەو شتانەى كە نىعمەتنو، ئىمە پىويستىيمان پىيانە، كاتى خوا ﷺ ئىرادە بىكات بۆمان دەبن بە نىقمەتو بەلاو، جارى واش ھەپە ئەوھى كە خەلك دەفەوتىنى، ئەگەر خوا ﷺ مۆلەت نەدا، ئەو شتە ناپەوتىنى .

لېرەدا مەبەست ئەوھپە كە وىستى خوا رەھايەو، نەبەستراوئەتەوھ بە ھىج شتىكەوھ، بەلام بە تەئكىد خوا ﷺ وىستەكەى بەستراوئەتەوھ بە زانىارى بىسنوورىو، بە ھىكمەتى بىسنوورىو، بە بەزىمىو بە ھەموو سىفەتەكانى دىكەپەوھ، واتە: كە دەلتىن: وىستى خوای پەرومردگار رەھايە، بۇ ئەوھپە كە بزائرى: خوای زالى توانادار، دەستە پاچە نىھ لە بەرانبەر دروستكاروھكانىداو،

چەند مەسەلەیهکی گەنگ

مەسەلە یەکم :

نامازە کردن بە مانەوی شوینەواری هەندیک لە ئاومدانییەکانو،

بەسەرێک دارمائی هەندیکیان :

خوافر مویەتی : ﴿ ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ

وَحَصِيدٌ ۝۱۰۰﴾

شیکردنەوی ئەم نایەتە موبارەکە لە سێ (۳) بەرگەدا :

بەرگی یەکم : ﴿ ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَىٰ ﴾، پێشتر نامازەمان پێدا ﴿ ذَٰلِكَ ﴾،
 ناوی نامازمە (اسم إشارة) یە بۆ زۆر دوور، هۆ ئەوه، یانی: ئەو هەوالە دوورانە
 کە لە فوولایی میزوودان، ﴿ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى ﴾، لە هەوالی ئاومدانییەکانن،
 کۆمەلگا پێشوومکانن، (النَّبأ: خَبْرٌ دُو فَايْدَةٌ عَظِيْمَةٌ يُحْصَلُ بِهِ عِلْمٌ أَوْ غَلْبَةٌ
 ظَنٌّ، واتە: (نَبأ)، بریتیه لە هەوالیک کە سوودیک مەزانی تیدا بیو،
 بەهۆی ئەو هەوالەوه زانیارییهکی جێی دنیایی یاخود گومانیک زان، بۆ
 مروق پەیدا بیو.

بەرگی دووم : ﴿ نَقُصُّهُ عَلَيْكَ ﴾، دەگوتری: (قَصُّهُ عَلَيْهِ أَي: تَلَاَهُ وَحَكَاهُ)،
 بەسەریدا خویندەوه، بۆی گێرایهوه، (قَصٌّ)، بریتیه لە هەوال گێرانهومیەک
 کە شتەکە چۆن رووی داوه، ئاوا بگێردرێتەوهو بخرێتە روو، بە بی کەم و زیاد.

برگەى سَيِّم : ﴿ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴾، واتە: لەو شارو لەو ئاومدانىيانە،
 كە خەلكەكەيان فەوتاو، ھەيانە شوپنەوارمەكانى بە پىوھ ماونەو، دەرو دىوارو
 قەلاو شوپنەوارمەكانىيان بە پىوھ ماون، ﴿ وَحَصِيدٌ ﴾، ھەشيانە كە وەك چۆن
 دەغل و دانىك، پووھەكەك دەدروپتەو، ياخود دارو درەختەكانى باخىك كە
 بايەكى بەھىز لىيەدەدا، لە رەگەوھ راپىدەقەننن و پال دەكەوئ، ھەشيانە بەو
 شىوھى لىيەتەو.

زانايان دەلنن: ئەمە وپچواندننى شوپنەوارى شارمەكانو، كۆمەلگا فەوتاو مەكانە، بە
 كشتوكالىك كە ھەندىكى لەسەر قەدو بىكەكەى خۆى ماوتەوھو بەپىوھىو،
 ھەندىكىشى درواوتەو، وپنەى ئەوانەى كە ماون: ھەر مەكانى مىسرو،
 شوپنەوارمەكانى گەلى ئەموود كە صالحيان بۆ رەوانە كرا بوو، لە ناوچەى
 (حجر)و، شوپنەوارمەكانى گەلى عاد، كە ھووديان بۆ رەوانە كرا بوو، لە نىوھ
 دورگەى عەرەبىيىو، شوپنەوارى ئەو كۆمەلگايانەى لە نىوان دوو رەوبارەكەدا
 (مىزوپوتاميا) زىاون.

ھەندىكىشىيان شوپنەوارمەكانىيان بەپىوھ نەماون، وەك شوپنەوارى گەلى
 لووط، كە كەوتوونە زىر دەرياچەى مردوو (البحر الميت) موھو، شوپنەوارى
 ئوورى كەلدانىيەكانو، ھى زۆر لە گەلانى دىكە، كە فەوتاون، بەلام بەھۆى ئەو
 نووسىنانە (رُقِيمات)و، ئەو كەلوپەلو پارەو دراوانەوھ كە دۆزراونەوھ، دەزانرى
 كە ئەو شوپنە شار بوو، كە ئىستا زانايانى شوپنەوارناسو لىكۆلەرەوھ زۆر
 جۆرە زانىارى دەربارەى گەلە فەوتاوھەكان، بەھۆى ئەو نووسىنانەوھ كە لەسەر
 كەلوپەلەكانىيان، وەك: پارەو دراوو چەك و چۆل و كەلوپەلى دىكەى زىانى
 رۆژانەيان، و دەست دپنن، لەوبارەوھ كە ئايا: ئەو گەلە، چ گەلنىك بووھ؟
 چەند سال لەمەو پىش زىاوھ؟! چى كردوھو... ھتد؟!

مه‌سه‌له‌ی دووهم :

راگه‌یان‌دنی نه‌و راستییه که خوا سته‌می نه‌و کومه‌نگا کاول کراوانه
 نه‌کردوه و خو‌یان سته‌میان له خو‌یان کردوه، په‌رستراوه
 ساخته‌کانیشیان هیچ دادیان نه‌داون، کاتی که به‌لای خوا هاتوه،
 نه‌یان‌توانیوه چه پاله‌یان بدن‌و، بیان‌پارینزن:

خوا فه‌رموویه‌تی : ﴿ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ
 ءَالِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ
 تَتَّبِعِ ﴿۱۱۱﴾ .

شیکردنه‌وی نه‌م نایه‌ته به‌پیزه له چوار (۴) برگه‌دا:

برگه‌ی یه‌که‌م : ﴿ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ ﴾، واته: نایه سته‌ممان له خه‌لکی نه‌و
 ناوه‌داننیانه نه‌کردوه، ده‌لن: (ضَمِيرُ الْغَيْبَةِ فِي ظَلَمْنَاهُمْ، عَائِدٌ إِلَى الْقُرَى
 بِاعْتِبَارِ أَهْلِهَا)، یانی: نه‌گهر خوا صَلَّى راناوه‌که‌ی بردبایه‌وه بو‌لای (الْقُرَى)،
 ده‌یفه‌رموو: (وَمَا ظَلَمْنَاهَا)، واته: نایه سته‌ممان له‌و ناوه‌داننیانه نه‌کرد، به‌لام
 لیره‌دا راناوی نادیار له ﴿ ظَلَمْنَاهُمْ ﴾ دا ده‌گهر پته‌وه بو‌ دئییه‌کان، به‌ نیعتیاری
 خه‌لکه‌که‌یان، واته: نایه سته‌ممان له خه‌لکی نه‌و ناوه‌داننیانه نه‌کرد .

برگه‌ی دووهم : ﴿ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ﴾، به‌لکو خو‌یان سته‌میان له خو‌یان
 کرد .

ننجا که ده‌فه‌رموی: سته‌میان له خو‌یان کرد، واته: به‌ هه‌موو شیوه‌کانی
 سته‌م: له رووی بوونناسییه‌وه، له رووی نایمان و عه‌قیده‌وه، له رووی

پهرستنه‌وه، له رووی سیاسیه‌وه، له رووی ئابووری، له رووی کۆمه‌لایه‌تی، له رووی خیزانی، له رووی ره‌وشتی، له هه‌موو روویکه‌وه، لایانداو تووشی لادان و خلیسکان بوونو، سته‌میان له خوڤان کرد.

برگه‌ی سیه‌م : ﴿ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهِمُّمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ﴾، نه‌و په‌رستراوانه‌ی که له خوار خواوه، لی‌یان

ده‌پارانه‌وه، له جیاتی خوا لی‌یان ده‌پارانه‌وه و ده‌یانپه‌رستن، کاتی‌ک فه‌رمانی په‌روم‌دگارت هات، هیچ سوودی‌ان پێ نه‌گه‌یاندن.

وه‌ک جاری دیکه‌ش گو‌توو‌مانه : ﴿ أَمْرُ رَبِّكَ ﴾ :

(۱) یان مه‌به‌ست پێ‌ی دهر‌چوونی بریاری په‌روم‌دگاره، به له‌به‌ینچوونی دانیش‌تووانی نه‌و شارو ولاتانه .

(۲) یان وشه‌ی (امر)، واته‌: (مأمور)، واته‌: فه‌رمان پیکراوی خوا، که بریتیه له‌و به‌لای ناگه‌هانه، له‌و سزایه که خوای دادگه‌ر نار‌دوو‌یه‌تی .

برگه‌ی چواره‌م : ﴿ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴾، نه‌و په‌رستراوانه هی‌چیان زیاد

نه‌کرد، بۆ نه‌وانه‌ی ده‌یانپه‌رستن، بۆ په‌رستاره‌کانی خوڤان، جگه له زیانباری جگه له سه‌ر به فه‌تارمت دان.

وشه‌ی: ﴿ تَتْبِيبٍ ﴾، پێش‌تریش باس‌مان کرد: (مَصْدَرُ تَبَّيْبَهُ، إِذَا أَوْقَعَهُ فِي التَّبَابِ، وَهُوَ الْخَسَارَةُ)، (تتبیب): چاوگه بۆ وشه‌ی (تَبَّيْبَهُ)، واته‌: خسته‌ی نیو (تَبَاب)‌هوه، (تَبَاب)‌یش، واته‌: زیانباری، وه‌ک خوا ﷻ له سوورمتی (غافر)‌دا

دمه‌رموی : ﴿ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴾ (٣٧)، واته‌: فی‌ل و پیلانی فیرعه‌ون، سه‌ره‌نجامه‌که‌ی هه‌ر زیانباری بوو، سه‌ر به فه‌تارمت چوون و بێ نه‌نجامی بوو.

ئنجنا ئایا چۆن په‌رستراومکانیان هەر زیانباریان بۆ زیاد کردن، له کاتی‌کدا که سزاو نازاری خوا هات؟ چونکه نه‌وانه پشیمان به په‌رستراومکانی خۆیان ده‌به‌ست، که دهربازیان بکه‌ن و چه‌پاله‌یان بدن، هیچ‌یشیان بۆ نه‌کردن، مانای وایه دستیان له بنی هه‌مبانه‌ی به‌تاله‌وه دمرچووو، تووشی رهنج به خه‌ساری و خا‌که‌ساری بوون، له‌وباره‌وه فه‌رموودیه‌کی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ هه‌یه که خوای کارزان رست له دوایی سته‌مکاران درێژ ده‌کات و مؤله‌تیا‌ن ده‌دات، به‌لام پش‌تگوییان ناخات، نه‌مه ده‌فه‌که‌یه‌تی:

{ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : (إِنَّ اللَّهَ لِيُمْلِي لِلظَّالِمِ، حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ) قَالَ : قَرَأَ : ﴿ وَكَذَلِكَ أَخَذُ رَبِّيكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴾ } {أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (٤٤٠٩)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (٢٥٨٣)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (٣١١٠)، وَابْنُ مَاجَةَ، برقم: (٤٠١٨) .

واته: نه‌بو مووسای نه‌شعه‌ری خوا لینی رازی بن، ده‌ئی: پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموویه‌تی: بی‌گومان خوا مؤلمت ده‌داته سته‌مکار (مؤله‌تی ده‌داتی بگه‌رپێته‌وه، یان: مؤله‌تی ده‌داتی بۆ ئه‌وه‌ی زیاتر به‌ سته‌م و خراپه‌دا بجیته‌ خوار، تا‌کو زیاتر شایسته‌ی سزادان بن) هه‌تا کاتی‌ک که گرتی، دهربازی ناکات، (وه‌ک گو‌تراوه: به‌ بست جه‌بی نادات و قوتاری ناکات، ناهیلێ به‌سه‌ریه‌وه بجی) دوایی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ نه‌م نایه‌ته‌ی خوینده‌وه که ده‌فه‌رموئ: هەر به‌و شیومه‌ گرتنی په‌روم‌دگارت، کاتی‌ک که ئاوه‌دانیه‌کان ده‌گرئ، واته: خه‌لکی ئاوه‌دانیه‌کان ده‌گرئ، له کاتی‌کدا که سته‌میان کردوه.

مهسهلهی سییهیم :

سزادانی خوا بۆسته مکاران، یاسایهکی بنه رتهیسی خوییه و،

نیشانه و عیبره تیشه بۆ له دواروژ ترساوان :

خوا فهرمووییه تی : ﴿ وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴾ (۱۰۲) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَٰلِكَ يَوْمٌ يَّجْمَعُ لُهُ النَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿۱۰۳﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿۱۰۴﴾ .

شیکردنهوی ئەم سنی نایته له شهش (۶) برگه دا :

برگه ی به کمه : ﴿ وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ ﴾، واته : ههر بهو شیومه گرتنی پهرومردگارت کاتیک که ئاومدانیهکان دمگری، له کاتیکدا که سته میان کردوه، یانی: ئەمه یاسایهکی خوییه، که بههوی سته مهوه، سزای کۆمه لگایهکان دمدا، ئنجا ستهم :

۱- دهگونجی مه بهست پی شیرك بئ، وهك خوا دمه رموی: ﴿ إِنَّكَ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ (۱۳) لقمان .

۲- دهگونجی مه بهست پی کوفر بئ، وهك دمه رموی: ﴿ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾ (۲۵۱) البقرة .

۳- دهگونجی مه بهست پی دستدریزی کردنه سهر مافهکانی خهک بئ، یاخود لادان و گوناھو تاوانی مروّف بئ له خودی خوئی دا، هه موو نهوانه له قورئان دا له ژیر ناوونیشانی ستهم (ظلم) دا، هاتوون .

ئەم دەقەش ئەوەمان بۆ روون دەکاتەوه که (شَرِك)، وشەى (ظَلَم)ى بۆ به‌کارهاتوه: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمَنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾، شَقَّ ذَٰلِكَ عَلَىٰ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَقَالُوا: أَيُّنَا لَا يَظْلَمُ نَفْسَهُ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: (لَيْسَ هُوَ كَمَا تَظُنُّونَ، إِنَّمَا هُوَ كَمَا قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ: ﴿يَبْنَىٰ لَا شَرِيكَ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (١٣) لقمان} (١).

واته: عەبدوللای کورپی مەسعوود خوا لئی رازی بێ، دەلی: کاتیک ئەم نایه‌ته هاته خواری که دەفەرموی: ئەوانەى نیمانیاں هیناوهو نیمانەکه‌یان له‌گەڵ سته‌م دا تیکەڵ نه‌کردوه، ئەوانه‌ دلنیاں، هاوه‌لانی پیغه‌مبەر ﷺ خوا لیبیان رازی بێ، نارەحەت بوون، گوتیان: کام له‌ نێمه‌ سته‌مى نه‌کردوه (واته: گوناھى نه‌کردوه)؟! پیغه‌مبەرى خوا ﷺ فەرمووی: مەبەست پێى ئەوه نیه، که ئیوه گومان دەبن، بە‌ئکو مەبەست پێى ئەوه‌یه که وه‌ک لوقمان به‌ کورده‌که‌ى خۆى گوت: ﴿يَبْنَىٰ لَا شَرِيكَ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (١٣) لقمان، واته: ئەى رۆله! هاوبەش بۆ خوا دامەنى، هاوبەش بۆ خوادانان سته‌میکى مەزەنه. که‌واته: لیره‌دا که دەفەرموی: ﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمَنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾، ئەوانەى که نیمانیاں هیناوهو نیمانەکه‌ى خۆیان له‌گەڵ سته‌مدا تیکەڵ نه‌کردوه، یانى: دواى ئەوه‌ى که نیمانیاں هیناوه، هاوبەشیاں بۆ خوا دانەناوه، ئا ئەوانه‌ دلنیاں، مەبەست له‌ (ظلم) لیره‌دا گوناح نیه، بە‌ئکو مەبەست له‌ سته‌م، شیرکه.

که‌واته به‌لای که‌مه‌وه وشەى سته‌م (ظلم)، چوار واتای هەن، له به‌کارهینانی قورئاندا :

(١) أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (٤٤٩٨)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (٣٤٢)، وَأَحْمَدُ، برقم: (٤٢٤٠)، تَعْلِيقُ شَعِيبِ الْأَرْنَؤُوطِ: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ عَلَىٰ شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ.

ا/ به مانای شیرک دئی : ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۳) لقمان.

ب/ به مانای کوفر دئی : ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (۱۰۴) البقرة.

ج/ به مانای دەستدریژی کردنه سەر مافەکانی خەلك دئی : ﴿الَّذِينَ يَظْلِمُونَ

النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ...﴾ (۱۲) الشوری .

د/ هەروەها بە مانای گوناھکردن و تاوان و لادانی مروقە دئی لە خودی خوۆشی دا:

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ، ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا

رَحِيمًا﴾ (۱۱۰) النساء.

ئنجای که خوا دەفەرموی: ﴿وَكَذَلِكَ﴾، واتە: ئەمە یاسای خوایە، نەك تەنیا بۆ گەلە بێشوووەکان، بە لكو بۆ نێستاش و بۆ دوای نێستاش کاتی که مروقەکان ستم دەکەن، بە هەر چوار چەمک و واتایەکی، یان بە مانا ئەسلییەکی: (الظُّلْم: وَضْعُ الشَّيْءِ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ أَوْ تَجَاوُزُ الْحُدُودِ)، (ظُّلْم)، ستم: بریتییە لەوەی شتێک لە شوێنی خۆیدا دانەنێتی، یاخود سنوورەکان بێزینی، هەر کاتی که مروقەکان ستمیان کرد، خوا بەو شیوەیە سزایان دەدات .

برگەیی دووهم : ﴿إِنَّ أَخَذَهُ الْبُرُودُ﴾، بێگومان گرتنی وی (یانی: خوا) بە نیشە و توندو سەختە، بە نیشە، لە رووی چۆنیەتیەوه زۆر بە نیش و ژانەو، زۆر بە سووت و سوویەو، لە رووی چەندیتیەوه زۆر سەخت و بێرەزایە.

برگەیی سێیەم : ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ﴾، بێگومان لەوەدا، (واتە: لە سزادانی خوا بۆ گەلە ستمکارەکان، بۆ کۆمەلگای لادەرەکاندا) نیشانە هەیە بۆ کەسێک که لە نازاری دواڕۆژ بترسێ، بەلام ئەوەی نێمانی نەبێ، دیارە وەك نایەت تەماشای ناکات، بۆیە هیچ دەرس و پەندیکی لێ وەرناگری، بۆی نابیته نیشانە.

برگەى چوارەم : ﴿ ذَٰلِكَ يَوْمٌ تَجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ ﴾، ئەو رۆزە، {بۆچى بە نامازەى دوور، باسى دەكات؟ چونكە بە نىسبەت ئىمەوہ كە لە دنياين، جارئ ئەو رۆزە دوورە بە پىومرى ئىمە}، ئەو رۆزە رۆزىكە، كە خەلكى بۇ كۆدەكرىتەوہ، واتە: خەلك لەبەر وى كۆدەكرىتەوہ.

برگەى پىنجەم : ﴿ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴾، ئەو رۆزە رۆزىكە، شايدەدان شايدەدى تىدا دەدەن، ياخود رۆزىكە كە بە دلنبايى دىتە دى، وەك چۆن شايدەدى لەسەر دراوہ، ياخود رۆزىكە خەلكىكى زورى تىدا نامادە دەبىئو، رۆزىكە خەلكىكى زۆر دەيبىنى.

برگەى شەشەم : ﴿ وَمَا تُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُّعَدُّودٍ ﴾، دواشى ناخەين، مەگەر بۇ كاتىكى ژمىردراو، (أجل)، برىتتە لە كاتى ديارىيكراو بۇ ھەر شتىك، ياخود كۆتايى ئەو كاتەى كە ديارىى كراوہ، كە لىرەدا ئەوہ مەبەستە، واتە: ئىمە ئەم رۆزى دوايىە، دواناخەين، مەگەر بۇ كاتىك كە ژمىردراوہو كەمە، ديارە ئەوہ بە نىسبەت خواى پەنھانزانەوہ.

(المعدود: المحسوب)، شتىك كە ژمىردراو بىئ، حىساب كراوہ بە شىومىەك كە نە پىش بكەوئ، نە دوا بكەوئ، ياخود مەبەست پىئى نىزىكىەتى، يان كاتەكەى كەمە.

مهسهلهی جوارهم :

خوای بالآدهست باسی یه کیك له دیمه نه سامناکه کانی رۆژی دوایی دهکات،
 که هیج کهس ورتهی له زاری نایه ته در به بئ مۆله تی خوا، هیج کهس
 نیو له سه ر نیو هه ئناگری و له فزی له زاری ناگری به بئ مۆله تی خوا:

خوای زاناو توانا فهرموو یه تی : ﴿ یَوْمَ یَاتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِذَنبِهَا
 فَمِنْهُمْ شَقِیٌّ وَسَعِیْدٌ ﴾ .

شیکردنهوی ئەم ئایه ته به پیزه له دوو (٢) برگه دا:

برگه ی به کهم : ﴿ یَوْمَ یَاتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِذَنبِهَا ﴾ : (یوم) به واتای
 (کات) دئ، ئنجا (یاتی) هه م به قرتانندن (حذف) ی (ی) ایه که ی خویندر او مته وه،
 واته: به (یأت)، هه م به (یاتی) واته: به چه سپاندنی (ی) ایه که ی.

یانی: ئەو کاته ی رۆزه ی دوایی دئ، هیج که سیك قسه ناکات، مه گهر به
 مۆله تی وی، به مۆله تی خوا ﴿﴾ .

وشه ی ﴿ لَا تَكَلَّمُ ﴾ یش، به دوو شیوه خویندر او مته وه:

(١) ﴿ لَا تَكَلَّمُ ﴾ ، واته: تايه کی قرتیندر او ه .

(٢) ﴿ لَا تَكَلَّمُ ﴾ به م شیومیش خویندر او مته وه، هه ردووکیان به واتای ئەوه دین
 که: هیج که سیك قسه ناکات، به بئ مۆله تی خوا، بۆچی؟ چونکه له دنیا دا
 خه لك نازادو سه ربشکه و، دمست ناوه لایه، قسه ی به جئ دمکات، یان قسه ی
 بیجئ دمکات، چاکه دمکات، یان خراپه دمکات، راست دمپروات، یان چه وت
 دمپروات، به لام له وئ وانیه، له وئ هه موو شته کان له ژیر رکیفو کۆنترپۆلی
 خوا ﴿﴾ و فریشته کانی دان، وهك دنیا جیی پاشا گهردانی نیه، به هه شتو
 قیامهت شوینی تافیکرانه وه نیه، تافیکردنه وه له دنیا دایه و به سه رچوو ه.

برگەشی دوووم : نایا خەلک چییان لیدی؟ زۆر بە کورتیی فەرموویەتی:
 ﴿فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ﴾، ﴿فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ﴾: هەیانە بەدبەختە، هەیانە
 زین تالە، هەیانە بارودۆخ ناخۆشە، ماندووویە، سەغڵەتە، شپرزەییە، وشە
 (شقی) هەموو ئەمانە دەگریتەو.

(وَسَعِيدٌ) هەشیانە خۆشحالە، بەختەوومرە، دلخۆشە، شادمانە،
 کامەرانی، بە ئامانج گەیشتو.

{الشَّقِيُّ: فَعِيلٌ صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ مِنْ (شَقِيٍّ) إِذَا تَلَبَّسَ بِالشَّقَاءِ وَالشَّقَاوَةِ، أَي:
 سَوْءُ الْحَالَةِ وَشَرُّهَا وَمَا يُنَافِرُ طَبَعَ الْمُتَّصِفِ بِهَا}، وشە (شقی) (فعیل) ه
 (صفة مُشَبَّهَةٌ) یەو، لە وشە (شَقِيٍّ) موه هاتو، واتە: بەدبەخت، کەسیک کە
 شەقوت دەبیتە سیفەتی، یانی: حال خرابیی و پۆز رەشی و حالەتیک کە
 پیچەوانە سڕوستی مڕۆفە، مڕۆف پی خۆشە بی دەرد بی و خۆشەخت بی و
 بی نازار بی، بەلام ئەو: بە دەرد، بە نازار، بە خەفەتە، نارەحەتە، گرفتارە.
 (وَالسَّعِيدُ: هُوَ الْمُتَلَبِّسُ بِالسَّعَادَةِ الَّتِي هِيَ الْأَحْوَالُ الْحَسَنَةُ الْخَيْرَةُ
 الْمَلَأِمَّةُ لِلْمُتَّصِفِ بِهَا)، واتە: (سعید) یش بریتیه لە کەسیک کە تیکەل بوو
 لەگەل سەعادەتداو سەعادەت بۆی بۆتە سیفەت، کە ئەویش بریتیه لە حال
 چاکیی و حال خۆشی و حال گونجاویی بۆ کەسی: کە ئەو سیفەتە تییدا
 دیتە دی.

خاومنی (التحرير والتنوير)، ماناکە کورت دەکاتەو دەلی: (وَالْمَعْنَى:
 فَمِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ مَنْ هُوَ فِي عَذَابٍ وَشَدِيدٍ، وَمِنْهُمْ مَنْ هُوَ فِي نِعْمَةٍ وَرَخَاءٍ)^(١)،
 واتە: لە پۆزی دواپی دا، لە مڕۆفەکان هەیه، لە نازارو سەختیی و نارەحەتیی
 دایەو، هەشیانە لە خێرو خۆشی و ئاسوودەیی دایە.

واتە: خەلک بە گشتی بۆ ئەم دوو جینە، دابەشو پۆلین دەگرین.

مەسەلەی پینجەم :

خَوَا ۞ دَيْتَهُ سَهْرًا وَوَجَدَهُ فِي يَأْسٍ مُّسْتَمِرٍّ يَنْصُرُهُمْ غَوْلٌ شَدِيدٌ لِّغِيَابِ رَبِّهِمْ ۗ

بني به ختا و پۆژرەش و گرفتارو ناره حەتە کائز :

خَوَا ۞ فەرموویەتی : ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾
خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا
يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ ۞

شیکردنەوی ئەم دوو ئایەتە بەپینزە لە پینج (٥) بەرگەدا :

بەرگە یە کەم : ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا ۞ ﴾، بەلام ئەوانە ی که ناره حەت بوون،
بەدبەخت بوون، (کردارە که پال دەداتە لای خویان)، یانی: ئەوانە خویان وایان
لە خویان کردووە .

بەرگە ی دووهم : ﴿ فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ۞ ﴾، یانی: ئەوانە لە ناگردان،
واتە: لە ناگری دۆزەخدان، لەویدا حالیان چۆنە؟ لەویدا: هەناسەدانە وەهیکە
ناناسایی، هەناسە هەلمزینیکی نانا ساییان هەیه، (زَفِيرٌ) واتە: هەناسە دانە وە،
(وَشَهِيقٌ) واتە: هەناسە هەلمزین، بەلام که خَوَا ۞ لێرەدا باسی هەناسەدان و،
هەناسە هەلمزینیان دەکات، واتە: هەناسەدان و هەناسە هەلمزینیکی نانا سایی،
ئنجاکە سیک لە نیو ناگرو چرە دوو کەلی دۆزەخ دابن، وەک لە شوینی دیکەدا
دەفەر موی : ﴿ فِي سَمُورٍ وَحَمِيرٍ ﴿٤٢﴾ الرَّاقِعَةَ، واتە: لە نیو گەرمباو ناوی
کولادوا، نایا دەبن هەناسە هەلمزین و هەناسەدانە وە ی چۆن بن؟!

(الزفير: إخراج الأنفاس بدفعٍ وشدة، بسبب ضغط النفس، والشهيق
عكسة، وهو اجتلاب الهواء إلى الصدر بشدة، لقوة الاحتياج إلى التنفس).

واتە: (زفیر) بریتیه له دەرھاویشتنی ھەوا، زۆر بە ھێزو بە سەختیی، بەھۆی ئەو فشارە دروونیی و جەستەییەکی گە لەسەر مرۆفە، (لە نیو ئەو ھەموو ئاگرو چرە دووکەل و ئازارو ئەشکەنجەدا، دیارە مرۆف بە زەحمەت ھەناسەیی بۆ دەدرئ).

(شەیق) بریتیه له ھەناسە ھەلمزینو، ھینانی ھەوا بۆ سینە، زۆر بە زەحمەت، لەبەر ئەوەی زۆر پێویستی بە ھەوا ھەناسەییە، پشوو پێی تەنگ بوو و پشوو پێی سوار بوو، بۆیە ھەم ھەناسەدانەوی زۆر قورسە، ھەم ھەناسە ھەلمزینی.

ئنجە ھەرچەندە لە تەفسیرەکاندا باس نەکراوە، بەلام وای تێدەگەم کە ئەمە ئاماژە بەوە کە ئەوانەیی لە دۆزەخ دان، ھەر ھەناسەدانەوی ھەمان ئازارو نارەحەتی و ئەشکەنجەییە کە، ھەر ھەناسە ھەلمزینیکیشیان بە ھەمان شیوەییە.

ئنجە ئایا کەسێک لە ھەر ھەناسە ھەلمزینیکیدا، لە ھەر ھەناسەدانەوی کەیدا تووشی ئازارو نارەحەتی بێ، دەبێ چ حالیکی ھەبێ! خوا پەنامان بدات بە لووتف و کەرەمی خۆی.

ئەو بە نەسبەت شوپنیا کە ئاگرە، حالیان بەو شیوەییە، ھەر ھەناسەدانو ھەناسە ھەلمزینیا بەم شیوەییە، ئەدی ئایا مانەو میان چۆنە؟

بەرگەیی سینیەم : ﴿ خَلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ﴾، بە

ھەمیشەیی تێیدا دەمێننەو، ھەتا ئاسمانەکان و زەوی بەردەوام بێ.

(الطبري) دەئێ: (هَذَا اسْلُوبٌ مِنْ اسَالِيْبِ الْعَرَبِ فِي التَّعْبِيرِ لِلتَّأْيِيدِ)

ئەمە شیوازیکیە لە شیوازەکانی دەرپرینی عەرەبان، بۆ شتێک کە بیانەوی بێن: ھەتا ھەتایە، ئەم تەعبیرە بەکار دێن.

ھەموو تەفسیرەکانیش ھەر ئاماژە بەوە دەکەن، بۆ وینە (القرطبي)یش

لە تەفسیرەکی خۆی^(١) داو، (محمد الطاهر بن عاشور) لە (التحریر

والتنوير) داو، (الشوکانی) له (فتح القدير) داو، (فخر الدين الرازي) له (التفسير الكبير) داو، (ابن كثير) له (تفسير القرآن العظيم) هگهیدا، ته ماشای زۆر بهیانم کردوه، هه موویان دهلین: ئەمه شیوازیکه له شیوازهکانی دهربرین، که مه بهست پی ههتا ههتایهیه.

دهلین: (كَمَوْلِهِمْ: لَا آتِيكَ مَا جَنَّ لَيْلٌ، أَوْ سَالَ سَيْلٌ، وَمَا اخْتَلَفَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ، وَمَا نَاحَ الْحَمَامُ، وَمَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ، يُرِيدُونَ بِهِ طَوْلًا مِنْ غَيْرِ نَهَايَةٍ) واته: وهك كه دهلین: سهردانت ناكهو و نایهه بو لات، تاكو شهوگار شت دابپوشی، (كه تاكو شهو هه بی، شت ههه دادهپوشی) و، ههتا لافاو ههلسن (كه تاكو زیان لهسهه زهوی بهردهوام بی و باران بباری، لافاو ههه لهدهستن) و ههتا شهوو رۆژ به دواى یهكدا بین، ههتا كووتر بگمینی (كه نالهی دئی) و، ههتا ناسمانهكان و زهوی بهردهوام بن.

مه بهستیان پی ئەومیه كه ماومیهکی زۆری بی كوٹایی، ئەوه مانایهکی.

مانایهکی دیکهی كه كه مێك له زانیان وایانگوتوه، ناوايه: (أَيَّ خَالِدِينَ فِيهَا: مِقْدَارُ دَوَامِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَذَلِكَ مُدَّةُ الْعَالَمِ، وَلِلسَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَقْتُ يَتَغَيَّرَانِ فِيهِ) واته: به ئەندازهی بهردهوامی ناسمان و زهوی، ئەویش بریتیه له ئەندازهی بهردهوامبوونی ئەم بوونه، كه وهك پێشتر له تهفسیری سوورمتی یوسف دا باسمان کرد، به مه زهندهی زانیان دهلین: بو وینه خوور كه یهکیه لهو نوو خروکهیهی كه به هه موویان كوهمه لهی خو پیکدینن، دهلین: خوور نیزیکهی پینج ملیار ساله خوا دایگیرساندوهو، دهلین: ئەگهه ههچی بهسهه نهیهت، پینج ملیار سالی دیکهش بهردهوام دهبی.

ئهمهش راپهكه، بهلام به تهئکید رای زۆر بهی زانیان راستره، هه له بهته کاتیک دئی كه ئەم بوونه نامینی، پێشتریش باسمان کرد، كه له لای گهردوون ناسان ئەم دنیا نهمانه، بوته شتیکی نهلیفو بیی زانیاریهه کهیان، چونکه به پیی یاسای دووهمی دینامیکای گهرمی (القانون الثاني للديناميكا الحرارية) دهلین: کاتیک دئی كه خوور تیشهکههه نامینی، خوای زاناو شارمزش نامازه بهوه دهکات، كه

دهفه رموی: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ النکیر، واته: کاتیک رۆژ پێچرايهوه..

بە ھەر حال ئیمە نائین: ئەم کۆمەلەى خۆرو، ئەم بوونە بەردەوام دەبى، تاکو تیشکەکەى دەبى، بەلام بىگومان ئەگەر گریمان بەردەوام بى، کاتىک دى، گە تیشکەکەى دەبى.

لە سوورەتى (ابراھىم) یش دا خوا ﷻ زۆر بە روونى نامازەى پىدەکات، دەفەرموى: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۱۸) واتە: ئەو رۆژەى گە ئەم زەویە ەک خۆى نامىنى و ئەم ئاسمانانەش ەک خۆیان نامىن، (واتە: خوا ﷻ بە شۆەیهکى دیکە بیکهاتەى ئەم بوونە رىک دەخاتەو، گە نازانىن چۆنە) و ەموویان بو خۆای تاکى مل بى گەچکەر دینە گوڤى، گە مەبەست پى رۆزى دواى و لىپرسىنەوہیە.

برگەى چوارەم : لەم برگەىدە دەفەرموى: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾، واتە: مەگەر ئەوہى بەرومردگارت بىهوى، واتە: ەتا ەتایە لە دۆزەخدا دەمىننەو، مەگەر ئەوہى گە بەرومردگارت بىهوى، ئەم ەلآواردن (استثناء)ە، لىردە زانایان زۆر کىشەو مشتومریان لەبارەىو بوو، بەلام دەشلىن: مەرج نىە شتىک گە ەلداوڤىردى، پەيوەست دەکرى بە وىستى خواو، وىستى خوا بىتەدى و ئەو شتەش بىتەدى، بەلکو ئەمە ەر ئەو دەخوازى گە ئەگەر وىستى خوا پەيوەست بوو بەو شتەو، گە برىتە لە دەرھىنانیان لە دۆزەخ، یان دەرھىنانى بەهەشتیان لە بەهەشت (چونکە نایەتەکەى دواى باسى بەهەشتیان دەکات) ئەو ئەو کاتە ئەو ەلآوڤىرداوە، گە برىتە لە دەرھىنانیان لە دۆزەخ، یان لە بەهەشت، دىتەدى، بەلام بەپى بەلینەکانى خوا، گە لە چەندان نایەتدا ەتوون، بىپروا و کافرەگان لە دۆزەخدا دەمىننەو بە ەمىشەى، و، پروداران لە بەهەشتدا دەمىننەو بە ەمىشەى، بەلینەکانى خوا، دەقەکانى سوننەت، زۆر بە روون و راشکاوئى ئەو دەگەىنن گە خوا نایەوى، نە دۆزەخیان لە دۆزەخ بىنیتە دەرى، نە بەهەشتیان لە بەهەشت بىنیتە دەرى .

برگەى پىنجەم : ﴿إِنَّ رَبَّكَ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾، بىگومان بەرومردگارت ئەنجامدرو بکەرى ەر شتىکە گە بىهوى .

چونکه خوی توانا و زانا دەستەلاتی بەسەر هەموو شتیکدا دەشکی، ﴿إِنَّ

اللَّهِ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ﴿البقرة، هەروەك بە هەموو شتیک زانایە، ﴿وَاللَّهُ

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ﴿البقرة ، ننجنا هەر شتیکیش خوا لەسەری توانای

هەبی و پێشی زانایی، هەر کاتیک بیهوی و چۆنی بیهوی، ئەنجامی دەدات، ئەمە بریتییە لە پەيوەست کردنەووە گیرانەووەی هەموو شتیک بۆ ویستی رەهاو بیسنووری خوا ﷻ، چونکه واقیعیش هەر وایە.

هەندیک لە زانایان گوتووینانە: ئەم هەلاواردنە: مەگەر پەروردگارت بیهوی، لە دۆزەخ بێنە دەری، دەلێن: مەبەست پێی بروادارانیکە که گوناھی گەورە گەورەیان هەن و، نە بە سزای سەرەمەرگ و، نە بە سزای گۆر و، نە بە ناپەرەحەتیەکانی قیامەت، پاك نەبوونەتەووە، بۆیە دەچنە دۆزەخەووە بە ئەندازەي گوناھەکانیان دەسووتینرین و پاك دەبنەووە، ننجنا دینە دەری، که لەوبارەشەووە، فەرمايشتی پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر زۆر، ئەمەش یەکیك لەم فەرمايشتانەيە:

{يَدْخُلُ نَاسٌ جَهَنَّمَ، حَتَّىٰ إِذَا صَارُوا حُمَمًا أُخْرِجُوا مِنْهَا، وَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ، فَيَقَالُ: هَؤُلَاءِ الْجَهَنَّمِيُّونَ} {أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، برقم: (۳۹۶)، وَأَحْمَدُ، برقم: (۱۲۲۸۰)، وَابْنُ الْمُبَارَكِ، برقم: (۱۲۶۷)، وَالطَّبْرَانِيُّ، فِي (الْأَوْسَطِ) برقم: (۱۱۵۵)}.

واتە: کەسانیک دەچنە نیو دۆزەخەووە، هەتا کاتیک کە رەش هەنگەرەن، سووتان، (بوونە رەزوو) لێی دەردەهینرین و، دەچنە بەهەشتەووە، پێیان دەگوتری: ئا ئەوانە دۆزەخییەکانن، (واتە: رۆزانیکی زۆر بە پێی ئەندازەي گوناھەکانیان، تێیدا ماومەنەووە).

(حَمَمَةٌ تَحْمِيمًا: سَخَمٌ وَجَهَةٌ بِالْفَحْمِ، وَالْحَمَمُ: الرَّمَادُ وَالْفَحْمُ وَكُلُّ مَا احْتَرَقَ مِنَ النَّارِ، الْوَاحِدَةُ: حَمَمَةٌ^(۱))، واتە: دەم و چاوی بە خەلووز رەش کردو، (حَمَم) بە خۆلەمیش و رەزوو، دەگوتری، هەر شتیک کە بە ناگر بسووتی و

ببیته خوْله میْش، وای پی دگوتری، (حَمَم) تاکه‌کهی بریتیه له (حَمَمَة). ده‌لئ: (سَخَمَ وَجْهَهُ)، (السُّخْمَةُ: السَّوَادُ، وَالْأَسْحَمُ: الْأَسْوَدُ، وَالسُّخَامُ: سَوَادُ الْقِدْرِ، وَسَخَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ تَسْخِيماً أَيْ: سَوَّدَهُ) ^(۱)، واته: (سُخْمَة) بریتیه له ره‌شیو، (أَسْحَمَ) بریتیه له ره‌شو، (سُخَام) بریتیه له ره‌شیو و ته‌نووی مه‌نجه‌ل که له‌سه‌ر ناگر دادهنری، دگوتری: (سَخَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ تَسْخِيماً)، واته: خوا رووی ره‌ش بکات، که‌سیک که له که‌سیک تووره دمبی و دوعای خرابی لیده‌کات، نهم قسه‌یه ده‌کات.

مه‌سه‌له‌ی شه‌شه‌مو کوتابی :

به‌خته‌ومرانی به‌مراد گه‌یشتوو به‌همیشه‌یی له‌به‌ه‌شت دان،
به‌بن برانه‌ومو هه‌تا هه‌تایه :

خوا فه‌رموویه‌تی : ﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُورٍ ۝۱۰۸ ﴾ .

شیکردنه‌وه‌ی نهم نایه‌ته له‌چوار (٤) برگه‌دا:

برگه‌ی یه‌که‌م : ﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فِي الْجَنَّةِ ﴾ : وه‌ئه‌وانه‌ی که‌به‌خته‌ومر کراون، به‌مراد گه‌یه‌نراون، له‌به‌ه‌شتی دان، لی‌ره‌دا به‌بکه‌ر نه‌زانراو (معلوم الفاعل) هیناویه‌تی، به‌لام دهرباره‌ی به‌دبه‌ختان به‌بکه‌ر نه‌زانراو (مجهول الفاعل) هینای، فه‌رمووی: ﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا ﴾، هۆکارمه‌که‌یان: چونکه‌کافرمان خویان خویانیان به‌دبه‌خت کرده، به‌لام برواداران له‌لایه‌ن خواوه‌به‌خته‌ومر کراون، جارئ هه‌ر نه‌وه‌که‌خوا ری‌پیشان داون: ری‌پیغه‌مبه‌رانو، عه‌قل و هه‌سته‌ومره‌کانی پیداون، پاشان دئی وهرچه‌رخاندوون بو‌ئه‌نجامدانی کاری

چاک و، کاری چاکى بۇ ئاسان کردوون، ئنجا له دوارپۇزیشدا ئه و بههشتهی که دهیچنه نیوی، له بهرانبه ر کرده و هکانیاندا نیه، به لکو زور له کرده و هکانیان گهورمتره، بویه خوی پهر و مردگار به م صیفه یه هیناویه تی، چونکه هم نیمان هینان و، کاری چاک بۇ ئاسان بوونیان، دهگیردریته وه بۇ خوی به خشر، هم ئه و بههشتهش که دهخرینه نیوی، له قهدر کرده و هکانیان نیه، به لکو کرده و هکانیان له چاو بههشت، شتیکی زور بچووک و که من، بویه به بکه ر نه زانرا و هیناویه تی.

وشه ی: ﴿سَعِدُوا﴾، خوینرا ویشه ته وه: (سَعِدُوا)، واته: به خته و مر بوون، که نه و گاته پالی دداته لای خویان، دهگوتری: {سَعِدَ: فَعَلَ قَاصِرًا مَضْعُولًا لَهْ، لَكِنَّهُ عَلَىٰ مُعَامَلَةِ الْقَاصِرِ مُعَامَلَةُ الْمُتَعَدِّي فِي مَعْنَى: فَعَلَ بِهِ مَا صَيَّرَهُ: صَاحِبَ ذَلِكَ الْفِعْلِ، كَقَوْلِهِمْ: جُنَّ فُلَانٌ، إِذَا فَعَلَ بِهِ مَا صَارَ بِهِ ذَا جُنُونٍ، ف(سَعِدُوا) بِمَعْنَى (أَسْعِدُوا) وَقِيلَ: سَعِدَ مُتَعَدِّ فِي لُغَةِ هَذِيلٍ وَتَمِيمٍ، يَقُولُونَ: سَعِدَهُ اللَّهُ بِمَعْنَى: أَسْعَدَهُ}.

واته: له نه سدا (سَعِدَ)، (فعل لازم) هو (مفعول به) ناوی، به لام لیرده ا مامه له ی (فعل) یکی (متعدی) له گهل کراوه، واته: به و شیومیه ی لی کراوه، به خته و مر کراوه، وایللی کراوه که ببیته خاومنی ئه و کرده و دیه، وه ک دهگوتری: {جُنَّ فُلَانٌ، إِذَا فَعَلَ بِهِ مَا صَارَ بِهِ ذَا جُنُونٍ، ف(سَعِدُوا) بِمَعْنَى (أَسْعِدُوا)}، دهگوتری: (جُنَّ فُلَانٌ) واته: فلان کهس شیت بوو، به لام بوجی به بکه ر نه زانرا و دهینری؟ چونکه وای پیکراوه و بۇ خوی خوی شیت نه کرده، {شهیتانه کان شیتیان کرده، یان به و ی خه له لیکی میشکه وه وایللیه اتوه، یاخود دمرمانیکی دراومتی، گرنگ نه و دیه شیتییه که دهگیردریته وه بۇ سه رچاومیه کی نه زانرا و}، واته: کاریکی پیکراوه که ببیته خاومنی شیتی، ئنجا (سَعِدُوا) ش، یانی: (أَسْعِدُوا) به خته و مر کراون، هه ندیکیش گوتوو یانه: وشه ی (سَعِدَ)، واته: به خته و مر بوو، له زاری هه ردووک هوزی هوزیل و ته میمدا ته نیا (لازم) نیه، به لکو به (متعدی) ش دی، دهگوتری: (سَعِدَهُ اللَّهُ) واته: خوا به خته و مر ی کرد.

هەر چۆن بێ، ئایا ئەوانەى كە بەختەومر بوونو، بەختەومر كراونو، مراد كەپەنراون، حالىان چۆنە ؟!

برگەى دووم : ﴿ فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ﴾ : لە بەهەشتدان بە هەمیشەى تێیدا دەمێننەوه، تاكو ئاسمانەكان و زموى بەردەوام بن، پێشتر ئەوهمان شىكردەوه، واتە: تا هەتا هەتايە.

برگەى سێيم : ﴿ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُورٍ ﴾، مەگەر ئەوهى بەرومردگارت بيهوئ، بيهينته دى، يانى: ئەگەر بەرومردگارت بيهوئ بيا نهينته دمرئ، دەتوانئو، دەست بەستراوو دەستە پاچە نيه، لە بەرانبەر سيستمىكدا كە خوى دايناوه، دەتوانئ بىگۆرئ، بەلام ئايا دەىگۆرئ؟ خوا ﷻ بۆخوى فەرموويهتى: نايگۆرم، دەفەرموئ : ﴿ وَلَا مَبْدَلٍ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ﴾ (۲۱) الأنعام، واتە: بربارەكانى خوا گۆرانيان بەسەردا نايەت، نە خوى دەىگۆرئ وەك فەرموويهتىو، نە كەسيش دەتوانئ دەستكارى بكات.

برگەى چوارەم : ﴿ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُورٍ ﴾ : بەخششىكى نەبراوميه، ئەوه بۆ دنىاكردنهوهى ئيمەمانانە، چونكە هەندىك لە زانايان هەر لەخۆوهو لەگۆترە گوتوويانە: كاتىك دئ، دەرگاكانى بەهەشتى، با دەميانهينئو دەيانبا، كەسى تێدا ناميئئ !

هەروەها گوتوويانە: كاتىك دئ خوا ﷻ نە بەهەشتو نە ئەهلى بەهەشتو، نە دۆزەخو نە ئەهلى دۆزەخ، كەس ناهيئئ !!

بەلام لە راستييدا ئەوه قسەيهكەو لەگۆترە دەكرئ، وەك گوتەم: ئەو شىوازه لە دەربرين، شىوازى دەربرينى هەموو كەلانى .

﴿ غَيْرَ مَجْذُورٍ ﴾ پيش، يانى: (غير مقطوع)، واتە: دەگوتري: (جَدُّهُ: كَسْرُهُ وَقَطْعُهُ) واتە: شكاندى، ياخود برى .

لەوبارەوه ئەم دوو فەرمايشتهى پێخەمبەرى خوا ﷺ دێنين :

﴿ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ فِي جَنَازَةٍ، فَأَخَذَ عُودًا فَجَعَلَ يَنْكُتُ فِي الْأَرْضِ، فَقَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ، أَوْ مِنَ الْجَنَّةِ، قَالُوا: أَلَا نَتَّكِلُ؟ قَالَ: اعْمَلُوا، فَكُلُّ مَيْسَرٍ لِمَا خَلِقَ لَهُ:

﴿ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَانْتَقَى ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحَسَنِيِّ ﴿٦﴾ فَسَنِيْرُهُ، لِلْيُسْرَى ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ

بَجَلَ وَأَسْتَفَنَى ﴿٨﴾ وَكَذَبَ بِالْحَسَنِيِّ ﴿٩﴾ فَسَنِيْرُهُ، لِلْعُسْرَى ﴿١٠﴾ ﴿الليل﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْمٍ: (١٠٦٧)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْمٍ: (٤٦٦٥)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْمٍ: (٢٦٤٧)، وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْمٍ: (٤٦٩٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْمٍ: (٣٣٤٤) وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ } .

واته: عهلی خوا لیبی رازی بی، دهلی: له کاتیکدا که جه‌نازه‌یه‌ک، تهرمی مردوویه‌کیان به خاک سپاردوه، پیغه‌مبه‌ر ﷺ دارووچکه‌یه‌کی به‌دهسته‌وه گرتوهو زهوی پی کولیوه (خوی خافلان‌دوهو سه‌رقان بووه) ننجا لهو کاته‌دا فه‌رمووی: هیج کامیک له نیوه نیه، مه‌گهر نشینگه‌که‌ی له ناگری دوزه‌خدا دیاری گراوه، نه‌وانیش گوتیان: نایا پشت به‌وه نه‌به‌ستین، که خوا دیاری کردوهو تو‌ماری کردوه؟ فه‌رمووی: نه‌خیر، کار بکه‌ن هه‌رکامیک له نیوه ناسان دمکری بو نه‌وهی که بو‌ی نووسراوه، {واته: تو به پی کردوه‌که‌ی خو‌ت، ده‌زانی نشینگه‌ت کو‌ییه؟ نه‌گهر نه‌هلی کردوه‌ی چاک بی، کرده‌وه‌که‌ت ناوینه‌یه‌که سه‌رنجامی خو‌تی تیدا ده‌بینی‌و، نه‌گهر کرده‌وه‌ی خراپیش بکه‌ی، له ناوینه‌ی کرده‌وه خراپه‌کانتدا سه‌رنجامه شوومه‌که‌ی خو‌ت ده‌بینی، که دوزه‌خه) دوایی نه‌م نایه‌تانه‌ی خویندنه‌وه: ﴿ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى

وَانْتَقَى ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحَسَنِيِّ ﴿٦﴾ فَسَنِيْرُهُ، لِلْيُسْرَى ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَجَلَ وَأَسْتَفَنَى

﴿٨﴾ وَكَذَبَ بِالْحَسَنِيِّ ﴿٩﴾ فَسَنِيْرُهُ، لِلْعُسْرَى ﴿١٠﴾ ﴿الليل﴾، واته: به‌لام که‌سیک که به‌خشی‌و، پاریز بکاتو، بروا به باشتین وشه بینی، (که وشه‌ی خوا به یه‌کگرتنه) نه‌وه نی‌مه ناسانی ده‌که‌ین به‌رهو پربازو به‌رنامه‌یه‌کی ناسان، به‌لام نه‌وه‌ی که رژی‌ی و چرووکی بکات له مال‌و سامان به‌خشینداو، بینازی پیشان بدات، به‌رانبه‌ر به‌ خواو، به‌رانبه‌ر به‌ باشتین وشه‌ش

{ که وشه‌ی تهوحیدو ئیمان و خوا به یه‌گگرتنه }، بیبروابی، نه‌وه ناسانی ده‌که‌ین و پرووی پی و مرده‌چه‌رخینین، به‌ره‌و ژیانیکی زحمه‌ت و قورس، { به‌ره‌و لاریی و سه‌رگه‌ردانی، که پیچه‌وانه‌ی عه‌قل و سروشته‌و، ژیانیکی سه‌خت و پر له تالی بو به‌ره‌م دین } .

ب/ { عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ:

{ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ } (۱۰۰) ، سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ! فَعَلَى مَا نَعْمَلُ؟ عَلَى شَيْءٍ قَدْ فُرِعَ مِنْهُ، أَوْ عَلَى شَيْءٍ لَمْ يُفْرَعْ مِنْهُ، قَالَ: بَلْ عَلَى شَيْءٍ قَدْ فُرِعَ مِنْهُ، وَجَرَّتْ بِهِ الْأَقْلَامُ، يَا عُمَرُ! وَلَكِنْ كُلُّ مُيَسَّرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ } { أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۳۱۱۱)، وَأَخْرَجَهُ أَيْضًا أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۱۹۸۴۷)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۷۱۱۲)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۲۶۴۹)، وَأَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۴۷۰۹) عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ } .

واته: عومهری گوری خه‌تتاب خوا لئی رازی بی، ده‌لی: کاتیک نه‌م

نایه‌ته هاته خوارئ: { فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ } (۱۰۰) ، پرسیارم له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد، گوتم: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا! بوچی کاربکه‌ین، نایا بو سه‌رنجامیک کار بکه‌ین، که کو‌تایی پنه‌اتوه، یاخود به‌ره‌و سه‌رنجامیک ده‌چین، که جارئ کو‌تایی پی نه‌هاتوهو بریار نه‌دراوه؟ فه‌رمووی: به‌لکو سه‌رنجامیک که لیبوتوه، (یانی: کو‌تایی هاتوهو بریار دراوه)، فه‌له‌مه‌کان لیی بوونه‌وه، به‌لام هه‌ر کامیک له مروقه‌کان ناسان ده‌کری بو نه‌و سه‌رنجامه‌ی که بو‌ی نووسراوه .

یانی: ناسان گردن و پرو پی و مرچه‌رخاندنه‌که‌ی تو، له خواومه، به‌لام هوکاره‌که‌ی له‌خوته‌ومه .

له کتیبی: (ئیمان و عه‌قیده‌ی ئیسلامی) له باسی فه‌زاو فه‌دمردا، به‌ دریزی باسی نه‌و مه‌سه‌له‌یه‌م کردوه .

که له راستییدا ئیمه له‌م ژیانه دنیا‌یه‌دا به‌ نسبت نه‌خشه‌و به‌رنامه‌ی خواوه، وه‌ک که‌سیک واین که کورسیه‌کی کاره‌بایی هه‌بی، پلاکه‌که‌ی به‌

دەست كەسىكەوۈ بى، بلى: سواری ئەم كورسىيە بە، دەچىە مەيخانە، بۇ ئەوۋى كاری خراپە بكەى، يان دەچىە مزگەوتو كاری چاكە دەكەى؟ سووكانەكەى بە دەست خۆتە، بۇ كوئى دەچى، بەلام من پلاكەكەت بۇ پىدەكەم، من ھەر ئەوۋم لەسەرە كە كورسىيەكەت بۇ بخەمە گەر !

لە راستىيدا ئىمەش لە دەست خۆمانە بۇ كوئى دەچىن، ئنجا ھەر بۇيەش ئەگەر كاری چاك بكەىن، پاداشت دەدرېئىنەوۋو، ئەگەر كاری خراپ بكەىن، خوا سزامان دەدات، ئەگەرنا ئەگەر ھىچ شتىك بەدەست خۆمان نەبوۋايە، وەك جەبرىيەكان دەلئىن: مرؤف وەك پەرە مرىشكىك وايە، با بەملاولادا دەيجوۋولئىنى! ئەگەر وابوۋايە، خوا ﷺ سەرزەنشتى كەسى نەدەكردو، كەسى سزا نەدەدا، پاشان كەسش شايانى پاداشت درانەوۋ نەدەبوۋو! بەلام نەخىر ئىمە بە وىستى ئازادانەى خۆمان، چاكە دەكەىن، بە وىستى ئازادانەى خۆمان، خراپە دەكەىن، بۇيە شايستەى پاداشت درانەوۋمىن، لەسەر چاكەو، شايانى سزادرانىن، لەسەر خراپە.

لېرەدا دەردەكەوئى كە حىكەتەى ئەو فەرمايشتانەى پېغەمبەر ﷺ ئەوۋىيە كە ئىمە بزانىن خوا ﷺ ھەموو شتىك دەزانى، ھەلبەتە ئەندازيارىك كە نەخشەى بالەخانەيەك دادەرپىزئى، دەلئى: ئەم بالەخانەيە، دەتوانئى تاكو سەد سال دەوام بكات، كەسىك كە كاتزمىرىك دروست دەكات، كەسىك كە نامىرىك دروست دەكات، كەتەلوكى رەگەل دەخات، دەلئى: تەمەنى ئەوۋەندەيە، ئەگەر باش مامەلەى لەگەلدا بكرئى، گرەنتى بىست سالى ھەيە، ماددەو كەرستەى ئەم بالەخانەيە دەگونجى ماۋى سەد سال بخايەنى، ئنجا ئايا خوا كە خاۋمنى ئەم بوۋنەيە، نازانى ئىمە چى دەكەىن و چۆن دەكەىن؟ با، بەلام دەزانئى كە ئىمە بە وىستى ئازادانەى خۆمان، چاكە دەكەىن، يان خراپە دەكەىن، ئنجا كە دەفەرەمۇئى: ئاسانى دەكەىن، وەك دەبىنىن خوا كەردەوۋەكانى ئىنسانى پىش خستوون:

﴿ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ﴿٦﴾ ﴾ اللیل، بەخشىن، پارىزگردن،

بېروا بە باشتىرىن قسەگردن، ئنجا: ﴿ فَسَيَسِّرُهُ لِّلْيَسْرَىٰ ﴿٧﴾ ﴾ اللیل، ئاسانى

دەکەین بەرەو گرتنی رێبەکی ئاسان، لە دینداریی، کە لەگەڵ سروشت و عەقڵی ئینساندا گونجاو .

ئەوی دیکەش بە پێچەوانەو : ﴿ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ

﴿٩﴾ اللیل، چرووکی و پزیدی نواندن، کردەوی ئینسانەو، بێمنەتی و بێنیازی، کردەوی ئینسانەو، بێپروا بوون بە باشترین وشە، کردەوی

ئینسانە، ئنجا لە ئەنجامی ئەو کردەوانەدا : ﴿ فَسَيَرُهُ الْعُسْرَىٰ ﴿١٠﴾ ﴾، ئیمە

بەرەو ژیانیکی تال، رووی پێ و مردەچەر خینین، واتە : ئەوی کە خوای پەر و مردگار دەیکات، دەرھاویشتی کردەوگە خۆمانە، بەرھەمی کردەوگە

خۆمانە، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموی : ﴿ كُلُّ مُيَسَّرٍ لِّمَا خَلَقَ لَهُ ﴾ { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بَرَقْم : (١٠٦٧)، وَالْبُخَارِيُّ، بَرَقْم : (٤٦٦٥)، وَمُسْلِمٌ، بَرَقْم :

(٢٦٤٧)، وَأَبُو دَاوُدَ، بَرَقْم : (٤٦٩٤)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقْم : (٣٣٤٤) وَقَالَ : حَسَنٌ صَحِيحٌ }، واتە : هەر گام لە ئیوێ ئاسان دەکری و مردەچەر خینری، بۆ

ئەوی کە بۆی دروست کراو، ئەو سەرەنجامە خوا لە ئەزڵەو لەبەرچاوی بوو، دەچێ بۆ کوێ، بەلام مرۆف بە ویستی نازادانە خۆی، ئەو کردەوانە

ئەنجام دەدات، بۆیە دەچیتە بەهەشت، یان بە ویستی نازادانە خۆی، ئەو کردەو خراپانە ئەنجام دەدات، بۆیە دەچیتە دۆزەخ.

بۆیەش ئەو بەم شیوێ روون کردەو، چونکە هەندی کەس هەر بە

سادەیی دەلێن : ئیمە بۆچی خۆمان ماندوو بکەین، هیچ پێویست ناکات،

چونکە خوا هەمووی نووسیووە لەسەرمان.

ئنجا سبحان الله، جێی سەرەنج ئەوێ مرۆفی بێپروا کە شەیتان ئەو

فیلە لێ دەکات، تەنیا بۆ ئەو شتانە کە پەيوەندیان بە نیوان خۆی و

خواوە هەیە، بەلام ئەو شتانە دیکە نا، بۆ وینە : نالئ : ئەگەر خوا

نووسیبتی تیربم، ئەگەر خۆراکیش نەخۆم، هەر تیر دەبم، پێویست ناکات

خۆراک بخۆم، یان کە نەخۆش دەبن، نالئ : ئەگەر خوا نووسیبتەتی،

چاک بمەو، نەشجمە لای دکتۆر، هەر چاک دەبمەو، دەرمانیش

بەکارنەهینم هەر چاک دەبمەو !

یان نائی: ئەگەر خوا نووسی: دەولەمەند دەبم، ئەگەر کارو
 کەسابەتیش نەگەم، هەر دەولەمەند دەبم، وا نائی! بەلکو دەلی: چۆن دەبی
 نان نەخۆی! دەلی: خوا دەردی داوہ دەرمانیسی داوہ! کەچی بۆ مامەلەکردن
 لەگەڵ خواو لەگەڵ ئەو سەرمنجامەدا کە چاوەڕپی دەکات، دەکەوێتە ژێر
 کاریگەری ئەو فیل و خوتخوتە خرابانەیی شەیتان!

خوا بە لووتزو کەرەمی خۆی لە وسوسەو خوتخوتەو خرابی شەیتان
 بمانپاریزیو، خوا یارمەتیمان بدات، بووناسییەکی راست و دروستمان
 هەبی، وە ئیمان و عەقیدەییەکی راست و دروست تێرو تەواومان هەبی، خواپە!
 واما لیبکە رەوشت و ناکاریکی بەرزو پەسندمان هەبی، هەلسوکەوتیکی
 راست و دروست شەرعیانەمان هەبی، بۆئەوێ لە ئاوینەیی ئەو بووناسیی و
 ئیمان و عەقیدەو خواپەرستی و طاعت و کارە چاکانەدا، سەرمنجامی
 پرونی خۆمان، سەرمنجامی بەختە و مرانەیی خۆمان ببینین، خوا ﷻ
 شادمانمان بکات بەو رێیە راستەیی کە گرتوویمان، هەم لە دنیا دا هەست
 بە ئۆخزن و دلتارامیی بکەین، هەم لە دواڕۆژیشدا خۆی پەر و مردگار لە
 بەختە و مرانیکمان بگێڕی، کە لە بەهەشتەکانیدا، بە هەمیشەیی
 دەمێننەو، خوا بمانپاریزی لە بیرکردنەوێ خراب، لە بیروبووچوونی
 ناتەواو، لەو هەلسوکەتانەیی کە دەبنە ئاوینەییەک، کە سەرمنجامیکی
 شووم و خرابی خۆمانی تیدا بەدی دەکەین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسی یازدەیم

پیناسە ی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان نایەتەکانی: (۱۰۹ - ۱۱۵) دەگریته خوئی، واتە: حەوت نایەت، لەم حەوت نایەتەدا خوای زاناو شارەزا، ڕوو لە پیغەمبەری خاتەم ﷺ و ڕووادارانێ شۆینکەوتووی دەکات، یاخود ڕوو لە ھەر کەسێک دەکات کە قورئان دەیدوینێ، لە جوار ڕیگەدا، ھەندیک نامۆزگاریی و ڕینمایێ گرنگ دەفەرموئ :

بەرگی یەگەم : ھیچ دوو دلێی نەبێ لەبارە ی پووچی پەرستنی بئەبرستەکان و، ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکانەو، چونکە لەسەر ھەمان ڕجە ی پێشینانیان دەرپۆن، واتە: ھەمان شت کە ئەوان پەرستووین، کە دروستکراوەکانی خوان، ئەوانیش ھەر ئەو دەپەرستن و، بێگومان سزای خویشیان و مردەگرن .

بەرگی دوووم : ڕاپدەگەینێ کە خوا کتیبی بە مووساش دابوو پێشترو، بەپەرەوانی مووسا - کە جوولەگەکانن - لە کتیبەگە ی مووسادا کەوتبوونە ڕاجیایبەو، واتە: ھەندیکیان ڕوایان پێی ھەبوو، ھەندیکیان ڕوایان پێی نەبوو، یاخود: کەوتبوونە ڕاجیایبەو دەربارە ی چەمک و واتایەکانی، ئەوانیش خوا سزاو پاداشتی تەواوی کردووەکانیان پێدەدات.

بەرگی سێیم : خوا فەرمان بە پیغەمبەر ﷺ و شۆینکەوتووانی دەکات، یان ڕوو لە ھەر کەسێک دەکات کە قورئان ڕووی دواندنێ تێدەکات و دەیدوینێ، کە ڕاوھستاو نەلەخشاو بن، واتە: پابەند بن بە شەریعەتەو، سەرکێشی نەگەن، واتە: نە کورتی بێن لە شەریعەت، نە لێی تێپەرپێن، نە لە دین بەجیبمێن، نە لێی تێپەرپێن و، پشت بە ستەمکاران نەبەستن، ئەگەرنا ئاگریان تووش

دەبىو، ھىچ ھاوکارو يارمەتيدەرىكىشىيان چىنگ ناكەوئى، لە بەرانبەر سزاو تۆلەي خواي تۆلەستىندا، چ لە دنيا، چ لە دوارۆژدا.

برگەي چوارەم : فەرمانيان پىن دەكات كە لە ئەمسەرو ئەوسەرى رۆژگارو، چەند بەشىك لە شەوگاردا، نوپز بەرپا بكەن، بەندايەتیی بكەن، تاكو چاكەكانيان خراپەكانيان بسرنەو، فەرمانيان پىدەكات كە خۆراگر بن، چونكە خوا پاداشتى چاكەكاران دەداتەو، كە يەكىك لە سيفەتى چاكەكاران برىتیه لە سيفەتى خۆراگرى .

﴿ فَلَا تُكۡ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَآءِ مَا يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُهُمْ مِّنۡ قَبْلُ
وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمۡ نَصِيۡبَهُمۡ غَيْرَ مَنۡقُوصٍ ﴿۱۰۹﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى الْكِتٰبَ فَاٰخِطَفَ
فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنۡ رَبِّكَ لَقُضِيَ فِيهِۭ بَيْنَهُمۡ وَاِتَّهَمَ لَفِيۡ شَكِّ مِّنۡهُ مُرِيۡبٌ ﴿۱۱۰﴾
وَإِنۡ كُلًّا لَّمَّا لِيُوفِيۡنَهُمۡ رُبُّكَ اَعْمَلُهُمْ اِنَّهُۥۤ اِذَا يَعْمَلُوۡنَ خَيْرًا ﴿۱۱۱﴾ فَاَسْتَقِمۡ كَمَا
اُمِرْتَ وَمَنۡ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطۡغَوۡا اِنَّهُۥۤ اِذَا تَعْمَلُوۡنَ بَصِيۡرًا ﴿۱۱۲﴾ وَلَا تَرْكَبُوۡا اِلٰى
الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا فَيَمۡسِكُمۡ النَّارُ وَمَا لَكُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ مِنۡ اَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا
تُنۡصَرُوۡنَ ﴿۱۱۳﴾ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفِيۡ النَّهَارِ وَزُلۡفَا مِّنَ اللَّيْلِ اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذٰهَبُنَ
السَّيِّئَاتِ ذٰلِكَ ذِكۡرِيۡ لِلذّٰكِرِيۡنَ ﴿۱۱۴﴾ وَاَصۡدِقَ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضَيِّعُ اَجۡرَ الْمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۱۱۵﴾ ۞

مانای وشە بە وشە نایەتەکان

{ دەجا لە هیچ دوودئییە کدا مەبە، لەبارە (پووجەئیی) پەرستنی ئەوانەو، هەر ئەو پەرستنیانە کە بابو باپیرانیان لەووە پێش بوویانەو، بە دنیایی ئیمە پشک و بەشی خۆیانیان (لە سزا) بە تەواوی و بئ کەموکۆری پئ دەدەین ﴿۱۰۹﴾ بە مسۆگەری (لەمەو پێش) کتیبمان بە مووسادا، کەچی راجیایی و مشتومری تیدا کراو، ئەگەر وشە (بیرار) ێک لە پەرۆمردگارتەووە پێش نەکەوتبایە (کە سزاو پاداشت هەلەدەگرئ بۆ قیامەت)، بیراریان لەبارەو دەدراو، بێگومان ئەوان (جوولەکەکان) لە بارە (تەورات)ەو لە دوودئییەکی سەخت و خەست دا بوون ﴿۱۱۰﴾ مسۆگەر پەرۆمردگارت سزاو پاداشتی تەواوو پڕ بە پێستی هەر کامیکیان دەداتەو، بێگومان (خوا) شارمزی ئەوویە کە دەیکەن ﴿۱۱۱﴾ دەجا وەک فەرمانت پێکراو: خۆت و ئەوانە لەگەڵتدا گەراونەو (بۆ لای خوا) لەسەر راستە رئ بەردەوام و نەلەخەشاوبەو، سنوورشکئینی مەکەن و تێمەپەرئین، بە دنیایی ئەو (خوا) بینەری ئەوویە کە دەیکەن ﴿۱۱۲﴾ پال بەوانەو مەدەن و پشتیان پئ مەبەستن کە ستمیان کردو، ئەگەرنا ئاگرتان تووش دەبئو، لە خوار خواوە هیچ دۆست و پشتیوانتان نابن، دواپیش سەرناخرئین ﴿۱۱۳﴾ لە هەردووک لای رۆژئیداو، لە چەند بەشئکی شەوگادا، نوێژ بەرپا بکەن، بێگومان چاکەکان خراپەکان لادەبەن (دەیانسرنەو)، نا ئەو بێرەئینانەوویە بۆ یاد (ی خوا) کاران ﴿۱۱۴﴾ خۆراگریش بە، بێگومان خوا پاداشتی چاکەکاران زایە ناکات } ﴿۱۱۵﴾ .

شیگردنه‌وهی هه‌ندیك له وشه‌كان

(مَرِيَّةٌ) : (المَرِيَّةُ: التَّرُدُّ فِي الْأَمْرِ وَهُوَ أَخْصُّ مِنَ الشُّكِّ، إِذْ هُوَ شَكٌّ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ): (مَرِيَّة) واته : دوودلی له شتیكد، له نه‌گه‌رو نه‌گه‌ر دابی، (شك) یش واته: دوودلی، به‌لام (مَرِيَّة) له (شك) تایه‌تیره، (مَرِيَّة) واته: دوودلی له شوینیكد که جی دوودلی نه‌بی، هیج پاساویکی نه‌بی.

(لَمَوْفُوهُمْ) : واته: به ته‌واوی بیان دهمین، (الْوَافِي الَّذِي بَلَغَ التَّمَامَ، وَتَوْفِيَةِ الشَّيْءِ: بَدَلُهُ وَافِيًا، وَفِي يُوفَى)، (وَافِي) شتیکه که گه‌بیته راده‌ی ته‌واوی خو، (وَتَوْفِيَةِ الشَّيْءِ، بَدَلُهُ وَافِيًا)، نه‌ومیه که به ته‌واوی شتیك بدری، (وَفَى، يُوفَى، تَوْفِيَةً)، واته: وه نه‌و شته‌ی به ته‌واوی پیداو، به ته‌واوی پیدان .

(نَصِيبَهُمْ) : (النَّصِيبُ: الْحِظُّ الْمَعِيْنُ) واته: پشكو به‌شیک دیارییکراو.

(مُرِيْبٍ) : واته: دوودلی، ده‌گوتری: (رَابِنِي الشَّيْءِ يُرِيْبُنِي إِذَا جَعَلَكَ شَاكًا)، هه‌ر شتیك بتخاته دوودلییه‌وه، ده‌لی: نه‌و شته (مَرِيْب) ه بو من، (رَابِنِي يُرِيْبُنِي فَهُوَ مُرِيْبٌ، وَأَرَابٌ فَلَانٌ إِرَابَةٌ فَهُوَ مُرِيْبٌ) نه‌وش ده‌گوتری: (رَابٌ يُرِيْبُ رِيْبًا)، واته: خسته دوودلییه‌وه، دردوئگی کرد.

(فَأَسْتَقِمَّ) : واته: رینك بوسته، (الإِسْتِقَامَةُ: يُقَالُ فِي الطَّرِيقِ الَّذِي يَكُونُ عَلَى خَطِّ مُسْتَوٍ، وَبِهِ شَبُهٌ طَرِيقُ الْمُحِقِّ، وَاسْتِقَامَةُ الْإِنْسَانِ: لُزُومُهُ الْمُنْهَجَ الْمُسْتَقِيمَ)، (إِسْتِقَامَةً) به رینك ده‌گوتری که به هیلکی رینك دهروات، رپی بابای هه‌ق گرتوو، چووینراوه به که‌سینک که به‌رینکه‌ی رینکا دهروات، به‌بی لادانو خوارو خینجی، (إِسْتِقَامَةً) ی مرؤف بریتیه له‌وه که رپی راستی گرتبی .

(وَلَا تَطْفَرُوا) : (الطُّغْيَانُ : تَجَاوَزُ الْحَدَّ فِي الْعَصْيَانِ ، أَطْفَأَهُ كَذَا : حَمَلَهُ عَلَى الطُّغْيَانِ) ، وشهی (طُغْيَانٌ) بریتیه له سنووربه زانندن له سه ربینچیدیدا دهگوتری : (أَطْفَأَهُ كَذَا) ، واته : وایلینکرد که سنوورر بیه زینتی و سه رکیشی بکات .

(وَلَا تَرْكُنُوا) : واته : پشت مه بهستن ، (رُكُنُ الشَّيْءِ : جَانِبُهُ الَّذِي يُسْكَنُ إِلَيْهِ وَيُسْتَعَارُ لِلْقُوَّةِ ، وَرَكِنْتُ إِلَى شَيْءٍ : اعْتَمَدْتُ عَلَيْهِ ، رَكِنَ يَرْكُنُ ، وَرَكَنَ يَرْكُنُ ، رُكْنُ الشَّيْءِ جَانِبُهُ) ، روکنی هر شتیک بریتیه له و لایه نهی که پالی و بیدری و پشتی پی بیه ستری و ، خوازراوته وه بو هینر ، وهک له سوورمتمی (الذاریات) دا هاتوه ﴿ فَتَوَلَّىٰ رُكْنِهِ ﴾ ، دهگوتری : (رَكِنْتُ إِلَى شَيْءٍ اعْتَمَدْتُ عَلَيْهِ) واته : پشتم پی بهست و پشتم پیندا ، (رَكِنَ يَرْكُنُ ، وَرَكَنَ يَرْكُنُ) ، ههردووکیان واته : پشتی پی بهست و پشتی پیندا ، خوئی خسته سهری ، (رُكْنُ الشَّيْءِ جَانِبُهُ) ، لای هر شتیک گوشه که پی دهگوتری (رکن) ، کوئی (رُكْنٌ) یش بریتیه له (اَرْكَانٌ) ، (اَرْكَانُ الْإِيمَانِ) واته : لایه کانی ئیمان ، پایه کانی ئیمان ، (اَرْكَانُ الْإِسْلَامِ) واته : پایه کانی ئیسلام .

(طَرَفِي النَّهَارِ) : واته : نه ملاولای رۆژگار ، (الطَّرْفُ : النَّاحِيَةُ وَالْجَمْعُ أَطْرَافٌ) ، (طَرَفٌ) بریتیه له نه ملای شتیک ، نهوسهری شتیک ، که به (أَطْرَافٌ) کووده کریته وه ، واته : هر چوار دهوری نهو شته ، (الطَّرِيفُ : الْمَالُ الْمُسْتَحْدَثُ عَكْسُ التَّلِيدِ) ، له زمانی عه ربیدیدا دهگوتری : (فَجَاءَ بِالطَّرِيفِ وَالتَّلِيدِ) ، واته : نهو مالهی که تازه بهیدای کردوهو ، نهو مالهی که پیشتریش هه یبووه ، هینای .

(وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ) : وشهی (زُلْفٌ) ، کوئی (زُلْفَةٌ) ، (الزُّلْفَةُ وَالزُّلْفَى : الْقُرْبَى ، أَرْزَلْفُهُ : قَرِيْبُهُ ، الزُّلْفَةُ : الطَّائِفَةُ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ) ، وشهی (زُلْفَةٌ) ، که به (زُلْفٌ) ، کووده کریته وه ، (زُلْفَى) ش هاتوه که هر به (زُلْفٌ) کووده کریته وه ، بریتیه له نیزیکیی ، دهگوتری : (أَرْزَلْفُهُ أَي : قَرِيْبُهُ) واته : نیزیکی خست .

ئنجالیرە کە دەفەرموی: (وَرُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ)، واتە: چەند بەشیک لە
شەوگار، یان کە دەفەرموی: (الطَّائِفَةُ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ)، واتە: بەشی سەرەتای
شەوگار.

(ذِكْرِي) : (الذُّكْرُ وَالذِّكْرَى وَالذُّكْرَةُ: ضِدُّ النَّسْيَانِ)، وشەکانی: (ذِكْرُ ذِكْرِي،
ذِكْرَةَ) هەرسێکیان بە مانای پیچەوانە ی لەبیر چوونەوێن، یانی: لەبیر بوون و
لە مێشک و زەیندا ئامادە بوون .

مانای گشتی نایه‌تکان

خوای پهرومردگار روو له پیغه‌مبه‌ری خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دهکاتو، له پشت نه‌وه‌وه روو له سه‌رجه‌م مسوئلمان و برواداران دهکات، نه‌وه نه‌گه‌رنیک، نه‌گه‌رنیکی دیکه نه‌وه‌یه که خوا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روو له هر که‌سیک دهکات که قورنآن ده‌خوینیو، قورنآن رووی تیده‌کات، نایا قورنآن روو له کی دهکات؟ قورنآن روو له هه‌موو به‌شهر دهکات، وهک دمه‌رموی: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ (۱۷).

خوا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دمه‌رموی: ﴿فَلَا تَكُ فِي مَرْبَةٍ مَّمَّا يَعْبُدُ هَتُوْلَاءَ﴾، له دوودلییدا مه‌به له‌باره‌ی نه‌وه‌وه که نه‌وانه ده‌په‌رستن، یان له‌باره‌ی په‌رستنی نه‌وانه‌وه، له دوودلییدا مه‌به، که ناهه‌فه، ﴿مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ﴾، په‌رستنه‌که‌یان هه‌روهک په‌رستنی بابو با‌پیرانیانه له‌مه‌و پیش، یاخود هر نه‌و شتانه ده‌په‌رستن، که بابو با‌پیرانیان ده‌یان‌په‌رستن، ﴿وَإِنَّا لَمَوْفُوهُمْ نَصِيْبُهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ﴾، بی‌گومان نیمه‌پشک و به‌شی خو‌یانیان به‌بی که‌م‌کردنه‌وه‌و به‌بی که‌مو‌کوریی تیدا کران، پیده‌ده‌ین، پشک و به‌شی چی‌یان پیده‌دات؟ واته: نه‌و سزایه‌ی که پر به پیستیانه، سزایه‌کی پر به پیستیان دده‌ین، له‌سه‌ر نه‌وه که جگه له خوا ده‌په‌رستن .

ننجا خوا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بو نه‌وه‌ی نیمانداران به‌رچاو روون بن، که نه‌وه هر له‌باره‌ی قورنآن و پیغه‌مبه‌ری خاتم و نی‌سلامه‌وه، خه‌لک نه‌که‌وتوته راجیایی، به‌لکو کاتی خو‌ی دهر‌باره‌ی کتیبه‌که‌ی مووساش، نه‌ک هر خه‌لک، به‌لکو جووله‌که‌کانیش که‌وتنه راجیایی، دمه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَأَخْلَفَ فِيهِ﴾، بی‌گومان کتیبمان به‌ مووسادا، به‌لام راجیایی تیدا کرا، ده‌گونجی مه‌به‌ست پیی نه‌وه‌بی که جووله‌که‌گان بر‌وایان پی‌هینا، به‌لام نه‌وانی دیکه بر‌وایان پی‌نه‌هینا،

دەشگونجى مەبەست ئەومبىي كە جوولەكەكان، لە نىو بازنى خۇشياندا، پراجىيايان تىكەوت لەبارەى تەورپاتەو: ھەندىكىيان بە راستيان دىمزانى و ھەندىكىيان لىي دوو دل بوون، ھەندىكىيان بە جوړىك تىيدەگەيشتن، ھەندىكى دى بە جوړىكى دى، لەو شتاندا كە نابى پراجىيايان تىدا ھەبى، چونكە بە پىي مەقام و سىاق دىمزانى كە لىردا خوای زاناو شارمزا دەفەرموئ: پراجىياي تىدا كرا، يانى: پراجىيايەكى خرابو نەويستراو، ئەگەرنا جارى وا ھەيە دەربارەى ئايەتەك، دەربارەى فەرموودەيەكى پىغەمبەر ﷺ دەربارەى ياسايەكى شەرعىي، زانايان پراجىيايان دەبى، بەلام پراجىياي رەوا، ھەرگامىكىيان بەلگەى خۇي بەدەستەومىيە، بەلام لىردا بە پىي سىاق دىمزانى كە ئەو ناكۆكىي و دووبەرەكەيەكى خرابە، واتە: بەبى پاسا، پراجىياي نارەوا، ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾، ئەگەر لەبەرئەو نەبووايە كە وشەيەك لە پەرومردگار تەو رابردو، مەبەست پىي بىرپارى خوايە، چونكە ەك چۆن ئىمەى مرؤف، كە بىرپارىك دەردەكەين، بە وشە دەمىدەكەين، ياخود بە تەعبىرىك، بە ەسەيەك بە نووسىنىك، خوای كارزان بۇ ئەوئى ئىمە حالى بكات، دەفەرموئ: بىرپارىك پىشتەر دراو لەلەيەن پەرومردگارەو، كە بىگومان لىردا مەبەست پىي بىرپارى ئەمرىي و شەرعىي نىيە، بەلكو بىرپارى قەدەمىي و گەردوونىي و تەكوينىيە، مەبەست پىي بىرپارەكانى خۇيەتى، كە لە سەرەتاو خوا وای بىرپارداو و سىستىمى ئەم دنيا و دواروژەى واداناو، كە خەلك لە دنيا دا دەست ئاوەلاو دەست كراومبىن، خوا رىيان لى نەگرئ، چ بە بارى خىردا بجوولئىن، چ بە بارى شەردا، دەفەرموئ: ئەگەر لەبەر ئەو نەبووايە كە وشەيەك لە پەرومردگار تەو تىپەرپو، واتە: بىرپارو ياسايەك، دادومرىيان لەنىواندا دەمكرا، ياخود بىرپارىيان لەنىواندا دەدرا، كە كى لەسەر ەققەو، كى لەسەر ەقق نىيە؟ كە لىردا مەبەست ئەومىيە: سزا دەدران، بەلام بۇيە دەفەرموئ: ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾، چونكە خوا دادگەرە، خوا ئەوپەرى دادگەرىي ھەيە، كەسىك سزا نادات كە بىرپارى لە دژ نەدرايى، كەسىك كە بارى بەلادا لار نەبووبىو، لە دادگايەكى دادگەراندەدا، دادگايى نەكرئ، خوا بىرپارى لەبارەو نادات.

ئنجا خواش وایداناوه که ئەم ژیانه دنیاویه جیی تهصفیه حیساب نهبی، جیی دادومری کردن نهبی، جیی سزاو پاداشت سهپاندن نهبی، بهلکو جیی ئەومبی که خه لکه که تاهي بکرینهوه، بۆیه خوای پهرومردگار لیڤه دا، لهسه ر نهو راجیاییه، برپاریان لهبارموه ناداتو سزایان نادات، ﴿وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ﴾، بیگومان ئەوان له دوو دلویهکی وادان که بیزارو نارچهتیان دهکات، چونکه ههندیك له زانیان وایان لیكداوتهوه (مریب) واته: بیزارکهرو نیگه ران و نارچهتکه ر، ﴿وَإِنَّ كَلَّا لَمَّا لَوْفَيْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَلَهُمْ﴾، هه ر کامیکیان ههتهمن پهرومردگارت کردموهکانی خوایان به تهواویی دمداتی، واته: سزای کردموهکانیان، یان پاداشتی کردموهکانیان به تهواویی پیده دات .

نایا مه بهستی کتیه که دمه رموی : ﴿وَإِنَّ كَلَّا لَمَّا﴾؟! نایا مه بهستی پیی: هاوبهش بۆ خوا دانهره گانه، یان مه بهستی پیی خاومن کتیه گانه؟ یان مسوئمانه گانه؟ ده لئین: ئەمانه هه موویان دهگریتهوه، هه موویان خوا سزای پر به پیستی کردموهکانیان، دمدات، نه گه ر نه هلی کوفرو زولم و خراپه بووبن، یاخود به تهواویی پاداشتیان دمداتهوه، نه گه ر نه هلی نیمان و چاکه و تاعهت بووبن، ﴿إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾، بیگومان نهو (خوا) به وهی دمیکن شارمزیه، دزمانی چی دهکن و؟ چۆنی دهکن؟

ئنجا خوای پهرومردگار به پیغه مبهری خاتهم ﷺ دمه رموی، یان به هه ر که سیک که به ری پیغه مبهری خاتهم ﷺ دا دهروات، دمه رموی : ﴿فَأَسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا﴾، وهك فه رمانت پیکراوه خۆتو ئەوانه ی له گه لت گه راونه وه (بۆ لای خوا)، راست راوستاوبه، نه له خشاوبه و، پابه ندبه به شه ریه تی خوا، سنوورشکینی و سه رکیشی مه کن، که دمه رموی: ﴿فَأَسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتَ

وَمَنْ تَابَ مَعَكَ ﴿۵۷۰﴾، واتە: وەك فەرمانت بێكراوه، رېك پراوەستەو، پابەندبە شەریعەتەو، لێی بەجیمەمینە، كورتی مەهینە، كە دەمفەرموی: ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾، واتە: تیشمەپەڕینە، زیدەرۆیشی تیدا مەكە، نە لە ئیسلام كورتی بینە، لە ئیسلام تیبەرینە، بەلكو ئیسلام خۆی چۆن دەلی، بەو شیوێهە پێیهو پابەند بە، ﴿إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، بێگومان خوا بینەری ئەوێهە كە دەیکەن .

دوایی دەمفەرموی: ﴿وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَمَا تَمَسَّكُمُ النَّارُ﴾، ئارەزووتان بۆ ئەوانە نەچیی و پشتیان پێ مەبەستن كە ستم دەكەن، چونكە زۆر لە توێژمەرەوانی قورئان وەك دوایی باسی دەكەین (وَلَا تَرْكَبُوا) یان بە (وَلَا تَمِيلُوا) تەفسیر كردو، واتە: مەیلتان بەلایاندا نەچئ، بەلام لە راستیبدا: (رَكْنَ إِلَيْهِ وَ رَكْنَ إِلَيْهِ، وَارْتَكَنَ، ارْتَكَنَهُ)، یانی: (اعْتَمَدَ عَلَيْهِ) واتە: پشتی پێ بەستو سەنگی دایە سەری، واتە: پشت بەوانە مەبەستن، كە ستمیان كردو، مەیانكەنە پشت پێ بەستراوی خۆتان، بەلام بۆچی (إلى) ی هیناوه، (على) نەهیناوه، نەیفەرموو: (وَلَا تَرْكَبُوا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا)؟ چونكە (رَكْنَ إِلَيْهِ) ئەمە (تَضْمِينِ) ی مانای (مەیل)یش كراوه، واتە: ئارەزوومەندانە، مەیلكەرانه پشت مەبەستن، بەوانە ی كە ستمیان كردو، ﴿فَمَا تَمَسَّكُمُ النَّارُ﴾، نەگەرنا ناگرتان تووش دەبی، بەلكو لە دنیا، نەوێهە پشت بە ستمكاران دەبەستن، لەژێر رکیفی ستمكاران دان، لە دنیا، نەوێهە هەر بە ناگری ستمكارەكان دەسووتین، نابینن ئەو فیرعەو و تاغوتانە ی كە خەلك لێیان رادەپەرن، ئەوانەش كە لە دەوریان، دەست و پێوێهەكانیان ئەوانیش بە ناگری وانەو دەسووتین، خەلك وەك یەك سزایان دەدات!! ﴿وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ﴾، لە خوار خواوو جگە لە خواش، هیچ هاوکارو سەرپەرشتیارو دوستو دڵسۆزێكتان چنگ ناکەوئ، دوایی سەرناخرین، هاوکاری ناکرین .

ئنجای خوی پەرۆردگار بە پێغەمبەری خاتەم ﷺ و، هەر کەسێک کە قورئان دەخوینێتەوهو لە رێی پێغەمبەری خاتەمهوه دەروات، دەفەرموی: ﴿ وَأَقِرْ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ ﴾، نوێز بەرپا بکە لەملاولای رۆژگادا، واتە: ئیواران و بەیانان، ﴿ وَزُلْفَا مِنْ أَيْلٍ ﴾، هەرۆمها لە چەند بەشێک لە شهودا، ﴿ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّكْرِينَ ﴾، بێگومان چاکەکان، خراپەکان لادەبەن، نا ئەوه رۆونکردنەوهی ئەو راستییەیه و بیرخەرەوهیه بۆ کەسانێک کە زۆر یادی خوا بکەن، چونکە ئەوانە ی کە یادی خوا دەکەن راستییەکانیان دیتەوه یاد، ئەوانە عەقل و دلیان بیدار و هۆشیار دەبن، بەهرەمەند دەبن لە قسە ی خێرو نامۆزگاریی خێر .

لە کۆتایی دا دەفەرموی: ﴿ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴾، خۆراگر بە بێگومان خوا پاداشتی چاکەکاران زیایە ناکات، کە بێگومان یەکنێک لە چاکە هەرە چاکەکان، بریتیه لە خۆراگری، خۆراگری لەسەر تاعەت کە ئەنجامی بەدی و، خۆراگری لەسەر گوناح و تاوان کە لێی دووربێ، خۆراگری لەسەر قەدەر و موصیبت کە لە بەرانبەریدا خۆراگرو نەلەخشاو بێ، کاریک نەکە ی کە مایە ی ناپەزایی خوی پەرۆردگار بێ .

چەند مەسەلەیهکی گەنگ

مەسەلە یەکمەم :

پێویستە برواداران دُنیاو بەرچاو روون بن، کە پەرستنی هاوبەش
دانه‌ره‌کان، جگە لە لاسایی کردنەوه‌ی پێشینانیان هیچ بنه‌مایه‌کی
دیکه‌ نیه، نه‌وانیش لە هه‌مان پچه‌ی هه‌له‌و په‌له‌ی نه‌وانه‌وه‌ ده‌رۆن :

خوَا فەرموویه‌تی : ﴿ فَلَا تَكُ فِي مَرْيَةِ مِمَّا يَعْبُدُ هَتَوْلَاءَ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا
يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا لَمَوْفُوهُمْ نَصِيبُهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴾ (۱۰۹)

شیکردنەوه‌ی ئەم نایەتە موباره‌که‌ له‌ چوار (٤) بڕگه‌دا :

بڕگه‌ی یه‌کمەم : ﴿ فَلَا تَكُ فِي مَرْيَةِ ﴾ : به‌ هیچ جوړیک له‌ هیچ دوودلییه‌کدا
مه‌به‌.

بۆچی نه‌یفه‌رمووه‌: (فلا تَکُن) خۆی له‌ ئەسلدا (فلا تَکُن)ه، به‌لام (ن)ه‌که
(جُزِمَ بِالنَّهْيِ وَحَذَفَتِ النُّونَ لِكَثْرَةِ الْإِسْتِعْمَالِ)، دیاره (فلا تَک)، (لا ی
(ناهیة)، (فعل المضارع) جهزم ده‌کات، ئنجا ده‌لی: بۆیه (ن)ه‌که قرتینراوه،
چونکه زۆر به‌کارهاتوه، (فلا تَک)، واته: وا مه‌به‌.

(فِي مَرْيَةٍ) واته: له‌ دوو دلییدا مه‌به‌، وه‌ک گوتمان: ده‌گونجی مه‌به‌ست پێی
پنجه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ بی، یان هه‌ر برواداریک که‌ به‌ پێی ئەودا ده‌روات، یاخود
هه‌ر که‌سیک بی، بروادار بی یان بیبروا، بیگومان ئەگه‌ر رووی دواندن له‌

پیغهمبهری خاتهم ﷺ بی، خوا بوخوی زانیویه‌تی که پیغهمبهری خاتهم ﷺ له هیچ دوودلییه‌کدا نه‌بووه، که‌واته: ههر‌جهنده رووی دواندن له پیغهمبهری خوایه، به‌لام مه‌به‌ست پیی پروادارانن، یاخود ههر له ئەسڵدا مه‌به‌ست پی پیغهمبهری خوا نیه، به‌لکو مه‌به‌ست پیی ههر که‌سیکه که قورنن ده‌خوینن، قورنن دمیدوینن .

پیشتر باسمان کرد (شک) واته: دوودلییو، (مریة)ش دوودلییه‌کی تایبه‌ته، دوودلییه له شوینیکدا که پاساوی نه‌بی، (ظن) واته: گومان، ئەومیه که شتیک مروق پیی وایه، وایه، له‌گه‌ل ئەگه‌ری وانه‌بوونیشیدا، به‌لام ئەگه‌ری وابوونی به‌هیزتر بی، یاخود به پیچه‌وانه‌وه: (ظن)ی وابی که نه‌و شته وانیه، ئەگه‌ریش دابنی که وایه، به‌لام ئەگه‌ری وانه‌بوونی زیاتر بی، نه‌وه پیی ده‌گوتری: (ظن)، یانی: (ظن)، بریتیه له گومانیکی زال (الظنُ الراجح)، واته: ئەگه‌ریکی زال به باری بووندا، یان به باری نه‌بووندا، به‌لام هه‌لبه‌ته نه‌وه ده‌بی به پیی سیافه‌کان بریار بدری، که نایا ئەمه به مانای گومانی زال، یاخود به مانای دنیایی و زانیاریی یه‌کلایکه‌ره‌ومیه، چونکه جاری واشه (ظن) به مانای زانیاریی و دنیایی (یقین) دی.

برگه‌ی دووم : ﴿ مِمَّا يَعْبُدُ هَتُولَاءَ ﴾ : واته : له باره‌ی نه‌و شتانه‌وه که نه‌وان ده‌یان‌به‌رستن، یاخود یانی : (مِنْ عِبَادَةِ هَتُولَاءَ) ، چونکه ده‌گونجی (ما) (مَصْدَرِيَّة) بی، و، ده‌شگونجی (ما) (مَوْصُولَة) بی، ئەگه‌ر ﴿ مِمَّا يَعْبُدُ هَتُولَاءَ ﴾ : (مِنْ الَّذِي يَعْبُدُ هَتُولَاءَ) بی، واته: ئەوانه‌ی که نه‌وان ده‌یان‌به‌رستن له بت و سه‌نه‌مه‌کانیان، له دوودلییدا مه‌به، که نه‌وان ناهه‌قن و پووچن، به‌لام ئەگه‌ر (ما) (مَصْدَرِيَّة) بی، یانی: (مِنْ عِبَادَةِ هَتُولَاءَ) ، له باره‌ی به‌رستنی ئەوانه‌وه، له دوودلییدا مه‌به، که به‌رستنیکی ناهه‌قه‌و له‌جیی خویدا نیه .

هه‌لبه‌ته مه‌به‌ستی پی بی‌پروایانی رۆزگاری پیغهمبهری خاتهم ﷺ بووه، بۆ نيمه‌ش و بۆ دواي نيمه‌شه، بۆ کافرو بی‌پرواکانی رۆزگاره جیاوازمکان.

برگهی سئیهم : ﴿ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِّن قَبْلُ ﴾ : نه‌وانه هەر نه‌وه ده‌پهرستن، که بابو باپیرانیان له‌مه‌و پئیش په‌رستووینانه، (الاباءُ آی: الْأَسْلَافُ وَالسَّابِقُونَ)، واته: پئیشینه‌کان و نه‌وانه‌ی که پئیشکه‌وتوو و ن، یانی: (عِبَادَتُهُمْ كَعِبَادَتِهِمْ، مَبْنِيٌّ عَلَى الْجَهْلِ وَالتَّقْلِيدِ)، په‌رستنی کافره‌کانی رۆژگاری نی‌وه‌ش، هه‌روه‌ک په‌رستنی پئیشینه‌کانیانه، که بناغه‌ی نه‌وانیش هه‌ر له‌سه‌ر نه‌زانین و لاساییکردنه‌وه‌ی کوپیرانه بنیاتنراوه‌و، هی رۆژگاری نی‌وه‌ش به‌هه‌مان شی‌وه، له‌به‌ر نه‌وه هیچ دوودلییه‌کتان له‌وه‌دا نه‌بی، که نه‌وانه به رنیه‌کی هه‌له‌دا دهرپۆن .

ئنجاکه ده‌فه‌رموی : ﴿ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا ﴾ : (كَمَا) (الكاف تشبیه نائبةً عَنْ مَصْدَرٍ مَّحذُوفٍ، التَّقْدِيرُ: إِلَّا عِبَادَةً كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ)، واته: نه‌وانه هه‌ر نه‌وه ده‌پهرستن که بابو باپیرانیان په‌رستووینانه .

برگهی چوارهم : ﴿ وَإِنَّا لَمُوقِفُهُمْ نَصِيبُهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴾ : (وَإِنَّا) به (ن)‌ی ته‌ئکید، (لَمُوقِفُهُمْ) به لامی سویند خواردن و جه‌خت کردنه‌وه، (وَإِنَّا لَمُوقِفُهُمْ) بی‌گومان نی‌مه پئیان دهمین، چیان پئیده‌دهین؟ (نَصِيبُهُمْ) پشک و به‌شی خو‌یان پئیده‌دهن، (غیر منقوص) به‌بی‌نه‌وه‌ی هیچی لی که مکرابیت‌ه‌وه، نه‌مه ته‌عبیریکی دا‌کوکییکه‌ره‌وه‌و جه‌ختکه‌ره‌وه‌یه، بۆ نه‌وه که نه‌و ماف پئیدانه، به‌ته‌واوییه .

ئنجاکه نایا مه‌به‌ست له (نصیب) چیه ؟

بی‌گومان (نصیب) مه‌به‌ست پئی پشک و به‌شه، به‌لام چ پشک و به‌شیک ؟

(۱) هه‌ندی‌ک له زانیان گوتووینانه: (رزقهم) واته: بزێوو و رزق و رۆزی

ته‌واویان پئی دهمین .

(۲) هه‌ندی‌کیان گوتووینانه: (عذابهم)، سزای ته‌واو پر به‌پئستیان پئیده‌دهمین.

٣) هەندیکیشیان گوتوووانە: (مأیصیبهم من خیر، أو شر)، ئەوەی کە تووشیان دێ، لە چاکەو لە خراپە .

بەلام بەپێی سیاق دیارە، کە لێرەدا مەبەست پێی سزای پر بە پێستو تەواوە، چونکە سیاقە کە وادەخوای، ئەگەرنا وشە (نصیب) بە مانای پشک و بەش دێ، پشک و بەش لە خێردا، یان لە شەردا، بەلام لێرەدا بە پێی سیاق دەزانین کە مەبەست پشک و بەشە لە سزاو جەزەبەدا، چونکە کەسانیک لە دوودلییدا بووبن، لە بەرانبەر ئایینی خوای پەرۆمردگارد، لە راپرایدا بووبن، چ لە کافرەکانی رۆژگاری پیغمبەر، یان لە رۆژگاری پێشتر، ئەوە بێگومان دەبێ چاومرپی پشک و بەشیان بکەن لە سزا، نەک لە رزق و رۆزی، کە هیچ گونجاو نیە لەگەڵ لێرەدا، یاخود پشکیان لە خێرو خووشیدا کە تووشیان دێ، ئەویش هیچ گونجاو نیە .

هەندیک لە توێژەرەوانی قورئان کە نایەتەکان شی دەکەنەو، تەماشای دەکەن: ئەو وشە، یان ئەو رستە، لە رۆوی زمانەوانییەو، چ مەبەستیک هەڵبگرێ، هەموو واتاکان دادەنێن، بێئەوەی سەرنج بدەن: داخۆ لەو سیاقەدا، ئەو مانا مەبەستە لەگەڵ ئەو وشە، یان ئەو رستە، دەگونجێ یان ناگونجێ؟

بەلێ رەنگە لە رۆوی زمانەوانییەو بگونجێ ئەو واتایانەیان هەبن، بەلام کە تەماشای سیاق و کەش و هەوای ئەو مەبەستانە دەکە، کە نایەتەکانی بۆ هاتوون و لییان ورد دەبیەو، دەبینی تەنیا یەکیک لەو واتایانە رێی تێدەچێ و گونجاو، کە لێرەدا هیچ باسی رزق و رۆزی نیەو، هیچ باسی خێرو شەپش نیە، کەواتە مەبەست پێی سزای تێرو تەواوو پر بە پێستە.

مه‌سه‌له‌ی دووه‌م :

دندان‌ه‌وی پیغه‌مبهر ﷺ و برواداران، که نه‌و کتیب‌ه‌ی به‌ موساش درابوو،
 راجیایی و ناکوکیی خه‌لکی تیدا بووه‌و له‌ دوودنییدا بوونه‌ دهریاری و،
 هه‌رگامینکیشیان سزاو پاداشتی کرده‌موه‌کانیان به‌ ته‌واویی پی‌ دمدریته‌وه :

خوَا ﷻ هه‌رموویه‌تی : ﴿ وَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَأَخْلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا
 كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِنْهُ مُرِيبٌ ﴿۱۱۱﴾ وَإِنْ كَلَّا لَمَّا
 لِيُوقِنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۱۱۲﴾ .

شیکردنه‌وی ئەم دوو نایه‌ته‌ به‌بیزه‌ له‌ شەش (۶) برگه‌دا :

برگه‌ی یه‌که‌م : ﴿ وَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ ﴾ : به‌ دئنیاییه‌وه‌ نئمه‌
 کتیبمان به‌ موسادا، واته‌: نئوه‌ گومانتان نه‌بن له‌وه‌ی که‌ موسا ته‌وراتی پئدراوه‌،
 (قد) بۆ دئنیاکردنه‌وه‌ (تحقیق)ه‌و (ل) بۆ سویند خواردن و جه‌ختکردنه‌وه‌یه‌،
 یانی چی؟ یانی: نئوه‌ گومانتان نه‌بن: نه‌و کتیب‌ه‌ی که‌ موسا پی‌ بوو، نئمه‌
 پیماندا ناردبوو، وه‌ک به‌یامی خو‌مان، بو‌مان سروس کرد بوو .

برگه‌ی دووه‌م : ﴿ فَأَخْلَفَ فِيهِ ﴾ : راجیایی و ناکوکیی تیدا به‌یدا بوو، دیاره‌
 لی‌ره‌دا (اختلاف) بکه‌ر (فاعل)ه‌که‌ی نه‌زانراو (مجهول)ه‌و دیار نیه‌ کئ راجیایی
 تیدا په‌یدا کردوه‌؟ چونکه‌ لی‌ره‌دا نه‌وه‌ی مه‌به‌سته‌ چه‌سپاندنی راجیاییه‌که‌یه‌،
 نه‌ک کئین نه‌وانه‌ی که‌ راجیا بوون و ناکوک بوون و، مه‌دحکردنیان، یاخود
 زه‌مکردنیان، نه‌گه‌رنا پیش هه‌موو که‌س مه‌به‌ست پی‌ جووله‌که‌گانه‌، یاخود
 به‌شیک له‌ جووله‌که‌گان و، نه‌وانه‌ی ناماده‌ نه‌بوون په‌یره‌ویی له‌ موسا ﷺ
 بکه‌ن، واته‌: نه‌و خه‌لکه‌ی که‌ له‌ رۆژگاری موسادا ﷺ هه‌بوو، له‌ ته‌وراتدا

کەوتنە ڕاجیایی، ھەندیکیان ڕوایان پێھینا، ئەگەر مەبەست پێی جوولەکەکان بێ بەگشتی، خەلکیکی دی ڕوایان پێ نەھینا، کە فیرعەونییەکان بوون، یاخود ئەگەر مەبەست پێی بازنە ی جوولەکەکان بێ: جوولەکەکان لەبارە تەوڕاتەووە کەوتنە ڕاجیایی و ناکۆکی، ھەندیکیان بەراستی تێگەشتن، ھەندیکیشیان بە چەوتیی، بەرپی ھەلەدا ڕۆشتن .

واتە: جوولەکەکان کە خاومن کتیبیش بوون، کەوتنە ڕاجیایی، چ جایی کافرەکان و ھاوبەش بۆ خوادانەرەکان، ئەو پێغەمبەری خوا! یان ئەو مسوڵمانان! کەواتە: خەمبار مەبە، ئەو عادەتی لەمیزینە ی مرۆفە، کە لە بەرانبەر نایینی خوا و پەيامی خوا، دەکەونە ڕاجیایی و مشتومرەووە .

بەرگی سینیەم : ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾: ئەگەر وشەیک لەلایەن بەرومردگارتەووە تێنەپەرپایە، ڕیاریک زووتر نەدرابایە، کە لێردا بیگومان مەبەست پێی یاسا و دەستووری خواپە لە ژبانی مرۆفدا، کە بریتییە لەوێ لە قیامەتدا، سزاو پاداشت دەچەسپن .

بەرگی چوارەم : ﴿لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾: واتە: کێشەکیان ھەلەمبڕا و کۆتایی پێدەھات، چونکە وشە (قَضَى) دوو مانای ھەن :

۱- (الْحُكْمُ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ)، دادومری لە نیوان خەلکیداکردن، لەویدا کە تێیدا کەوتوونەتە ڕاجیایی، بلێی: تۆ ھەفتە، تۆ ناھەفتە، یان تۆ ئەومندمت ھەفتە، تۆش ئەومندمت ناھەفتە .

۲- (القضاء : الْحُكْمُ عَلَىٰ كُلِّ وَاحِدٍ مُنْفَرِدًا)، بۆ ھەر کامیکیان بەتایبەت ڕیاری لەبارە بدری، لێردا زیاتر واپێدەچن مانای دوو گونجاو بێ، ئەگەر لەبەرئەووە نەبووایە کە خوا ڕیاری داو، دنیا جێی تەصفیە حیساب و جێی سزاو پاداشت درانەووە نیە، بۆ ھەر کامیکیان ڕیاری تایبەت دەردا، دەربارە ئێوانە کە کەوتوونەتە ڕاجیاییەووە.

﴿ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِّنْهُ مُرِيبٌ ﴾: بیگومان نهوانه لهبارهی تهوراتهوه له دوودلییهکی بیزارکهمر دان، یان له دوودلییهکی خهستو سهخت دان، وهك دهگوترئ: (لیل الیل)، واته: شهویکی شهو، وهك له كوردهواریشدا ههیه: فلان كهس شیعرئکی گوت، شیعر نههما شیعر، ههروهها له قورنانش دا هاتوه:

ا / ﴿ حَجْرًا مَّحْجُورًا ﴾ (۲۲) الفرقان، واته: پهردمیهك كه كراومته پهرده.

ب / ﴿ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴾ (۵۷) النساء، واته: سیبهرئك كه زور خهسته.

ج / ﴿ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴾ (۱۵) الإسراء، واته: پهردهیهکی داپوشراو .

كه ههمووی بو زیاتر جهخت كردنهوهی مانای وشهكانه.

یانی: كورتهی مانایهكهی ناوای لی دیتهوه، كه موشریكهكان له رۆزی دواپیدا دوودلن، لهبارهی قورنانهوه، یاخود خاومن كتیبهكان، جوولهكهكان لهبارهی كتیبهكهیانوه دوودل بوون، ههردوو مانایان ههئدهگری .

برگهی پینجهم : ﴿ وَإِنْ كُلًّا لَّمَّا لُوفَيْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ

خَبِيرٌ ﴾، بیگومان پهروهدرگات سزاو پاداشتی ههر کامیکیان به تهواویی دهداتهوه، ههئبهته نهمه خوینراویشهتهوه: (وَإِنْ كُلًّا لَّمَّا) وهك چؤن

خوینراومتهوه: ﴿ وَإِنْ كُلًّا لَّمَّا ﴾، واته: بیگومان ههر کامیکیان، خوای پهرومردگار سزاو پاداشتی كردهوهكانیان به تهواویی دهداتهوه .

بهلام به پنی خویندنهوهی: (وَإِنْ كُلًّا لَّمَّا)، (إِنْ) لیردها به مانای لابهر (نافیه) دیت، یانی: (ما كُلاً) هیچ کامیکیان نیه، كه خوای پهرومردگار سزای پر به پیستی كردهوهكانیان نهدهاتهوه .

برگهی شهشهم : ﴿ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾، بیگومان نهو بهوهی كه

دهمكهن شارمزایه، واته: شارمزایهوه هیچی لی ون نابئ .

زانایان گوتووینانە: تەنوینی سەر ﴿كَلَّا﴾، واتە: ئەو دوو فەتەحە، ئەو دوو سەرە، قەرەبووی رستەیهك دەكاتەو (عَوَّضٌ عَنْ جَمَلَةٍ: كَلَّ الْمَذْكُورِينَ أَيْضًا مِنْ أَهْلِ الْقُرَى وَالْمَشْرُوكِينَ وَأَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُخْتَلِفِينَ فِي الْكِتَابِ)، ئەم تەنوینە بە تەنیا قەرەبووی ئەو رستەیه دەكاتەو، واتە: هەموو ئەوانەى كە باسکران لەمەو پێش: لە خەلكى ئاوەدانىبەگان، كە پێشتر فەوتینراون و هاوبەش بۆ خوا دانەرەگان، و، خاوەن كەتیبەگان، كە لەبارەى كەتیبەكەیانەو كەوتوونەتە ناكۆكیەو .

(فخرالدین الرازی) لە تەفسیرەكەى خوێ (مفاتیح الغیب) دا^(۱)، دەلى: ئەم نایەتە حەوت جوۆرە نامرأزی تەنكیدردنەوێ تێدان :
بەك : وشەى (إِنَّ) كە بێگومان بۆ جەختکردنەوێه .
دوو : (كُلًّا) ئەویش هەر بۆ تەنكیده .

سێ : (ل) لامەكە كە جوۆتە سەر (خبر)ەكە، (كُلًّا لَمَّا) كە بۆ سویندەو جەختکردنەوێه .

جوار : پیتی (ما) ئەگەر بە پیتی قسەى (الضراء)، (ما)یەكە (موصولة) بى، (لَمَّا) بى .

پینچ : ئەو سویند خواردنە شیردراوێه، چونكە رستەكە ئاواى لیدیتەو: هەموویان سویند بە خوا، پەرەمردگارت بە تەواوی سزاو پاداستى كردهوگانیان دەداتەو .

شەش : (اللام الثانية الداخلة على جواب القسم)، لامى دووهم كە جوۆتە

سەر وەلامى سویندەكە، كە دەفەرموى : ﴿لِيُوفِيَنَّهُمْ﴾ .

حهوت : (ن)ی جه ختکردنه وه (مؤکده)یه، که دمفهرموی: ﴿لُؤْفِئْتَهُمْ﴾.

لیردها ههوت جوړه نامرآزی جه ختکردنه وهو داگوکیبیکردن ههن، لهسر نهوه که هیچ کامیکیان نیه، مهگهر خوای دادگهر پاداشت و سزای به ههق و پر به بیستیان ددهاته وه .

کهواته: هیچ له دوودلیی و دلهر اوکیدا مهبه، بیگومان خوا پاداشت و سزای ههر کامیک له مرؤفهکان ددهاته وه .

مهسهلهی سپییم :

فهرمانکردن به پیغه مبه ر ﷺ و، شونیکه ووتوانی که له سه رپاسته ری چه سپاوین و، سرکیشیی نه کهن و تینه په رینن و، پشت به سته مکاران نه بهستن، نه گهرنا ناگری دوزه خیان تووش دهبین:

خواتبارک و تعالی فهرموویه تی : ﴿فَأَسْتَقِمَّ كَمَا أَمَرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْفَرُوا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۱۱۳﴾ وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فْتَمَسْكُمْ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ تُعَزَّوْنَ لَ تَنْصُرُونَ ﴿۱۱۴﴾ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنْ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهَبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّكِرِينَ ﴿۱۱۵﴾ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۶﴾﴾.

شیکردنه وهی نم چوار نایته به پیته له ههشت (۸) برگه دا:

برگهی به کم : ﴿فَأَسْتَقِمَّ كَمَا أَمَرْتَ﴾، راست و مستاوبه وه که فرمانت پیکراوه، دیاره رووی دواندن له پیغه مبه ری خاتمه ر ﷺ و، له پشت نه ویشمه وه رووی دواندن له هموو برواداریکه، که بهدوای پیغه مبه ری خاتمه دا رویشتون .

ننجا نایا (استقامه) یانی چی ؟

(الإِسْتِقَامَةُ : طَلَبُ الْقِيَامِ وَاسْتِقَامَةُ الْإِنْسَانِ لِرُومِ الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ)،
(استقامه) بریتیه له داواکردنی راوهستان، (فاستقیموا)، واته: زۆر له خۆتان
بکهن که رێک بوهستن، ننجا که دهه‌رمووی: (إِسْتِقَامَ فُلَانٌ)، واته: فلان کهس
رپی راستی گرتوه و لئی لانه‌داوه و به ملاولادا نه‌جووه .

پینگه‌مبه‌ری خوا ﷺ له فه‌رمووده‌یه‌گدا فه‌رموویه‌تی: {اسْتَقِيمُوا وَلَنْ
تُحْصُوا} (۱)، واته: رێک وهستاو بن، ناشتوانن سه‌رژمیر بکهن، واته نه‌گه‌ر
بیتو وهستاو بن له‌سه‌ر جاده‌ی شه‌ریعت، نه‌و پاداشته‌ی که به‌هۆی نه‌و
کرده‌وانه‌وه که به رێک و راستی به‌پیی شه‌ریعت نه‌نجامیان ده‌دن،
پاداشته‌کانیان‌تان بۆ نازمیردری.

ننجا نایمه دیاره له سه‌ره‌تای سووره‌تی (هود)یشه‌وه له‌باره‌ی نه‌م
سووره‌ته‌وه، چه‌ند فه‌رمووده‌یه‌گمان هینان، یه‌کیکیان نه‌مه بوو :

{عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا : قَالَ : قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ
شِبْتَنِي؟ قَالَ : شِبْتَنِي هُوَ، وَالْوَاقِعَةُ، وَالْمُرْسَلَاتُ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ، وَإِذَا الشَّمْسُ
كُورَتْ} {أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، بَرَقَم: (۳۰۲۶۸)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بَرَقَم (۳۲۹۷)،
وَالْحَاكِمُ، بَرَقَم: (۳۷۷۷) وَقَالَ: صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الْبُخَارِيِّ وَوَافِقُهُ الدَّهَبِيُّ،
وَالْبَرْزَانُ، بَرَقَم: (۹۲) وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (صَحِيحِ التِّرْمِذِيِّ) ج (۳) ص (۱۱۳)} .

واته: عه‌بدووللای کوری عه‌بباس خوای لی رازی بی، ده‌لی: نه‌بو به‌گر خوا
لئی رازی بی، گوتی: نه‌ی پینگه‌مبه‌ری خوا ﷺ ! پیر بووی، (واته: مووت سبی
بوون)؟، نه‌ویش فه‌رمووی: سووره‌ته‌کانی : (هود، وَالْوَاقِعَةُ، وَالْمُرْسَلَاتُ، وَعَمَّ
يَتَسَاءَلُونَ، وَإِذَا الشَّمْسُ كُورَتْ) سه‌رو ریشیان سبی کردم، یاخود، منیان پیر کرد.

(۱) أَخْرَجَهُ الطَّيَالِسي، بَرَقَم: (۹۹۶)، وَأَحْمَدُ، بَرَقَم: (۲۲۴۳۲)، وَأَبْنُ مَاجَةَ، بَرَقَم: (۲۷۷)، وَالدَّارِمِيُّ،
بَرَقَم: (۶۵۵)، قَالَ الْبوصيري : هَذَا الْحَدِيثُ رِجَالُهُ ثِقَاتٌ اثْبَاتٌ، إِلَّا أَنَّهُ مُنْقَطِعٌ بَيْنَ سَالِمٍ
وَتُوبَانَ، فَإِنَّهُ لَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ بِلَا خِلافٍ، لَكِنْ لَهُ طَرِيقٌ أُخْرَى مُتَّصِلَةٌ، وَأَيْضًا أَخْرَجَهُ ابْنُ جِبَانَ،
بَرَقَم: (۱۰۳۷)، وَالْحَاكِمُ، بَرَقَم: (۴۴۷)، وَصَحَّحَهُ كُلُّ مِنَ الْأَلْبَانِيِّ وَشُعَيْبِ الْأَرْنَؤُوطِ وَحُسَيْنِ
سليم اسد .

هەر له‌وباره‌وه ئەم شوێنه‌واره‌ش هه‌یه، بی‌گێڕینه‌وه باشه: {رُوي عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَلِيٍّ السَّرِيِّ يَقُولُ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي الْمَنَامِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! رُوي عَنْكَ أَنْكَ قُلْتَ: (شَيْبَتُنِي هُوْدٌ)؟ فَقَالَ: (نَعَمْ)، فَقُلْتُ لَهُ: مَا الَّذِي شَيْبَكَ مِنْهَا؟ قَصَصُ الْأَنْبِيَاءِ، وَهَلَاكُ الْأُمَّمِ! فَقَالَ: (لَا وَلَكِنْ قَوْلُهُ: ﴿فَأَسْتَقِمَّ كَمَا أَمَرْتَ﴾} (۱).

واته: له نه‌بی عه‌بدوورپه‌حمانی سوله‌میه‌وه گێردراوته‌وه، گوتوو‌یه‌تی: گویم له ئەو عه‌لی سیرپی بووه، که ده‌یگوت: پێغه‌مبه‌ری خوام ﷺ له خه‌وندا بینی، پێم گوت: ئەه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! لێت گێردراوته‌وه که فه‌رمووته: سوورپه‌تی هوود سه‌ری منی سه‌پی کردوه؟ فه‌رمووی: به‌ئێ، (واته: به‌ئێ واماگوتوه)، پێمگوت: چ شتێک له سوورپه‌تی هوود، سه‌ری تۆی سه‌پی کرد؟ مووکانی تۆی سه‌پی کردن؟ به‌سه‌ره‌اتی پێغه‌مبه‌رانو، له‌به‌ینچوونی کۆمه‌لگاکان؟ فه‌رمووی: نه‌خێر، به‌ئێکو فه‌رمایشتی خوا که ده‌فه‌رموی: ﴿فَأَسْتَقِمَّ كَمَا أَمَرْتَ﴾، وه‌ک فه‌رمانت پێکراوه پێک وه‌ستاوبه .

چونکه ئەمه وایکردوه که پێغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌میشه له خۆی وریا‌بی، نه‌ک به‌سانتیمه‌تر، به‌ئێکو به‌میلیمه‌تریش نه‌سه‌ر بکات، نه‌کورت بکات، نه‌به‌چه‌پدا، نه‌به‌راستدا، به‌هیچ لایه‌کدا لانه‌دات.

ئنجاه له‌راستیدا راست وه‌ستان له‌سه‌ر جاده‌ی شه‌ریعه‌ت، ئاسان نیه، هه‌ر بۆیه (أبو علي الجوزجاني) که په‌کیکه له‌عاریفه‌کان، له‌خوانا‌سه‌کان، وه‌ک من له‌کتیبه‌ی: (رێگای صالح بوون و به‌ره‌و خواچوون) دا هیناومه، ده‌ئێ: (الْكَرَامَةُ: هِيَ الْإِسْتِقَامَةُ عَلَى الشَّرِيعَةِ)، که‌رامه‌ت، واته: ئەوه که خوا رێز له‌به‌نده‌ی خۆی بنی، ئەوه‌یه که به‌نده له‌سه‌ر جاده‌ی شه‌ریعه‌ت بی، لانه‌دات به‌ملاولادا، پێک و پێک پێوه‌ی پابه‌ند بی، ئەوه‌گه‌وره‌ترین رێزلینانی خواجه بۆ به‌نده‌که‌ی، ئەگه‌رنا جاری وایه یاسا‌دپ (خَارِقُ الْعَادَةِ) له‌سه‌ر ده‌ستی مرو‌قی صالحو، مرو‌قی خراب (طالِح) یش، به‌ئێکو له‌سه‌ر ده‌ستی مرو‌قی بی‌پرواش

(۱) الجامع لأحكام القرآن: ج ۹، ص ۸۷، برقم: ۳۶۱۷، وَأَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ، برقم: (۲۴۳۹).

رووده‌دات، وهك هیندۆسییه‌كان شتی زۆر سه‌یرو سه‌رسوورپه‌ینه‌ر ده‌كهن، نه‌وه به‌لگه‌ نیه‌ بۆ كه‌رامه‌ت، به‌لكو به‌لگه‌ی ریزلیگرتنی خوا بۆ به‌نده‌كه‌ی، كه‌ پێی ده‌گوتری: كه‌رامه‌ت، نه‌ومیه‌ كه‌ كه‌سه‌كه‌ له‌سه‌ر جاده‌ی شه‌ریعه‌ت بی، كه‌ به‌راسته‌ی پێناسه‌یه‌کی زۆر جوانه‌.

برگه‌ی دووهم : ﴿ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ ﴾، هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ش كه‌ له‌گه‌لت گه‌راونه‌وه‌ بۆ لای خوا، واته‌: با نه‌وانیش رێك وه‌ستاو بن، كه‌ بێگومان به‌هۆی رێك وه‌ستانه‌وه‌ له‌سه‌ر جاده‌ی شه‌ریعه‌ت، له‌ خوارو خێچی ده‌پاریزرین، كه‌ به‌هۆی خوارو خێچی و لادانیشه‌وه‌، تووشی ناكۆکیی و دووبه‌ره‌گیی و مشتومپی بێجی، و، راجیایی بێجی ده‌بن .

كه‌واته‌: نه‌گه‌ر ده‌یانه‌وی له‌ دووبه‌ره‌گیی و ناكۆکیی و راجیایی بێجی، پاریزراو بن، با چاك پابه‌ندبن به‌ شه‌ریعه‌ته‌وه‌، باشی لی تیبگه‌ن، باشی پێوه‌ پابه‌ندبن، نه‌و كاته‌ له‌ خواریی و لاریی دوور ده‌بن، ئنجا كه‌ له‌ خواریی و لاریش دوور بوون، نه‌و كاته‌ له‌ ناكۆکیی و دووبه‌ره‌گییش ده‌پاریزرین.

برگه‌ی سێیه‌م : ﴿ وَلَا تَطْغَوْا ﴾، واته‌ : سه‌ركێشی مه‌كهن .

پێشتر باسمان كرد: (الطُّغْيَانُ: مُجَاوِزَةُ الْحَدِّ)، (طغیان) بریتیه‌ له‌ سنووربه‌زینی، له‌ سنوور تیبه‌راندن، كه‌واته‌: ﴿ وَلَا تَطْغَوْا ﴾، واته‌: تيمه‌په‌رینن، یانی: به‌هۆی ئیستیقامه‌ته‌وه‌ رێك به‌ شه‌ریعه‌ته‌وه‌ پابه‌ند بن و كورتی مه‌هینن، له‌ شه‌ریعه‌ت به‌جیمه‌مینن، به‌هۆی خۆپاراستنیش له‌ طوغيان و سه‌ركێشییه‌وه‌، له‌ دین تيمه‌په‌رینن، به‌و شیوه‌یه‌ كه‌ شه‌ریعه‌ت گوتوووه‌تی: ئاوا پێوه‌ پابه‌ندبن، نه‌ لیی كه‌م بکه‌ن، نه‌ لیی زیاد بکه‌ن، نه‌ لیی داشکینن، نه‌ زیاده‌ی بڤه‌نه‌ سه‌ر .

با له‌وباره‌وه‌ نه‌م فه‌رمایسته‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ بێنین، پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ مه‌قامێكدا نامۆزگاریی كه‌سانێکی كردوه‌، كه‌ دیاره‌ وێستووینه‌ تیبه‌رینن و سه‌ركێشیی بکه‌ن، فه‌رموووه‌تی : ﴿ أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتَّقَاكُمْ لَهُ،

لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ، وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ؛ فَمَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي { مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ: البخاري، برقم: (٥٠٦٣)، ومسلم، برقم: (١٤٠١) }، واتە: ناگاداربن! سویند بە خوا من لە هەمووتان زیاتر لە خوا دوترسم، لە هەمووشتان زیاتر پارێزی لێدەکەم، بەلام بەرپۆزووش دەبم، جاری وایە بەرپۆزووش نابم، (واتە: رۆژووی سوننەت)، شەونویژیش دەکەم و دەشخەوم، ئافرەتانیش دینم، (واتە: هاوسەرگیریش دەکەم لەگەڵ ئافرەتاندا)، ئنجا هەر کەسێک لە رێبازی من لابدات، لە من نیە .

شایانی باسە من لە کتێبی: (نقض فكرة التطرف)^(١) دا، کە لە کوردیی دا بە سێ نامیلکە بلأوبووه، بەلام لە زمانی عەرەبیدا هەموومان لە یەک کتێبدا چاپ کردوون، (هەلۆشانەوێ بیروکەمی بەرگیریی) بە تەفصیل باسی ئەو حالەتی تێپەراندن و سەرکێشییەم کردووە، کە چ زەرەرو زیانیکی هەیە، چ ناشیرینی و ناجوانییەک، بێزاروییەک دینیتە سەر ئایین و بەرنامە تێرو تەواوی خوا و پەرەمردگار، لە بیست خاڵدا باسی دەرھاوێشتەکانی بەرگیریی و تێپەراندن لە شەریعەتم کردووە .

برگەمی چوارەم : ﴿ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾، بێگومان خوا بینەری ئەو مێه کە دەیکەن، بینەری کردەوه کانتانە، هی دلتان، هی زمانتان، هی ئەندامەکانی جەستەتان، چونکە وشە (عمل)، ﴿ تَعْمَلُونَ ﴾، هەم نیازو مەبەستەکانی دل، هەم خولیاپەکانی بیرو میشک، هەم دەرپێنەکانی زمان، کردەوهی ئەندامەکان، هەموویان دەگرێتەوه .

برگەمی پێنجەم : ﴿ وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾، بە ئارمەزووکردن و مەیلکردنەوه، پشت بەوانە مەبەستن کە ستمیان کردووە، دەگوتری: (رَكِبَ يَرْكَبُ، وَرَكَبَ يَرْكَبُ، أَي: اعْتَمَدَ وَاسْتَنْدَ)، پشتی پێ بەست و خۆی پێ

(١) تەرجمەکەمی دووجاران چاپکراوە، یەکەمیان لە لاندن (دار الحکمة)، دوومیان لە قاهیرە (مركز الدراسات الكردية) هەرۆها تەرجمەمی فارسیش کراوە.

سپاردو، سەنگی خۆی دایە سەری .

شایانی باسە: (محمد رشید رضا) پەرحمەتی خوای لی بی له تەفسیرەکەى خۆیدا (تفسیر القرآن الحکیم)^(۱)، باسیکی دوورو درێزی لەوبارەوه کردووە، پەرخەى گرتووە لە زۆر لە توێژمەرەوانی قورئان کە وشەى (رکون)یان بە (میل) لیکداوئەتەوه، کە هەلبەتە وشەى (رکون) مەیلکردنیش دەگرێتەوه، بەلام ئەسلی مانایەکەى لە راستییدا بریتیه لە سەنگی خۆدانەسەر و پشت پێ بەستن.

هەر وەها (محمد حسین طباطبائی) ئەویش یەکیکە لە زانایانی شیعه مەزەهەب، لە تەفسیرەکەى خۆیدا (تفسیر المیزان)^(۲)، قسەى زۆرى لەسەر کردووە، ئەویش پەرخە دەگرێ لە (محمد رشید رضا) لە هەندیک لە قسەکانیدا.

بەلام کورتەى قسەکان ئەومێه کە وەك پێشتریش گوتم : ﴿ وَلَا تَرْكَنُوا

إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾، واتە: پشت بەوانەى ستمەیان کردووە، مەبەستن، بە نارەزوو لێبوون و بە مەیل بەلادا چوونەوه، کورتەى مانایەکەى ئەومێه، ئنجنا ئەگەر وا بکەن، چیتان لێدێ ؟

برگەى شەشەم : ﴿ فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ﴾، ناگرتان تووش دى، دیارە زانایان و توێژمەرەوان، هەر باسى ناگرى دۆزەخ و ناگرى دواڕۆژ دەکەن.

بەلام من پێم وایە: هەر لە دنیاىدا، ئەوهى کە لەگەڵ ستمەکاران بێ و پشتیان پێ ببەستن و خۆیان پێ بسپێرن، سەرى خۆى تەسلىمى وان بکات، پێشمەى کاروبارى خۆى بە دەست ئەوانەوه بدات، هەر لە دنیاىدا بە ناگرى وانەوه دەسووتێ، لەگەڵ ئەواندا تووشى عەبىدارى دى، تووشى بێزراوى لای خەلك دەبێ، کاتیک لێیان رادەپەرن، یاخود بە لای کەمەوه: تووشى نەفرینلیکرانى میژوو دى، یانى: پێش قیامەت، هەر لە دنیاىدا باجى لەگەڵ ستمەکاراندا رۆشتن و، پشت بە ستمەکاران بەستن، دەدات.

(۱) ج ۱۲، ص ۱۳۸ - ۱۵۲.

(۲) ج ۱۱، ص ۵۰ - ۵۸.

برگهی حوتهم : ﴿ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ﴾، له خوار خواوهو
جگه له خوا، هیج دؤستو یاوهرو هاوکارتان چنگ ناکهون، که له بهرانبه
سزای خوادا بهرگریبتان لیبکهن، واته: هیج کهسئک سوودتان پیناگهیهئی .

برگهی هه شتتم : ﴿ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ ﴾، دواییش سه‌رناخرین و هاوکاری
ناکرین، نه‌گهر کهس نه‌بوو دؤستت بی و پشتیوانت بی، نه‌و کاته مانای وایه
سه‌رناکه‌وی و سه‌رناخریی و، تووشی سزاو جه‌زرمیه ده‌بی، لی‌ره‌دا پیویسته
نهم فه‌رموده‌ش بینین: { عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ خَطْبَنَا أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقِ،
فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّكُمْ تَقْرَءُونَ هَذِهِ الْآيَةَ وَتَتَأَوَّلُونَهَا عَلَى غَيْرِ تَأْوِيلِهَا: ﴿ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ ... ﴾ (۱۰۵) المائدة،
وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: (إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى
يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعْمَهُمُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ بَعْدَآبٍ مِنْ عِنْدِهِ) { أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم:
(۴۳۳۸)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۲۱۶۸) وَقَالَ: صَحِيحٌ، وَابْنُ مَاجَةَ، بِرَقْم: (۴۰۰۵)،
وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي (السَّلْسَلَةِ الصَّحِيحَةِ)، بِرَقْم: (۱۵۶۴) } .

واته: فهیس (یه‌کیکه له هاوه‌لان خوا لیی رازی بی) ده‌ئی: بیستم نه‌بو به‌گری
صیددیق خوا لیی رازی بی (نه‌و کاته‌ی خه‌لیفه‌ی مسولمانان بوو) وتاری بو
داین، گوتی: نه‌ی خه‌لکینه! نهم نایه‌ته ده‌خویننه‌وهو، ماناکه‌ی به‌ه‌له
لیکده‌ده‌نه‌وه، (بو‌یه ده‌ئی): { وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: (إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا
الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعْمَهُمُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ بَعْدَآبٍ مِنْ عِنْدِهِ) } .
واته: من گویم له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بووه، ده‌یفه‌رموو: هه‌رکاتیک
خه‌لک سته‌مکاریان بینی، ده‌ستیان نه‌گرت بی‌گیرنه‌وه له‌و سته‌مه، نه‌وه زور
نیزیکه خوا له‌لایهن خو‌یه‌وه، سزایه‌ک بنی‌ری بو‌ه‌موویان .

مەسەلەى چوارەم و کۆتایى :

نوێژکردنى بەردەوام لە هەردووک لاو ئەمسەرو ئەوسەرى رۆژگارو،

چەند بەشیکی شەوگاردانو، خۆراگری و نه له خشاویى و،

بەردەوامیى لەسەر جادەى شەرەعت :

خوای بەرزى مەزن فەرموویەتى : ﴿ وَأَقِرِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مَنْ
 أَلِيلٍ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ أَلْسِنَاتِ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّكِرِينَ ﴿۱۱۴﴾ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا
 يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۵﴾ .

شیکردنەوی ئەم دوو ئایەتە موبارەگە لە چوار (۴) بڕگەدا :

بڕگەى یەگەم : خوای بەرزى مەزن بە پێغەمبەرى خاتەم ﷺ و، بە هەر کەسێک
 کە لە رۆی ئەووه دەروات، دەفەرموی : ﴿ وَأَقِرِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ ﴾ ،
 لەملاولای رۆژگاردان نوێژ بەرپا بکە، لە ئەمسەرو ئەوسەرى رۆژگاردان .

(طَرَفُ الشَّيْءِ: مُنْتَهَاهُ مِنْ أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ)، کە دەفەرموی : ﴿ طَرَفِي النَّهَارِ ﴾ ،
 (طَرَف) بڕیتیه لە کۆتایى شتێک، لە سەرمتا بن، یان لە کۆتایى، بەلام
 لێردەدا مەبەست پێى هەردوو سەرەکەیهتى، ئەمسەرو ئەوسەرى، ئنجان
 ﴿ النَّهَارِ ﴾ ، (النَّهَارُ: مَا بَيْنَ الضُّجْرِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ، وَسُمِّيَ نَهَارًا لِأَنَّ الضُّوءَ
 يَنْهَرُ فِيهِ أَي: يَبْرُزُ)، (نَهَار) ئەو کاتەیه، ئەو ماومیه کاتى کە شەبهەقى بەیانى
 دەدات، تاكو خۆرئاوا دەبن، بۆیهش بە رۆژگار گوتراوه: (نهار)، چونکە
 تیشکەکەى دەردەکەوئى، وەك چۆن رووبار کە دئ، دیاره تیشکی رۆژگاریش
 ئاوا دیاره .

برگەى دووهم : ﴿ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ ﴾، لە چەند کاتێک لە شەوگاریشدا، واتە:

نوێژ بکە لەم سەرو ئەوسەرى رۆژگارداد، لە چەند کاتێکی شەوگاردا .

(زُلْفًا) کۆى (زلفه)یە، وهك (غُرْفًا) کۆى (غرفة)یە، واتە: ژوورەکان، ژوور، واتە: چەند کاتێکی شەوگار کە لە یەك نیزیکن، هەندیک لە زانیان دەلێن:

﴿ طَرَفِي النَّهَارِ ﴾، مەبەستى پێ نیومرۆو عەسرە، وه ﴿ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ ﴾، کە بە

کۆ هیناویەتی، یانی: ئەو نوێژانەى کە لە شەودا دەکرین، کە نوێژی شیوانەو، نوێژی خەوتنانەو، نوێژی بەیانیشیان خستۆتە پال، دەلێن: ئەو ئەماژمە بە پێنج نوێژەکان.

برگەى سێهەم : ﴿ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ أَلْسِنَاتِ ﴾، بێگومان چاکەکان

خراپەکان لادەدەن، واتە: دەیانسپرنەو، چاکەکان چۆن خراپەکان لادەبەن؟ ئەمە دوو واتای هەن :

أ/ یان چاکەکان، دواى ئەوێ خراپەکان کراون، دەیانسپرنەو و لایان دەبەن، مرۆف گوناھێکی کردو، تۆبە دەکات و دەگەرێتەو بۆ لای خوا، خوا گوناھەکەى لە کۆل دەکاتەو و دەیسپرنەو .

ب/ یان چاکەکان وا لە خاومنەکەیان دەکەن، کە توخنی خراپەکان نەکەوئو، خراپەکانى لە کۆل ببینەو و هەر بەلایاندا نەچئ، هەردووک واتاکەى راستن.

برگەى چوارەم : ﴿ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّكْرَيْنِ ﴾، ئا ئەو بێرخستنهومیە بۆ

کەسانیک کە یاد بکەن، بێگومان مەبەست پێی ئەومیە کە یادى خوا بکەن، چونکە کەسێک کە دلەکەى بیدار نەبئ، عەقلەکەى هەرچەند هۆشیاربئ، هەرچەند پڕ بئ لە زانیاری، بەهرەمەند نابئ، لەراستییدا بەهۆى دلئ بیدارەو، عەقلئ هۆشیار خاومنەکەى رێنمایى دەکات و لئى بەهرەمەند دەبئ، ئەگەرنا زۆرن ئەوانەى کە کەللەیان پڕە، وهك كاك ئەحمەدى موفتى زاده دەلئ:

(که‌لله‌یان بۆته هه‌مبانه‌ی مه‌علوومات)، عه‌قلیان پره‌ له‌ زانیاری، به‌لام له‌ زانیاریه‌که‌ی خۆیان به‌هرمه‌ند نابن و کاری پیناکهن، زانینه‌که‌یان ناگۆرئ بۆ توانین، حالی بوونه‌که‌یان تیدا نابئ به‌ حالو، سه‌ره‌نجام له‌جیاتی نه‌وه‌ی له‌ زانیاریه‌که‌یان به‌هرمه‌ند بن، زهرمه‌ندن، چونکه‌ بۆ قیامت له‌سه‌ریان دمبته‌ به‌لگه‌ .

برگه‌ی پینجه‌م : ﴿ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴾، خۆراگریه‌، بینگومان خوا پاداشتی چاکه‌کاران زایه‌ ناکات، بینگومان گرنگترین سیفته‌ی چاکه‌کاران، بریتیه‌ له‌ خۆراگری، واته‌: نه‌گهر خۆراگری، به‌ چه‌مکو واتای فراوانی خۆراگری، نه‌وه‌ له‌ چاکه‌کارانی و خوا پاداشتت زایه‌ ناکات.

زانایان ده‌لێن: خۆراگری دمبته‌وه‌ سی به‌شی سه‌ره‌کیی :

أ/ الصَّبْرَ عَلَى الطَّاعَةِ .

ب/ الصَّبْرَ عَنِ الْمَعَاصِي .

ج/ الصَّبْرَ عَلَى الْمَصِيبَةِ .

(۱) خۆراگری له‌سه‌ر تاعه‌ت و فه‌رمانبه‌ریی، خۆت رابگری و نه‌وه‌ی که‌ خوا فه‌رمانی پیکردوه‌، جیبه‌جیی بکه‌ی .

(۲) خۆراگری له‌سه‌ر گوناھو تاوان، خۆت رابگری و سه‌رپنجیی و تاوان نه‌که‌ی.

(۳) خۆراگری له‌سه‌ر به‌لاو موصیبه‌ت، له‌و رووه‌وه‌ که‌ نه‌و به‌لایه‌ له‌ خواوه‌ ته‌قدیر کراوه‌ له‌ خواوه‌ هاتوه‌، سکالا نه‌که‌ی، به‌ئئ شتی خوشت پی خوشه‌و، شتی ناخوشت پی ناخوشه‌، به‌لام گله‌یی نه‌که‌ی، سکالا نه‌که‌ی له‌ خوا، هیچ گله‌یبه‌کت به‌رانبه‌ر به‌ خوا له‌ دلدا بۆ په‌یدا نه‌بی، چونکه‌ بینگومان خوا له‌گه‌ل هیچ شتیکی خراپدا نیه‌، به‌لام سروشتی نه‌م ژیانه‌ دنیاویه‌ ئاوايه‌: ژیان تیدايه‌، مردنی تیدايه‌، خوشتی تیدايه‌، ناخوشتی تیدايه‌، هه‌ورازی تیدايه‌، نشیوی تیدايه‌، نجا نه‌گهر مروّف ئیمانی هه‌بی، له‌ هه‌ورازو نشیو، له‌ خوشتی و ناخوشتی و، له‌ هه‌موو شته‌کاندا هه‌ر

براهو بههرمه‌نده، وهك خوا دمه‌رموی : ﴿ ... وَتَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ
فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴾ (۳۵) ﴿الانبیاء﴾، تاقیتان ده‌کینه‌وه به شتیک که
پیتان ناخوشه‌و، به شتیک که پیتان خوشه، یاخود به بهرژموندی و به
زیان تاقیتان ده‌کینه‌وه، دواپیش ده‌گه‌رینرینه‌وه بؤ لای نئمه .

چهند فه‌رمووده‌یه‌ک له‌باره‌ی چه‌ک و واتای نهم نایه‌ته‌وه :

نئستاش چهند فه‌رمووده‌یه‌ک دینین لی‌رده‌ا، که په‌یوستن به‌م دوو نایه‌ته
موباره‌که‌وه :

فه‌رمایشتی یه‌که‌م : پیغه‌مبه‌ر ﷺ دهرباره‌ی نویژ فه‌رموویه‌تی : { صَلُّوا
كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصَلِّي } { أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، برقم: (۱۵۶۳۶)، وَالْبُخَارِيُّ، برقم:
(۷۸۵)، وَمُسْلِمٌ، برقم: (۶۷۴)، وَالنَّسَائِيُّ، برقم: (۶۳۵)، وَابْنُ حِبَانَ، برقم:
(۱۶۵۸) عَنِ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ } .

واته: وهك چؤن منتان بینی نویژم کرد، ناوا نویژ بکه‌ن.

جا به تمکید ته‌نیا مه‌به‌ستی نه‌وه نه‌بووه که رواله‌تی نویژی پیغه‌مبه‌ر
ﷺ ره‌چاو بکه‌ین، به‌لکو دهبی وردبینه‌وه و نیومرپوکی نویژی پیغه‌مبه‌ر
ﷺ له نویژی خو‌ماندا بینینه دی، واته: هم چه‌ندی‌تییه‌که‌ی، هم
چؤنیه‌تییه‌که‌ی، هم رواله‌ته‌که‌ی ره‌چاو بکه‌ین، هم نیومرپوکه‌که‌ی،
هم‌ولبدمین وهك پیغه‌مبه‌ر ﷺ نویژه‌کانمان بکه‌ین .

فه‌رمایشتی دووه‌م : دهرباره‌ی نهم رسته‌یه‌ی قورنآن، که خوا دمه‌رموی :

﴿ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ أَلْسِيَّاتِ ﴾، نهم ده‌قه گنیرپراوه‌ته‌وه :

{ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنْ امْرَأَةٍ قُبْلَةً، فَأَتَى
رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، كَأَنَّهُ يَسْأَلُهُ عَنْ كَفَّارَتِهَا،
فَأَنْزَلَتْ عَلَيْهِ: ﴿ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مِنْ أَلَيْلٍ إِنَّ الْحَسَنَاتِ

يُذْهِبَنَّ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ ﴿۱۱۳﴾ هود، فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَلَيْ هَذِهِ؟ قَالَ: هِيَ لِمَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي { أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، برقم: (۴۴۱۰)، وَمُسْلِم، برقم: (۷۱۷۷)، وَالتِّرْمِذِيُّ، برقم: (۳۱۱۴) }^(۱).

واتە: عەبدوللای کورپی مەسعوود خوا لێی رازی بێ، دەئێ: بیاویک ماچیکی لە نافرمتیک کردبوو، (دیاره له ڕینگه پێی گەشتوو بە حەرامیی ماچیکی لێ کردووە)، هاتە لای پێغەمبەر و ئەوێ بۆ باسکرد، وەك لێی بپرسی كە چۆن ئەو گوناھە لەكۆل خۆی بكاتەو، سەرانیوەكەى بەچی دەبێ؟ ئنجا ئەم نایەتە دابەزیە سەر پێغەمبەر ﷺ: ﴿ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبَنَّ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ ﴿۱۱۳﴾، ئەو بیاوێش گوتی: ئەى پێغەمبەرى خوا! ئەو بەتایبەت بۆ منە؟ فەرمووی: بەلكو بۆ هەر كەسێكە لە ئۆمەتی من كە كاری پێ بكات.

یانى: هەر یەكێك لە ئۆمەتی من گوناھێکی گچكە بكات، بەلام دواپی نوێز بكات، خواپەرستی و تاعەت بكات و بگەریتەو بۆ لای خوی بەرومردگار، ئەوە خوا ئەو گوناھە گچكانەى لێ دەسپرتەو .

وہك لە سوورەتی (النساء) دا دەفەرموی: ﴿ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا نُهِنَ عَنْهُ نَكَفَرْنَا عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ... ﴾ ﴿۳۱﴾، واتە: بە دنیایی ئەگەر خۆتان لەو گوناھە گەورانەى كە لێتان قەدەغە كراون، بپاریزن، خرابەكانتان لێ دەسپرنەو، (واتە: گوناھە گچكەكانتان لێ دەسپرنەو).

گوناھى گەورەو گچكەش بە تەفصیل باسمان كردو، لە باسی تۆبەو گەرانەو بۆ لای خوا، باسیکی تایبەتمان كردو، لە سوورەتی (النساء) دا، لەویدا پوونمان كردۆتەو كە باشتەری پێناسە بۆ گوناھى گەورە، بە رای

(۱) وفي رواية أبو داود: فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَلَيْ هَذِهِ؟ فَقَالَ: لِلنَّاسِ كَافَةٌ.

من، كە زۆر لە زانايان لەسەرى يەك دەنگن ئەومىيە كە: (گوناهى گەورە ھەر گوناھىكە كە سزايەكى دنيایى، يان ھەرەشەيەكى قيامەتتىى لەسەر بىو، گوناھى گچكە غەيرى ئەوانەيە).

روانىنى ھەرام گوناھى گچكەيە .

تۆقەکردن گوناھى گچكەيە .

ئەو ماچکردنە گوناھى گچكەيە، بۇچى؟ چونكە سزايەكى دنيایى بۇ باس نەكراو، ھەرەشەيەكى قيامەتتىشى بۇ باس نەكراو.

بەلام كە گوناھى گچكەيە، ماناى ئەو نە كە مرؤف ئەو جۆرە گوناھانە بكات، چونكە بەردەوام بوون لەسەر گوناھى گچكە، مرؤف بەلكىش دەمكات بۇ ھى گەورەش، بەتايبەتى لە مەسەلەى مامەئە لەگەل ئافرەتداو لى نيزىكەوتنەو، بۇيە خوا ﷻ لەو بواردە لە سوورمى (البقرة)دا

دەفەرموى : ﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ﴾ ﷻ، واتە: ئەوانە سنوورەكانى خون، توخنيان مەكەون، لە بواری مامەئەى مرؤف لەگەل مالو خيزانى خوئى، لە مانگى رەمەزاندا، خوا لەو سىاقەدا دەفەرموى: ئەوانە سنوورەكانى خون، توخنيان مەكەون، چونكە ھەندى گوناح كە نيزىكى كەوتى، رەنگە بچيە نيوى، بەلام لە شوئىنى دىكە دەفەرموى: ﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا

تَعْتَدُوهَا ﴾ ﷻ البقرة، واتە: ئەوانە سنوورەكانى خون، مەيانبەزىنن، ھەندىك سنوور دەبى نەبەزىنرى، بەلام ھەندىك سنوور واباشە ھەر توخنى نەكەوى، لى نيزىك نەكەويەو، چونكە رەنگە كە لى نيزىك كەوتىەو، ھىزى كىشندەكەى راتبكىشى و لە ھى بچوو كەو بەرەو ھى گەورە برؤى، خوا پەنامان بدات .

فەرمابىشتى سىيەم: ھەر لەوبارەو دەربارەى گرنگى نوئىز، كە لىردە خوا

﴿ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ﴾ ﷻ، لە سىاقى راست راوستاوى لەسەر جادەى شەرىعتو، پشت نەبەستن بە ستەمكارانو، دىندارىي راستو رىك

کردن بؤ خوادا، ئەم فەرموودمیه هاتوه: {عَنْ حُدَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ صَلَّى} {أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، بِرَقْم: (۱۳۱۹)، وَحَسَنَهُ الْأَلْبَانِي، فِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ}، واته: (حُدَيْفَةَ) خوا لیبی رازی بی دهلی: پیغه مبهەر ﷺ ئەگەر نیشیک نارههتی بکردبا، نوپژی دهکرد.

ننجا لیهدا رستهی: (نوپژی دهکرد) دهگونجی به مانای نوپژی زانراوبی، ئەو خوا بهرستییه تایبهتییهی دهیزانین، دهگونجی مه بهست دوعاو پارانه ومبئی، که ئەویش بهشی بنه رمتییو و بنجینهی نوپژه.

فهرمایشتی چوارهم: پیغه مبهەر ﷺ له بارهی کاریگهریی پینج نوپژه فەرزه کانه وه له بواری پاککردنه وه و سرپنه وهی مرووف، له گوناھو تاوانه کانی، واته: له گوناھو تاوانه گچکه کان، رۆژیک بؤ هاوه لانی به ریزی باسی دهکرد، فەرمووی: {أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْرًا بِيَابِ أَحَدِكُمْ يَفْتَسِلُ مِنْهُ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، هَلْ يَبْقَى مِنْ دَرْنِهِ شَيْءٌ؟}، قَالُوا: لَا يَبْقَى مِنْ دَرْنِهِ شَيْءٌ، قَالَ: (فَذَلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُو اللَّهُ بِهِنَّ الْخَطَايَا) {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بِرَقْم: (۸۹۱۱)، وَالْبُخَارِيُّ، بِرَقْم: (۵۰۵)، وَمُسْلِمٌ، بِرَقْم: (۶۶۷)، وَالتِّرْمِذِيُّ، بِرَقْم: (۲۸۶۸)، وَالنَّسَائِيُّ، بِرَقْم: (۴۶۲)، وَالِدَارِمِيُّ، بِرَقْم: (۱۱۸۳)، وَابْنُ حِبَانَ، بِرَقْم: (۱۷۲۶)}.

واته: نایا هه وایم پیدهن! ئەگەر رووباریک به پیش دهرگای یه کیکتاندا بی، شهوو رۆژان پینج جارن خوی تیدا بشوات، هیج چلکی پیوه ده مینن؟ گوتیان: له چلکه کهی هیچی پیوه نامینن و خاوین دهبیته وه، فەرمووی: ئەوه وینهی پینج نوپژه فەرزه کانه، که خوا گوناھه کانیان پی دهرپته وه، خاومنه کانیان بهو نوپژانه لهو گوناھانه پاک دهکاته وه.

به دلنیایی ئەگەر نینسان خوی له گوناھه گه وره کان بیاریزی، بچوو که کان به ئاوی دمست نوپژو به نوپژو تاامت دهرۆن، به لام گوناھی گه وره، یان دهبی سزای شهرعیی دنیاوی به سهردا بچه سپن، یان دهبی به سزای قیامت پاک بیته وه، ئەگەر تۆبه یه کی ریک و راستو ساغی لی نه کردبی، ئەگەرنا تۆبه ی ساغو راست، بیگومان هه موو گوناھه کان دهرپته وه .

دياره پيشتريش باسکرد كه نيمه له سوورمتى (النساء) دا باسكى تىرو تەسەلمان دەربارهى تۆبه كردوه، تىرو تەسەل له قەدەر نەم تەفسىره، بەلام له كتيبي: (گەرانهوه بۆ لای خوا) دا، كه تا ئىستا پىنج جارن چاپ كراوتەوه، لەویدا باسكى هەمەلایەنەو گشتگىرمان دەربارهى گەرانهوه بۆ لای خوا، چۆنیهتى گەرانهوه بۆ لای خوا، مەرجهكانى گەرانهوه، ئەو گوناھانەى كه تۆبەیان لێدەكرى، گوناھى گەورە چيیه؟ گوناھى گچكه چيیه؟ بە تەفصیل باسمان كردوه .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

دەرسى دوازدهم

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەشت (۸) ئايەت پىكىدى، لە ئايەتى: (۱۱۶ تاكو ۱۲۳)، ئەم ھەشت ئايەتە ديارە كە ھەشت ئايەتى كۆتايى سوورمتى ھوودن، پىنج مەبەستى گەورەو گرنگان تىدان، كراون بە مىسكى كۆتايى (مسك الختام) ئەم سوورمتە موبارەكە، ئىمەش ئەم پىنج مەبەستە گەورەو گرنگە، لە پىنج بىرگەدا باس دەكەين : **بىرگەى بەگەم** : خواى كارزان رايدهگەيەنى كە دەبووايە لە نىو گەلانى پىشودا كەسانىكى خاومن عەقل و فەزل و خىرخواز ھەبووناپە، كە رىگرييان لە خراپەكارىي لە زەمىندا كىردباپە، كە ھىچ كەسى وا نەبوو لە نىو كۆمەنگاۋ گەلە پىشووھەكاندا، جگە لە كەمىك لە كەسانى دەرباز بوو، بەلام ستمەكارەكان لە خۆشگوزەرانىي خۆياندا، تاوانبارانە بەردەوام بوون لەسەر خراپە و تىكدان، تاكو سەريان بەفەتارەت چوو .

پاشان خواى كاربەجى رايدهگەيەنى، كە: ناگونجى كۆمەنگايە چاكسازىي كارەكان بەھۆى ستمى ھەندىكىيان بىفەوتىنى، ياخود ستمەيان لىبكاتو بىيانفەوتىنى، مادام ئەوان چاكسازىي لە نىوان خۆياندا بكن، ئەم بىرگەيە لە ئايەتەكانى: (۱۱۶ و ۱۱۷) دا ھاتوھ.

بىرگەى دووھم : ئەگەر پەروەردگارت ويستباى خەلكى دەكرە يەك كۆمەلىي يەكگرتوو، لەسەر خواپەرىستىي و چاكەكارىي، بەلام ويستووويەتى بەھۆى ئىرادەى نازادانەى خۆيانەوھ، جىاوازو جۆراوجۆر بنو، سەرھنجام بىرارىي ئەزەلىي خوا، بە پىكردىنى دۆزەخ لە جىندو مرؤف، واتە: جىندو مرؤفى لادەر لە رىي خوا، ناحەز بە پىغەمبەرانى خوا (عليهم الصلاة والسلام)، ئەو ھەرئەشەيەى خوا بە

پرکردنى دۆزەخ لە جندو مروۇف بېتەدى، ئەمەش لە ئايەتەكانى : (۱۱۸ و ۱۱۹) دا
ھاتوھ.

برگەى سىيەم : خواى كارزان ﷺ بە پېغەمبەرى خاتەمى خۆى موحەممەد
ﷺ رادەگەيەنى، كە بەھۆى بۇ گېرآنەھوى بەسەرھاتى پېغەمبەرانەھو، عەقل و
ھۆش و دل و دەروونى دامەزراو دەكاتو، ھەقو نامۆزگارىي بۇ پرواداران ناردوھ،
لەم سوورمته موبارەگەدا، ئەمەش لە ئايەتى (۱۲۰) دا ھاتوھ.

برگەى چوارەم : پاشان خوا بە پېغەمبەرى خۆى موحەممەد ﷺ دەفەرموئ:
بېپروايەگان بىمنەت بگە، چىيان لەدەستى، با بىكەن و، پىيان رابگەيەنى
كە: ئەويش لەسەر نەركى خۆى بەردەوامەو، با چاومرئى بن، ئەويش چاومرئىيەو،
دنياشە كە بەئىنەكانى خوا دىنەدى بە سەرخستنى پېغەمبەرى خاتەم و
بەپروان و پروادارانى، كە لە خزمەتى دان و لەگەئيدان و، بە لەبەينچوون و
رېسوابوونى ناحەزمەكانى، ئەمەش لە ئايەتەكانى: (۱۲۱ و ۱۲۲) دا ھاتوھ .

برگەى پىنجەم : خوا ﷺ دوو راستى ھەرە مەزن رادەگەيەنى، كە دەفەرموئ:
ناديار لە ئاسمانەگان و لە زەويدا، تەنيا خوا دەيزانى، كاروبارىش تەنيا بۇ
لاى خوا دەگېردرېتەھو، پاشان دوو فەرمان بە پېغەمبەرى كۆتايى دەكات:

أ / تەنيا خوا بپەرستە.

ب / تەنيا پشت بەو ببەستە.

پاشان ھەموو لايەك ناگادار دەكاتەھو، كە خوا بىئاگانىە لەھوى كە دەيكەن، لە
چاكە و لە خراپە، ھەمووى لەبەرچاھو، ھەمووى تۆمار دەكرئ و بە ھەمووى
ناگادارە، ئەمەش لە ئايەتى (۱۲۳) دا ھاتوھ .

﴿ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنهَوْتِ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ
 إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا
 مُجْرِمِينَ ﴿۱۱۶﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ
 ﴿۱۱۷﴾ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿۱۱۸﴾ إِلَّا مَن رَّجِمَ
 رَبُّكَ ۗ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لِأَمْلَآنَ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ
 أَجْمَعِينَ ﴿۱۱۹﴾ وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِن أَنبَاءِ الرُّسُلِ مَا نَشِئْتُ بِهِءِ فُؤَادِكَ ۗ وَجَاءَكَ فِي
 هَذِهِ الْحَقِّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۲۰﴾ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ أَعْمَلُوا عَلَىٰ
 مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَمِلُونَ ﴿۱۲۱﴾ وَأَنْظِرُوا إِنَّا مُنظِرُونَ ﴿۱۲۲﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۗ وَمَا رَبُّكَ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

ماناى وشە بە وشەى ئايەتەكان

{ دەبووايە لە سەدەكانى (كۆمەنگايەكانى) رابردووتاندا، كەسانىكى خاومن چاكە ھەبوونا، كە رېگرييان لە زەويدا لە خراپە كردبايە، جگە لە كەمىك لەوانەى كە رزگارمان كردن (كەس نەبوو)، ئەوانەى ستمەيان كرد، شوپىن ئەووە كەوتن كە تىيدا خوشگوزەران كرابوون، (ھەر سەرگەرمى رابواردن بوون) و، تاوانبار بوون ﴿ ۱۱۶ ﴾ ناگونجى پەرومردگارت ئاوەدانىيەكان بە ستمە بىفەوتىنى، لە حالىكدا خەلكەكەيان چاكسازى كارن ﴿ ۱۱۷ ﴾ ئەگەر پەرومردگارت ويستباى ھەموو خەلكى دەكردە يەك كۆمەل، (لەسەر خواپەرسىتى كۆى دەكردەنەووە) و، بەردەوام ناكۆك و جياواز دەبن ﴿ ۱۱۸ ﴾ مەگەر ئەوانەى پەرومردگارت بەزەمى پىياندا ھاتبىتەووە، (لەسەر ھەق كۆك و تەبا بن)، ھەر بۇ ئەوھش دروستى كردوون و، وشەو بپارى پەرومردگارت تەواو بوووە (يەكلایى بۆتەووەو چەسپاوە) بە دنىايى دۆزەخ لە جندو مرفۇف تىكرايان پپ دەكەم ﴿ ۱۱۹ ﴾ ھەرچى بۆتى دەگىرپىنەووە لە بەسەرھاتەكانى پىغەمبەران، عەقل و دلتى بى دەچەسپىنن، لەم (سوورەت) ھەدا ھەق و ئامۇزگارىي و بىرخەرەوھت بۇ ھاتووە بۇ پرواداران ﴿ ۱۲۰ ﴾ بەوانەى پرواناھىنن بلى: چىتان لەدەست دىت، بىكەن، ئىمەش ئەنجامدەرىن (بۇ ئەركى سەرشانمان) ﴿ ۱۲۱ ﴾ چاومرئ بن، ئىمەش چاومروانىن، (بۇ ھاتنەدى گەفت و بەلئىنەكانى خوا، بە قازانجى ئىمەو بە زىانى ئىووە) ﴿ ۱۲۲ ﴾ نەئىنى ناسمانەكان و زەوى بەس ھى خوايەو، كاروبار ھەمووى تەنيا بۇ لای وى دەگىردىتەووە، دەجا ھەر ئەو بپەرسەو پىشتى بى ببەستەو، پەرومردگارت لەوھى دەيكەن، بىئاگا نىە ﴿ ۱۲۳ ﴾ .

شىگردنەوہى ھەندىك لہ وشەكان

(فَلَوْلَا): (لَوْلَا: أَي: هَلَا حَرْفٌ تَحْضِيضٍ)، (لَوْلَا) بە ماناى (هَلَا) يە، كە بۇ ھاندان بەكار دەھيئىرى.

(الْقُرُونِ): كۆى (قَرْن)ە، (جَمْعُ قَرْنٍ: أَهْلُ زَمَانٍ وَاحِدٍ، لِأَنَّهُمْ يُقْتَرَنُونَ)، (قَرْن) واتە: خەلكى رۆزگارنىك، چونكە ھەموويان لەو رۆزگارەدا بىكەوہ دەين.

(أُولُوا بِقِيَّةٍ): (أُولُوا فَضْلًا وَعَقْلًا وَبَصِيرًا، لِأَنَّ مِنْ عَادَةِ النَّاسِ أَنَّهُمْ يَسْتَبِقُونَ الشَّيْءَ النَّفِيسَ، وَلَا يُفْرَطُونَ فِيهِ)، (أُولُوا) واتە: خاوەن، (بِقِيَّةٍ) واتە: چاكە، جا لىرە يانى: خاوەن ەقلى و بينىن، چونكە عادمتى خەلك وايە، شتى باشو بە نرخ دەھيئەنەوہو، كەمتەرخەمى لە پاراستنىدا ناكەن، كەواتە: (بِقِيَّةِ النَّاسِ: سَادَاتُهُمْ وَأَهْلُ الْفَضْلِ فِيهِمْ)، واتە: سەرانى خەلكو، خاوەن چاكەكان لە نىو خەلكانداو، مشوورخۆران و دلسۆزانى خەلك.

(الْفَسَادِ): (فَسَدَ الشَّيْءُ يَفْسُدُ فَسَادًا، فَهُوَ فَاسِدٌ، وَفَسَدُهُ وَأَفْسَدُهُ، فَفَسَدٌ، وَالْمَفْسَدَةُ ضِدُّ الْمَصْلُحَةِ)، (فَسَدَ الشَّيْءُ يَفْسُدُ فَسَادًا)، واتە: شتەكە خراب بوو، بەسەرچوو، بەكەلك نەھات، (فَسَدُهُ وَأَفْسَدُهُ) بە (مَتَعَدِّي) يش ھاتوون، واتە: تىكىدا، تىكدان (مَفْسَدَةٌ) بىچەوانەى (مَصْلُحَةٌ)ە، واتە: بەرزوھوندى.

(أَتْرَفُوا فِيهِ): واتە: تىيدا خۆشگوزمران كرابوون، (إِتْرَافٌ) واتە: خۆشگوزمرانى، رابواردن، ەيشو نۆش، دەگوترى: (التَّرْفُ: التَّوَسُّعُ فِي النِّعْمَةِ، يُقَالُ: أَتْرَفَ فَهُوَ مُتْرَفٌ)، واتە: (أَتْرَفْتُهُ النِّعْمَةَ) واتە: نىعمەتو خۆشى، ياخىي كرد، (تَرَفٌ) برىتيە لە فراوانىي لە نازو نىعمەتدا، دەگوترى: (أَتْرَفَ فَلَانَ فَهُوَ مُتْرَفٌ)، ئەو خۆشگوزمران كرابوو، خۆشگوزمرانە .

(مُخْتَلِفِينَ) : دەگونجی بە مانای (مُتَنَوِّعِينَ) یان (مُتَعَدِّدِينَ) بێ، بەلام لێره‌دا بەمانای (مُتَنَازِعِينَ) دێ، (تَخَالَفُوا وَاخْتَلَفُوا: إِذَا ذَهَبَ كُلُّ إِلَى خِلَافٍ مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْأَخْرُ وَهُوَ ضِدُّ الْإِتِّفَاقِ) بە پێی سیاق دزمانین که لێره‌دا (مُخْتَلِفِينَ)، واتە: بیکه‌وه ناکۆک، دەگوتری: (تَخَالَفُوا وَاخْتَلَفُوا) نه‌گەر هەر کامیکیان بێچه‌وانه‌ی رای نه‌وی دیکه‌ی گرت، هه‌روه‌ک (شِقَاق) نه‌وه‌یه، هەر کامیکیان لایه‌ک (شق) ی جیا له (شق) ی نه‌وی دیکه‌ بگری .

(وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ) : وشه‌ی په‌روم‌دگارت ته‌واو بووه، ده‌گوتری: (تَمَّ الشَّيْءُ يَتِمُّ: تَكَمَّلَتْ أَجْزَاؤُهُ، وَأَتَمَّمْتُهُ، وَتَمَّمْتُهُ، وَالْإِسْمُ: التَّمَامُ)، (تَمَّ الشَّيْءُ يَتِمُّ)، واتە: نه‌و شته‌ ته‌واو بوو، واتە: هه‌موو بیکه‌اته‌کانی ته‌واو بوون، (أَتَمَّمْتُهُ، وَتَمَّمْتُهُ) هه‌ردووکیان یانی: شته‌که‌م ته‌واو کرد، (الْإِسْمُ: التَّمَامُ)، واتە: به‌ تیرو ته‌واویی و به‌ چاکی .

(نَقْصٌ) : (قَصَصْتُ الْخَبَرَ: حَدَّثْتُ بِهِ عَلَى وَجْهِهِ، وَالْإِسْمُ: قَصَصٌ وَالْقِصَّةُ: الشَّأْنُ وَالْأَمْرُ: مَا قِصَّتْكَ؟)، (قَصَصْتُ الْخَبَرَ)، واتە: هه‌وا له‌که‌م گێڕایه‌وه، وه‌ک په‌ویدا بوو ناوا، ناوه‌که‌شی بریتیه‌ له: (قَصَصٌ)، واتە: گێڕدرا نه‌وه، به‌لام (قِصَّةٌ)، بریتیه‌ له‌ حال، یان به‌سه‌ره‌ات و چیرۆک، ده‌گوتری: (مَا قِصَّتْكَ) واتە: حالت جییه‌ ؟ و مزعت جییه‌ ؟

(فَوَادَكَ) : (الْفُؤَادُ: أُطْلِقَ عَلَى الْإِدْرَاكِ)، لێره‌دا (فُؤَادٌ) مه‌به‌ست پێی عه‌قل و هۆشه، ده‌شگونجی مه‌به‌ست پێی دل و دموون بێ، یاخود هه‌ردووکیانه، چونکه له‌ راستییدا عه‌قل و هۆشی مرو‌ف، له‌ گه‌ل دل و دموونی، زۆر بیکه‌وه په‌یوه‌ستن .

(مَكَانَتِكُمْ) : واتە: جی پێتان ده‌گری، جی له‌ ده‌ستان دێ، (مَكْنٌ مَكَانَةٌ وَزَانٌ: ضَخْمٌ ضَخَامَةٌ، عَظْمٌ عِنْدَهُ وَارْتَفَعَ، فَهُوَ مَكِينٌ، وَمَكْنَتُهُ مِنَ الشَّيْءِ تَمْكِينًا: جَعَلْتُ لَهُ عَلَيْهِ سُلْطَانًا وَقُدْرَةً)، (مَكْنٌ مَكَانَةٌ) له‌سه‌ر کێشی (ضَخْمٌ ضَخَامَةٌ) ه، واتە: به‌ قه‌ڵه‌هت بوو، قه‌به‌ بوو، واتە: له‌لای مه‌زن بوو، ئنجا (مَكْنٌ مَكَانَةٌ)،

واته: له لای مهزن بوو، یاخود له لای بەرز بووه، له لای بوو به خاومن پیگه،
(مَكَّنْتُهُ مِنَ الشَّيْءِ تَمَكِينًا)، واته: دسته لاتم به سه ریدا شکاند، وام لی کرد
بیخاته ژیر رکیفی خوێهوه .

مانای گشتی نایه‌تەکان

لەم هەشت نایه‌تەى كۆتایى سوورپەتى (هود)دا، خۆى بەرۆمردگار كۆمەلەك رینمایى بۆ پینغەمبەر ﷺ و بۆ شوینكەوتووانى، كۆمەلەك یاسای خۆى لە ژيانى بەشەردا دەخاتە ڕوو، سەرمتا دەفەرمۆى : ﴿ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ ﴾ زانایان دەلین: وشەى (لولا)، لیرەدا بە مانای (هالا، یە، بۆ هاندان، واتە: دەبووایە لە سەدە پینشووه‌گاندا، لەو سەدانەى كە لە پینشووتاندا بوو ون، كە مەبەست پینى كۆمەلگایەكانە، كە پینكەوه هاوكاتو هاوزه‌مان بوون، هاوجەرخ بوون، دەبووایە خاومن چاكانیك ببوونایە، كەسانىك كە خاومن عەقل و دین و چاكەو سىفەتى بەرزو پەسندو سىفەتى هەست كردن بە بەرپرسیارپیتىین، ببوونایە، رینگرییان كەردبايە لە ئالۆزى و خرابەكارى و تىكچوون لە زەويدا .

وشەى: ﴿ الْفَسَادِ ﴾، وەك دوايى باسى دەكەين، واتە: تىكچوونى حال و بارودۆخى خەلك، ئنجا چ لە ڕووى فىكرىيەوه، چ لە ڕووى عەقىدىيەوه، چ لە ڕووى ئابوورى، چ لە ڕووى كۆمەلەيەتى، چ لە ڕووى ئەخلاقىيەوه، هەمووى دەگریتەوه، دەبووایە لە كۆمەلگا پینشووه‌كانى ئیوه‌دا، لە سەدەكانى پینش ئیوه‌دا، كەسانىك ببوونایە كە خاومنى عەقل و دین و چاكە بوونایە، رینگرییان كەردبايە لە خرابەكارى لە زەويدا، ﴿ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ ﴾، هىچ كەس نەبووه، جگە لە كەمىك لەوانەى كە ئیمە دەربازمان كردن لەوان، واتە: لەو سەدە پینشووانە، لەو كۆمەلگایانەى پینش ئیوه، تەنیا كەمىك هەبوون، كە ئەو ئەركەيان ئەنجامدا، ئەو پینش ئەوانە بوون كە ئیمە دەربازمان كردن، ئەدى زۆربەى خەلكە كە چىيان لىهات؟ ﴿ وَأَتَّبَعَ الَّذِينَ

ظَلَمُوا مَا أَتَرَفُوا فِيهِ ﴿﴾، بەلام ئەوانەى ستهمیان دەکرد، هەر کهوتنه شوین ئەوهى که تێیدا خوشگوزەران کرابوون، واتە: هەر خەریکی عەیش و نۆش و رابواردن بوون، ﴿وَكَانُوا مُجْرِمِينَ﴾، پێشتریش تاوانبار بوون، بەهۆی ئەو تاوانبار بوونەیانەوه، لەسەر ستم، لەسەر خوشگوزەرانى، خوشگوزەرانىیەك که بە مالى حەرام، بە سەرۆمت و سامانى حەرام، بە گەندەلێى و ستم و خراپە، خەریان کرد بۆوه، هەر بەردەوام بوون، وەك كرمە گل خۆرکە، سەریان لە عەرزى نابوو و ئاگایان لە خواو خەلك نەبوو، هەر لەسەر و مزعى خۆیان بەردەوام بوون، تاكو سەرەنجام سەریان بەفەتارمت چوو!

نَجَا دەرەموى : ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا

مُصْلِحُونَ﴾، پەروردگارت ناگونجى ناوهدانىیەكان بە ستم لەبەین بیات، واتە: ستهمیان لیبكات و بە ستم لە نیویان بەرى، لە کاتیكدا خەلكەكەیان سەرگەرمى چاكسازى كردن، یاخود پەروردگارت بەهۆى ستمى هەندىك لە خەلكى ناوهدانىیەكانەوه، لە بەینیان نابات، ئەگەر زۆرەیان خەریکی چاكسازى بن، بەلكو دەرەفت و بواریان پێدەدات، داخۆ نایا چاكسازىیكارەكان چى دەكەن؟ دەتوانن چاكسازى و پاكسازى بكەن لە كۆمەلگاكەیاندا، تاكو هەموویان دەرەبازبن، یاخود سەرەنجام لايارو لای ستهمكاران و خوشگوزەرانان زال دەبن، خوا ﷻ بریارى كۆتایى دەرەبارەى ئەو ناوهدانىیە دەدات، که بەکەلكى ژيان نەماون و دەبن لەبەین بچن!

دوایی دەرەموى : ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾، ئەگەر

پەروردگارت ویستبای خەلكى هەموو دەکردە یەك كۆمەل، واتە: یەك كۆمەل لەسەر هەق، لەسەر خوا بەیەكگرتن، لەسەر ئیمان و تەقوا كۆدەبوونەوه، بەلام نەویستوه، واتە: نەویستوه: زۆریان لیبكات، بەلكو ویستووێتى ئازادیان بکات، ئنجا که نازدیشی کردوون: هەندىکیان روویان لە خوا کردوه، زۆرەشیان پشیمان لە خوا کردوه، ﴿وَلَا يَزَالُونَ مُخْلِفين﴾، بەردەوامیش بە ناکۆکیی و بە راجیایی

دەمىننەو، مادام سەرپشك گرابن، مادام خاومن ويستىكى ئازاد بن، ديارە ھەركامىكىان بە ويستى خۇى ئەو رېيە دەگرىتەبەر، كە خۇى پىى خۇشە، بۇيە سەرەنجام ناكۆك دەبن و راجيا دەبن .

لېردا (مختلّفين)، واتە: (مُتَنَازِعِينَ)، پىكەوۋە ناكۆك، پىكەوۋە نەگونجاو، جياواز دەبن، نەك بە واتا ئىجابىيەكەى، چونكە جارى وا ھەيە، جياوازىى لە بىروپرادا، لە چوارچىۋەى رەوايەتییەدا، شتىكى پەسندە بۇ كۆمەلگا، بەلام لېردە مەبەست پىى سەرزەشت كىردنە، ﴿إِلَّا مَنْ رَجِمَ رَبُّكَ﴾، ئەوانە بەردەوام دووبەرەكى و ناكۆكییان دەبن، جگە لە كەسانىك كە پەرومردگارت بەزمى پىياندا بن، ئەوانە خوا دەیانپارىزى لە ناكۆكىى و دووبەرەكىى بىجى و، دەیانكاتە ئەھلى ئیمان و تەقوا و لەسەر خوا بەيەكگرتن كۆيان دەكاتەو، ﴿وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ﴾، ھەر بۇ ئەوھش دروستى كىردوون، كە بەو شىۋمىە ئازاد بن، جياوازبن، پى جيا جيايان ھەبى و، لە تواناياندا ھەبى راست برۆن، چەوت برۆن، لابدەن، پىك بن، خوا بۇ ئەوۋە دروستى كىردوون .

ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: (أَي: وَلِلرَّحْمَةِ خَلَقَهُمْ)، خوا بۇ رەحم پىكرانىان دروستى كىردوون، بەلام ئەگەر وابووايە، خوا مرقۇقەكانى بۇ ئەوۋە خولقاندبان، كە بە زۆر وايان لىبكات، ھەر شايستەى بەزمىى خوابن، ديارە ئەوكاتە كەس لای نەدەدا، بەلام ئەوۋەى كە ئىستا ئىمە لە واقىعى ژيانى بەشەردا دەمىبنىن، برىتە لە ناكۆكىى و دووبەرەكىى و راجياىى، پىى راست و چەوت كىرتن، ئا ئەوۋە بەرجەستە بوو، لە ژيانى مرقۇقدا، كەواتە: ئەوۋەى كە ھاتۆتەدى، ئەوۋە ئەو نامانجەيە، كە خوا مرقۇقى بۇ خولقاندوۋ، ھەر ئەوھش ھاتۆتەدى .

دوايى دەفەرموى : ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

أَجْمَعِينَ﴾، وشەى پەرومردگارت تەواو بوو، واتە: برپارى يەكجارەكى داو، كە فەرموويەتى: دۆزەخ لە جندو لە مرقۇف لە تىكرپايان پىر دەكەم، كەواتە: ئەى پىغەمبەر ﷺ! يان ئەو كەسەى كە بە پىگى پىغەمبەردا دەرواتا يان ئەى ئىماندارىنە! كە دەمىبن كەسانىك ھەرچەندە بەلگەيان بۇ دەمىنرېتەوۋ

بەرچاویان ڕوون دەکرێتەوه، بەلام هەر ڕۆی راست ناگرن، ئەوه بزانی که بریاری خاویان بەسەردا چەسپیوه، بە پێی یاسای خوا، دەبێ ئەوانە بچنە دۆزەخ، ئنجا ئایا یاسای خوا دەفەرموێ چی؟ یاسای خوا دەفەرموێ: هەر گەسیک هیدایەتی خوا ڕەت بکاتەوهو، بە ویستی ئازادانەى خوێ ڕۆی چەوت بگرێو، ڕۆی خراپەکاریی و تاوانباریی بگرێتەبەر، سەرەنجام، بەرەو دۆزەخ دەچن، ئەوه بەپێی سیستمیک و یاسایەک که خوا لە ژبانی مەرفەدا دایناوه، که یاسایەکی زۆر دادگەرانهیه، فەرموو مەرفە ! ئەوه ڕۆی راست، ڕۆی راست بگرە! نەخیر هەر ڕۆی چەوت دەگرم، دەى باشە تۆ بۆ تاقیکردنەوه دروستکراوی، ڕۆی چەوت دەگری، بپۆ، بەلام خوا پێی ناخۆشەو، سەرەنجام دەچنە دۆزەخ! نەخیر، بچمە هەر شوینیک، هەر ئەو ڕۆیە دەگرم و ڕۆی هیدایەت ناگرم .

ئنجا بەپێی بریاری خوا: هەر گەسیک هیدایەتی خوا ڕەت بکاتەوهو، دان بە هەفەدا نەهێنێو نکوویی لێ بکاتو، ڕۆی چەوت بگرێ، سەرەنجامەکەى بەرەو دۆزەخە.

دوایی خوا ڕوو لە پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەکات، پێی دەفەرموێ: ﴿ وَكَلَّا تَقْوُ

عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ ﴾، هەر کامیەک لە بەسەرھاتی پێغەمبەران و هەوایی پێغەمبەران که بەسەر تۆیدا دەخویننەوه، عەقل و دلی تۆی پێ دەچەسپینن، واتە: لە نیو عەقلی تۆدا دەیچەسپینن، دلی تۆی پێ چەسپاو دامەزراو دەکەین، چونکە لەم سوورمەتەدا، وەك پێشتر باسمان کرد، بەسەرھاتی چەوت (۷) لە پێغەمبەران گیردراوتەوه، که بریتین لە: (نووح و هوود و صالح و ئیبراھیم و لوط و شوعەیب و موسا) سەلامی خوا لەسەر هەموویان بێ، لەگەڵ گەلەکانیاندا، یان لەگەڵ نەیارەکانیاندا، ئنجا وەك باسمان کرد: لە بەسەرھاتی هەرکام لەو پێغەمبەرانە لەگەڵ گەلەکانیاندا، پەندو دەرس و عیبرەت هەیهو، مایەى دامەزراویى و نەلەخشاویى هەیه، بۆیە دەفەرموێ : ﴿ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾، لەم سوورمەتەدا هەق بۆ تۆ هاتەوه، نامۆزگارییو، بێرخستەوه بۆ برواداران.

ئنجا بە پیغمبەری خاتەم ﷺ دەفەرموی: ﴿ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَمِلُونَ ﴾، بەوانەى بپروا ناهینن، بئى: ئیوہ جیتان لە دەست دئ بیکەن، درێغی مەگەن، جی پیتان دەکری، بیکەن، ئیمەش ئەنجامدەرو بکەری ئەومین، کە پێویستە ئەنجامی بدەین، کە نەرکی شەرعیی سەرشانی خۆمانە، بەرانبەر بە ئیوہ، کە بریتیه لە خۆراگری لە بەرانبەرتانداو، لە گەیانندی پەیانى خوا بە ئیوہ، بەردەوام بوون لەسەر نەرکی شەرعیی خۆمان، ﴿ وَأَنْظِرُوا إِنَّا مُنْظِرُونَ ﴾، ئیوہ چاومرئ بن، ئیمەش چاومرئین .

کە ئەمە دەکاتە ئەوپەری لە خۆ دلتیا بەخۆبوونو، پشت ئەستوور بوون بە بەرنامەو پەيامی خۆت، کە بە بەرچاوپروونییەو دەرووی و سەرنجامی خۆت لئیدیارەو، سەرنجامی نەیارەکانیشت لئیدیارە، ئیوہ چاومرئ بن، ئیمەش چاومرئین، ئنجا با بزانین سەرنجاممان چۆن دەبئ ؟!

کە لە راستیدا سەرنجامیش هەر بەو شیومیەى بوو، کە خوا فەرموویەتىو، پیغمبەر ﷺ بە بپروایەکانى گوتوہ: ئەگەر بئیتو لەسەر ئەوہى کە لەسەرى دەروون، بەردەوام بن، سەرنجامیکى شوومو خراپتان دەبن، هەم لە دنیاىا، هەم لە دواپوژدا، وە بو ئیماندارانىش سەرنجامیکى باش چاومرئیه، هەم لە دنیاىا کە سەرکەوتنو زال بوونەو، هەم لە دواپوژیشدا، کە سەرفرازیى و پروو سوورییە، لە بەرانبەر خواو خەلکدا .

لە کوتایى دا خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ ﴾، نەینى ئاسمانەکان و زەوى هەر هی خواىە، هەر خوا نەینى دەزانى، هەر خوا نەینىیەکان و پەنھان دەزانىو، هەموو کاروباریک هەر بو لای وی دەگىردرئتەوہ، ﴿ فَأَعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ﴾، ئنجا هەر ئەو بپەرستەو پشت هەر بەو ببەستە، ﴿ وَمَا رَبُّكَ بِغَفْلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾، بئىگومان بەرەردگارت لەوہى کە ئیوہ دەیکەن، بئىگا نیه، یاخود (عمًا یعمَلون)، چونکە بەو شیومیەش

خوینراو متهوه، خوا لهوهى كه بیبروایه گان و نه یاره گانتان دهیكهن، بیئاگا نیه، به لكو هموو شتیكى لی دیاره، هموو شتیكى بۆ زانراوه پیتی ئاگاداره، وردو درشتی، په نهان و ئاشكرای هموو شته گان، بۆ خوای په نهانزان زانراوه و ئاشكرایه .

چەند مەسەلەیهکی گرنگ

مەسەلە یەكەم :

جگە لە کەمیکێ خواوەن چاکە، هیچ کەس لە نیوکۆمەلگا
پیشوووەکاندا نەبوو، پزگیزی لە خراپە بکات:

خوایەرموویەتی : ﴿ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنهَوْنَ
عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴾ .

شیکردنەوی ئەم ئایەتە بەپزیزە لە حەوت (۷) بەرگەدا:

بەرگە یەكەم : ﴿ فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ : دەبووایە لەو
سەدانە ی کە لە پیش نیووەدان، ببووایە، (لَوْلَا: حَرْفُ تَحْضِيضٍ)، وەك
پیشتریش باسمان کرد، لێرمدا (لَوْلَا) بۆ هاندان بەكاردی، هەلبەتە لە
شوینی دیکەدا (لَوْلَا) مانای دیکە ی هەیه، بە مانای (حَرْفُ امْتِنَاعٍ لوجود) وەك
دەگوتری: (لَوْلَا زَيْدٌ، لَهْلَكَ عَمْرُو) واتە: ئەگەر زەید نەبووایە، عەمر دەفەوتا،
كەواتە: عەمر نەفەوتاو، لەبەرئەوی زەید هەبوو .

ئنجای لێرمدا ﴿ الْقُرُونِ ﴾، كۆی (قَرْنٌ)، (قَرْنٌ) كە بە ماومیەك لە كات
دەگوتری، بە كۆمەلگایەكیش دەگوتری: كە پێكەو هەواچەرخن، چونكە
هەموویان لە یەك كاتدا پێكەومن .

که‌واته لی‌رهدا ﴿ أَوْلُوا بِقِيَّةٍ ﴾، واته: (المُجْتَمَعَاتِ)، ناوهدانییه‌کان،
 کومه‌نگایه‌کان، دمبووایه له نیو کومه‌نگایه‌کانی پیش نیوهدا ببووایه، چی
 ببووایه ؟

برگه‌ی دووم : ﴿ أَوْلُوا بِقِيَّةٍ ﴾ : خاومنی ماوه، خاومنی شتیکی جیهیل‌راو،
 شتیک که پاشه‌که‌وت کراوه، شتیک که دهستی پیوه گیراوه، دهلی: (البَقِيَّةُ:
 الْفَضْلُ وَالْخَيْرُ وَأُطْلِقَ عَلَى الْفَضْلِ وَالْخَيْرِ: الْبَقِيَّةُ، كِنَايَةٌ، فَسَارَتْ مَسْرَى
 الْأَمْثَالِ، لِأَنَّ الشَّيْءَ النَّفِيسَ لَا يُضْرَطُّ فِيهِ صَاحِبُهُ، وَمِنْ عَادَةِ النَّاسِ أَنَّهُمْ
 يَسْتَبْقُونَ مِنَ الْأَشْيَاءِ مَا يُحِبُّونَهُ، وَمِنْ الْأَمْثَالِ: فِي الزَّوَايَا خَبَايَا، وَفِي الرِّجَالِ
 بَقَايَا)، وشه‌ی (بَقِيَّةً)، واته: شتیک که ماومته‌وه، هه‌لگیراوه پاشه‌که‌وت
 کراوه، لی‌رهدا دهلی: وشه‌ی: ﴿ بَقِيَّةٍ ﴾، به شتی چاک و په‌سند، لی‌کدراومته‌وه،

که‌واته: ﴿ أَوْلُوا بِقِيَّةٍ ﴾، واته، خاومن چاکه و په‌سندی، بویه‌ش به چاکه و
 په‌سندی، گوتراوه وه‌ک کینایه، که دواپی وه‌ک مه‌سه‌لی لی‌هاتوه، له‌به‌رچی وای
 بی‌گوتراوه؟ چونکه شتی به نرخ و باش، خاومنه‌که‌ی که‌مته‌رخه‌می تیدا ناکاتو،
 دهستی پیوه ده‌گریو، خه‌لک عادم‌تیا وایه شته پاشه‌کان خو‌شیا و ده‌وین و
 ده‌یا‌نه‌یلنه‌وه، له‌دهست خو‌یا نادن و، له په‌نددا هاتوه: (فِي الزَّوَايَا خَبَايَا)،
 واته: له گو‌شه و که‌ناراند، شتی شی‌ردراوه‌ی چاک هه‌یه، (وَفِي الرِّجَالِ
 بَقَايَا) و، له نیو پیاوانیشدا که‌سانیک هه‌ن، که ماون، واته: که‌سانی چاک .

به بۆ‌چوونی هه‌ندی‌ک له زانایان: ﴿ أَوْلُوا بِقِيَّةٍ ﴾، واته: (أَصْحَابِ فَضْلٍ
 وَدِينٍ وَعِلْمٍ بِالشَّرِيعَةِ)، یانی: نه‌وانه‌ی که خاومن چاکه و دین و خاومن
 زانیا‌ریین به شه‌ریعت.

به‌لام له راستییدا چه‌مکه‌که‌ی زور له‌وه فراوانتره، ﴿ أَوْلُوا بِقِيَّةٍ ﴾، یانی:
 خاومنی چاکه، خاومنی سیفته‌ی بهرز، خاومنی هه‌ستکردن به به‌رپرسیاریتی
 به‌رانبه‌ر به کومه‌نگا، به‌رانبه‌ر به خوا ۱۱۱.

برگهی سییهم : نجا نه‌گهر له نیو کۆمه‌لگا پیشووه‌گانتاندا، که‌سانیکی

خاومن چاکه ببوونایه، جییان کردبایه؟ ﴿يَتَهَوَّنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ﴾:

رینگرییان کردبایه له خراپه‌کاریی له زهوی دا.

﴿الْفَسَادِ﴾، ده‌ئین: (الْفَسَادُ: الْمَعَاصِي وَالْإِنْحِرَافَاتِ وَاخْتِلَالِ أَحْوَالِ

النَّاسِ)، (فساد)، یانی: گوناھو لادان و تیکچوونی کاروباری خه‌ئک و پشیویی و

نالۆزیی و لادان، نجا که ده‌مه‌رموی: ده‌بووایه رینگرییان کردبایه، له (فساد)،

یانی: رینگرییان کردبایه له تیکچوونی حال و بالی خه‌ئک، له رووی عه‌قیدمیی و

فیکرییه‌وه، له رووی په‌رسته‌نه‌کانیان‌ه‌وه، له رووی په‌هوشت و ناکاریانه‌وه، له

رووی باری کۆمه‌لایه‌تییه‌وه، له رووی بارودۆخی ئابووورییه‌وه، که قهرپی و

پرووی چینایه‌تی نه‌بی، له رووی سیاسییه‌وه که قورخکاریی و خو‌ه‌ه‌رز

کردن نه‌بی، هه‌روه‌ها له هه‌موو رووه‌کانه‌وه، ده‌بووایه رینگریی بکه‌ن، بۆ

تیکنه‌چوونی کۆمه‌لگا، له هه‌موو بواره‌کاندا .

برگهی چواره‌م : ﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ﴾: واته: هیچ که‌س نه‌بوو

له کۆمه‌لگا پیشووه‌گانتا که به‌و نه‌رکه هه‌ئسن، به‌ نه‌رکی پاکسازی و

رینگرتن له تیکچوونی زیانی کۆمه‌لگا له زهویدا، مه‌گهر که‌میک له‌وانه‌ی

ئیمه‌ دهربازمان کردن.

زانایانی شارمزی زمانی عه‌ره‌بیی ده‌ئین: (الإِستثناءُ: إِسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِعٌ)،

چونکه نه‌و که‌مه‌ی که رینگرییان کردوه له خراپه‌کاریی، جیابوون له‌و

زۆره‌ی که بی هه‌ئوئست بوون، که مانایه‌که‌ی ناوای لیدیته‌وه: (لكن قَلِيلًا

مِنَ الْمُجْتَمِعَاتِ الَّتِي أَنْجَيْنَاهُمْ، قَامُوا بِالنَّهْيِ عَنِ الْفَسَادِ، فَكَانَ هَذَا سَبَبًا

فِي نَجَاةِ مَجْتَمَعَاتِهِمْ مِنَ الْهَلَاكِ)، واته: به‌لام که‌میک له‌و کۆمه‌لگایانه‌ی که

ئیمه‌ دهربازمان کردن، هه‌ئسان له نیو خو‌یاندا به‌ نه‌رکی رینگریی کردن له

خراپه‌کاریی، نجا له‌به‌ر نه‌وه‌ی که به‌و جوړه نه‌رکه هه‌ئساون، نه‌و جوړه

کۆمه‌لگایانه، دهرباز بوون و رزگار بوون .

وهك چۆن خوای پەروردگار لە سوورەتی (یونس)دا، باسی یونس دەکات،
 دەفەرمووئ : ﴿ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرِيَةً ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيْمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُوْسُ لَمَّا
 ءَامَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنٰهُمْ اِلَىٰ حِيْنٍ ﴿۱۸﴾
 وهك له تەفسیری سوورەتی (یونس)دا باسمان کرد.

کەواتە: کەمێک لەو کۆمەڵگایانەی کە لە نیو خۆیاندا، بە ئەرکی
 پاکسازی و ڕێگری لە فەساد و خراپە هەڵسان، ئەو کۆمەڵگایانە ڕزگار
 بوون، ئەمە واتایەکی.

واتایەکی دی: ئەو کەمەیی کە لە نیو کۆمەڵگایەکاندا، بەو ئەرکە
 هەڵسان، ئەو کەمە دەرباز بوون.

کەواتە :

(۱) دەگونجێ مەبەست پێی ئەوە بێ کە ئەو کۆمەڵگا کەمانەیی، لە نیو خۆیاندا
 هەڵسان بە ئەرکی ڕێگری لە فەساد و خراپە، ئەو کۆمەڵگایانە دەرباز بوون .

(۲) واتایەکی دی ئەوەیە: کە کەمێک لەو خەڵکەیی هەڵسان بە ئەرکی
 پاکسازی و چاکسازی و ڕێگری کردن لە تیکچوون و فەساد، ئەو کەمە
 کە بەو ئەرکە هەڵسان، هەم لە دنیا، هەم لە دواڕۆژدا، دەرباز و
 سەرفراز بوون، بەلام ئەوانی دیکە، واتە: باقی کۆمەڵگایەکی، کە هەر
 لەسەر خراپە بەردوام بوون، ئەوان چارەنووسیکی ڕەش و خراپیان هەبوو .

برگەیی پینجەم : ﴿ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ ﴾ : ئەوانەیی کە
 سەمیان کردبوو، کەوتنە شوین، ئەوەی تێیدا خوشگوزەران کرابوون، واتە:
 زۆربەیان کە نە ڕێگرییان کردو، نە دەستیشیان لە خراپەکاریی هەڵگرت،
 سەرەنجام ئەوە بوو کە کەوتنە شوین، خوشگوزەرانیی .

برگەیی شەشەم : ﴿ مَا أُتْرِفُوا فِيهِ ﴾ ، ئەوانە کەوتنە شوین ئەوەی تێیدا
 خوشگوزەران بوون، (التَّرْفُ: التَّوَسُّعُ فِي النُّعْمَةِ، أُتْرِفَ فَهُوَ مُتْرَفٌ)، (مُتْرَفٌ)،

واتە: خوشگوزمران گراو، كەسېك كە ھەر خەرىكى راپواردنو و عەيش و نۆش بى، ماناى ئەمە ئاۋاى لىدى: (أَي: انقطعوا إلى التنعّم والتلذذ الحرام)،
واتە: خۇيان دابىرى ھەر سەرگەرمى خوشگوزمرانىى حەرام بوون .

برگەى ھوتەم : ﴿ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴾، پىشتىرىش تاوانبار بوون، كەواتە:

بەھۆى تاوانبارىيانەو، شوپىن عەيش و نۆش و راپواردنى حەرام كەوتنو، بەدۋاى دىنى خواو پىغەمبەران سەلات و سەلامى خۇيان لەسەربى، نەكەوتن .

لېرەدا ئەمە ئەوۋى لى و مردەگىرى كە: ھەر كەسېك، ھەر حىزىبېك، ھەر رېمېك، ھەر ھۆز و بنەمالەيەك، ھەر لايەنېك، بوونى خۇى، بوونى دەوروبەرى خۇى، لەسەر ستم و ناشەرعىى و تاوان و خراپە، بنىيات نابى و ھەلچىبىى، دەست لەو تاوان و ستمەو خراپەيە ھەلناگرى، بۇچى؟ زۇرجاران گوتوومە: (هُؤَلَاءِ إِذَا أَصْلَحُوا سَقَطُوا)، ئەوانە ئەگەر چاكسازى بكن، دەرووخىن، چونكە لايەنېك بوونەكەى لەسەر ستم بنىيات نرابى، چۇن دەتوانى دەست لە ستم ھەلېگرى؟ دەست لە گەندەلېى و قۇرخكارى ھەلېگرى؟ ئەو خەلكەى بە زەبرى دەستەلات و پارەو تەماعو، زار چەور كىردنو، بە زەبرى راگەياندىن چەواشەكارانە، بە دەورى خۇيەو كۆكردۇتەو، كەواتە: ئەگەر دەست لەو سەرەمت و سامانە حەرامە، لەو دەسەلاتە قۇرخكارو، لەو راگەياندىنە چەواشەكەرە، ھەلېگرى، دەرووخى، كەواتە: زۇر كەس كە باسى مافى مرفۇو دادگەرىى و چى و چى دەكات، بېگومان بە راستى نىە، چونكە بە پىچەوانەو: دەزانى ئەگەر مرفۇقەكان وەك مرفۇ مامەئەيان لەگەلدا بكرىو، خەلك ھەمووى ئازادو سەربەست بىو، زەخت و فشارى لى نەكرىو، ھەولنەدرى بگەوجىنرى، نەفام بكرىو، ھەولنەدرى ئىرادەى لى زەوت بكرى، خەلك ئەگەر نازادو سەربەست بىو، ھەست بە رېزو ئىرادەو گەرامەتى خۇى بكات، ناچىتە ژېر نىرى ئەوانەو كۆل و بارى وان ناخاتە سەر شانى خۇىو، ھەست بە ئىرادەو رېزى خۇى دەكات، وە دەلئى: تۇ چى و من چىم؟ ھەموومان بەندەى خۇاين!

ئىجا ھەر بۇيە ستمكارەكان و خۇفەزكارەكان و خۇسەپىنەكان، كەيفىيان بەو جۇرە خەلكە نايەت، بۇيە لە رېگای زەخت و زۇرى سياسىىو،

لە رێی چەوسانەوهی ئابووریی و، لە رێی چەواشەکاریی ڕاگەیانندن و ئیعلامییەوه، دەیانەوی خەلك لەو واقیعه ناشەرعییەدا بۆ ئهوهی، بۆ ئهوهی، که نهو بهزم و بازارهی که لهسەر بناغه ستهمکاریی پێکیانهوه ناوه، بهردهوام بێ .

ههروها ئەم نایەته به پێزه ئهوهشی لێ وەمردەگیرئ که هههمیشه چاکسازیکاران، کهمینهن و، ناحهزانیشیان، زۆرینهن، ناحهزانیشیان خوای زاناو شارمزا ئەم وشانەیی بۆ بهکارهێنان: (ظلم، فساد، اتراف، اجرام)، ستهم، تێکدان، خوشگوزمرانیی، تاوانباریی، یانی: ئەم وشانە ئاوینەیهکن، هەر کهسێک دەتوانی دەوروبهری خۆی له ئاوینەیی ئەم وشانەدا زۆر چاک ببینی و، ئەو کهسانه بناسی که دەیانەوی کۆمه‌لگا به تێکدراوی و گەندەلیی و خراپه و ستهمهوه، بۆمینیتهوه .

لە سوورەتی (الإسراء) یشدا، خوای پەروردگار نامازی بهو راستییە کردوه، دەفهرموی: ﴿ وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ ، هەر کاتێک ویستمان ئاوهدانییەک بیهوتینین، فه‌رمان ده‌که‌ین به خوشگوزانه‌کانیان، (واته: فه‌رمانیان پێ ده‌که‌ین به چاکه) ئه‌وانیش لادانی تیدا ده‌که‌ن، خراپه‌ی تیدا ده‌که‌ن، نیدی بریاری (خوای) له‌سەر دیته‌دی و سه‌ره‌نجام کاولی ده‌که‌ین .

لە سوورەتی (القصص) یشدا، له‌وباره‌وه خوای پەروردگار ده‌فهرموی: ﴿ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرْتُمْ مَعِيشَتَهَا فَبَلَغْتَ مَسْكِنَهُمْ لَمْ تَكُنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ ، واته: زۆرمان ئاوهدانیی و له‌به‌ین بردن، که له‌ زیانیاندا توشی یاخی بوون و له‌ خۆبایی بوون و ستهم و خراپه‌ بوو بوون، ئەوه مال و خانووه‌کانیان، له‌ دوا‌ی وان که‌مێک نه‌بن، که‌س تییاندا نیسته‌جێ نه‌بوو، هەر ئیمه‌ بووینه میراتگری ئه‌وان .

وشەى (بَطْرَتَ): (البَطْرُ: الأشر، وهو شِدَّةُ المَرَحِ، وَيَابُهُ طَرْبٌ، وَأَبْطَرُهُ المَالُ، يُقَالُ: بَطْرْتُ عَيْشَكَ، كَمَا قَالُوا: رَشِدْتَ أَمْرَكَ)، (بَطْرَنَ) واتە: لە خۆبایى بوون، یاخود زۆر دلخۆش بوون، وهك (طرب) هاتوه، (أَبْطَرَهُ المَالُ) مال و سامانه‌كه‌ى یاخى كرد، له كه‌ولى خۆى دهریچوواند، ده‌گوترى: (بَطْرَتَ عَيْشَكَ)، واتە: تۆ ژيانه‌كه‌ت وا لێ‌كرد، هه‌روهك چۆن ده‌لێن: (رَشِدْتَ أَمْرَكَ)، واتە: تۆ كاروبارى خۆت سه‌رپاست كردوه، كه‌ له‌ راستییدا كاروباره‌كه‌ت تۆ سه‌رپاست ده‌كاتو، ژيانه‌كه‌ نه‌و یاخى ده‌كات، به‌لام له‌ زمانى عه‌ره‌بیدا نه‌و ته‌عبیره به‌و شیۆمیه‌ش به‌كاردی .

مه‌سه‌له‌ى دووهم :

ناگونجى خواى دادگه‌ر به‌ سته‌م، ناوه‌دانیه‌كان به‌هوتینى

له‌ حالێكدا به‌ چاكسازى هه‌له‌ستن:

خوا ﷻ فه‌رموویه‌تى : ﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا

مُصْلِحُونَ ﴿۱۳﴾

(الإِهْلَاكُ: الهلاك العاجل الحال بهم في غير وقت حلول أمثاله، دُونَ الإِهْلَاكِ المَكْتُوبِ عَلَى جَمِيعِ الأُمَمِ، وَهُوَ فَنَاءُ أُمَّةٍ وَقِيَامُ أُخْرَى فِي مَدَدِ مَعْلُومَةٍ، حَسَبَ سُنَنِ مَعْلُومَةٍ)^(۱)، واتە: لێ‌ره‌دا مه‌به‌ست له‌ (إِهْلَاك) واتە: له‌به‌ینبردى به‌ په‌له‌ى كه‌ به‌سه‌ریاندى، جیا له‌وه‌ى كه‌ به‌سه‌ر هاووێنه‌كانیان دى، كه‌ سه‌ره‌نجام هه‌موو كۆمه‌لگاكان ده‌فه‌وتی‌ن، هه‌موو ناوه‌دانیه‌كان له‌به‌ین ده‌چن، كۆمه‌لگایه‌ك له‌به‌ین ده‌چن، كۆمه‌لگایه‌كى دیکه ده‌چێته‌ شوینی، نه‌وه‌ یاسای خوايه به‌گشتى له‌ ژيانى به‌شه‌ردا، نه‌وه‌ هه‌ر ده‌بى، به‌لكو مه‌به‌ست له‌و له‌به‌ینچوونه، ئه‌وه‌یه‌ كه‌ به‌لای ناگه‌هانیان بۆ دى، له‌ كاتیكى چاوه‌ڕوان نه‌كراودا، نه‌ك به‌ شیۆه‌ى سروشتى خۆیان، له‌به‌ین بچن .

(۱) التحرير والتنوير، ج ۱۲، ص ۱۷۸.

ننجا که دمفهرموی: ﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ ﴾، یانی: هر له بنه‌رتدا شتی وا گونجاو نیه، وهك جاری دیکه‌ش باسمان کردوه، واته: نه‌سلهن نه‌وه هه‌رناگونجی شتی وا ببی، ناگونجی خوا کومه‌نگایه‌ك بفه‌وتینی و له‌به‌ینبه‌ری، له حالیکدا که هه‌لدهستن به چاکسازی. به‌گشتی زانایان زوریان قسه‌یان له‌وباره‌وه کردوه، که نایا مه‌به‌ست له‌وه چبیه که خوا دمفهرموی: ﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ ﴾، نایا وشه‌ی: ﴿ بِظُلْمٍ ﴾، مه‌به‌ست پی چبیه؟ سی واتای بو لی‌کدراونه‌وه: یه‌ك: واته: سته‌میان لیناکات، که بیانفه‌وتینی، مادام چاکسازی کاربن، ﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ ﴾، واته: په‌روه‌ردگارت سته‌م ناکات له ناوه‌دانیه‌کان بیانفه‌وتینی، له کاتیکدا که نه‌وان چاکسازی کارن. دوو: واته: خوا به‌هوی کوفرو شیرکه‌وه، کومه‌نگایه‌کان نافه‌وتینی، مادام له‌نیو خویاندا دادگه‌ری و چاکسازی به‌ریا بکه‌ن، که له‌وباره‌وه نه‌م شوینه‌واره گپ‌دراوته‌وه، { عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سُئِلَ عَنْ تَفْسِيرِ هَذِهِ الْآيَةِ فَقَالَ: وَأَهْلُهَا يُنْصَفُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا } { أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي مَعْجَمِهِ الْكَبِيرِ، بَرَقَم: (۲۲۸۱)، وَأَبُو الشَّيْخِ وَأَبْنُ مَرْدُويه، وَالِدَيْلَمِيُّ }.

واته: جه‌ری کوری عه‌بدوئلا خوا لی‌ی رازی بی، ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌باره‌ی مانای نه‌م نایه‌ته‌وه پرسیری لی‌کرا، نه‌ویش فه‌رمووی: له کاتیک دا که خه‌لکی نه‌و ناوه‌دانیه‌ی و کومه‌نگایانه، هه‌ندیکیان هه‌قی هه‌ندیکیان دده‌ن و، له‌گه‌ل یه‌کداو له‌نیو خویاندا دادگه‌ر ده‌بن.

واته: با به‌ینیشیان له‌گه‌ل خوا ته‌واو نه‌بووبی، به‌هوی شیرک و کوفه‌روه، نه‌گه‌ر له به‌ینی خویاندا باش بووبن، خوا نه‌یفه‌وتاندوون، نه‌مه‌ش واقعی می‌زووی به‌شه‌ر پشانی دده‌ت، که خوی دادگه‌ر کومه‌نگایه‌کان

بەھۆى زولمەو، دەفەوتىنى، نەك بەھۆى كوفرو شىركەو، ئىستاش لە سەرتاسەرى دنىادا، دەولەتانى كافرو دەولەتانى بىپەرسىت دەبىنىن، ژيانىان زۆر چاك بەرپۆە دەچى، بۆچى؟ چونكە خۇيان دوور گرتوۋە لە زولم لە يەكدى كردن، ھەئەتە زولم كەم و زۆر ھەيە، بەلام جۆرىك لە دادگەرىي يان لەنىو خۇياندا بەرقرار كردو، بەھۆى ئەوۋە ژيانىان بەردەوامە، چونكە خۇياى كاربەجى سوننەتى وايە، ياساى وايە لە ژيانى بەشەردا، كە سزاي كوفرو شىرك ھەئەگىرى بۆ دوارۆز، بەلام زولم بە زۆرىي وايە، خۇياى تۆلەستىن ھەر لە دنىادا سزاي ستەمكاران دەدات، لەبەرنەوۋە بەھۆى ستەمەوۋە كۆمەلگايەكان تىكدەچى، بەلام بەھۆى كوفرو شىركەو، مروفەكان دەتوانن بەيەكەوۋە بژىن، بە كوفرو ئىمانەوۋە، بە شىرك و تەوھىدەوۋە پىكەوۋە دەژىن، بەلام كە ھەندىك بوونە ستەمكار، ئەوانى دىكە دەبىن بە ستەملىكراو، شىرازەى كۆمەلگا تىكدەچى، ھاوسەنگىي كۆمەلگا تىكدەچى، بە پىيى ياساى خۇا، سزاي خۇايان بۆ دىو ئەو كۆمەلگايە دەفەوتى .

سى : واتە: بەھۆى ستەمىكى كەم لە بەشىكىانەوۋە، لە حالىكدا كە زۆربەيان چاكسازىيكارن، يانى: خۇا كۆمەلگايەكان نافەوتىنى، كە ھەندىكىان ستەم دەكەن، بەلام زۆربەيان چاكسازىيكارن، خۇا ئەو جۆرە كۆمەلگايانە نافەوتىنى، دەشگونجى لە يەك كاتدا، ھەر كام لەم سى واتايە، مەبەست بن.

مەسەلەى سێیەم :

ئەگەر پەرۆمردگار ویستبای خەئکی دەکردە یەك كۆمەن،
بەلام نەییوستو، زۆریان لیبکاتو، سەرە نجام بەهوی
نازادکرانیانەوه، جیاوازو ناکۆک بوون :

خوادمه رموى : ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ وَلَا يَزَالُونَ
مُخْتَلِفِينَ ﴿۱۱۷﴾ إِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ ۗ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ
جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۱۸﴾ ۞ .

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە لە شەش (۶) بەرگەدا :

بەرگەى یەكەم : ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ ﴾، ئەگەر
پەرۆمردگارت ویستبای، خەئکی دەکردە یەك كۆمەن.
(الأمة: كُلُّ مَجْمُوعَةٍ مُّجْتَمِعَةٍ عَلَى شَيْءٍ)، هەر كۆمەلە خەئکیكە
لەسەر شتێك كۆببیتەوه .

لێردەدا ئەگەر بەپێی ئەو پێناسەیه بێ، ئایا ئۆمەتی پێغەمبەر ﷺ،
ئێستا بە ئۆمەت لە قەلەم دەدرئ؟ مەگەر لەبەرئەوهی كە ئینتمایان بۆ
قورئان و سوننەت بەگشتی و، ئینتمایان بۆ ئیسلام هەیه بەگشتی، ئەگەرنا
لە راستییدا هەر یەكە سیاسەتێك دەكات، هەر یەكە بۆچوونێك و مردەگرن،
هەر یەكە دروشمێکی بەرز کردۆتەوه، ئێستا تەنیا وەك یەك ئۆمەت ناچن،
ئەگەرنا وەك هەموو شتێك دەجن، بەداخەوه ... !

كەواتە : ﴿ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ ﴾، واتە: ئەگەر
پەرۆمردگارت ویستبای، خەئکی دەکردە یەك كۆمەن، واتە: وەك فریشتانی

لېدەكردن، كە ھەموويان بەس خوا دەپەرستىن، ھىچيان سەرپىچىيى لى ھەرمانى خوا ناكەن.

ياخود ھەك پەلەھومرو زىندەھومرو ئازەلانى لېدەكردن، كە بە ھوكمى غەرىزە جوولابانەھو، نەك بە ھوكمى عەقل و ئىرادەى سەر بەست و ئازدانەى خۇيان، كە ھەرىھەى بە رپىھەكدا بروات، بەلام خوا نەپووستو، خەلك بەك جوړ بكات، نە ھەك فرىشتانىان لىبكات، نەھەك پەلەھومرو، نەھەك ئازەل و زىندەھومران، ھەك ھەنگو مىروولە، كە ھەموويان بە بەك شىوہ دمژىن، بەلكو خوا وىستى وابووه، مرؤفئىك دروست بكات كە جىاوازو ناوازه بى، لى دروستكراومكانى دى، لى چىدا؟ لىھودا كە بە ئىرادەى ئازادانەى خۇى، بە وىستى خۇى بە رپىدا بروات، نەك بە شىوہىھەك كە خۇاى پەرومردگار بۇى داناوھو، نەتوانى لى لابدات، چونكە خوا مرؤفى داناوھ تاقى بكاتەھو لىسەر نەم زەھويىھو، نەمانەتى خوا ھەلبگرى، بىكاتە جىنشىنى خۇى لىسەر زەھوى، نەمەش بەبى ئىرادەو وىستى ئازاد مەيسەر نايى .

برگەى دووھم : ﴿ وَلَا يَزَالُونَ مُخْلِفين ﴾، بەردەھوام ئىختىلافيان دەبى،

﴿ مُخْلِفين ﴾، دەلى: (متنازعين)، ﴿ وَلَا يَزَالُونَ مُخْلِفين ﴾، واتە: نىوہ بەردەھوام ناكۆك دەبن، پىكەھو ناتەبا دەبن، دەگوترى: (تَخَالَفُوا وَاخْتَلَفُوا: إِذَا ذَهَبَ كُلٌّ إِلَى خِلَافٍ مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْآخَرُ، وَهُوَ ضِدُّ الْإِتِّفَاقِ)، (تَخَالَفُوا وَاخْتَلَفُوا)، واتە: ھەركامىكىان رپىھەكى گرت، بە پىچەوانەى نەھەى دىكە، كە (إختلاف)، دزى (إتفاق)ە، (إختلاف) واتە: ناكۆك و ناتەباو، (إتفاق)، واتە: كۆك و تەبا .

ننجا بۇچى وايان لىھاتوھ؟ ديارە بە ھوكم وىستى ئازادو سەر بەخۇيان جىاوازو جوړاو جوړو ناكۆك دەبن، خۇ نەگەر ھەموويان بە ھوكمى غەرىزە بەرپوہچوويان، ھەك ئازەل و درندەو پەلەھومرو زىندەھومران، يان بە ھوكمى نەھە كە خوا واى خولقاندوونەو، نەو سروشتە پاكەيان ھەپە، ھەك فرىشتان، نەو كاتە ھەك كۆمەل دەبوون، بەلام ئىستا خوا وىستوويەتى:

وہك چۆن كە فرىشتە ھەن، سەرپىچىيى خوا ناكەن، شەيتانەكان ھەن، كە بە ھىچ جۆرىك ھەرمانبەرىي خوا ناكەن، زىندەومرو پەلەومرو ئازەل ھەن، كە بە ھوكمى غەرىزە بەرپۆە دەچن، مروققىكىش بخولققىنى، كە بە ئىرادەي نازادانەي ويستى خۆي، بە عەقل و ھۆشى خۆي بەرپىدا بىروات .

بىرگەي سىيەم : ﴿ إِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ ﴾، واتە: جگە لەوانەي كە بەرومردگارت بەزمىي پىياندا دى .

(محمد رشيد رضا) لە تەفسىرەكەي خۆي دا، ئاواي لىكداوتمەوو جوايى

ھىناوہ: ﴿ إِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ ﴾، دەلى: (إِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ مِنْهُمْ، فَأَتَّفَقُوا عَلَى حُكْمِ كِتَابِ اللَّهِ فِيهِمْ، وَهُوَ الْقَطْعِيُّ الدَّلَالَةُ مِنْهُ الَّذِي لَا مَجَالَ لِلَاخْتِلَافِ فِيهِ، وَعَلَيْهِ مَدَارُ جَمْعِ الْكَلِمَةِ وَوَحْدَةِ الْأُمَّةِ، إِذِ الظَّنِّي لَا يَكْلِفُونَ الْإِتِّفَاقَ عَلَى مَعْنَاهُ، لِأَنَّهُ مُؤَكَّدٌ إِلَى الْإِجْتِهَادِ الَّذِي لَا يَجِبُ الْعَمَلُ بِهِ إِلَّا عَلَى مَنْ ثَبَتَ عِنْدَهُ رُجْحَانُهُ)^(۱)، واتە: جگە لەوہي بەرومردگارت بەزمىي پىياندا دىو، لوتفيان لەگەل دەكات، ئەوانە لەسەر ئەوہي پىويستە لەسەري كۆك بن، كۆك دەبن، ئەويش بىرىتيە لەو شتانەي كە ھەلبىراوہكانى دىنن، شتە بنەرەتتيەكانى دىنن، كە قورئان و سوننەت زۆر بە رۆشنىي دەيانگەيەنن و، بىواري راجىيايىان تىدا نيەو، يەگرىزيى ئۆممەتى پىغەمبەر ﷺ، كۆبوونەوہي لەسەر يەك بىريار، ھەر بەھۆي ئەوہو دەبى، (يانى: بەھۆي ئەو لايەنەوہ لە ئىسلامدا دەبى كە قورئان و سوننەت بە رۆشنى دەيگەيەنن و، بىواري راجىيايى تىدا نيە)، چونكە ئەوہي كە مانايەكي جىي دلىيايى ناگەيەنن و گومانى زال دەگەيەنن، لەسەر ئۆممەت پىويست نيە كە لەسەري كۆبىنەوہ، چونكە ئەوہ ھەوالەي ئىجتىھاد كراوہ، ئىجتىھادو بۆچوونىش تەنيا لەسەر ئەو كەسە پىويستە، كە پىي وايە ئەوہ مانايەكەيەتى، {بەلام يەكيكى ديكە بلى: من بە جۆرىكى ديكە لىي تىدەگەم، ئەوہ ئەو ئىجتىھادە، پابەندكەر (مُلزِم) نيە بۆ ئەوہي كە رايەكي ديكەي ھەيە} .

(طبري)، به جۆرىكى دىكە تەفسىرى دەكات^(۱)، دەلى: { وَأُولَى الْأَقْوَالِ فِي تَأْوِيلِ ذَلِكَ، بِالصَّوَابِ، قَوْلُ مَنْ قَالَ: مَعْنَى ذَلِكَ: (وَلَا يَزَالُ النَّاسُ مُخْتَلِفِينَ فِي أَدْيَانِهِمْ وَأَهْوَائِهِمْ عَلَى أَدْيَانٍ وَمِلَلٍ وَأَهْوَاءٍ شَتَى، إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ، فَاَمَّنَ بِاللَّهِ وَصَدَّقَ رُسُلَهُ، فَإِنَّهُمْ لَا يَخْتَلِفُونَ فِي تَوْحِيدِ اللَّهِ، وَتَصْدِيقِ رُسُلِهِ، وَمَا جَاءَهُمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ) .

واتە: نىزىكىتىن قسە لە راستىيەو، لە ماناي ئەم ئايەتەدا، قسەى كەسىكە، كە دەلى: ماناي ئاوايە: بەردەوام خەلك لە دىنەكانياندا، لە نارەزوو بۆچوونەكانياندا، لەسەر ئايىن و رىبازو بۆچوون و نارەزووى جىواز دەبن، جگە لەوانەى كە پەروردگارت بەزمىي پىياندا دى، كە بىروا دىنن بە خواو، پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بەراست دەزانن، ئا ئەوانە لە خوا بە يەكگرتندا، لە بەراست دانانى پىغەمبەرانى خوادا، ناكۆك نابن، لەوودا كە لە خواو بۆيان هاتو، ناكۆك نابن، { واتە: لە ئەسلى بىروا پىهينانيدا، نەك لە جۆرى تىگەيشتىندا، بە تايبەت لەو شتانەدا كە زياتر لە رايەك هەندەگرن } .

بىگومان بۆچوونەكەشى زۆر جوانە .

بىرگەى چوارەم : ﴿ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾، واتە: بۆ ئەو مانايەى كە قسەى پىشوو گەياندى، دروستى كردوون، يانى: ئامادىيان هەبى بۆ ناكۆكىي و راجىيىي و جىا جىيىي لە زانىارىياندا، لە زانستەكانياندا، لە بۆچوونەكانياندا، لە هەست و نەستياندا، خوا بۆ ئەو خولقاندوونى كە جۆراو جۆر بنو، راي جىا جىييان هەبن، ئنجا سەرنجاميش راجىيىيان ئەگەر لەسەر بنەرەمتى ئايىن بى، ديارە ئەو كاتە دابەش دەبن بۆ ئەهلى كوفرو ئەهلى ئيمان، بەلام ئەگەر لە لقو پۆپەكانى دىنابى، ئەو كاتە دابەش دەبن بۆ مەزەهەبو بىرواى جۆراو جۆر، لەنىو بازنەى ئىسلامدا، كە ئەومىيان شتىكى رەوايەو شتىكى دروستە، بەلام ئەگەر لە ئەسلى دىندا

بكهونه راجىاييهوه: هەندىكىيان برۋايان پىي بىو، هەندىكىيان برۋايان پىي نەبى، بىگومان ئەو كاتە تووشى دووبەرەكىيى و ناكۆكىيى و جىاوازييهك دەبن، كە ئەو جىاوازييه، بە هيچ جۆرنىك رەوانيه .

ئىنجا كە دەفەرموى : ﴿ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾ :

۱ / حەسەنى بەسرىي و عەطاء گوتوويانە: بۇ راجىايى دروستى كىردوون .

۲ / موچاھىدو عىكپرمە گوتوويانە: بۇ رەحمەت و بەزمىيى دروستى كىردوون .

۳ / عەبدوئلاي كورپى عەبباس گوتوويەتى: خوا بۇ ئەو دەروستى كىردوون، كە بىنە دوو كۆمەل، كۆمەلنىك كە خوا بەزمىيى پىياندا دى و ناكۆك نابن، واتە: لە ئەسلى دىندا، كۆمەلنىكىش كە خوا بەزمىيى پىياندا نايەت، ناكۆك دەبن .

دەلىم: لە راستىدا كۆمەلنىك كە ناكۆك دەبن، خوا رەحمىيان پىناكاتو، كۆمەلنىك ناكۆك نابن، كە خوا بەزمىيان لەگەلدا بەكاردىنى، واتە: بەھوى ناكۆكىيەكەيانەو لە ئەسلى دىندا، خوا بەزمىيان لەگەلدا بەكارناھىنى، بەھوى تەبايى و گونجاوييان لە ئەسلى دىندا، خوا بەزمىيى پىياندا دى .

(طبري) لە تەفسىرەكەي خوى^(۱) دا دەلى: (وَأُولَى الْقَوْلَيْنِ فِي ذَلِكَ بِالصَّوَابِ، قَوْلٌ مَنْ قَالَ: وَلِلْاِخْتِلَافِ بِالشَّقَاءِ وَالسَّعَادَةِ خَلَقَهُمْ) .

واتە: نىزىكتىرىنى ئەو دوو قسانە لە راستىيەو، قسەي كەسنىكە كە دەلى: بۇ ئەو جىابن، لە رۇز رەشىي و بەختەومرىدا، خوا دروستى كىردوون .

واتە: بۇ ئەو كە سەرنىجام ناوا بن، سەرنىجام هەندىكىيان شايستەي ئەومىن كە خوا بەزمىيى پىياندا بىو، بىانخاتە بەھەشت، هەندىكىشىيان بەھوى كىردەو خرابەكانى خويانەو، شايستەي ئەومىن، كە خوا سزايان بدات .

(۱) جامع البيان، ج ۱۲، ص ۱۵۱ .

برگهی پینجهم : ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ ﴾ : وشهی پهرومردگارت ته‌واو بووه، مه‌به‌ست له وشهی پهرومردگارت نه‌وه‌یه که دم‌فرموی : ﴿ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًى وَنَحْنُ عَلِيمُونَ ﴾ : ﴿ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾ (۱۳) ﴿ السجدة، واته: نه‌گهر ویستبامان هه‌موو که‌سیکمان هیدایهت دهداو، ده‌مانخستنه سهر ری پی راست، به‌لام خوا نه‌ویوستوه زور له خه‌لکی بکات، به زور نیمانیان پی‌بینی، (بویه دم‌فرموی) : به‌لام فه‌رمووده له منه‌وه چه‌سپاوه که: ﴿ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾، دوزخ پر ده‌که‌م له تی‌کرای جن و مرؤف، به‌هوی نه‌وه‌وه که خویان وا لیده‌که‌ن، شایسته‌ی جوونه دوزخ بن .

که دم‌فرموی : ﴿ وَتَمَّتْ ﴾ : (أَي: ثَبَّتَتْ وَكَمَلَتْ، فَلَا مَجَالَ لِلتَّغْيِيرِ)، واته: چه‌سپاوه و ته‌واو بووه، وه بواری گورانکاری تی‌دانیه .

﴿ كَلِمَةُ رَبِّكَ ﴾ : (تَقْدِيرُهُ وَإِرَادَتُهُ وَنِظَامُهُ الَّذِي وَضَعَهُ لِلْوُجُودِ)، واته: نه‌ندازه‌گیری و نه‌خشه و ویستی خواو، نه‌و سیستمه‌ی خوا بو بوون دایناوه، له لای خوا ته‌واو بووه، کاتی خوی بوی دانراوه .

برگهی شه‌شم : ﴿ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾، واته: به‌پی نه‌و سیستم و به‌نامه‌یه‌ی که خوا دایناوه، دوزخ پر ده‌کری له بی‌بروایان، هه‌روه‌ک به‌هشتیش پر ده‌کری له برواداران .

نه‌مه دل‌دانه‌وه‌یه بو پیغه‌مبه‌ر ﷺ و بو برواداران و مسولمانانیش، کاتیک که ده‌بینن خه‌لکیک هه‌قی ده‌که‌ویته پیش چاو به‌بی زور و چه‌ندو چون، به‌لام بروای پی ناهینن، با بزائن: نه‌وه فه‌رمانی خواو یاسای خویان به‌سه‌ردا چه‌سپیوه، که به ویستی نازادانه‌ی خویان کوفرو سه‌رپیچی و شیرکیان هه‌لبزاردوه، سه‌ره‌نجام نه‌وانه ده‌بی بچنه دوزخ، نه‌وانه بریاری

خوایان بەسەردا چەسپیوه، بەلام نەك خوا سەمیان لیبكات، بەلكو ئەوان خۆیان ئەو رینگایەیان هەلبژاردوه .

كەواتە: لە بارەى هەقى خۆتانەوه، مەكەونە گومان و دوودلییهوه، كە دەبینن كەسانێك هەن برۆای پیناهینن، بئین: دەبێ ناهەق بێ؟ نەخیر، بەلكو ئەوه سیستم و بریاری خواپە بەسەریاندا دەچەسپن.

مەسەلەى چوارەم :

گێڕانەوهى بەسەرھاتى پینغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) و
گەلەكانیان مایەى بەرچاو و پوونیی و دل دامەزراویى پینغەمبەرو
مسوئەمانانى شوینكەوتووێتەتى:

خَوَا ۞ دەر مـووى : ﴿ وَكَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا وَدَّكَرَى

لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۲۰﴾ ۞ .

شیکردنەوهى ئەم نایەتە موبارەكە لە چوار (۴) بەرگەدا:

بەرگەى بەگەم : ﴿ وَكَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ ۞ ،

واتە: هەر كام لەوهى كە ئیمە لە بەسەرھاتى پینغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) بوۆتى دەگێرینەوهو بەسەرئیدا دەخوینینەوه، عەقل و دلێتى پین دەچەسپینن و دامەزراو دەكەین، شارەزایانى زمانى عەرەبى دەئین: ئەم تەنووینەى سەر ﴿ وَكَلَّا ۞ ، كە دوو سەرە، دوو فەتەحەپە، (عَوَضَ عَنِ الْمُضَافِ

إِلَيْهِ الْمَحذُوفِ الْمُبَيَّنِّ بِقَوْلِهِ : (مَنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ) ، فَالتقدير: وَكَلَّا نَبَأٍ عَنِ الرُّسُلِ نَقُصُّ عَلَيْكَ نُبِّئْتُ بِهِ فُؤَادَكَ) ، واتە: ئەو تەنووینە جیگرەوهو قەرەبووى ئەو پالویدراوه ھەرتیندراوێپە، كە بە ھەر موودەى خوا پوون

کراومه‌وه، که ده‌فهرموی: ﴿ مِنْ أُنْبَاءِ الرُّسُلِ ﴾، نه‌وهی که قرتیندراوه له‌به‌ر نه‌وهی که رسته‌که ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر ده‌کات، بویه خوا عَلَيْكَ باسی نه‌کردوه، ننجاً نه‌و ته‌نووینه له‌جیاتی نه‌م رسته‌یه: هر هه‌وَالَيْكَ له‌بارهی پی‌غه‌مبه‌رانه‌وه (علیهم الصلاة والسلام) که بۆتی ده‌گپ‌رینه‌وه‌و به‌سه‌رتیدا ده‌خوینینه‌وه، عه‌قل و دلّتی پی دامه‌زراو ده‌که‌ین .

که ده‌فهرموی: ﴿ نَقَضُ عَلَيْكَ ﴾، وه‌ك پيش‌تریش باس‌مان کردوه: (الْقَصُّ: يُقَالُ قَصَصْتُ الْخَبَرَ: حَدَّثْتُ بِهِ عَلَى وَجْهِهِ)، له‌ زمانی عه‌ره‌بیی دا وشه‌ی (قَصَّ) که ده‌گوتری: (قَصَصْتُ الْخَبَرَ)، (قَصَصًا)، واته: هه‌واله‌که‌و به‌سه‌ره‌اته‌که‌م وه‌ك خو‌ی گپ‌رایه‌وه، دیاره (قَصَصَ)، چاو‌گه (قَصَصْتُ الْخَبَرَ قَصَصًا) و، (قَصَصَ)، گو‌ی (قِصَّةً) یه، (قِصَّةً)، واته: به‌سه‌ره‌اته‌که، واته: (مَقْصُوصَ)، نه‌وهی که گپ‌ردراومه‌وه، که (قَصَصَ)، گو‌یه‌که‌یه‌تی .

وشه‌ی: ﴿ نُثِّتُ ﴾، (التَّثْبِيتُ: التَّسْكِينُ فِي الْمَكَانِ بِحَيْثُ يَنْتَفِي مِنْهُ الْإِضْطِرَابُ وَالْتَّرْزُلُ)، (تَثْبِيت)، بریتیه له‌وه که شتیک له شوینی خو‌ی دا سه‌قامگیر بکه‌ی، به شیوه‌یه‌ك که جووله جوول و هاتن و چوونی نه‌می‌نی .

وشه‌ی: ﴿ فُوَادَكَ ﴾، (الفُؤَادُ)، پيش‌تریش باس‌مان کرد، ده‌لئ: (أُطْلِقَ عَلَى الْإِدْرَاكِ)، به‌کاره‌ینراوه بۆ زانین، یان بۆ نه‌وهی ئینسان شتی پی دهرانی، جا دیاره له فه‌ره‌ه‌نگه‌کانی زماندا، هر ده‌لئین : (الفُؤَادُ : الْقَلْبُ).

به‌لام من پیم وایه که (فُؤَاد) زیاتر به مانای عه‌قله، نه‌ك دل، هرچه‌نده جار جاریش به مانای دل دئ، که لیره‌دا وایه، لیره‌دا زیاتر ده‌گونجی به مانای دل بی، چونکه : ﴿ نُثِّتُ بِهِ فُوَادَكَ ﴾، واته: دلّتی پی دایمه‌زرینین، وه من له مه‌وسووعه‌ی: (الإِسْلَامُ كَمَا يَتَجَلَّى فِي الْكِتَابِ اللَّهِ) دا، باس‌م کردوه، که وشه‌ی (فُؤَاد)، به زۆری له قورئاندا، به مانای عه‌قل به‌کاره‌اته‌وه، نه‌ك دل، واته: به مانای نه‌و لایه‌نه که ئینسان شتی پی دهرک ده‌کا و شتی پی دهرانی، نه‌ك نه‌و لایه‌نه که ئینسان شتی پی و مرده‌گری و قبوول ده‌کات،

یان رەفز دەکات، واتە: زیاتر بە مانای چەقی ئیدراک و تیگە‌یشتن هاتووە، نەک چەقی ئییرادەو ویستن و نەویستن و قبوول کردن و رەفز کردن، نەگەر تەماشای نەم نایه‌تانه‌ش بکەین، ئەووە زۆر بە روونیی دیارە :

۱/ خوا دەفەرموی : ﴿ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا

وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿ ٧٨ ﴾ النحل،

واتە: خوا ئیووی لە سکی دایکتان دەرھیناوە، هیچ شتێک نازانن، بەلام دواوی بیستن و دیتنەکانو، فونادەمکانی بۆ ئیووە گیراون، بۆئەووی سوپاسگوزاربن .

یانئ: لە پێی بیستنەووە، ئینسان دەنگەکان و مردەگریو، لە پێی دیتنەووە ئینسان وینەکان و مردەگریو، لە پێی (فُؤَاد)هوە، کە من پێم وایەو زۆر دلنیاشم کە لێردا (الْأَفْئِدَةَ) کە کۆی (فُؤَاد)ه، واتە: عەقل، چونکە هەمیشە خوا ﷻ لە فووناندا باسی ئەو سێیەیی پێکەووە کردووە، کە سێ هۆکارن بۆ ئەووی ئینسان شتیان پێ بزانی: بیستن، دیتن، دەرککردن و زانین، کە دیارە ئینسان بە عەقل شتەکان دەزانی، بەلام بە دل قبوولیان دەکات، یان رەفزیان دەکات .

۲/ وه له سوورپەتی (الإسراء)دا دەفەرموی : ﴿ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ

أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿ ٣٦ ﴾ ، واتە: بێگومان بیستن و دیتن و (فُؤَاد)،

(واتە: عەقل) هەر کامێک لەوانە لێی دەپرسرێتەووە، واتە: لەبارەیی ئەوانەووە پرسیار لە مەرفۆف دەکری، کە هێزی بیستنەکەیی، هێزی دیتنەکەیی، هێزی دەرککردن و زانینەکەیی، چۆن بەکارهیناوە؟!

۳/ وه نایه‌تیکی دیکه که به‌لگه‌یه له‌وباره‌وه، ئەوویە کە خوا لە سوورپەتی

(القصص)دا، دەفەرموی : ﴿ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أَرْمُوسَىٰ فَارِغًا إِن كَادَتْ

لِنُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَن رَبَّنَا عَلَي قَلْبِهَا لَإِتُّكِرَتِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿ ١٠١ ﴾ ،

نەمە هەر بە‌لگه‌یه‌کی زۆر روون و ناشکرایه کە (فُؤَاد)، لێره ناگونجی بە

مانای دل بی، به مانای عه‌قله، چونکه خوا دمفهرموی: (فُؤَادِی دایکی مووسا به‌تال بوو، واته: هیچی تیدا نه‌ما، خهریک بوو هه‌والی مووسا عَلَيْهِ السَّلَام ناشکرا بکاتو بلن: ئه‌و مندالهی خوّم به مه‌لوتکه‌یی خستوته صندوقو تابووتیکه‌وه به رووبارم دا داوه، ﴿لَوْلَا أَنْ رَبَّنَا عَلَيَّ قَلْبَهَا﴾، نه‌گه‌ر نه‌وه نه‌بووایه که نیمه دلیمان به‌هیز کرد {دلی وهک تووره‌که‌یه‌ک بیه‌ستی و نه‌هیلی هه‌واله‌که‌ی لی بیه‌دمری، خهریک بوو هه‌واله‌که‌ی بلاوبکاته‌وه} بویه‌ش وامان لی‌کرد که له برواداران بی.

لی‌رده‌دا خوا عَلَيْهِ السَّلَام هه‌م باسی (فُؤَادِی کردوه، هه‌م باسی (قَلْبِی کردوه، باسی (فُؤَادِی کردوه که دمفهرموی: (فُؤَادِی دایکی مووسا به‌تال بوو، (واته: هۆشی وهک کورده‌واریی خو‌شمان هه‌ر به‌کاری دینن، ده‌لین: هۆشی له‌لا نه‌ما، هیج شتیک له هۆشی دا نه‌ما، هیج شتیک له زمینی دا نه‌ما، هه‌موو فیکرو بیرکردنه‌وه‌ی چوو‌بووه‌ سهر مووسا عَلَيْهِ السَّلَام داخو چی لی‌دی؟ هیج شتیک دیکه‌ی له بیر نه‌ما‌بوو، یانی: می‌شکی خالی بووه‌وه له هه‌ر زانیاریه‌کی دیکه .

لی‌رده‌دا به‌ته‌نکید (فُؤَادِی)، به مانای عه‌قله، چونکه دواییش وشه‌ی دل (قَلْبِی هی‌ناوه، که دمفهرموی: ﴿لَوْلَا أَنْ رَبَّنَا عَلَيَّ قَلْبَهَا﴾، خوا دمفهرموی: دلیمان به‌ست، دلیمان گری دا، بۆئه‌وه‌ی که ئیراده‌ی به‌هیز بی، که‌واته: لی‌رده‌دا (قَلْبِی)، واته: چه‌قی ئیراده‌و خو کۆنترۆل کردن، (فُؤَادِی‌ش، واته: چه‌قی زانین و زانیاریی و هۆش و گو‌ش .

۴/ ئنجا له قورناندای خوی په‌روم‌ردگار سه‌رزهنشتی (قَلْبِی کردوه، که نه‌ومش به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌یه له‌وباره‌وه :

أ) وهک دمفهرموی: ﴿خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ ﴿٧﴾ البقرة.

ب) دمفهرموی: ﴿أَمْرٌ عَلَى قُلُوبِ أَقْفَالِهَا﴾ ﴿٢٤﴾ محمد، وهک ده‌بینین: دل

زه مکراره، به لَام (فُؤَادَ)، نه زه مکراره، نه مه دح، ههروهک (سَمْعُ) و،
 (بَصْرَ) یش نه زه مکرارون، نه مه دح، بوچی؟ چونکه بیستن و دیتن و
 عهقل و هوش، نامرازی شت پی زانینن.

کهواته: له خودی خویناندا، بیلایه نن، دهگونجی چاکیان پی بزاینو،
 دهگونجی خرابیان پی بزاین، به لَام دَلْ بیلایه نیه، دَلْ دهگونجی پر پی
 له نیمان، وهک خوا له نایه تی (۲۲) ی سوورمتی (المجادله) دمفرموی:

﴿ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ ﴾، ههروهها دهگونجی دَلْ وَا له مرؤف بکات
 پروو له خیرو چاکه بکاتو، دهگونجی دَلْ وَا له مرؤف بکات، پروو له شهرو
 خرابه بکات، بویه دَلْ نه گهر پروو له خوا بی: ﴿ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ

الْقُلُوبُ ﴾ (۲۸) ﴿ الرعد، به لَام نه گهر پشت له خوا بی: ﴿ أَمَرَ عَلَى قُلُوبِ أَقْفَالِهَا

﴿ محمد، نایا دلّهکانیان قوفلیان لیدراون؟ له چهندان شوینی دیکه دا
 وَا دمفرموی، بو وینه :

(۱) ﴿ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ﴾ (البقرة .

(۲) ﴿ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ﴾ (النحل .

(۳) ﴿ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾ (المطففين .

وهک دمبینین خوای پهرومردگار باسی (هقل) و (ختم) و (طبع)، وه باسی
 ژمنگ دهکات بو دلّهکان، به لَام بُو (فُؤَادَ) و (سَمْعُ) و (بَصْرَ)، نهوانه باس نهکراون،
 کهواته: بیگومان وشه ی (فُؤَادَ)، که به (أَفْئِدَةَ)، کودهگریته وه، زیاتر به مانای
 عهقل دئی، به مانای نهو هوکاره دئی، که نینسان شتی پی دزمانی و پی دمک
 دهکات، به لَام جاری واش ههیه به مانای دَلْ دئی، زانستی پزشکی گهری (علم
 الطب) نیستاش نهوهی بو دمکه وتوه که نیدراک و زانین، وپرای نهوهی که

بەيۈمىدىي بە دەماغەۋە ھەيە، كە ديارە مېشك ئامرازيكە بۇ ئەۋەي كە ئىنسان شتى پى بزانى، مەعلوومات ھەموۋى لە مېشك دا كۆدەبىتەۋە، بە ھەمان شىۋە، جۇرئىك بەيۈمىدىشى بە دلەۋە ھەيە، واتە: ئەۋ دلە كۆشتىنەي كە خويىن دابەش دەكات بەسەر جەستەدا، بەلام وردەكارىيەكەي تا ئىستا باش نەزانراۋە .

ئىنجا ئەۋەي كە لەم ئايەتە موبارەكە ۋەردەگىرى، ئەۋمىيە كە بەسەرھاتى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) مايەي بەرچاۋروونىي، دل چەسپانى پىغەمبەر ﷺ، ۋە ھى برۋادارانە، لەبەر جى؟ لەبەر ئەۋەي ۋەك گوتراۋە: (التأريخُ يُعيدُ نفسَهُ)، مېزوۋ خۇي دووبارە دەكاتەۋە، لەبەرئەۋەي خوا ﷻ كۆمەئىك ياساى لە ژيانى بەشەردا داناون، ئەۋ ياسايانە بەردەۋامىن ۋە ھەر دەچەسپىن، كەۋاتە: ئەگەر كەلى نوۋح، يان كەلى ھوۋد، يان كەلى صالح، يان كەلى شوعەيب، كەلەكانى دى، تاۋان ۋە لادانىان كىردوۋە دۋايى توۋشى سزا بوون، بە ھەمان شىۋە كۆمەلگاكانى دىكەي بەشەرىش، ئەگەر ۋەك ئەۋ كەلە پىشۋوانە بىكەن، تاۋان ۋە لادان بىكەن، توۋشى ھەمان جۇرە سزا دەين، ھەر كەسە بە پىي خۇي، ھەر كەسە بە شىۋەي خۇي .

كەۋاتە: ئەۋە دەبىتە ھۇي بەرچاۋ روونىي، كە ئىۋە ۋەك ئەۋان مەكەن، بۇئەۋەي ۋەك وانتان بەسەر نەيەت، بەلكو پىچەۋانەي ئەۋان بىكەن، بۇئەۋەي پىچەۋانەي ئەۋەي كە بەسەر ئەۋان ھاتوۋە، بۇ ئىۋە بىتە پىش، كە برىتەيە لەۋەي خوا لىتان خۇش بى، بەرەكەتتان بەسەردا برىزى، بەختەۋەرى دىناۋ سەرفىزى دۋارۋز بن .

برگەي دوۋەم : ﴿ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ ﴾، لەمەدا ھەقت بۇ ھاتوۋە، (فِي هَذِهِ) ديارە ئامازمىيە بۇ ئەم سوۋپەتى (ھود)، واتە: لەم سوۋپەتەدا ھەقت بۇ ھاتوۋە، ھەلبەتە ھەموۋ سوۋپەتەكانى قورئان، ھەقىيان تىدا ھاتوۋە بۇ پىغەمبەرى خاتەم ﷺ، ۋە بۇ شۇنكەۋتوۋانى، بەلام كە لىرەدا بە تايبەت ناۋا ئامازە دەكات، ئەمە گىرنگىي ۋە گەۋرەيى ئەم سوۋپەتە دەردەخات .

برگەى سێبەم : ﴿ وَمَوْعِظَةٌ ﴾، ھەروەھا ئامۆژگاریت بۆ ھاتووە .

(مَوْعِظَةٌ)، (اسمُ مَصْدَرٍ وَعَظٌّ، وَهُوَ تَذَكُّرٌ بِمَا يَصُدُّ الْمَرْءَ عَنِ الْعَمَلِ الْمُضِرِّ)، (مَوْعِظَةٌ)، ناوی چاوگە، چاوگی (وَعَظٌّ)، (وَعِظًا، وَعِظًا)، (مَوْعِظَةٌ) ش ناو، بۆ ئەووە کە ئینسان شتێکی بێر بخریتەووە، بە جوړێک ئامۆژگاری بکری، کە لە شتێک بى پرینگینیتەووە بێسڵەمینیتەووە، کە زیان بەخشە .

برگەى چوارەم : ﴿ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾، ھەروەھا بێرخەرەومیە بۆ بڕواداران،

کەواتە: لێردا خوا ﷻ سێ وشەى بەکارھێناون: ﴿ الْحَقُّ ﴾، ﴿ وَمَوْعِظَةٌ ﴾،

﴿ ذِكْرَىٰ ﴾، دواى کە دەفەرموی: ﴿ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾، دەگونجى تەنیا تايبەت

بى بە ﴿ وَذِكْرَىٰ ﴾ دەو، واتە: بێرخەرەومیە بۆ بڕواداران، بڕواداران

لەبەرئەوھى فېطرەتیان تیکنەچوو، لەبەرئەوھى سروشتى خۆیان پاراستو،

ئەو راستییانە لە فېطرەتو سروشتو خوارسکیاندا، ھەر پارێزراونو بەس

بیرخستنەومیان دەوی، بەلام ئەوانى دى، پێویستە دووبارە ئەو ھەقە

ومر بگرنو لە دڵو عەقلی خۆیاندا بیجەسپینن، ئەو ئامۆژگاریى خوا

ومر بگرنو، دەست لە خرابە ھەلبگرنو، روو لە چاکە بکەن.

دەشگونجى ھەر کام لە: ﴿ الْحَقُّ ﴾ و ﴿ وَمَوْعِظَةٌ ﴾ و ﴿ ذِكْرَىٰ ﴾، بۆ

بڕواداران بنو، دەشگونجى ﴿ وَذِكْرَىٰ ﴾، تايبەت بى بە بڕوادارانەو، ﴿ الْحَقُّ ﴾ و

﴿ وَمَوْعِظَةٌ ﴾، گشتى بن، بۆ بڕوادارانو بۆ غەیری بڕواداران، وەك لە سوورەتى

(یونس) دا خواى پەروەردگار دەفەرموی: ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ

مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾، واتە: ئەى

خەلکینە! بە دنیایىیەووە لە پەروەردگارتانەووە ئامۆژگاریتان بۆ ھاتووە،

شیفاو چاره‌سهر، بؤ ئه‌وه‌ی که له سینه‌گانداپه‌و، رینماییی و به‌زمیی بؤ برواداران، که له‌وئشدا ده‌گونجئ ئه‌و دووانه‌ی کۆتایی، تایبته بن به بروادارانه‌وه، وهک وامن ته‌فسیر کرد، دووه‌کانی دیکه‌ش، واته: نامۆزگارییی و شیفایه‌که، بؤ مرؤفیه‌کان بن به‌گشتی، له نیویشیان دا برواداران، ده‌شگونجئ ههر چواریان په‌یوست بن به بروادارانه‌وه، به‌لام په‌که‌میان به‌هیزتره چونکه خوا هه‌موو مرؤفایه‌تی ده‌دوینئ: ﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَ تَكُم مَوْعِظَةٌ

مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

که‌واته: بؤ خه‌ئکی بؤ مرؤفایه‌تی به‌گشتی، قورئان نامۆزگارییه، هه‌روه‌ها شیفایه بؤئه‌وه‌ی که له سینه‌گانیان دا هه‌یه، که لای به‌رئو، دئ و سینه‌یان پاک بکاته‌وه له شیرک و کوفرو نیفاق و له سیفته‌ه نزم و په‌سته‌کان و دئ و دهروونیان برزینیته‌وه به سیفته‌ه بهرزو جوانه‌کان، که له‌پیش هه‌موویانه‌وه: خوا به‌یه‌کگرتن و ئیمان‌ه‌و، دواپی سیفته‌تکانی دیکه‌ش .

مهسه لهی پینجه م :

بنی باکیی له بنیبروایان و، هه ره شه و گوره شه کانیا ن و،

له پیلانه کانیا ن و، بیمنه ت کردنیا ن :

خو ا فه رموو به تی : ﴿ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ أَعْمَلُوا عَلٰی مَكَاتِكُمْ اِنَّا عَمِلُونَ

﴿ ۱۳۱ ﴾ وَأَنْظِرُوا اِنَّا مُنْظِرُونَ ﴿ ۱۳۲ ﴾ .

شیکردنموه ی ئه م دوو نایه ته موباره که له پینج (۵) برگه دا :

برگه ی یه که م : ﴿ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ : به وانه بلئ : که بر و ا ناهینن،

زانیا ن ده ئین : خو ا ﴿ ۱۳۱ ﴾ بویه به (فعل المضارع) دهیئین، وهک ئیستا ئه م

کاره نه نجام بدرئ، هه رجه نده پیشت ر بر وایان نه هیئا وه، نه یفه رموو ه : ﴿ وَقُلْ

لِلَّذِينَ لَمْ يُؤْمِنُوا ﴾، هه رجه نده پیشت ر ئیما نیا ن نه هیئا وه، نه ک ئیستا ئیما ن

نه هیئن، تا کو وینای بکا و بیخاته به رجا ومان : ئا ئه وه تا له بهر چا و تانه،

ئو هه موو نیشا نانه دمبین، ئو هه موو موعجیزانه دمبین، ئو هه موو

نایه تانه دمبین، که چی بر واشیا ن پی ناهینن، به وانه بلئ : که بر و ا

ناهینن، لی رده دا نه یفه رموو ه : ئیما ن به چی ناهینن! چونکه له شو پینه کانی

دی روون کرا و ته وه، واته : ئیما ن به هه موو ئو شتانه ناهینن که پیویسته

ئیما نیا ن پی بهیئری : ئیما ن به خو ا ﴿ ۱۳۱ ﴾ ناهینن و، ئیما ن به فریشته کانی

خو ا، به کتیبه کانی خو ا، به پیغه مبه ران، به روژی دوایی و، به هه موو ئو

شتانه ی که پیغه مبه ران له لایان خوا وه هه واییان پیداو ه، ئیما نیا ن پی ناهینن،

پینیا ن بلئ چی ؟!

برگهی دووم : ﴿ اَعْمَلُوا عَلٰی مَكَانَتِكُمْ ﴾ : واته: چی له دهستان دئ، بیکه، چونکه (مکانکم : آی تمکنکم)، یانی: چی پیتان دهکری، چی له دهستان دئ، بیکه؟ واته: به هه‌موو تواناتانه‌وه له دژم بوهستن، که نه‌وهش دهکاته نه‌وپه‌ری له‌خو‌را دیتن‌و، خو به پشت نه‌ستوور زانین‌و، بیمنه‌تکردنی به‌رانبه‌ره‌کان، واته: چی پیتان دهکری، بیکه .

برگهی سییم : ﴿ اِنَّا عَمِلُوْنَ ﴾ : ئیمه‌ش نه‌نجام‌دهرین، واته: ئیمه‌ش به نه‌رکی خو‌مان هه‌لدستین، هه‌لبه‌ته ئه‌مه لی‌ردا هه‌ر شه‌نیه، واته: ئیوه چی پیتان دهکری‌و، چی پیتان چاکه بیکه، مادام هه‌ر به قسه‌م ناکه‌ن، به‌یامی خوا وهرناگرن، ئیمه‌ش نه‌وهی که پیمان چاکه، دهیکه‌ین‌و، نه‌وهی که وه‌ک نه‌رکی‌ک پیمان سپ‌ردراوه، نه‌نجامی دهمین .

برگهی چوارهم : ﴿ وَاَنْظُرُوْا ﴾ : ئیوه چاوهری بن، که ئه‌مه دنیاییه له داهاتووی خو‌ی‌و، بیمنه‌تییه له‌وان، واته: ئیوه چاوهری بن، پیتان وانیه که : قورن‌ان خوا بو پیغه‌مبه‌ر (موحه‌مه‌د) ﷺ نه‌ناردوه‌و، خو‌ی هه‌لبه‌سته‌وه، نالین: نه‌وه هه‌مووی خه‌ون و خه‌یاله، نالین: هه‌مووی درؤو ده‌له‌سه‌یه؟! باشه چاوهری بن.

برگهی پینجه‌م : ﴿ اِنَّا مُنْظَرُوْنَ ﴾ : ئیمه‌ش له چاوهری‌وانانین، واته: دوا‌یی ده‌بیین، ئه‌مه وه‌ک گوتم: نه‌وپه‌ری دنیاییی و به‌رچاوهری‌وانایی، پشت نه‌ستووری و ده‌گه‌یه‌نی، که دیاره له جه‌ند شوینانیش له قورن‌اندا نه‌وه دووباره بو‌ته‌وه: له سوورمتی (الأنعام) داو، له سوورمتی (الزمر) دا، که ئیوه مادام ب‌روا ناهینن، ئیوه چاوهری بن، ئیمه‌ش چاوهری‌یین، بزانی‌ن داخو سه‌رنجام چو‌ن ده‌بی؟ ئنجا تو کاتیک نه‌وه ده‌لیی، که خو‌ت دنیای‌و، نه‌وپه‌ره‌که‌ی ده‌بینی، دزمانی سه‌رنجامه‌که‌ی چو‌نه؟ که بو تو به خیر ده‌گه‌ری، بو نه‌وانیش به شه‌ر ده‌گه‌ری .

مەسەلەى شەشەم و كۆتایى :

پەنھانى ئاسمانەكان و زەوى، تەنیا خوا دەیزانى، ھەموو كارىك
بەدەست خوايە، بۆلاى خوا دەگەریتەو ھە دەگىردریتەو،
بۆيە بەندايەتیی و پشت پى بەستن، دەبى تەنیا بۆوى بى:

خوا ھەرموويەتى : ﴿ وَاللّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يَرْجِعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ
فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ ﴿ ۱۱۲ ﴾ .

شىگردنەوى ئەم ئايەتە بەپیزە لە پىنج (۵) بەرگەدا:

بەرگەى بەگەم : سەرمتا دەفەرموى : ﴿ وَاللّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ﴾ :
نەينى ئاسمانەكان و زەوى بەس ھى خوايە، پىشترىش گوتوو مانە: كە
ئەگەر (الجاروالمجروور) پىش كەوتن، كورت ھەئىنان دەگەيەنى، واتە:
نەينى و پەنھانى نىو ئاسمانەكان و زەوى، بەس خوا دەيزانى، تايبەتە بە
خوا، مولكى خوايە، لە زىر كۆنترۆلى خوا دايە، بە تەنیا، ئنجا
پىمباشە ئەمە تۆزىك شى بگەينەو .

کورتہ بائیک ده ربارہی بہ نہان (غیب)

دہر بارہی وشہی (غیب) جارئ با سہرنجی : (مُفْرَدَاتِ الْفَاطِ الْقُرْآنِ)^(۱) ی
 (راغب الأصفہانی) بدہین، شیکردنہ وہیہ کی جوان دہکات بو وشہی غہیب،
 دہلی: (الغَيْبُ: مَصْدَرُ غَابَتِ الشَّمْسُ وَغَيْرُهَا، إِذَا اسْتَتَرَتْ عَنِ الْعَيْنِ، يُقَالُ غَابَ
 عَنِّي كَذَا: ﴿ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴾ ﴿۳۰﴾ النمل، وَاسْتَعْمَلَ لِكُلِّ غَائِبٍ عَنِ
 الْحَاسَةِ، وَعَمَّا يَغِيبُ عَنِ عِلْمِ الْإِنْسَانِ بِمَعْنَى الْغَائِبِ، قَالَ تَعَالَى: ﴿ وَمَا مِنْ
 غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴾ ﴿۷۵﴾ النمل، وَيُقَالُ: لِلشَّيْءِ: غَيْبٌ
 وَغَائِبٌ بِاعْتِبَارِهِ بِالنَّاسِ، لَا بِاللَّهِ تَعَالَى، فَإِنَّهُ لَا يَغِيبُ عَنْهُ شَيْءٌ، كَمَا قَالَ
 تَعَالَى: ﴿ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا
 أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴾ ﴿۱۱﴾ یونس، وَقَوْلُهُ تَعَالَى:
 ﴿ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ﴾ ﴿۷۳﴾ الأنعام، أَي: مَا يَغِيبُ عَنْكُمْ وَمَا تَشْهَدُونَهُ،
 وَالْغَيْبُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ﴾ ﴿۲﴾ البقرة، مَا لَا يَبْصُرُ تَحْتَ الْحَوَاسِ
 وَلَا تَقْتَضِيهِ بَدَائِهِ الْعُقُولِ، وَإِنَّمَا يُعْلَمُ بِخَبَرِ الْأَنْبِيَاءِ وَيُدْفَعُهُ يَقَعُ عَلَى
 الْإِنْسَانِ اسْمُ الْإِلْحَادِ) :

{واتہ : وشہی (غیب) چاوگہو لہ (غاب) موہ ہاتوہ، دہگوترئ : (غَابَتِ
 الشَّمْسُ)، واتہ: خورہکہ ناوا بوو، جگہ لہ خوریش ہر بوئ بہ کاردئ، (غَابَ

النَّجْمُ، غَابَ الْقَمَرُ، واتە: پەنھان بوو، ئەگەر وا شێردرایەوه، وا پەنھان بوو،
 کە چاوەنەیبینی، دەگوتری: (غَابَ عَنِّي كَذَا)، واتە: ئەو شتەم لێ ونبوو، یان
 ئەو شتەم لێ پۆشرا، وهك له سوورمۆی (النمل) دا هاتوه: سولەیمان کاتێ کە لە
 هودھود دەپێچیتەوه، لە کوێیە؟ دەفەرموی: ﴿أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿۲۰﴾
 نایا لەوانەیە کە لێرە نیە و خۆی پەنھان کردووە.

دوایی وشە (غیب) بۆ هەر شتێک بەگاردی کە هەستەکان هەستی
 پێناکەن و، بۆ هەر شتێکیش بەگاردی کە ئینسان نایزانێ، یاخود بە
 هەستەوەرەکان هەستی پێ نەکات، مانای وایە، ئەووە نادیارە بۆی، وهك خوا ﴿۲۱﴾
 لە سوورمۆی (النمل) دا دەفەرموی: ﴿وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي
 كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿۷۰﴾، واتە: هیچ پەنھانیەک نیە لە ناسمان و زەویدا، مەگەر لە
 کتیبێکی پووون و ناشکرا، {یاخود پوونکەرەوهو و ناشکراکەر} دایە، (واتە: لە
 زانیاری بێسنووری خوادا هەیه)، هەر شتێک کە بۆ ئێمە پەنھان و نادیارە،
 بێگومان بۆ خوا دیارە و تۆمار کراوە لە زانیاری بێسنووری دا .

هەر شتێک کە پێی دەگوتری: (غیب) و (غائب)، لەو پووەوهیە کە پەيوەندی
 بە خەلکەوه هەیه، ئەک بە خوای بەرزووه، چونکە هیچ شتێک لە خوای بەرز
 پەنھان نابێ، وهك دەفەرموی: ﴿وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي
 الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿۱۱﴾
 یرس، واتە: هیندە گرانیی، یان بە ئەندازە ی گەردێک لە ناسمانەکان و زەوی دا،
 لە خوا ون نابێ، ئنجا خوا کە دەفەرموی: ﴿عَلِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾، زانای
 پەنھان و ناشکرایە، واتە: ئەووەی کە لێتان پەنھانە و داپۆشراوه، ئەووەی کە
 دەیبینن (بەنسبەت ئێمەوه)، ئەگەر نا بەنسبەت خوای پەرورەدگارەوه هەموو
 شتێک زانراوه و ناشکرایە، هەر وەها کە خوا دەفەرموی: ﴿يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ﴾،

واته: بروادینن به نادیار (غیب)، بریتیه لهوهی که هستهکان هستی پیناگه و له مه‌دای هسته و مره‌گاندا نیه، (واته: دیتن و بیستن و دهست لیدان و تامکردن و بۆنکردن)، (وَلَا تَقْتَضِيهِ بَدَائِهِ الْعُقُولِ)، به ناشکراش عه‌قله‌کان نایزانن، به‌لکو به هه‌وال پیدانی پیغه‌مبه‌ران دهمیزانن و، ههر که‌سیک نه و غه‌یبه‌ی که به هه‌وال پیدانی پیغه‌مبه‌ران دهمیزانن، رهمتی بکاته‌وه، نه‌وه ناوی بیب‌روایی (إلحاد)، ده‌چیته سهر.

ئنجا له قورئان دا له چهند شوینیکدا باسی نه‌وه کراوه: بۆ وینه:

۱- له سوورهمتی (النمل) دا خوا دمفه‌رموی : ﴿ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿١٥﴾ ، واته: بلی: نه‌وانه‌ی که له ناسمانه‌کان و زهوی دان، هیچیان نادیار نازانن، جگه له خوا، هست ناکه‌ن که‌ی زیندوو ده‌کرینه‌وه.

یانی: نه په‌نهانه‌کانی دیکه دهمیزانن و، نه نه‌وه کاره‌ساته زۆر مه‌زنه‌ش دهمیزانن، که خوا ﴿١٥﴾ جگه له خو‌ی هیج که‌سی لی ناگادار نه‌کردۆته‌وه، که هاتنی ئاخیر زهمان (ساعة) ه، پاشان قیامه‌ت و زیندوو‌کرانه‌وه و لی‌پرس‌رانه‌ومیان.

۲- له سوورهمتی (الجن) دا، خوا ﴿١٦﴾ دمفه‌رموی : ﴿ عَلِيمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ

غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿١٦﴾ إِلَّا مَنْ أَرَادَ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿١٧﴾ ، واته: خوا ﴿١٦﴾ زانای په‌نهانه، هیج که‌سیک له په‌نهانی خو‌ی ناگادار ناکاته‌وه و شارمزا ناکات، مه‌گهر نوینه‌ریک که خو‌ی په‌سندی بکات و هه‌لی‌بزی‌ری ((که ده‌گونجی مه‌به‌ست پیی فریشته‌کان بی، که دهمیان‌نی‌ری و زیاتر پی‌ده‌چی، ده‌شگونجی مه‌به‌ست پیی پیغه‌مبه‌ران بی، که خوا له هه‌ندی شتی نادیار و په‌نهان، ناگاداریان ده‌کاته‌وه، نه‌وه‌ی که حکمه‌تی خوا به پی‌ویستی بزانی، نه‌گه‌رنا نه‌وانیش غه‌یبیان نه‌زانیه‌وو، فریشته‌کانیش

غەیب نازانن، جگه له‌وهی که خوا پێیان دمه‌رموی، هه‌روه‌ک له فه‌رمووده‌ی جیبریله‌دا، که هه‌ر به (حه‌دیث جیبریل) ناسراوه، هاته‌وه، که جیبریل له پێغه‌مبه‌ر ﷺ دمه‌رسن : {مَتَى السَّاعَةُ}، واته‌: ئاخه‌ر زه‌مان که‌ی دئ، پێغه‌مبه‌ر ﷺ دمه‌رموی: {مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ} {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ، بره‌م: (۹۴۹۷)، وَالْبُخَارِيُّ، بره‌م: (۵۰)، وَمُسْلِمٌ، بره‌م: (۱۰)، وَأَبْنُ مَاجَةَ، بره‌م: (۴۰۴۴)}، واته‌: په‌رسیاره‌لیکراوه له په‌رسیاره‌که‌ر پێی زاناته‌ر نیه، واته‌: منیش له تو زیاتری لی نازانم، که‌واته‌: نه‌ جیبریل عليه السلام زانیویه‌تی، نه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ).

ئنجا خوا که دمه‌رموی: هه‌ر گام له نوینه‌رانی خو‌ی، که په‌سندیان ده‌کات، ناگاداریان ده‌کاته‌وه له به‌شیک له نادیار، دمه‌رموی: ﴿فَإِنَّهُ يَسَلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿٧﴾﴾، نه‌وه لای پێشیه‌وه‌وه لای دوایه‌وه‌وه چاودێران دادهنی، واته‌: فره‌شته‌گان ناگایان لیده‌بنی، بو‌نه‌وه‌ی شه‌یتانه‌گان ده‌ست نه‌خه‌نه‌ نیو نه‌وه‌ غه‌یبه‌وه، که به‌وه فره‌شته‌یه، یاخود نه‌وه پێغه‌مبه‌ره عليه السلام لێی ناگادار کراوته‌وه .

ئیمه به سه‌رنج دانی مه‌سه‌له‌ی غه‌یب که له قورئاندا باسکراوه‌وه، له فه‌رمایشته‌کانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ داو، له دنیا‌ی واقیعه‌دا هه‌یه، بو‌مان دهرده‌که‌وی که په‌نه‌ان (غیب)، دوو به‌شه، هه‌لبه‌ته ده‌گونجی بو‌ زو‌ر جو‌ر دابه‌ش بکری، به‌لام به شیوه‌ی گشتی دوو به‌شه :

به‌که‌م : (الغَيْبُ الْمُطْلَقُ)، واته‌: نادیاریکی ره‌ها، نه‌ومیه که جگه له خوا عليه السلام هیچ که‌س نایزانن، به‌تایبه‌ت هاتنی (ساعة)، واته‌: هاتنی ئاخه‌ر زه‌مان، نه‌وه نه‌ جیبریل و نه‌ پێغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ و، نه‌ هیچ که‌س نه‌یزانیوه‌وه نایزانن، ته‌نیا تایبه‌ته به‌ خوای په‌رومردگاروه‌وه، وه‌ک خوا عليه السلام له کو‌تایی سووره‌تی (لقمان) دا دمه‌رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي

نَفْسٍ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿۳۱﴾، واتە: خوا زانىارى ئاخىر زەمانى لەلایەو، دەزانى چ لە منداڵدانەگاندا ھەيەو، بارانىك كە دەفرىاى خەلك دى، دەيبارىنىو، ھىچ كەس نازانى، بەيانى چى دەكاتو، ھىچ كەس نازانى لە كوئ دەمرى، كە وەك گوتم ئەوانە دەگونجى ھەندىكىان لە پەنھانى پەھا بن، كە گرنگترىيان (ساعة) يە.

دووم: پەنھانى پىژمىي (الغيب النسبي)، واتە: بەنسبەت ھەندىك كەسەو، نەزانراو، بەنسبەت ھەندىك كەسەو، زانراو، بۆ وینە: كەشناسەگان كە باسى ئەو دەكەن، بۆ بەيانى پەھى گەرمى ئەووندى بەرز دەبىتەو، ياخود سەرما پەكەي ئەووندى دەبى، ياخود دوورتر برۆين: مانگ لە فلان كاتەدا دەگىرى، خۆر لە فلان كاتەدا دەگىرى، ياخود فلان خپۆكەيە لە فلان كاتەدا دواي ئەووندى سالى دىكە، ئەووندى نىزىك دەبىتەو، يان خۆر ئەگەر خوا ئەم دنيايە بەردەوام بكات، دواي پىنج مليار سالى دىكە كۆتايى پىدى، ئەو زانىارىيانە كە گەردوونناسەگان دەبىلن و كەشناسەگان دەبىلن، ئەو پى دەگوترى پەنھانى پىژمىي، بەنسبەت كەسانىكەو كە نايزانو، نامرازەگانى زانىنى ئەو زانىارىيانە لەلایە، پەنھانە، بەلام بەنسبەت كەسانىكەو كە ھۆكارو نامرازي پەي پىبردنى ئەو زانراويمان لەلایە، بەنسبەت ئەوانەو، غەيب نىە، بەلام بە مەرجىك نامرازي راستو دروستو جەربىنراو، بن، نەك ھەر لەگۆترە .

ئىجا ديارە پىغەمبەرى خاتم ﷺ لە چەند فەرموودەيەك دا نەھى كردو ھەو كە لە رىيە ناسروشتىيەگانەو، ئىنسان ھەولبەدات داھاتوو بزانى، ھەولبەدات ناديار بزانى، ھەر بۆيە نەھى كردو، لەو كە خەلك پشت بەستەن بە عەرپافو كاهىن و فالنجىي و فالگروەگانو، ئەوھى كە بە حىساب لەپەدەست دەخوینىتەو، ئەوھى كە قاو دەگرىتەو، ئەوھى كە لەخۆراو لەگۆترە ھەندىك شت دەلى، پىغەمبەر ﷺ نەھى كردو لە ھەر كەسك كە پىسيار لەوانە بكاتو، پروايان پى بكات، بەلكو ئەو بە جۆرىك لە شىرك دانراو، وە لەوبارەشەو، پىسيار لە پىغەمبەر ﷺ كراو،

كە گوتوويانە: جارى وايە ھەندىك قسە دەلىين، راست دەردەچى، ئەمە چۆنە؟!

ئەويش ھەرموويەتى: ئەو ئەو شەيتانە دەچى ھەندىك زانىارى لى فرىشتەكان دەدزى، بەلام يەك زانىارى راستە، نەو دەو نۆ درۆى لەگەل تىكەل دەكات، ئنجا بەھۆى ئەو زانىارىيە راستەو، خەلكەكە بەرانبەر ئەو نەو دەو نۆيش چەواشە دەبى و وادەزانى كە نەو دەو نۆيشكەش راستە، وەك لە (صحيح البخاري) دا ھاتوہ.

برگەى دووم : ﴿وَالَيْهِ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ﴾ : ھەموو كاروبارەكە بۆ لای وى دەگىردىتەو، خوینراويشتەو: (وَالَيْهِ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ)، ئەگەر بھەرموى: (يَرْجِعُ)، واتە: دەگەردىتەو، ئەو كاتە (أمر) دەبىتە بەكەر (فاعل)ى، بەلام (يَرْجِعُ)، واتە: دەگىردىتەو، واتە: ئەو كاتە بەكەر (فاعل)ەكەى نەزانراو (مَجْهُول) دەبى، كى دەگىردىتەو؟ بىگومان ھەر خوا ﷻ و بە ويستى خوا دەگىردىتەو، ھەموو كاروبارەكان لە ژىر كۆنترۆل و ويستى رەھاو بىسنوورى ئەو دان .

كە دەفەرموى : (يَرْجِعُ الْأَمْرُ)، ئەو ئەلىفو لامەى (ال)، سەر (أمر) ئەلىفو لامى (تعريف) ھو بۆ (جنس) ھ، واتە: ھەرچى كاروبارە، ھەموو بۆ لای خوا ﷻ دەگىردىتەو، يان دەگەردىتەو، بە ھەردو قىرائەتەكەى.

واتە: مادام خوا ﷻ ھەموو پەنھانەكانى ناسمان و زەوى، ھەر لە ژىر كۆنترۆل و لە ژىر چاودىرى ئەو دايەو، ھەموو كاروبارەكانىش بۆ لای وى دەگەردىنەو دەگىردىنەو، كەواتە: ھەر بۆخۆى شايستەى بەندايەتى بۆ كرانەو، نابى جگە لەو بپەرستى، چونكە پەرستراوى راستەقىنەو پەرستراوى شايستە، ئەو زاتەيە كە ھەموو شتىك دەزانىو، ھەموو كاروبارەكان لە ژىر پكئى ئىرادەى وى دان .

برگەى سىيەم : ﴿فَاعْبُدْهُ﴾ : ھەر ئەو بپەرستە، واتە: تەنيا بەندايەتى بۆ وى بكە، ديارە پرووى دواندن لە پىغەمبەرى خاتەمە ﷺ، لە ھەر كەسىكىشە

که به‌پئی پیغهمبهری خاتهمدا دمرواتو، له ههر کهسیکیشه که به‌پیرهوی
له پیغهمبهری خاتهم ﷺ دهکات، واته: تهنیا خوا به‌پرسته .

برگهی چوارهم : ﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ﴾ : پشتیش ههر بهو به‌سته .

برگهی پینجهم : ﴿ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ : په‌رومردگارت بی‌ناگا
نیه، له‌وهی که دمیکهن، دیاره خوینراویشه‌ته‌وه: (عَمَّا يَعْمَلُونَ)، له‌وهی که
ئه‌وان دمیکهن، واته: نه‌یاره‌کانتان، یاخود نه‌وهی که ئیوه دمیکهن، نه‌ی
پیغهمبهر ﷺ ! و ئه‌ی پرواداران‌ی شوینکه‌وتووی !

که دیاره به پئی خویندنه‌وهی یه‌که‌م : (عَمَّا تَعْمَلُونَ)، ئه‌وه
ناگادار‌کردنه‌ومیه بؤ پیغهمبهر ﷺ و، شوینکه‌وتووانی که خوا ناگاداره .

به پئی هی دووهم : (عَمَّا يَعْمَلُونَ)، ئه‌وه دل‌دانه‌ومیه بؤ پیغهمبهر ﷺ،
واته: ئه‌وهی که نه‌وان دمیکهن، خوی په‌رومردگار لینی بی‌ناگا نیه، وهک
کوردمواریی خو‌مان ده‌ئین : (بؤیان له‌نیو دوو نانی گهرمدا هه‌لده‌گری) و،
تۆمار ده‌گری له‌سه‌ریان، واته: خوا ﷺ کوتایی ئه‌م سوورمه‌ته به‌م پینج
راستییه گرنکه دینی :

یه‌که‌م : زانینی په‌نه‌ان و نادیار کورت هه‌لینراوه له خوادا، واته: به‌س
خوا ﷺ دمیزانی .

دووهم : کاروبار هه‌مووی له دهستی خوا دایه‌و، له زیر رکیضو کونترولی
خوی بالاده‌ست دایه ﷺ .

سییهم : به‌ندایه‌تی و په‌رستن، تهنیا شایسته‌ی خویبه ﷺ و، شایسته‌ی
که‌سی دیکه و هیچ شتیکی دیکه نیه .

چوارهم : ده‌بی تهنیا پشت به خوا ﷺ به‌سته‌ری، تهنیا ده‌بی خوا پرووی
نیازو مه‌به‌سته‌کانی تی‌بکری و، پشت ئه‌ستووریی تهنیا به خوا بیی .

پینجەم : خوا ﷻ لەووی کە ئیوه دەیکەن، ئەهی بروادارینە! ئەنجامی دەدەن لە هەلسوکه‌وتتان، چ پەيوەندیی بە دل و دەرروونتانه‌وه هەبی، نیازو مەبه‌سته‌کان، چ پەيوەندیی بە وشەو دەربرپنە‌کانتانە‌وه هەبی، چ پەيوەندیی بە کردەوی ئەندامە‌کانتانە‌وه هەبی، پەنهانتان و ناشکراتان خوا هەمووی لەبەر‌جاوه‌و دەیزانی.

ئەگەر خویندە‌هوی دوو‌هەمیشیان بی: (عَمَّا يَعْمَلُونَ)، واتە: ئەهی پیغه‌مبەر ﷺ! ئەهی برواداران! ئەووی کە نەیارە‌کانتان و دوژمن و ناحەزه‌کانتان دەیکەن، لە پیلان و فیل و لە نەخشی گلاو، لە‌ه‌ای‌ خ‌و‌ای پەرور‌دگار پەنهان نیه‌و، خوا بی‌ناگا نیه‌ لی، بە‌ل‌کو ناگاداره، کە‌واتە: دل‌نیابن، ئیوه‌ خ‌او‌منی‌کتان هەیه‌و سەر‌پەر‌شتیاری‌کتان هەیه، کە لە پیلان و فیل و نەخشی دوژمنە‌کانتان، بی‌ناگا نیه‌و، پستی ئیوه‌ دەگرئو، پیلان و نەخشی‌کانی ئەوانیش دەکاتە بلقی سەر ناو .

خوا بە لوتف و کەرەمی خ‌و‌ی لەو کە‌سانە‌مان بگ‌یرئ کە تەنیا بە‌ندایە‌تی بو‌ خوا دەکەن‌و، تەنیا پشت بە خوا دەبه‌ستن‌و، وامان لی‌بکات شایستە‌ی ئەوه‌ بین، مشوورمان لی بخوات، سەر‌پەر‌شتی کاروبارمان بکات و لەگە‌لماندا بی‌و، ئەوانە‌ی کە دژایە‌تییمان دەکەن‌و ناحەزمانن بە ناهەق، خوا بە دادگە‌ریی خ‌و‌ی مامە‌ئە‌یان لەگە‌لدا بکات، هەر‌و‌ها بە بە‌خشش و چاکە‌ی خ‌و‌ی لەگە‌ل ئیمە‌دا مامە‌ئە‌ بکات، نامین .

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

سه رچاوه كان

- (١) تفسير الطَّبْرِي الْمُسَمَّى جَامِع الْبَيَان فِي تَأْوِيل الْقُرْآن ، لأبِي جَعْفَر مُحَمَّد بن جرير الطَّبْرِي، تحقيق: هاني الحاج، عماد زكي البارودي، خَيْرِي سعيد، المكتبة التوفيقية، ٢٠٠٤ القاهرة.
- (٢) الْمَصْدَبَاحُ الْمُنِيرُ فِي تَهْذِيبِ تَفْسِيرِ ابْنِ كَثِيرٍ لِلْإِمَامِ الْجَلِيلِ عِمَادِ الدِّينِ أَبِي الْفِدَاءِ إِسْمَاعِيلِ بنِ عُمَرَ بنِ كَثِيرٍ الْقُرَشِيِّ الدَّمَشْقِيِّ ، إِيَادَادِ جَمَاعَةِ مِنَ الْعُلَمَاءِ ، بِإِشْرَافِ الشَّيْخِ صَفِيِّ الرَّحْمَنِ الْمُبَارَكْفُورِيِّ ، دَارِ السَّلَامِ ، الطَّبْعَةُ الثَّانِيَّةُ (١٤٢١هـ - ٢٠٠٠م).
- (٣) التفسير الكبير أو مفاتيح الغيب للإمام فخر الدين محمد بن عمر بن الحسين بن الحسن ابن علي التميمي البكري الرازي الشافعي ، حَقَّقَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ عِمَادُ زَكِيِّ الْبَارُودِيِّ الْمَكْتَبَةُ التَّوْفِيقِيَّةُ .
- (٤) الْجَامِعُ لِأَحْكَامِ الْقُرْآنِ، تَفْسِيرُ الْقُرْطُبِيِّ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بنِ أَحْمَدِ الْأَنْصَارِيِّ الْقُرْطُبِيِّ، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ عِمَادُ زَكِيِّ الْبَارُودِيِّ، خَيْرِي سعيد، المكتبة التوفيقية.
- (٥) أَحْكَامُ الْقُرْآنِ ، لِأَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الْعَرَبِيِّ، رَاجَعَ أَصُولَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ مُحَمَّدُ عَبْدِ الْقَادِرِ عَطَا، الطَّبْعَةُ الْأُولَى (١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م).
- (٦) فَتْحُ الْقَدِيرِ، الْجَامِعُ بَيْنَ فَنِي الرَّوَايَةِ وَالدَّرَايَةِ مِنْ عِلْمِ التَّفْسِيرِ (تفسير الشوكاني) تَأْلِيفُ: الْإِمَامِ الْعَلَامَةِ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيِّ بنِ مُحَمَّدِ الشُّوْكَانِيِّ ، تَحْقِيقُ: عَبْدِ الرَّزَاقِ الْمُهَدِيِّ ، دَارِ الْكِتَابِ الْعَرَبِيِّ ، الطَّبْعَةُ الْأُولَى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م).
- (٧) زَادُ الْمَسِيرِ فِي عِلْمِ التَّفْسِيرِ : لِابْنِ الْجَوْزِيِّ .
- (٨) رُوحُ الْمَعَانِي : لِلْأَلُوسِيِّ .
- (٩) تَفْسِيرُ الْقَاسِمِيِّ الْمُسَمَّى مَحَاسِنِ التَّأْوِيلِ ، تَأْلِيفُ: عِلَامَةِ الشَّامِ مُحَمَّدِ جَمَالِ الدِّينِ الْقَاسِمِيِّ ، دَارُ الْفِكْرِ الطَّبْعَةُ الْأُولَى (١٣٩٨هـ - ١٩٧٨م).
- (١٠) تَفْسِيرُ الْمِرَاغِيِّ ، تَأْلِيفُ أَحْمَدِ مَصْطَفَى الْمِرَاغِيِّ ، دَارُ الْفِكْرِ ، بِيْرُوتِ .

- (١١) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المَنان ، تأليف : العلامة الشيخ عبدالرحمن بن ناصر السعدي ، تحقيق : عبدالرحمن بن معلا اللويحق مؤسسة الرسالة ، الطبعة الأولى (١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م).
- (١٢) تفسير الجواهر للطنطاوي، (دار الكتب العلمية - بيروت ، ١٤٣٧ هـ - ٢٠١٦م).
- (١٣) صفوة البيان لِمَعَانِي الْقُرْآن ، تأليف : الشيخ حسين محمد مخلوف الطبعة الثالثة.
- (١٤) صفوة التفاسير ، تأليف : العلامة محمد بن علي الصابوني ، مكتبة الهداية ، أربيل/ العراق ، الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م).
- (١٥) تفسير القرآن الحكيم الشهير ب (تفسير المنار) تأليف : محمد رشيد رضا ، دار المعرفة، الطبعة الثالثة.
- (١٦) الأساس في التفسير ، تأليف : سعيد حوى ، دار السلام ، الطبعة الثانية (١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩م).
- (١٧) في ظلال القرآن، تأليف: سيد قطب دار الشروق، الطبعة الشرعية الخامسة والعشرون (١٤١٧ هـ - ١٩٩٦م).
- (١٨) التفسير المُنير في العَقِيدَة وَالشَّرِيعَة وَالْمَنْهَج ، تأليف : الأستاذ الدكتور وهبة الزحيلي ، دار الفكر الطبعة الثالثة (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥م).
- (١٩) التحرير والتنوير ، محمد الطاهر بن عاشور .
- (٢٠) تفسير النابلسي، د . مجد راتب النابلسي.
- (٢١) الميزان ، محمد حسين الطباطبائي .
- (٢٢) تفسير الشعراوي ، محمد متوَلَّى الشعراوي .
- (٢٣) تفسير نمونه ، ناصر مكارم شيرازي .
- (٢٤) الكاشف ، محمد جواد مغنية .
- (٢٥) التفسير التوحيدى ، د. حسن الترابي .
- (٢٦) مُفْرَدَات أَلْفَاظ الْقُرْآن ، تأليف : العلامة الراغب الأصفهاني ، تحقيق : صفوان عدنان داوودي ، دار القلم ، الطبعة الثالثة (١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢م).
- (٢٧) الإستيعاب في بيان الأسباب .

- (٢٨) أسباب النزول ، للنيسابوري .
- (٢٩) لباب النقول في أسباب النزول، للإمام الحافظ جلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي خَرَجَ أَحَادِيثُهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ عبدالرزاق المَهْدِي ، دار الكتاب العربي (١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٦ م) ، (أسباب النزول) للنيسابوري .
- (٣٠) مختار الصُّحاح ، للرازي .
- (٣١) المعجم الوسيط ، دار الدعوة ، الطبعة الثانية.
- (٣٢) الموطأ للإمام مالك بن أنس برواية يحيى بن يحيى الليثي ، تحقيق : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الثانية (١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨ م) ، (أسباب النزول) للواحي .
- (٣٣) المُسْنَدُ للإمام أحمد بن محمد بن حنبل ، الناشر مؤسسة قرطبة ، القاهرة ، الأحاديث منيعة بأحكام شعيب الأنؤوط عليها .
- (٣٤) صَحِيحُ البُخَارِيِّ للإمام أبي عبدالله محمد بن إسماعيل البُخَارِيِّ ، تحقيق : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الأولى (١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م) .
- (٣٥) صَحِيحُ مسلم للإمام الحافظ مسلم بن الحجاج النيسابوري ، حقوق أصوله و خَرَجَ أَحَادِيثُهُ عَلَى الكُتُبِ السَّيِّئَةِ : الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا ، دار المعرفة ، الطبعة الثانية (١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م) .
- (٣٦) سُنَنُ أَبِي داوود للإمام أبي داود سُلَيْمَانَ بْنِ الْأَشْعَثِ السَّجِسْتَانِيِّ ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م) .
- (٣٧) سُنَنُ التِّرْمِذِيِّ للإمام الحافظ محمد بن عيسى بن سورة التِّرْمِذِيِّ ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م) .
- (٣٨) سُنَنُ النَّسَائِيِّ للإمام أبي عبدالرحمن أحمد بن شعيب بن علي الشهير بـ(النَّسَائِيِّ) ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨ م) .
- (٣٩) سُنَنُ ابْنِ مَاجَةَ ، للإمام أبي عبدالله محمد بن يزيد القزويني الشهير بـ (ابْنُ مَاجَةَ) ، تحقيق : محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف ، الطبعة الثانية (١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨ م) .

- (٤٠) سُنُّنُ الدَّارِ قُطْنِي، للإمام الحافظ علي بن عمر الدار قُطْنِي، تحقيق: مجدي بن منصور بن سي الشورى، دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية (١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣م).
- (٤١) المُسْتَدْرَكُ عَلَى الصَّحِيحِينَ لِلْإِمَامِ الْحَافِظِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْحَاكِمِ النَّيْسَابُورِيِّ، تحقيق: صالح اللحام، دار ابن حزم، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- (٤٢) صَحِيحُ ابْنِ حِبَّانَ لِلْإِمَامِ أَبِي حَاتِمٍ مُحَمَّدِ بْنِ حِبَّانَ الْخُرَّاسَانِيِّ، تحقيق: حقوق أصوله وخرجه أحاديثه: الدكتور الشيخ خليل مأمون شيحا، دار المعرفة، الطبعة الأولى (١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م).
- (٤٣) الْمُعْجَمُ الْكَبِيرُ لِلْحَافِظِ أَبِي الْقَاسِمِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبْرَانِيِّ، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثَهُ حَمْدِي عَبْدِ الْمَجِيدِ السَّلْفِيِّ، مكتبة الأصالة والتراث، الطبعة الأولى (١٤٣١هـ - ٢٠١٠م).
- (٤٤) سُنُّنُ الدَّارِمِيِّ لِلْإِمَامِ أَبُو مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْفَضْلِ بْنِ بَهْرَامِ الدَّارِمِيِّ، حَقَّقَهُ وَشَرَحَ الْفَاطَهُ وَجَمَلَهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ وَوَضَعَ فَهْرَسَهُ: الأستاذ الدكتور مصطفى ديب البغا، دار المصطفى، الطبعة الأولى (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م).
- (٤٥) مَشَاةُ الْمَصَابِيحِ، تأليف: محمد بن عبد الله الخطيب التبريزي، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، المكتبة الإسلامية، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م).
- (٤٦) إِرْوَاءُ الْغَلِيلِ فِي تَخْرِيجِ أَحَادِيثِ مَنَارِ السَّبِيلِ، تأليف: محمد ناصر الدين الألباني، المكتبة الإسلامية، الطبعة الثانية (١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م).
- (٤٧) السَّرَاجُ الْمُنِيرُ فِي تَرْتِيبِ أَحَادِيثِ صَحِيحِ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ، للحافظ جلال الدين السيوطي، العلامة محمد ناصر الدين الألباني، رتبهُ وَعَلَّقَ عَلَيْهِ: عصام موسى هادي، دار الصديق، الطبعة الثانية (١٤٣٠هـ - ٢٠٠٩م).
- (٤٨) السَّنَنِ الْكَبِيرِي تَصْنِيف: الإمام أبي عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي، تحقيق: دكتور عبدالغفار سليمان البنداري، وسيد كسروي حسن، دار الكتب العلمية بيروت - لبنان، الطبعة الأولى (١٤١١هـ - ١٩٩١م).
- (٤٩) سلسلة الأحاديث الصحيحة، تأليف: مُحَمَّدُ نَاصِرِ الدِّينِ الألباني، رحمه الله، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع، الرياض، الطبعة الأولى.

نۆه رۆک

بابەت	لاپەرە
پێشەکی ئەم تەفسیرە بەگشتی.	٥
پێشەکی ئەم بەرگە.	٩
دەستپێک : پێناسەی سوورەتی (هود) و نۆه رۆکە کە لە هەشت بەرگەدا.	١٠
دەرسی یەكەم : نایەتەکانی (١ - ١١) پێناسەی قورئان و نۆه رۆکە کە لە نامانجی دابەزێنراوی خستە پرووی ئەو راستییە کە گەردوون بە مەبەستی تاقیکرانەوهی مەرۆف دروستکراوه و باسی سەرەنجامی چاک و خراپیان	١٩
پێناسەی دوا پەيامی خوا و پێغەمبەری کۆتایی ﷺ، و نامانجیان، سەرەنجامی ئەو پەيامە .	٤٢
وڕووژێنراوی سێ پرسیار لە زەینیی مەرۆف دا بە هۆی ئەم نایەتەوه.	٥٦
سەرەنجامی نایەتی (٧) لە شەش بەرگان دا.	٥٩
شیکردنەوهی نایەتی (١١) لە حەوت بەرگان دا.	٦٨
دەرسی دووهم : نایەتەکانی (١٢ - ٢٤) خستە پرووی حەوت بابەتی سەرەکیی جۆراوجۆر لەبارەی برواداران و بێبروایان و مامەلەی راست و دروست لەگەڵیان دا .	٧٥
شیکردنەوهی نایەتی (١٢) لە شەش بەرگان دا.	٩٧
کورتە باسێک لەبارەی پووجەتکردنەوهی تۆمەتەکانی ئەیارانی قورئانەوه.	١٠١
وەلامی پرسیاریکی گەوره و گرنگ .	١٠٥
شیکردنەوهی نایەتەکانی (١٨ - ٢٢) لە چوارده بەرگان دا.	١٢٢
دەرسی سێیەم : نایەتەکانی (٢٥ - ٤٩) بەسەرھاتی نوح و گەلە کە لە شازدە مەسەلەدا .	١٣٥

١٥٩	چیرۆکی نوح (علیه السلام) و گهله‌که‌ی له پینج ته‌هردا .
١٦٠	ته‌هری یه‌که‌م: پیناسه‌ی نوح (علیه السلام) و گهله‌که‌ی .
١٦٤	ته‌هری دووهم: پانتایی به‌سه‌رهاتی نوح <small>عليه السلام</small> و گهله‌که‌ی له سووره‌ته‌کانی قورناند .
١٦٧	ته‌هری سییه‌م پوخته‌یه‌ک له به‌سه‌رهاتی نوح <small>عليه السلام</small> و گهله‌که‌ی .
١٧٨	ته‌هری چوارهم : درتژی به‌سه‌رهاتی نوح و گهله‌که‌ی له به‌ر رۆشنایی (٢٥) نایه‌ته‌کانی سووره‌تی (هود) دا .
٢١٦	کورتبه‌ باسیک ده‌باره‌ی ره‌خه‌گرتنی خوی په‌روه‌ردگار له نوح <small>عليه السلام</small> چه‌ند راستیه‌کی گرنج .
٢٢٤	ته‌هری پینجه‌م : وه‌لامی چه‌ند پرسیاړیک له‌باره‌ی: نوح <small>عليه السلام</small> و گهله‌که‌ی، که‌شتیه‌که‌ی، و تۆفانه‌که‌یه‌وه .
٢٢٥	وه‌لامی پرسیاړی یه‌که‌م : ته‌مه‌نی نوح <small>عليه السلام</small> چه‌ند بووه‌وه، چه‌ند هاوسه‌رو، چه‌ند مندالی هه‌بوون؟! .
٢٢٩	وه‌لامی پرسیاړی دووهم : نایا به‌سه‌رهاتی تۆفان، له ته‌ورات و میثووی کۆندا هاتوه؟
٢٣٣	وه‌لامی پرسیاړی سییه‌م : نایا تۆفانه‌که‌، گشتگیر بووه؟ بیان ناوچه‌یی بووه؟
٢٣٦	وه‌لامی پرسیاړی چوارهم : نایا که‌شتیه‌که‌ی نوح چۆن بووه؟
٢٣٨	وه‌لامی پرسیاړی پینجه‌م : که‌شتیه‌که‌ی نوح، له کوی له‌نگه‌ری گرتوه؟
٢٤١	ده‌رسی چوارهم : نایه‌ته‌کانی (٥٠ - ٦٠) گێرانه‌وه‌ی به‌سه‌رهاتی هوود و گهله‌که‌ی .
٢٥٦	کورتبه‌ باسیک له‌باره‌ی هوود و گهله‌ی عاده‌وه له حه‌وت ته‌هردا .
٢٥٦	ته‌هری یه‌که‌م : ژماره‌ی ناوه‌تینرانی هوود <small>عليه السلام</small> له قورناند .
٢٥٧	ته‌هری دووهم: به‌سه‌رهاتی هوود <small>عليه السلام</small> و گهله‌ی عاد .
٢٥٨	ته‌هری سییه‌م: پانتایی ته‌رخانکراو بۆ به‌سه‌رهاتی هوود <small>عليه السلام</small> و گهله‌ی عاد .
٢٥٩	ته‌هری چوارهم: شوینی جوگرافیایی گهله‌ی هوود <small>عليه السلام</small> .
٢٦١	ته‌هری پینجه‌م: گهله‌ی عاد له دوا‌ی گهله‌ی نوح هاتوون .
٢٦٢	ته‌هری شه‌شم: بۆ هوود <small>عليه السلام</small> باسی مو‌عجیزه‌وه به‌لگه‌یه‌کی دیارییکراو، نه‌کراوه .
٢٦٤	ته‌هری حه‌وتهم: گهله‌ی عاد زۆر سه‌رکیش و خۆبه‌زلگر بوون .
٢٦٦	چۆنیه‌تی فه‌وتینرانی گهله‌ی عاد .

٢٩٦	دەرسى پینجەم : نایەتەکانى (٦١ - ٦٨) بەسەرھاتى (صالح) و گەلى (شمود).
٣١١	پەيامى صالح <small>عليه السلام</small> بۆ گەلەكەى .
٣١٥	وہ لآمى گەلى ئەمموود بۆ صالح.
٣١٨	وہ لآمى صالح <small>عليه السلام</small> بۆ گەلەكەى.
٣٢٢	باسى ھەلۆتستى گەلى ئەمموود.
٣٢٤	باسى ھاتنى سزای خوا عزّ وجلّ.
٣٢٧	باسى چۆنئەتى فەوتانى گەلى ئەمموود.
٣٣٢	دەرسى شەشەم : نایەتەکانى (٦٩ - ٧٦) گۆشەيەك لە بەسەرھاتى نىبراھىم و ميوانە بەرپزەكانى.
٣٦٤	دەرسى ھەوتەم : نایەتەکانى (٧٧ - ٨٣) گىرآنەوہى بەسەرھاتى لووط <small>عليه السلام</small> و گەلەكەى.
٣٧٥	بەسەرھاتى لووط <small>عليه السلام</small> و گەلەكەى لە پینج تەوہردا.
٣٧٦	تەوہرى يەكەم: پیناسەى لووط و گەلەكەى .
٣٨٠	تەوہرى دووہم: ژمارەى ناوھىترانى لووط <small>عليه السلام</small> پانتایى بەسەرھاتەكەى، لە قورئاندا.
٣٨١	تەوہرى سێيەم: پەيام و بەرنامەى لووط <small>عليه السلام</small> بۆ گەلەكەى.
٣٨٤	تەوہرى چوارەم: گەلى لووط چۆن فەوتیتران؟
٣٩٣	تەوہرى پینجەم: حوكمى كردهوہى گەلى لووط (نیربازى) لە نىسلام دا؟
٣٩٣	سزای (نیربازى) لە نىسلام دا؟
٤٢٠	ھاتنەدى ھاتنە دى فەرمانى قەدەرىى خوا، ھەلگىرآنەوہى ناوہدانىيەكانى گەلى لووط و، بەردى ناگرین بەسەردا باراندنیان.
٤٢٨	پووجەلكردنەوہى چەند بۆچوونىك لەبارەى فەوتانى گەلى لووطەوہ.
٤٣٠	دەرسى ھەشتەم : نایەتەکانى (٨٤ - ٩٥) گىرآنەوہى بەسەرھاتى شوەيب <small>عليه السلام</small> و گەلى مەدینە.
٤٢٨	پوختەى بەسەرھاتى شوەيب <small>عليه السلام</small> و گەلى مەدینە لە چوار تەوہردا.
٤٤٩	تەوہرى يەكەم: پیناسەى شوەيب <small>عليه السلام</small> و گەلى مەدینە (أصحاب الأيكة).
٤٥٢	تەوہرى دووہم: ژمارەى ناوھىترانى شوەيب <small>عليه السلام</small> لە قورئاندا، پانتایى بەسەرھاتى خۆى و گەلەكەى.

٤٥٧	تهوهری سئیهه: پهیام و بهرنامهی شوعهیب <small>ﷺ</small> بۆ گهلهکهی چی بوو ؟
٤٦٣	تهوهری چوارههه: گهلهی مهدهیهن (أصحاب الأيكة) چۆن سزاداران و فهوتینران؟
٤٩٥	هاتنی سزای خواو، رزگارکردنی شوعهیب و برواداران شوتنکهوتوووی، له گهله زهویدا تهخت بوونی گهله کافره کهی .
٤٩٩	دهرسی نۆیهه : نایهتهکانی (٩٦-٩٩) بهسهرهاتی گوشراوی موصا <small>ﷺ</small> و گهلهکهی له گهله فیعههون و دارودهسته کهی.
٥٢٠	دهرسی دهیهه : نایهتهکانی (١٠٠-١٠٨) راگهیانندی چهند راستیهه کی ههلههینجرار له بهسهرهاتی پیغه مبهران و گهلهکانیان.
٥٦٠	دهرسی یازدهیهه : نایهتهکانی (١٠٩-١١٥) چهند نامۆژگاریی و رینماییه کی خوای کارزان بۆ پیغه مبهرو شوتنکهوتووونی.
٥٩٥	دهرسی دوازهیهه : نایهتهکانی (١١٦-١٢٣) خستهه پرووی پینج مه بهستی گهوره و گرنگ وهك (مسك الحتام) ی سوورهتی هوود.
٦٠٨	١) جگه له کهمیکی خاوهن چاکهه، هیچ کهس له نیو کۆمه لگا پیتشوره کاندانه بوو، ریتگری له خراپه بکات.
٦١٤	٢) ناگوئجی خوای دادگهر به ستهه، ئاوه دانیهه کان بفهوتیننی له حالیکدا به چاکسازی هه لدهستن.
٦١٧	٣) نه گهر پهروه رداگار ویستبای خه لکی ده کرده یه کۆمه ل، به لام نهیویستهه، زۆریان لیتبکات و، سه ره نجام به هۆی نازاد کرانیانه وه، جیاوازو ناکۆک بوون:
٦٢٣	٤) گیه رانه وهی بهسه رهاتی پیغه مبهران (عليهم الصلاة والسلام) و گهله کانیان مایهی بهرچاو روونیی و دل دامه زراوی پیغه مبهرو مسولمانانی شوتنکهوتوویه تی.
٦٣١	٥) بئ باکیی له بیتبروایان و، هه ره شه و گوره شه کانیان و، له پیلانه کانیان و، بینهت کردنیان.
٦٣٣	په نهانی ناسمانه کان و زهوی، ته نیا خوا دهیزانی و، هه موو کاریک به دههت خوايه و، بۆ لای خوا ده گه ریته وه و ده گیت ریته وه، بۆیه به ندایه تی و پشت پی بهستن، ده بی ته نیا بۆ وی بئ.
٦٣٤	کورت به باسیتک ده رباره ی په نهان (غیب) .
٦٤٢	سه رچاوه کان.
٦٤٦	نیوه رۆک.